T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ BİLİM DALI

XV. - XVI. YÜZYILLARDA İSTANBUL'DA KENT DOKUSU - YAPI KURULUŞLARI İLİŞKİSİ

(Doktora Tezi)

92518

Danışman Prof. Dr. Tanju Cantay

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Nilgün ÇÖL

İSTANBUL

EKİM 1999

Önsöz

İstanbul'un kentsel kimliğine duyduğum ilgi bu çalışmayı tez konusu olarak seçmeme neden olmuştur.

Türk mimarisinin ve kentsel gelişimin en önemli örneği olan İstanbul, Bizans döneminde yaşadığı gelişmeden sonra, XV. yüzyıla kent dokusu ile ilgili önemli değişimler yaşayarak girmiştir. Fetihten hemen sonra bir Türk kenti olarak imarı, fetih öncesi kent dokusunun önemli noktalarını koruyarak, yeni inşa edilen yapıların bu dokuya uyumu ile gerçekleşmiştir.

Çalışma XV. – XVI. yüzyıllarla sınırlandırılmıştır. Bu zaman diliminde kent, Türk başkenti olma özelliğinin yanısıra "Dünya Kenti" olarak nitelendirileceği bir gelişim gösterecektir.

Çalışma konusunun gerek yüzyıllar boyunca kesintisiz gelişim gösteren bir kent oluşu, gerekse yapılar ve kent dokusu ilişkisinin duyarlı bir denge ile bütünlük içinde varlık göstermesi incelenen iki yüzyıllık döneme yönelmeme neden olmuştur.

Öncelikle bu çalışmayı öneren ve destekleyen hocam Prof. Dr. Tanju Cantay'a, tüm sorunlarıma sabırla yol gösterip, benden yardım ve desteğini esirgemediği için teşekkürü borç bilirim.

Çalışmam sırasında hoşgörü ve yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. İhsan Güneş, Prof. Dr. Ara Altun, Prof. Dr. Ebru Parman ve Yard. Doç. Dr. Erol Altınsapan'a teşekkür ederim.

Zor anlarımda benden yardım ve sevgisini esirgemeyen eşime sonsuz teşekkürler.

Nilgün Çöl

EKİM . 1999. ESKİŞEHİR

Özet

İstanbul'un tarih içindeki gelişimi, Megara kolonisinden imparatorlukların başkenti ve dünya kenti İstanbul'a değin kesintisiz sürmüştür.

İ. Ö. VII. yüzyılda, antik çağ kenti Bizantion'dan itibaren temelde topografyadan kaynaklanan işlevsel biçimlenmesini koruyarak günümüze değin süreklilik gösteren kentsel gelişim görülür.

Kentin Roma geçmişi zayıf verilere sahip olsa da, kentsel tasarımın Roma kent geleneğine uygunluk gösterir biçimde kurgulanması, kentin gelecekteki biçimlenişini yönlendirecektir.

İstanbul, Bizans döneminde belirli yüzyıllarda (IV. yüzyıl – I. Constaninus, VII. yüzyıl – Justinianus, XII. yüzyıl – Komnenoslar dönemi) kentsel gelişimini etkileyen değişimler yaşamıştır. Bu değişimler kentin süreklilik gösteren gelişimini olumlu etkilemiş ve kent, İstanbul yarımadası, Galata bölgesi, Üsküdar olmak üzere yerleşim alanı sınırlarını Bizans döneminde belirlemeye yönlenmiştir.

Fetihten sonra bir Türk kenti olarak imarı, var olan kent dokusuna ve topografyaya uyumlu yapılar inşası ile gerçekleşmiştir.

Kentin Roma, Bizans ve Türk dönemlerinde kentsel özelliklerini limanlar, meydanlar, yollar, dini ve sosyal yapılar belirlemiştir.

Çalışma kapsamında, kent dokusunu oluşturan belirleyici kentsel ögeler, Bizans ve Türk dönemlerinde iki yüzyıllık bir zaman dilimi içinde ele alınmış ve incelenmiştir. Kentin gelişim olgusu yapı ve kent dokusu ilişkisi ile ele alınmıştır.

Kentin belirli işlevsel bölgeleri özelliklerini fetih sonrası korumuştur. Yerleşimler surların sınırladığı bölge dışına yayılım göstermiş fakat kent, Bizans döneminde görülen birbirinden kopuk yerleşimler yerine bütünlük gösteren, birbiri ile ilişkili yerleşim bölgeleri oluşması ile geleneksel Türk kenti özelliğini yansıtmıştır.

Galata bölgesi tarih boyunca gösterdiği Akdeniz liman kenti niteliğini sürdürmüş, gerek kentsel biçimlenişi gerek sosyal yapısı ile farklılık göstermiştir.

Kente "Dünya kenti" niteliğini kazandıran en önemli kişi, kuşkusuz Mimar Sinan'dır. Türk dönemi kenti biçimlendiren, İslam egemenliğini ve imparatorluğun gücünü yansıtan kentsel özelliklerin nerede ise tümü Mimar Sinan'ın yapıtlarıdır.

Mimar Sinan yapı ve kent dokusunun ve topografyanın yarattığı elverişsiz durumları da çeşitli çözümlemelerle uygun konuma dönüştürmüştür.

Benzeri olmayan tarihsel bir kent olan İstabul'a yönelik bu çalışmada, kentin zengin mimari ve kentsel değerlerinin tarihsel süreklilik gösteren kısmı incelenmiştir.

Önsöz

İçindekiler s. I - IV
I.Giriş s. 1 - 37
A. I.Constantinus öncesi İstanbul s. 1 - 8
B. I.Constantinus döneminde İstanbul s. 9 - 15
C. I.Constantinus sonrası İstanbul s. 16 - 37
II.Kent dokusunu etkileyen değerler s. 38 - 75
A. Topografya ile ilgili değerler s. 38 - 40
a. İstanbul'da yeşil alanlar s. 41 - 42
b. Yükseltilere inşa edilen yapılar ve kurulan yerleşmeler s. 43 - 54
c. Düzlüklere inşa edilen yapılar ve kurulan yerleşmeler s. 55 - 56
ç. Kıyılara inşa edilen yapılar ve kurulan yerleşmeler s. 57 - 64
d. Yamaçlara inşa edilen yapılar ve kurulan yerleşmeler s. 65 - 72
e. Yapı ve yerleşmeleri ayıran yüksek kayalıklar s. 73
f. İstanbul'da jeolojik yapının mimarlıkla ilgili değerleri belirlemesi s. 74 - 75
B. Fetih öncesinin kent dokusu ve yapıları s. 76 - 100
a. Manastır alanlarının genel özellikleri s. 86 - 88
b. Bozdoğan kemerinin çevresini belirleyici özelliği s. 89
c. Kent dokusunu belirleyici olarak surlar s. 90 - 92
- Bizans döneminin sur kapısı içine kilise inşa etme geleneği s. 93
- Işınsal olarak sur kapılarına yönelen sokaklar s. 93
- Sura yakın camilerde tepe geleneğinin sürdürülmesi s. 94
ç. Kentin ana yollarının kent dokusunu belirleyici özelliği s. 95 - 96
d. Kent limanlarının işlevsel özelliği s. 97 - 100
C. Hükümdar ve kişilere ait geniş alanlar s. 101 - 104
a. Fatih döneminde inşa edilen iki sarayın yerlerini belirleyen değerler s. 105 - 108
b. Topkapı sarayı alanı içine önemleri dolayısı ile inşa edilen yapılar s. 109 - 110
c. Kentte inşa edilen iç surlar ve duvarlar s. 111 - 112
Ç. XV.yüzyılda Fetih ile ortaya çıkan oluşumlar s. 113 - 140
a. Fetih ile yaratılan yerleşim alanları s. 113 - 121
b. Önceki dönemlerin önem taşıyan yerlerine inşa edilen yapılar s. 122 - 128
c. Bizans dönemi yapılarının yerine inşa edilen Osmanlı dönemi yapıları s. 129 - 130
ç. Fatih döneminde Galata ve Üsküdar'a inşa edilen yapılar s. 131 - 132
d. Bizans surlarına yeni kapılar açılması s. 133
e. İstanbul yarımadasının batıda surlardan dışarı taşan yerleşmeler ve oluşumlar s. 134 - 135

f. İncelenen dönemin ilgi çeken olayları s. 136
g. Bizans yapılarına bitişik olarak inşa edilen yapıların bu durumdan etkilenmeleri s. 137 - 138
h. Bizans sur kapılarına bağlı olarak incelenen dönemde inşa edilen yapılar s. 139 - 140
D. Nüfus yoğunluğu ve yerleşim ile ilgili olarak ortaya çıkan oluşumlar s. 141 - 150
a. 1580 yılı dolaylarında yoğun bir imar gösteren alan s. 141 - 144
b. Sur dışında bağımsız bir merkez olarak Eyüp ve ona bağlı olarak ortaya çıkan Nişancı semti s. 145 - 147
c. Haliç'in Güney-Batı kıyı şeridinde sur dışında oluşan mahalle s. 148
ç. İnşa alanı sağlanması s. 149
d. İnşa edilecek kamu yapıları için yerleri kullanılmak üzere yıkılan yapılar s. 150
E. Varlıkları bir yerleşim alanı oluşturan yapılar s. 151 - 155
a. Fetih sonrası oluşan kutsal alan Eyüp s. 153 - 154
b. İstanbul yarımadasının batısında önemli bir yapı topluluğu s. 155
F. Kent görünüşünü değerlendirmek için yüksek yerlere ve kıyılara yapıların inşası s. 156 - 166
a. Yüksek yerlere inşa edilen yapılar s. 156 - 162
b. Kıyılara inşa edilen yapılar s. 163 - 166
G. İstanbul Yarımadasının doğu ucunun özel durumu s. 167 - 169
III. Yapı kuruluşunu belirleyici olarak topografya ile ilgili değerler ve kent dokusu s. 170 - 180
a. Liman bölgeleri s. 170 - 173
b. Doğa ile ilgili değerlerin değiştirilmesi s. 174
c. Doldurularak kent dokusuna katılan limanlar s. 175
ç. Yapı yerini belirleyici olarak manzara s. 176 - 177
d. İstanbul topografyası ile ilgili halk söylenceleri s. 178
e. Kent dokusuna zarar veren doğal olaylar s. 179 - 180
A. İnşa alanı özelliklerinin mimari kuruluşu etkilemesi s. 181 - 183
1. Yamaçlara farklı yüksekliklere inşa edilen yapı toplulukları s. 181 - 182
2. İnşa alanı yeterli olmadığı için yapılar topluluğunun uzağına inşa edilen yapılar s. 183
B. Kent dokusuna bağlı olarak şekillenen yapılar s. 184 - 191
a. Kent dokusunun plan kuruluşunu etkilediği medreseler s. 185
b. Cami yapılarında kent dokusunun yapıya girişi etkilemesi s. 186

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

c. Çevrenin hareketliliğine karşı yapıların korunması s. 187 - 188
ç. Önceden inşa edilen önemli bir yapının karşısına daha sonra inşa edilen diğer önemli yapı s. 189 - 191
C. Topografya ile ilgili değerlerin ve kent dokusunun bağlayıcı etkilerine karşı düşünülen önemler s. 192 - 194
İnşa edilen setlerle yapı alanlarının düzenlenmesi
IV. Kent dokusunu belirleyici olarak yapı s. 195 - 222
A. Yapılar s. 195
a. Yapı kuruluşlarında belirli yönelişler s. 196
- Medrese yapılarının tek yapı olarak inşa edilmesi
b. Saray yapılarının konumu ile beliren yönetici-halk ilişkisi s. 197
c. İşlev değiştiren yapılar s. 198
B. Yapı toplulukları s. 199 - 205
C. Çarşılar ve ticaret alanları s. 206 - 211
a. İncelenen dönemde kent içinde kurulan üretim yerleri s. 212 - 215
b. Esnaf ve sanatkarların ticaret alanlarında belirli yerlerde toplanması s. 216
c. Belirli meslek adları ile anılan semtler s. 217
Ç. Askeri birliklerin ve donanma birimlerinin konumu ile ortaya çıkan oluşumlar s. 218
a. Donanma tesis ve birliklerinin konuşlandırılması ile ilgili yapılar s. 218 - 219
b. İstanbul'da donanma birimlerinin yerleri s. 220
c. Askeri teşkilatlanma ile ilgili yapı ve yerleşimler s. 221 - 222
V. Yollar ve Yapılar s. 223 - 229
A. Kentin ana yollarının ortaya çıkışı ve kent dokusunu belirleyici özelliği s. 223 - 224
Osmanlı döneminde İstanbul'da ana yollar
B. Yol ağızlarına inşa edilen yapılar s. 225
C. Önemli caddelerin üzerine inşa edilen yapılar s. 226
Ç. Önemli yapıların çevre yollarının yönünü belirlemesi s. 227
Geleneksel kent dokusunda kesişen sokakların oluşturduğu yol ağızlarında yer alan camiler
D. Kent dokusu – Yol, sokak ilişkisi s. 228 - 229
- Kent dokusu – çıkmaz sokak ilişkisi
- Özel alanlara sokulan çıkmaz sokak kümeleri
- İstanbul'da kent dokusu ile ilgili ulaşımda günlük hayatı etkileyen değerler

- Işınsal olarak kuzeyden Haliç yönünden Fatih camii'nin bulunduğu alana uzanan yollar

VI. Değerlendirme s. 230 - 249

- Yıkılan XV.-XVI. yüzyıllar yapılarının yerine yeniden inşa edilen yapılar s. 230
- Serbest kuruluşlu Kent dokusuna yerleşen geometrik oluşumlar s. 231
- Doğa değerlerine verilen önemle adlandırılan semtler s. 232
- İstanbul yarımadasında azınlık semtlerinin kıyılarda yer alması s. 233
- İstanbul'da Akdeniz kenti görünüşleri s. 234 - 240

A. Genel Özellikler s. 241

B. Yüzyıllar boyu kentin kesintisiz olarak gelişimini sağlayan değerler s. 241

C. İncelenen çevre ve dönemin geleceğe yansımaları s. 242

1. XVI. yüzyıldan sonraya yansımalar s. 242 - 243

- İstanbul yarımadasında geniş açıklık alanlar
- Yangın havuzları

2. XIX.yüzyıla ve Cumhuriyet öncesi döneme yansımalar s. 244 - 246

- Yerleşim alanına dönüşen bostan alanları
- İncelenen dönemden sonraki dönemlere ait şehircilikle ilgili değerler
- XIX. Yüzyılda yangına karşı yapılan düzenlemeler
- XIX. Yüzyılda gerçekleştirilen şehircilik çalışmaları
- Kentin eski dokusuna XIX.yüzyılın ortasında eklenen camiler ve kamu yapıları

3. Cumhuriyet dönemine yansımalar s. 247 - 249

- yakın dönemin ve günümüzün olumsuz uygulamaları
- şehircilik çelışmaları sırasında Yıkılan yapılar
- Yeni caddelerin inşaası ile Yıkılan yapılar
- şehircilik çalışmaları sırasında yapılan değişikliklerle yaratılan olumsuz durumlar

VII. Karşılaştırma s. 250 - 253

Bursa, Edirne, Amasya, Manisa

VIII. Sonuç s. 254 - 257

Bibliyografya s. 258 - 269

Haritalar s. 270 - 271

Görünüşler s. 272

Planlar s. 273 - 275

Resimler s. 276 - 279

İngilizce özet

I. Giriş

I. A. I. Constantinus öncesi İstanbul

İstanbul içinde ve çevresinde yapılan kazılarda Paleolitik Çağ'a tarihlenen buluntular ortaya çıkarılmıştır. Küçükçekmece'nin kuzeyindeki Yarımburgaz mağarasında bulunan Orta Paleolitik Çağ'a ait aletler bu bölgede balıkçılık ve avcılıkla geçinen insan gruplarının varlığına işaret eder. Mağaranın Bizans dönemine kadar kullanıldığı anlaşılmaktadır.[1] Fikirtepe'de ortaya çıkan Kalkolitik Çağ buluntuları ise, kentin Anadolu yakasınında, aynı şekilde avcılık, balıkçılık ve gelişmemiş tarım yapan bir topluluğun yerleşim alanı olduğunu belgeler.

Bir araştırmada, yine Kadıköy Kurbağalıdere kıyılarında, Troia'nın erken katlarıyla çağdaş buluntular, Kalkolitik kültürün Marmara çevresinde varlığını gösterir. [2]

M.Ö III.bin yıldan ilk Trak istilasına (M.Ö ~1200) kadar, başka yerleşim izine rastlanmaz. M.Ö I.bin yılda Traklar, Frigler ve Bitinyalılar diye bilinen halklar Avrupa'nın ve Asya'nın en ucundaki boğazda yerleşmişlerdir. Kadıköy'de yaşayan bir Fenike ticaret kolonisine ait olduğu düşünülen bir kaç başka buluntu daha ortaya çıkarılmıştır.

Bizantion'un efsanelere göre ad vericisi Byzas'tır ki, bu bir Trak adıdır. Ayrıca Ön Asya'da eski yer adları genellikle ad vericinin ismine "ion" eklemek sureti ile olmaktadır ki bu bakımdan Bizantion adı Ön Asya'nın M.Ö III.bindeki bazı yer

---

1 Semavi Eyice, "Tarihte Küçükçekmece", Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, 6-7, (1977/78), s.57-120

2 Afif Erzen, "İstanbul Şehrinin Kuruluşu ve İsimleri", Belleten, 18, Ankara, 1954, s.133

adlarına benzemektedir.Bu arada "nt" ekine yerli eski Anadolu dillerinde rastlanması da dikkati çeker . [3]

Kısacası Bizantion yalnızca adının filolojisi bakımındanda eski Trak ve Anadolu kültürlerine bağlanmaktadır.

M.S. I.yüzyılda yaşayan Romalı yazar Plinius, sonraları Bizantion'un kurulduğu yerde evvelce Lygos adında bir köyün bulunduğunu bildirir. [4]

Bizantion'un kuruluş efsanelerinden en erken gibi gözüken birinde, şehrin Byzas adlı bir Trak kralının karısı Phideleia tarafından kurulduğunu anlatmaktadır.

Başka bir efsane ise, şehrin kurucusu olarak Yunanistan'da Megara'dan yola çıkan ve kendilerine yeni bir yurt arayan göçmenlerin başkanı Byzas'tan söz eder. [5]

Yunanistan'dan yola çıkan bu göçmenler, Apollon'a kenti nereye kuracaklarını danıştıklarında, "körler ülkesinin karşısında bir yer aramaları" kehanetini aldıklarını anlatır. [6]

Bu söz , İstanbul'un karşı tarafına yani Khalkedon (Kadıköy) 'a, daha önceki göçmenler tarafından yerleşildiğine bakarak, daha önce geldikleri halde elverişsiz olan yere yerleşen Khalkedon halkını işaret ediyordu ve onların İstanbul'un çok daha iyi şartlarını görmemeleri, bu insanların kör oldukları sonucuna ima ettiriyordu . Onlar Khalkedon'un karşısına Bizantion'u kurarak kehaneti doğru çıkarıyorlardı. Bu efsanenin iki zayıf noktası vardır. M.Ö. V. yüzyılda yaşayan Heredot'a göre Khalkedon'un halkının kör olduklarını söyleyen kişi, Pers Kralı Megabazos'tur. Ayrıca gerek inançlar, gerekse adetler bakımından Bizantion'un Megara ile beraberliği yoktur. [7]

---

[3] Afif Erzen, "İstanbul Şehrinin Kuruluşu ve İsimleri", Belleten, 18, Ankara, 1954, s.136

[4] Semavi Eyice, "İlk Kuruluşundan Türk Devrinin Başlarına İstanbul", Fetih ve Fatih, İstanbul Armağanı, C.I, İstanbul, 1995, s.12

[5] Doğan Kuban , İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.17

[6] P.Gyllius, Çev. Erendiz Özbayoğlu, İstanbul'un Tarihi Eserleri, İstanbul, 1997, s.29

[7] Semavi Eyice, "İlk Kuruluşundan Türk Devrinin Başlarına İstanbul", Fetih ve Fatih, İstanbul Armağanı, C.I, İstanbul, 1995, s.12

Heredot, Khalkedon'un Bizantion'dan onyedi yıl önce kurulduğunu söyler. Bizantionlu Dionisios'a göre, Haliç'in sonunda Kidaros ile Barbizos'un ağızları arasında başka bir Yunan yerleşmesi vardı ve ünlü Semistra sunağı burada idi. Diğer bir yerleşme ise, Bizantion'un karşısında bugün Galata'nın bulunduğu yerde idi (Sykai). Bu ad Yunanca "incir" anlamına geliyordu. Bu bölge incir ağaçları ile kaplı idi. [8]

Bizantionlu Dionisios'a göre, kent M.Ö 695 te kurulmuştur. Yunan koloniciler, büyük bir ihtimalle daha önceki yerleşmenin halkı ile kaynaşmıştır. Bu tarihte dünyanın önemli kentlerinin çoğu kurulmamıştı.

Asya yakasında, Boğaz'ın girişinde bulunan bir başka yerleşme de hakkında fazla bilgi bulunmayan Hrisopolis (Altın Kent)'ti, ayrıca Scutarion (Üsküdar) olarak anılan yerleşim bu bölgede yer almakta idi.

Bizantion Trakyanın doğu ucunda, Boğazın girişinde son bulan ve hemen eteğinde güvenli bir limana sahip, kolay savunulabilir yüksek bir platonun tepesinde, uluslararası bir ticaret yolunun üzerinde kurulmuş küçük bir kentti. İ.Ö.7. yüzyılda Yunan kolonicileri için, Keras limanı ağzındaki bu tepe, arkasındaki Pontus Euksinus (Karadeniz)'a uzanan bereketli topraklar ve güney batıdaki Avrasya bozkırlarına uzanan çağın önemli ticaret yolu, yeni bir kent kurmak için uygun faktörler olmuştur.

Bizantion İ.S 196 yılında, Roma İmparatoru Septimus Severus tarafından yıkılmadan önce, Yakındoğu tarihinin bütün önemli olaylarına karışmıştı. Büyük Darius, İskit Seferi (İ.Ö.513) için Trakya'ya giderken Boğaz'dan geçmiş, hem Khalkedon halkı, hemde Bizantion halkı onun egemenliğini kabul etmişti. Bu iki kent, Atina önderliğindeki öbür kentlerle birleşerek Pers boyunduruğuna karşı ayaklanmışlardı. Persler'i Platea'da bozguna uğratan (İ.Ö 479) Spartalı komutan Pausanias, ertesi yıl Bizantion'u almış ve kenti İ.Ö 477 yılına kadar elinde tutmuştur. Pausanias kısa egemenliği sırasında kentte yeni yapılar inşa ettirmiş, kenti onararak genişletmiştir.

---

[8] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.16

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İ.Ö V. yüzyılda Bizantion'da zengin bir ticaret ve balıkçılık vardı. Kentin altın sikkeleri de tüm Akdeniz'de geçerli idi. Pausanias'tan sonra kent, Atina donanmasının üssü olmuş ama Atina'nın önderi olduğu Delos Birliği'nin çökmesi sonucu İ.Ö 411 de kısa bir süre için yeniden bağımsızlığını kazanmıştır.

İ.Ö. 409 yılında Alkibiades kenti almış ama Sparta savaşı sırasında, İ.Ö.405 te kent bu kez Spartalıların eline geçmiştir.

Ksenefon, "On Binler" le Persler üzerine düzenlediği seferden dönerken İ.Ö. 400 de Bizantion'dan geçmiştir. [9]

İ.Ö. 378 den sonra Bizantion, ikinci Attika Deniz Konfederasyonu 'nun bir üyesi olmuş ve İ.Ö. 357-355 arasında yapılan savaşlara katılmıştı. O sırada Khalkedon kent topraklarına dahil edildi.

Kent, Makedonya Kralı II. Flippos'un kuşatmasına değin (İ.Ö. 340-339) Spartalılar'ın egemenliğinde kalmış ve bu kuşatma sırasında büyük zarar görmüştü.

İ.Ö. III. yüzyılda Bizantion, bölgeyi istila eden Galatyalılar Konfederasyonu'na vergi öderken Bitinya ve Makedonya krallıklarının da baskısı altında idi.

İ.Ö.260 da, Seleukos Kralı II.Antiohos ile Makedonya Kralı V.Philippos'un ve İ.Ö. 202 de Bitinya Kralı I. Prusias'ın saldırılarına uğradı.

İ.Ö.146 da Makedonya savaşından sonra, Romalıların egemenlik alanlarını Balkanlar, Ege ve Anadolu'nun bir kısmını kapsayacak şekilde genişletmeleri sonucunda, Bizantion Roma'ya bağlı bir kent – devlet oldu.

Bizantionlu Dionysios'un yazdığına göre, Bizantion sitesinin uzunluğu 35 stadion olup, bunun 5'i kara tarafında idi. Kenti koruyan surun yirmiyedi burcu vardı ve dışarı ile bağlantıyı sağlayan tek kapı kara tarafına açılmaktaydı. Bu surun kalıntısı olduğu sanılan bazı duvar parçaları geçen yüzyılın sonlarına doğru Sarayburnu'nda bulunmuştur. [10]

---

[9] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.16

[10] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.17-18

Kentin Akropolis'i, daha sonra üzerinde Topkapı Sarayı'nın inşa edildiği tepeyi işgal ediyordu. Etrafı bir duvarla çevrilen bu kutsal alan, şehrin yerleşim alanından ayrılmıştı. Akropolis'in yakınında, etrafı revaklarla çevrili dört köşe bir Agora vardı. "Tetrastoon" denilen bu meydanın ortasında Apollon Helios'un tunçtan bir heykeli bulunuyordu. Az batıda ise, Traklar'la yapılan bir savaşın kazanılmasını simgeleyen Tropaion ile süslü bir başka meydan vardı.

Bu çevrede, ayrıca kentin en büyük hamamı olan Akhylleos Hamamı ve hamamın yanında Gymnasium bulunmaktaydı.

Sarayburnu eteklerinde Athena Ekhasia ve Poseidon tapınakları, yukarıda ise kentin talihini simgeleyen Tykhe tapınağı vardı.

Akropolis'in ucunda, Ayasofya'nın bulunduğu alan civarında Basilike Stoa, Akropolis'in üzerinde Aphrodite, Artemis, Dionysios tapınakları yükseliyordu. Her antik kentin olması gereken tiyatrosunun da Sarayburnu'nda, Akropolis'ten kıyıya inen yamacın bir yerinde olduğu varsayımı kuvvetlidir. Surların dışında ise bugünkü Çemberlitaş-Beyazıt'a doğru uzanan alanın nekropol olduğunu belirten mezar stelleri bulunmuştur. [11]

Kentin içinde akarsu olmadığı için kentin su ihtiyacı sarnıçlar vasıtası ile çözülmüştü.

Topkapı Sarayı'nın güvenliği için inşa edilen Sur-ı Sultani'nin çevrelediği alandan biraz daha geniş olan ilk Bizantion sitesi Roma çağına kadar bu ölçüler içinde gelmişti. [12]

Bizantion kentinin biçimi ve boyutları tartışmalıdır. Çok kesin olmayan arkeolojik bulgular olmadığı için, savlar antik dönem metinlerinin yorumlarına dayanır. C.Mango'ya göre, kentin sınırları Büyük Constantinus (324– 337) dönemine değin değişmemiştir.

---

[11] Şehrazat Karagöz, "İstanbul'un Hellenistik ve Roma Devirlerine Ait Mezar Stellerine İlişkin Yeni Buluntular", Belleten, C.VI, Ankara, 1990, s.2700-2701

[12] Semavi Eyice, "İlk Kuruluşundan Türk Devrinin Başlarına İstanbul", Fetih ve Fatih, İstanbul Armağanı, C.I, İstanbul, 1995, s.12

Klasik dönemde, yaklaşık 20.000 nüfusu olduğu varsayılan kentin korunabilmesi oldukça zordu. Kent surlarınının, Spartalılar'ın kenti işgali ve Roma dönemindeki kent imarı sırasında birkaç kez değişikliğe uğramış olması muhtemeldir.

Kent surları, Akropol tepesininin kıyıdaki en yüksek noktasında başlayarak batıya doğru yönelir ve Eugenios kulesine (Haliç girişindeki son kule) ulaşır. Burada yön bir başka kapısına denk düşen Roma döneminin Milion'una ulaştıktan sonra, doğuya yönelip Bizans döneminin "Topoi" diye adlandırılan bölümüne bağlanır. Bu günkü Ahırkapı Feneri'nin bulunduğu bölgede kıyıya inip kuzeye doğru kıyıyı izleyerek, Sarayburnu'nundaki kulede son bulur.

Kentin Batı kapısı Trakion kapısıdır. Yeri tam olarak saptanamamıştır. Trakion'un önceleri pazar yeri olduğu, daha sonra Agora'ya dönüştürüldüğü tezi kuvvetlidir.

Klasik döneme ait ikinci sur sistemi, Septimus Severus'un kenti yıkmasından önce Bizantionlu Dionisios'un sözünü ettiği surlardır. Birinci tepenin yanısıra, ikinci tepeyi ve aralarındaki vadiyi de içine alan bu surların kapladığı alan daha geniştir. Genel olarak bugünkü Ankara Caddesi'ni izlediği kabul edilebilir.

Kuzeyde, daha sonraları Neorion olarak adlandırılan, daha doğuda ise Bosphorion veya Prosphorion denilen iki liman olduğuna düşünülmekte idi. Son yıllarda bu görüş yerine Sirkeci Garı ile Sarayburnu arasında tek bir liman olduğu tezi kuvvetlenmiştir. Bu limanın girişinin kuleler ile korunduğu ve ilk çağlardaki benzerleri gibi, muntazam blok taşlardan yapılmış rıhtımı olduğu düşünülmektedir. [13]

Kentin kaynaklarda belirtilen üç limanının da sur içinde bulunduğu, bu surların çok muhkem duvarlar olduğunu, Trakion Kapısı ile Haliç arasında çok güçlü yedi kule bulunduğunu, hem Dion Cassius, hem de Heradianus belirtir. [14]

Kent, diğer Yunan kentleri gibi heykel ve anıtlarla süslenmişti. Agora'nın ortasında Zeuksippos'un anıtsal sütünu bulunmaktaydı.

Boğaz kıyılarında Zeus ve Rea tapınakları, Apollon, Aia ve Akhilleius sunakları, daha sonra Ayios Mamas diye bilinen yerde bulunan Zeus sunağı kent dışında varlığı bilinen anıt ve tapınaklardır.

---

[13] Müller Wiener, Erol Özbek çevirisi, İstanbul Limanı, İstanbul, 1998, s.6

[14] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.19-20

Bizantion, Roma devrinde büyük bir talihsizlikle karşılaşarak, İllyria ordusu komutanı Septimus Severus rakiplerini ortadan kaldırıken kent yanlış cephenin tarafını tutmuştur. Bizantion Septimus Severus'a karşı Suriye ordusu komutanı Pescennius Niger'in yanında bulunuyordu. Niger Bizantion'a sahip olmakla, Septimus Severus'un Asya yakasına geçmesini önleyeceğini sanmıştı. Kyzikos, İznik ve güneyde Issos'da yenilip, Niger öldürülürken (M.S. 194), Bizantion Priscus adındaki bir mühendisin idaresinde, Septimus Severus'a direniyordu. İki yıl süren bu direnişin ardından, Bizantion teslim olduğunda Septimus Severus tarafından cezalandırılarak surlarının bir kısmı yıktırılacak, sitelik hakkı elinden alınacak "kome" (köy) olarak Marmara kıyısındaki Perinthos (Ereğli) 'a bağlanacaktı.

İmparator, oğlu Caracalla'nın isteği üzerine bu cezayı uzun süre sürdürmemiştir. Kentin sitelik hakkını iade edip, kenti yeniden imar etmeye başlamıştır.

Bu imar faaliyetleri çerçevesinde, Septimus Severus çok büyük bir Hipodrom'un inşaasına başlamış, yeni tapınaklar, bir tiyatro, ve stadion yapılmış, liman tamir edilmiş, Zeukkippos hamamı inşa edilmiş, kentin ana caddesi iki tarafı revaklı bir caddeye dönüştürülmüş, iki bin kişiye hizmet edebilen Kaminia adındaki hamam da bu imar çalışmaları sırasında inşa edilmişti.

Kentin gelişimi surların dışına taşmış ve nekrapol alanı batıya doğru yayılım göstermiştir.

Sınırları İngiltere içlerinden Mezopotamya'ya kadar uzanan Roma İmparatorluğu'nu, İtalya'nın ortasındaki başkent Roma'dan idare etmenin güçlüğünü gören imparatorlar, doğuda ikinci bir başkent kurmanın gerekli olduğunu sezmişler ve bunun için Troia (Truva) ve Nikomedeia (İzmit) gibi bazı yerleri düşünmüşlerdir. Diocletianus (285-305) bir anlamda dörtlü yönetim (Tetrarkia) uygulamasına geçerken, Doğu idari bölgesini Nikomedeia (İzmit), Thessalonike (Selanik) ve Antiokheia (Antakya)'da üç imparatorluk ikametgahı ile organize etmişti. Diocletianus, imparatorluğunun doğuda başkenti olmasını bir anlamda Constantinus'tan önce düşünmüştü.

Caesar, Aurelius Flavius Valerius Constantinus'un oğlu olan I.Constantinus, doğu'da Diocletianus'un Nikomedia'daki sarayında yetişmişti. 306'da babasının ölümü üzerine "Augustus" ilan edildi.

I. Constantinus, Roma imparatoru Licinius'u 324 te önce Trakya'daki Adrianopolis'te daha sonra Hrisopolis'te yenmesinden sonra İmparator olarak başkenti Bizantion'a taşımaya karar verdi. [15]

[15] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.27

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

I. B. I. Constantinus döneminde İstanbul

Boğaziçi kıyısındaki eski Grek kolonisi Bizantion'u başkent olarak seçen I.Constantinus, altı yıl süren imar ve iskan çalışmaları ile kenti büyütüp, yeniden inşa ettirdi. Erken dönemlerde "Nea Roma" (Yeni Roma) denilen kent, 11 Mayıs 330 da törenle açıldı ve kenti yeniden yaratan I.Constantinus'un adı ile anılmaya ve "Constantinapolis" adını taşımaya başladı. I.Constantinus, sadece iktidar mücadelesinin sonucu olarak Bizantion'u seçmemişti. Kentin kurulduğu yerin önemli özelliklerini görmüş ve Roma İmparatorluğu'nun ikinci başkenti olarak tasarlamaya "Tanrının emri" olduğunu söyleyerek başlamıştı.

Bizantion'un başkent olarak seçiminin önemli nedeni, kentin gerek Septimus Severus dönemindeki olaylarda, gerekse Licianus ile olan çatışmada kolay savunulur bir yer olduğunun anlaşılması idi. Ayrıca, Roma İmparatorluğu'nu doğudan tehdit eden tehlikelere karşı, Roma'ya nazaran daha etkin olacağı ortada idi. Gerek askeri açıdan, gerekse idari açıdan kent güvenilir ve korunaklı bir hale kolaylıkla getirilebilirdi.

313 teki Milano fermanı, Hıristiyanlar'a yasal statü sağlamıştı. Pagan inançlara sırt çevirmeyen fakat Hıristiyanlığı meşru olarak serbest bırakan I.Constantinus, Hıristiyanlığa eğilimi nedeni ile Romalılar'ın hoşnutsuzluğunu kazanmıştı. Bu nedenle, Bizantion onun için güvenli bir kent olacaktı. Daha sonra Hıristiyanlığı meşru olarak serbest bıraktığı için "Büyük" denilen I.Constantinus, yeni bir dinin merkezi olabilecek en uygun yeri de böylece saptamış oluyordu.

İmparatorun katıldığı Nikaia (İznik) konsili 325 yılında toplandı ve imparatorluk fiilen olmasa da Doğu ve Batı olarak ikiye ayrıldı. Roma, Batı Roma'nın, Bizantion ise Doğu Roma'nın başkenti olarak kabul edildi. Kent politik ve askeri koşullarının uygun düşmesinin yanısıra, iki ana ticaret yolunun kesiştiği noktada idi. Asya'dan, Anadolu üzerinden Avrupa'ya bağlanan yolun buradan geçmesi, kuzeyi güneye

bağlayan deniz yolunun da Boğaziçi olması nedeniyle en önemli bağlantı noktasıydı. Akdeniz'in en korumalı deniz ticaret bölgesine sahip olan kent, çevresinin gerek kara, gerekse deniz ürünleri açısından başka yerlerle kıyaslanamayacak zenginliği ile bu seçimi adeta destekliyordu.

Yeni başkentin kurulması tek bir kişinin iradesinin ürünüdür ve imparatorluk başkenti vizyonuna uygun olarak planlanıp inşa edilecektir.

I.Constantinus'un Hıristiyan kilisesine sağladığı olanaklar, bir Hıristiyan başkenti yaratacaktır. Kent varolan Doğulu ve Hellenistik özellikleri ile yeni ve büyük bir dinin vizyonunu rahatça birleştirecek ve yüzyıllar boyunca bu karakterini koruyacaktır.

I.Constantinus, kentini kurarken başta Balkanlar'dan olmak üzere, çok sayıda insanı kente yerleştirmiş, kent uygun koşulları nedeni ile kalabalıklaşma sürecini çok hızlı yaşamış, V. yüzyılda nüfusu neredeyse Roma'yı geride bırakmıştır.

Yeni kent, bir anlamda Roma'nın model olduğu kent tasarımı ile planlanmış fakat kentin topografyası bu planı olumlu yönlerde değişikliğe uğratmıştır.

I.Constantinus'un "başkentini" inşa etme çabasında olduğu dönemde, kentin ana hatları belirmeye başlamıştı. Ondan sonra gelen hükümdarlar da bu gelişimi devam ettirmişlerdir.

Kent imarına başlandıktan on yıl sonrasında yeni savunma sistemi, anıtları, yeni yolları, kamu yapıları, limanları ve sarayları ile ortaya çıktığında, bu kadar kısa zamanda böylesine görkemli bir kent oluşunu ortaya çıkarmak, olağanüstü bir projenin tasarlayıcısı olan imparatorun adını taşıyarak, onu ölümsüzleştirmesi hak edilen bir onurdur.

Aya Sofya, Aya İrini, Havariler kiliseleri gibi ondört önemli ve büyük kilisenin I.Constantinus tarafından inşa ettirildiği bilinir, ancak bu büyük bazilikalar ondan sonra gelen imparatorlarca inşa ettirilmiş veya tamamlanmıştır.

Mese diye bilinen kentin ana caddesi, yeni surların ana kapısına kadar düzenlenmiş ve uzatılmıştır. Bu kapıdan itibaren, Adriyatik kıyısındaki Draç limanına kadar uzanan Via Egnatia adındaki önemli karayolu yapılmıştır.

Bu yolun başlangıcı olan Milion denilen anıtın kalıntıları, Ayasofya karşısındaki köşede son yıllarda bulunmuştur. [16]

İmparator I.Constantinus ile birlikte kente yerleşen, ileri gelen bazı Romalılar'da kentin imarına yardımcı olmuşlardır. Senato üyesi Philoxenus özel sarayını Mese caddesi ile Hippodrom arasında inşa ettirmiştir.

Bu sarayın 224 sütunlu büyük sarnıcı, Binbirdirek Sarnıcı olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Hemen yakınındaki Antiochus ve Lausus sarayları ve Aksaray bölgesinde buradaki limana da adını veren Eleutherius'un sarayları bu imar çalışmalarında kent dokusunu belirleyen önemli yapılardır. [17]

I. Constantinus, Bizantion'u başkent olarak seçtiğinde, mevcut kentin Septimus Severus tarafından belirlenen sınırlarını genişleterek, kendi adı ile anılan suru yaptırdı. Ancak bu surun güzergahı tümü ile tahminlere dayanır. Tahminlere göre bu kara suru, Marmara kıyısından şimdiki Samatya Kapısı yanındaki Aimilianos kapısı ile başlayıp, Eksakionion'a (Cerrahpaşa) doğru tırmanıyor, kentin yedinci tepesinde imparatorların zafer alayları ile savaştan döndükleri Kserolofos kapısından ve bu günkü Aksaray-Topkapı yolu üzerine düşen İonnes Prodromos kapısından sonra, Lykos (Bayrampaşa) deresi vadisini geçerek, Dios, Dalmatos ve İkasia manastırları yakınından devam edip, Havariler Kilisesi'ni doğuda bırakarak şimdiki Sultanselim semti dolaylarında Haliç yönünde Harmatios semtinde Ayios Antonios kilisesi yanında kıyıya ulaşıyordu. R Janin bunun, Cibali Kapısı çevresinde olabileceğini ileri sürmektedir. Bu surun güzergahını belirleyebilecek ismi geçen yapıların hiçbirinin yeri kesin olarak belli değildir.

I. Constantinus'un kurduğu kentin kara tarafı surları 328 de inşa edilmişti. Bu sur hiçbir iz bırakmadan yok olmuştur. Bu sur duvarlarının nerede başlayıp, nerelerden geçerek Marmara kıyılarında nerede kıyı surları ile bağlandığı bilinmemektedir. Bu hususta dayanak olarak gösterilen tek delil, günümüze değin ulaşan Cerrahpaşa semtindeki İsa kapısı (veya Esekapısı) şeklindeki mahalle adıdır. Bu adın, 1509 yılına

---

[16] Semavi Eyice, "İlk Kuruluşundan Türk Devrinin Başlarına İstanbul", Fetih ve Fatih, İstanbul Armağanı, C.I, İstanbul, 1995, s.16

[17] Semavi Eyice, "İlk Kuruluşundan Türk Devrinin Başlarına İstanbul", Fetih ve Fatih, İstanbul Armağanı, C.I, İstanbul, 1995, s.16

kadar duran ve bu tarihteki depremde yıkılan bir kapıdan veya kapıya benzer bir kemerden dolayı buraya verildiği Türk kaynaklarında belirtilir. İstanbul topografyasını çalışanlarca, bu kapı Constantinus surunun önemli bir girişi olarak kabul edilerek, surun buradan geçtiği öne sürülmüştür. [18]

Yeni kentin surlarının, eskiden 2,5 km. (15 stadia) daha batıda inşa edildiği V.-VI. yüzyıllarda yaşayan Zosimos'tan edinilen tek güvenilir bilgidir. [19]

İmparatorun yeni bir dini kabul ettirmesi, biçim açısından, Roma'nın sadece "Tanrı'nın evi" diye nitelendirilen ve pagan toplumun halka açık olmayan dinsel mekandan soyutlanışı, Nea Roma'nın, halkın rahatça toplanabileceği ve Tanrı'nın korumasını en yoğun hissettiği bazilikalarından farklılık getirmekteydi. Hıristiyanlık dini, bazikaları adeta anıtsal toplantı salonu olarak algılamaktaydı.

Hıristiyanlık dinine bağlı olan ve kendini adeta 13. havari olarak niteleyen imparatorun yeni başkentine, Mausoleion'u dışında inşa ettirdiği dini bir yapı yoktur. Mausoleion'un yanına daha sonra inşa edilen Havariler kilisesini imparator başlatmış fakat oğlu tarafından tamamlanmıştır. [20]

İ. Constantinus döneminde inşa edilen Havariler kilisesi ve Mausoleion'un inşa edildiği alan, kentin geleceğinde, hem işlevi, hem de kentin organik dokusunun oluşumu açısından çok önemlidir. Kentin her açıdan hakim bir noktası olan bölge, fetihten sonra da dinsel ve sosyolojik tercih edilirliğini Fatih Camii ve yapılar topluluğunun inşası ile Türk döneminde de devam ettirmiştir.

I. Constantinus'un Mausoleion'unun, dairesel planlı, kubbeli ve bir iç kolon dizisine sahip olduğu düşünülmektedir. I.Constantinus, bazı havarilerin lahitleri, kendinden sonraki imparatorların mezarları ve ailesinin mezarları ile yeni kentin en önemli dinsel alanını belirlemiş oluyordu.

Aziz Andreas, Aziz Timoteus ve Aziz Luka'nın rölikleri Antioheia (Antakya)'dan getirilince, imparatorun mezarı bir Aposteleion'a, yani havarilerin martirionuna dönüşmüştü.

---

[18] Semavi Eyice, "İlk Kuruluşundan Türk Devrinin Başlarına İstanbul", Fetih ve Fatih, İstanbul Armağanı, C.I, İstanbul, 1995, s.15

[19] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.31

[20] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.41

Araştırmacılar mausoleion ve kilisenin inşası konusunda farklı düşünceler ileri sürerler. Ortak düşünce ise, imparatorun kentin en hakim noktasına yeni bir dinin kutsal alanını oluşturacak mezarını inşa ettirmiş olduğudur. I.Constantinuis'un ölümünden sonra, oğlu II.Constantinus'un kiliseyi inşa ettirdiği savı daha kabul görür bir düşüncedir. Kilisenin haç planlı olması muhtemel olup, daha sonra kiliseyi yeniden inşa ettiren I.İustinianus'un (527-565) yapısının eski kilisenin planına sadık kaldığı fakat ölçüleri büyüttüğü tezi daha kuvvetli dayanaklara sahiptir. [21]

Antik çağın, forum, yani meydanları, kuruldukları alanlar açısından değişkenlik yaşamamış olup biçimsel olarak farklılık gösterirler. Bazılarının üzerine bina inşa edilmiştir. Bizantion'un Agora'sı ile Severus'un Tetrastoon'u arasında yer alan Augusteion, yeni başkentin en önemli tören alanı olup, gerek fetihten sonra, gerekse günümüzde işlevini hala aynı çizgide sürdürebilen bir merkezdir. İstanbul'un kent dokusunda değişmezlikle önemini ve konumunu yitirmemiştir. Alanın sınırları hakkında kesin bilgiler olmamakla birlikte, Ayasofya kilisesi ile Büyük Saray'ın arasında, I.Constantinus tarafından yenilenerek annesi Augusta Helena'ya adanmıştır. Augusteion'u çeviren revakların dışında, kuzeyde Ayasofya, batıda Basilika, güneyde Regia,doğuda Büyük Saray'ın girişi, Senato ve Magnaura Sarayı, Regia'nın arkasında Zeuksippos hamamları ve Hipodrom bulunmaktaydı. Zeuksippos hamamları, kentin 330 yılındaki açılışından önce, I.Constantinus tarafından onarılmış ve heykellerle süslenmişti. [22]

I.Constantinus'un başkenti, imparatorun iskanı hızlandıran bir takım kararları ile (vergi muafiyeti, 332 den sonra bedava ekmek ve şarap dağıtımı) hızla gelişiyordu.

I.Constantinus şehrin hemen hemen ortasında, kendi adına etrafı revaklarla (Porticus) çevrili, oval biçimde bir forum yaptırmış, bunun ortasına da üzerinde kendi heykeli olan porfirden büyük bir anıt diktirmişti. Hıristiyanlığın kurtarıcısı olarak kabul edilen I.Constantinus iki taraflı politikasının bir belirtisi olarak bu heykelde kendini "Apollon Helios" (Güneş Apollon) olarak tasvir ettirmişti.

---

[21] Asnu Bilban Yalçın, "Havariyun Kilisesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, IV. cildi, İstanbul, 1994, s.24

[22] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.42

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
MANTASYON MERKEZİ

Heykel, henüz erken Bizans çağında devrilmiştir. Anıtın kendisi ise yangınlarda çatlamış, kararmış, Türk döneminde anıtı ayakta tutabilmek için kaidesine eklenen taştan örme desteği ve gövdesine sarılan demir çemberlerin yardımı ile günümüze kadar Çemberlitaş adıyla gelmiştir.

Forumun güneydoğu ve kuzeybatı yanlarında, Regia aksı üzerinde, iki kemerli giriş vardır. Kaynaklar, forumun güneybatısında, Sigma biçimindeki imparatorluk çadırı ve ahırlarını model alan bir Nimfeaum'un varlığından söz eder. Kapitol, Praetorium ve ilk Senato'da forumun çevresinde yer alıyordu. Constantinus Forum'una, çoğunluğu imparatorun siparişi olan çok sayıda heykel yerleştirilmişti.

XV. yüzyılda Hans Dernschwam sütunun yanında Pretorium Leophorus (mahkeme) binası bulunduğunu belirtir. [23]

Forumun zemini mermer kaplama olup, oval formda ve doğu-batı yönlerinde kentle bağlantılı idi. Forumun doğu ucu iki kemerli bir girişle, Septimus Severus'un yaptırdığı revaklı caddeye, batı ucu ise şehirden çıkan Mese'ye bağlanıyordu. Meydanın ilk biçimini belirlemek zordur. Toprakla dolan alan, zemin kotunun yükselmesine neden olmuş, bölgenin yoğun ticari yapısı kesintisiz yapılaşmaya yol açmış, bu nedenler doğrultusunda, biçim ve ölçüsünü belirlemek imkansız hale gelmiştir.

I.Constantinus'un kendi adına inşa ettirdiği forum kentin merkezini oluşturmakta idi. Forum gerek topografik açıdan, gerekse kent dokusunun gelişimi açısından, kuruluş noktası itibarı ile, kentin yeni sur sistemi içinde merkez noktayı oluşturuyordu. Kentin hem sosyal yaşamının organizasyonu, hem de yönetsel açıdan uygunluğu, forumun yer seçiminin isabetliliğini ortaya koyar.

I.Constantinus, Hipodrom ile Marmara kıyısı arasındaki sahada Büyük Sarayın inşaasına başlamış ve bu yapılar topluluğunun kendisinden sonra yüzyıllar boyunca genişletilerek inşası devam etmiştir. Sarayın yerini Hipodrom ve Zeuksippos hamamları sınırlıyordu. Denize dik bir yamaçta inşa edilen sarayın inşa alanı için, denize doğru üç ana inşaat alanı oluşturacak teraslar oluşturulmuştur. I. alandaki

---

[23] Hans Dernschwam, Yaşar Önen çevirisi, İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü, Ankara, 1992, s.134

saray, V. yüzyılda Magnum Palatium adı ile tanınmaktaydı. I.Constantinus dönemindeki ilk sarayın planı konusunda ancak varsayımlar geçerlidir. Tahmini olarak üst terasta yer aldığı, yaşama alanları (Daphne Sarayı), muhafızların yaşama alanı, ana girişi (Khalke) gibi bölümleri içeriyordu. Büyük Saray'ın güneybatı bölümü Hipodrom'a bitişikti. [24]

Augusteion'un doğusunda, Senato'ya yakın bir yerde de I.Constantinus tarafından inşa edilen büyük kabul salonu yani Magnaura Sarayı bulunmaktaydı. [25]

Hipodrom'un ortasında uzanan ve Spina denilen ayırma setini süslemek amacı ile antik şehirlerden birçok anıt buraya getirilmişti. Bunların arasında birleşmiş Yunan siteleri, M.Ö.479'da Plateia'da Persler'e karşı kazandıkları zaferin sembolu olarak dikilen birbirine sarılmış üç yılandan meydana gelen tunç anıt, "Burmalı Sütun" adı ile hala ayaktadır. Yılanlardan birinin XVII. yüzyılda kopan kafası, İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndedir. Mısır'da Karnak'ta III.Tutmosis adına dikilen pembe granit obelisk getirmedeki güçlük nedeni ile, ancak I.Theodosius döneminde Hipodrom'daki yerini almıştır. M.Ö IV-III. yüzyıllara ait tunçtan dört at heykeli de Hipodrom'u süsleyen anıtlardandı. Bu at heykelleri 1204 te kentin Latinler tarafından istilası sırasında, Venedikli'ler tarafından yerlerinden alınmış, bugün Venedik San Marco Kilisesi'nin cephesinde bulunmaktadırlar.

---

[24] Celal Esad Arseven, Haz. Dilek Yelkenci, Eski İstanbul Abidat ve Mebanisi, İstanbul, 1989, s.150-156

[25] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.38

I. C. I.Constantinus dönemi sonrası İstanbul

Yeni başkentin imarını başlatan I.Constantinus'tan sonra gelen imparatorlar kentin gelişmesi ve imarı açısından süreklilik gösteren çalışmalar ortaya koymuşlardır.

Kent, IV.yüzyılda I.Constantinus ile başladığı gelişmesini, VI.yüzyılda Justinianus, XII. yüzyılda Komnenoslar döneminde önemli yapı ve kentsel ögelerin inşası ile sürdürür. Ancak XV. yüzyıla şehircilikle ilgili birçok değerini yitiren bir kent olarak girecektir.

I. Constantinus döneminde, kentin surlar dışında kalan iki mahallesi mevcuttur. Bunlar yönetsel bölünme sistemi içinde de değerlendirilen Blekhernai mahallesi (Ayvansaray bölgesi) ve Sykai mahallesidir (Galata) .

Sykai bölgesi I.Constantinus döneminden itibaren önem kazanır ve ayrıcalıklı bir ticaret merkezi olmaya başlar.

I.Constantinus'un kenti beş tepeyi kaplamakta, Avrat pazarı ve Fatih tepeleri sur dışında kalmaktaydı. II.Theodosius bu alanların kent gelişimini gözönüne alarak, savunmasız kalacağı düşüncesi ile, surları genişleterek inşa ettirdi. I.Constantinus ve II. Theodosius'un surları arasında kalan alana Bizans halkı kır anlamına gelen "Exokionion" diyordu. II.Theodosius'un inşa ettirdiği surlarla kent yedi tepeyi kaplamıştır

Bizantion kenti, imparator I.Constantinus'un başlattığı imar politikasının devamında, kendisinden sonra gelen imparatorlar tarafından da geliştirilmeye devam edilen bir kent olarak XV. yüzyıla hemen hemen aynı yönetsel bölünme ile ulaşır. I.Constantinus'un kenti, surlarla korunan bir "kale – kent" idi. II.Theodosius (408 - 450) döneminde de kent bu özelliğini, yeni surların inşaası ile devam ettirdi.

Kentin yönetiminde XII. yüzyıla kadar, başkent Roma örnek alınarak, surlar dahilindeki alan oniki yönetim bölgesine ayrıldı ve bu bölgelerin idaresi "Curator" adı verilen bölge idarecilerine teslim edildi.

Kentin tümünün yönetiminde, vali, imparatordan sonra gelen en önemli yönetici olarak, kentte tam bir yönetim ve yargı yetkisine sahipti.

Kentin yönetsel bölünmesinde oniki bölgenin sur içinde oluşunun dışında Blakhernai ve Sykai (Galata) bölgeleri de bazı araştırmacılar tarafından sur dışı yönetim bölümleri olarak XIII. Ve XIV. bölge olarak kabul edilmektedir.

Yönetsel bölgelerin fiziksel sınırlarını belirlemek güçtür. Genel olarak eski Bizantion kentinin doğu bölümü I. bölge, batı bölümü II.bölge, Septimus Severus'un surları ile eski Bizantion Akropol alanı arasında III., IV., V., VI., VII., VIII. bölgelerdir. Fatih'in İstanbul'u fethine kadar bir kale-kent olan şehir, tarih içindeki sürekliliğini surlara borçludur. Geç Antik çağın en büyük savunma sistemi olan surların ilki, Marmara sahilinde Balıkhane kapısı civarında, kentin ilk kurucusu olan "Byzas" tarafından inşa ettirilmiş olup, günümüze hiçbir iz kalmamıştır. İkinci sur duvarını, "Pausiunus" isimli Sparta komutanı inşa ettirmiştir. Fakat kentin gerçek anlamda bir savunma sistemine kavuşması, Septimus Severus döneminde olmuştur. İmparator I.Constantinus kurduğu kentin surlarını da yeniden inşa ettirip, kenti tam bir koruma altına almıştır. I.Constantinus'tan sonra Arcadius, 398 de depremde zarar gören surları yeniden tamir ve inşa ettirmiştir. Surların altıncısını inşa ettiren II. Theodosius ise, kenti savunmak ve geliştirmek amacı ile inşa ettirdiği sur sistemi ile günümüze değin ulaşan fiziksel ve tarihsel çerçeveyi belirlemiştir.

438 de meydana gelen depremde surlar büyük zarar görmüş, bu kez Vali Constantinus tarafından inşa ettirilmiştir.

Surların yedinci kurucusu olan I. Leon, batı yönündeki surları tamir ettirmiş olup, daha sonraları Tiberius'un deniz tarafı surlarını tamir ettirmiş olması, surların güvenliğinin ihmal edilmediğini gösterir. 741 de İsauros, 842 de Theofilius Ayvansaray bölgesindeki surları, 1328 de Andreas Nikos Paleologos kara ve deniz tarafı surlarını tamir ettirmişlerdir. [26]

---

[26] İzzet Kumbaracılar-Cahide Tamer, Yedikule, İstanbul, s.9-11

II.Theodosius (408 – 450) döneminde, kentin kurulduğu yarımadanın batısına doğru genişlemek ihtiyacı, yeni bir kara tarafi suru yapılmasına ihtiyaç doğurdu. Aynı zaman da bu surların kuzey-batı köşesi daha geç dönemlerin Bizans imparatorları tarafından, surların dışında kalan Blakhernai mahallesini de içine alacak şekilde yeniden inşa edilmiştir. [27]

Bu bölgede kentin kara surları, arazinin doğal yapısına uygunluk gösterir biçimde, Marmara kıyısından, Haliç kıyısına kadar, 6670 m. uzunluğa sahiptir. Üç savunma hattından ve bunların oluşturduğu beş bölümden meydana gelmekteydi. Ana duvar alt bölümü yaklaşık 5 m. kalınlığında, 10-13 m. yüksekliğinde bir duvardı. Dış duvar 1-2 m. kalınlığında olup, dış terastan 8 m., iç terastan 3 m. yüksekliğinde idi. İki duvar arasındaki teras, dış duvardaki askerlerin rahatça hareket etmelerini sağlayacak biçimde 18-20 m. genişliğinde idi.

Dış duvardan önce, 20 m. genişliğinde, hendeğe doğru bir insan boyunda olan mazgallı bir başka teras bulunmaktaydı. Hendek 20 m. genişliğindeki olup, derinliği 5-7 m. arasında değişiyordu. Hendeğin kalın duvarları mevcut olup, çoğunlukla içi boştu. Surların onarımına yurttaşların katkıda bulunması yasa gereği idi ve onarım sorumluluğu "Arhon Tou Teihon" diye bilinen yöneticiye aitti. [28]

Blekhernai mahallesinde bugün hala ayakta olan ve Tekfur Sarayı diye bilinen yapının bulunduğu mevkide sona eren surların, buradan Haliç kıyılarına indiği yol belirsizdir. Herakleios, Avar saldırılarına karşı üzerinde üç tane altıgen kule bulunan bir sur inşa ettirmişti. V.Leon'da 813'de Herakleios'un surunun önünde bir dış tampon bölge oluşturmuştu. Manuel I.Komnenos (1143-1180) da sarayı daha iyi koruma amacı ile kendi adı ile tanınan eklemeleri yaptırmıştır. Bu surların sona erdiği yerde bulunan İsaakios Angelos Kulesi, "Anemas Zindanı" olarak tanınır. [29]

Kentin Haliç boyundaki bugün çoğu bölümü yıkılmış olan surlar, batıda Ksiloporta'dan başlayıp Akropol'ün altında, limanın girişindeki Eugenius Kapısı'nda

---

[27] Semavi Eyice, "İlk Kuruluşundan Türk Devrinin Başlarına İstanbul", Fetih ve Fatih, İstanbul Armağanı, C.I, İstanbul, 1995, s.19

[28] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.50-51

[29] P.Ğ.İnciciyan, Hrand D. Andreasyan çevirisi, XVIII. Asırda İstanbul, İstanbul, 1976, s.4

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

sona ermekteydi. Bu kapının yanında Kentenarion adı ile anılan kule, karşıda Galata'da bulunan Porta Catena'nın yanındaki Kastellion Ton Galatou olarak tanınan Kule'ye, Haliç'in en önemli deniz savunması olan zincirle bağlıydı. Haliç kıyısındaki surların üzerinde bulunan kapıların bağlantı içinde olduğu birer iskele mevcuttu. Bu iskeleler nerdeyse günümüze değin varlıklarını korumuştur. [30]

Surların üzerindeki girişler, çifte kuleler arasına alınarak emniyetli bir konuma getirilmişti. Şehrin kara tarafı üzerindeki en önemli kapısı "Via Egnatia" kara yolunun kentin ana caddesi Mese'ye bağlandığı, büyük tören kapısı "Porta Aurea" veya Altınkapı-Yaldızlıkapı olarak tanımlanan giriş idi.

Porta Aurea, bir kale görünümünde olup iki yanında mermerden iki büyük dikdörtgen kule (Pylon) bulunan, üç açıklığa sahip zafer takı olarak tasarlanmıştı. Kapının üzerinde Nike'nin heykeli, kentin talihini simgeleyen bir kadın heykeli ve I.Theodosius'un heykeli bulunmaktaydı. [31]

Kapının üzeri, bugün yerinde bulunmayan yazıtlı tunç plakalarla kaplı idi ve Herakles ve Prometheus heykelleri bulunmakta idi.

Kentin surlarının kapı düzeni hakkında bilgi veren bir diğer kapı ise halkın kullandığı Küçük Çekmece'ye giden yol üzerinde bulunan Rhegion (Mevlevihane-Mevlane) kapısıdır. Yine kentin tarihinde önemli rol oynayan Aziz Romanos kapısı (Topkapı), Lycus vadisindeki Pempton kapısı ve Harisius (Edirnekapı) kapısı, kent girişlerinin önem taşıyanlarıdır. Kentin fiziksel yapısı içinde, kapılar askeri ve ticari yönden önem taşırlar. Ticari olanlar halka açık olup, kentin ana caddelerine bağlanırlar ve savaş durumunda çoğunlukla örülüp kapatılırlardı. Askeri kapılara bu işlem uygulanmaz ve halkın kullanımına çoğunlukla kapalıdırlar. Kentin diğer kapılarını İnciciyan şöyle sıralar.

---

[30] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.172

[31] P.Gyllius,Erendiz Özbayoğlu çevirisi, İstanbul'un Tarihi Eserleri, İstanbul, 1997, s.190

Marmara kıyısında yer alan kapılar.

- Narlıkapı: (Bizans dönemindeki adı ve tarihi belli değildir. Yakınında vaftizci Yahya adına bir manastır olduğundan söz edilir.)
- Psamathia Kapısı: Samatya Kapısı-Kumluk ismi ile de bilinir. Yakınında Avrat Pazarı vardı.
- Davutpaşa Kapısı, Aya Emilianos-Constantinus surunun üzerinde bulunuyordu.
- Yenikapı-daha sonra Papaz kulesi diye bilinen burç.
- Kondoskalion (Kumkapı), Eliteiurius liman bölgesine açılır.
- Sidera Çatladıkapı, Daphne sarayına ait olan ve Petri kapısı diye bilinen iki kapının daha bu ismi taşıdığı bilinir.
- Ahırkapı, saraya ait ahırların yakınında bulunması nedeni ile bu adla tanınır. Hippodrom'a bağlanır.

Haliç kıyısında yer alan kapılar

- Neorion Kapısı. Bahçekapı, Bitinya ve Scutari iskelelerine bağlanır.
- Balıkpazarı kapısı: Portaperama, Eski adı Neoriu kapısı olan kapı Bahçekapı ile isim yüzünden benzeşir.
- Zindankapı- Yakınında Osmamlı Döneminde Baba Cafer zindanı bulunuyordu.Yemiş iskelesi kapısı diye tanınır.
- Drungari Kapısı - Odunkapısı, Oduncular iskelesi yakınında
- Porta Platea , Un iskelesi – Unkapanı Kapısı
- Cüb'Ali Kapısı, P. Gyllius Porta Jubalica diye söz eder.
- Aya kapısı: Yakınında bulunan Aya Theodora, Aya Theodosia Kilisesinden dolayı bu isimle anılır.
- Petri , Petrios kapısı- Aya Eufemia kilisesi ile yakın
- Fener kapısı: Fanerius
- Balat kapısı: Kinigios-Avcı kapısı- Joannes Prodromos manastırına yakın
- Ayvansaray- P. Gyllius, Blekherna kapısı olarak tanıtır. Ksiloporta diye de bilinir. Atik Mustafa Camii yakınındadır.

Kara tarafı kapıları

- Kaligaria Eğri kapı: Yakınında ayakkabı imalathaneleri mevcut isminin bundan "Caligae" türediği düşünülüyor.
- Poliandron –Edirne kapısı: Sulukule bulunuyor. Harisius kapısı-Kentin en yüksek noktası idi.
- Romanos Kapısı :Topkapı
- Rhegion :Yeni Mevlevihane Kapısı
- Silivri kapısı
- Yedikule kapısı :Pentapyrgi Pyle. Sürekli kullanılan kapılardan birisidir.
- Porta Aurea: Yaldızlı- Altınkapı. Şehrin en önemli tören kapısı. Sadece İmparatorun kente muzaffer girişlerine tahsis edilen kapıyı Mese Ayasofya'ya bağlıyordu. [32]

Bizantion kenti kurulduğu yarımadanın denizle ilişkisi nedeni ile, Karadeniz-Akdeniz arasında gerek siyasi gerekse ticari açıdan önemli bir statüye sahip oldu.

Boğaz'dan geçen gemilerin ödedikleri gümrük ve bu gemilerin bakım, onarım geliri, getirdikleri yükün depolanma, muhafaza gelirlerinin önemli bir ticari kazanç olduğunu çeşitli kaynaklardan aktarır.

Kentin kayda değer bir deniz filosu bulunduğunu, bölgenin kontrolü konusunda söz sahibi olduğunuda bu kaynaklar belirtmektedir.

Kentin coğrafi konumu, liman faaliyetleri açısından son derece elverişli koşulları sunmuştu.

7.5 km. uzunluğunda bir girinti olan Haliç, antik dünyanın en korumalı doğal limanlarından birisi idi.

Batıda Neorion ve hemen bitişiğinde doğuda Bosphorion (Prosphorion) olmak üzere, iki liman vardı. Ana liman olan Neorion'un girişi, dalgakıranlarla korunmaktaydı. Günümüzün Sirkeci bölgesine denk düştüğü kabul edilen Neorion'un yerini ve biçimini belirleyecek kesin veriler yoktur.

---

[32] P. Ğ. İnciciyan, Hrand D. Andreasyan çevirisi, XVIII. Asırda İstanbul, İstanbul, 1976, s.11-15

Bölgenin yoğun ve kesintisiz iskanı, arkeolojik araştırmaları imkansız kılar. Yapılan toprak araştırmaları ise, kıyı çizgisinin yaklaşık 250 m. kadar ileriye kaydığını gösterir. Dolayısı ile antik dönemde burada bir koyun bulunduğu ve "Neorion"limanının burada bulunabileceğini düşünmek mümkün görünür. [33]

Kentin limanlarını, iskelelerini, kentin kapıları ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Savunma amaçlı, limana girişi ve Haliç girişini engelleyen zincir Constantinopolis yakasındaki, Eugenius kapısı yakınındaki Kontenarion Kulesi, Galata tarafında ise Porta Catena'nın yanındaki "Kastellion Ton Galatau" kulesi arasında idi.

Neorion limanı, Septimus Severus döneminde genişletilmiş, Constantinopolis kentinde, hem ticari liman, hem de tersane işlevi görmüştür. Prosphorion limanı daha geniş olmakla birlikte ticari işlevini sürdürmüştür. Bu nedenle, bu liman kapsamında birçok iskeleyi değerlendirmek daha doğrudur. Karadeniz ve Khalkedon'dan gelen malların depolandığı, boşaltıldığı iskele bunların içinde en önemli olanı idi. [34]

I.Constantinus, Valens ve I. Theodosius'un, bu liman alanı kapsamında birer ambar inşa ettirdiğini kaynaklar belirtmektedir.

İskeleler, (İtalyanca "scala") Haliç kıyılarında Eminönü-Sirkeci, Galata bölgelerinde kentin ticari yaşamını belirleyen özellikleri ile, günümüze değin önemini korumuşlardır. Erken dönemin balık, baharat pazarları, Galata bölgesinin yabancı tüccarların imtiyazlı ticari rıhtımları bunlara örnek olarak gösterilebilir.

I.Constantinus kenti yeniden inşa etmeye başladığında, kentin eski limanlarının konumlarında bir değişiklik olmadı. Prosphorion limanı yakınındaki hayvan pazarı V.Constantinus zamanında (741-775) Forum Tauri'ye nakledildi. Neorion limanı, askeri niteliğini kaybetmeden denizcilikle ilgili amaçlara hizmet etti.

Yeni kurulan kentte eski limanların kapasitesi yetersiz kalınca, İmparator İulianus (361-363) döneminde kentin Marmara denizine bakan, güney kıyısındaki bir koyda, daha büyük bir liman inşaasına başladı.

---

[33] Müller Wiener, Erol Özbek çevirisi, İstanbul Limanı, İstanbul, 1998, s. 4

[34] A.g.e, s.6

Yeni limanın bulunduğu koyun içinde Hormisdas Sarayı'nın yanında bulunan bir iskele vardı. III.bölgede yer alan liman "Portus Novus" olarak da tanınır. Bizans döneminde Marmara kıyısında ilk kurulan önemli liman Kumkapı ile Çatladıkapı arasında yer alan yapımına İulianus döneminde başlanan, I. Anastasios tarafından dibi temizletilip onarılan, nihayet II. İustinos (565-578) döneminde genişletilip eşinin adını verdiği Sofia limanıdır.

Neorion limanı gibi yarımdaire biçimindeki planından ötürü "Sigma" diye anılan, üzeri tonoz örtülü büyük bir sütunlu galerisi vardı. Anatasios (491-518) döneminde, limanın içi derinleştirildi ve bir dalgakıran yapıldı. 465 ve 561 de büyük zarar gördüğü iki yangın geçiren liman, II.İustinios (565-578) tarafından adeta yeniden inşa ettirildi. O dönemden itibaren imparatorun eşinin adı ile, "Sofia" limanı olarak anılmaya başladı. Daha sonraları "Kondoskalion" adı ile anılan bu liman, Türk döneminde işlevini sürdürüp, Kadırga Limanı olarak bilinecektir.

Yeni liman, işlevselliği çeşitli olan bir limandır. Saraya yakınlığı, askeri gemilerin burada demirlemesi, bu gemilere hizmet amacı ile bir tersane oluşturulması ve liman yakınında kentin kapılarından birinin, Sofia Kapısı'nın bulunması, yeni limanın hem askeri, hem ticari önemini ortaya koymaktadır. Portus Theodosiacus (Theodosius limanı) adı verilen ikinci bir yeni liman, tahminen I.Theodosius (379-395) tarafından XII. bölgede kıyıda girinti yapan bir koyda kuruldu. Lykos (Bayrampaşa) deresi ağzında kurulduğu düşünülen bu limanın, diğer limanlarda olduğu gibi, revaklarla çevrili, iç içe iki bölümü olduğunu gösteren resimler vardır. P.Gyllius bunu, Eleutherius limanı adı ile anarak, karışıklığa yol açmıştır. Büyük olasılıkla, Lykos (Bayrampaşa) deresinin taşıdığı alüvyonlarla çabuk dolan limanla ilgili olarak, yeni semtin ve limanın adını, burada sarayı bulunan Eleutherius'a bağlar. [35]

"Patria"nın bir notunda, Eleutherius limanının, I. Theodosius tarafından inşa edilen Forum Tauri'den çıkan toprakla doldurulduğu belirtilir. [36]

Sofia limanı ile, daha eski olduğu bilinen Eleutherius limanı arasında, Cesarius, Kontoskanion ve Heptaskalion Neorion'u adıyla bahsedilen üç liman daha var

---

[35] P. Gyllius,Erendiz Özbayoğlu çevirisi, İstanbul'un Tarihi Eserleri, İstanbul, 1997, s.161

[36] Müller Wiener, Erol Özbek çevirisi, İstanbul Limanı, İstanbul, 1998, s.8

olduğundan sözedilir. P.Gyllius'un "Vlanga Limanı" diye sözünü ettiği liman, dolması nedeni ile "Langa Bostanları" diye bilinen ve Yenikapı adıyla günümüze değin ulaşan bölgedir. Tüm bu adların verildiği alan özellikleri örtüşerek, aslında tek bir limana işaret etmektedir. Eski ismi Eleutherius olan bölgede bulunan limanın genişletilmesi ve depoların inşa edilmesi sonucu, önemli bir ticari liman olan Theodosius limanına dönüşmüştür. [37]

Marmara kıyısında yeri ve varlığı tanımlanabilir bir diğer liman ise, Büyük Saray'ın özel limanı olan Bukeleon limanıdır. Başlangıçta sarayın özel bir iskelesi olma ihtimali yüksektir. Sadece imparatorluk gemilerine hizmet veren bu liman, 1422 de Buondelmonti'nin çizdiği kent tasvirinde görülüyordu. Buondelmonti bu limanı "Portus Olim Palatii Imperatoris" yani imparatorluk sarayının eski limanı olarak nitelendirmişti. Küçük liman alanını çevreleyen mendirek ise, günümüzün sahil yolu hattı altında kalmıştır. [38]

Bizans döneminde, Marmara kıyısı limanlarının gerek yerleri, gerekse kuruluş tarihleri oldukça tartışmalıdır.

Roma döneminde, kentin toplumsal buluşma politika ve eğlence alanı olan Hippodrom'un inşaasına Septimus Severus başlamış, İmparator I. Constantinus tamamlatmıştır.

Roma'daki Circusları örnek alınarak inşa edilen ve yaklaşık 100.000 kişi alabilen bu araba yarış alanı, Türk döneminde de "At Meydanı" adı ile işlevini devam ettirmiş, çeşitli törenlerin yapıldığı bir alan olmuştur. Değişmeyen geleneği ise, Roma, Bizans ve Osmanlı döneminde Hippodrom alanı, imparatorların halkla doğrudan ilişkiye girdikleri bir tören alanı olmasıdır.

Bizantion'un dışında kalan bir vadiye, yapay teraslama ile kuruluşu gerçekleştirilen yapı, III.bölge sınırları içindedir. Alanın bugünkü zemin kotu, inşa dönemine göre yaklaşık 5 m. yükselmiştir.

I.Constantinus Büyük Saray'dan, Hipodrom'da yaptırdığı imparator locasına (Kathisma) doğrudan geçilecek şekilde yerini inşa ettirmiştir. Hipodrom, XII.

---

[37] Müller Wiener, Erol Özbek çevirisi, İstanbul Limanı, İstanbul, 1998, s.9

[38] A.g.e., s.11

yüzyılın sonuna kadar kullanılmış, 1261 de imparatorluk sarayı Blahernai'ye taşındıktan sonra önemini kaybetmiş, daha küçük çapta gösterilere yer olmuştur. Bu değişiklik Roma'daki Circus Maximus ile saray arasındaki ilişki benzeri, Büyük Saray ile Hippodrom arasında da işlevsel bir ilişkinin olduğunu gösterir.

Konumu, simetri ekseninde yer alan ve bugün de büyük ölçüde var olan anıtlar sayesinde oldukça doğru olarak saptanabilmektedir.

Güneybatı-kuzeydoğu eksenine yerleştirilen Hipodrom, yapıldığı tarihte yaklaşık 17 m. genişlikte, 420-440 m. uzunlukta idi. [39]

Bu alanın güneybatı bölümü, bu noktada oldukça eğimli olan araziyi düzeltmek üzere her biri ayrı ayrı tonozla yükseltilen, yirmibeş hücreden oluşan büyük bir alt yapı ile kapatılmıştır. [40]

Hippodrom'a ait personelin barındığı, malzeme ve hizmet odaları ile hayvanların barındığı kısımları içeren, "Sphendone" diye adlandırılan bu bölüm, bir yarım daire oluşturmakta idi. Sphendone, alt yapısı üzerinde yer alan otuzyedi sütunlu galeri (Peripatos), bu alanı güneyde arena kotunda sınırlayarak, Hipodrom'un güney batı ucunda bir manzara platformu oluşturmaktadır.

Alan kuzeydoğu yönünde Mese'ye doğru çok katlı anıtsal bir yapıyla sınırlıdır. Ana girişinde yer aldığı bu noktada kemerli girişler bulunmaktaydı. Yapının zemin katında araba ve atların durduğu 10-12 ahır (Carceres) bugünkü Alman Çeşmesi'nin yerinde idi. Halkın Hipodrom'daki tribünlere ulaşmasını ve saray ileri gelenlerinin arena ile bağlantısını yapının uzun kenarlar üzerindeki kapıları sağlamakta idi. [41]

Bunlar doğuda Kathisma Saray'ına açılan kapı (Monopatos) ile Büyük Saray'a açılan kapı, batıda ise Nekra ve Laussos (Antiokhos) kapılarıdır.

Hipodrom'un güneydoğu cephesinin yaklaşık ortalarında Stoa yer alır, sütunlu bir galeri olarak yarış alanı ile aynı seviyede düzenlenmiştir.

---

[39] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.78.

[40] Jean Ebersolt, İlhan Arda çevirisi, Bizans İstanbulu ve Doğu Seyyahları, İstanbul, 1996, s.14

[41] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.79

Stoa'nın yirmidört mermer sütunu üzerinde, hakim konumda imparatorluk locası "Kathisma" bulunur. Kathisma imparatorun dinlenme, kabul, bekleme ve Hipodrom ile bağlantısını sağlayan geçiş alanları ile küçük bir saray düzenlemesidir. Kathisma aynı zamanda impatorluk sarayına bağlı olup, I.Constantinus tarafından inşa edilmişti. İmparatorun halka görünmeden Hipodrom-Saray-Kilise üçgeninde, dilediğince hareketini sağlıyordu.Yaklaşık 80 m. genişliğindeki yarış alanını (Pelma), otuz-kırk basamak kadar yükselen mermer oturma sıraları çevrelemektedir. [42]

Bu basamaklı bölümlerin altında yarış alanına açılan sütünlu büyük hazırlık mekanları bulunmakta idi. Basamaklı bölümlerin üzerinde ise tüm Hipodrom'a hakim bir galeri bulunmakta idi.

Hipodrom'un Sphendone yönündeki oturma sıraları ise, revaklı bölümün (Peripatos) üzerinde düzenlenmiştir.

Güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanarak, Hipodrom'un simetri eksenini oluşturan Spina üzerinde, çok sayıda sütun ve heykel yer almaktaydı.

Spina'nın anıt-heykellerin üzerinde durduğu uzun ve alçak bir duvar mı, yoksa bu anıt heykellerin belli bir düzen içinde yan yana dizilmesi ile oluşan bir ekseni mi tanımladığı açıklık kazanmamıştır.

Günümüzde Hipodrom'un ortasında yükselen anıtlardan sadece üçü gelebilmiştir. Bunlar Dikilitaş Burmalı Sütun ve Örme Obelisk'dir. Bunlarla aynı doğrultuda yedi sütun daha bulunmakta olduğunu kayıtlar belirtir.

Kathisma'nın üzerinde, II. Theodosios (408-450) tarafından Sakız adasından getirilip Hipodrom'a dikilen ve 1204 deki Latin istilasında Venedik'e San Marco Kilisesi'ne götürülen dört at heykeli belkide en görkemlisiydi. Fıskiyeli bir havuzun (da Phiale) Hipodrom'da yer aldığı bilinmektedir. 406,491,497,498,507 ve 532 yıllarındaki ayaklanmaların neden olduğu yangınlarda özellikle oturma bölümleri ve tonozlu kısımlar tahribata uğramış, 532 deki Nika isyanında özellikle Kathisma Sarayı

---

[42] Jean Ebersolt, İlhan Arda çevirisi, Bizans İstanbulu ve Doğu Seyyahları, İstanbul, 1996, s.12

oldukça hasar görmüş, bu tahribatların giderilme çalışmalarında orjinalliğini kaybetmiş olan Hipodrom strüktürel açıdan oldukça zayıflamıştır. [43]

XIX.yüzyıl ortalarından itibaren, Hipodrom'daki arkeolojik kazı ve çalışmalar aynı zaman da anıtların günümüze ulaşmasını sağlayan onarımla birlikte yürütülmüştür. [44]

İmparatorluk Sarayı "Büyük Saray", Hipodrom ve Marmara sahili arasında, çok geniş bir alana yayılmış büyük bir kompleksti. Sarayın sahilde bir iskelesi bulunduğunu ve daha sonra bu iskelenin genişletilerek Bukeleon Limanı adı altında işlevini sürdürdüğünü kayıtlardan anlamaktayız.

Sarayın Ayasofya yakınında "Khalke kapısı" diye bilinen bir esas girişi vardır, Boundelmonti'nin İstanbul tasvirinde bu giriş belirtilmiştir. [45]

Büyük Saray, "Magnum Palatium" I.Costantinius tarafından inşaasına başlanıp, yüzyıllar boyunca yapılan eklerle genişletilen ve güzelleştirilen kentin en önemli yönetsel yapısı olmuştur. Sarayın bugün Sultan Ahmed Camii'ne bağlı yapıların inşa edildiği alanın bir bölümünü kapladığı bilinmektedir. Ancak genel planı ve gerçekte yapıların yayılım gösterdiği alan sadece varsayımlardan ibarettir. Denize yapay teraslarla iniş yapan yapılar, revaklar ve galerilerle birbirine bağlanmış olmalıdır. [46]

Büyük Saray ile ilgili bilgiler VIII.yüzyıldan sonra yazılmış kaynaklara dayanır. I. ve II. Contantinius dönemlerinde; Saray yapısı en üst terasta olmalı ve Daphne Sarayı, Khalke Kapısı, Taht Salonu gibi bölümleri içerdiği düşünülmektedir. Senato'ya yakın bir yerde de , I.Constantinus tarafında inşa edilen büyük kabul salonu, Magnaura Sarayı bulunmaktaydı. Büyük Sarayın güneybatı bölümü Hipodrom'a bitişikti. [47]

---

[43] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.78

[44] Semavi Eyice, "İlk Kuruluşundan Türk Devrinin Başlarına İstanbul", Fetih ve Fatih, İstanbul Armağanı, C.I, İstanbul, 1995, s.6

[45] Jean Ebersolt, İlhan Arda çevirisi, Bizans İstanbulu ve Doğu Seyyahları, İstanbul, 1996, s.12

[46] A.g.e., s.12

[47] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.39

Marmara yamaçlarında oluşturulan ikinci terasta, büyük bahçeler ve II.Theodosius'un yaptırdığı bilinen Tizkanisterion ve başka eğlence alanları yer almaktaydı.

Bu yamaçta yer alan üçüncü terasta, denize yakın konumu ile II. Theodosius'un inşa ettirdiği Bukaleon Sarayı diye bilinen, cephesi deniz surlarının üzerinde olan ayrı bir yapı yer almaktaydı.

Büyük Saray'ın, Roma saray mimarlığının bir özelliği olan Hipodrom ile yakın ilişkisi geleneği, çok da uygun olmayan bir alana inşasını yönlendirmiş olabilir. Saray yapılarının inşa edildiği yerin sorunları, oluşturulan teraslar ile giderilmeye çalışılmıştır. Büyük Saray, IV. yüzyıl ile VII. yüzyıl arasında rağbet gören bir değer taşırken IX. - X. yüzyıllarda artık tercih edilen konumda değildir.

Sarayın yeri ile bağlantılı olarak, bazı birimlerinin önemi süreklilik gösterir. II.Justinianos ve İkonoklazma döneminin son imparatoru Teofilos, önemli onarımlar ve yeni yapıların inşaasını gerçekleştirmişlerdir. Daha geç dönemlerde I.Constantinus'un belirlediği konum ve alanlarda inşa edilen sarayın yapıları II.Justinianus'un yenilenmesinden sonra tasarım ve işlev açısından pek farklılık göstermez. Üst teras yönetim merkezi, Daphne Sarayı ve Magnaura Sarayı olmak üzere üç ana bölümdür. Deniz tarafında üç kot halinde; en üst yerleşim yapıları, ikinci kotta bahçeler eğlence ve özel yaşam alanı, üçüncü kotta Bukeleon Sarayı ve limanı ile sahile bağlanmaktaydı. Sarayın ilk bölümleri, Büyük Saray 'ı çevredeki yapılardan soyutlayan güçlü bir duvar sistemine sahipti. En üstteki merkezi yönetsel bölüme Khalke adını alan anıtsal girişten giriliyordu. İmparatorun dairesi Daphne Sarayı ile bağlantılı idi, bu bölüm Scholae muhafiz odalarını, Konsistorium toplantı salonunu ve Augusteus taht salonunu içermekteydi. [48]

Güneyde kent yönünde Hagios Stefanos ve Hagios Mihail gibi V. yüzyıla tarihlenen şapeller bulunmaktaydı. Roma saray geleneğinin Hipodrom-Saray ilişkisi Daphne Sarayı'nın, Hipodrom'a bağlanan galerisi ile burada uygulanmıştır. Daphne Sarayı'nın Hipodrom'daki imparator locası yani Kathisma ile doğrudan bağlantılı oluşu da bunu göstermektedir.

---

[48] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen, 1977, s.229-237

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Büyük Saray'ın daha sade bir planı olan tören ve toplantı salonu Magnaura Sarayı'nın Senato ve Ayasofya'ya geçişi vardı, aynı zamanda imparatorluk mahkemesi işlevini de gören bu yapı, Herakleios tarafından onarılmıştır.

Büyük Saray'ın Magnaura, Daphne, Porphra, Trikonkhos, Kamilas, Sigma, Musikos, Kenurgion, Khrysotriklinos adları ile anılan önemli yapılarının yanısıra Mahrutas, Tizkanizterion adı verilen Selçuklu yapılarının taklidi olan oyun sahası kaynaklarda adı geçen, fakat konum ve planları varsayımlara dayanan bölümleridir. Akbıyık caddesindeki yüksek bir duvar kalıntısının, saraya ait bir merdiven kulesi olduğu kabul edilir. Yine IV. ve V. yüzyıllara ait olduğu belirlenen ve Sultan Ahmed arastasının altında 1935 de bulunan mozayiklerin saraya ait olduğu belirlenmiştir. [49]

Büyük Sarayın en doğu ucunda, deniz seviyesine en yakın kompleksi olan Bukeleon pavyonu, Hormisdas sarayı veya Justinianos evi olarakta tanınır. Kemerli ve tonozlu mekanları, cephesinde, mermer çerçeveli, konsollara oturan pencereleri ve balkonları olduğu anlaşılan yapı hakkında ikili bir kompleks olduğuna dair görüşler mevcuttur. Boundelmonti'nin XV. Yüzyıl tasvirinde burada bulunan "Faros", fener görülmektedir. Bu kompleks merdivenlerle diğer teraslara bağlanmaktadır.

XI. yüzyıldan sonra, Bizans imparatorları kentin kuzeybatı köşesinde Blekhernai semtinde, Blekherna Sarayı adı ile anılan saraya yerleştiler. Büyük Saray büyüklüğünde olmayan yapı, dik eğimli bir arazide kara surlarına bitişik ve Haliç kıyısında bir imparatorluk iskelesine sahip bir yapılar topluluğu idi.

V. yüzyıldan beri varlığı bilinen Teotokos Ton Blahernon kilisesini ziyaret eden imparatorlar, kenten uzak, kolay savunulabilecek konumdaki bu sarayı Büyük Saray gibi, zaman içinde eklerle genişletmişlerdir. Günümüze ulaşan en yüksek bölümde inşa edilen, Tekfur Sarayı adı ile anılan saray yapılarının ilki, I. Leon tarafından kiliseye bitişik olarak yapılmıştı. Arazinin eğimli olması nedeni ile, set sistemi ile kurulan yapılar bu yönü ile Büyük Saray'a benzerlik göstermişlerdir.

---

[49] Semavi Eyice, "İlk Kuruluşundan Türk Devrinin Başlarına İstanbul", Fetih ve Fatih, İstanbul Armağanı, C.I, İstanbul, 1995, s.22-23

I. Aleksios'un yaptırdığı Komnenoslar Sarayı ve I. Manuel'in yaptırdığı kabul salonu bilinen önemli eklerdir. Duvarlarla çevrili olan saray, Kastellion olarak tanımlanabilir. Bulunduğu bölge, bu saray nedeni ile Türk döneminde Ayvansaray olarak bilinir. XVI. Yüzyılda inşa edilen İvaz Efendi Camii'nin bulunduğu teras üzerinde kara surlarına bitişiktir. Burada yer alan burç, İsaakios Angelos kulesi, Anemas zindanı olarak tanınır.

Tekfur Sarayı, günümüze planı, yapı hakkında bilgi verecek özellikleri ile ulaşan tek örnek olması açısından önemlidir. Kemerli açıklıklar ile önündeki avluya açılan üstü tonozlu bir bodrum katı üzerine, iki kattan meydana gelen bu dikdörgen planlı yapının üst katı dört yöne pencerelerle açılır. XII. yüzyılda Manuel Komnenos tarafından yaptırıldığı düşünülen yapı, Bizans saray mimarisinin günümüze tekrar gelen tek örneği olması açısından önemlidir. [50]

Saraçhane'de, Belediye Sarayı inşa edilirken, bulunan döşeme mozayiği kalıntısının, VI. yüzyılda yaşayan Prenses İuliana Anicia'nın sarayına ait olması mümkündür. [51]

Kentin bütün tarihi boyunca ana yolunu oluşturan Mese'nin, Roma ve Bizans dönemlerinde Tauri forumuna kadar olan bölümü Regia olarak adlandırılmıştır.Türk döneminde "Divanyolu" ve "Yeniçeri" caddesi olarak isimlendirilmiştir. [52]

Doğudan batıya uzanan ve İstanbul yarımadasının ortasından geçen bu yol, kentin imarı, toplumsal hayatı açısından en önemli gelişim noktalarını belirlemiştir. Augustaion'dan başlayan Mese, Milion'dan sonra batıya uzanarak Constantinus Forumu'ndan geçmekte, Theodosius Forumu'nda sona ermekte idi. Mese'yi, Roma çağının bir mimari yapıtı ve kent düzeninin bir ögesi olarak tanımlamak gerekir.

Doğu Roma başkentinin bu ana yolu, ortada büyük bir taş döşeli ve alt kısmında itina ile yapılmış, tuğla ile örülmüş kanalizasyon sistemine sahip, iki tarafında bir veya iki basamakla çıkılan revaklara sahip, bu revakların arası ise ticarethaneler

---

[50] Semavi Eyice, "İlk Kuruluşundan Türk Devrinin Başlarına İstanbul", Fetih ve Fatih, İstanbul Armağanı, C.I, İstanbul, 1995, s.23

[51] A.g.e., s.24

[52] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.70

olarak değerlendirilmiştir. Çarşı olmak işlevi de bulunan bu revaklara halk "Agora" diyordu.Genel olarak iki katlı, duvarları tuğla örülü, mermer sütunlu, çatıları ahşap veya tonoz örülü olan bu yapılar heykellerle süslü idi.

Bizantion'un Agora'sı olduğu düşünülen Augusteion'u, Milion'a bağlayan Mese, ünlü Basilike Stoa'nın ve Hipodrom'un bulunduğu noktadan başlıyor Milion meydanına temas edip, hafif yükselerek Constantinus Formuna ulaşıyordu. Bu forum da diğer idari yapılarla birlikte Praetorium (Valilik) bulunduğu için, burası aynı zamanda kentin yönetsel merkezi idi. Haliç'e inen ticaret bölgesi ile bugün olduğu gibi doğrudan ilişkili birçok yol Mese'ye açılıyordu. [53]

Bu yollardan bir tanesi Makros Embolos (Uzun Çarşı) günümüze kadar adını ve varlığını korumuştur. Günümüzde Eminönü ilçesi içinde, Tahtakale, Kapalı Çarşı, Mahmut Paşa gibi önemli ticaret bölgelerini içinde barındıran bu cadde bugünkü adı ile Mercan , Fatih döneminde buraya bir cami, çeşme ve mektep yaptırdığı söylenen (fakat tartışmalı bir bilgi) Darüssaade Ağalarından olan Mercan Ağa'ya izafeten isim değişikliğine uğradığı görülür. Fatih dönemi sonu mahalleler arasında Mahalle-i Mescid-i Mercan Ağa adıyla kayıtlıdır. [54]

Mese, Constantinus Forumu'ndan sonra batıda Theodosius Forumu'na ulaşıyor, ve doğusundan geçerek Aksaray'a bağlanıyordu. Theodosius Forumu kentin önemli bir meydanıdır. Forum Constantinus ve Forum Theodosius arası, Artopoleia, (Ekmekçiler çarşısı) adı ile anılmıştır.

Mese'nin, bugünkü Beyazıt'ta ikiye ayrılarak, Aksaray - Yedikule ve Edirnekapı yönüne uzandığı nokta olan Philadelphion'un yeri tartışmalıdır. Aksaray'daki Forum Bovis'e bağlanan kolda kentin üç önemli noktası bulunur. Kapitol, Philadelphion, Amastrianon Forumu. Theodosius Forumu daha sonraları, daha batıda bulunan Forum Tauri ile birleşerek Tauri Forum'u olarakda isimlenir.

Mese, Lykos deresi vadisi ile sınırları doğal olarak belirlenen Forum Bovis'ten sonra yedinci Tepeyi çıkarak, bugünkü ismi Cerrahpaşa olan bölgeye bağlanır. Burada, daha geç tarihte inşa edilen Arkadios sütunu ve çevresindeki forumla birleşir.

---

[53] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.71

[54] Ekrem Hakkı Ayverdi, Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri Şehrin İskanı ve Nüfusu, Ankara, 1958, s.35

Bölge Osmanlı döneminde Avratpazarı olarak isimlenir. Buradan batıya yönelen Mese Constantinus'un eski kent kapısına ulaşır, burada keskin bir dönüşle güneye kıvrılır ve II.Theodosius surlarındaki Porta Aurea'ya bağlanır. [55]

Contantinus surunun bu ilk kapısının bugünkü İsakapı diye bilinen Esekapı Medresesi civarında olduğu varsayımı kuvvetlidir.Theodoasios'un surları inşa edildikten sonra kentin bu önemli kapısı, Yedikule'deki "Altınkapı", Porta Aurea olarak inşa edilmiş ve Mese buraya bağlanmıştır. [56]

Mese ile ilgili bilgiler yazılı kaynaklara dayanır. Kenti bir uçtan bir uca kesintisiz kat eden cadde aynı zamanda kent dokusunun önemli binalarının inşa noktalarının belirleyicisi olacaktır. Gerek Bizans gerekse, Türk döneminde kentin dokusu Mese ile birebir ilişki içinde gelişimini sürdürecektir. Kent imgesini yaratan ögeler, yollar, işaretleşen anıtlar, kavşaklar ve meydanlardır. [57]

Mese topografyanın en olumlu kullanılışı ile kentin günümüze değin gelen önemli ulaşım akslarını belirleyici olmuştur. Kentin bu ana aksı, Bizans döneminde topografyanın izin verdiği her yükselti ve düzlüğe, forumların kuruluşu ile kesintisizliğini ve organik yaşama bağlantısını sağlamış, Türk döneminde bu alanlara inşa edilen önemli sosyal ve yönetsel yapı toplulukları ile işlevini devam ettirmiştir.

I.Constantinus şehrin hemen hemen ortasında, kendi adına, etrafı revaklarla (porticus) çevrili oval biçimde bir forum, yani meydan yaptırmış, bunun ortasında üzerinde kendi heykeli olan, porfirden büyük bir anıt diktirmişti. Hristiyanlığın kurtarıcısı olarak kabul edilen I.Constantinus iki taraflı politikasının bir belirtisi olarak bu heykelde kendini "Apollon Helios" (Güneş Apollon) olarak tasvir ettirmişti. Heykel henüz erken Bizans çağında devrilmiştir. Anıtın kendisi ise yangınlarda çatlamış, kararmış, Türk döneminde anıtı ayakta tutabilmek için kaidesine eklenen taştan örme desteği ve gövdesine sarılan demir çemberlerin yardımı ile günümüze kadar Çemberlitaş adıyla gelmiştir.

---

[55] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.71

[56] Semavi Eyice, "İlk Kuruluşundan Türk Devrinin Başlarına İstanbul", Fetih ve Fatih, İstanbul Armağanı, C.I, İstanbul, 1995, s.15

[57] Doğan Kuban, İstanbul Yazıları, İstanbul, 1998, s.13

Constantinus Sütunu ile Senato'nun aynu bölgede bulunduğunu ve heykellerle süslü Senato binasının, Forum'un kuzeyinde yer aldığını, Senato'nun karşısında anıt çeşme Nympheium'un bulunduğunu belirten P. Gyllius, aynı zamanda Türk döneminde buraya Ali Paşa Camii ve Kervansarayı'nın inşa edildiğini de belirtir. Yine Constantinus Sütunu 'ndan, Theodosius Forumu'na kadar olan bölgenin kesintisiz porticuslarla uzanan bir yol olduğunu fakat Türk döneminde büyük bedesten (Kapalı Çarşı) inşa edildiğini ve bu alanda Tribunal zafer takı, hamamlar ve tapınaklar bulunduğunu da belirtir. [58]

Theodosius'tan önce, Milion ve Forum Constantinus arasında yer alan Capitol'ün, Janin Şehzadebaşı civarında olduğunu öne sürer. [59]

Yine Janin, Praitorion (Valilik) binasının, Mese üzerinde Hipodrom ile Forum Constantinus arasında bulunduğunu belirtir. [60]

Beyazıt Camii ve bağlı yapıları, Osmanlı döneminde de varlığını ve önemini koruyan Forum Tauri'ye, 1501-1505 yılları arasında dağınık yerleşim düzeni ile inşa edilmiştir.

Şehzade Camii ve bağlı yapıları, Bizans dönemi Philadelphion Meydanı üzerine, Çemberlitaş Atik Ali Paşa Camii ve bağlı yapıları, Osmanlı döneminde önemini koruyan Forum Constantinus üzerine, Mese aksı ile bağlantılı olarak inşa edilmiştir.

Hans Dernschwam, Atik Ali Paşa Camii inşa alanında eski bir kilise yapısı bulunduğunu belirtir. [61]

Yine Cerrah Mehmet Paşa Camii ve bağlı yapıları, kentin yedinci tepesi üzerinde bulunan Forum Arcadius'un güneybatı yamacına inşa edilerek, Bizans dönemi önemli sosyal alanlar olan forumların işlevsel sürekliliği devam etmiştir.

---

[58] P.Gyllius, Erendiz Özbayoğlu çevirisi, İstanbul'un Tarihi Eserleri, İstanbul, 1997, s.131-136-138-201

[59] Erendiz Özbayoğlu, "Theodosius Üniversitesi", Belleten, Ankara, 1994, s.2768

[60] Raymond Janin, Constantinopole Byzantine, Développement Urbain et Répertoire Topographie, Paris, 1950, s.499

[61] Hans Dernschwam, Yaşar Önen çevirisi, İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü, Ankara, 1992, s.60

1847 de Ayasofya önündeki Augusteon Meydanı'nın güneybatı yönüne Darülfünun inşa edilerek daha geç dönemde de bu özelliğin devam ettirildiğini görmek mümkündür.

Forumun güneydoğu ve kuzeybatı yanlarında, Regia askı üzerinde iki kemerli giriş vardır. Ketrenos, formun güneybatısında Sigma biçimindeki imparatorluk çadırı ve ahırlarını model alan bir nimfaeumun varlığından söz eder. Kapitol, Praetorium ve ilk Senato'da forumun çevresinde yer alıyordu. Constantinus foruma çoğunluğu kendi siparişi olan çok sayıda heykel yerleştirilmişti. I.Theodosius (379-395) tarafından inşa edilen kentin en büyük forumu olan Forum Tauri'nin inşaası sırasında çıkan toprak, Eleutaiurus Limanına dökülmüştü. Tauri Forumu, Marmara yönünde teraslar halinde düzenlenmiştir ve klasik forum düzen ve inşaasına sahiptir. [62]

Forum Tauri, Valens su kemeri ile bağlantılı idi. Forum alanında bulunduğu bilinen havuzlu çeşme Nimphaeum Maxiumus'u ve Büyük Constantinus'un arasıra dinlendiği sarayı, I.Leon'un sarayı gibi yapılarıda içine almaktaydı. [63]

Fatih Sultan Mehmed'in, fetihten hemen sonra inşa ettirdiği Eski Saray'ının yerini, bunlara bağlı olarak tespit ettiğini düşünmek yanlış olmaz. Kentin ,Marmara, Haliç ve Boğaz'a hakim bu yüksek platosu, statüsünü Contantinius surlarına borçludur. Zira surların inşaası, bu bölgenin kentin en değerli alanı olmasını sağlamış ve işlevi kesintisiz olarak günümüze kadar devam etmiştir. Günümüzde İstanbul Üniversitesi merkez binaları, Beyazıt Camii ve Medresesi gibi yapılar işlev ve önem açısından meydanın kentsel gelişim niteliğini sürdürür. Latin istilasında forumusüsleyen anıtlar yıkılmış, Beyazıd Külliyesi'nin inşaası sırasında ise bu yıkım devam etmiştir.

"Eletearius", Limanı yakınındaki, Lykos Vadisi ile Mese'nin birleştiği alan, (günümüz Aksaray) ticaret merkezi olması ve limana yakınlığı dışında biçimi ve kesin yeri hakkında bilgilerin zayıf olduğu Forum Bovis kentin önemli meydanlarından biridir. Lykos (Bayrampaşa) Deresinin bu alanı taşıdığı alüvyonlarla değişime uğratması nedeni ile yeri ve biçimi hakkındaki bilgiler sağlıklı değildir.

---

[62] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.82

[63] P.Gyllius, Erendiz Özbayoğlu çevirisi, İstanbul'un Tarihi Eserleri, İstanbul, 1997, s.141-144

Günümüz Cerrahpaşa bölgesinde, 403 de inşa edilen Forum Arkadius, Constantinopolis'in son forumudur. Biçimi bilinmeyen Arkadios Forumu'na yönelen Mese, forumu geçer ve Contantinius'un Porta Auera'sının bulunduğu Eksokionion adlı semte ulaşır. [64]

İmparator Valens, 368-378 yılları arasında şehrin iki tepesi arasındaki vadiyi aşan adını taşıyan su kemerlerini yaptırmıştır. [65]

İstanbul döneminde Bozdoğan kemeri olarak bilinen yapı işlevini sürdürmesinin yanı sıra kentin mimari açıdan önem taşıyan anıtlarından biridir. Deprem ve yangınlarda çok tahrip olan yapı gerek geçirdiği onarımlarla, gerekse bulunduğu bölgenin kentsel düzenlemeleri sonucu özgün yüksekliğini ve biçimini kaybetmemiştir. Temelinin günümüzdeki zeminden 4.5 metre aşağıdadır. [66]

Erken döneme ait su tesislerinin içinde Philoxenus (224 sütunlu Binbirdirek) sarnıcı, İustinianos ya da Cisterne Basilica (Yerebatan) Sarnıcı, Mangana Sarayı Sarnıcı, Studios sarnıcı sayılabilir. Philoxenus ve Cisterna Basilica Sarnıçları, dış mimariye sahip olmayan yer altı sarnıçlarıdır. Etkileyici yüksek Hipostil Mekanları, mermer sütunlar ve tuğla tonozlarla inşa edilmiştir. [67]

Geç dönemde büyük açık sarnıçlar inşa edilmiştir. Aetius Sarnıcı, Valentinius döneminin (425-455) komutanı Aetius tarafından, Aspar Sarnıcı (Sultan Selim semtindeki Çukurbostan) yine komutan ve Konsül Flavius Ardaburius Aspar tarafından, Mokios sarnıcı (Altımermer Çukurbostanı) imparator I.Anastasios tarafından V.yüzyılda inşa ettirilmiş çok kalın duvarları su geçirmeyen özel bir sıva ile sıvanmış çok büyük ölçüdeki açık su hazneleridir. [68]

Topografyası ve yarımadanın denizle ilişkisi, kentin ana iskeletinin oluşmasındaki önemli faktörlerdir.

---

[64] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.86

[65] Semavi Eyice, "İlk Kuruluşundan Türk Devrinin Başlarına İstanbul", Fetih ve Fatih, İstanbul Armağanı, C.I, İstanbul, 1995, s.17

[66] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.94

[67] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen 1977, s.273-283

[68] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.95

I.Constantinus, Septimus Severus dönemi surları kara tarafında yıktırmış, yeni inşa ettirdiği surları, eskisine göre yaklaşık 2,8 km.daha batıya inşa ettirerek, kent alanını genişletme yolunda önemli bir adım atmıştır.

Constantinus'un surlarının izlediği hattı bugün belirlemek imkansızdır. Zira hiç bir iz mevcut değildir. Genel olarak kabul edilen görüş, sur çizgisinin Cibali yakınlarınada Haliç den başlayıp, bugünkü Fatih Camii'nin bulunduğu tepeyi içine alarak ve Aspar su haznesini dışarıda bırakarak kenti çevrelemektedir. Constantinus surlarının kalıntılarının IX.yüzyıla kadar görülebildiği bazı kaynaklardaki yorumlarla sınırlıdır.

Sadece, en büyük sur kapısı olan Altın Kapı'nın, Koca Mustafa Paşa semtindeki Esekapı mescidi civarında olduğu kabul edilir. Bu mahallenin Esekapısı (İsakapısı) olarak isimlendirilmesini ve 1509 daki depremde yıkılan kapıya benzer bir kemerden dolayı bu isimle anıldığının dışında sağlam bir veri yoktur.

Kentin en görkemli çağı, kuruluşu ile I.Justinianos'un hükümdarlığının sonu arasındaki dönemdir. (330-565)

Kent bu gelişim süreci içinde, topografyanın sunduğu imkanları, işlevsel kuruluş sistemi ile mükemmel kullanmış ve gelişimlerinde tarihsel süreklilik gösteren, kent dokusunu oluşturan anıtlar, surlar, meydanlar, yollar, limanlar, çarşılar, sosyal, dini ve yönetsel yapılar ile adeta tarih içindeki yerini almaya hızla hazırlanmıştır.

Doğu, Anadolu ve Hrıstiyan kenti özellikleri zaman zaman ön plana çıksada, yeni başkent, bir Roma kenti geleneği içinde planlanmış, bu planlama topografya nedeni ile bazı bölgelerde geometrisini değiştirmek durumunda kalmış olsada, günümüze kadar değerini ve işlevini yitirmeyen kent nüveleri Constantinopolis'in ayrıcalığını gösterir.

Kentin gelişimi açısından, I. Justinianus (527-565) dönemi, Bizans başkenti için kentsel anlamda sadece simgesel değil, nesnel değerleri de ortaya koyar. Dönemin en önemli olayı Nika isyanı (532) kentin tahrip edilmesine neden olur. I. Justinianus, kenti yeniden imar eder. Bu imar çalışması sırasında Ayasofya, Aya İrini, Sergios Bakhos, Havariler Kilisesi gibi yapılar yeniden inşa ve onarım görürler. Haliç'in iki yakasına güvenli ticari birimler (iskele-depo-ambar) inşası ile Haliç kıyıları tercih edilir bölgeler olur.

I. Justinianus, tarihte daima Ayasofya'nın yeniden inşası ile anılacaktır. [69]

Sykai diye bilinen Galata bölgesi, ticari açıdan önem kazanmış, Haliç sonundaki Kosmos ve Damianos Manastırı, geniş çaplı onarımı ile bölgenin iskanında önemli rol oynamıştır. Dönemin yoğun imar faaliyetleri, daha sonraki dönemde hemen hemen tamamen durmuş, 626 da Avar istilası, III. Leon'la başlayan (717-741) İkonoklasma döneminde, imar faaliyetleri durmuş ve kent çok zarar görmüştür. 732 ve 740 yıllarındaki depremler, kentte önemli yıkımlara neden olmuştur.

Makedonya'lılar ve Komnenoslar sülalelerinin hakimiyetinde kent, yapılan onarımlarla biraz olsun toparlanmıştır. Kozmopolit bir ticaret şehri olan Bizans başkenti, imparatorların İtalyan denizci tüccarlara tanıdıkları ayrıcalıklar nedeni ile Galata ve Haliç liman bölgesinde tipik Akdeniz liman kenti görünümünü almış, bu bölgede adeta ayrı bir kent oluşmuştur. Ilk ticaret hakkı 992 de Basileios tarafından Venedik'li tüccarlara tanınmıştı. I. Alexios ayrıcalıkları artırarak gümrük vergisi muafiyeti ve Eminönü-Unkapanı bölgesinde koloni kurma izni vermişti. Amalfi ve Venedik'li tüccarların Ceneviz ve Pisa'lılar izlemiş, kentin ticari yönden önemi devam etmekle beraber siyasi ve sosyal parçalanmalar başlamıştı.

Kent tarihinin en kötü dönemi, haçlı seferleri adı ile tanınan Latin istilası sırasında yaşanmıştır. Kent 1204 yılında istila edilir ve öylesine tahrip edilir ki, bu yağma ve istila döneminin izleri bir daha silinmez. [70]

Latin istilası 1204-1261 yılları arasında sürer. VIII. Mikail Paleiologos kenti tekrar Bizans hakimiyeti altına alır. Fakat gerek Paleiologos, gerekse Kantakuzenos sülalelerinin tüm çabaları kentin eski statüsüne ulaşmasını sağlamaz. 1390 yılında Sultan Bayezid kenti kuşatır. Bizans imparatoru vergi ödemek kaydı ile anlaşma yoluna gider. Yine 1422 de Sultan Murad'ın kuşatması da başarılı olmaz. Kentin tarihini belirleyen en önemli olay 1453 mayıs ayında Sultan II. Mehmed'in kenti ele geçirmesi ile gerçekleşir. (Harita 1-2-7-12, Görünüş 1-2-3, Plan 3-5-6-7-8-10-11-12-14-15-16, Resim 1-4-7-28-29-30-32-33-34-35-36-49-52-91)

---

[69] Hülya Tezcan, Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi, İstanbul, 1988, s.14

[70] Celal Esad Arseven, Haz. Dilek Yelkenci, Eski İstanbul Abidat ve Mebanisi, İstanbul, 1989, s.32

II. Kent dokusunu etkileyen değerler

II. A. Topografya ile ilgili değerler

Kent, Bizantion, Constantinopolis ve İstanbul adları ile yüzyıllar boyunca birer imparatorluk başkenti olmasını ve süreklilik gösteren kentsel gelişimini coğrafi konumuna ve topografyasına borçludur.

Asya ile Avrupa arasında, en elverişli geçiş noktasına sahip olan kentin yerleşim alanı üç ana kitleden oluşur. İstanbul yarımadası olarak anılan, surlarla sınırlandırılan esas bölüm, İstanbul Boğazı'nın karşı yakasında yer alan Kadıköy ve Üsküdar kitlesi, İstanbul yarımadasından Haliç körfezi ile ayrılan Galata bölgesi.

Asya – Avrupa kara yolu, kontrol edilebilen, Karadeniz ve Akdeniz'i birbirine bağlayan su yolu ile kentin, adeta yerleşenlere her yönden kolaylıklar sağlayan topografyası, kentin seçilmişliğini açıklamaktadır.

Gerektiği zaman bir zincirle kapatılan doğal bir limana sahip olan kent, topografyanın sunduğu olanakları da her yükseltide kentin önemli yaşamsal yapılarından biri ile değerlendirmiştir.

Yumuşak yamaçlarla şekillenen vadiler, ana yolları belirlemiş, tepeler yönetim ve yerleşme alanları ile değerlendirilmiştir.

Kentin topografyası, güvenliği sağlayan savunma sistemini, yönetim yerleşme alanlarını etkilemiştir. Fakat asıl önemli husus, kentin önemli idari, dini, ticari yapılaşmasını biçimlendiren en önemli faktör kentin topografyası olmuştur.

Kent yedi tepeden oluşan bir yarımadanın üzerinde yer alır. Yarımada genel olarak bir üçgen kuruluşu gösterir. Üçgenin taban kısmı Theodosius surları ile belirlenmiş, diğer iki kenarını Haliç ve Marmara çevirmektedir. Üçgeni güneydoğuya akan Lycos (Bayrampaşa) deresi iki parçaya ayırmaktaydı. Üçgen alanının kuzeydoğuda kalan tarafı daha büyüktür ve topografyanın sunduğu uygunluğu nedeni ile daima daha iyi imar edilmiştir.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Lycos deresine doğru uzunlamasına alanın iki kenarı, Haliç kıyıları ile Marmara denizi tarafındadır. Daha dar olan iki kenar ise, surlar tarafından tamamlanmakta ve biraz daha doğuya doğru hafif bir eğim oluşturmaktadır.

Bu bölgede açının bulunduğu köşeden kuzey-batıya bir dağ sırası başlar. Her biri diğerinden biraz daha yüksek olan bu tepeler gerek Bizans'ın gerek Türk döneminin kentin önemli yapılarına uygun zeminleri sunmuştur.

Doğal coğrafi koşullar kentin anayolunun bu kenti sahiplenenlere güzergahını da zahmetsizce belirlemiştir.

İstanbul, Roma gibi yedi tepe üzerine kurulu bir kent olarak anlatılır, oysa I.Constantinus'un surlarla çevrili ilk kenti, yalnızca Lycos vadisiyle ayrılan iki plato üzerine kurulmuştu. Haliç'e paralel uzanan öbür plato vadilerle birbirinden ayrılarak Haliç'e uzanan sırtlardan oluşuyordu. Vadilerin sonundaki yüksek noktaların tepe diye adlandırılması adet olmuşsa da bunlar tepe değildir. Bu konuda XVI.yüzyıl Fransız gezgini P. Gyllius'da bu yönde görüş bildirip "her biri birbirinden vadilerle ayrılan sürekli sırtlar" diye anlatmaktadır. [71]

İstanbul yarımadasının ortasında Haliç ile Marmara'yı birbirinden ayıran bir kıstak mevcuttur.

Limanların ve kıyıların zaman içinde dolduğu belirlenmiştir. Fatih tepesi ile Şahzade yapı topluluğu arasında, Bozdoğan su kemerinin geçtiği vadi, topografik açıdan Haliç deresi ağzını birleştiren en uygun yoldur.

P. Gyllius XVI. yüzyılda yarımadanın biçimine uygun olarak kenti üçgen biçiminde tanımlamıştır. Surlar içindeki kentin biçimini ise, kanatlarını açmış ve eğilerek sola bakan bir kartala benzetmektedir. Gagasında, Büyük Sarayın bulunduğu birinci tepe, gözünde Ayasofya, başının alt bölümünde Hipodrom, boynunda ikinci üçüncü tepeler vardır. Kentin diğer bölümleri kanatları ile gövdesini oluşturur. [72]

---

[71] P.Gyllius, Erendiz Özbayoğlu çevirisi, İstanbul'un Tarihi Eserleri, İstanbul, 1997, s.38-39

[72] A.g.e., s.36

Haliç'i, yaklaşık üçyüz metre genişliğinde ve ağızdan içeri doğru 4 km. uzunluğunda olup, kadar büyük gemilerin girişine olanak tanıyacak derinliktedir. İki küçük akarsu, Alibeyköy deresi (Kidaros) ve Kağıthane deresi (Barbisos) sularını Haliç'e boşaltır.

Haliç'in kuzey kıyısında, liman girişinde yamaçları kıyıya dik inen bir plato uzanır. Sykai (Galata) kenti, Bizantion'un kurulduğu tepeye bakan bu yamaçlarda kurulmuştur.

Galata'yı kuzey kıyılarındaki öbür limanlardan Kasımpaşa deresi (Cibon) ayırır. Bu yakadaki vadi ve tepelerin biçimide karşı yakaya benzer. Güvenli fiziki yapısı en uygun limanı oluşturur.

Asya ve Avrupa arasındaki 31 km.lik uzun kanal, yani Boğaziçi, topografyanın, kentin gelişimine katkıda bulunmaya hazır fiziki koşullarını devam ettirir.

Manzarasını fevkaladeliği, kentin panoramasını eşsiz kılarken tepeleri, küçük limanları ile kentin tarih içindeki organik gelişimini kolaylaştırmaktadır.

En dar yerinde, (698 m) karşılıklı iki Türk kalesi inşa edilmiştir.

Karadeniz'den Marmara'ya kuvvetli bir akıntı vardır. Yine tüm Boğaz boyunca, düzensiz akıntılar ve anaforlar mevcuttur. Önceki dönemlerde yelkenli ve kürekli gemilerin geçişini zorlaştıran bu su hareketleri doğal bir savunmayı beraberinde getirmektedir.

Topografya, kentin geliştiği dışında da pek fazla farklılık göstermez. Boğaz içinde denize yumuşak yamaçlarla iniş yapan tepeler, Üsküdar ve Kadıköy'de de aynı özelliklerle mevcut olup jeolojik yapılarıda farklı değildir.

Surlar, anayol ve forumlar topografyanın uygun koşulları ile biçim ve yerlerini kazanmış, muhafazalı koylar ve Haliç, limanların, ideal inşa yerini oluşturmuş, platolar su tesislerinin doğal güzergahını belirlemiştir. (Harita 7-10-11, Resim 1-5-12-159)

II.A.a İstanbul'da yeşil alanlar

Kent dokusunun bütünlüğü içinde önemli yeri olan bahçe ve yeşil alanların, Osmanlı kent tasarımında olmayan gezinti ve eğlence alanlarının yerini aldığını görmekteyiz.

Bizans döneminde İstanbul yarımadasında surlar ile sınırlanan alanın içinde boşlukların ve yeşil alanların mevcut olduğu gözlenir. Bu alanların yerleşim yeri olmadığı, olasa bile çok ufak köy benzeri yerleşimler olduğunu kaynaklar belirtir. Lykos (Bayrampaşa) deresinin geçtiği bölgenin iki tarafının bu yönde iyi bir örnek teşkil ettiği söylenebilir. Türk döneminde Yenibahçe olarak isimlenmesi, bu özelliğinin devamını gösterir.

XV. Yüzyılda kent içindeki boş alanların aynı zamanda bahçe niteliği taşıdığı, büyük manastır komplekslerinin çevre alanı olarak tesbit edildiği gözlenmektedir. [73]

1403 te İstanbul'a gelen Ruy Gonzales de Clavijo kentin içinde ekili alanlar gördüğünü belirtir. [74]

Fetih sonrası, kentin yeşil alanlarının Eski Saray ve Topkapı Sarayı çevresinde yoğunluk kazandığı, İstanbul yarımadasının sur dahili bölgelerinde yerleşim alanlarının bulunduğu görülür.

---

[73] Zafer Karaca, İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri, İstanbul, 1995, s.21

[74] Semavi Eyice, "İlk Kuruluşundan Türk Devrinin Başlarına İstanbul", Fetih ve Fatih, İstanbul Armağanı, İstanbul, 1995, s.26

Sur dışında Eyüp bölgesi, sahil saraylarının bahçe alanları ve Eyüp sırtlarının bahçeleri kentin bilinen yeşil alanlarıdır. Galata bölgesinde ise Pera sırtları, Fındıklı bölgesinin kıyı şeridini takip eden yamaçlar yeşil alanlar olarak gözlenir. [75]

XVI. yüzyıldan sonra ise, Boğaziçi vadi diplerine kurulan küçük köyleri, devletin ileri gelenlerinin yaptırdığı saray ve bahçeler ile farklı bir yaşama bölgesi niteliği kazanır. [76]

Kentin yaşadığı yangınlarla harap olan yerleşim bölgeleri içinde hemen gerçekleşmeyen imar faaliyetleri nedeni ile oluşan bahçe ve yeşil alanların sürekliliği ve yerlerinin tesbiti oldukça zordur. Evliya Çelebi yeşil alanların fazlalığından söz eder. Atmeydanı, Ağaçayırı, Yenibahçe, Langa bostanları, Vefa, Yedikule, Lalezar, Samatya ve Davutpaşa meydanlarını, sur içinde gezintiye yarayan güzel bahçeler olarak tanımlar. [77]

Edirnekapı – Vefa – Yedikule hattının batısındaki bölgelerin yerleşim açısından yoğun olmadığı, yeşil alanların hakim olduğu gözlenir.

Mezarlıkların kentin sakinlik gösteren ve yerleşim dışı kalan alanları olduğunu, genelde kara surlarına paralel, Yedikule-Ayvansaray, Haliç-Eyüp yamaçları olan bölgelerde, surların hemen dışında geniş alanlar olarak yakın zamana değin görmek mümkündü. Günümüze ulaşabilen son uzantıları, Edirnekapı-Eğrikapı arası Rum mezarlığı, Silivrikapı'da Rum ve Ermeni mezarlıkları olarak görülebilir. [78]

---

[75] Nur Akın, "Tarihi Yarımadanın Haliç Silüeti", Doğan Kuban Armağanı, İstanbul, 1996, s.131- 132

[76] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.270

[77] Evliya Çelebi, Zuhuri Danışman çevirisi, Seyahatname, C.I, İstanbul, 1969, s.481

[78] Hans Peter Laqueuer, Hüve-l Baki İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları, İstanbul, 1997, s.7-8

II. A.b Yükseltilere inşa edilen yapılar ve kurulan yerleşmeler

Fatih Camii ve bağlı yapıları

Fatih Sultan Mehmed tarafından fetihten hemen sonra inşasına başlanan Fatih Camii (1470 Hicri 875) ve bağlı yapılarının mimarı Sinanüddin Yusuf bin Abdullah'tır.

Yapılar topluluğu cami, onaltı medrese, sıbyan mektebi, dar'üşşifa, tabhane, muvakkıthane, kütüphane, imaret, hamam, türbelerden oluşmaktadır. [79]

1766 (Hicri 1179) yılında meydana gelen depremde özellikle cami çok zarar görmüştür. Yapı topluluğuna III.Mustafa döneminde Mimar Mehmed Tahir Ağa'ya 1767-1771 (Hicri 1181/85) yılları arasında onarım ve değişiklikler yaptırılmıştır. [80]

Fatih Camii ve bağlı yapıları örtü sisteminde kullanılan kubbeler ve merkezi plan şeması açısından daha sonra inşa edilen yapıların öncüsüdür. [81]

Fetih sonrası inşa edilen ilk sosyal ve dini kompleks olmasının yanısıra, kentte fetih sonrası başlayan 'İslam Kenti' imar ve yerleşim politikasının en önemli kentsel örneğidir. [82]

Yapılar topluluğunun, merkez yapısı cami olup, düzenli ve simetrik yerleşim düzeni ile kent dokusu içinde yer alırken, cami avlusu, fetih sonrası İstanbul'da kent

---

[79] Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C.II, İstanbul, 1973, s.356

[80] Tahsin Öz, İstanbul Camileri, C.I, Ankara, 1987, s.56-58

[81] Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s.107-108

[82] Halil İnalcık, "Fatih Sultan Mehmet Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşaası", 19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S.3, Samsun, 1988, s.220-221

meydanı olarak değerlendirilebilecek tek düzenlemedir. Roma'nın kentsel mekan-forum ilişkisinin devamı sayılabilecek bir örnektir.

Kentin dördüncü tepesi olarak tanımlanan yükseltiye, Marmara ve Haliç'e hakim konumda inşa edilmiştir. [83] (Harita 12, Plan 18, Resim 84-85-86)

[83] H.Baki Kunter-A.Saim Ülgen, "Fatih Camii", Vakıflar Dergisi, Ankara, 1938, s.92-99

Süleymaniye Camii ve bağlı yapıları

Kanuni Sultan Süleyman (1520 – 1566) tarafından Mimar Sinan'a inşa ettirilen Süleymaniye Camii (1556/57 Hicri 965) ve bağlı yapıları, medreseler, tabhane, imaret, bimarhane, kervansaray, hamam, mektep, dükkanlar ve türbelerden oluşmaktadır. [84]

Eski Saray'ın kuzeydoğusundaki III. tepe olarak tanımlanan yükseltinin Haliç yönündeki settinde, Haliç, Marmara ve tüm kent silueti üzerinde hakim konumda inşa edilen yapı topluluğu kubbe ve cephe düzenlemeleri ile kentin batı yönünden 'İslam Kenti' panoramasını vurgulayan piramidal bir kütleselliğe sahiptir. [85]

Evliya Çelebi yapı topluluğunu bulunduğu yerden tüm kenti görüyormuşcasına tasvir eder. [86] Mimar Sinan Süleymaniye Camii ve bağlı yapılarının inşa alanında topografyanın problemli yönünü, değişik kodlarla oluşturulan setler üzerine inşa ile olumlu biçimde kullanmıştır. [87]

Fatih Camii ve bağlı yapılarının inşa alanına göre daha dar, eğimli araziye inşa edilen yapı topluluğunun, kuruluş arsasının bir kısmı Eski Saray'ın inşa alanıdır. [88]

Caminin batı yönünde Evvel, Sani, Tıb medreseleri ve sıbyan mektebi, kuzey yönünde Darüşşifa, Bimarhane, İmaret ve Tabhane, doğu yönünde Salis, Rabi medreseleri ve Mimar Sinan'ın türbesi, kıble yönünde Darülhadis medresesi, hamam, Tiryakiler Çarşısı olmak üzere farklı guruplarda topografyaya uygun çözümlerle konuşlandırılmıştır. (Harita 12, Görünüş 8, Plan 33, Resim 76-81-82-83)

---

[84] Cevdet Çulpan, "İstanbul Süleymaniye Camii Kitabesi", Kanuni Armağanı, VII, Ankara, 1970, s.291-299

[85] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.246

[86] Evliya Çelebi, Zuhuri Danışman çevirisi, Seyahatname, C.I, İstanbul, 1969, s.152-154

[87] Doğan Kuban, İstanbul Yazıları, Istanbul, 1998, s.14

[88] Metin Sözen, Devletin Evi Saray, İstanbul, 1990, s.36

Cerrah Mehmed Paşa Camii ve bağlı yapıları

III. Mehmet dönemi Sadrazam Mehmed Paşa tarafından 1593/94 (Hicri 1002) yılında mimar Davud Ağa'ya inşa ettirilen yapı topluluğu,cami, türbe, çifte hamam, çeşmeden oluşmaktadır. [89]

Yapılar topluluğunun hamamı daha geç tarihte , 1598 yılında inşa edilmiştir.

Cerrahpaşa semtinde, kentin Marmara yönüne hakim konumda avlu içine inşa edilen caminin avluya girişi ile güney yönünde avlunun bitiminde dik yamaçtan ötürü kot farkı mevcuttur. [90]

Bu yönde, avlu duvarı aynı zamanda destekleyici duvar vazifesi görmektedir.

Cerrah Mehmed Paşa Camii ve bağlı yapıları, sokağın karşı tarafında 1586 (Hicri 995) tarihli Gevher Sultan Medresesi ile işlevleri açısından biribirini tamamlar durumdadır. (Harita 12, Plan 28, Resim 116)

---

[89] Tahsin Öz, İstanbul Camileri, C.I, Ankara, 1987, s.39

[90] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.393

Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii ve bağlı yapıları

Sadrazam Kara Ahmed Paşa tarafından, 1558/61 (Hicri 968) yıllarında Mimar Sinan'a inşa ettirilen yapı topluluğu, cami, medrese, türbe, sıbyan mektebi ve çeşmeden oluşmaktadır. [91]

Kentin yedinci tepesinin güney yamacında, Bayrampaşa deresine hakim noktada, sur içinde, Topkapı bölgesinin şehircilik açısından çok önemli bir alanına inşa edilmiştir. [92]

Yapı topluluğu, Yenibahçe ve Edirnekapı bölgelerinden kuvvetle varlığını hissettirir. Topoğrafya ile uyumlu,dağınık yerleşim planına sahiptir. [93]

Kent surlarının dahilinde,önemli bir sur kapısına yakın konumda inşa edilen yapı topluluğu yedinci tepenin eteklerinde kurulan ve çukurda kalan yerleşimlerin adeta statüsünü yükselten bir şehircilik değeridir.

Caminin inşa alanı ile bağlı yapıların inşa alanı arasında dikkat çekmeyen kot farkı mektebin avludan birkaç basamakla çıkılan bir set üzerine inşası ile çözümlenmiştir. (Harita 12, Plan 23a, Resim 99-100)

---

[91] Tahsin Öz, İstanbul Camileri, C.I, Ankara, 1987, s.147

[92] A.Saim Ülgen, "Topkapı'da Ahmet Paşa Heyeti", Vakıflar Dergisi, II., Ankara, 1942, s.169

[93] Aygün Ülgen, Klasik Devir Minareleri, İstanbul, 1996, s.105

Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii ve bağlı yapıları

Kanuni Sultan Süleyman (1520 – 1566)'ın kızı Mihrimah Sultan tarafından, (ö.1577/78 H.985) Mimar Sinan'a inşa ettirilmiştir. İnşa tarihi tartışmalı olup, 1560 (Hicri 967/68) olduğu düşünülmektedir. Yapılar topluluğu, cami, medrese, çifte hamam, çarşı, türbe ve sıbyan mektebinden oluşmaktadır. [94]

İstanbul yarımadasının surlar dahilinde, Edirnekapı (Bizans dönemi Harisius) mevkiinde surlara çok yakın konumda, [95] platform üzerine inşa edilen yapı topluluğu dikey tasarım nedeni ile Beyazıt-Edirnekapı ekseninde kentin siluetini oluşturan son önemli yapıdır. [96]

Mekan etkisi, planı ve dış mimarisi ile inşa edildiği yükseltide adeta her yöne hakim konuma getirilmiştir. [97]

Yapılar topluluğunun surlara yakın konumu nedeni ile medrese ve cami aynı avluyu paylaşır durumda inşa edilmiş olup, medresenin kuzey kanadında sadece revak vardır, mekan yoktur. (Harita 12, Plan 34, Resim 95-96-97-98)

---

[94] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.123

[95] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.441

[96] Doğan Kuban, İstanbul Yazıları, Istanbul, 1998, s.127

[97] Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s.223

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Sultan Selim Camii ve bağlı yapıları

Yavuz Sultan Selim (1512 – 1520)'in sağlığında, yerini belirleyip inşaatını istediği cami, ölümünden sonra oğlu Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1522/23 (Hicri 929) yılında tamamlatılmıştır. [98]

Mimarı tartışmalıdır. Oktay Aslanapa, Acem Alisi'nin mimarı olamayacağını [99] Aptullah Kuran ise Mimar Sinan'ın böyle bir yapı inşaasını sorumluluğunu alamayacak kadar genç olduğunu ileri sürer. [100]

Yapılar topluluğu, cami, tabhaneler, imaret, mektep ve türbelerden oluşmaktadır.

Bulunduğu semte adını veren Sultan Selim Camii, İstanbul yarımadasının sur içinde Haliç'e hakim konumda inşa edilmiştir. [101]

Yapılar topluluğu çok problemli bir arsa üzerine yerleştirilmiştir. Beyazıt - Edirnekapı ekseninin kuzeyinde, Aspar (Çukurbostan) su haznesinin kuzeyinde bulunan yükseltiye avlu içinde inşa edilen yapı gurubunun kuzey ve doğusu dik uçurum şeklinde Haliç'e inen yamaçtır ve Kırk Merdiven adı ile bilinen merdivenlerle Haliç kıyısına bağlanır. [102] Kentin Haliç yönünden İslam kenti siluetini tamamlayan yapıdır. (Harita 11-12, Plan 20, Resim 90-92-93)

---

[98] Tahsin Öz, İstanbul Camileri, C.I, Ankara, 1987, s.130

[99] Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s.160

[100] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.18

[101] Ponsu Karahasan, "İstanbul Sultan Selim Camii Hakkında", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü Yay., İstanbul, 1964, s.183

[102] Doğan Kuban, İstanbul Yazıları, Istanbul, 1998, s.95

Eyüp Zal Mahmut Paşa Camii ve bağlı yapıları

İstanbul'un sur dışında, fetih sonrasında oluşan önemli yerleşim alanı Eyüp'te, Defterdar caddesi üzerinde Haliç'e hakim konumda 1579/80 (Hicri 987) yılında inşa edilen yapı topluluğunun kurucusu, Kanuni Sultan Süleyman (1520 – 1566)'ın vezirlerinden Zal Mahmut Paşa'dır. Yapılar topluluğunun inşa tarihi tartışmalıdır. [103]

Kuruluş alanının kuzey-doğu yönündeki eğimi nedeni ile, farklı iki kotta inşa edilen yapı topluluğunun cami ve medresesi aynı avluyu paylaşmaktadır. Geniş bir merdivenle birbirine bağlanan farklı kottaki iki avlunun etrafında yer alan yapılar arazi eğimine uygun olarak mimari çözümlemelerle inşa edilmiştir. [104]

İki ayrı kotta yaratılan çift platformlu plan kuruluşu, üst kotta cami ve U biçiminde medrese aynı avluyu paylaşır konumda, alt kotta kurucusunun türbesi ve onun önünü çevreleyen ikinci medrese şeklinde düzenlenmiştir. [105] (Harita 11-12, Plan 23b, Resim 120-121)

---

[103] Doğan Kuban, İstanbul Yazıları, Istanbul, 1998, s.134

[104] Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s.242

[105] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.197

Çemberlitaş Atik Ali Paşa Camii ve bağlı yapılar

II. Bayezid dönemi vezirlerinden Atik Ali Paşa tarafından, Bizans döneminin önemli meydanlarından Forum Constantinus üzerinde cami, türbe, imaret, sıbyan mektebi, çeşme, han olarak 1496/97 (Hicri 902) yıllarında inşa ettirilmiştir. [106]

Kentin en önemli çarşı alanı olan Büyük Bedesten'e (Kapalı Çarşı) yakın konumu nedeni ile önemlidir.

Yapılar topluluğunun kuruluş alanı içinde yer alan Elçi Hanı, kenti ziyaret eden yabancı elçilerin ikamet ettiği en önemli konaklama binasıdır. Yapılar topluluğunun inşa alanında eski bir kilise binası bulunduğunu belirten kaynaklar mevcuttur. [107]

Yapılar topluluğunda medrese yolun karşı tarafına inşa edilmiş olup, Divanyolu'nun genişletilmesi sırasında ön kısmı kesilmiştir.

1865 yılındaki Hoca Paşa yangınında büyük zarar gören cami, günümüze sağlam durumda gelmiştir. (Harita 11-12, Plan 21, Resim 63-66)

---

[106] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.371

[107] Hans Dernschwam, Yaşar Önen çevirisi, İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü, Ankara, 1992, s.58

Üsküdar Atik Valide Camii ve bağlı yapıları

Sultan III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan tarafından 1583 (Hicri 991) yılında Mimar Sinan'a inşa ettirilmiştir. Yapılar topluluğunun Üsküdar Toptaşı'nda, İstanbul Boğazı'na hakim bir yükseltide yer alır. [108]

Yapılar kademeli yerleşim düzenine göre araziye yerleştirilmiştir. En üstte cami, onun bir kot altında hankah, medrese, mektep, darülhadis, ve darülkurra, daha alt seviyedeki kotta darüzziyafe, tabhane, darüşşifa olmak üzere abidevi bir imaret kütlesi içine yerleştirilmiştir. [109]

Yapılar topluluğu, üç eksen üzerine üç ayrı kotta biribirinden bağımsız düzenleme ile, tekke ve cami aynı kotta yer alırken, diğer sosyal fonksiyonlu yapılar daha alt kotta yerleştirilmiştir. Darüşşifa bu yapılar topluluğunun solunda bağımsız girişli olarak ayrı bir kotta bulunmaktadır. [110]

Kuruluş alanı itibariyle, Süleymaniye yapı topluluğu ile benzeşir. Mimar Sinan'ın topografya ile uyumu en başarılı uyguladığı yapı topluluklarından biridir. Özgün mimarisi ne yazık ki korunamamış, III. Selim döneminde imaret Nizam-ı Cedid Ocağı'na kışla olarak verilmiş daha sonra Alemdar Mustafa Paşa'nın Sekban-ı Cihadiye, daha sonra Asakir-i Nizamiye süvarisine tahsis edilmiştir. 1834/35 yılında, Kervansaray, darüşşifa ve darülhadis, üzerlerine kat çıkılması ile özelliklerini kaybetmiştir. [111]

Kentin Anadolu yakasındaki silüetinin egemen yapısıdır. Marmara ve Boğaziçi yönünden kent siluetini etkiler. (Plan 42, Resim 154)

---

[108] Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s.290

[109] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.175-177

[110] Gönül Cantay, "Sinan Külliyelerinde Darüşşifa planlaması", Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, Istanbul, 1988, s.48

[111] Doğan Kuban, "Atik Valide Camii", Mimarlık ve Sanat, 2 ,İstanbul, 1962, s.33

Beyazıt Camii ve bağlı yapıları

Sultan II.Bayezid tarafından 1505 (Hicri 910) yılı dolaylarında inşa ettirilen yapılar topluluğunun mimarı Yakub Şah Bin Sultan Şah Kemalettin, Hayreddin olarak tartışmalı isimlerdir. [112]

Merkez yapısı cami olan yapı topluluğu, cami doğusunda imaret ve han, camiden uzak konumda medrese, batıda hamam, caminin güney doğusunda mektep ve güneyinde türbeler olmak üzere, [113] İstanbul yarımadasının yüksek platosunun Haliç'e ve Marmara'ya inen yamaçlarının birleştiği düzlük alana, cami merkez yapı olarak asimetrik dağılımlı fakat topografya ile uyumlu olarak inşa edilmiştir. [114]

Kentin Bizans döneminden itibaren kent dokusunun önemli gelişim noktalarından olan Forum Tauri'nin köşesine ve Mese ulaşım aksının üzerine inşa edilmesi kuruluş alanının kent dokusu içindeki önemini belirleyen özellikleridir. [115]

Yapılar topluluğunun kuruluş alanı günümüzde kentin önemli meydan geleneğini sürdürmektedir. (Harita 11-12, Resim 10-67-68-69)

---

[112] Rıfkı Melul Meriç, " Bayezid Camii Mimarı, II. Sultan Bayezid Devri Mimarları İle Bazı Binaları, Bayezid Camii İle Alakalı Hususlar, Sanatkarlar ve Eserleri", Yıllık Araştırmalar Dergisi, 2 , Ankara, 1957, s.8

[113] Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s.134

[114] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.224

[115] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.385

Üsküdar Rum Mehmet Paşa Camii ve bağlı yapıları

Üsküdar'da, Marmara Denizi ve Boğaziçi'ne hakim konumda, cami, medrese, hamam, imaret [116] olarak sadrazam Rum Mehmet Paşa tarafından, fetihten hemen sonra kentte uygulanan şenlendirme politikasına uygun olarak inşa ettirilen yapılar topluluğunun inşa tarihi 1471/72 (Hicri 876) olup [117], mimarı tartışmalıdır.

Günümüze sadece cami sağlam durumda gelmiştir. Değişik mimarisi nedeni ile kiliseye benzetilip eleştiriler alan bir yapıdır. [118]

Üsküdar bölgesinde, fetih sonrası ilk inşa edilen ve çevresinde yerleşim alanı oluşmasına neden olan yapılar topluluğudur. (Plan 19b)

---

116 Oktay Aslanapa, "Fatih Devri Abideleri", Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, I, İstanbul, 1963, s.15-17

117 Tahsin Öz, İstanbul Camileri, C.II, Ankara, 1987, s.56

118 Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C.III, İstanbul, 1973, s.483 - 486

II.A.c. Düzlüklere inşa edilen yapılar ve kurulan yerleşmeler.

Aksaray Murad Paşa Camii ve bağlı yapıları

Fatih ilçesinde, Aksaray'da, Vatan ve Millet caddelerinin kesiştiği alanda bulunan cami ve bağlı yapılardan günümüze sadece cami gelebilmiştir.

Fatih Sultan Mehmed'in vezirlerinden Has Murad Paşa'nın inşa ettirdiği yapı topluluğu cami, medrese, hamam,imaret ve sebilden meydana gelmekteydi.İnşa tarihi vakfiyesinde 1472/73 (Hicri 877) olarak belirtilir. [119]

Bizans dönemi ana yolu Mese'nin Lykos deresi düzlüğü ile birleştiği alan Forum Bovis olarak bilinmekteydi. Ancak bu alanın sınırlarını belirlemek mümkün değildir. [120]

XV. yüzyılda fetih sonrasında uygulanan şenlendirme politikası sonucu burada inşa edilen yapılar topluluğunun çevresi yoğun ve hızlı bir yerleşim yaşamıştır.

Aksaray'dan getirilen halk bu bölgeye yerleştirilmiştir ve mahalle yapılar topluluğunun kurucusunun ismi ile tanınmıştır. [121]

Yapılar topluluğunun cami hariç diğer yapıları kentin önemli iki ulaşım ekseni olan Vatan ve Millet caddelerinin açılması sırasında 1956/57 yıllarında tahribat görmüş ve yıkılmıştır. [122] (Harita 11-12, Plan 19a, Resim 102-103)

---

[119] Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C.III, İstanbul, 1973, s.466 – 467

[120] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.444

[121] Ekrem Hakkı Ayverdi, Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri Şehrin İskanı ve Nüfusu, Ankara, 1958, s.64

[122] Fazıl Ayanoğlu, "İstanbul'da Yola Kaybedilen Cami ve Saire", Vakıflar Dergisi, 8 , Ankara, 1969, s.329-334

Şehzade Camii ve bağlı yapıları

Kanuni Sultan Süleyman (1520 – 1566)'ın 1543'te ölen oğlu Şehzade Mehmed anısına 1548 (Hicri 955) yıllarında Mimar Sinan'a inşa ettirdiği yapılar topluluğu, cami, mederese, mektep, imaret, tabhane, han, türbe ve hazireden meydana gelir. [123]

İstanbul yarımadasının Bizans döneminin önemli meydanı Forum Tauri'nin bir bölümü olan Philadelphium civarına, kuzeyde Valens (Bozdoğan) su kemeri güneyde ise "Yeniçeri eski odaları" olarak bilinen kışla ile sınırlanmış düzlük alanına inşa edilmiştir. [124] Fatih camisi ile II. Bayezid camisi arasındaki bu düzlük alanda bulunan Philadelphium , Osmanlı döneminde ise "Direklerarası" olarak tanınıyordu. [125] Evliya Çelebi bu alanı kentin merkezi olarak tanımlar. [126] (Harita 11-12, Plan 22-32, Resim 72-73-74)

---

[123] Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s.182

[124] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.479

[125] Semavi Eyice, "İlk Kuruluşundan Türk Devrinin Başlarına İstanbul", Fetih ve Fatih, İstanbul Armağanı, İstanbul, 1995, s.18

[126] Evliya Çelebi, Zuhuri Danışman çevirisi, Seyahatname, C.I, İstanbul, 1969, s.165

II.A.ç. Kıyılara inşa edilen yapılar ve kurulan yerleşmeler

Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii ve bağlı yapıları

Vezir Şemsi Ahmed Paşa tarafından, kitabesine göre, 1580/81 (Hicri 988) yılında, Mimar Sinan'a inşa ettirilen yapılar topluluğu, cami, türbe ve medreseden oluşmaktadır. [127]

Üsküdar'da, Üsküdar – Harem arasında deniz kıyısında inşa edilen küçük ölçekli bir yapı grubudur.

Yapılar topluluğunun yapıları dikdörtgene yakın, dar bir alana ölçülü biçimde yerleştirilmişlerdir. [128]

Yapılar arasında simetrik bağlantı yoktur. Yerleşimlerinde kıyı çizgisine uyum göz önüne alınmıştır. [129]

Marmara denizi ve Boğaziçi'nin kavuştuğu alana inşa edilen yapılar topluluğu, kentin deniz yönünden silüetini belirleyen önemli bir yapı grubudur. (Plan 38, Resim 155-156-157)

---

[127] Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s.293

[128] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.193

[129] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.484

Üsküdar Mihrimah Sultan Camii ve bağlı yapıları

Kanuni Sultan Süleyman (1520 – 1566)'ın kızı Mihrimah Sultan tarafından Mimar Sinan'a inşa ettirilen 1547/48 (Hicri 954) yapılar topluluğu, cami, medrese, sıbyan mektebi, han, imaret ve kervansaray yapılarından oluşmakta idi. İmaret, han ve kervansaray yapıları günümüze gelmemiştir. [130]

Üsküdar iskele meydanında kıyıya çok yakın bir set üzerine inşa edilen yapılar topluluğunda, yerleşim planında topografya şartlarına uyum esas alınmış olup, yerleşimde kıyı çizgisinin esas alındığı gözlenir. [131]

Anadolu'ya giden kervanların ilk menzili olan iskeleye hizmet amacı [132] ile inşa edilen yapılar topluluğunun üzerine inşa edildiği set, istinat duvarı ile desteklenmiş olup bugün kıyı çizgisinden içeride kalmıştır.

Caminin son cemaat yeri revakları iki kademeli olarak tasarlanmış ve denize doğru kütlevi biçimde uzatılmıştır. [133] Bu özelliği deniz yönünden yapının siluetini etkiler.

Yapı topluluğu, Boğaziçi'ne ve İstanbul Yarımadası'na hakim konumda olup, kentin Üsküdar siluetini oluşturan önemli bir noktada inşa edilmiştir. (Plan 30, Resim 149-150-151-152-153)

---

[130] Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s.190

[131] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.424

[132] Evliya Çelebi, Zuhuri Danışman çevirisi, Seyahatname, C.I, İstanbul, 1969, s.172

[133] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.59

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Beşiktaş Sinan Paşa Camii ve bağlı yapıları

Kaptan Paşa Sinan Paşa tarafından Beşiktaş'ta Mimar Sinan'a 1556 (Hicri 963) yılında inşa ettirilen yapılar topluluğu, cami, medrese ve günümüze gelmeyen çifte hamamdan oluşmakta idi. [134]

Cami ve medrese aynı avluyu paylaşır biçimde inşa edilmiş olup, hamam, Dolmabahçe mevkiinde yapı topluluğundan uzağa inşa edilmiş idi. [135] Hamam, 1957 yılında, yol çalışması esnasında yıktırılmıştır. [136]

Boğaziçi yönünde, yerleşimin hızlanması ve donanmaya bağlı birliklerin buradaki iskele ile bağlantısı açısından inşa alanı önemlidir.

Yapılar topluluğunun bugün önünden yol geçmekte olup iskele noktasına uzak kalmıştır. Günümüze fazla zarar görmeden ulaşan yapı topluluğu, kentin Boğaziçi silüetinde belirleyici konumdadır. (Plan 25b, Resim 144-145-146)

---

[134] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.459

[135] Metin Sözen, Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, İstanbul, 1975, s.174

[136] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.97

Fındıklı Molla Çelebi Camii ve bağlı yapıları

Kentin fetih sonrası gelişen yerleşim alanlarından Fındıklı'ya, Boğaziçi kıyısına inşa edilen yapı topluluğunun kurucusu İstanbul kadılığı ve Anadolu kazaskerliği yapan, Mehmet Vusuli Efendi'dir. [137] Mimar Sinan tarafından inşa edilen cami, mektep ve hamamdan oluşan yapı topluluğunun inşa tarihinin hamamın 1565/66 (Hicri 973) olan inşa tarihi ile uyumlu olduğu düşünülür. [138]

Hamam 1957 yılında, Meclis-i Mebusan Caddesi'nin genişletilmesi sırasında yıkılmıştır. [139]

Klasik dönem camilerinin mimari özelliklerini taşıyan cami, günümüzde, deniz kıyısında çevre dokusundan soyutlanmış konumda bulunmakatadır. Kentin Boğaziçi silüetinde etkin konumdadır. (Resim 139)

---

[137] Evliya Çelebi, Zuhuri Danışman çevirisi, Seyahatname, C.I, İstanbul, 1969, s.141

[138] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.113

[139] M. Nermi Haskan, İstanbul Hamamları, İstanbul, 1995, s.142

Tophane Kılıç Ali Paşa Camii ve bağlı yapıları

Tophane'de, Kaptan-ı Derya Uluç Ali Paşa tarafından, Mimar Sinan'a 1580/81 (Hicri 988) yıllarında inşa ettirilen yapılar topluluğu, cami, medrese, çeşme ve hamamdan oluşmaktadır. [140]

Kentin Galata bölgesinin önemli iskelelerinden Tophane İskelesi başında inşa edilen yapı topluluğu, burada bulunan Tophane-i Amire ve donanma birliklerinin kışlalarına hizmet açısından önemli bir konumdadır. [141]

Kent topografyasının değişikliği sonucu kıyıdan uzakta kalan yapı topluluğu, Osmanlı döneminde , iskele başında cami ve meydan çeşmesi olarak tasarlanan modele uygunluk göstermektedir. Kentin Boğaziçi siluetini belirler konumdadır. (Görünüş 11, Plan 37, Resim 135-136-137-138)

[140] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.283

[141] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.430

Yeni Cami (Valide Camii) ve bağlı yapıları

Eminönü semtinde, Eminönü İskele Meydanı'nda inşa edilen yapılar topluluğunun camisi kentin deniz kıyısındaki en görkemli yapısıdır. Haliç, Boğaziçi ve Marmara'ya hakim konumda olup, bir platform üzerine inşa edilen cami, en yüksek su basmanına sahip olan yapıdır. (Resim 13-122)

III. Murad'ın eşi Safiye Sultan adına 1597 yılında inşasına Mimar Davut Ağa başlamış, fakat ölümü üzerine, Dalgıç Ahmet Ağa devam ettirmiştir. 1603 yılında I. Ahmet tahta geçince cami inşaatı yarım kalmıştır. Yeni padişah, Sultanahmet'te inşa ettirdiği kendi camisinin inşasına önem vermiştir. IV. Mehmed'in annesi, Turhan Hatice Sultan, kendi parası ile yapıyı tamamlatmış, 1663 (Hicri 1074) yılında görkemli bir törenle caminin açılışı yapılmıştır. [142]

Kentin tarih boyunca en önemli liman bölgesinde ve Bizans sur kulesi Vasilius Burcu'nun yanında, önemli ticari bölge içinde inşa edilen yapı topluluğunun kuruluş alanı, yoğun bir yahudi yerleşim bölgesi olup, yüksek istimlak bedelleri ödenerek yapı topluluğuna inşa alanı sağlanmıştır. [143] (Harita 11)

Deniz kıyısında inşa edilen yapı topluluğunun inşa zemini, çakılan kazıklar üzerine temeli oluşturularak sağlamlaştırılmıştır. Yapının inşasının bitmesinden sonra İstanbul'u ziyaret eden J. Greleot, cami ve bağlı yapılarının detaylı tasvirini gravür olarak yapmıştır. [144]

Caminin doğusunda önemli liman ve gümrük kapısı Bahçekapı (Porta Neorion), önünde ise Çıfıt Kapısı diye tanınan Yahudi Kapısı (Porta Ebraika) bulunmakta idi. Saint Antoine Kilisesi'nin de burada bulunduğunu kaynaklar belirtir.

Cami, Mısır Çarşısı, sebil, sıbyan mektebi, Darülkurra, türbe, hünkar mahfili gibi yapılardan oluşmakta idi. Darülkurra ve sıbyan mektebi günümüze gelmemiştir. Darülkurra'nın yerinde bugün İş Bankası yapısı bulunmaktadır. Caminin doğu köşesine birleşen Vasilius Burcu'na dayalı Hünkar Mahfili, gerek tasarımı, gerekse konumu itibariyle görkemli bir yapıdır. [145]

---

[142] Ali Saim Ülgen, "Yeni Cami", Vakıflar Dergisi, 2, Ankara, 1942, s.387-391

[143] Evliya Çelebi, Zuhuri Danışman çevirisi, Seyahatname, C.I, İstanbul, 1969, s.5-7

[144] Josephus Grelot, Maide Selen çevirisi, İstanbul Seyahatnamesi, İstanbul, 1998, s.212

[145] Erdem Yücel, "Yeni Cami Hünkar Kasrı", Türkiyemiz, 6, İstanbul, 1972,s.16-27

Azapkapı Sokullu Camii ve bağlı yapıları

Kentin Galata bölgesinde, Unkapanı köprüsünün kuzeyinde inşa edilen yapı topluluğunun kurucusu sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'dır. 1577 (H.985) tarihinde Mimar Sinan'ın inşa ettiği [146] yapılar topluluğunun camisinin inşa alanı, Haliç kıyısında sağlam olmayan zemindir. Bu nedenle denize çakılan kazıklar üzerine zemin sağlamlaştırılmıştır. Caminin alt katı tonozlu mahzenler olarak inşa edilmiştir. Bu özelliğinden dolayı yapı fevkani kuruluş gösterir. [147]

Cami, hamam ve meydan çeşmesinden oluşan yapılar topluluğunun kuruluş alanı, Galata bölgesinin önemli ticari iskelesi ve Pera ulaşım bağlantısıdır. Yine Galata Tersanesi'nin yakınında ve donanmaya bağlı Azebler Birliği'ne hizmet nedeni ile inşa edildiği düşünülmektedir. Yapılar topluluğunun bulunduğu bölge, Azebler Birliği nedeni ile Azapkapı olarak tanınır. Hamamı, halk arasında Yeşildirek Hamamı olarak da bilinir. [148]

Bizans dönemi önemli Galata sur kapılarından Ceneviz Sur Kapısı "Porta di San Antonio" nun bulunduğu alanda inşa edilmiştir. [149]

Caminin inşa alanı deniz kıyısında olup, daha sonraki dönemlerde, yol çalışmaları nedeni ile yol seviyesinden alt kotta kalmıştır. Sokak ile cami dar bir geçitle birleşir. [150] (Harita 11-12, Resim 128-129)

---

[146] Tahsin Öz, İstanbul Camileri, C.II, Ankara, 1987, s.7

[147] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.140

[148] M. Nermi Haskan, İstanbul Hamamları, İstanbul, 1995, s.296

[149] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.378

[150] Metin Sözen, Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, İst.1975, s.202

Tersane-i Amire (Galata Tersanesi)

Haliç'in kuzey kıyısında, fetihten sonra, Fatih Sultan Mehmet tarafından inşasına 1455 (Hicri 860) yılında başlanan büyük tersane, gelişimini ve önemini yüzyıllar boyunca sürdürmüştür. [151] Galata'dan Kağıthane Deresi'ne kadar, II. Bayezid (1481-1512), I. Selim , Kanuni Sultan Süleyman dönemleri arasında (1520 - 1566), önemli bina ve tesislerin ilavesi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli ve büyük tersanesi ve donanma üssü olmuştur. [152]

Kuruluş alanında Tersane bahçesi, Divanhane, Baruthane, yetmiş Kapudan Mahzeni, kürekhane, yedi kurşunlu mahzen, Cirid Meydanı Kasrı, Meyyit İskelesi ve Tersane Camii gibi yapıları ile bir kompleks olarak inşa edilmiştir.

Tersane'nin kuruluş alanının fetih sonrası yerleşimi hızlandırmak için birtakım tedbirler alınmış, özellikle Gelibolu'dan getirilen gemi inşa ustaları bu bölgeye yerleştirilmişler, [153] Tersane etrafında teşkilata hizmet veren ticarethaneler ve çalışanların oluşturduğu mahalleler sadece askeri değil, sosyal ve ticari yerleşimin de hızla gelişmesine neden olmuştur. (Görünüş 4)

---

[151] İdris Bostan, Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire, Ankara, 1992, s.3-7

[152] Robert Mantran, XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, C.I, Ankara, 1990, s.91

[153] Evliya Çelebi, Zuhuri Danışman çevirisi, Seyahatname, C.I, İstanbul, 1969, s.445

II.A.d. Yamaçlara inşa edilen yapılar ve kurulan yerleşmeler

Haseki Camii ve bağlı yapıları

İstanbul Yarımadası'nın batısında Haseki Hurrem Sultan tarafından, Mimar Sinan'a 1538/39 (Hicri 945) yıllarında inşa ettirdiği yapılar topluluğu, cami, medrese, imaret, darüşşifa ve sıbyan mektebinden oluşmaktadır. [154]

Bizans döneminin önemli ticari alanlarından Forum Arcadius çevresine Osmanlı döneminin "Avrad Pazarı" denilen ve ticari özelliğini devam ettiren bölgede, semte adını veren yapılar topluluğu, kentin en önemli sosyal komplekslerinden biridir. [155]

Kentin fetih sonrası yoğun yerleşim alanı olan bölgede, Bayrampaşa deresi vadisine eğimli yamaca sokak dokusu ile uyumlu yerleştirilen yapılar topluluğunun en özgün yapısı Darüşşifa'sı olup medrese ile aşhane arasına kuruluş alanının probleminden ötürü yerleştirildiği düşünülebilir. [156]

Haseki Camii ve bağlı yapıları arasından sokak geçecek şekilde dağınık yerleşim planı uygulanmıştır. (Harita 11-12, Plan 8-31, Resim 115-165)

---

[154] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.38-39

[155] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.419

[156] Doğan Kuban, İstanbul Yazıları, Istanbul, 1998, s.106-107

Üsküdar Atik Valide Camii ve bağlı yapıları

Üsküdar Toptaşı'nda, Boğaziçi'ne hakim konumda inşa edilen yapılar topluluğunun kurucusu Nurbanu Valide Sultan'dır.

Cami, medrese, mektep, hankah, darülkura, darülhadis, darüşşifa, tabhane, kervansaray, ve çifte hamamdan oluşan yapı topluluğu, Mimar Sinan tarafından inşa edilen yapılar topluluğunun 1583 (Hicri 991) yıllarında tamamlandığı düşünülmektedir. [157]

Yapılar topluluğu, kuzeydeki Çavuş Deresi'nin vadisine doğru kademeli olarak inen, topografya şartları çok güç bir kuruluş alanına inşa edilmiştir.

Yapılar topluluğunun merkezi olan cami ve medrese orta kademede birlikte planlanmış olup, batısında daha alçak kotta, biribirine bitişik darülkurra, darülhadis, darüşşifa, aşhane, tabhane ve kervansaray yerleştirilmiştir. Bu gurubun kuzey batısında, Toptaşı caddesinin arkasına hamam, cami – medrese gurubunun güneyine sıbyan mektebi ve doğusunda tekke olmak üzere yapılar birbirinden bağımsız üç eksen üzerine yerleştirilmişlerdir. [158]

Mimar Sinan'ın topografya şartlarına en uygun şekilde inşa ettiği yapılar topluluğunun özgün hali korunamamıştır. III. Selim döneminde, Nizam-ı Cedid Ocağı'na kışla olarak verilen imaret, daha sonra Alemdar Mustafa Paşa'nın Sekban-ı Cihadiye, daha sonra Asakir-i Nizamiye Süvarisine tahsis edilmiştir. Kervansaray, darüşşifa, darülhadis yapılarının üzerine 1834 yılında kat çıkılarak, yapılar topluluğu gerek görüntü gerekse mimari açıdan deformasyona uğratılmıştır.

Kervansaray, darüzziyafe, tabhane, darüşşifa bağımsız yapılar olmak yerine abidevi bir imaret kütlesi içine yerleştirilmiştir. [159] (Plan 42, Resim 154)

---

[157] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.175 - 192

[158] Doğan Kuban, "Eski Valide Camii", Mimarlık ve Sanat, II, İstanbul, 1961, s.33-36

[159] Aptullah Kuran, "Mimar Sinan'ın Külliyeleri", Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri, İstanbul,1988, s.170

Üsküdar Rum Mehmed Paşa Camii ve bağlı yapıları

Üsküdar'da, Marmara Denizi ve Boğaziçi'ne hakim konumda, cami, medrese, hamam, imaret [160] olarak sadrazam Rum Mehmet Paşa tarafından, fetihten hemen sonra kentte uygulanan şenlendirme politikasına uygun olarak inşa ettirilen yapılar topluluğunun inşa tarihi 1471/72 (Hicri 876) olup, [161] mimarı tartışmalıdır.

Günümüze sadece cami sağlam durumda gelebilmiştir. Değişik mimarisi nedeni ile kiliseye benzetilip eleştiriler alan bir yapıdır. [162]

Üsküdar bölgesinde, fetih sonrası ilk inşa edilen ve çevresinde yerleşim alanı oluşumunu hızlandıran yapılar topluluğu kent siluetinde etkin konumdadır. (Plan 19b)

---

[160] Oktay Aslanapa, "Fatih Devri Abideleri", Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, I, İstanbul, 1963, s.15-17

[161] Tahsin Öz, İstanbul Camileri, C.II, Ankara, 1987, s.56

[162] Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C.III, İstanbul, 1953, s.483-486

Eyüp Zal Mahmud Paşa Camii ve bağlı yapıları

Kentin fetih sonrası önem kazanan yerleşim bölgesi olan Eyüp'te, sur dışı alanda, Haliç'e hakim konumda 1580 (Hicri 987) yılı dolaylarında inşa edilen yapılar topluluğunun inşa tarihinde tereddütler vardır. Kurucusu Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520/66) vezirlerinden Zal Mahmut Paşa ve eşi Şah Sultan'dır. [163]

Eyüp, Defterdar Caddesi ile Zal Paşa Caddesi arasında bulunan adada, oldukça problemli bir inşa alanına, Mimar Sinan tarafından inşa edilen yapılar topluluğu, cami, medreseler, türbe ve çeşmeden oluşur. [164]

İnşa alanı özelliği ile iki ayrı kotta planlanan yapılar, cami ve medrese üst kotta olmak üzere, alt kotta yeralan ikinci medrese, türbe gurubuna avluda bir merdivenle birleşir. Defterdar Caddesi'nde, eski Defterdar İskelesi'nde yer alan çeşme, iskele-meydan çeşmesi-cami guruplamasına uygunluk gösterir. [165]

Medrese, asimetrik olarak Zal Paşa Caddesi eğrisine uyacak şekilde inşa edilmiş olup, bu yönde sadece revaklar mevcuttur. (Plan 23b, Resim 120-121)

---

[163] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.197 – 207

[164] Doğan Kuban, İstanbul Yazıları, Istanbul, 1998, s.137

[165] Metin Sözen, Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, İstanbul, 1975, s.491

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU

Kadırga Sokullu Camii ve bağlı yapıları

Eminönü'nde Kadırga Şehid Mehmed Paşa yokuşunda, sadrazam Sokullu Mehmed Paşa tarafından Mimar Sinan'a 1571/72 (Hicri 979) yıllarında inşa ettirilen yapılar topluluğu, cami, medrese ve zaviyeden oluşmaktadır. [166]

Yapılar topluluğunun kuruluş alanı, kentin en eski yerleşim alanlarından olup, topografyası nedeni ile kademeli inşa ile eğimli araziye uyum sağlanmıştır.

Cami – medrese beraber planlamış olup, inşa alanında Bizans dönemi Aya Anastasia kilisesinin bulunduğu kitabesinde belirtilir. [167]

Cami – medrese avlusu, dersane altından merdivenli bir geçitle sokağa bağlanır. Yine zaviye avlusu ile ana avlu arasında eğimli araziden ötürü kot farkı mevcuttur. [168]

Yapılar topluluğunun inşa edildiği alan, Hipodrom bölgesine bağlanan yol üzerinde olup, yapının kurulduğu yamacın kıyı bölümü Kadırga Liman alanıdır. [169] (Plan 24a, Resim 108-110-111)

---

166 Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.197 – 207

167 Uğur Tanyeli, "Küçük Ayasofya Çevresinin Tarihsel Topografyasına Katkılar", Tarih ve Toplum. 14/80, İstanbul, 1990, s.26.90

168 Doğan Kuban, İstanbul Yazıları, Istanbul, 1998, s.132

169 Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.461

Cerrah Mehmed Paşa Camii ve bağlı yapıları

III. Mehmet dönemi Sadrazam Mehmed Paşa tarafından 1593/94 (Hicri 1002) yılında mimar Davud Ağa'ya inşa ettirilen yapılar topluluğu,cami, türbe, çifte hamam, çeşmeden oluşmaktadır. [170]

Cerrahpaşa semtinde, kentin Marmara yönüne hakim konumda avlu içine inşa edilen caminin avluya girişi ile güney yönünde avlunun bitiminde dik yamaçtan ötürü kot farkı mevcuttur.

Bu yönde, avlu duvarı aynı zamanda destek duvarı vazifesi görmektedir. [171] (Harita 11-12, Plan 8-28, Resim 116)

---

[170] Tahsin Öz, İstanbul Camileri, C.I, Ankara, 1987, s.39

[171] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.393

Piyale Paşa Camii ve bağlı yapıları

Kasımpaşa'da, Kaptan Paşa Mahallesi'nde, Kaptan-ı Derya Piyale Paşa tarafından, 1573/74 (Hicri 981) yılında Mimar Sinan'a inşa ettirilen yapılar topluluğu, cami, medrese, sıbyan mektebi, çarşı, hamam, türbe ve hazire olmak üzere zengin bir sosyal kompleks olarak planlanmıştı. Günümüze sadece cami ve türbesi gelebilmiştir. [172]

Yapılar topluluğunun kuruluş alanı askeri teşkilatın önemli yerleşim alanı olan Kasımpaşa bölgesinin gelişmesi amacı ile şenlendirme politikasına uygunluk gösterir şekilde seçilmişti. Kozludere (Piri Paşa Deresi) yamacına inşa edilen yapı topluluğunun kurucusu Piyale Paşa, kıyıdaki tersane ile bağlantıyı sağlamak üzere gemilerin girebileceği bir kanal inşaası ile, Kozludere'nin ıslahı gibi önemli bir imar faaliyetini de gerçekleştirmişti. [173] Fakat derenin taşıdığı alüvyonlar ve kanalın ihmali ile kanal işlevini kısa zamanda yitirmiştir. Yapılar topluluğu kuruluş alanının elverişsizliği nedeni ile yerleşim açısından çok da tercih edilmeyen bir bölgede kalmıştır.

Yapılar topluluğunun inşa alanı, kuzeyden güneye doğru alçalmakta olup caminin kıble duvarı bu kısımda destek duvarı özelliği göstermektedir. [174]

Caminin değişik mimari uygulamaları nedeni ile Mimar Sinan yapısı olmadığını öne süren görüşler mevcuttur. [175] (Plan 25a, Resim 132)

---

[172] Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s.278 - 281

[173] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.450

[174] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.292

[175] Bülent Özer, "Cami Mimarisinde Çoğulculuğun Ustası Mimar Sinan", Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, İstanbul, 1988, s.203

Süleymaniye Camii ve bağlı yapıları

Kanuni Sultan Süleyman (1520 – 1566) tarafından Mimar Sinan'a inşa ettirilen yapı topluluğu cami (1556/57, Hicri 965) medreseler, tabhane, imaret, bimarhane, kervansaray, hamam, mektep, dükkanlar ve türbelerden oluşmaktadır. [176]

Eski Saray'ın kuzeydoğusundaki III. tepe olarak tanımlanan yükseltinin Haliç yönündeki terasında, Haliç, Marmara ve tüm kent silueti üzerinde hakim konumda inşa edilen yapılar topluluğu 'İslam Kenti' panoramasını vurgular. [177]

Evliya Çelebi yapılar topluluğunu bulunduğu yerden tüm kenti görüyormuşcasına tasvir eder. [178] Mimar Sinan, yapılar topluluğunun topografyanın inşa açısından problemli yönünü, değişik kotlarda oluşturulan setler üzerine inşa ile olumlu biçimde kullanmıştır. [179]

Camiye göre batı yönünde Evvel, Sani, Tıb Medreseleri ve Sıbyan Mektebi, kuzey yönünde Darüşşifa, Bimarhane, İmaret ve Tabhane, doğu yönünde, (Haliç yönü) Salis, Rabi Medreseleri ve Mimar Sinan'ın türbesi, kıble yönünde Darülhadis Medresesi, Hamam, dükkanlar, Tiryakiler Çarşısı yerleştirilmiştir. [180] (Plan 33)

Fatih Külliyesine göre daha dar, eğimli araziye inşa edilen yapı topluluğunun, kuruluş arsanın bir kısmı Eski Saray'ın inşa alanıdır. [181] (Görünüş 8)

Süleymaniye Camii'ne bağlı yapıların en önemlileri olan Darülhadis, Evvel, Sani, Salis, Rabi ve Tıb Medreseleri araştırmalarda değişik adlar ile ele alınmışlardır. Kentin ve tüm imparatorluğun en önemli eğitim kompleksi olarak tasarlanmışlardır. [182] (Resim 6-76-77-81)

---

[176] Cevdet Çulpan, "İstanbul Süleymaniye Camii Kitabesi", Kanuni Armağanı, VII, Ankara, 1970, s.291-299

[177] Doğan Kuban, Bir Kent Tarihi İstanbul, İstanbul, 1996, s.246

[178] Evliya Çelebi, Zuhuri Danışman çevirisi, Seyahatname, C.I, İstanbul, 1969, s.152-154

[179] Doğan Kuban, İstanbul Yazıları, Istanbul, 1998, s.14

[180] Feridun Akozan, "Süleymaniye-Fatih Külliyeleri", Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, İstanbul, 1988, s.16-17

[181] Hans Dernschwam, Yaşar Önen çevirisi, İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü, Ankara, 1992, s.188

[182] Tanju Cantay, Süleymaniye Camii, İstanbul, 1989, s.38

II.A.e. Yapı ve yerleşmeleri ayıran yüksek kayalıklar

Kent dokusunu belirleyen fiziksel oluşumlar arasında kayalık yükseltiler mevcuttur.

Kentte bulunan kayalıkların en dikkat çekicisi Sultan Selim Camii ve bağlı yapılarının inşa edildiği alan olan ve halk arasında "Kırkmerdiven" olarak bilinen kayalıktır. Haliç kıyısına çok dik olarak inen kayalık yamacın kıyıya kavuştuğu alan dar bir kıyı çizgisine sahiptir. [183] (Resim 92-93)

İstanbul yarımadasının tarih boyunca önemli yönetsel bölgelerinden olan Eski Saray alanının Güney – batısı dik yamaç halinde, yokuşlu yollarla Haliç kıyısına iner. Bizans döneminin önemli iskelelerinden Sykai'ye bağlanan bu yollar önemli ticaret alanlarının bağlantı yollarıdır. [184]

Yeniçeri Ağası Sarayından doğuya uzanan günümüzde "Fetva Yokuşu" diye bilinen dik yamacın doğu ucu Bizans döneminde Skiron kayalığı olarak isimlendirilir. Oldukça dik konumda bir yay çizen kayalık alan Haliç'e hakim konumda olup, ulaşım açısından engel çıkarır durumdadır. [185] (Resim 79)

---

[183] P. Gyllius, Erendiz Özbayoğlu çevirisi, İstanbul'un Tarihi Eserleri, İstanbul, 1997, s.50

[184] A.g.e, s.200

[185] A.g.e., s.142

II.A.f. İstanbul'da jeolojik yapının mimarlıkla ilgili değerleri belirlemesi

Jeomorfolojik araştırmalar İstanbul ve çevresinin jeolojik oluşumunun 1.,2.,3.,4., zamanlara ait çeşitli katmanlardan oluştuğunu gösterir.

Zaman içinde kırılmalara ve kıvrılmalara uğrama sonucu kentin topoğrafyası bu günkü durumunu M.Ö. 8000 yıllarında kazanmıştır.Topoğrafyayı etkileyen en önemli etken su hareketleri olmuştur. Kıyı çizgisinin değişmesine ve Aksaray, Haliç gibi bölgelerde alüvyonlarla kıyının dolması söz konusu olmuştur. [186]

Boğazı, Asya kıyılarını ve adaları karşısına alan yarımada, yaşlı kayalık katmanlardan oluşmuştur ve kentin iki kıta arasında karayolu güzergahını belirleyen en önemli faktör çok sert dağ engelleri yaratmadan Trakya ve Balkanlar'dan yol bağlantısını yumuşak kıvrımlarla topoğrafyanın sağlamasıdır. [187] (Harita 10)

Kentin kuruluş alanının jeolojik yapısı, kentte sürekli bir su ihtiyacına çözüm arayışı getirmiş ve çok uzak bölgelerden su getirme çözümleri uygulanmıştır. [188]

Kentin kuruluş alanında bulunan jeolojik oluşumlar içinde, konumu ve kent dokusunu biçimlendirmesi en belirgin olanı, Blekhernai surlarının, Haliç yönünde, Tekfur Sarayı bölümündeki [189] kayalık yükselti nedeni ile, yapıyı (Tekfur Sarayı'nı) kuzey yönünde çevreleyen bir çıkma yaparak Haliç'e yönelmesidir. (Plan 3)

---

[186] Ufuk Esin, "İstanbul'un Eski Buluntu Yerleri ve Kültürleri", Semavi Eyice Armağanı, İstanbul Yazıları, İstanbul, 1992, s.59

[187] Robert Mantran, XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, C.I, Ankara, 1986, s.19

[188] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.93

[189] Semavi Eyice, "İlk Kuruluşundan Türk Devrinin Başlarına İstanbul", Fetih ve Fatih, İstanbul Armağanı, İstanbul, 1995, s.23

Tekfur Sarayı avlusuna bitişik konumdaki sur duvarı üzerine inşa edilen iki burcun üstü pavyon haline getirilmiş olup, saray binası surla çevrili Kasteillon (kale-saray) modeline uygunluk gösterir. [190] Blakhernai kompleksine bitişik olarak Haliç'e inen surlar, Haliç kıyısına uzak kaldığı için buraya ayrı bir düzenleme yapılmıştır. Surların iç tarafına, sarayın bir bölümüne taşıyıcı alt yapı olarak, kemerli tonozlu mahzen (Anemas Zindanı) inşa edilmiş olup, bu yapı XVI. yüzyılda inşa edilen İvaz Efendi Camisi'nin üzerine inşa edildiği terası oluşturmuştur. [191] (Plan 43a)

Beyazıt meydanının Güney yamacı, Deveoğlu Yokuşu olarak bilinmektedir. Dik yokuş halinde Haliç'e inen kayalık bölge, ulaşım açısından zorluk çıkarır durumdadır.

Eski Saray'ın Güneybatısı, dik yamaç halinde Sykai İskelesi'ne inmektedir. Bu bölgede jeolojik yapıdan ötürü plansız yönlenme gösteren yollar, Haliç sahiline dik yokuşlar olarak bağlanır. (Harita 19)

Vefa yokuşu olarak bilinen bölge, kentin şiddetli yağmurlarda sel akıntı bölgesi olup, Langa bostan alanlarına bağlanan birçok sel yatağı sürekli yer değişimine uğrayarak oluşmuştur.

---

[190] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.150

[191] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.429

II.B. Fetih öncesinin kent dokusu ve yapıları

İstanbul'da fetihten önceki Bizans eserleri

Fetihten sonra Türkler İstanbul'da çok harap durumda elliye yakın kilise, bazı hükümet binaları, bozuk yollar, soyulmuş ve harap durumda saraylar bulmuşlardı.

Su yolları, sarnıçlar, meydan anıtları da bu tahribattan payını almıştı. Özellikle madeni kısımları parçalanmıştı.

Bazı kiliseler fetihten hemen sonra camiye çevrilmiştir. Ayasofya, Sergios Bakhos, Pantakrator, Chora, Lips, Altımermer, Eski İmaret, Pantepoples, Myreleion manastır kiliseleri bunların önemli olanlarıdır.

Bizantion kenti Septimus Severus, Constantinus ve Theodesius tarafından genişletilmiş olup 14 daireye bölünmüştü.

Kentin ilk kurulduğu alan, tarihte Akropol denilen ve bugün Topkapı Sarayı'nın bulunduğu I. tepe idi. (Resim 1)

Constantinus'un kenti beş tepeye hakim geniş bir alana yayılmış kale-kent idi. Theodosius, surları daha ilerilere genişletip 6 ve 7. tepeleri de çevreleyecek şekilde inşa ettirdi.

Kentin kurulduğu bu tepeler, Topkapı Sarayı alanı (Akropol), Çemberlitaş ve civarı (Forum Constantinus), Beyazıt (Forum Tauri), Fatih (Havariler Kilisesi ve Mouseleum), Sultan Selim, Edirnekapı (Harisius), Altı Mermer (Exokinion) tepeleridir

Yamaçları ile en geniş alanı kaplayan Altımermer tepesidir. Şehrin içinden Lykus deresi geçmektedir. Yeni Bahçe ve Aksaray bölgesinden geçip Langa bostanları içinden denize ulaşır. Osmanlı döneminde Bayrampaşa deresi olarak isimlendirilir. Lykus deresinden başka akarsu yoksa da Vefa (Viglea) mıntıkasında zaman zaman geniş sel yatakları oluşmuştur. Odunkapısı civarı olan bu bölgede, Süleymaniye bölgesinin dik yokuşlarından sel suları şiddetli bir akışla denize inmekteydi.

Lykus deresinin getirdiği aluvyonla dolan Langa bostanları bölgesinde Thedosius (Elitearius) Limanı bulunmakta idi. (Port de Theodisius veya Elitearius Limanı Bizans döneminin önemli limanlarından biridir)

Sarayburnu, Bizantion'un kurulduğu günlerde denize doğru daha çıkıntılı idi. Boğaz'ın bu bölgedeki şiddetli akıntısı bu bölgeyi bir anlamda törpülemiş ve doğusunda ve batısında kumsal oluşmasına neden olmuştur. Sirkeci bölgesi eski Bizans'ın en önemli limanlarından birisi iken zamanla dolduğu için sur bugün çok içeride kalmıştır.

Birinci bölge olarak bilinen bölge, Aya Varvara kapısından başlayıp Hipodrom'un güney doğusuna kadar uzanır. Jüpiter Tapınağı'nın bulunduğu Akropol tepesini ve kutsal Bizans sarayının alt kısımlarını kapsayan bu daire şehrin doğu kıyısınıda içine almaktadır. Bu alanda Bizans'ın ilk döneminden son dönemine kadar bugün izleri mevcut olmayan Akropol (Topkapı Sarayı bölgesi), Augusteon, Hagios Georgios Manastırı (Sarayburnu'nda bahçeler dışında ve tren yolunun üst kısmında, bugün sadece manastıra ait bir sarnıç kalmıştır), Arcadius Hamamları, Gotlar sütunu, Manganlar Sarayı (Hasbahçeler içinde), Aya Sotirius Kilisesi (Sarayburnu'ndan Ahırkapı fenerine doğru olan bölgede sahilde, Sinanpaşa köşkü yanında bulunuyordu), Hagios Georgios Dimitrios Kilisesi (Gotlar sütunundan alt kısmında temellerine ve sütunlarına rastlanmıştır), bugün izleri mevcut olmayan Hagios Georgios Paulos Kilisesi, Ayavarvara Kilisesi (Bizans döneminde Topkapı Sarayburnu'ndaki kapıdır. Kilisenin adını taşımaktaydı) , bu bölgede bulunan önemli yapılardı.

İkinci bölge olarak bilinen alan, Sarayburnu'nda birinci tepenin batı yüzünden itibaren Akropol, Senato, Ayasofia ve Aya İrini'yi içine almakta olup Zeukippos hamamlarına kadar devam eder. Augusteon meydanının bir kısmı da bu sınırların içinde kalır.

Aya İrini (Ayasofya bölgesinde, I. Constantinus tarafından yaptırılmış, Nika isyanında yanmış ve İustinianus tarafından bugünkü halinde yeniden inşa edilmiştir.), Zeuxippos Hamamı (Tahmini yeri Alman çeşmesi yakınındadır. Roma hamamlarına uygun inşa edilmiş ve heykellerle süslü olduğunu belirten kaynaklar mevcuttur. VI. yüzyıl Nika isyanında yok edilmiştir.), Augusteon Meydanı (Ayasofya ve Adliye Sarayının önünde bulunmakta idi ve etrafında porticuslu galeriler bulunmakta idi. Ortasında İustinianus'un heykelinin bulunduğu kayıtlardan belirtilmektedir.)

Üçüncü bölge olarak bilinen alan, Zeuxippos Hamamlarından başlayarak Hipodrom'u içine alır ve Mese'nin güneyinden itibaren Kumkapı sahiline kadar olan alanı kaplardı. Bu alan içinde Sergios Bakhos, Hipodrom, Büyük Saray, Dafne, Bukaelon, Çikarnisteryan, Port Sofia gibi önemli binalar bulunurdu. [192]

Dafne (Bizans'ın kutsal sarayının en önemli kısmına verilen isimdir. Hippodrom'daki imparator locasından geçiş mevcuttur. Buradan Kalke veya kutsal saray denilen kısıma geçilirdi.), Bukaleon (İustinianus'un yaptırdığı önemli bir kıyı sarayı idi.) [193] , Büyük Saray'dan ayrı bir bina kompleksi olup etrafında sur bulunduğu tespit edilmiştir. Sarayın önündeki iskelede öküzü parçalayan aslan anıtı bulunmakta idi. Daha sonraları Hormisdas Sarayı da bu komplekse dahil edilmiş önündeki iskeleler birleştirilmiştir. Çikarnisteryon (Akbıyık civarında, saray kompleksinin müştemilatından bir bölüm olup oyun meydanı idi bugün izi yoktur.), Sophia Limanı (Türk döneminde de Kadırga Limanı adı ile bilinir.) [194]

Dördüncü bölge olarak bilinen alan, birinci ve ikinci tepeler arasındaki vadiyi içine alacak şekilde Mese'nin kuzeyinden başlardı. Bu bölgede St. Maria Halkopretia, Bakırcılar Çarşısı, Justinianus Sütunu, Ayateolages Kilisesi, Ogüsteon, Ayasofya Çarşısı ve Milion denilen önemli kapı ve Basilike denilen kütüphane bulunmakta idi.

---

[192] P.Ğ.İnciciyan, Hrand D. Andreasyan çevirisi, XVIII. Asırda İstanbul, İstanbul, 1976, s.64

[193] Jean Ebersolt, İlhan Arda çevirisi, Bizans İstanbulu ve Doğu Seyyahları, İstanbul, 1996, s.12

[194] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.57-60

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU

St. Maria Halkopretia Manastır Kompleksi Sultan Ahmed Salkım Söğüt'te Zeynep Sultan Camii ve arkasındaki sokağa isabet etmektedir. Bugün arka sokakta kilisenin küçük bir bölümüne ait izler mevcuttur. Bu civarın Bizans dönemi bakırcılar çarşısı olduğu kayıtlardan anlaşılır. Roma idari sisteminde başkent ile mesafeyi belirtmek için dikilen Milion'un bulunduğu ve kara surları dahilinde bulunan Takkapı Ayasofya'nın batısında Zeukkipos hamamları yakınında, Mese'nin başında bulunmakta idi (Günümüzde Sultan Ahmet – Gülhane yol hattı üzerinde kavisli bölümde bulunabilir).

Beşinci bölge olarak bilinen alan, dördüncü bölgeden sahile uzanan ve kısmen Constantinus Forumu ile örtüşen alandır. Neorion limanı bu bölgede olup, aynı zamanda Anadolu'ya açılan en önemli deniz ulaşım iskelesidir. Ceneviz ve Venedik'li tüccarlara tahsis edilen alanları da içermektedir. Bahçekapı, Çıfıt Kapısı, Balık Pazarı Kapısı gibi Türk döneminde de işlevini devam ettiren önemli iskeleler mevcuttu. Bahçekapı, (Porta Oreat. Türkler döneminde Orya Kapısı diye bilinir. Mevcut olmayan bu kapı dördüncü Vakıf Han'ın arka tarafına isabet etmektedir. Çıfıt Kapısı, Porta Ebraika. Yenicami ile Bahçe Kapısı arasında bulunan ufak bir kapı idi. Bugün mevcut değildir. Balıkpazarı Kapısı, Porta Pramatis, Galata ile İstanbul'un en önemli bağlantı noktasıdır.)

Macros Embalos (Uzunçarşı). Beyazıt'tan Tahtakale'ye inen yola verilen isimdir. Bizans dönemnin en önemli ticari alanlardan birisidir. (Plan 4)

Yedinci bölge olarak bilinen alan, Forum Constantinus'dan başlayıp, Marmara kıyısına kadar devam eden bir dairedir. Kapladığı alan içinde Kontaskalion Limanı ve Forum Tauri'nin alt kısmı da bulunmaktadır. [195]

Forum Tauri (Theodosius Forumu), I.Theodosius (379-395) tarafından inşa edilen forum inşası sırasında çıkan toprak, Eleutaurius Limanına dökülmüştü. Mese, Constantinius Forumu'ndan sonra Ekmekçiler Çarşısı diye bilinen "Artopoleia" ya ulaşıyordu.Buradan Arcadius Takına gelmeden iki ayrı kentsel düzenleme olduğu halde birmiş gibi düşünülen forum Tauri ve Theodosius Forumu'na bağlanmaktadır.

---

[195] Jean Ebersolt, İlhan Arda çevirisi, Bizans İstanbulu ve Doğu Seyyahları, İstanbul, 1996, s.44

Tauri Forumu, Marmara yönünde setler halinde düzenlenmiştir ve klasik forum düzen ve inşasına sahip Theodosius Forumu'nu içine alır [196]. Forum Tauri, Valens Su Kemeri'nin Forum'a [197] bağlanan ucunda bulunan havuzlu çeşme Nimphaeum Maxiumus'u ve Büyük Constantinius'un arasıra dinlendiği sarayı, I.Leon'un sarayı gibi yapılarıda içine almaktaydı. [198] (Plan 6)

II.Mehmet'in inşa ettirdiği Eski Saray'ın yerini bunlara bağlı olarak tespit ettiğini düşünmek yanlış olmaz. Kentin Marmara, Haliç ve Boğaz'a hakim bu yüksek platosu statüsünü Contantinius surlarına borçludur. Zira surların inşaası bu bölgenin kentin değerli yerleşim alanı olmasını sağlamış ve işlevi kesintisiz günümüze kadar devam etmiştir. Günümüzde İstanbul Üniversitesi merkez binaları, Bayezid Camii ve Medresesi gibi yapılar işlev ve önem açısından meydanın kentsel gelişim niteliğini sürdürür.

Latin istilasında Forum'u süsleyen anıtlar yıkılmış, Bayezid yapılar topluluğunun inşası sırasında ise bu yıkım devam etmiştir.

Sekizinci bölge olarak bilinen alanda, Macros Enbalos isimli caddenin batı yönünde Kalenderhane Camii'ne kadar Capitol ve Forum Tauri, Theodosius sütunu ve Nimfeum Maximum sarnıcı (havuzu) bulunmakta idi. [199]

Capitol'ün, kentin üçüncü tepesi üstünde bulunduğu, İstanbul Üniversitesi civarında ve Forum Tauri alanına doğru uzandığı tahminleri mevcuttur.

Nimfeum Maximum. Capitol ile Forum Tauri arasındaki büyük sarnıçtır. İstanbul Üniversitesi ön bahçesinde bulunan bazı kalıntılar burada bulunduğu varsayımını kuvvetlendirmektedir. Valens Su Kemerinin getirdiği suların toplandığı sarnıçtır. Theodosius Sütunu, bu meydanı süsleyen önemli anıtlardan biri idi.

Dokuzuncu bölge olarak bilinen alan, Mese Megalos'un (Mese Megalos; Philedelphium, Büyük Cadde, Osmanlı dönemi Direklerarası; Bizans döneminin Forum Tauri'den başlayıp Amastrianorum Forumu'na giden büyük caddesi.) güney

---

[196] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.82

[197] P.Gyllius, Erendiz Özbayoğlu çevirisi, İstanbul'un Tarihi Eserleri, İstanbul, 1997, s.141

[198] A.g.e., s.144

[199] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.258

kısmından itibaren Kumkapı ile Langakapısı arasındaki deniz kenarına, Theodosius Limanına kadar devam eden bölge olup Myraleion Manastırı, Balaban Ağa Mescidi'ni, Forum Amastrianorum'ı bulunduran alandır.

Myreleon Manastarı (Laleli Camii karşısında, tahminen VII. yüzyılda inşa edilen Bizans kilisesi, II. Bayezid döneminde Mesih Ali Paşa tarafından camiye çevrilmiştir, alttaki bodrum katından ötürü Bodrum Camii diye tanınır. Atrium'unun altında bir sarnıç mevcuttur.), Balaban Ağa Mescidi (Şehzadebaşı, Laleli arasında bugün mevcut olmayan bir yapıdır.), Amastrianorum Forumu (Şehzadebaşı ile Fatih arasında ve Saraçlar çarşısı mevkiinde olduğu düşünülmektedir.) bu bölgede varlığı bilinen önemli yapılardır. I. Constantinus'un inşa ettirdiği sur kapılarına bağlanan yollar bu meydandan başlardı.

Onuncu bölge olarak bilinen alan, Haliç kıyısında Odunkapısı, Unkapanı Kapısı'nı sınırları içine alarak Mese Megalos'a kadar çıkmaktadır. Valens Su Kemeri, Marsiyanus Sütunu, Nimfeum Sarnıcı ve bazı kiliseleri içine alan bölge, üçüncü tepenin batı yamacına kadar uzanır.

Valensianus Su Kemeri, halk arasında Bozdoğan Kemeri olarak bilinir. Dördüncü ve üçüncü tepeler arasında olan kemerin getirdiği sular Nimfeum sarnıcında toplanır. İmparator Valens tarafından 364-378 yılları arasında yaptırılmıştır. [200] (Resim 52)

Türk döneminde Bozdoğan Kemeri olarak bilinen yapı işlevini sürdürmesinin yanı sıra kentin mimari açıdan önem taşıyan anıtlarından biridir. Deprem ve yangınlarda çok tahrip olan yapı gerek geçirdiği onarımlarla, gerekse bulunduğu bölgenin kentsel düzenlemeleri sonucu özgün yüksekliğini ve biçimini kaybetmemiştir. Temelinin günümüzdeki zeminden 4.5 m. aşağıdadır. [201]

---

[200] Semavi Eyice, "İlk Kuruluşundan Türk Devrinin Başlarına İstanbul", Fetih ve Fatih, İstanbul Armağanı, İstanbul, 1995, s.17

[201] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.94

Erken döneme ait su tesislerinin içinde Philoxenus (Binbir direk 224 sütunlu) sarnıcı, İustinianos yada Cisterne Basilica (Yerebatan) Sarnıcı, Mangana Sarayı Sarnıcı, Studios sarnıcı sayılabilir. Philoxenus ve Cisterna Basilica Sarnıçları dış mimariye sahip olmayan yer altı sarnıçlarıdır. Etkileyici yükseklikte Hipostil Mekanları mermer sütunlar ve tuğla tonozlarla inşa edilmiştir.

Geç dönemde büyük açık sarnıçlar inşa edilmiştir. Aetius Sarnıcı; Valentinius döneminin (425-455) komutanı Aetius tarafından, Aspar Sarnıcı (Sultan Selim semtindeki Çukurbostan) yine komutan ve Konsül Flavius Ardaburius Aspar tarafından, Mokios sarnıcı (Altımermer Çukurbostanı) İmparator I.Anastasios tarafından V. yüzyılda inşa ettirilmiş çok kalın duvarları su geçirmeyen özel bir sıva ile sıvanmış çok büyük ölçekteki açık su hazneleridir. [202] (Resim 91)

Onbirinci bölge, bu bölgenin Haliç'e kıyısı yoktur. Dördüncü tepenin Batı yamacına temas eder. Pantepoptes Kilisesi'nin kuzeyinden başlayarak, Lycus deresine kadar olan bölgeyi kapsar. Dere onbirinci bölgeyi onikinci bölgeden ayırır. Lips Manastırı, Havariler Kilisesi, Forum Bovis'i sınırları içine alır.

Pantepoptes Kilisesi, Eski İmaret Camii olarak bilinen yapı, fetih sonrasında, camiye çevrilmiştir. XI. yüzyılda Anna Komnenos tarafından yaptırılmıştır.

Havariler Kilisesi, Fatih Camii alanında bulunan yapı, Bizans imparator mezarlarını ve kutsal nitelikteki kiliseyi içermekte idi. Bulunduğu alana Fatih yapı topluluğu inşa edilmiştir. İustinianus döneminde inşa edilen, Bizans döneminin önemli kutsal mekanlarından birisidir.

Lips Manastırı, Fatih ile Haseki arasında ve Halıcılar Köşkü Sultan Selim Medresesi yakınındadır. Halk arasında Fenari İsa Camii adı ile tanınır. Fatih döneminde kilisesi camiye çevrilmiştir. (Resim 34)

Forum Bovis, Aksaray'da Valide Camii ve civarı olan meydanda hayvan pazarı olması nedeni ile, öküz forumu anlamına gelen Bovis Forumu denmiştir. Türk döneminde de önemli pazar yeri niteliğini korumuştur. Forum Bovis (Bous Forumu), Eleterius Limanı yakınında, Lykos Vadisi ile Mese'nin birleştiği alan ticaret merkezi

---

[202] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.279

ve limana yakınlığı dışında biçimi ve kesin yeri hakkında bilgilerin zayıf olduğu meydanlardan biridir. Lykos Deresinin bu alanı taşıdığı alüvyonlarla değişime uğratması yeri hakkında kuşkulara yol açar. Arkadius Forumu, (Günümüz Cerrahpaşa) 403 de inşa edilen Forum Konstantinopolis'in son forumudur. Biçimi bilinmemektedir. Mese, Arkadios Forumunu tam olarak geçer ve Contantinius'un Porta Auera'sının bulunduğu Eksokionion adlı semte ulaşır. [203] (Plan 7-8)

Onikinci bölge, onbirinci bölgenin Marmara sahiline bağlanan güney kısmı. Bovis Forumunun bir kısmını, Arkadius Forumunu ve sütununu, Eletarius Limanını (Langa bostanları) ve bazı manastırları içeren bölgedir. Avratpazarı diye bilinen Osmanlı döneminin önemli pazar alanını içermektedir. [204]

Onüçüncü bölge, Balat üzeri, Ayvansaray bölgesi. Constantinus surları dışında kalan bölge, aynı zamanda Blekhernai Saray kompleksi nedeni ile Blekhernai bölgesi olarak bilinir. Komnenoslar döneminde surlar içine alınmaya başlamıştır. [205] (Plan 3)

Mese, kentin bir ucundan diğer ucuna bağlanan en önemli caddesi olup etrafı sütunlarla belirlidir. Mese, Hipodrom'un kuzeyinden, Augusteon'dan başlar, şimdiki Divanyolu'nu takip eder. Forum Constantinus'a bağlanır. Forum Constantinus'u geçen ana cadde, Forum Tauri'ye (Beyazıt Meydanı) ulaşır. Forum Tauri, döneminin önemli ve geniş meydanlarından biri olup birçok yol bağlantısının birleştiği noktadır. Forum Tauri'den ikiyol Haliç'e iner, diğer iki yolun biri Forum Constantinus meydanından, diğeri de Forum Theodosios ve Forum Artopolion'dan geçerek Aya Sofia'ya bağlanırdı. Forum Artopolion'dan geçen yol, Türk dönemi büyük çarşının (Kapalı Çarşı) altında kalmıştır. [206]

Forum Tauri'den bir yol da batıya Valens Su Kemeri'ni takip ederek Havariler Kilisesi bölgesine bağlanırdı. İmparatorların törenlerde takip ettikleri yol Philadelphium'dan (Şehzadebaşı) geçerek, Amastrianon (Şehzade Camii mevkii)

---

[203] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.253

[204] A.g.e. s.250

[205] Celal Esad Arseven, Haz. Dilek Yelkenci, Eski İstanbul Abidat ve Mebanisi, İstanbul, 1989, s.61

[206] A.g.e, s.60

denilen küçük meydanda ikiye ayrılıp, biri Fatih'e diğeri Phocas Sarnıcı'ndan (Çukurçeşme) geçerek Forum Bovis'e inerdi. Fatih'e giden iki yol, Fatih'de birleştikten sonra Charisios Kapısı'na (Edirnekapısı) bağlanırdı. [207]

Beyazıt Meydanından Aksaray'a inen yol Forum Amastrianon'dan gelen yolla birleşir oradan şehrin çeşitli kapılarına ulaşmak için birkaç kola ayrılırdı. Bunlardan biri Topkapı'ya, diğeri Forum Arkadius'a (Avratpazarı) ulaşırdı. Daha sonra Constantinus surlarının Altın Kapısı'nda, (Ese Kapı civarında) son bulurdu.

Arkadius (Avratpazarı) Meydanından, ilk Constantinus surlarına bağlanan yol bugün Esekapı (Altınkapı) diye bilinen mahalde ikiye ayrılır, biri Aya Andreas Kilisesi (Koca Mustafa Paşa Camii) ve Peripdeptos (Sulu Manastır) kilisesinden geçerek Theodosius surlarının Altın Kapı'sında (Porta Aurea) son bulurdu. Diğer güzergah ise, Forum Bovis'den (Aksaray) günümüz Hekimoğlu Ali Paşa Camii civarına gider, Altımermer adı verilen bölgeyi geçerek, (Pege, Balıklı Ayazması bölgesi) Silivrikapısına bağlanırdı.

Mese'ye bağlanan önemli yollardan biri Mese Kapısı (Unkapanı) denilen bölgeden Philadephium'a (Şehzadebaşı) çıkar, yine Mese Kapısından başlayan diğer bir yol da St. Apotres'e çıkmaktaydı. St. Apotres Kilisesi'nin batısını dolaşır Lycus düzlüğünü dolaşır ve bir çok dar sokağa açılarak Arkadios'a bağlanırdı.

Mese, kentin tarihi boyunca ana eksenini oluşturan ana yol olarak kalmış, Türk döneminde Divanyolu ismi ile işlev ve statüsünü devam ettirmiştir.

Roma ve Bizans döneminde Mese adını taşıyan bu cadde, erken dönemlerde Tauri Forumu'na kadar "Regia" adını almıştır. Bu yol Trakya'dan Bizans'a gelen Via Egnetia'nın sonradan kent içinde kalan bölümüdür. Mese'nin Beyazıt'tan gelen Edirnekapı ve Aksaray'a doğru uzanan bölümü Ayasofya-Beyazıt arası kadar iyi bilinmiyorsa da tarihi yarımadanın kentin gelişiminde önemli yapıların onun çevresinde yer alması önemlidir. [208]

Bizantion'un Agorasına tekabül ettiği düşünülen Augusteion'a, Saray kapısına ve Milion'a bağlanan Mese ünlü Basilike Stoa'nun ve Hipodrom'un bulunduğu yerde

---

[207] Celal Esad Arseven, Haz. Dilek Yelkenci, Eski İstanbul Abidat ve Mebanisi, İstanbul, 1989, s.61

[208] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.259

başlıyor. Batıya doğru uzanırken yolun hemen başında Milion Meydanı vardı. Mese bugün gibi hafif yükselerek Forum Constantine ulaşıyor ve bu arada Zeukkippos hamamı ve Kumaşçı, gümüşçü gibi esnafın bulunduğu çarşı yer alıyordu. Bu Forumda idari yapılarla birlikte Praetorium (Vilayet Konağı) bulunuyordu (Bugüne değin gelen kent idari merkezi). Bu bölgede Mese'ye açılan birçok yol vardı. Makros Embolos (Uzun çarşı) bunlardan günümüze değin işlevini ve önemini koruyanlardan birisidir. [209]

XV. yüzyıl başlarında Marmara cephesinde şehrin siluetini etkileyen yapıların başında ikinci tepe yamaçlarında Hipodrom, dördüncü tepe üzerinde Oniki Havari Kilisesi (Hagios Apostelon), üçüncü ve dördüncü tepe arasında uzanan Valens su kemeri, yedinci tepe üzerindeki Hagios Andreas Kilisesi, altıncı tepe üzerinde Blakherna Sarayı gelmektedir.

Haliç cephesinde, kentin siluetini Ayasofya, Valens Kemeri, Havariler Kilisesi, Blekhernia Saray Kompleksi ve Blekhernai surları belirler.

Aysofya ve Hipodrom arasında bulunan Augusteon'da yer alan İustinianus'un atlı heykelinin bulunduğu sütun, Forum Constantinius'da bulunan Çemberlitaş, Forum Tauri'daki Theodosius Sütunu, Forum Bovis, Forum Arcadius üzerinde bulunan sütunlar da kentin hem Marmara hem Haliç siluetini dikine uzantılar halinde etkilemektedir. [210]

Kentin fetih öncesi sağlam durumda olan en önemli kilise yapıları, Aya Sofya, Aya İrini, Sergios Bakhos, Studios, Chora, Aya Andreas, Theotokos Meryem, Aya Theodosia, Pammakaristos, Havariler, Pantepoptes, Pantakrator olmak üzere, fetih sonrası camiye çevrilen ve işlevlerini devam ettiren yapılardır. (Harita 2-7-11, Görünüş 1)

---

[209] Celal Esad Arseven, Haz. Dilek Yelkenci, Eski İstanbul Abidat ve Mebanisi, İstanbul, 1989, s.64

[210] Sinan Genim, "XVI. Yüzyılda İstanbul Şehri", Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, İstanbul, 1988, s.124

II.B.a. Manastır alanlarının genel özellikleri

Hristiyanlık dini çerçevesinde varlık gösteren toplumsal hayır kurumları olan manastırlar, günlük yaşam gereksinimlerini kendileri karşılayan kuruluşlardır.

X.. yüzyıldan itibaren tanınan vergi muafiyeti ve ayrıcalıklar sonucu, zengin kurumlar haline gelen manastırların, kent içinde geniş toprak alanlarına sahip oldukları görülür.İkonoklazma sonucu ,bu ayrıcalıklı konumları ve sahip oldukları güç sarsılmış fakat İkonoklazma dönemi sonrası, daha örgütlü biçimde, Bizans toplumu içinde yerlerini almışlardır. Orta ve geç Bizans döneminde, soylu ve varlıklı ailelerin manastır kurma ve destekleme geleneği, sayılarının artmasına neden olmuştur.

Yüksek duvarlarla çevrelenen manastır binaları, çevrelerinde çok geniş toprak alanlarına sahip olmuşlar. Zengin tarımsal işletmeler halinde, kentin sosyal yaşamını etkileyen kuruluşlara dönüşmüşlerdir. 843 yılında Ortadoksluğun statü kazanması sonucu, kentin yerleşilmemiş alanlarına sahip çıkarak, kent dokusunu etkileyen imar faaliyetlerine başlamışlardır. [211]

Özellikle manastır kiliseleri ayrıcalıklı konumlarını fetih'e kadar sürdürmüşlerdir.

---

[211] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.128 - 129

İstanbul'da kent dokusunu belirleyen önemli manastır kompleksleri

XIV. yüzyılda, kentin küçüldüğü ve yerleşim alanlarının yerini büyük bahçe ve bağları ile manastır komplekslerinin aldığı görülür.

Typkon'ların belirttiği kadastral tahminlere göre, Arkadius Forumu civarında iki bağ, Lips Manastırı civarında geniş bir bağlık, Blanka (Langa)'da geniş bahçe, Altınkapı'da birkaç bağ, surların kent dahilinde sura bitişik olarak, Andreas Manastırı civarında birkaç bağ, Sarayburnu'nda Zeytinlik (fetih sonrası saray alanı) olmak üzere kent dokusu içindeki büyük boşluklardır. [212]

Clavijio 1403 te Studios ve Manganlar Sarayı civarında manastırlar etrafının boş ve bağlık olduğunu, Lykos deresi vadisinin iki yakasında ekili alanlar, Marmara ve Haliç kıyısında yıkık kiliseler ve etrafında boş alanlar bulunduğunu [213] yine kentin içinde adalar halinde bağlıkların bulunduğunu ve Haliç kıyısının yerleşim alanı olmadığını, büyük forumların ve çevrelerinin ihmal edildiğini belirtir

Kentin içindeki büyük toprak alanlarına sahip manastır komplekslerinden bazıları fetih öncesi bu konumlarını muhafaza etmekte idi. Bunlar, Pantakrator manastır kompleksi, (1118 – 1143) Haliç'e hakim konumda konumda, oldukça geniş bir yamaca yayılım gösterir ve fetihten sonra kilisesi camiye çevrilmiştir (Zeyrek Camii). Yapılar topluluğu, biribirine bitişik üç yapı olarak altyapılarını sarnıçlar oluşturacak şekilde inşa edilmişlerdir. Büyük sarnıçın, Atatürk Bulvarı kenarında olan duvarları günümüzde görülebilmektedir. (Harita 10-12, Resim 36)

Chora Manastır Kompleksi, (VI. yüzyıl) Blakhernai bölgesinde, çok geniş toprak alanlarına sahip yönetsel nitelikteki binaları da içeren bir yapı topluluğudur. [214] (Resim 35)

Lips Manastır Kompleksi, (X. yüzyıl) Constantinus Lips tarafından inşa ettirilen yapı topluluğunun Lycus Deresi düzlüğünde çok geniş toprak alanları mevcuttu. Bunlar kaynaklarda bağlık alanlar olarak belirtilir. (Resim 34)

---

212 A.M. Schneider, "XV. Yüzyılda İstanbul'un Nüfusu", Belleten, C. XVI, S.61, Ankara, 1952, s.37

213 A.g.e., s.38

214 Semavi Eyice, "İlk Kuruluşundan Türk Devrinin Başlarına İstanbul", Fetih ve Fatih, İstanbul Armağanı, İstanbul, 1995, s.29

Pammakaristos (XI. yüzyıl) Fatih döneminde Patrikhane'ye tahsis edilen yapı, daha sonra camiye çevrilerek (Fethiye Camii) manastır yapılarının yerine III. Murad döneminde Sinan Paşa Medresesi inşa edilmiştir. Çok geniş toprak alanlarına sahip olan manastır kompleksinin bulunduğu alanı fetih sonrasında da yeşil alan olarak gösteren tasvirler mevcuttur.

Studios Manastır Kompleksi (V. yüzyıl), Yedikule bölgesinde kentin törensel nitelikteki kapısına yakın bulunan yapı topluluğunun fetih sonrası kilisesi camiye çevrilmiştir (İmrahor Camii). Kent dokusu içinde geniş toprak alanlarına sahip diğer manastır kompleksleri, Akaleptos (Kalenderhane Camii), Aya Andreas (Koca Mustafa Paşa Camii) (IX. yüzyıl) , Myrelaion (Bodrum Camii), Kosmos – Damianos (Surdışı Eyüp bölgesi), Pantepoptes (Fatih'ten Haliç'e inen yamaçta, Eski İmaret Camii, V. yüzyıl) olarak belirlenebilir.

Manastır komplekslerinin bir kilisesi, şapelleri, barınma birimleri, bazılarında kütüphane binası, sağlık hizmeti veren binaları olmak üzere genelde üst yapılara inşa alanı için set sağlayan sarmıçları ile duvarlarla çevrili geniş alanlara inşa edildiğini görmekteyiz.

Çevrelerinde manastıra ait toprak alanları mevcut olup yerleşime açık değildir. Bu uygulamanın günümüze değin uzanan en önemli örneği olan Pantakrator manastırına bağlı çevre alanın sınırlarını belirlemek zordur. Günümüz Atatürk bulvarı ve Haliç'ten başlayan yamaçta Bizans döneminden itibaren inşa edilen setlere yerleşen manastır kompleksinin sahip olduğu toprak alanı aynı zamanda Havariler Kilisesi ve Pantepoptes manastırına ait toprak alanları ile adeta kent içinde bir dinsel alan niteliği kazanan bölge olmaktadır. Fatih sonrası Molla Mehmed Zeyrek Efendi yönetiminde medreseye dönüştürülen Pantakrator manastırı, Eski İmaret adı ile camiye dönüştürülen Pantopoptes Manastırı ve bulunduğu alanda Fatih yapı topluluğunun inşaası başlayan Havariler Kilisesi günümüzde ayakta kalan yapılar olmakla birlikte yoğun yerleşim sonucu çevre alanlarının sınırlarını belirlemek güçtür. [215] (Harita 30)

---

[215] Semavi Eyice, "Zeyrek Kilise Camii", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.VII, İstanbul, 1994, s.553

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

II.B.b. Bozdoğan Kemeri'nin çevresini belirleyici özelliği

Bozdoğan (Valens Su Kemeri) Şehzade Camii ve bağlı yapılarının inşa alanını kuzey yönünden sınırlamaktadır. (Plan 22)

İmparator Valens tarafından yaptırıldığı (368 – 378) kabul edilen su kemerinin bulunduğu yerde, Hadrianus (117 – 138) döneminde şehre su getiren galerinin bulunduğu varsayımı kabul görür. [216] Fatih ve Beyazıt tepeleri arasındaki Saraçhanebaşı vadisi olarak bilinen bölgede inşa edilen su kemerinin özgün halini biçimlendirmek zordur. Günümüz zemininden 4.5 m aşağıda bulunan temelleri ve Şehzade Camii'nin inşası sırasında caminin kuzey doğusunda bulunan uzantısı yapıyı olumsuz etkilemesi nedeni ile yıktırılmıştır. [217] Yine 1509 (Hicri 915) yılındaki depremde Şehzade Camii'nin karşısındaki bölüm yıkılmış yerine XVI. yüzyılda beş sivri kemer inşa edilmiştir. [218] (Resim 52-74)

Kanuni Sultan Süleyman döneminde önemli bir onarım geçiren yapı, Roma kent mimarlığının üstün yapıtlarından biri olup, işlevi Türk döneminde de devam etmiş, kentin Haliç ve Marmara silüetini belirleyen etkenlerden biri olmuştur.

---

[216] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.273

[217] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.94

[218] Kazım Çeçen, "Su Kemerleri", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi , C.VII, İstanbul, 1994, s.53

II.B.c. Kent dokusunu belirleyici olarak surlar

Kentin yönetsel bölünmesinde, oniki bölgenin sur içinde oluşunun dışında, Sykai (Galata) ve Blekhernai bölgeleri de bazı araştırmacılar tarafından sur dışı yönetim bölümleri olarak XIII. ve XIV. bölge olarak kabul edilmektedirler.

Yönetsel bölgelerin fiziki sınırlarını belirlemek güçtür. Ancak kabaca eski Bizantion kentinin doğu bölümü birinci bölge, batı bölümü ikinci bölge, Septimus Severus'un surları ile eski Bizantion Akropol alanı arasında yer alan III., IV., V., VI., VII., VIII. bölgelerin kentin sur içi kent dokusunu oluşturduğu görülür.

Fatih'in İstanbul'u fethine kadar bir kale-kent olan şehir tarih içindeki sürekliliğini surlara borçludur. Geç antik çağın en büyük savunma sistemi olan surların ilki, Marmara sahilinde Balıkhane kapısı civarında, kentin ilk kurucusu addedilen "Byzas" tarafından inşa ettirilmiş olup, günümüze hiçbir iz kalmamıştır. İkinci sur duvarına ise, "Pausiunus" isimli Sparta komutanı inşa ettirmiştir. Fakat kentin gerçek anlamda bir savunma sistemine kavuşması Septimus Severus döneminde olmuştur. İmparator I.Constantinus ise kurduğu kentin surlarınıda yeniden inşa ettirip kenti tam bir koruma altına almıştır. I.Constantinus'tan sonra Arcadius, (398) de depremde zarar gören surları yeniden tamir ve inşa ettirmiştir. Surların altıncısını inşa ettiren II. Theodosius ise, kenti savunmak ve geliştirmek amacı ile inşa ettirdiği sur sistemi ile günümüze değin ulaşan fiziksel ve tarihsel çerçeveyi belirlemiştir.

438 de meydana gelen depremde surlar büyük zarar görmüş bu kez "Vali Kiros Constantinus" tarafından inşa ettirilmiştir.

Surların yedinci banisi olan I. Leon, batı yönündeki surları tamir ettirmiş, daha sonraları Tiberius İbsimarios deniz tarafı surlarını tamir ettirerek, surların güvenliğinin ihmal edilmediğini gösterir. 741 de İsauros, 842 de Theofilius,

Ayvansaray bölgesindeki surları, 1328 de Andreas Nikos Paleologos kara ve deniz tarafı surlarını onarmışlardır. [219]

II.Theodosius (408 – 450) döneminde, kentin kurulduğu yarımadanın Batısına doğru genişlemek ihtiyacı, yeni bir kara tarafı suru yapılmasına ihtiyaç doğurmuştur.

Aynı zaman da bu surların Kuzey-batı köşesi daha geç dönemlerin Bizans imparatorları tarafından, surların dışında kalan Blakhernai mahallesini içine alacak şekilde yeniden inşa edilmiştir. [220]

Bu biçimde kentin kara surları, arazinin doğal yapısına uygunluk gösterir biçimde, Marmara sahilinden, Haliç sahiline kadar, 6670 metre uzunluğa sahiptir. Üç savunma hattından ve bunların oluşturduğu beş bölümden meydana gelmekteydi. Ana duvar alt bölümü yaklaşık beş metre kalınlığında 10-13 metre. yüksekliğinde bir duvardı. Dış duvar 1-2 metre kalınlığında olup dış terastan 8 metre, iç terastan 3 metre yüksekliğinde idi. İki duvar arasındaki set dış duvardaki askerlerin rahatça hareket etmelerini sağlayacak biçimde 18-20 metre genişliğinde idi.

Dış duvardan önce 20 metre genişliğinde, hendeğe doğru bir insan boyunda olan mazgallı bir başka set bulunmaktaydı. Hendek 20 metre genişliğindeki olup, derinliği 5-7 metre arasında değişiyordu. Hendeğin kalın duvarları mevcut olup, çoğunlukla içi boştu. Surların onarımına yurttaşların katkıda bulunması yasa gereği idi ve onarımların sorumluluğu "Arhon Tou Teihon" diye bilinen yöneticiye aitti. [221]

Blakhernai mahallesinde bugün hala ayakta olan Tekfur Sarayı diye bilinen yapının bulunduğu mevkide sona eren surların, buradan Haliç kıyılarına indiği yol belirsizdir. Herakleios; Avar saldırılarına karşı üzerinde üç tane altıgen kule bulunan bir sur inşa ettirmişti. V.Leon'da 813'de Herakleios'un surunun önünde bir dış tampon bölge oluşturmuştu. Manuel I.Komnenos (1143-80) da sarayı daha iyi koruma amacı ile kendi adı ile tanınan eklemeleri yaptırmış bu surların sona erdiği yerde bulunan İsaakios Angelos Kulesi "Anemas Zindanı" olarak tanınır.

---

[219] İzzet Kumbaracılar-Cahide Tamer, Yedikule, İstanbul, s.11

[220] Semavi Eyice, "İlk Kuruluşundan Türk Devrinin Başlarına İstanbul", Fetih ve Fatih, İstanbul Armağanı, İstanbul, 1995, s.19

[221] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.50-51

Kentin Haliç boyundaki bugün çoğu bölümü yıkılmış olan surlar batıda Ksiloporta'dan başlayıp Akropol'ün altında, limanın girişindeki Eugenius Kapısında sona ermekteydi. Bu kapının yanında Kentenarion adı ile anılan kule, karşıda Galata'da bulunan Porta Catena'nın yanındaki Kastellion Ton Galatou olarak tanınan Kule'ye Haliç'in en önemli deniz savunması olan zincirle bağlıydı. Haliç kıyısındaki surların üzerinde bulunan kapıların bağlantı içinde olduğu birer iskele mevcuttu. Bu iskeleler nerdeyse günümüze değin varlıklarını korumuştur.

Surların üzerindeki girişler, çifte kuleler arasına alınarak emniyetli bir konuma getirilmişti. Şehrin kara tarafı üzerindeki en önemli kapısı "Via Egnatia" kara yolunun kentin ana caddesi Mese'ye bağlandığı, büyük tören kapısı "Porta Aurea" veya Altınkapı-Yaldızlıkapı olarak tanımlanan giriş idi.

Porta Aurea, bir kale görünümünde olup iki yanında mermerden iki büyük dikdörtgen kule (Pylon) bulunan, üç açıklığa sahip zafer takı olarak tasarlanmıştı. Kapının üzerinde Nike'nin heykeli, kentin talihini simgeleyen bir kadın heykeli ve I.Theodosius'un heykeli bulunmaktaydı. Kurucusu II. Theodosius olan bu kapının üzerinde I.Theodosius'un heykelinin bulunması açıklanması güç bir çelişkidir. [222]

Kapının üzeri, bugün yerinde bulunmayan yazıtlı tunç plakalarla kaplı olup, Herakles ve Prometheus heykelleri mevcuttu.

Kentin surlarının kapı düzeni hakkında bilgi veren bir diğer kapı ise halkın kullandığı Küçük Çekmece'ye giden yol üzerinde bulunan Rhegion (Mevlevihane) kapısıdır. Yine kentin tarihinde önemli rol oynayan Aziz Romanos kapısı (Topkapı), Lycus vadisindeki Pempton kapısı ve Harisius (Edirnekapı) kapısı, kent girişlerinin önem taşıyanlarıdır. Kentin fiziksel yapısı içinde kapılar askeri ve ticari olmak üzere önem taşırlar. Ticari olanlar halka açık ve kentin ana cddelerine bağlanırlar.Ve savaş durumunda çoğunlukla örülüp kapatılırlardı. Askeri kapılara bu işlem uygulanmaz ve halkın kullanımına çoğunlukla kapalıdırlar. (Plan 9-10-11-12, Resim 42-43-44-45-46-47-48)

---

[222] Schweinfurth, Belleten, 61, Ankara, s.265

Bizans döneminin sur kapısı içine kilise inşa etme geleneği

İnançlar doğrultusunda düşmana karşı tanrı'nın gücüne sığınma, koruyuculuğunu duyma ihtiyacı nedeni ile, kenti koruma amaçlı olarak, önemli askeri kapıların hemen yanına inşa edilen kiliseler, Chora (Blakhernai surları ve saray alanının koruyucu kilisesi), Studios (kentin en önemli askeri kapısı, Altın Kapı ve tören yolunun üzerinde), Pantakrator (Constantinus suru uzanımında), Edirnekapı Hagios Iohannes Kilisesi (Harisios Kapısı dahilinde) bunlardan yeri ve özelliği tesbit edilebilenlerdir. (Harita 25)

Işınsal olarak sur kapılarına yönelen sokaklar

Kentin Bizans dönemi yol bağlantıları, kentin sur kapılarına yönelir. Bu yönelme, özellikle sur içi alanda kara surları üzerindeki kapılara ışınsal bağlantı geometrisi gösterir. Sur kapısı girişinden sonra kent dokusu içinde ışınsal dağılım gösteren sokak örneklerine günümüz isimleri ile, Silivrikapı girişinden, Silivrikapı Caddesi ve kuzeyinde Maslak Sokak, Silivrikapı caddesi güneyinde Türbe Sokak, Edirnekapı girişinden Edirnekapı Caddesi ve kuzeyindeki Baloğlu Sokak ile surlara paralel devam eden Çakırağa Caddesi örnek verilebilir. (Harita 17-24)

Sura yakın camilerde tepe geleneğinin sürdürülmesi

Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii (1565)

Bizans dönemi Hagios Georgios Kilisesi alanına inşa edildiği düşünülen Mihrimah Sultan Camii ve bağlı yapılarının camisi, Bizans dönemi askeri ve ticari önem taşıyan Harisios Kapısı'nın iç kısmında bulunan yükseltiye platform üzerine inşa edilmiştir. [223] (Harita 25, Resim 96)

Topkapı Kara Ahmet Paşa Camii

Kentin önemli askeri kapılarından Romanos Kapısı yakınına, sur içi bölümünde uygun yükseltiye 1558 yılı dolaylarında inşa edilen cami ve bağlı yapılarının, kurucusu Kara Ahmet Paşa'nın ölümü (1555 Hicri 962) üzerine uzun bir süre sonra tamamlanabilmiştir. [224] (Harita 25, Resim 48)

Silivrikapı Bala Süleyman Ağa Camii (1463)

Bizans dönemi önemli askeri kapısı Pygei'nin Sigma adı verilen iç kısmına fetihte hizmet veren topçubaşı Bala Süleyman Ağa tarafından, fetih sonrası 1463 yılında inşa ettirilmiş olup, aynı zamanda semte kurucusunun isminin verilmesine neden olmuştur. 1892 depreminden sonra, yeniden inşa edilmiştir. [225] (Harita 25, Resim 45)

---

[223] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen, 1977, s.441

[224] A.g.e., s.487

[225] Muhittin Hattatoğlu, "Silivrikapı Topçubaşı Bala Süleyman Ağa Manzumesi", Vakıflar Dergisi, 4, Ankara, 1958, s.183-184

II.B.ç. Kentin ana yollarının kent dokusunu belirleyici özelliği

Roma ve Bizans dönemlerinin anayolu olan Mese kentin tarihi boyunca gelişim eksenini oluşturmuştur. Roma ve Bizans dönemlerinde Mese adını taşıyan yol, Türk döneminde "Divanyolu" olarak, idari ve ticari özelliği ile kentin biçimlenmesi açısından en önemli bölümünü oluşturmuştur.

Mese'nin erken dönemlerde, Forum Tauri'ye kadar olan bölümü, "Regia" olarak isimlendirilmiş, bu yol Trakya'dan Bizans'a gelen Via Egnetia'nın sonradan kent içinde kalan bölümüdür.

Bizantion'un Agora'sına tekabül ettiği düşünülen ve Hipodrom'un kuzeyinde bulunan Augusteon'dan başlayan cadde başlangıç noktasında Million ve Büyük Saray kapısına bağlanır. Mese bugünkü gibi hafifçe yükselerek Forum Constantin'e ulaşır. Bu bölgede, Zeukippos hamamı, gümüşçü ve değerli kumaşcı esnafının bulunduğu çarşı yer almaktaydı.

Forum Constantin'de ise, idari yapılarla birlikte Praetorium (Vilayet Konağı, günümüze değin işlevi süreklilik gösteren kent idare merkezi), I. Contantinius'un kendi adına diktirdiği anıt yer almaktaydı. Bu bölgede Mese'ye açılan bir çok yol vardı. Macros Embalos (Uzun Çarşı) bunlardan günümüze değin işlevini ve önemini koruyanlardan birisidir.

Forum Constantin'den geçen Mese, Forum Tauri (Beyazıt)'ye ulaşır. Dönemin önemli ve geniş meydanlarından biri olan Forun Tauri birçok yol bağlantısının birleşme noktasıdır.

Forum Tauri'den iki yol Haliç'e iner. İki yoldan biri; Forum Constantinus meydanından, diğeri Forum Theodosius ve Forum Artopolion'dan geçerek Ayasofya'ya bağlanırdı. Forum Artopolion'dan geçen yol kapalı çarşının altında

kalmıştır. Forum Tauri'den bir yolda batıya Valensianus Su Kemeri hattını takip ederek Havariler Kilisesi (Fatih) bölgesine bağlanırdı.

İmparatorların törenlerde takip ettikleri yol, Philadelphium (Şehzadebaşı) dan geçerek Amastrianon (Şehzade Camii mevki) denilen küçük meydanda ikiye ayrılarak biri Fatih'e, diğeri Phocas (Çukurçeşme) sarnıcından geçerek Forum Bovis'e inerdi. Fatih'e giden iki yol Fatih'de birleştikten sonra Charisios (Edirnekapı) kapısına bağlanırdı.

Beyazıt meydanından Aksaray'a inen yol Forum Amastrianon'dan gelen yolla birleşir. Oradan şehrin çeşitli kapılarına ulaşmak için birkaç kola ayrılıp, bunlardan biri bugünkü Topkapı yönüne devam eder, diğeri Forum Arcadius'a (Aksaray) ulaşır, daha sonra Constantinus surlarının Altın kapısında (Esekapı)son bulurdu. [226]

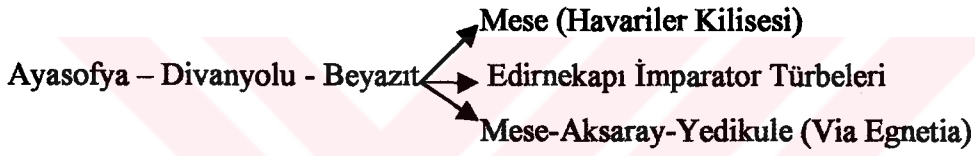

XIX. yüzyıla kadar yaya olarak ulaşımın sağlandığı kentte tüm ulaşım ticari nitelikteki bölgelere göre şekillenmişti. Kentin ana yolu olan Mese, Türk döneminde de Divanyolu olarak topografya içinde en uygun eksene Roma döneminde konuşlanmıştı. Haliç liman bölgesinde gelişen yoğun ticari dokuya bağlı olarak kıyı çizgisini takip eden surlar, bu ticari dokunun yoğunluğundan ötürü zaman içinde ya yok olmuş, ya da bu ticari dokuya depo, mahzen gibi birimlere dönüşerek hizmet vermiştir. Haliç kıyı yolu, sur güzergahını izler biçimde gelişmiştir.

Kara surlarında, sura bitişik olarak,iç kısımda mevcut olan yollar, bazı noktalarda bu konuma dik bir yolla içe dönebiliyor ve surlar bostan alanları ile bitişmektedir. Bunun nedeni, bu noktalarda oluşan iskan alanlarıdır. (Harita 27)

---

[226] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.259

II.B.d. Kent limanlarının işlevsel özelliği

Topografyanın İstanbul'da önemli kent nüvelerinin yerini hemen hemen hiç değişmeyecek şekilde belirlemesi sonucu önemli sosyal, idari, dini ve ticari noktalar nerede ise günümüze kadar işlev ve statüsünü sürdürerek gelebilmiştir. Kentin ticari yaşamının en önemli bölümü olan limanlar, bunların başında gelir.

Bizantion kenti kurulduğu yarımadanın denizle ilişkisi nedeniyle Karadeniz-Akdeniz arasında gerek siyasi gerekse ticari açıdan önemli bir statüye sahip oldu.

Boğazdan geçen gemilerin ödedikleri gümrük ve bu gemilerin bakım, onarım geliri, getirdikleri yükün depolanma, muhafaza gelirlerinin önemli bir ticari kazanç olduğunu çeşitli kaynaklardan aktarır. Yine kentin kayda değer bir deniz filosu bulunduğunu, bölgenin kontrolü konusunda söz sahibi olduğunuda bu kaynaklar belirtmektedir.

Kentin coğrafi konumu, liman faaliyetleri açısından son derece elverişli koşulları zaten sunmuştu. 7.5 km. uzunluğunda bir koy olan Haliç, antik dünyanın en korumalı doğal limanlarından birisiydi. Kentin Bizantion döneminde iki limanı vardı.

Batıda Neorion ve hemen bitişiğinde doğuda Bosphorion, (prosforion) Ana liman olan Neorion'un girişi dalga kıran ve mendireklerle korunmaktaydı. Günümüzün Sirkeci bölgesine denk düştüğü kabul edilen Neorion'un yerini ve biçimini belirleyecek kesin veriler mevcut değildir. Bölgenin yoğun ve kesintisiz iskanı arkeolojik araştırmaları imkansız kılar. Yapılan toprak araştırmaları ise kıyı cizgisinin yaklaşık 250 metre kadar ileriye kaydığını gösterir. Dolayısı ile antik dönemde burada bir koyun bulunduğu ve 'Neorion' limanının burada buluna bileceğini düşünmek mümkün görünür. [227]

---

[227] Müller Wiener, Erol Özbek çevirisi, İstanbul Limanı, İstanbul, 1998, s. 4

Kentin limanlarını ve iskelelerini kentin kapıları ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Savunma amaçlı, limana girişi ve Haliç girişini engelleyen ve zincirle kapatılan, Constantinopolis yakasındaki Eugenius kapısı, liman - kent kapısı bileşiminin en iyi örneğidir. Yakınındaki Kontenarion Kulesi, Galata bölgesinde ise Porta Catena'nın yanındaki Kastellion Ton Galatau Kulesi Haliç'i savunma amaçlı kontrol altında bulunduran sur burçları idi.

Neorion Limanı, Septimus Severus döneminde genişletilmiş, Constantinopolis kentinde ise hem ticari liman, hemde tersane işlevi görmüştür. Prosphorion Limanı daha geniş olmakla birlikte ticari işlevini sürdürmüştür. Bu nedenle bu liman kapsamında birçok iskeleyi değerlendirmek daha doğrudur. Karadeniz ve Khalkedon'dan gelen malların depolandığı, boşaltıldığı iskele bunların içinde en önemli olanı idi.

Constantinus, Valens, I. Theodosius'un bu liman alanı kapsamında birer ambar inşa ettirdiğini kaynaklar belirtmektedir.

İskeleler, (İtalyanca "Scala") Haliç kıyılarında Galata, Eminönü-Sirkeci bölgelerinde kentin ticari yaşamını belirleyen özellikleri ile günümüze değin önemini korumuşlardır. Erken dönemin balık, baharat pazarları, Galata bölgesinin yabancı tüccarların imtiyazlı ticari rıhtımları bunlara örnek olarak gösterilebilir.

I.Constantinus, kenti yeniden inşa etmeye başladığında kentin eski limanlarının konumlarında, topografya nedeni ile bir değişiklik olmadı. Prosphorion limanı yakınındaki hayvan pazarı V.Constantinus zamanında (741-775) Forum Tauri'ye nakledildi. [228]

---

[228] Müller Wiener, Erol Özbek çevirisi, İstanbul Limanı, İstanbul, 1998, s.6

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Neorion Limanı önemini ve askeri niteliğini kaybetmeyip denizcilikle ilgili amaçlara hizmet etti.

Yeni kurulan kentte, eski limanların kapasitesi yetersiz kalınca İmparator İulianus (361-363) döneminde, kentin Marmara denizine bakan, güney kıyısındaki bir koyda daha büyük bir liman inşaasına başlandı. Yeni limanın bulunduğu koyun içinde Hormisdas Sarayı'nın yanında bulunan bir iskele vardı. III.bölgede yer alan liman Portus Novus olarak da tanınır. Neorion limanı gibi yarımdaire biçimindeki planından ötürü "Sigma" diye anılan üzeri tonoz örtülü büyük bir sütunlu galerisi vardı. Anatasios döneminde (491-518) limanın içi derinleştirildi ve bir mendirek yapıldı. 465 ve 561 de büyük zarar gördüğü iki yangın geçiren liman II.Justinos (565-578) tarafından adeta yeniden inşa ettirildi. O dönemden itibaren imparatorun eşinin adı ile "Sofia" limanı olarak anılmaya başladı. Daha sonraları "Kontoskalion" adı ile anılan bu liman Türk döneminde de Kadırga Limanı adı ile işlevini sürdürür. Ancak liman alanının dolması ve Galata Limanı'nın daha elverişli koşullara sahip olması, XVI. yüzyıl başlarında bu liman bölgesinin önemini kaybetmesine neden olur. [229]

Portus Theodosiacus (Theodosius limanı) adı verilen ikinci bir yeni liman, tahminen I.Theodosius (379-395) tarafından XII.bölgede kıyıda girinti yapan bir koyda kuruldu. P.Gyllius bunu Eleutherius limanı adıyla literatüre sokarak çeşitli bir durum yaratmıştır. "Patria"nın bir notunda, Eleutherius Limanının birinci Theodosius tarafından inşa ettirdiği Forum Tauri'den çıkan toprakla doldurttuğu belirtilir. [230]

Büyük olasılıkla Lycus (Bayrampaşa) Deresi tarafından getirilen alüvyonlarla çabuk dolan limanla ilgili olarak, P. Gyllius semtin ve limanın adını burada sarayı bulunan Eleutherius'a bağlar. Sofia limanı ile daha eski olduğu bilinen Eleutherius limanı arasında Cesarius, Kontoskanion ve Heptaskalion Neorionu adıyla bahsedilen üç liman daha mevcut olduğu tezini Guilland, Eleutherius limanına bağlı birimler olduğunu söyleyerek karşı çıkar. P.Gyllius'un Vlanga Limanı diye sözünü ettiği liman, dolması nedeni ile "Langa Bostanları" diye bilinen ve Yenikapı adıyla günümüze değin ulaşan bölgedir. Tüm bu isimlerin verildiği alan özellikleri örtüşerek

---

[229] İdris Bostan, Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire, Ankara, 1992, s.3

[230] Müller Wiener, Erol Özbek çevirisi, İstanbul Limanı, İstanbul, 1998, s.8

aslında tek bir limanı işaret etmektedir. Eski ismi Eleutherius olan bölgede bulunan limanın genişletilmesi ve ambar binalarının inşa edilmesi sonucu önemli bir ticari liman olan Theodosius Limanı'na dönüşmüştür. [231]

Marmara kıyısında yeri ve varlığı tanımlanabilir bir diğer liman ise Büyük Saray'ın özel limanı olan Bukeleon Limanı'dır. Başlangıçta sarayın özel bir iskelesi olma ihtimali yüksektir. Sadece imparatorluk gemilerine hizmet veren bu liman 1422 de Buondelmonti'nin çizdiği kent tasvirinde görülüyordu. Buondelmonti bu limanı "Portus olim palatii Imperatoris", İmparatorluk sarayının eski limanı olarak nitelendirmişti. Küçük liman alanını çevreleyen mendirek ise günümüzün kıyı yolu hattı altında kalmıştır. [232]

Yine aynı nitelikte sadece imparatorların hizmetinde olan bir diğer liman ise Porta Aurea yakınında "Pege" manastırından dolayı "Limen tes peges" adını taşıyan küçük ölçüdeki limandı.

Galata Limanı, İstanbul yarımadasının benzeri jeolojik ve topografik koşullara sahip olan Galata bölgesindeki liman, ilk önce Haliç ağzını koruma amaçlı sistemin merkez noktası olup Akdeniz'li tüccarlara (Ceneviz, Venedik, Pisa, Amalfi) imtiyazlı bölge olarak verilmişti. Bu uygulamadan sonra hızlı bir kolonizasyon dönemi yaşamıştır. Yerleşim alanının surlarla çevrili korumalı yamaçların kıyı ile birleştiği kısım önce liman birimini, Türk döneminde de Osmanlı donanmasının büyük tersanesinin kuruluş alanı olacaktır. [233]

Galata liman bölgesinin oluşum noktası, günümüz Karaköy Meydanı'nın kıyı ile birleştiği alana denk gelmektedir. Ulaşım ticari doku, sosyalizasyon gibi etkenler, Tophane'den Kasımpaşa tersane alanına kadar olan kıyı şeridinde iskeleler ve ticari nüvelerin yer aldığını, yamaçlarda ise konutlar bulunmaktadır. (Resim 4-13-20)

---

[231] Müller Wiener, Erol Özbek çevirisi, İstanbul Limanı, İstanbul, 1998, s.9

[232] A.g.e., s.11

[233] P.Ğ.İnciciyan, Hrand D. Andreasyan çevirisi, XVIII. Asırda İstanbul, İstanbul, 1976, s.107

II.C. Hükümdar ve kişilere ait geniş alanlar

Kent dokusunun bütünlüğü içinde önemli yeri olan bahçe ve yeşil alanların genelde önemli kişilere ait vakıf mülkleri olduğunu ve bu alanlarda fetih sonrası şenlendirme politikası doğrultusunda cami, mescit, medrese, mektep, saray ve diğer ikamet yapılarının bulunduğunu görmekteyiz. Fetih sonrasında kentin bir bütün olarak imar ve yerleşiminin başlatıldığı görülür. Kentin imarı sırasında bu tür alanların süsten ziyade yarar gözetilerek düzenlendiği ve devlet yönetiminde önemli görevleri olan kişilere vakf edildiği gözlenir.Yine fetih sonrasından itibaren bir mimari nüveninde yer alması (köşk, saray gibi) tasarımın mimari ve bahçe olarak birlikte düşünüldüğünü gösterir. Padişahlara ait bahçelerin "Hasbahçe" olarak tanımlandığı saray komplekslerinin bir parçası olduğu örneğini, Topkapı Sarayı, Edirne Sarayı gibi örneklerle görmekteyiz."Hasbahçe'lerin" birer üretim yeri olduğu (Topkapı Sara'yındaki Hasbahçe içindeki binalar ilim ve sanat öğretilen yerlerdir.)kentin diğer yerlerinde padişahlara ait alanlarında tarım ve meyve üretimi ile saraya hizmet verdiği görülür. Bostancı ocağı bundan sorumlu kurumdu.

Fetih sonrası önemli kişilere verilen bu bağlık, bahçelik alanların ölüm ve azil gibi nedenlerle takrar padişaha intikal ettiği görülür. Ne yazık ki günümüze bu uygulamalardan Topkapı Sarayı Hasbahçesi'nin dışında gelebilen örnek mevcut değildir. [234]

Önemli kişilere ait bahçe alanları Yenibahçe, Vefa, Fatih, Süleymaniye bölgeleri, Eyüp'te Fatma Sultan ve İbrahim Paşa Sarayı bahçeleri, Kadırga'da Osman Paşa ve İbrahim Paşa Sarayı bahçeleri, Eyüp Topçular'da Valide Sultan Bahçesi, Göksu'da

---

[234] Muzaffer Erdoğan, "Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri", Vakıflar Dergisi, 4, Ankara, 1958, s.152

Bayram Paşa ve Sultan Bayezid bahçeleri ve kurucusu ile yeri kesin olmayan ancak ismi geçen, Ayşe Sultan, Fındıklı bahçeleri bunlardan bazılarıdır. [235]

Mahmud Paşa Sarayı alanı

Fetihten sonra Sadrazam Mahmud Paşa'ya, imar ve iskan edilmesi düşüncesi ile Sultanahmet'te Milion'un arkasından başlayan ve İstanbul Anadolu Lisesi'nin batısına kadar gelen alan verilmiştir. Bölgeye Mahmud Paşa Camii, medrese, mektep, imaret, hamam ve Kürkçü han adı ile bilinen büyük ticari yapıyı inşa ettiren Mahmud Paşa'nın aynı alanda sarayı ve bahçesi de mevcuttu. [236]

Molla Aşki Mescidi ve civarı alanı

Balat'ta Molla Aşki Mescidi'nin doğusunda bulunan ve bir manastır alanı olarak değerlendirilebilecek geniş alan, Fatih'in sevdiği şairlerden Molla Aşki'ye fetihten sonra verilmiştir. Eğrikapı civarı, Balat'ın batı sırtlarını içeren alan Molla Aşki'nin inşa ettirdiği mescit ile şenlendirilmiştir. [237] Bizans döneminde Blakhernai saray alanı olan bölge yerleşime kapalı boş alan olarak özellik gösterir.

Yayılım alanının genişliği ve konumunun önemi nedeni ile Davut Paşa bahçesi, II. Bayezid'in sadrazamı olup kendisine verilen bölge daha sonra adıyla anılan semte dönüşmüştür. Davud Paşa adına vakfedilen alanda kışlası, iskelesi, sarayı, cami ve camiye bağlı yapı topluluğu bulunmakta idi. Rumeli'ye sefere giden ordunun uğurlandığı ve padişah çadırının kurulduğu bölge, daha sonra burada konaklar inşa ettiren kentin ileri gelenleri ile rağbet gören bir yerleşim alanı olacaktır. [238]

---

[235] Münir Aktepe, "Kağıthane'ye Dair Bazı Bilgiler", İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, Ankara, 1988, s.336-337

[236] Süheyl Ünver, "Mahmud Paşa Vakıfları ve Ekleri", Vakıflar Dergisi, 4, Ankara, 1958, s.66-77

[237] Ekrem Hakkı Ayverdi, Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri Şehrin İskanı ve Nüfusu, Ankara, 1958, s.38

[238] Muzaffer Erdoğan, "Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri", Vakıflar Dergisi, 4, Ankara, 1958, s.155

Tersane bahçesi , tersane kasrı turfanda sebze ve çok zengin meyve yetiştirilen Padişaha ait hasbahçe idi.Aynalı Kavak bahçesi olarakta anılır. Hasköy – Sütlüce bölgesini ilk imar ve iskan eden Fatih Sultan Mehmet olup, şenlendirme politikası sonucu buraya padişaha bağlı Has Kullar yerleştirilir. Bölgenin ismi buna bağlı olarak halk arasında Hasköy olarak bilinir

Aynalıkavak Kasrı ve çevre alanı

Padişahların gezi ve eğlence amaçlı köşkünün bulunduğu bölge, aynı zamanda tersaneye bitişik olmasından ötürü, Tersane Bahçesi olarak da tanınır. [239] Çok zengin meyva bahçeleri ve bahçe düzenlemeleri ile padişahların çeşitli zamanlarda inşa ettirdikleri özel mimari nüveleri ile kentin ayrıcalıklı gezi alanı idi. [240]

Atmeydanı, İbrahim Paşa Saray Bahçesi

Bizans dönemi kentin en büyük askeri, siyasi ve sosyal alanı Hipodrom'un güneybatısında sarayı bulunan İbrahim Paşa'ya bu alandan Marmara sahillerine bağlanan bölge verilmişti. Kentin statüsü en yüksek bölgesinde, her yönü ile değerli bahçelik alan birçok özelliğe sahipti. [241]

Eyüp, Mustafa Paşa Bahçesi

Kanuni tarafından Celalzade Mustafa Paşa'ya verilen alana, Eyüp Nişanca Camii inşa edilmiş olup, bahçe içinde Mustafa Paşa'ya ait konak bulunmakta idi.

Siyavuş Paşa Bahçesi

Süleymaniye bölgesinde sarayı bulunan Siyavuş Paşa'nın, Eski Saray alanı bölgesinde, Haliç'e inen Devoğlu Yokuşu başında Hoca Hamza Camii karşısında Siyavuş Paşa Medresesi bulunmakta idi. Saray, medresenin üst yapısı olarak planlanmıştı. Çevre alan, Siyavuş Paşa mülkü olarak kentin en önemli yönetsel ve askeri alanında yer almaktadır. [242]

---

[239] P.Ğ.İnciciyan, Hrand D. Andreasyan çevirisi, XVIII. Asırda İstanbul, İstanbul, 1976, s.96

[240] Metin Sözen, Devletin Evi Saray, İstanbul, 1991, s.41

[241] Nurhan Atasoy, Atmeydanı ve İbrahim Paşa Sarayı, İstanbul, 1972, s.12

[242] Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C.IV, İstanbul, 1973, s.679

İskender Çelebi Bahçesi.

Kanuni döneminin defterdarı olan İskender Çelebi'nin Kazlı Çeşme – Bakırköy arasında ve deniz kenarında bulunan geniş bahçe alanında bir baruthane kurulduğunu Evliya Çelebi belirtir. [243]

II.C.a. Fatih döneminde inşa edilen iki sarayın yerlerini belirleyen değerler

Eski Saray / Saray – ı Atik

Fetih sonrası Fatih Sultan Mehmed'in (1451/81) fetihten hemen sonra inşasına başlattığı ilk sarayın mimarının "Usta Musliheddin" olduğu ve inşasının 1458 e kadar sürdüğünü kaynaklar belirtmektedir.

Fetih'ten hemen sonra Fatih'in Eski Saray olarak bilinen sarayın Beyazit'ta yapılmasını emretmesi çok acele verilen bir karar değildir. Kentin ilk yerleşiminden itibaren en önemli ticari, idari noktalarından biri olan bu bölge aynı zamanda gerek ulaşım, gerekse fiziki çevrenin en elverişli yeri idi.

Bizans döneminin önemli forumlarından Forum Tauri'nin Kuzey kenarına inşa edilen yapının inşa alanında Bizans döneminde bir manastır bulunduğu ve Constantinus döneminin senato binasının da bu alanda yer aldığı düşüncesi mevcuttur.

Günümüzde İstanbul Üniversitesinin bulunduğu alanda inşa edilen yapı yüksek ve güçlü duvarlarla çevrili olup dışarı açılan dört kapısı mevcuttu. [244]

Evliya Çelebi yapıyı ve çevresini detaylı tasvir eder. "Burçsuz, hendeksiz, kalesiz sur olarak inşa edilen duvar çepeçevre oniki arşındır." Yine Evliya Çelebi, Kanuni Sultan Süleyman'ın Süleymaniye yapılar topluluğunu inşa ettirirken, sarayın bir kısım arazisinin tahsis ettiğini belirtir. [245]

Eski Saray'ın çevresinde Siyavuş Paşa, Lala Mustafa Paşa, Piri Mehmet Paşa gibi devlet ileri gelenlerinin ve yeniçeri ağası sarayının inşa edildiği ve çevresinin umumi

---

[244] Eremya Çelebi Kömürcüyan, H.D.Andreasyan çevirisi, İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul, İstanbul, 1988, s.171-173

[245] Evliya Çelebi, Zuhuri Danışman çevirisi, Seyahatname, C.I, İstanbul, 1969, s.119 – 120

yollarla çevrelendiği görülür. Dönemin toplumsal yapısı ve yöneticilerin konumu göz önüne alınarak kentin asıl yerleşim alanından ayrı bir bölgede yönetsel bir alan oluşturma düşüncesi ile inşa alanının seçildiği açıktır. [246]

XVIII. yüzyıla kadar sınırları aynı kalan saray alanının binalarının Beyazıt Meydanına doğru yayılım gösterdiği, Haliç yönünün bahçelik olduğu eski tasvirlerde görülür. Saray– ı Cedid'in inşasından sonra eski saray imparatorluğun kadınlarına tahsis edilmiştir. [247]

III. Mahmud Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdıktan sonra Serasker Dairesi olarak hizmet veren , Osmanlı İmparatorluğunun sonuna kadar da Harbiye Nezareti olarak kullanılan yapı alanı, günümüzde İstanbul Üniversitesi merkez binalarının bulunma özelliği ile kent dokusu içindeki önemli statüsünü günümüze değin kesintisiz sürdürmüştür. [248] (Resim 7-8-11)

---

[246] Metin Sözen, Devletin Evi Saray, İstanbul, 1991, s.35 – 36

[247] Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C.IV, İstanbul, 1973, s.678-679

[248] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.II, Ankara, 1994, s.157

Topkapı Sarayı, Saray – ı Cedid

Fetih sonrası hemen inşa edilen Eski Saray, devletin en üst derecedeki yönetim organizasyonu için yeterli olmamıştır. Kentin yoğun yerleşim alanı içinde kalan Eski Saray alanı ve daha kapsamlı bir saray yapısının ihtiyacı sonucu inşasına başlanan Yeni Saray, kentin Marmara ve Boğaziçine hakim zeytinlik bir alan olan Roma ve Bizans döneminin en önemli yönetsel bölgesi olan Akropol tepesine inşa edilmeye başlanmıştır. [249]

1478 tarihinde Sur-ı Sultani adı verilen saray suru ile çevrilen saray alanı, Otluk Kapısı, Demir Kapı ve Bab-ı Hümayun kapıları ile kente açılır. Bu kapılar arasında beş kapı daha mevcuttur. Sarayın ana girişi Bab-ı Hümayun kapısıdır.

Sarayın yapımına Fatih Sultan Mehmed döneminde başlanmış yaklaşık 700.000 m^2 lik alana yayılan ve her padişah döneminde eklenen yapılarla büyük bir yapı topluluğuna dönüşmüştür. [250]

Bab-ı Hümayun kapısı ana kapı olup 1478 de (Hicri 883) Fatih tarafından inşa ettirilmiş olup Fatih döneminde üzerinde bir köşk mevcuttu.1867 yılında yanmıştır.Bu kapı birinci avluya açılır, iki kuleli orta kapı Bab – üs Selamdan ikinci avluya girilir.Bu avlunun sağ tarafında saray mutfakları bulunur.Sol tarafta kubbe altı ve altındaki yüksek kule bulunur.

Kubbealtı kapısından Kızlar ağası ve Harem ağalarının dairelerine bağlanan koridor ve sonunda hareme ulaşılır.

İkinci avludan Bab – üs Saade kapısı ile üçüncü avluya geçilir.Burada arz odası bulunur.Dördüncü avluda Boğaza bakan set üzerinde Mecidiye, Mustafa Paşa, Revan köşkleri inşa edilmiştir. [251]

Yeni saray kompleksi yerleşim alanı içinde çeşitli köşk, kasır ve binaları ile kentin içinde ayrı bir kent olarak tasarlanmış olup gelişim ve imarını yüzyıllar boyunca sürdürmüştür. Simetri göstermeyen heterojen bir yapılar topluluğudur.

---

[249] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.495- 496

[250] Metin Sözen, Devletin Evi Saray, İstanbul, 1991, s.62 – 63

[251] Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C.IV, İstanbul, 1973, s.682-687

Yeni Sarayın inşa alanının seçiminde, eski kentin Akropol alanı ve Fetih'ten hemen sonra camiye çevrilen Ayasofya ile ilişkisi, geleneksel "İslam kenti" tasarımının Ulucami – Saray birliği modeline uygunluk gösterir. Sur – ı Sultani Ayasofya'nın hemen yakınından geçirilerek Ulucami – Saray birliği kurulmuştur. [252] (Plan 44, Resim 55-56-160)

[252] Doğan Kuban, Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler, İstanbul, 1982, s.143-145

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

II.C.b. Topkapı Saray alanı içine önemleri dolayısı ile inşa edilen yapılar

Hazine

İç hazine dairesi, Topkapı Saray alanı içine, ikinci avluda bulunan, Divan'ın toplandığı Kubbealtı diye bilinen bölümdedir. [253] Alt yapısı Bizans dönemine tarihlenen, üst yapısı Fatih döneminde inşa edilen yapı, saray alanı içindeki en önemli bölümdür. [254] (Harita 22)

Hırka-i Saadet Dairesi

1517 (Hicri 923) yılında Yavuz Sultan Selim'in kutsal emanetleri İstanbul'a getirmesi ile Has Oda olarak kullanılan bölüm, kutsal eşyaların muhafazası için ayrılmış olup, üçüncü avluda bulunur. [255] (Harita 22)

Defderhane Kubbealtı kuzeyi

Topkapı Sarayı ikinci avluda, Kubbealtı kuzeyinde bulunan bölüm, devletin en üst yönetsel kurulunun toplandığı Kubbealtı'na bağlıdır. Devletin aldığı kararların kayda geçtiği bölümdür. (Harita 22)

---

[253] Metin Sözen, Devletin Evi Saray, İstanbul, 1991, s.76

[254] Hülya Tezcan, Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi, İstanbul, 1988, s.18

[255] Metin Sözen, Devletin Evi Saray, İstanbul, 1991, s.66

Darphane

Darphane- i Amire, II. Mehmed döneminde, (1451 – 1481) günümüz Simkeşhane alanı, Irgat Pazarı Eski Saray'a yakın konumda kurulmuş olup, daha sonra III. Ahmet döneminde Topkapı Saray alanı içine nakledilmiştir. [256] Birinci avluda Aya İrini Kilisesi'nden başlayarak Soğuk Çeşme kapısına kadar yüksek duvarlarla çevrili ve (Dökümhane, Atölyeler, Sıra odalar) Aya İrini'ye paralel konumda bulunmaktadır. [257] (Harita 22)

Cebehane

Cebehane-i Amire diye adlandırılan askeri teşkilata bağlı iç cebehane, Aya İrini Kilisesi'nde bulunur ve saraya mühimmat üretir. [258] (Harita 22)

---

256 Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C.IV, İstanbul, 1973, s.548

257 Cengiz Can, "Darphane-i Amire Binası", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.II, İstanbul, 1994, s.554

258 Necdet Sakaoğlu, "Cebehane", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.II, İstanbul, 1994, s.390

II.C.c. Kentte inşa edilen iç surlar ve duvarlar

Sur-ı Sultani

Marmara surları üzerindeki Bizans burcundan başlayıp, Güneybatı, Güney, Batı, Alay Köşkü'nden tekrar Güneye dönüp, Haliç'e bağlanır. [259]

İstanbul yarımdasının Marmara, Boğaziçi ve Haliç'e uzanan burun kısmında Saray–ı Cedide–i Amire'yi (Yeni Saray) kara tarafından çevreleyen savunma duvarlarıdır.

Arkeolojik olarak tam anlamı ile incelemek mümkün olmasa da, eski Bizantion kentinin surları ile örtüştüğü, yer yer bu surların temelleri üzerine hemen hemen aynı hattı Marmara sahilinden itibaren takip ettiği varsayımı kabul görmektedir. [260]

Sur-ı Sultani'nin iç içe üç sur sırası olduğunu ve Sur-ı Sultani ile Saray binaları arasına bahçeler yapıldığını belirten kaynaklar mevcuttur. [261] (Plan 13)

Saray surunun ana kapısı Bab-ı Humayun olup, Fatih Sultan Mehmed tarafından 1478 de Marmara ve Haliç sahillerini birleştiren sur duvarı inşa edilmiştir. (Resim 56)

Sur-ı Sultani Saray alanının kuzeyinde eski Akropol alanının alt yapısını oluşturan platoda devam eder. [262]

---

[259] Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C.IV, İstanbul, 1973, s.682-687

[260] Metin Sözen, Devletin Evi Saray, İstanbul, 1991, s.63

[261] Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi (1608-1619), H. D. Andreasyan çevirisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, No.1073, İstanbul, 1964

[262] Hülya Tezcan, Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi, İstanbul, 1988, s.25

Bu alan saray bahçeleri, kıyı köşkleri, gezinti yerlerini içerir. Küçük bir bölümü günümüzde Gülhane Parkı'dır. Boğaz içine yönlenen ve sur dahilindeki yamaçlara inşa edilmiş köşkler ile adeta Sur-ı Sultani dahilindeki yaşama alanından soyutlanmış bir bölgedir.Bu özelliği günümüze değin sürmüştür.

Pantakrator Manastırı

Manastırın avlusunun alt kotunda, günümüz Atatürk Bulvarı'na kadar inen yamaca uyumlu inşa edilen ve Fil Yokuşu Sokağı'na paralel devam eden duvarın, bölgedeki yerleşimlerin plansız ve yoğun olması nedeni ile, güneydoğu – kuzeybatı bölümünün tamamen yokolduğu görülür. [263]

Eğime ve topografyaya bağlı olarak bazı yerlerinde 15 metreye ulaşan yüksek duvarlar aynı zamanda manastır binalarının inşa edildiği terasların istinat duvarı olarak planlanmıştır.

Eski Saray duvarı (İstanbul Üniversitesi kuzey duvarı)

İstanbul Üniversitesi merkez binalarının kuzeyinde, Haliç yönünde bulunan ve Tahtakale Seddi adı verilen duvarın bulunduğu yerde eski Ağakapısı bulunmakta idi. Saray alanının bu yöndeki savunma duvarının günümüze uzantısıdır. [264] (Resim 80)

Fener Patrikhane binası suru

1601 den itibaren, Ortodoks Kilisesi Patrikliği'nin yerleştiği kompleksin çevre koruma duvarı, Bizans dönemi Haliç surlarının Porta Fari diye bilinen kapısının iç kısmından itibaren yamaca uygun ortogonal düzendeki sokaklara dik konumdaki Patrikhane binaları avlularına set oluşturacak biçimde düzenlenmiştir.

---

[263] W. Müller Wiener und J. Kramer, "İstanbul Zeyrek, Studien Zur Erhaltung Eines Tradition Ellen Wohngebietes", Deutsch Orient Institut, Hamburg 1982, s.175-176

[264] Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C.IV, İstanbul, 1973, s.678-679

II.Ç. XV.yüzyılda Fetih ile ortaya çıkan oluşumlar

II.Ç.a. Fetih ile yaratılan yerleşim alanları

1420 yılında İstanbul'u gören Cristoforo Buondelmonti'nin çizdiği resmin orijinalinin nerede olduğu bilinmemekte fakat birbirinden çok az farkla çizilmiş kopyaları kentin Fetih'ten önceki durumu hakkında bilgi sahibi olmamıza faydalı olur. Kentin büyük kilise ve manastırlarının yanı sıra bazı anıtlar işaretlenmiş, bunların arasında ise büyük sayılabilecek boşluklar göze çarpmaktadır. Yine 1493 de yayınlanan Hartman Schedel'in gravüründe, kentin içinde boş alanların ve ağaç topluluklarının fazlalığı kentin iskan alanının hem sur içi ile sınırlı kaldığı hemde fazla yoğunluk göstermediğini belirtir. [265]

İstanbul'un Fetih öncesi tasvirleri; harap, bakımsız ve XIII. yüzyıldaki Latin istilasından sonra kendine gelememiş bir kenti anlatmakta idi. 1453 ten (Hicri 857) önce sur içi alandaki nüfusun 25.000 ila 50.000 arasında olduğu konusunda tahmini bilgilerdir. [266]

Şehrin fetih sonrası iskanının belli bir düzene göre gerçekleştiği söylenemez. İslam dininin temel inanç ve kavramları bu iskan faaliyetinde rol oynar. Gayri müslimlerin müslüman mahallelerinde ticaret yapma yasağı, İslami hayat biçiminin önemli unsuru olan "mahremiyet" konutu soyutladığı gibi müslüman mahallelerini de kentin sosyal hayat içinde "gayri müslim" tebaadan soyutlar. Eyüp bölgesinin gayri müslimlerin yerleşimine kapalı tutulması bu düşüncenin açık bir örneğidir.

---

[265] Semavi Eyice, "İlk Kuruluşundan Türk Devrinin Başlarına İstanbul", Fetih ve Fatih, İstanbul Armağanı, İstanbul, 1995, C.I, s.7

[266] A.M. Schneider, "XV. Yüzyılda İstanbul'un Nüfusu", Belleten, C. XVI, S.61, Ankara, 1952, s.39

Fetih sonrası gelişen önemli yerleşim alanlarından biri de Yedikule bölgesidir. Sur dahilinde Karamanlılar yerleşmiştir. Evliya Çelebi "Rum oldukları halde, Türkçe konuştuklarını" belirtir.

Fetih sonrası zorunlu yerleşim alanlarının tayininde etnik özelliklerin birleştirici olduğu dikkat çekicidir. Zira Müslüman halk sur dahilinde kalan, dinsel ve sosyal etkinlikteki yapılar çevresinde ikamet ederken Rum, Ermeni, Musevi ve İtalyan tüccarların ayrı bölgelerde iskan edildiği gözlenir.

Yine gayri müslimlerin İslami açıdan önemli yapıların yakınına yerleşmesi Fatih dönemindeki hükümle yasaklanmıştır.

XV. yüzyıl başında Klavijyo Boundelmonti kentin çok olumsuz koşullara sahip olduğunu, en meskun alanın Haliç kıyısı ve sur ile deniz arasındaki ince hattın olduğu, sırtların bağlık-bahçelik olduğunu, bir çok önemli kilisenin yıkıp ve harap durumda bulunduğunu tasvir etmekteydiler. Kent Latin yağmasından sonra toparlanamamış bir kent görünümünde idi. (Görünüş 2)

Fatih Sultan Mehmed "Subaşı Süleyman Bey'den kentin yeniden iskanının sağlanmasını" istedi. Fetih'e katılanların İstanbul'a ilk yerleşenler olduğunu Evliya Çelebi belirtmektedir. [267]

İmar ve iskan politikası Fatih döneminin birbirinden ayrılmaz bir yönetim politikası olmuş ve kentin fiziksel yapısını ve sosyalizasyonunu oluşturan ana dönemdir. Bu anlayışın II. Bayezid döneminde devam ettiği görünür.

İstanbul'dan, Bizantion, Roma ve Bizans dönemlerinde sur sistemi kentin iskan alanını belirleyen önemli bir faktör olmuştur. Fakat surlar Fetih sonrası onarılan ama pek fazla ihtiyaç duyulmayan bir kentsel olgudan öte gitmemiştir. Zira Fatih fethettiği kente öncelikle güven ve huzurun sağlanması gerektiğini biliyordu.

Kentin yeniden iskanını sağlayan sebepler, güvenli ve iyi korunan bir kente dönüşmesi, geleneksel Türk-İslam toplumun önemli kişilerin inşa ettirdiği dinsel-sosyal yapılar etrafından oluşan ve gelişen mahalleler düşüncesi, Fatih'in kente Anadolu'dan ve Rumeli'den getirip yerleşime zorunlu kıldığı topluluklar olarak sayılabilir.

---

[267] Evliya Çelebi, Zuhuri Danışman çevirisi, Seyahatname, C.II, İstanbul, 1969, s.113

İstanbul'un süratle bir İslam kenti olmasını zorunlu gören Fatih Sultan Mehmed, kenti şenlendirme politikasında, "topraklandırma ve toprağa yerleştirme" uygulamasını kolaylıkla hayata geçirmiştir. Devletin yönetiminde söz sahibi olanlar ve devletin ileri gelenlerini yeni fethedilen Hristiyan kentinde imar faaliyetlerini gerçekleştirmekle yükümlü tutulurlar. Gönüllü tesis ettikleri yapılar geleneksel vakıf-imaret sistemi doğrultusunda kuruldukları alanın imar ve iskan taahüdüne girmiş bulunuyordu. [268]

Fatih sonrası şehrin iskanında mescid çekirdeğine dayanmayan şahsi mülkler etrafında teşekkül eden mahaller genellikle tahsis edildiği zatın ismi ile tanınır olmuştur.

İmar ve yerleşim birbirine bağlı gelişen olgular olmakla birlikte şehrin Bizans dönemine ait önemli dinsel ve sosyal yapılarında yerleşimin hızlanması açısından elverişli koşullar sunmuşlardır.

Fetih sonrası sur içi yerleşim var olan bir fiziksel yapıya dayandığı için hızlı bir gelişim gösterir. Kent, mantıklı bir nüfus dağılım oranı göstermez. [269]

İstanbul'un iskanı için arazi ve mülk verileceğinin ilan edilmesi ve Fetih'e katılanların şehirde ilk mülk edinenler oluşu sur içinin hızlı iskanının yanı sıra sur dışından Yedikule, Üsküdar, Eyüp, Galata, Beşiktaş gibi alanlarında yeni iskan sahaları olarak kente ilave olmasına neden olmuştur.

Kentte imar faaliyetleri için çok sayıda ustaya gereksinim vardı. Surların onarımı için Trabzon.Sinop,Aspro, Kastro beldelerinden duvarcı ustaları çağrılmıştır.

İmar ve iskan faaliyetleri sur içi ile sınırlı kalmayıp, sur dışındada yeni başkentin önemli bölgeleri için temel teşkil edecek yapıların inşaasını sağlamaktadır.

Fetihe katılanların İstanbul'a ilk yerleşenler arasında olduğu ve Fatih'in çağrısı üzerine kente ilk etapta gelenlerin, geldiklerin yerin adını taşıyan mahalleler

---

[268] Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", I, Vakıflar Dergisi, II, Ankara, 1942 s.283

[269] Ekrem Hakkı Ayverdi, Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri Şehrin İskanı ve Nüfusu, Ankara, 1958, s.71

oluşturduklarını öğreniyoruz. Bursa yakınlarındaki Yenişehir'den gelenler Kumkapı-Langa arasına yerleşip Yenimahalle'yi, Aksaray'lılar Aksaray Mahallesini, Balat'lılar (Eski Milet) Balat'a Manisa'dan gelenler Macuncu Mahallesini, Bursa'lılar Eyüp Mahallesini, Eğridir ve Emekdar'dan gelenler Eğrikapı'yı Karamanlılar Büyük Karaman'ı, Konya'dan gelenler Küçük Karaman'ı, Tire'liler Vefa'yı, Çarşamba'dan (Samsun) gelenler Çarşamba'yı, Trabzon'lular Beyazıd, Samsun ve Sinop'tan gelenler Tophane'yi, Gelibolu'dan gelenler Kasımpaşa Tersanesi civarını iskan edip mahallelerini kurdular. [270]

Fetih'ten sonra kentin artan nüfus yoğunluğu ve yeniden imarı sur içi ile sınırlanan alanın yetersizliğini ortaya koymuş ve yeni iskan alanları yerleşime açılmaya başlamıştır. Kent güvenliği kaygısının ortadan kalkması Boğaziçi ve Üsküdar'a yerleşimi hızlandırmış, surun hemen dışında Eyüp ve Haliç kıyıları elverişli koşulları nedeni ile tercih edilen sahalar olarak hızlı bir iskana neden olmuştur.

Fatih kentin güvenliği açısından Fetih'den hemen sonra ilk emir olarak surların onarımını ve Yedikule'deki kale yapımını emretmişti. Yine aynı zamanda şehrin merkezinde (bugünkü İstanbul Üniversitesi alanında) bir saray inşasını emretti.

1455 kışında ise şehre ulaşan önemli yolların onarımı kararını aldı.Yine aynı kış, şehrin merkezine inşa edilen sarayın yanına küçük bir çarşı yapımını buyurdu. Fatih zamanında Bezzazistan diye tanınan bu çarşı daha sonra İstanbul'a karekterini kazandıran önemli noktalardan biri olan Kapalı Çarşı olacaktı. Günümüze kadar önemini yitirmeden gelen çarşı birçok ilavelerle bugünkü kompleksini kazanmıştır. Aynı tarihlerde çarşı için birkaç umumi hamam yapımı, eski su kemerlerinin onarımını emretmişti.

1459 da Eba Eyyüp Ensari'nin şehit düştüğü farz edilen yere bir cami, türbe, imaret ve medreseden oluşan kompleksi yaptırmış ve Bursa'dan gelenler bu bölgeye yerleştirildi.

İmparatorluk başkentinin imar ve iskanı önceliğinin ve önemini gözönüne alan Fatih 1459 da devletin ileri gelenlerini bir toplantıya çağırmış ve şehrin muhtelif

---

[270] Evliya Çelebi, Zuhuri Danışman çevirisi, Seyahatname, C.II, İstanbul, 1969, s.113

noktalarına külliyeler inşa etmelerini istemişti. Kendisi ise bu fikri zaten hayata geçirmiş ve Fatih Külliyesinin inşaasına başlama kararını almıştı.(Caminin inşaası 1463 te başladı)

Şehrin birçok bölgesinde camiler, medreseler, imaretler, halk hamamları inşaası başlamış bu imar faaliyetinde ilk olarak Mahmut Paşa yapılar topluluğu ile önemli bir adım atmış onu dönemin ileri gelenleri Gedik Ahmed Paşa, Murad Paşa, Davud Paşa takip etmiştir. Bu yapılar toplulukları gelişen başkentin önemli nüveleri olmuş bugün hala kurucularının adı ile tanınan mahallelerin temelini oluşturmuşlardır.

Gelenlere yer gösterilip, yeni mahallelerin oluşumunu sağlama politikasıda uygulanmıştır. Mahallelerin kurucularının ismi ile veya yaptırdıkları dini yapılara isim vermeleri sık rastlanır bir uygulamadır. Bu uygulamada taassup yoktur. Müslüman olmayan halklar İstanbul'a yerleşmiş, kendi kiliselerini ve sinagoglarını kurmuş ve ticaret hayatlarına devam etmişlerdir. Şüphesiz belli sınırlamalarla bu uygulamalar gerçekleşmiş fakat yinede kentin bu kozmopolit düzeni hoşgörü ile kurulmuştur.

Kente yerleşim zaman zaman çok gönüllü olmamış, birçok yerden getirilenler zorlada olsa yeni fethedilen bu kentte yerlerini almak durumunda kalmışlardır.

1453 (Hicri 857) haziran ayında Fatih, İstanbul'dan ayrılmadan önce Süleyman Bey'i İstanbul'un ilk subaşısı ve Hızır Bey'i ilk kadısı olarak tayin edip, şehrin yeniden düzenlenmesini ve en önemlisi surların restorasyonunu ilk, önemli görevleri olarak tevdi etti.

16 Ağustos 1453 (Hicri 857) tarihli bir mektuba göre Fatih Silivri ve Galata halkını İstanbul'a naklederek yerleştirmişti. Dukas'a göre ilk etapta 5000 aile İstanbul'a Anadolu'dan ve Rumeli'den nakledilmiş yine bir başka kaynak, Anadolu'dan 4000, Rumeli'den 4000 ailenin getirilmesini emrettiğini belirtir. Bunlar Yahudi, Ermeni, Hristiyan ve Müslüman ailelerdir. [271]

Bu zorunlu kılınan göçle ilgili olarak 1454 ve 1455 yıllarında önemli miktarda ailenin İstanbul'a getirildiği ve iskan edildiği anlaşılmaktadır. [272]

---

[271] Halil İnalcık, "Fatih Sultan Mehmet Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşaası", 19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3, Samsun, 1988, s.217-218

[272] Şahabettin Tekindağ, "Ayasofya Tahrir Defterine Göre İstanbul", Belleten, IX, 6, Ankara, 1967, s.305-307

İlk etapta harap olmuş, boşalmış kentin yeniden imarı ve iskanı için alınan kararlarla zanaatkar ve tüccarların yerleşmesi amacı güdülmüş, esir alınan çiftçilrin İstanbul etrafındaki kasaba ve köylere yerleştirilmesi gibi uygulamalar yapılmıştır.

1454 (Hicri 858) yazı sonunda Sırbistan esirleri arasından seçilen 4000 aile İstanbul'a gıda maddesi sağlamak amacı ile İstanbul etrafındaki köylere yerleştirilmişti. Bunlar Has-kul (Sultan Kulları) olarak itibar görmüş ve İstanbul etrafında Hasköyleri ismiyle köyler oluşturmuşlardı.

Yine Eski ve yeni Foça (1460), Argos (1463), Amasra (1459), Trabzon (1460), Mora (1458'de 4000 kişi), Taşoz ve Somotraki adaları (1459-60), Midilli (1462), Eğriboz(1473), Kefe(1474) den Hristiyan aileler, 1468-1471 yılları arasında ise Konya, Larende, Aksaray, Ereğli'den Hristiyan ve Müslüman halk İstanbul'a nakledilmişti.

Her grup İstanbul'a gelişlerinde başka mahalleye yerleştirilir ve çoğu zaman memleketlerinin adı yerleştikleri mahalleye verilir veya o isimle anılırdı. Aksaray'dan gelenlerin yerleştiği Aksaray, Kefeli'lerin yerleştiği Kefeli (Kırım'daki Ceneviz kolonisi), Karaman'lıların yerleştiği Karaman bunların en bilinen örnekleridir.

1477 (Hicri 882) muhasebe icmal defterinde İstanbul ve Galata'da mevcut müslüman hane 9753, Ortodoks Hristiyan hane 3743, Musevi hane 1647, Kefeli hane 372, Karaman'lı hane 384, Ermeni hane 818, Frenkler 332 hane, Çingeneler 31 hane olarak kayıtlıdır.

Aynı nüfus sayımına göre 1478 de İstanbul'da 3667, Galata'da 260 dükkan bulunmaktadır. [273]

Bu bilgiler dayanarak A.M. Schneider, nüfusu 60-70.000 olarak tahmin eder. Burada dikkat edilmesi gereken nokta vergiden muaf olan askeri sınıf böyle mütaalaların dışında kalmaktaydı.

Bu hususta göz önünde bulundurulursa şehrin nüfusu fetihten 25 yıl sonra fetih öncesinin iki katına çıkmış olmalıdır.Ve çoğunluğu müslümandır.

---

[273] Şahabettin Tekindağ, "Ayasofya Tahrir Defterine Göre İstanbul", Belleten, IX, 6, Ankara, 1967, s.307

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Sur dışında kalan Eyüp, Üsküdar ve Boğaziçi'ndeki küçük yerleşmelerdeki nüfusu içermeyen bu sayımın ne kadar nüfusa karşılık verdiği değişik yorumlara neden olmuşsa da Saray, askerler ve medreseliler de dahil edilirse İstanbul ve Galata'nın nüfusu, Fatih dönemi sonunda kent çevresindeki dağınık yerleşimlerle birlikte 110.000-120.000 civarında olmalıdır. Fatih döneminin sonlarında sur içinde 182, Eyüp'te 8, Kasımpaşa'da 2, Galata'da 61, Boğaziçinde 7, Üsküdar'da 3 mahalle bulunduğu ve bu mahallelerde etkin veya dinsel bir ayırım gözetmeden müslüman ve hristiyan halkın bir arada yerleşebildiğini fetihten sonraki on yıl sonrasında İstanbul'un kozmopolit yapısının şekillendiğini görebiliyoruz. [274]

Kentin o güne değin sur içi ile sınırlı kalan yerleşim alanları sur dışına çıkmak durumunda kalınca ilk etapta Eyüp, Galata,Tophane, Fındıklı, Beşiktaş, Rumeli Hisarı, Üsküdar ve Yedikule olmak üzere ilk yeni iskan alanlarının oluştuğunu görmekteyiz.

Kentin iskanı için arazi ve mülk vereceğinin ilanı ile ülkenin her tarafından gelenler yerleşmeye ve harap binaları onarıp yerleşmeye, yeni binalar yapıp yerleşmeye en önemlisi ise meskün olmayan bölgelere yerleşip kenti geliştirmeye başladılar.

Yoğun yerleşim alanları; ticari yapı nedeni ile Haliç Sahili, Yeni Çarşı'nın kurulduğu Mercan bölgesi, Zeyrek Saraçhanebaşı, Fatih, Aksaray.Çarşamba,Atik Ali, Çapa, Kocamustafapaşa bölgesi olmak üzere belirlenirken kentin merkez noktasını Beyazıt bölgesi oluşturdu. Bundan bilinçli bir politika ile ticari, dini, idari merkezlerin bu bölgede toplanmasının rolü büyüktür.

Kentin ulaşımının problemli olduğu uzak bölgesi Yedikule, gayri müslimlerin yerleşim alanı oldu.

Kentin bu gelişimi varolanın mükemmelleştirilmesinin sonucudur. Asıl önemli nokta sur içinde kalan tarihi yarınadanın yetersizliğinin farkedilip bu sınırlar dışına yerleşimin bilinçli bir politika ile sağlanmasıdır.

---

[274] Robert Mantran, XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, C.I, Ankara, 1986, s.44-49

Eyüp

Eyüp, Bizans döneminde manastır ve kiliselerin bulunduğu bir dini merkezdir. Kiliselerin içinde en tanınmışı olan, tepedeki Ayios Kosmo Damianos önemli bir ziyaret yeridir ve bölgenin Kosmidion adı bu kiliseden gelmektedir.

Eyüp semtinin fetihten sonra yerleşime açılması ile bütünü ile geleneksel bir Türk-İslam kenti kuruluşuna uygunluk gösteren bir gelişim göstermiştir.

Haliç'in sonunda ve sur dışında bulunan bölge, Bizans dönemi dini önemini İslami dönemde de önemli bir ziyaret yeri ve kutsal nekropol alanı olarak sürdürmüştür. Padişahların kılıç kuşanma törenlerinin, burada Fatih'in inşa ettiği Eyüp Camii'nde yapılması bu önemi artırmıştır.

1454 (Hicri 858) yılı kışında, Fatih Bursa'dan müslüman halkı getirip Eyüp Türbesi çevresine yerleştirmiştir.

XV. - XVI. yüzyıllarda Eyüp yerleşmesi Haliç boyunca güneye doğru genişlemiştir.

Haliç boyunca yapılan Cezeri Kasım Paşa Camii, Zal Mahmud Paşa Camii ve kıyı boyunca sıralanan sahil sarayları bölgenin önemli yapıları olarak gelişimi hızlandıran değerlerdir.Kıyı boyunca, Yavedud İskelesi, Zal Paşa İskelesi, Defderdar İskelesi, Eyüp İskelesi ve Hoca Efendi iskelesi bölgenin sosyal ve ticari hayatına katkıda bulunmuşlardır.

1630 yıllarında Evliya Çelebi bölgede çömlekçiliğin yapıldığını anlatır, İnciciyan ve Sarraf Hovannesyan bunu doğrulayan bilgiler verirler. [275]

Eyüp'e bağlı Nişancı Paşa mahallesi, Nişancı Paşa Camii ile daha yoğun yerleşime açılmıştır. Nişancı Paşa mahallesinin güneyinde, Edirnekapı'ya kadar uzanan bölge mezarlıklarla kaplı bir alandı.

Kentin yönetsel bölünmesi içinde Eyüp Kadılığı olan bir birim ayrıldığına göre bölgenin gelişimi oldukça hızlı olmuştur.

İstanbul'da hristiyan ve museviler, müslüman topluluktan ayrılmadan, bunların birlikte ikameti sorun olmamıştır, ancak Eyüp bölgesi için bu uygulanmamış, bunların Eyüp Cami ve Türbesi dolaylarına yerleşmesi yasaklanmıştır.

---

[275] Evliya Çelebi, Zuhuri Danışman çevirisi, Seyahatname, C.II, İstanbul, 1969, s.275-277

Çarşamba

Fatih'in batı kesimi olan bu mahalle, fetih sonrası hızlı bir yerleşim yaşamıştır. Samsun Çarşamba'dan getirilen halk, buraya yerleşmiştir.

Karaman

Karaman'dan gelenler, Şehzade Camii ile Fatih arasındaki Büyük Karaman mahallesine yerleştirilmişler, Konya'dan getirilenler, Fatih Camii kuzeyine, Küçük Karaman'a yerleşmişlerdir. [276]

1468-1474 yıllarında, Karaman'dan gelen Ermeni halkın, Yedikule'de sur içine yerleşimi gerçekleşmiştir. [277]

Aksaray

İstanbul yarımadasını en dar yerinden ikiye bölen kıstağın Bayrampaşa Deresi vadisi ile birleştiği bölgeye, fetih sonrası Aksaray halkı yerleştirilmiştir. Fetih dönemini takiben mescitlere göre isimlenen mahalleler oluşmuştu. 1472/73 (Hicri 877) tarihli Murat Paşa Camii ve bağlı yapıları, mahallenin en önemli dinsel nüvesini teşkil etmekte idi. [278]

Kasımpaşa

Galata Suru'ndan başlayarak, Aynalıkavak Kasrı'na kadar uzanan bölgeye fetih sonrası Tersane-i Amire'nin burada kurulması nedeni ile hızla gelişen bir yerleşim sözkonusu olmuş, Gelibolu'dan getirilen gemi yapım ustaları ve aileleri bu yerleşimin ilk çekirdeğini oluşturmuştur. [279]

---

[276] Robert Mantran, XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, C.I, Ankara, 1986, s.44

[277] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.II, Ankara, 1994, s.154

[278] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.II, T.T.K., Ankara, 1994, s.154

[279] A.g.e., s.156

II.Ç.b. Önceki dönemlerde önem taşıyan yerlere inşa edilen yapılar

İbrahim Paşa Sarayı

Bizans döneminin en önemli sosyal ve siyasi alanı Hipodrom'un kuzey batısında inşa edilen yapı, dört avlu çevresinde gelişen bir yapılar topluluğu olarak düzenlenmiştir. 1520 tarihli bir onarım belgesi burada önceden bir yapı olduğunu ortaya koyar. Kurucusu ve kesin yapılış tarihi belli değildir. Yabancı elçilerin ağırlanması, devlet işleri için kullanılan bir vezir sarayıdır. [280]

Birinci avlu, bugün Tapu ve Kadastro Dairesi'nin arkasında kalan avludur. Defterhane binası burada inşa edilmişti. İkinci ve üçüncü avlulara açılan bu bölüm özgün yapısını kaybetmiş durumdadır. İkinci avlu, yapının özgün dokusundan kalan tek avludur. Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nin büyük iç avlusuna denk düşmektedir. Minyatürlerde padişahın resmedildiği seyirliğin arkasına isabet eden bölüm olarak gösterilir. İkinci avlunun, saray ile meydan arasındaki kot farkı nedeni ile meydana bakan cephesi bir dayanak galerisi üzerine oturtulmuştur. Bu dayanak galerisi tonozlu kemerlerle birbirine ve meydana açılan mekanlardan oluşur.

Buradaki en önemli bölüm meydana bakan padişahın gösterileri seyrettiği "Divanhane" dir. Divanhanenin ardında Kışlık Divanhane denilen bölüm yer alır.

Üçüncü avlu, sarayın en küçük avlusudur. Bugün yerinde Adliye Sarayı'nın arşiv bölümü bulunur. Avlunun üç cephesini alt katta beşik tonozlardan oluşan koğuşlar, üst katta eşit büyüklükte kubbeli odalar ve önlerinde revaklar çeviriyordu. Avlunun batı cephesi sarayın dördüncü avlusuna bitişikti.

---

[280] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.492

Dördüncü avlu, 1939 da Adliye Sarayı inşası sırasında tamamen yıktırılmıştır. Yıkım öncesi yapılan mimari çizimler buranın kubbeli odalar ve bu odaların önünde yer alan revaklarla çevrili olduğu anlaşılmaktadır. [281]

Osmanlı döneminde de kentin sosyal ve askeri anlamda önemini yitirmeyen bölgesi, aynı zamanda vezir saraylarının inşa edildiği yönetsel alan niteliğindedir.

1536 da İbrahim Paşa'nın öldürülmesi ile Acemioğlanları'na ayrılmış, XVII. yüzyıl ortalarına kadar Acemioğlanları Ocağı olarak kullanılmıştır.

İbrahim Paşa'nın ölümünden sonra, bazı bölümleri, Acemioğlanları Ocağı, Arslanhane, Tımarhane, Karhane, Defterhane, Maliye Evrak Hazinesi, Adliye Arşivi, Genel Hapishane gibi değişik işlevler için kullanılmıştır.

Bizans dönemi araba yarışlarının, Türk döneminde Atmeydanı adı ile çeşitli şenlik ve yarışmaların yapıldığı alan, Bizans döneminde isyanların başlangıç sahası, Osmanlı döneminde de benzeri hareketlerin gösteri yeri olmaya devam etmiştir.

İbrahim Paşa Sarayı'nın şahnişini padişahların meydandaki gösterileri seyir mekanı olarak, Bizans döneminde Hipodrom'da imparatorun locası Kathisma'nın benzeri bir işlevi sürdürmüştür.

Mimar Sinan ve Sedefkar Mehmed Ağa tarafından onarılan yapı, günümüzde Türk ve İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılmaktadır. [282] (Resim 53-54)

---

[281] Metin Sözen, Devletin Evi Saray, İstanbul, 1991, s.230-239

[282] Nurhan Atasoy, Atmeydanı ve İbrahim Paşa Sarayı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1725, İstanbul, 1972, s.12

Çemberlitaş Atik Ali Paşa Camii ve bağlı yapıları

Bizans döneminin önemli sosyal ve yönetsel meydanı Forum Constantinus alanına, [283] kentin ana caddesi Mese'ye göre yerleştirilmiş olan yapılar topluluğunun camisi, Sedefçiler Çarşısı alanında oluşu nedeni ile "Sedefçiler Camisi" adı ile bilinir. Kurucusu, II.Bayezid dönemi vezirlerinden "Gazi Ali Paşa"dır. Cami kitabesine göre inşa tarihi 1496/97 (Hicri 902) dir. [284] Bölgenin geçirdiği yangınlar yapıda önemli tahribata neden olmuştur. 1648 de (Hicri 1058) meydana gelen depremin de yapıya zarar verdiği kayıtlarda geçer. [285]

Kentin en işlek caddelerinden biri olan cadde, Roma ve Bizans dönemlerinde Mese, Türk döneminde Divanyolu olarak işlevini sürdürmüştür. Yapı aynı zamanda inşa edildiği dönemden itibaren yoğun bir ticaret bölgesi içinde yer almıştır.

Yapı topluluğu, cami, hankah, imaret, medrese, türbe ve hazire ile günümüze gelmeyen Elçi Hanı isimli konaklama tesisinden oluşmakta idi.

Medrese , caminin karşı tarafında yer almaktadır, aradan geçen Divanyolu 1880 de genişletilirken ön kısmı kesilmiş, dört hücresi yıkılmış, yerlerine üste ikişer oda ilave edilmiştir.(Harita 26, Plan 21, Resim 63-66)

---

[283] Hans Dernschwam, Yaşar Önen çevirisi, İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü, Ankara, 1992, s.60-64

[284] Tahsin Öz, İstanbul Camileri, C.I, Ankara, 1987, s.25

[285] Mustafa Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, I, İstanbul, 1963, s.61

Elçi Hanı

Atik Ali Paşa Camii ve bağlı yapılarının bir parçası olarak XV. yüzyılda inşa edilen yapı günümüze gelmemiştir. Yabancı elçilerin ikametine ayrılan yapı, Çemberlitaş'ın doğusuna medrese ile yanyana külliyenin diğer yapılarından bir sokak ile ayrılacak şekilde inşa edilmiştir.

Yapı bir çok gezgin ve elçinin söz ettiği bir yapı olup, kare planlı, orta avlulu, alt kat avluya revaklarla açılır şekilde mekanlara sahip olup,üst kat kubbeli ikamet mekanlarından oluşuyordu. [286]

Roma ve Bizans dönemlerinin Constantinus Forumu üzerine inşa edilen yapı bağlı olduğu külliyenin dinsel yapılarından ayrı bir alanda inşa edilmiştir. Osmanlı dönemi kentin merkezi çarşısının bulunduğu bölgede yer alan yapı ticari işlevinin yanısıra siyasi bir niteliğe de sahiptir. [287] (Görünüş 7)

---

[286] Semavi Eyice, "Elçi Han", Tarih Dergisi, XXIV, İstanbul, 1970, s.93-130

[287] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.344

Şehzade Camii ve bağlı yapıları

Cami ve yapılar topluluğunu, Kanuni Sultan Süleyman 1543'te ölen oğlu Şehzade Mehmed'in anısına 1548 (Hicri 955) Mimar Sinan'a inşa ettirmiştir. [288]

Yapı topluluğu camii, medrese, mektep, imaret, tabhane, han, muvakkithane ve türbe ve hazire olarak doğu-batı yönünde birbirine simetrik akslar üzerine inşa edilmiştir. [289]

İstanbul Yarımadası'nın, kuzeybatıda Valens su kemeri, güneyde Yeniçeri Eski Odaları olarak bilinen kışla ile sınırlanmış düzlük alana inşa edilmiştir. Fatih Camii ile II.Bayezid Camii arasındaki bu düzlük alan, [290] Bizans döneminde "Philadelphium" [291] Osmanlı döneminde 'Direklerarası' olarak tanımıyordu. Evliya Çelebi, bu alanı kentin merkezi olarak tanımlar. (Harita 31, Plan 6-22, Resim 72-73-74)

---

[288] Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s.182

[289] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.58

[290] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.84

[291] Semavi Eyice, "İlk Kuruluşundan Türk Devrinin Başlarına İstanbul", Fetih ve Fatih, İstanbul Armağanı, İstanbul, 1995, s.18

Haseki Camii ve bağlı yapıları

Yapılar topluluğu, Haseki semtinde Keyci Hatun mahallesi, Bizans dönemi Forum Arcadius, Osmanlı dönemi Avrad Pazarı olarak bilinen yerde, Bizans döneminin Forum Arcadius'tan Silivrikapı'ya bağlanan "Via Triumphalia" yol aksının üzerinde yer alır. [292] XVI. yüzyıl başında önem verilen yerleşim alanlarından biri olan bölgenin, yoğun iskan alanı oluşu nedeni ile yapı topluluğu düzensiz yerleşimle, yol, sokak varlıkları nedeni ile ayrı bloklar halinde planlanıp inşa edilmiştir. [293]

Yapılar topluluğu, cami, medrese, imaret, darüşşifa ve sıbyan mektebinden oluşmaktadır. Mimar Sinan tarafından 1538/39 (Hicri 945) yılında artan nüfus yoğunluğu ve yerleşimin sonucu doğan ihtiyaçtan ötürü inşa edilmiş olup bir sokakla ayrılan iki blok halinde düzenlenmiştir. (Harita 13, Plan 8-31, Resim 115)

[292] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.393

[293] Metin Sözen, Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, İst.1975, s.168

Topkapı Sarayı

Kuzeyde İstanbul boğazı girişi, doğuda Marmara denizi, güneyde Ayasofya, batıda Neorion limanı'nın sınırlarını belirlediği İstanbul yarımdasının burun kısmı, eski Bizantion kolonisinden itibaren Roma, Bizans ve Osmanlı dönemi kentin kesintisiz işlev gösteren yönetsel merkezidir. [294]

Topkapı Sarayı'nda bugünkü yapıların büyük çoğunluğu XVII. yüzyılın sonunda tamamlanmıştır. Kubbe altı ve Hazine bölümleri Kanuni Sultan Süleyman (1520 – 1566) döneminde yeniden inşa edilmiştir. 1574 yılındaki yangından sonra Mimar Sinan sarayın mutfaklarını yenilemiştir. Topkapı Sarayı bir Kale – i Sultani'dir. Saray yapıları sürekli değişim göstermiş olup sadece üç kapısı işlev ve yapıları değişmeden günümüze gelmiştir. Topkapı Saray alanı içindeki II. Mehmed'e ait Fatih Köşkü ve Çinili Köşk III. Murad'ın yatak odası, Arz odası, Bağdat Köşkü, Revan Köşkü gibi yapılar mimari tasarımları açısından da özellikli yapılardır.

Saray üç ana bölümden oluşur. Bab – ı Hümayun'dan sonra gelen birinci avlu, (Cebehane, Darphane, Saray Darüşşifası gibi yapılar bulunur) ikinci avlu girişi Babüsselam (Tören avlusu), Divan, Hazine, Adalet Kasrı, Enderun'a açılan Babüs' saade bölümleridir. Sultanın özel yaşama alanı ve Harem, İç hazine, Divan Babüsselam ve Babüs'saade arasında bulunmaktadır. (Harita 22, Plan 44, Resim 3-55-56)

Eğrikapı İvaz Efendi Camii

1586 yılına tarihlenen yapılar topluluğu, cami, medrese, mektep ve çeşme yapılarından oluşmaktadır. Cami, Blakhernai bölgesi surlarına bağlı Anemas Zindanı olarak bilinen yapının oluşturduğu teras üzerine inşa edilmiştir. [295] (Harita 18, Plan 43)

---

[294] Aziz Ogan, "Topkapı Sarayı Hafriyatı", Belleten, C.IV, S.16, Ankara, 1940, s.317-319

[295] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.429

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

II.Ç.c. Bizans dönemi yapılarının yerine inşa edilen Osmanlı dönemi yapıları

Fatih Camii ve bağlı yapıları

Fatih Sultan Mehmed tarafından fetihten hemen sonra 1470 (Hicri 875) yıllarında inşa ettirilen yapı topluluğunun mimarı Atik Sinan'dır.

Yapı topluluğu cami, onaltı medrese, sıbyan mektebi, dar'üşşifa, tabhane, muvakkıtname, kütüphane, imaret, hamam ve iki türbeden oluşmaktadır. [296]

1766 (Hicri 1179) yılında meydana gelen depremde özellikle cami çok zarar görmüştür. Yapı topluluğuna III.Mustafa döneminde Mimar Mehmed Tahir Ağa'ya 1767-1771 (Hicri 1181/85) yılları arasında onarım ve değişiklikler yaptırılmıştır. [297]

Yapı topluluğu örtü sisteminde kullanılan kubbeler ve merkezi plan şeması açısından daha sonra inşa edilen yapıların bir öncüsüdür. [298]

Fetih sonrası inşa edilen ilk sosyal ve dini kompleks olmasının yanısıra, kentte fetih sonrası başlayan 'İslam Kenti' imar ve iskan politikasının en önemli kentsel örneğidir. [299]

Yapı topluluğunun ana yapısı cami olup, düzenli ve simetrik yerleşim düzeni ile kent dokusu içinde yer alırken, cami dış avlusu, fetih sonrası İstanbul'da kent meydanı olarak değerlendirilebilecek tek düzenlemedir. Roma'nın kentsel mekan-forum ilişkisinin devamı sayılabilecek bir örnektir.

---

[296] Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C.II, İstanbul, 1973, s.356

[297] Tahsin Öz, İstanbul Camileri, C.I, Ankara, 1987, s.56-58

[298] Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s.107-108

[299] Halil İnalcık, "Fatih Sultan Mehmet Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşaası", 19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3, Samsun, 1988, s.220-221

Kentin dördüncü tepesi olarak tanımlanan yükseltiye, Marmara ve Haliç'e hakim konumda inşa edilmiştir. [300]

Fatih Camii, kentin Ayasofya'dan sonra statüsü en yüksek dinsel yapısı olan ve kuruluşu IV. yüzyıla bağlanan Havariler Kilisesi bulunduğu alana inşa edilmiştir. [301] (Harita 12, Plan 18, Resim 85-86)

Kadırga Sokullu Camii ve bağlı yapıları

Atmeydanı'ndan Kadırga'ya inen yamaca, Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa tarafından Mimar Sinan'a 1571/72 (Hicri 979) yılında inşa ettirilen cami ve yapılar topluluğu, cami, medrese ve zaviyeden oluşmaktadır. [302]

Yapı topluluğunun kuruluş alanı, kentin en eski yerleşim alanlarından olup, topografyası nedeni ile kademeli inşa ile eğimli bir araziye uyum sağlanmıştır.

Cami – medrese beraber planlamış olup, inşa alanında Bizans dönemi kilisesinin bulunduğu kitabesinde belirtilir. [303] Yapı topluluğunun üzerine inşa edildiği yol aksı Hipodrom'a bağlanır.

Cami – medrese avlusu, dersane altından merdivenli bir geçitle sokağa açılır. Zaviye avlusu ile ana avlu arasında da, eğimli araziden ötürü kot farkı mevcuttur. [304] (Harita 12, Plan 36, Resim 108-110-111)

---

[300] H.Baki Kunter-A.Saim Ülgen, "Fatih Camii", Vakıflar Dergisi, 1, Ankara, 1938, s.92-99

[301] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.405-406

[302] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.197 – 207

[303] Uğur Tanyeli, "Küçük Ayasofya Çevresinin Tarihsel Topografyasına Katkılar", Tarih ve Toplum, 14/80, İstanbul, 1990, s.26.90

[304] Doğan Kuban, İstanbul Yazıları, Istanbul, 1998, s.132

II.Ç.ç. Fatih döneminde Galata ve Üsküdar'a inşa edilen yapılar

Üsküdar Rum Mehmed Paşa Camii

Üsküdar'da, Marmara Denizi ve Boğaziçi'ne hakim konumda, cami, medrese, hamam ve imaret [305] olarak Sadrazam Rum Mehmed Paşa tarafından, fetihten sonra kentte girişilen imar çalışmalarına uygun olarak inşa ettirilen yapı topluluğunun inşa yılı 1471/72 (Hicri 876) olup [306], mimarı tartışmalıdır.

Günümüze sadece cami gelmiştir, yapı değişik mimarisi nedeni ile kiliseye benzetilerek, bu özelliği eleştirilmiştir. [307]

Üsküdar'da fetih sonrası ilk inşa edilen ve çevresinde bir yerleşim alanı oluşan bir yapılar topluluğudur. (Plan 19b)

---

[305] Oktay Aslanapa, "Fatih Devri Abideleri", Türk Sanatı tarihi Araştırma ve İncelemeleri, I, İstanbul, 1963, s.15-17

[306] Tahsin Öz, İstanbul Camileri, C.II, Ankara, 1987, s.56

[307] Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C.III, İstanbul, 1973, s.483 – 486

Galata Bedesteni

Galata'da Haliç kıyısına yakın bir konumda olan yapının Fatih Sultan Mehmed (1451/81) evkafından olduğu kabul edilir. Fakat Fatih'in vakfiyelerinde bu bedesten ile ilgili kayıda rastlanmaz.

Galata Bedesteni mimarisi bakımından Osmanlı dönemi Türk sanatına ve uslubuna uygunluk gösterir. Kesme taştan kare kesitli dört kalın ayak kemerlerle dokuz kasnaksız kubbeyi taşırlar. Her cephede üst kısımlarda olmak üzere üçer adet pencere yer alır.

Perşembe Pazarı Caddesi'ne açılan girişin sol tarafında duvar kalınlığı içinde bulunan spiral bir merdiven çepeçevre bedestene dolanan ahşap bir galeriye çıkışı sağlar. Bu galeri duvarlardaki mermer konsoloslarla taşınır.

Yapının dış cephesinde kagir tonozlarla örtülü dükkan gözleri çok fazla değişikliğe uğramıştır.

Yapı Galata Liman bölgesinde lonca çarşısı içinde yer alıp, aynı zamanda kuruluş alanı buradaki esnafın ticari, yönetsel merkezidir. [308] (Plan 1, Resim 130)

Galata Okçu Musa Camii

Galata'da bugün Voyvoda caddesinde Fatih döneminde inşa edilen yapı günümüze tamamen yenilenmiş ve özgün mimarisini kaybetmiş olarak gelebilmiştir. (Plan1)

[308] Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C.IV, İstanbul, 1973, s.557

II.Ç.d. Bizans surlarına yeni kapılar açılması

Fetih'ten sonra Bizans surlarına yeni kapılar açılmıştır. Yerleşime bağlı olarak bazı kapılar da örülerek kapatılmıştır. Bizans surlarına Türk döneminde açılan önemli kapılar Ayakapı'da Yenikapı (Nurbanu Sultan Hamamı ile ilişkili olarak Kanuni Sultan Süleyman döneminde yeniden açılmıştır.), Tüfenkhane Kapısı (II.Mehmed döneminde yeniden açılmıştır.), Yalıköşkü Kapısı (II.Mehmed döneminde yeniden açılmıştır.), Yeni Cami kapısı (San Marco kapısı, Yeni Cami inşası sırasında yeniden açılmıştır.), Marmara Surları üzerinde Değirmen Kapı veya Demirkapı (Muhtemelen Mangana kapılarından biri örülmüş idi. Osmanlı döneminde yeniden açılmıştır.) Mevlevihane Yeni Kapısı (eski adı Pemptu olan kapı Osmanlı döneminde tekrar açılmıştır.) [309]

---

[309] Metin Ahunbay, " Surlar", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.VII, İstanbul, 1994, s.76

II.Ç.e. İstanbul yarımadasının batısında sur dışı yerleşmeler ve oluşumlar

Silivrikapı

Bizans döneminin önemli askeri kapılarından olan Pege Kapısı'nın dışında, Pege yerleşmesi vardı. Fetihten sonra İbrahim Paşa'nın 1551 de (Hicri 958/59) inşa ettirdiği yapı topluluğu, bölgenin yerleşiminin hızlı olduğunu gösterir. (Harita 24)

Edirnekapı sur dışı, Fetih sonrasında iskan politikası sonucu musevilerin yerleştirildiği bir yer olarak görülür. (Harita 17)

Yenikapı Mevlevihane ve etrafında oluşan yerleşim alanında, ev-tekke özelliğindeki Mevlevihane nedeni ile etrafındaki yerleşimin hızlandığı görülür. Zeytinburnu bölgesinde "Asitane" olarak bilinen yapı topluluğunun inşa edildiği alan Bizans döneminde Rheium, Osmanlı döneminde bostanlık alan olarak bilinir. XVII. yüzyıl başlarından itibaren kurulmuştur. Buradaki kapı ile sadece yakınlık değil, birtakım ritüel bağlar da mevcuttur. Tekke etrafında mezarlığa dönüşen bir alan oluşmuş ve tekkeye bağlı olarak çevresinde bir mahalle gelişmiştir. [310] (Harita 27)

Kara surlarının dışı derviş topluluklarının tercih ettiği bir yer olarak belirir. Tekkelerin kuruluş yerlerinin genellikle sur dışında olduğunu ve zaman içinde çevrelerinde yerleşim alanlarının oluştuğunu görürüz.

---

[310] Baha Tanman, "Yenikapı Mevlevihanesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.VII, İstanbul, 1994, s.476

Merkez Efendi Camii ve etrafında oluşan yerleşim alanı

Mevlevihane Kapısı'nda, Halveti tekkesi olan ve Mimar Sinan tarafından onarılan yapılar topluluğu, kendi adını taşıyan mahallenin oluşumuna yol açmıştır. Kara surları dışında derviş zümrelerinin tercih ettiği alanlar içindedir. Sınırları Mevlanakapı'nın batısından, güneyindeki Balıklı Ayazma'ya kadar yayılım gösterir. [311] (Harita 27)

Yedikule dışında Kazlıçeşme'de kurulan tabakhaneler

Kara surları dışında kalan, Bizans döneminden sonra Kazlıçeşme adı ile tanınan bölüme Fetih sonrası Karaman'dan getirilen Rumlar, Yedikule semtinde sur içine yerleştirilir. Kazlıçeşme alanı Bizans'tan itibaren süreklilik gösteren bir deri işleme alanı olmuştur. Türk dönemi debbağhaneler civarı ve onlara bağlı gelişen ticarethanelerin yerleşim yeridir. Bölgede XIX. yüzyıl başında liman ve demiryolu ile ilgili tesisler , XIX. yüzyılın son çeyreğinde Yedikule havagazı fabrikası, kömür depoları, bölgeye endüstriyel bir kimlik vermiştir. [312] (Harita 25)

---

[311] Baha Tanman, "Yenikapı Mevlevihanesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.VII, İstanbul, 1994, s.396

[312] Yegan Kahya, "Yedikule", İstanbul Ansiklopedisi, C.VII, İstanbul, 1994, s.458-459

II.Ç.f. İncelenen dönemin ilgi çeken olayları

XV. – XVI. yüzyıllarda imar çalışmaları ve yapıların inşası ile ilgili bazı olaylar, dönemin değer yargılarını açıklayan yanları ile önem taşırlar.

Fatih'te Mesih Paşa Camii inşası için yıkılan Hasan Paşa Camii'ne karşılık, Mesih Paşa'nın Karagümrük Mescidi'ni inşa ettirmesi

Fetih sonrası yoğun bir yerleşim alanı olan Fatih'te İskender mahallesinde III. Murad'ın vezirlerinden olan Mesih Paşa'nın 1585/86 (Hicri 994) yıllarında Eski Ali Paşa Caddesi üzerinde Mimar Davud Ağa'ya inşa ettirdiği yapı topluluğuna inşa alanı sağlamak amacı ile burada bulunan Hasan Paşa Camii yıkılıp, aynı semtte Karagümrük Mescidi karşılık olarak inşa edilmiştir. [313]

Tahtakale'de Rüstem Paşa Camii (1561) inşası için Halil Attar Mescidi'nin yıkılıp, başka yerde yeniden inşası.

Tahtakale'de Rüstem Paşa Camii inşa alanında bulunan Halil Attar Mescidi, yeni inşa edilecek camiye inşa alanı sağlanmak üzere yıkılıp, Rüstem Paşa tarafından Yeni Bahçe'nin batısında, günümüzün Vatan Caddesi - Arpa Emini Sokağı köşesine inşa ettirilir. Bu yapı 1957 yılında yol çalışmaları sırasında yıkılmıştır. [314]

---

[313] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.492

[314] Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C.III, İstanbul, 1973, s.412

II.Ç.g. Bizans yapılarına bitişik veya yakın konumda inşa edilen yapıların bu durumdan etkilenmeleri

Ayasofya Medresesi

Ayasofya'nın batı cephesi ile medrese arasında sundurmalı bir geçit-yol inşası ile yapılar arası bağlantı sağlanmıştır.

Ayasofya Camii'nin Fatih Sultan Mehmed döneminde inşa edilen medrese yapısı, Fatih Camii ve yapılar topluluğunun inşasından sonra bir süre boş kalmış, II. Bayezid (1481-1512) döneminde tekrar kullanılmaya başlanmış, 1596 da köklü bir yenilenme geçirmiştir.

Günümüze gelemeyen iki katlı bir yapı olup, şadırvanlı avlu etrafında XIX. yüzyılda Gaspare Fossati tarafından yapılan yenileme kendini üslup olarak hissettirir.[315]

---

[315] Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C.III, İstanbul, 1973, s.316-321

Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii ve bağlı yapıları. (1560 yılı dolayları)

Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan tarafından Mimar Sinan'a inşa ettirilmiştir. Yapılar topluluğu, cami, medrese, çifte hamam, çarşı, türbe, sıbyan mektebi'nden oluşmaktadır. [316]

Edirnekapı'nın güneyinde, surlara çok yakın konumda, [317] inşa edilen yapı topluluğu düşey tasarım nedeni ile Beyazıt-Edirnekapı doğrultusunda kentin silüetini oluşturan son önemli yapıdır. [318]

Planı, dış görünüşü ve mekan etkisi ile inşa edildiği yükseltide her yöne hakim bir konumdadır. [319]

Yapı topluluğunun surlara yakın konumu nedeni ile cami ile aynı avluyu paylaşan medrese odalarının kuzey kanadında sadece bir revak yer alır. Surlar yönünde biribirinden farklı iki kapı ve kapıların arasında uzanan çarpık duvarlı bir düzenleme görülür. Bu asimetrik ve düzensiz uygulama, surlara fazla yaklaşıldığından dolayıdır. (Harita 17, Plan 9-34, Resim 95-96-97)

---

[316] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.123

[317] Tahsin Öz, İstanbul Camileri, C.I, Ankara, 1987, s.50

[318] Doğan Kuban, İstanbul Yazıları, Istanbul, 1998, s.127

[319] Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s.223

II.Ç.h. Bizans sur kapılarına bağlı olarak incelenen dönemde inşa edilen yapılar.

Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii ve bağlı yapıları. (1560 yılı dolayları)

Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan tarafından Mimar Sinan'a inşa ettirilmiştir. Yapı topluluğu, cami, medrese, çifte hamam, çarşı, türbe, sıbyan mektebi'nden oluşmaktadır. [320]

İstanbul yarımadasının surlar dahilinde, Edirnekapı (Bizans dönemi Harisius kapısı, kente karayolu ile gelenlerin ve sultanların Balkanlara sefer giderken kullandığı kapı) mevkiinde surlara çok yakın konumda, [321] platform üzerine inşa edilen yapı topluluğu dikey tasarım nedeni ile Beyazıt-Edirnekapı ekseninde kentin silüetini oluşturan son önemli yapıdır. [322] (Harita 17, Plan 9-34, Resim 95-96-97)

---

[320] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.123

[321] Tahsin Öz, İstanbul Camileri, C.I, Ankara, 1987, s.50

[322] Doğan Kuban, İstanbul Yazıları, Istanbul, 1998, s.127

Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii ve bağlı yapıları

Sadrazam Kara Ahmed Paşa tarafından, 1558/60 (Hicri 966/68) yıllarında Mimar Sinan'a inşa ettirilen yapı topluluğu, cami, medrese, türbe, sıbyan mektebi ve çeşmeden oluşmaktadır. [323]

Kentin yedinci tepesinin güney yamacında, Bayrampaşa deresine hakim noktada, Topkapı bölgesinin şehircilik açısından çok önemli bir alanına inşa edilmiştir. [324]

Yapı topluluğu, Yenibahçe ve Edirnekapı bölgelerinden kuvvetle varlığını hissettirir. Topoğrafya ile uyumlu,dağınık yerleşim planına sahiptir. [325]

Kent surlarının dahilinde, önemli bir sur kapısı olan Topkapı Romanos askeri kapısına yakın konumda inşa edilen yapı topluluğu yedinci tepenin eteklerinde kurulan ve çukurda kalan yerleşimlerin adeta statüsünü yükselten bir şehircilik değeridir. (Harita 23, Plan 23a, Resim 48-99)

Silivrikapı İbrahim Paşa Camii ve bağlı yapıları

Bizans döneminin önemli askeri kapısı Pege Kapısı içine Hadım İbrahim Paşa tarafından, 1551 (Hicri 958) yılında Mimar Sinan'a inşa ettirilmiştir. [326] Yapı topluluğu cami, medrese, hamam ve mektep yapılarından oluşur. 1648 ve 1753 depremlerinde hasar görmüş ve onarılmıştır. [327]

Yapı topluluğunun camisinin batısında sur kapısı, kuzeyinde, günümüzün Silivrikapı Caddesi bulunmaktadır. Cami, caddenin bir tarafında, mektep, hamam ve çeşme diğer tarafında olmak üzere, Silivrikapı Caddesi boyunca yayılım gösteren bir yerleşim düzenine sahiptir. [328] (Harita 24, Plan 27b, Resim 105)

---

[323] Tahsin Öz, İstanbul Camileri, C.I, Ankara, 1987, s.147

[324] A.Saim Ülgen, "Topkapı'da Ahmet Paşa Heyeti", Vakıflar Dergisi, II.,Ankara, 1942, s.169

[325] Aygün Ülgen, Klasik Devir Minareleri, İstanbul, 1996, s.105

[326] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.93-94

[327] Abdülkadir Erdoğan, "Silivrikapı'da Hadım İbrahim Paşa Camii", Vakıflar Dergisi, 1, Ankara, 1938, s.29-30

[328] Ayla Ersoy, İstanbul'da Altı ve Sekiz Destekli Camilerimizin Gelişimi, İstanbul, 1989, s.57

II.D. Nüfus yoğunluğu ve yerleşimle ilgili olarak ortaya çıkan oluşumlar

II.D.a. Fatih Nişanca. 1580 (Hicri 988) yılı dolaylarında yoğun bir imar gösteren alan

Fetih sonrasında kentte yerleşimin Fatih Camii dolaylarından Aksaray dolaylarına hızlı ve yoğun bir biçimde gerçekleştiği görülür.

Fetihten hemen sonra inşasına başlanan Fatih Camii ve yapılar topluluğu, çevrenin yerleşime açılması açısından atılan önemli bir adımdır. Yapılar topluluğu ile aynı zamanda oluşan Pazar-ı Sultani adı ile anılan çarşı, Saraçhane, Eski Odalar ve çeşitli işyerleri, bölgenin iskanını hızlandıran kuruluşlardır. [329]

Fetihten sonra başlatılan iskan politikası çerçevesinde, Anadolu'dan getirilen meslek ve sanat sahibi kişilerin yerleştirildiği ve dönemin askeri, dini hizmette bulunan kişilerinin şenlendirme politikası düşüncesi ile inşa ettirdikleri cami, mescit ve sosyal nitelikteki binalarla bölge hızlı ve düzenli bir yerleşim yaşamıştır. Fetih sonrası oluşan mahallelerin Anadolu'nun değişik yerlerinden getirilen topluluklardan adını alması da ayrı bir özelliktir. (Ör. Çarşamba)

Çevreyi yerleşim açısından değerli kılan özelliklerinin başında Mese'nin Edirnekapı'ya bağlanan yan aksı, topografyanın uygunluğu ve su açısından yeterli bir alan oluşu gelmektedir.

Çarşamba, kentin en eski yerleşim alanlarındandır. Fatih bölgesinin Fatih – Edirnekapı ana ulaşım aksının orta bölümü ve çevresinde gelişen semtte, Bizans döneminde önemli bir su haznesi Aspar Sarnıcı ve çok sayıda kilise yapısı bulunmakta idi. XIX. yüzyılın sonlarına kadar bostan alanları görülebiliyordu. Fetih

---

[329] Süheyl Ünver, İstanbul Risaleleri, 1, İstanbul, 1995, s.138

sonrası Çarşamba'dan getirilenler, birçok önemli yapının inşası, Sultan Selim Camii, İsmail Efendi Camii ve Medresesi, Mehmed Ağa Camii ve Hamamı, semtin değerini yükseltmiş ve gelişiminin sürekli olmasına neden olmuştur.

Aksaray

Fatih döneminde, hepsi mescitlere göre dağılım gösteren oniki mahalle mevcuttur. Bu mescitlerin de fetihte ve fetih sonrası hizmet veren önemli devlet adamları tarafından inşa ettirilmesi fetih sonrası uygulanan iskan politikası sonucudur. Kentin önemli ulaşım aksının geçtiği alan, Bayrampaşa Deresi vadisi ile örtüşmekte, fetih sonrasından XVIII. yüzyıl sonuna kadar iki yamacının bahçelik olduğunu birçok kaynak belirtmektedir.

Nüfus dağılımı açısından incelenirse, Marmara kıyıları Rum ve Ermeni, iç kısımlar müslüman olmak üzere dağılım görülür. Yeniçerilerin odaları Yeniodalar, Etmeydanı, Murad Paşa Camii bölgenin gelişimine katkıda bulunan yapılardır. [330]

---

[330] Ekrem Hakkı Ayverdi, Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri Şehrin İskanı ve Nüfusu, Ankara, 1958, s.4-11

Bölgede inşa edilen önemli yapı toplulukları

Fatih Camii ve bağlı yapıları

Fatih Sultan Mehmed tarafından fetihten hemen sonra 1462/70 (Hicri 867/875) yılları arasında inşa ettirilen yapı topluluğunun mimarı Sinanüddin Yusuf bin Abdullah'tır.

Yapı topluluğu cami, onaltı medrese, sıbyan mektebi, dar'üşşifa, tabhane, muvakkıtname, kütüphane, imaret, hamam, türbelerden oluşmaktadır. [331]

1766 yılında meydana gelen depremde özellikle cami çok zarar görmüştür. Yapı topluluğuna III.Mustafa döneminde Mimar Mehmed Tahir Ağa'ya 1767/71 yılları arasında onarım ve değişiklikler yaptırılmıştır. [332]

Fetih sonrası inşa edilen ilk sosyal ve dini kompleks olmasının yanısıra, kentte fetih sonrası başlayan 'İslam Kenti' imar ve iskan politikasının en önemli kentsel örneğidir. [333] (Harita 12, Plan 18, Resim 85-86)

Çarşamba Nişancı Mehmed Paşa Camii

Fatih Karagümrük Nişanca semtinde 1588/89 (Hicri 997) tarihinde, Nişancı Mehmed Paşa tarafından Mimar Sinan'a inşa ettirilen yapı topluluğu, bölgede artan nüfus yoğunluğu sonucu doğan yeni yapı ihtiyacı nedeni ile inşa edilmiştir. 1766/67 de Mimar Davut Ağa tarafından onarım görmüştür. [334] (Plan 24b)

Mehmed Ağa Camii ve bağlı yapıları

Çarşamba Darüssaade Ağası Mehmed Ağa tarafından Mimar Davud Ağa'ya 1585 (Hicri 995) yılında inşa ettirilen yapılar topluluğu cami, çifte hamam, türbe ve çeşmeden oluşmaktadır.

---

[331] Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C.II, İstanbul, 1973, s.356

[332] Tahsin Öz, İstanbul Camileri, C.I, Ankara, 1987, s.56-58

[333] Halil İnalcık, "Fatih Sultan Mehmet Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşaası", 19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S.3, Samsun, 1988, s.220-221

[334] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.227

Semiz Ali Paşa Medresesi

Fatih – Edirnekapı arasında, günümüzün Fevzipaşa caddesi üzerinde, Mimar Sinan tarafından inşa edilen yapı, tek bir yapı olarak 1564/65 (Hicri 972) yıllarında inşa edilmiştir. Yapının kuzey yönündeki girişin yanındaki duvar üzerindeki izler, yol üstünde medreseye bitişik dükkanlar olduğu izlenimini verir. Medresenin ana girişi, Fatih - Nişanca caddesi üzerindedir. İnşa edildiği dönemin en önemli yollarından biri olan bu cadde, önemini yitirdiği için bu giriş iptal edilmiş, yapının girişleri dersanenin yanındaki geçitlerle sağlanır olmuştur. [335] (Harita 16, Resim 89)

Zincirlikuyu Atik Ali Paşa Camii ve bağlı yapıları

Fatih'te Karagümrük, Fevzi Paşa Caddesi'ndedir. İnşa tarihi ve mimarı bilinmemektedir. Yaklaşık inşa tarihi 1500 olarak düşünülür. Medrese ve türbe yapılarından oluşmaktadır. XVIII. yüzyılda son cemaat yeri yıkılmış ve yapı onarım geçirmiştir. [336] 1956/57 de tekrar onarım geçiren yapının yakınında Hattat Rakım Efendi ve Semiz Ali Paşa Medresesi vardır.

Fetih sonrası iskana açılan bölge gerek yeni iskan açısından, gerekse nufus yoğunluğu açısından yapıyı önemli kılmaktadir. Yapının çevresinde medreselerin oluşu eğitim kurumlarına hizmet gayesi ile inşaasını düşündürür. Yapının Beyazıt – Edirnekapı aksı üzerinde yer alışı, fetih sonrası bu önemli iskan alanının muhtelif sosyal ve dini yapılarla zenginleştirilerek, kent gelişimine katkıda bulunulması amaçlanmıştır. (Harita 16, Resim 87)

Mesih Paşa Camii ve bağlı yapıları

Fatih'te günümüzün Eski Ali Paşa Caddesinin doğu ucunda, yolların kesiştiği bir yere, dik bir yamaç üzerine yapılan bir setin üzerine inşa edilen yapının batı cephesinin altında dükkanlar bulunmaktadır. Mimar Davud Ağa'nın eseri olan yapının, bir bahçe olarak düzenlenen avlusunda Mesih Paşa'nın açık türbesi vardır. [337] (Harita 16, Plan 26b, Reim 88)

---

[335] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.366

[336] A.g.e., s.374

[337] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.225

II.D.b. Sur dışında bağımsız bir merkez olarak Eyüp ve ona bağlı olarak ortaya çıkan Nişancı semti

Eyüp bölgesi, Bizans döneminde de manastır ve kiliselerin bulunduğu dini merkez olup, Hagios Kosmos ve Damianos (Kosmidion) Manastırı bu çevrenin en önemli yapı topluluğudur.

Fetihten hemen sonra inşa edilen Eyüp Camii ve bağlı yapılarının inşa tarihi, kaynaklarda 1459 (Hicri 863) olarak verilmektedir. Diğer yapıların da yaklaşık olarak aynı yıllarda inşa edildiği söylenebilir.

III.Murad (1574-1595) döneminde, 1582 (Hicri 990) de yeniden düzenlenen vakfiyesi, çok sayıda yapının ve arazinin bu yapıya vakfedildiğini açıklar.

1454 (Hicri 858) kışında Fatih Sultan Mehmed, Bursa'ya giderek buradan sürgün olarak müslüman halkı getirip Eyüp Türbesi etrafında yerleştirmiştir. Türbeden sonra yanında camii, medrese ve imaret yapılmıştır. Kitabesine göre cami 1458/59 (Hicri 863) yıllarında tamamlanmıştır. Eyüp hamamı, çarşı ve dükkanlar aynı zamanda yapılmıştır. Cami 1766 depreminde çok hasar görmüş XVIII. yüzyıl sonlarında yeniden inşa edilmiştir.Bu yapı topluluğu, Eyüp kasabasının ilk müslüman nüvesidir.

Türbede bir su kaynağı olup bu yerin Bizans döneminin kutsal bir ayazma olduğuna inancı kuvvetlendirir.

1703 tarihine kadar Sancak – ı Şerif Eyüp türbesinde saklanırdı. (1703 Patrona Halil İsyanında, Hırka – i Saadet (Sarayın kutsal emanetler odası) odasına nakledildi.)

XV. yüzyıla ait vakfiyelere göre mahalleleri,

Batıdan doğuya Haliç, boyunca, Ülice (Evlice) Baba, Cami – i Kebir, Abdülvedüd (Ayvansaray kapısına kadar)

Cami–i Kebir'in güneyine doğru Kasım Çavuş ve Sofullar Abdüvedüd mahallesinin güneyinde otakçı başı ve Fethi Çelebi (Edirnekapıya kadar) mahalleleri Sofular'ın doğusunda Mehmet Bey Mahallesi yer alır. [338]

XV. ve XVI. yüzyılda Eyüp yerleşim alanı, Haliç boyunca güneye doğru genişlemiştir. Bölgede inşa edilen Cezeri Kasım Paşa Camii, Zal Mahmut Paşa Camii ve bağlı yapıları, sahil sarayları ve iskeleleri ile bayındır bir bölge olmuştur.

Kentin yönetsel bölünmesi içinde Eyüp, kadısı olan bir birim yapıldığına göre bölgenin gelişimi oldukça hızlı olmuştur. Haliç boyunca yeni kurulan Eyüp Mahallesi, batıya doğru yayılım göstermiş, bu kısım kısa zamanda yoğun yerleşme alanı olmuştur. Eyüp kadılığına bağlı bahçeler içinde saraylar ve nitelikli yapılar ile (Nişancı Paşa Camii, Emir Buhari Tekkesi) kentin fetih sonrası tercih edilen yerleşim alanlarından olmuştur. Eyüp ve Nişanca'da bahçıvanlık işlerinde çalışmak üzere Rumeli'den gelen gayri müslim bahçıvanlar zaman içinde bölgede halk arasında önemli yer tutmuş, yine bu gayri müslimler Galata yönündeki eğlence yerlerini de işletir olmuşlardır. Alınan tedbirlerle XVIII. yüzyılda Eyüp, müslüman halkın yerleşim alanı olmuştur. [339]

İstanbul'da gayri müslimlerin müslüman topluluktan ayrılmadan birlikte ikameti sorun olmamıştır. Fakat Eyüp bölgesi için bu uygulanmamış, gayri müslimlerin Eyüp Cami ve türbesi civarına yerleşimi yasaklanmıştır.

Yine Eyüp'e bağlı Nişancı Paşa Mahallesi bir tepe üzerinde Nişancı Mehmet Paşa Camii, elli mescid, dört tekke ve yirmi dükkanı ile ayrı bir mahalle konumundadır.

---

[338] Halil İnalcık, Eyüp Dün Bugün, İstanbul, 1993, s.1-7

[339] A.g.e., s.8-15

Eyüp Camii ve bağlı yapıları, sur dışı yapı topluluğu olarak, sur dışında yerleşime açılan ilk bölgeyi şenlendirmesi açısından önemlidir. Eyüp Camii, Osmanlı barok üslubunda, III.Selim döneminde yeniden inşa edilerek iyi durumda günümüze ulaşmıştır.

Bizans dönemi Nekropol ve kutsal alan niteliğini Türk döneminde, önemli dinsel (Nekropol Alanı), yönetsel (kılıç kuşanma töreni) ve sosyal alan (mesire ve ziyaret) yine aynı özellikte devam ettirmiştir. (Harita 27, Resim 117-118-119-120)

II.D.c. Haliç'in güneybatı kıyı şeridinde sur dışında oluşan mahalle

Ayvansaray

Fatih ilçesinin sınırları içinde olup Ayvansaray, Karabaş, Atik Mustafa Paşa ve Abdülvedud mahallelerini içermektedir. Haliç sahilinden Ayvansaray Caddesi'nden batıya semtin en üst noktasındaki Tekfur Sarayı alanına oldukça dik yükselen arazi topoğrafyası nedeni ile kimi merdivenli sokaklar kimi dik yokuşlarla semt özgün bir kentsel doku kazanmıştır. (Harita 28-30)

Semt komşusu olan Musevi Balat ve Hristiyan Fener semtlerinin yanısıra Haliç kıyısındaki yalı ve sahil sarayları ile müslüman semt karakteri ve azınlık mahallelerinin geleneksel dokusunu birleştirmiş olup İstanbul'un özellikli bir bölgesidir. (Plan 3)

Bizans döneminde 14. bölge olarak tanımlanan ve surla çevrili bir kasaba konumunda olan semt, V. yüzyılda burada bulunan Blekhernai sarayının tercih edilmesi nedeni ile statüsü yükselen bir bölge olmuştur. Bizans döneminde burada bulunan Teotokos ton Blehernon kilisesi (450 – 457) dinsel inançlar açısından önemli bir yapıdır. Semtte bulunan çok sayıdaki Bizans yapısının alt yapıları Osmanlı dönemi yapılarının inşa edildiği teraslar olarak kullanılmış olup Anemas zindanı olarak bilinen Haliç sur burcunun bir bölümü Türk döneminde üzerine Mimar Sinan tarafından Eğrikapı İvaz Efendi Camii inşa edilmiştir. Yine bu bölgedeki Atik Mustafa (Hazreti Cabir) Camii, Bizans manastır kilisesi olup, fetih sonrası camiye çevrilmiştir. Bölgede hem Bizans, hem Türk dönemi kutsal mezarlık alanları oluşmuştur. Bizans dönemi Peterion denilen hisarın içindeki mezarlık ve kıyıya yakın Toklu Dede mescidi haziresi önemli kutsal mezar alanlarıdır. [340]

---

[340] Semavi Eyice, "Ayvansaray", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. I, İstanbul, 1994, s. 491-495

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

II.D.ç. İnşa alanı sağlanması

Eminönü, Rüstempaşa Camii'nin inşa alanı için burada bulunan Hacı Halil Attar Mescidi 1456 yıllarında yıkılıp, Yeni Bahçe'nin batısında, Arpa Emini Sokağı-Vatan Caddesi köşesine yeniden inşa edilmiştir. Bu yapı, 1957 yılında yol çalışması sırasında yıkılmıştır. [341]

Fatih Mesih Paşa Camii'nin inşası için, burada bulunan Hasan Paşa Camii yıkılmış, buna karşılık Mesih Paşa, kendi adı ile anılan semtte, Eski Ali Paşa Caddesi'nde 1585/86 (Hicri 994) yıllarında Mimar Davut Ağa'ya, Karagümrük Mescidi'ni inşa ettirmiştir. [342]

---

[341] Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C.III, İstanbul, 1973, s.412

[342] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.439

II.D.d. İnşa edilecek kamu yapıları için yerleri kullanılmak üzere yıkılan yapılar

Beyazıt Kaptan İbrahim Paşa Camii ve bağlı yapıları, hamam binası 1913 yılında Medreset-ül Kuzat'ın inşası için yıkılmış, yeni yapı için inşa alanı sağlanmıştır.

Kadılar medresesi anlamına gelen Medreset-ül Kuzat, Beyazıt-Süleymaniye aksı üzerinde 1854 yılında Muallimhane – i Nüvvab adıyla açılmış olup günümüze gelen yapı Mimar Kemaleddin Bey'in tasarımıdır. Medresenin yerinde daha önce Kaptan İbrahim Paşa'nın 1707 tarihli hamamı bulunmakta olup harap durumda idi. Yeni yapıya inşaa alanı sağlanma amacı ile yıkılmıştır. [343]

[343] Nermi Haskan, İstanbul Hamamları, T.T.O.K. Yayınları, İstanbul, 1995, s.191

II.E. Varlıkları bir yerleşim alanı oluşturan yapılar

Eyüp Camii ve bağlı yapıları

Fetih sonrası sur dışına inşa edilen ilk yapılar topluluğunun inşa alanının seçilme nedeni dinseldir. Peygamber'in bayraktarı Eyüp – el Ensari adına inşa edilen türbe bu yapı topluluğunun çekirdeği olmuş bu kutsal kişiden dolayı padişahların kılıç kuşanma törenlerinin burada yapılması, Eyüp bölgesinin özellikle sahil kısmının fiziksel koşullarının uygunluğu bölgenin hızla yerleşiminin tamamlanmasının nedenleridir. Fatih Sultan Mehmed tarafından inşa ettirilen ilk cami harap durumda iken XVIII. yüzyıl sonunda yıkılarak bugünkü cami inşasına başlanmıştır. [344] (Resim 117-118-119)

Eyüp yapılar topluluğu bölgenin "kutsal ziyaret alanı" niteliğini günümüzdede devam ettirmektedir.

Sultan Selim Camii ve bağlı yapıları

Fatih, Edirnekapı aksının kuzeyinde Bizans dönemi Aspar su haznesi ile Haliç'e dik bir uçurum halinde inen yamacın sınırladığı alana, XVI. yüzyılda inşa edilen yapı topluluğu, bölgenin yerleşimini hızlandırma açısından önemli olmuştur. Kentin merkezden ulaşımı zor bir bölgesi olan Sultan Selim semti bu yapı ile statüsü yükselmiş olup, tercih edilen bir semt haline gelmiştir. [345] (Plan 20, Resim 90-93)

---

[344] Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s.420

[345] Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s.159-160

Kasımpaşa, Tersane

Galata bölgesinin sur dışında kalan Haliç kıyısı yerleşim alanı fetih sonrası İmparatorluk donanma birimlerinin en büyük teşkilatı Tersane-i Amire'nin burada kurulması ile hızlı yerleşim yaşayan bölgelerdendir.

Fetih öncesi Akdenizli tüccarların yoğun olarak yerleştiği Pera harici bölge müslüman yerleşimince tercih edilir. Daha önceleri yerleşim alanı değildi. Gelibolu çevresinden getirilen gemi inşa ustaları bu bölgedeki ilk yerleşimin çekirdeğini oluşturmuştur. [346] (Plan 1, Resim 94)

[346] Robert Mantran, XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat, Ankara, 1990, s.18 – 19

II.E.a. Fetih sonrası oluşan kutsal alan Eyüp

Eyüp bölgesi Bizans dönemindede manastır ve kiliselerin bulunduğu dini merkez olup, Ayios Kosmo Damianos (Kosmidion) Manastırı en önemli yapı topluluğudur.

1454 (Hicri 858) kışında Fatih Sultan Mehmed, Bursa'ya giderek buradan sürgün olarak müslüman halkı getirip Eyüp Türbesi etrafında yerleştirmiştir.

Türbede bir su kaynağı olup bu yerin Bizans döneminin kutsal bir ayazma olduğuna inancı kuvvetlendirir.

Yeni padişahlar deniz yolu ile Eyüp'e gelir. Eyüp'te kılıç kuşanma merasiminden sonra Edirnekapı'dan şehre girip Divanyolu'na gider, halkın alkışları arasında saraya dönerlerdi.

1703 tarihine kadar Sancak-ı Şerif, Eyüp türbesinde saklanırdı. 1703 Patrona Halil isyanında, Topkapı Sarayı Hırka-i Saadet bölümüne nakledilmiştir.

XV. yüzyıla ait vakfiyelere göre mahalleleri; Batıdan doğuya Haliç boyunca, Ülice (Evlice) Baba, Cami – i Kebir, Abdülvedüd, Cami–i Kebir'in güneyine doğru Kasım Çavuş ve Sofular Abdüvedüd mahallesinin güneyinde Otakçı başı ve Fethi Çelebi (Edirnekapıya kadar) mahalleleri ve Sofular'ın doğusunda Mehmet Bey mahallesidir.

XV. ve XVI. yüzyılda Eyüp yerleşim alanı, Haliç boyunca güneye doğru genişlemiştir. Bölgede inşa edilen Cezeri Kasım Paşa Camii (II. Beyazıd), Zal Mahmut Paşa camii ve bağlı yapıları, sahil sarayları ve iskeleleri ile bayındır bir bölge olmuştur.

Evliya Çelebi ve Kömürciyan bu mahalledeki çömlekçi esnaftan söz eder.

Kentin yönetsel bölünmesi içinde Eyüp Kadısı olan bir birim yapıldığına göre bölgenin gelişimi oldukça hızlı olmuştur.

İstanbul'da gayri müslimlerin müslüman topluluktan ayrılmadan birlikte ikameti sorun olmamıştır. Fakat Eyüp bölgesi için bu uygulanmamış, gayri müslimlerin Eyüp Cami ve türbesi civarına yerleşimi yasaklanmıştır. [347]

Yine Eyüp'e bağlı Nişancı Paşa mahallesi bir tepe üzerinde Nişancı Mehmet Camii elli mescid, dört tekke ve yirmi dükkanı ile ayrı bir mahalle konumundadır.

Eyüp Camii ve bağlı yapıları, sur dışı yapı topluluğu olarak, sur dışında iskana açılan ilk bölgeyi şenlendirmesi açısından önemlidir. Eyüp Camii, Osmanlı barok üslubunda, III.Selim döneminde yeniden inşa edilerek iyi durumda günümüze ulaşmıştır. [348]

Eyüp'te, fetih sonrası inşa edilen ilk yapı topluluğu olan Eyüp Camii ve bağlı yapılarının ilk inşa edilen birimi, kutsal kişi Eyyub El Ensari'nin mezarı olan türbedir. İnşa tarihi kaynaklarda camiye bağlı olarak verilir. 1458/59 (Hicri 863) tarihli cami XVIII. yüzyıl sonunda yeniden inşa edilmiştir. Bu yapı topluluğu, Eyüp kasabasının ilk müslüman nüvesidir.

Bizans dönemi Nekropol ve kutsal alan niteliğini Türk döneminde, önemli dinsel (Nekropol Alanı), yönetsel (kılıç kuşanma töreni) ve sosyal alan (mesire ve ziyaret) yine aynı özellikte devam ettirmiştir.

---

347 Halil İnalcık, Eyüp Dün Bugün, İstanbul, 1993, s.1-7

348 Aptullah Kuran, "Eyüp Külliyesi", Eyüp Dün Bugün, İstanbul, 1993, s.130

II.E.b. İstanbul yarımadasının batısında önemli bir yapı topluluğu

Haseki Camii ve bağlı yapıları

Haseki Hürrem Sultan tarafından Bizans dönemi Arkadius Forumu, Türk dönemi Avrat Pazarı olarak bilinen bölgede, [349] 1538/38 (Hicri 945) yılında Mimar Sinan'a inşası başlatılan yapı topluluğu, başlangıçta sadece cami olarak tasarlanmış, daha sonra medrese, sıbyan mektebi, imaret, darüşşifa ilavesi ile [350] yoğun yerleşim alanı olan bölgenin ihtiyacı olan sosyal kompleks olarak tamamlanmıştır.

Cami, Haseki Caddesi'nin bir yanında, medrese ile mektep bir gurup, imaret ve darüşşifa ayrı bir gurup olarak yolun diğer tarafında, caminin karşısında yer alacak şekilde yerleştirilmiştir. Yapı topluluğunun binaları arasından geçen sokak bağlantıları mevcuttur. Medrese, mektep ve aşhanenin avlu kapıları Haseki Caddesi'ne, darüşşifanın dış kapısı Cevdet Paşa Caddesi'ne açılmaktadır. Dağınık yerleşim düzenine sahip yapı topluluğunun bu durumunu, inşa alanının süreklilik gösteren yerleşim bölgesi olmasına bağlayabiliriz. (Harita 13, Plan 8-31, Resim 115)

---

[349] Süheyl Ünver, "İstanbul Yedinci Tepe Hamamlarına Dair Bazı Notlar", Vakıflar Dergisi, 2, Ankara, 1942, s.245-246

[350] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.38-39

II.F. Kent görünüşünü değerlendirmek için yüksek yerlere ve kıyılara yapıların inşası

II.F.a. Yüksek yerlere inşa edilen yapılar

Cihangir Camii

Kanuni Sultan Süleyman'ın genç yaşta ölen oğlu Cihangir anısına Mimar Sinan'a inşa (1559-60) ettirdiği yapı, Tophane yamacında, tüm Boğaziçi ve Marmara'ya hakim konumda olup, günümüze gelmemiştir. Bugünkü yapı Barok özellikler gösterir biçimde II. Abdülhamid (1889-1890) döneminde inşa edilmiştir. [351]

Yapı kuruluş alanı itibariyle zor bir araziye, istinat duvarları ile desteklenen avlu içine inşa edilmiştir. Bölgenin yerleşiminin hızlanması açısından çevresindeki ulaşımı kolaylaştıran düzenlemelerin yararı olmuştur. (Resim 142-143)

Yapı, kent siluetini Boğaziçi yönünden vurgulayan yapılardan biridir.

---

[351] Metin Sözen, Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, İst.1975, s.337

Süleymaniye Camii ve bağlı yapıları

Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1544 -1557 (Hicri 951/65) yıllarında Mimar Sinan'a inşa ettirilen yapı topluluğu cami, medreseler, tabhane, imaret, bimarhane, kervansaray, hamam, mektep, dükkanlar ve türbelerden oluşmaktadır. [352]

Eski Saray'ın kuzeydoğusundaki III. tepe olarak tanımlanan yükseltinin Haliç yönündeki terasında, Haliç, Marmara ve tüm kent silueti üzerinde hakim konumunda inşa edilen yapı topluluğu kubbe ve cephe düzenlemeleri ile kentin batı yönünden 'İslam Kenti' panoramasını vurgulayan piramidal bir kütleselliğe sahiptir. [353]

Evliya Çelebi yapı topluluğunu bulunduğu yerden tüm kenti görüyormuşcasına tasvir eder. [354] Mimar Sinan Yapı Topluluğunun topografyanın inşa açısından problemli yönünü,değişik kodlarla oluşturulan teraslar üzerine inşa ile olumlu biçimde kullanmıştır. [355]

Süleymaniye yapı topluluğu "İstanbul kenti" imgesini belirleyen en önemli kompleks olup kent mimarlığının varabileceği son tasarım örneği ve siyasi gücün simgesidir.

İnşa alanının Haliç yönünde eğimi büyük istinat duvarları ile elde edilen teraslar vasıtası ile olumlu yönde kullanılmış cami ve Kanuni'nin Türbesinin konuşlandığı doğal kot esas olmak üzere sıbyan mektebi, Evvel ve Sani Medreseleri ve Tıb Medresesi altlarına dükkanlar yerleştirilerek yüksek kotta, Darüşşifa, imaret ve tabhane altlarında ahırlar ve kervansaraylar ile daha alçak kotta, Salis ve Rabi Medreseleri, kuruluş arazisinin çok eğimli olması nedeni ile avluları bile eğimli inşa edilerek, Darülhadis Medresesi destek duvarı yardımı ile arazi doldurularak ve arazinin eğimine göre diğer yapılardan farklı yönlendirilerek, cami dış avlusu tümüyle dolgu bir alan üzerine istinat duvarları içine dükkanlar yerleştirilerek inşa edilmişlerdir. [356] (Harita 20, Plan 33, Resim 76-81)

---

[352] Cevdet Çulpan, "İstanbul Süleymaniye Camii Kitabesi", Kanuni Armağanı, VII, Ankara, 1970, s.291-299

[353] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.246

[354] Evliya Çelebi, Zuhuri Danışman çevirisi, Seyahatname, C.I, İstanbul, 1969, s.152-154

[355] Doğan Kuban, İstanbul Yazıları, Istanbul, 1998, s.14

[356] A.g.e., s. 114

Rüstempaşa Camii ve bağlı yapıları

Sadrazam Rüstem Paşa tarafından 1561/62 (Hicri 969) yıllarında, Mimar Sinan'a inşa ettirilen yapı topluluğu, Eminönü, Nalburlar mevkii diye bilinen Haliç bölgesini yoğun ticaret alanı içinde Beyazıt, Hanlar, Kapalı Çarşı bölgesine bağlayan yol ekseni üzerine, dar ve sınırlı arsa içinde inşa edilmiştir. [357]

Yapı inşasında, gözönünde tutulan en önemli faktör, çevredeki yoğun ticari dokudan ve bu ticari dokuyu oluşturan gayri müslim esnaftan yapıyı soyutlamak olmuştur. Yapı bu nedenle fevkani olarak inşa edilmiş ve inşa alanının sınırlı olması nedeni ile medresesi yapıdan uzağa, Yeşildirek bölgesine konuşlandırılmıştır.

Tonozlu mahzen ve dükkanlardan oluşan bodrum katı üzerine fevkani olarak inşa edilen caminin revaklı son cemaat yeri, asma taşlık olarak düzenlenmiş olup, dört yöndeki merdivenlerle sokak bağlantısı kurulmuştur. Kuruluş alanı, Haliç'e hakim bir yamaç olup, Süleymaniye yapı topluluğu, Fatih yapı topluluğu ile birbirini tamamlar bir panorama oluşturmaktadır. [358] (Harita 20, Plan 35, Resim 125-126-127)

---

[357] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen, 1977, s.454

[358] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.134-135

Fatih Camii ve bağlı yapıları

Fatih Sultan Mehmed tarafından fetihten hemen sonra, 1470 (Hicri 875) yılı dolaylarında inşa ettirilen yapılar topluluğunun mimarı Sinanüddin Yusuf bin Abdullah'tır.

Yapı topluluğu cami, onaltı medrese, sıbyan mektebi, darüşşifa, tabhane, muvakkıthane, kütüphane, imaret, hamam ve türbelerden oluşmaktadır. [359]

1766 yılında meydana gelen depremde özellikle cami çok zarar görmüştür. Yapılar topluluğuna III.Mustafa döneminde Mimar Mehmed Tahir Ağa'ya 1767-1771 yılları arasında onarım ve değişiklikler yaptırılmıştır. [360]

Fetih sonrası inşa edilen ilk sosyal ve dini kompleks olmasının yanısıra, kentte fetih sonrası başlayan 'İslam Kenti' imar ve yerleşim politikasının en önemli kentsel örneğidir. [361]

İstanbul yarımadasının tam ortasında, kentin tüm silüetini etkileyecek şekilde inşa edilen yapılar topluluğu, Bizans döneminin Ayasofya'dan sonra statüsü en yüksek yapısı olan Havariler Kilisesi alanına inşa edilmiştir. Fatih Camii ve bağlı yapıları, fetih sonrası kentin "İslam Kenti" hüviyetini oluşturan en önemli yapıdır. (Harita 12, Plan 18, Resim 85-86)

---

[359] Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C.II, İstanbul, 1973, s.356

[360] Tahsin Öz, İstanbul Camileri, C.I, Ankara, 1987, s.56-58

[361] Halil İnalcık, "Fatih Sultan Mehmet Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşaası", 19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3, Samsun, 1988, s.220-221

Sultan Selim Camii ve bağlı yapıları

Yavuz Sultan Selim'in sağlığında, yerini belirleyip inşaatını istediği cami, ölümünden sonra oğlu Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1523 (Hicri 929) yılında tamamlatılmıştır. [362]

Mimarı tartışmalıdır. Oktay Aslanapa, Acem Alisi'nin mimarı olamayacağını [363] Aptullah Kuran ise Mimar Sinan'ın böyle bir yapı inşaasını sorumluluğunu alamayacak kadar genç olduğunu ileri sürer. [364]

Yapılar topluluğu, cami, tabhaneler, imaret, mektep ve türbelerden oluşmaktadır.

Bulunduğu semte adını veren Sultan Selim Camii, İstanbul yarımadasının sur içinde Haliç'e hakim konumda inşa edilmiştir. [365]

Yapı topluluğu çok problemli bir arsa üzerine yerleştirilmiştir. Beyazıt - Edirnekapı aksının kuzeyinde, Aspar su haznesinin (Çukurbostan) kuzeyinde, avluya inşa edilen yapı gurubunun kuzey ve doğusu dik uçurum şeklinde Haliç'e inen yamaçtır ve Kırk Merdiven adı ile bilinen merdivenlerle Haliç kıyısına bağlanır. [366] Kentin Haliç yönünden İslam kenti silüetini tamamlayan yapıdır. [367] (Plan 20, Resim 90-91-92-93)

---

[362] Tahsin Öz, İstanbul Camileri, C.I, Ankara, 1987, s.130

[363] Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s.160

[364] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.18

[365] Ponsu Karahasan, "İstanbul Sultan Selim Camii Hakkında", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yayınları, İstanbul, 1964, s.183

[366] Doğan Kuban, İstanbul Yazıları, Istanbul, 1998, s.95

[367] M. Sinan Genim, "XVI. yüzyılda İstanbul Şehri", Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, İstanbul, 1988, s.124

Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii ve bağlı yapıları

Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan (ö. 1577/78 H.985) tarafından Mimar Sinan'a inşa ettirilmiştir. İnşa tarihi tartışmalı olup, 1565 yılı dolaylarında tamamlandığı düşünülebilir. Yapılar topluluğu, Cami, Medrese, Çifte Hamam, Çarşı, Türbe, Sıbyan Mektebi'nden oluşmaktadır. [368]

İstanbul yarımadasının surlar dahilinde, Edirnekapı (Bizans dönemi Harisius) mevkiinde surlara çok yakın konumda, [369] platform üzerine inşa edilen yapılar topluluğu dikey tasarım nedeni ile Beyazıt-Edirnekapı ekseninde kentin silüetini oluşturan son önemli yapıdır. [370]

Mekan etkisi, planı ve dış mimarisi ile inşa edildiği yükseltide adeta her yöne hakim konuma getirilmiştir. [371]

Yapılar topluluğunun surlara yakın konumu nedeni ile medresesinin kuzey kanadına sadece revak vardır, mekan yoktur. Şehir suru nedeni ile cami ile medrese aynı avluyu paylaşır biçimde inşa edilmiştir. (Harita 17, Plan 9-34, Resim 95-96-97)

---

[368] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.123

[369] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.441

[370] Doğan Kuban, İstanbul Yazıları, Istanbul, 1998, s.127

[371] Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s.223

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii ve bağlı yapıları

Sadrazam Kara Ahmed Paşa tarafından, 1558 (Hicri 966) yılı dolaylarında, Mimar Sinan'a inşa ettirilen yapı topluluğu, cami, medrese, türbe, sıbyan mektebi ve çeşmeden oluşmaktadır. [372]

Kentin yedinci tepesinin güney yamacında, Bayrampaşa deresine hakim noktada, Topkapı bölgesinin şehircilik açısından çok önemli konumda inşa edilmiştir. [373]

Yapı topluluğu, Yenibahçe ve Edirnekapı bölgesinden kuvvetle varlığını hissettirecek şekilde topoğrafya ile uyumlu olarak inşa edilmiştir.

Kent surlarının dahilinde,önemli bir sur kapısına yakın konumda inşa edilen yapı topluluğu yedinci tepenin eteklerinde kurulan ve çukurda kalan yerleşimlerin adeta statüsünü yükselten bir şehircilik değeridir. (Harita 23, Plan 23a, Resim 48-99)

---

372 A.Saim Ülgen, "Topkapı'da Ahmet Paşa Heyeti", Vakıflar Dergisi, II, Ankara, 1942, s.169

373 Aygün Ülgen, Klasik Devir Minareleri, İstanbul, 1996, s.105

II.F.b. Kıyılara inşa edilen yapılar

Şemsi Ahmed Paşa Camii ve bağlı yapıları

Üsküdar'da. deniz kıyısında inşa edilen küçük ölçekli bir yapı grubudur. Kurucusu Vezir Şemsi Ahmed Paşa, Mimar Sinan'a 1580/81 (Hicri 988) yılında cami, türbe ve medrese olarak inşa ettirmiştir. [374]

Yapı topluluğunun yapıları dikdörtgene yakın, dar bir alana ölçülü biçimde yerleştirilmişlerdir.

Yapılar arasında simetrik bağlantı yoktur. Yerleşimlerinde kıyı çizgisine uyum gözönüne alınmıştır. [375]

Marmara ve Boğaziçinin kavuştuğu alana inşa edilen yapı topluluğu kentin deniz yönünden silüetini belirleyen önemli bir yapı grubudur. [376] (Plan 38, Resim 155-156-157)

---

[374] Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s.293

[375] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.193-196

[376] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.253

Üsküdar Mihrimah Sultan Camii ve bağlı yapıları

Üsküdar İskele Mevkii'nde Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Hanım Sultan Mihrimah Sultan tarafından, Mimar Sinan'a 1547/48 (Hicri 954) yılında inşa ettirilen yapı topluluğu, camii, medrese, sıbyan mektebi, han, imaret ve kervansaray yapılarından oluşmaktadır. Yapı topluluğunun imaret, han ve kervansarayı günümüze gelmemiştir. [377]

Üsküdar, iskele meydanında, kıyıya çok yakın bir set üzerine inşa edilen yapı topluluğu topoğrafya nedeni ile dağınık ve kademeli yerleşim planı gösterir. [378]

Mimar Sinan'ın yeni bir mekan tasarımı denemesi olan caminin giriş yarım kubbesi kaldırılmıştır. Bu özelliği yapının kuruluş alanının problemine bağlayabiliriz.Geniş iki sıra revakla denize çıkma yapan şadırvanlı köşkü kıyıdan hemen yükselen istinat duvarı üzerinde yer almaktadır. [379]

Yerleşim planında kıyı çizgisi esas alınmıştır. XVI. yüzyılın deniz kıyısına cami inşa etme geleneğinin [380] örneğidir. (Plan 30, Resim 149-150-151-152-153)

---

[377] Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s.190

[378] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.

[379] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s. 99 – 100

[380] Doğan Kuban, İstanbul Yazıları, Istanbul, 1998, s.98-100

Azapkapı Sokullu Camii ve bağlı yapıları

Kentin Galata bölgesinde, Unkapanı köprüsünün kuzeyinde inşa edilen yapı topluluğunun kurucusu sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'dır. 1577/78 (Hicri 985) tarihinde Mimar Sinan'ın inşa ettiği [381] yapı topluluğunun camisinin inşa alanı, Haliç kıyısında sağlam olmayan zemindir. Bu nedenle denize çakılan kazıklar üzerine zemin sağlamlaştırılmıştır. Caminin alt katı tonozlu mahzenler olarak inşa edilmiştir. Bu özelliğinden dolayı yapı fevkani kuruluş gösterir. [382]

Cami, hamam ve meydan çeşmesinden oluşan yapı topluluğunun kuruluş alanı, Galata bölgesinin önemli ticari iskelesi ve Pera ulaşım bağlantısıdır. Yine Galata Tersanesi'nin yakınında ve donanmaya bağlı Azebler Birliği'ne hizmet nedeni ile inşa edildiği düşünülmektedir. Yapı topluluğunun bulunduğu bölge, Azebler Birliği nedeni ile Azapkapı olarak tanınır. Hamamı, halk arasında Yeşildirek Hamamı olarak da bilinir. [383]

Bizans dönemi önemli Galata sur kapılarından Ceneviz Sur Kapısı "Porta di San Antonio" nun bulunduğu alanda inşa edilmiştir. [384]

Caminin inşa alanı deniz kıyısında olup, daha sonraki dönemlerde, yol çalışmaları nedeni ile yol seviyesinden alt kotta kalmıştır. Sokak ile cami dar bir geçitle birleşir.

Yapı topluluğu, Galata bölgesinde kentin Haliç yönünde silüetini etkileyen en önemli yapı topluluğudur. (Plan 1, Resim 128-129)

---

[381] Tahsin Öz, İstanbul Camileri, C.II, Ankara, 1987, s.7

[382] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.140

[383] Nermi Haskan, İstanbul Hamamları, İstanbul, 1995, s.296

[384] Celal Esad Arseven, Haz. Dilek Yelkenci, Eski Galata ve Binaları, İstanbul, 1989, s.60

Yeni Cami (Valide Camii) ve bağlı yapıları

Eminönü semtinde, Eminönü İskele Meydanı'nda inşa edilen yapı topluluğunun camisi kentin deniz kıyısındaki en görkemli yapısıdır. Haliç, Boğaziçi ve Marmara'ya hakim konumda olup, bir platform üzerine inşa edilen cami, en yüksek su basmanına sahip olan yapıdır. (Resim 13-14)

III. Murad'ın eşi Safiye Sultan adına 1597 yılında inşasına Mimar Davut Ağa başlamış, fakat ölümü üzerine, Dalgıç Ahmet Ağa devam ettirmiştir. 1603 yılında I. Ahmet tahta geçince cami inşaatı yarım kalmıştır. Yeni padişah, Sultanahmet'te inşa ettirdiği kendi camisinin inşasına önem vermiştir. IV. Mehmet'in annesi, Turhan Hatice Sultan, kendi parası ile yapıyı tamamlatmış, 1663 (Hicri 1074) yılında görkemli bir törenle caminin açılışı yapılmıştır. [385]

Kentin tarih boyunca en önemli liman bölgesinde ve Bizans sur kulesi Vasilius Burcu'nun yanında, önemli ticari bölge içinde inşa edilen yapı topluluğunun kuruluş alanı, yoğun bir yahudi yerleşim bölgesi olup, yüksek istimlak bedelleri ödenerek yapı topluluğuna inşa alanı sağlanmıştır. [386]

Deniz kıyısında inşa edilen yapı topluluğunun inşa zemini, çakılan kazıklar üzerine temeli oluşturularak sağlamlaştırılmıştır. Yapının inşasının bitmesinden sonra İstanbul'u ziyaret eden J. Greleot, cami ve bağlı yapılarının detaylı tasvirini gravür olarak yapmıştır. [387]

Caminin doğusunda önemli liman ve gümrük kapısı Bahçekapı (Porta Neorion), önünde ise Çıfit Kapısı diye tanınan Yahudi Kapısı (Porta Ebraika) bulunmakta idi. Saint Antoine Kilisesi'nin de burada bulunduğunu kaynaklar belirtir.

Cami, çarşı kompleksi Mısır Çarşısı, sebil, sıbyan mektebi, Darülkurra, türbe, hünkar mahfili gibi yapılardan oluşmakta idi. Darülkurra ve sıbyan mektebi günümüze gelmemiştir. Darülkurra'nın yerinde bugün İş Bankası binası bulunmaktadır. Caminin doğu köşesine birleşen Vasilius Burcu'na dayalı Hünkar Mahfili, gerek tasarımı, gerekse konumu itibariyle görkemli bir yapıdır. [388]

---

[385] Ali Saim Ülgen, "Yeni Cami", Vakıflar Dergisi, 2, Ankara, 1942, s.387-391

[386] Evliya Çelebi, Çev. Zuhuri Danışman, Seyahatname, C.II, İstanbul, 1969, s.5-7

[387] Josephus Grelot, Çev. Maide Selen, İstanbul Seyahatnamesi, İstanbul, 1998, s.212

[388] Erdem Yücel, "Yeni Cami Hünkar Kasrı", Türkiyemiz, 6, İstanbul, 1972,s.16-27

II.G. İstanbul Yarımadasının doğu ucunun özel durumu

Tarihi yarımadanın doğu ucu özel konumu nedeniyle her dönemde kentin akrapolü olma niteliği taşımıştır. Bölge hakim konumu nedeniyle, kentin en eski yerleşim alanı olduğu gibi, iskan ve kentsel önemi açısından da tarih içinde süreklilik gösteren varoluş – gelişim özelliğini hiç yitirmemiştir.

Bölge yüzyıllar boyunca ayrıcalıklı konumunu coğrafi koşullarının yanı sıra topoğrafik özelliklerininde kentsel önemini sürekli kılacak derecede uygunluğuna borçludur.

Bizantion'un Akropolü ve kutsal alanı [389] (Aphrodite Tapınağı - Artemis - Dionysios tapınakları, Sarayburnu eteklerinde Athena Ekhasiya ve Posaidon tapınakları) surlarla korunan alan içinde kentin bu bölgesinin yüzyıllar boyunca dinsel, toplumsal ve yönetsel önemini kazanmasında ilk çekirdeği oluşturacaklardır. [390]

Roma döneminde de bölgede Hipodrom, Zeukkippos ve Kaminia Hamamları ve yeni tapınaklar kentsel açıdan gelişmeyi sağlayan yapılardır.

Bizans döneminde ise inşa edilen Büyük Saray, Hipodrom ve Ayasofya, Aya İrini kiliseleri ile dinsel ve yönetsel önemini geleceğe taşımıştır.

Fetih sonrası kentte başlayan yoğun iskan ve imar faaliyeti bölgenin kent dokusundaki yerini etkilememiş, tam tersi Osmanlı Başkentinin "İslam Kenti" özelliklerini vurgulayıcı yapılara inşa alanı olmuştur.

---

[389] Hülya Tezcan, Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi, İstanbul, 1988, s.11

[390] Semavi Eyice, "İlk Kuruluşundan Türk Devrinin Başlarına İstanbul", Fetih ve Fatih, İstanbul Armağanı, İstanbul, 1995, s.16 – 17

Ayasofya kilisesinin inşa alanı Bizantion kentinin Afroditie tapınağına bağlı olarak tespit edilmiş olabilir.

Yeni Sarayın inşaa alanının seçiminde de bölgenin yönetim binasının savunulması kolay, kentin sosyal yaşamının yoğunluğundan uzak, sakin ve coğrafi koşulların uygunluğunun fazlasıyle etkin olduğu açıktır. Yeni saray kentin Marmara ve Boğaziçi'ni aynı anda görebilen bir konuma sahiptir. [391]

Bu yeni saray Kal'a–i Sultani olarak anılıyordu. Zaman içinde bu yeni saray adeta bir kente dönüştü. Bizantion kentinin akropol alanı üzerindeki kompleks, üzerinde kurulduğu inşaa alanının sınırlarını eski Bizantion kentinin savunma surları ile birleşen Sur-u Sultani ile belirledi.

Fatih Sultan Mehmed Bab–ı Hümayun'u Ayasofya yönüne yerleştirerek İslam kentinde büyük cami – hükümdar sarayı geleneğini uyguladı. Bizans dönemi kutsal yapı – yönetim binası ilişkiside politik açıdan tercih edilir bir özellik olmuştur.

İstanbul'da Ayasofya – Büyüksaray bağlantısı, Osmanlı döneminin Ayasofya – Topkapı Sarayı ilişkisi ile süreklilik arzeden bir politik güç olgusudur.

Osmanlı Başkentinin, özgün niteliklerini belirleyecek en önemli kentsel olgusu, böylece varlığını koruyan dinsel ve yönetsel özelliği ile günümüze değin süreklilik gösterecektir.

Türk Başkentinde korunan bir diğer mekan Hippodrom'dur. Roma – Bizans döneminin en önemli siyasi ve toplumsal hareket alanı olan meydan, Osmanlı döneminde de "Atmeydanı" adıyla hemen hemen aynı işlevleri sürdürerek çok da planlı olmayan bir korunmaya sahip olmuştur.

Osmanlı döneminin eğlence ve gösteri alanı olan meydan günümüze değin işlevini yitirmeden gelen bir kentsel olgudur.

Yine bölgenin İbrahim Paşa Sarayı diye bilinen önemli yapı kompleksi, diğer vezir ve hanım sultan saraylarının Osmanlı döneminde bölgede yönetsel gücün varlığını hissettirmesine neden olan yapılardır.

---

[391] Metin Sözen, Devletin Evi Saray, İstanbul, 1991, s.64

Sadrazamın resmi makamı Bab-ı Ali (Paşakapısı) günümüzde valilik makamı olarak varlığını sürdürür ve Bab-ı yapılarına emniyet müdürlüğü, defterdarlık gibi önemli yönetsel statüye sahip birimler yerleştirilmiştir. Yine Darülfünun (ülkenin yüksek öğrenim kurumu, adliye kurumu) aynı alanda işlevini devam ettiren bir başka yapıdır. (Görünüş 3-6, Plan 44, Resim 1-4-28-30-55)

III. Yapı kuruluşunu belirleyici olarak topografya ile ilgili değerler ve kent dokusu

III.a. Liman bölgeleri

Bizans kentinin önemli toplanma alanları olan forumların hemen yakınına veya üzerine, topografyanın da İstanbul'da önemli kent nüvelerinin yerini hemen hemen hiç değişmeyecek şekilde belirlemesi sonucu önemli yapı toplulukları yani dinsel, ticari ve sosyal hayatın hareket noktalarının kurulduğunu görmekteyiz.

Bizans dönemi toplumsal yapının daha dışa dönük, günlük yaşamla daha ilintili oluşu, önemli kent nüvelerinin kentin sosyal alanları ile yakın konumda inşasına yol açmıştır. Önemli ticari ve sosyal yapılar, kentin forumları ile yakın olarak gelişmişlerdir.

Bizantion kenti kurulduğu yarımadanın denizle ilişkisi nedeniyle, Karadeniz-Akdeniz arasında gerek siyasi gerekse ticari açıdan önemli bir statüye sahip oldu.

Boğazdan geçen gemilerin ödedikleri gümrük ve bu gemilerin bakım, onarım geliri, getirdikleri yükün depolanma, muhafaza gelirlerinin önemli bir ticari kazanç olduğunu çeşitli kaynaklardan aktarır.

Yine kentin kayda değer bir deniz filosu bulunduğunu, bölgenin kontrolü konusunda söz sahibi olduğunuda bu kaynaklar belirtmektedir.

Kentin coğrafi konumu, liman faaliyetleri açısından son derece elverişli koşulları zaten sunmuştu.

7.5 km. uzunluğunda bir koy olan Haliç antik dünyanın en korumalı doğal limanlarından birisiydi. Kentin Bizantion döneminde limanı vardı.

Batıda Neorion ve hemen bitişiğinde doğuda Bosphorion (Prosforion)

Ana liman olan Neorion'un girişi dalga kıran ve mendireklerle korunmaktaydı. Günümüzün Sirgeci bölgesine denk düştüğü kabul edilen Neorion'un yerini ve biçimini belirleyecek kesin veriler mevcut değildir. Bölgenin yoğun ve kesintisiz iskanı arkeolojik araştırmaları imkansız kılar. Yapılan toprak araştırmaları ise kıyı cizgisinin yaklaşık 250 m. kadar ileriye kaydığını gösterir. Dolayısı ile antik dönemde burada bir koyun bulunduğu ve 'Neorion' limanının burada buluna bileceğini düşünmek mümkün görünür. [392]

Kentin limanlarını iskelelerini kentin kapıları ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Savunma amaçlı, limana girişi ve Haliç girişini engelleyen zincir Constantinopolis yakasındaki Eugenius kapısı yakınındaki Kontenarion Kulesi, Galata cihetinde ise Porta Catena'nın yanındaki Kastellion Ton Galatau kulesi ortasında idi.

Neorion limanı Septimus Severus döneminde genişletilmiş, Constantinopolis kentinde ise hem ticari liman, hende tersane işlevi görmüştür. Prosforion limanı daha geniş olmakla birlikte ticari işlevini sürdürmüştür. Bu nedenle bu liman kapsamında birçok iskeleyi değerlendirmek daha doğrudur. Karadeniz ve Khalkedon'dan gelen malların depolandığı, boşaltıldığı iskele bunların içinde en önemli olanı idi. [393]

Constantinus, Valens, I. Theodosius'un bu liman alanı kapsamında birer ambar inşa ettirdiğini kaynaklar belirtmektedir.

İskeleler (İtalyanca "Scala") Haliç kıyılarında Galata, Eminönü-Sirkeci bölgelerinde kentin ticari yaşamını belirleyen özellikleri ile günümüze değin önemini korumuşlardır. Erkan dönemin balık, baharat pazarları, Galata bölgesinin yabancı tüccarların imtiyazlı ticari rıhtımları bunlara örnek olarak gösterilebilir.

I.Constantinus kenti yeniden inşa etmeye başladığında kentin eski limanlarının konumlarında bir değişiklik olmadı.Prosforion limanı yakınındaki hayvan pazarı V.Constantinus zamanında (741-775) Forum Tauri'ye nakledildi.

Neorion limanı önemini kaybetmeyip askeri niteliğini kaybetmeyip denizcilikle ilgili amaçlara hizmet etti.

---

[392] Müller Wiener, Çev. Erol Özbek, İstanbul Limanı, İstanbul, 1998, s. 4

[393] A.g.e., s.6

Yeni kurulan kentte eski limanların kapasitesi yetersiz kalınca imparator Julianus (361-363) döneminde kenti Marmara denizine bakan, güney kıyısındaki bir koyda daha büyük bir liman inşaasına başlandı. Yeni limanın bulunduğu koyun içinde Hormisdas Sarayı'nın yanında bulunan bir iskele vardı. III.Bölgede yer alan liman Portus Novus olarak da tanınır. Neorion limanı gibi yarımdaire biçimindeki planından ötürü "Sigma" diye anılan üzeri tonoz örtülü büyük bir sütunlu galerisi vardı. Anatasios döneminde (491-518) limanın içi derinleştirildi ve bir mendirek yapıldı.

465 ve 561 de büyük zarar gördüğü iki yangın geçiren liman II.Justinos (565-578) tarafından adeta yeniden inşa ettirildi. O dönemden itibaren imparatorun eşinin adı ile "Sofia" limanı olarak anılmaya başladı. Daha sonraları "Kontoskalion" adı ile anılan bu liman Türk dönemindede (Kadırga Limanı) kullanılacaktır.

Theodosius limanı adı verilen yeni liman, tahminen I.Theodosius (379-395) tarafından XII. bölgede kıyıda girinti yapan bir koyda kuruldu. P.Gyllius bunu Eleutherius limanı adıyla Litaratüre sokarak çeşitli bir durum yaratmıştır.

"Patria"nın bir notunda Eleutherius limanının birinci Theodosius tarafından inşa ettirdiği Forum Tauri'den çıkan toprakla doldurtduğu belirtilir. [394]

Büyük olasılıkla Lycus (Bayrampaşa) Deresi tarafından getirilen alüvyonlarla çabuk dolan limanla ilgili olarak, yani semtin ve limanın adını burada sarayı bulunan Eleutherius'a bağlar.

Sofia Limanı ile daha eski olduğu bilinen Eleutherius Limanı arasında Cesarius, Kontoskanion ve Heptaskalion Neorionu adıyla bahsedilen üç liman daha mevcut olduğu tezini Guilland, Eleutherius limanına bağlı birimler olduğunu söyleyerek karşı çıkar. P.Gyllius'un Vlanga Limanı diye sözünü ettiği liman, dolması nedeni ile "Langa Bostanları" diye bilinen ve Yenikapı adıyla günümüze değin ulaşan bölgedir.

---

[394] Müller Wiener, Çev. Erol Özbek, İstanbul Limanı, İstanbul, 1998, s.8

Tüm bu isimlerin verildiği alan özellikleri örtüşerek aslında tek bir limanı işaret etmektedir. Eski ismi Eleutherius olan bölgede bulunan limanın genişletilmesi ve ambar binalarının inşa edilmesi sonucu önemli bir ticari liman olan Theodosius limanına dönüşmüştür. [395]

Marmara kıyısında yeri ve varlığı tanımlanabilir bir diğer liman ise, Büyük Saray'ın özel limanı olan Bukeleon Limanıdır. Başlangıçta sarayın özel bir iskelesi olma ihtimali yüksektir. Sadece imparatorluk gemilerine hizmet veren bu liman 1422 de Buondelmonti'nin çizdiği kent tasvirinde görülüyordu. Buondelmonti bu limanı "Portus olim palatii Imperatoris", İmparatorluk sarayının eski limanı olarak nitelendirmişti. Küçük liman alanını çevreleyen mendirek ise günümüzün sahil yolu hattı altında kalmıştır. [396]

Yine aynı nitelikte sadece imparatorların hizmetinde olan bir diğer liman ise porta Aurea yakınında "Pege" Manastırı'ndan dolayı "Limen tes peges" adını taşıyan küçük ölçüdeki limandı. (Harita 11, Görünüş 3, Resim 1-4)

---

[395] P.Ğ.İnciciyan, Hrand D. Andreasyan çevirisi, XVIII. Asırda İstanbul, İstanbul, 1976, s.9

[396] Müller Wiener, Erol Özbek çevirisi , İstanbul Limanı, İstanbul, 1998, s. 11

III.b. Doğa ile ilgili değerlerin değiştirilmesi

Kasımpaşa Piyalepaşa Camii ve bağlı yapılarının 1573/74 (Hicri 981) yılında inşa edildiği alanda, caminin kıble yönünden geçen Kozludere'nin bu kesimde teknelerin kullanabileceği taş döşeli bir kanal haline getirilerek denize bağlanması sonucunda akarsu yatağının doğal yapısı değişmiştir. [397]

Yavuz Sultan Selim döneminde Haliç'teki Küçük Bizans Tersanesi'nin bulunduğu dere ağzı genişletilerek tersanenin büyütülmesi için uygun alan sağlanmıştır. [398]

---

[397] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.450

[398] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.II, Ankara, 1994, s.298

III.c. Doldurularak kent dokusuna katılan limanlar

Kadırga limanı

Kadırga limanı, 1204 – 1261 Latin istilası sonunda kent geri alındığında VIII. Paleologos inşa ettirdiği donanmayı eski Neorion Limanı yerine fazla tercih edilmeyen Kontoskalion Limanı'nda konuşlandırılır. Juhanos yada Sofia olarakda bilinen liman genişletilir, dibi temizlenir ve bakım çalışmaları süreklilik gösterir. Zira liman alanı sürekli dolmakta olup çok uygun özellikte değildir. [399]

Osmanlı döneminde fetih sonrası liman kısa bir süre kulanılmıştır. Fakat XVI. yüzyıl başlarında artık yetersizliği artmış olup nihayet Vezir Sokullu Mehmet Paşa sığlaşan bataklığa dönüşen ve çevreye rahatsızlık veren limanı kendi sarayına da zarar verdiği için tamamen doldurtur. Zaman içinde doğa koşullarından ötürü dolan liman, daha sonra doldurularak meydan ve bostan haline gelmiştir.

Theodosius Limanı, Theodosius döneminde hayli derin koy olan liman alanı, Tauri forumundan çıkan toprakla doldurulur, zaman içinde Bayrampaşa Deresi'nin getirdiği alüvyonlarla tamamen dolarak işlevini yitimiş olup, günümüzde Langa Bostanları adı ile bilinmektedir. [400] (Harita 26, Görünüş 3)

---

[399] Müller Wiener, Erol Özbek çevirisi, İstanbul Limanı, İstanbul, 1998, s.30 – 32

[400] A.g.e., s. 8 – 9

III.ç. Yapı yerini belirleyici olarak manzara

Yeni Cami, Hünkar Kasrı

Yeni Cami, Hünkar Kasrı, Galata, Haliç, Boğaz'ın girişine hakim konumda inşa edilmiş olup, bağlı bulunduğu yapı topluluğunun inşasına 1597 yılında başlanmış, çeşitli nedenlerden ötürü 1663 (Hicri 1074) yılında bitirilmiştir. Yapı topluluğunun Valide Turhan Sultan için yaptırılan ve klasik bir Türk konutunun tüm özelliklerini taşıyan yapıya caminin kıble duvarı arkasındaki görkemli bir kapıdan, yüksek Hünkar Kasrı'na bir rampa ile çıkılır. Yapı denizi gören birisi kubbeli iki büyük oda, bir eyvan ve odalar arası bir heladan oluşur. Bunlar kapalı bir sofaya açılır. Eyvanlardan galerili bir sofadan camii içindeki hünkar mahfiline geçilir. [401] (Resim 13-14)

Sultan Selim Camii

Kentin Haliç yönünde silüetini belirleyen en önemli yapılarından biri olan yapı olan yapı topluluğu kent merkezinden ulaşımın oldukça zor olduğu bölgede I. Selim'in oğlu Kanuni Sultan Süleyman tarafından, 1522/23 de (Hicri 929) inşa ettirilmiştir. Yapı topluluğunun kuruluş alanı, Haliç'e uçurum olarak inen ve halk arasında Kırkmerdiven diye bilinen yükselti olup, I. Selim'in burayı çok sevdiğini ve sık sık gelip dinlendiğini rivayet eden halk söylenceleri vardır. [402] (Plan 2-20, Resim 90-91-93)

---

[401] Doğan Kuban, İstanbul Yazıları, Istanbul, 1998, s. 143

[402] A.g.e., s. 93

Topkapı Sarayı

İstanbul yarımadasının Marmara, Boğaziçi ve Haliç'in buluştukları yere uazanan ilk platosu tarih boyunca kurulan yerleşmelerin önemli dinsel ve yönetsel yapılarına ev sahipliği yapmıştır.

XIX. yüzyıl öncesi Topkapı Sarayı denmeyen yapı topluluğu Saray – ı Hümayun, Yeni Saray gibi isimlerle bilinir.

Sur – ı Sultani adı verilen ve Fatih döneminde inşa edilen koruyucu duvarlarla çevrili saray alanı heterojen yayılım gösteren ve yüzyıllar boyu padişahların inşa ettirdiği yapılarla bir Kal'a – i Sultani niteliği kazanmıştır. Ayasofya ve Aya İrini'nin varlığı saray girişini doğuya kaydırmıştır. Sarayın Hasbahçe'sinin küçük bir bölümü günümüzde Gülhane Parkı olarak halka açılmıştır. [403]

Topkapı Sarayı alanı, İstanbul kentinin manzaraya en hakim noktasında olup geniş perspektif ile kentin kuzey, doğu ve batı yönlerinde kent silüetinin etkin başlangıcıdır. (Harita 22, Plan 44, Resim 1-4-28-30-55)

---

[403] Doğan Kuban, İstanbul Yazıları, Istanbul, 1998, s. 205-208

III.d. İstanbul topografyası ile ilgili halk söylenceleri

İstanbul'un orta noktası Şehzade Camii ve bağlı yapılarının güney köşesinde yeralan devşirme mermer sütunun, kentin merkez noktası olduğuna dair inanış, kentin topografik konumuna göre yerleşim ve gelişim gösteren Roma-Bizans kent dokusunda, aksiyal dağılıma göre sur içi kent alanının merkezinin bu nokta olması ile örtüşmektedir.

III.e. Kent dokusuna zarar veren doğal olaylar

İstanbul'da kent dokusunu olumsuz etkileyen doğal olayların başında depremler gelmektedir. Bizans döneminde de kentin bir çok deprem yaşadığını kaynaklar belirtmektedir.

Fetih sonrasında yaşanan en büyük deprem, 915 rebiülahırın yirmibeşinci salı günü (ağustos 1509) başlayan ve kırkbeş gün süren depremdir. Kıyamet-i Suğra (küçük kıyamet) diye bilinen bu deprem kentin yapı karakterlerini ve kent dokusunu çok fazla etkilemiştir.

Kentteki tüm camilerin minareleri yıkılmış, bir çok caminin kubbelerinde çökmeler olmuştur. 109 mescidin yıkıldığı, Yeni Saray ve Atmeydanı'nın harap olduğu belirtilir. [404]

Beyazıt medresesi tamamen yıkılmış, Karaman semti en fazla zarar gören bölge olmuş, Eğrikapı'dan – Yenikapı'ya kadar tüm surlar yıkılmıştır.

II. Bayezid'in emri ile, Mimar Hayreddin idaresinde Anadolu'dan yapı ustaları getirtilerek kentte yoğun bir imar faaliyeti başlatılmıştır. [405]

Yine kentin yaşadığı en önemli olaylardan biri olan ve 1489 yılında meydana gelen Yıldırım Hadisesinde, Atmeydanı'nda bulunan ve mühümmat deposu olarak kullanılan Güngörmez Kilisesi'ne yıldırım düşmesi sonucu yapı havaya uçar. Aynı olayın peşinde şiddetli yağmurlar sonucu kentte su baskınlarının olduğu belirtilir. [406]

---

[404] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.II., Ankara, 1994, s.33

[405] Mustafa Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", Türk sanatı Tarahi Araştırma ve İncelemeleri, İstanbul, 1963, s.58

[406] Mustafa Cezar, A.g.e., s.57

1553 yılında meydana gelen sel, Haliç Kağıthane'de çok büyük hasara neden olmuştur.

1557 yılındaki depremde ise evlerin hasar gördüğü belirtilir.

1563 yılında, Kanuni Sultan Süleyman döneminde şiddetli yağmurlar sel baskınına neden olur. Kağıthane deresi taşar ve çevresine büyük hasar verir. Su kemerlerinin gözleri selin sürüklediklerı sonucu tıkanır. [407]

1648 yılında meydana gelen büyük depremde ise Silivrikapı İbrahim Paşa Camii ve Çemberlitaş Atik Paşa Camii harap olur. At Meydanı'ndaki Firuz Ağa Camii'nin minaresi yıkılır. [408]

Kentin yaşadığı doğal olaylarda kentin önemli yapılarındaki malzemenin farklılığı ve inşaatlarındaki özen sonucu bunların fazla zarar görmediğini ve bu nedenle kent dokusu ve silüetinde köklü değişmelerin yaşanmadığını söylemek yanlış olmaz.

Kentte sürekli yaşanan yangınlar, çeşitli koruma hükümleri ile önlenmeye çalışılmıştır. Bunlardan biri, camilerin yakınına konut inşasını yasaklayan hükümdür. Yine aynı hükümle konutlarda saçakların bitişik düzeni koşula bağlanmıştır. [409]

Fetihten hemen sonra, Fatih Sultan Mehmed'in çobanbaşısı Ali Fakih'in Kocamustafapaşa'da inşa ettirdiği cami, 1894 depreminde tamamen yıkılmış ve yerine yapı yeniden inşa edilmiştir. Caminin bulunduğu mahalle, caminin kurucusunun adı ile bilinir. [410]

---

[407] Mustafa Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", Türk sanatı Tarahi Araştırma ve İncelemeleri, İstanbul, 1963, s.60

[408] A.g.e., s.61

[409] Ahmed Refik, Hicri Onuncu Asırda İstanbul Hayatı, C.I, İstanbul, 1931, s. 20

[410] Ekrem Hakkı Ayverdi, Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri Şehrin İskanı ve Nüfusu, Ankara, 1958, s.12

III.A. İnşa alanı özelliklerinin mimari kuruluşu etkilemesi

III.A.1. Yamaçlara farklı yüksekliklere inşa edilen yapı toplulukları

Kadırga Sokullu Camii ve Bağlı Yapıları

Vezir Sokullu Mehmed Paşa tarafından 1571/72 (Hicri 979) yılında Mimar Sinan'a inşa ettirilen yapı topluluğu kentin eski ve yoğun yerleşiminin olduğu Kadırga Şehit Mehmed Paşa yokuşunda bulunmaktadır. Sokullu Mehmed Paşanın yapı topluluğuna yakın, Sultan Ahmet mevkiinde sarayı bulunmaktadır. Yapı topluluğunun camisinin inşa alanında Bizans kilisesi bulunduğu cami kitabesinde belirtilir. [411]

Yapıyı çeviren tüm yol dokusu meyilli olup cami, medrese olarak planlanan yapı topluluğunun avlusuna en alt kotta dersanenin altında inşa edilen bir merdivenle girilir. Cami, medrese aynı kotta, tekke binası daha arkada daha yüksek kotta inşa edilmiştir. En alt kotta ise sokaktan avluya girişi sağlayan merdiven mevcuttur. [412] (Harita 26, Plan 36, Resim 108-110-111)

---

[411] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.461

[412] Doğan Kuban, İstanbul Yazıları, Istanbul, 1998, S. 132

Eyüp Zal Mahmud Paşa Camii ve Bağlı Yapıları

1579/80 (Hicri 987) yıllarında Vezir Zal Mahmud Paşa ve eşi Şah Sultan tarafından yaptırılan yapı topluluğu, Eyüp'te Haliç'e hakim konumda yamaçta inşa edilmiştir. [413]

Yapı topluluğunun cami ve medresesi aynı kotta ve ortak avlularına merdivenli bir girişle bağlanan ikinci medrese alt kotta olmak, üzere kademeli yerleşim düzeni ile kuruluş arsasına konuşlandırılmıştır. Alt medrese ile aynı kotta bir meydan çeşmesi ve kurucusunun türbesi bulunmaktadır.

İki ayrı kotta yerleştirilen medreseleri tek medrese olarak kabul eden görüşler mevcuttur.

Kuruluş arsasının kuzey doğu yönündeki fazla eğimi nedeni ile caminin bu yöndeki yan sahnı alt kottaki medrese odalarının oluşturduğu alt yapı üzerine oturtulmuştur. [414] (Plan 39, Resim 120-121)

Üsküdar Mihrimah Camii ve Bağlı Yapıları

Üsküdar'da iskele meydanında Hanım Sultan Mihrimah Sultan tarafından 1547/48 (Hicri 954) yılında Mimar Sinan'a inşa ettirilen yapı topluluğu Boğaziçi ve Marmara'ya hakim konumda kıyı çizgisi esas alınarak oluşturulan bir set üzerine inşa edilmiştir. [415]

Mimar Sinan'ın mekan araştırmalarının yeni bir denemesi olarak caminin giriş yönündeki yarım kubbesi kaldırılmıştır. Medrese cami ile paralelliği bozulmuş biçimde, kıyı çizgisine göre yerleştirilmiş olup kuzeye dönük olarak inşa edilmiştir.

Sıbyan mektebi, caminin kıble yönünde bir yolla ayrılır biçimde, inşa edilmiş olup, eğimli arsada inşa nedeni ile kapalı dersane, altı dükkan olarak düzenlenmiş fevkani kuruluş özelliği gösterir. [416] (Plan 30, Resim 149-150-151-153)

---

[413] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.491

[414] Doğan Kuban, İstanbul Yazıları, Istanbul, 1998, S. 134 – 137

[415] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.424

[416] Doğan Kuban, İstanbul Yazıları, Istanbul, 1998, s. 98-100

III.A.2. İnşa alanı yeterli olmadığı için yapılar topluluğunun uzağına inşa edilen yapılar

Sultan Selim Medresesi

Sultan Selim Camii ve bağlı yapıları, Fatih Sultan Selim bölgesinde Haliç'e hakim konumda inşa edilmiştir. Yapı topluluğunun inşa alanının yetersizliği nedeni ile medrese, Yavuz Sultan Selim adına oğlu Kanuni Sultan Süleyman tarafından, Yenibahçe'de Halıcılar Köşkü yakınına 1548-49 da Mimar Sinan'a inşa ettirilmiş olup, çevrenin cami ihtiyacı nedeni ile medresenin dersanesi 1562-63 yılında minare ve mimber eklenerek mescide çevrilmiş. U düzeni biçiminde dizilen hücreler dikdörtgen avlunun iki kısa bir uzun kenarını çevrelemekte, mescit-dersane açık kalan diğer uzun kenarın ortasında bağımsız olarak yer almaktadır. [417] (Plan 40)

Rüstem Paşa Medresesi

1550 (Hicri 957) yılında Vezir Rüstem Paşa tarafından Mimar Sinan'a inşa ettirilen yapı, Yeşildirek Hoca Hanı Sokağı'nda bulunmaktadır. Rüstem Paşa Camii kuruluş alanının yoğun ticari yerleşiminden ötürü yetersizliği nedeni ile medrese, camiden uzağa inşa edilmiştir. Rüstem Paşa Medresesi, dıştan kare kitleli fakat avlusu sekizgen, sekizgenin yanlarını çevreleyen üç birimli kuruluşa sahiptir. Revaklı avlusunun çevresinde dersane ve yirmibir talebe odası bulunmaktadır. [418]

---

[417] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.366

[418] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.134-135

III.B. Kent dokusuna bağlı olarak şekillenen yapılar

Rüstem Paşa Camii

1555/61 yıllarında Vezir Rüstem Paşa'nın Haliç yamacında Eminönü ticaret bölgesinde, Uzun Çarşı Caddesi'nin kıyıya bağlandığı aks üzerine inşa edilmiştir. Fatih döneminde (1451/81) buraya inşa edilen Tahtakale Hamamı'nın karşısındadır.

Ticari dokunun yoğun olduğu inşa alanı aynı zamanda gayrı müslim esnafında fazla olduğu bir bölge idi.

Cami ticari dokuya uyum gösteren dükkan ve mahzenlerden oluşan bir alt yapı üzerine fevkani kuruluşla inşa edilerek bu yoğunluktan soyutlanmıştır. 40 x 40 ölçülerindeki zemin katı oluşturan kat üzerinde platform üzerine inşa edilmiş cami terasına avlunun dört yönünden kapalı merdivenlerle ulaşılır. [419] (Plan 35, Resim 125-126-127)

Azapkapı Sokullu Camii

Galata bölgesinde, Ceneviz sur kapısı Porta Saint Antonia yakınına [420] Vezir Sokullu Mehmed Paşa tarafından 1577/78 (Hicri 985) yılında Mimar Sinan'a inşa ettirilen caminin kuruluş alanı Haliç kıyısında sağlam olmayan zemindir. Zemin sağlamlığını sağlamak amacı ile denize çakılan kazıklar üzerine inşa edilen tonozlu mahzenler caminin alt yapısını oluşturur. [421]

Yapının deniz kıyısında Galata Liman ve Tersane bölgesinin yoğun iskan alanında kuruluşu nedeni ile avlu ve son cemaat yeri inşa edilmemiş olup, Pera ulaşım bağlantısının önemli iskan noktasında konuşlandırılmıştır. (Plan 1, Resim 128-129)

---

[419] Doğan Kuban, İstanbul Yazıları, Istanbul, 1998, s.123 – 124

[420] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.378

[421] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s. 140

III.B.1. Kent dokusunun plan kuruluşunu etkilediği medreseler

Üsküdar Atik Valide medresesi

1583 (Hicri 991) yılı dolaylarında tamamlandığı düşünülen yapı topluluğunun Sultan III. Murad'ın annesi Nurbanu Valide Sultan'dır (ö.1580). Üsküdar Toptaşı'nda Boğaziçi ve Marmara'ya hakim konumda seçilen inşa alanının eğimli olması nedeni ile oluşturulan teraslar üzerine üç ayrı aksta konuşlandırılan yapı topluluğunun medresesinin kuzeydeki ana cephesi Valide Kahya'sı Sokağına paralel yapıldığı için Caminin ana ekseninden batıya doğru dönen ve bu nedenle batı cephesi doğudakinden uzun olan Atik Valide Medresesi üç yanı kubbeli revaklarla çevrili bir avlu etrafında düzenlenmiştir.Avlunun batısında dört, doğusunda iki, kuzeyinde oniki oda vardır. [422] (Plan 42)

Aynı uygulamayı Şehzadebaşı'nda Kuyucu Murad Paşa'nın inşa ettirdiği 1605/6 (Hicri 1014) tarihli yapı topluluğunun medresesinde'de görmek mümkündür.Burada medrese hücreleri, dersane, türbe, sekizgen biçiminde sebil, sıbyan mektebi ve dükkanlar üçgen biçiminde dar bir arsaya sığdırılmış bu uygulamadan ötürü yapı topluluğunun simetrisi bozulmuştur. [423]

---

[422] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s. 177

[423] Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s. 320

III.B.2. Cami yapılarında kent dokusunun yapıya girişi etkilemesi

Eğrikapı İvaz Efendi Camii

Eğrikapı İvaz Efendi Camii 1585 yılında Kazasker İvaz Efendi tarafından Bizans sarayı Blekhernia'nın temellerinden oluşan teras üzerine inşa edilmiştir. Yapı Eyüp Zal Mahmut Paşa Camiine benzeyen mimari özellikleri nedeni ile, Mimar Sinan'a maledilir. (Plan 43a)

Yapıya kıble yönünden ve batı yan cephesi boyunca uzanan yoldan geçilerek girilmektedir. Bursa Yeşil Camii'nde aynı uygulama görülmektedir. [424]

[424] Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s.302

III.B.3. Çevrenin hareketliliğine karşı yapıların korunması

Beyazıt Camii ve bağlı yapıları

Sultan II.Bayezid tarafından 1501/6 (Hicri 906/11) yıllarında inşa ettirilen yapı topluluğunun mimarı Yakub Şah Bin Sultan Şah Kemalettin, Hayreddin olarak tartışmalı isimlerdir. [425]

Merkez yapısı cami olan yapı topluluğu, cami doğusunda imaret ve han, camiden uzak konumda medrese, batıda hamam, caminin güney doğusunda mektep ve güneyinde türbeler olmak üzere, [426] İstanbul yarımadasının yüksek platosunun Haliç'e ve Marmara'ya inen yamaçlarının birleştiği düzlük alana, cami merkez yapı olarak asimetrik dağılımlı fakat topografya ile uyumlu olarak inşa edilmiştir. [427]

Kentin Bizans döneminden itibaren kent dokusunun önemli gelişim noktalarından olan Forum Tauri'nin köşesine ve Mese ulaşım aksının üzerine inşa edilmesi kuruluş alanının kent dokusu içindeki önemini belirleyen özellikleridir. [428] (Harita 11-12, Resim 10-67-68-69)

---

[425] Rıfkı Melul Meriç, " Bayezid Camii Mimarı, II. Sultan Bayezid Devri Mimarları İle Bazı Binaları, Bayezid Camii İle Alakalı Hususlar, Sanatkarlar ve Eserleri", Yıllık Araştırmalar Dergisi, 2, Ankara, 1957, s.8

[426] Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s.134

[427] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.224

[428] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.385

Kuruluş alanı günümüzde kentin önemli meydan geleneğini sürdüren yapı topluluğu, kentin en önemli ulaşım aksı üzerinde yer almaktadır. Bu nedenle caminin yol cephesine hazire uygulanarak ve medresesi avlu içine alınarak yapılar çevrenin gürültü ve yoğunluğundan soyutlanmıştır.

Rüstempaşa Camii

Sadrazam Rüstem Paşa tarafından 1561/62 (Hicri 969) yıllarında, Mimar Sinan'a inşa ettirilen yapı topluluğu, Eminönü, Nalburlar Mevkii diye bilinen Haliç bölgesini yoğun ticaret alanı içinde Beyazıt, Hanlar, Kapalı Çarşı bölgesine bağlayan yol aksı üzerine, dar ve sınırlı arsa içinde inşa edilmiştir. [429]

Yapı inşasında, gözönünde tutulan en önemli faktör, çevredeki yoğun ticari dokudan ve bu ticari dokuyu oluşturan gayri müslim esnaftan yapıyı soyutlamak olmuştur. Yapı bu nedenle fevkani olarak inşa edilmiş ve inşa alanının sınırlı olması nedeni ile medresesi yapıdan uzağa, Yeşildirek bölgesine konuşlandırılmıştır.

Yapının kuruluş alanı, Haliç'e hakim bir yamaç olup, yapının son cemaat yeri avlu görevini üstlenecek şekilde düzenlenmiş ve yapının altındaki dükkanlar ile yapı bu yoğun ticari alanda yükseltilerek sakinlik kazandırılmıştır. (Plan 35, Resim 125-126-127)

Fatih Mesih Paşa Camii

Vezir Mesih Paşa tarafından Fatih Eski Ali Paşa Caddesi üzerinde yoğun yerleşim alanı içinde 1586 da inşa edilen yapının mimarı Davut Ağa'dır. [430]

Doğu batı doğrultusunda dik bir yamaç üzerine batı cephesinin altına dükkanlar inşa edilerek elde edilen bir platform üzerine inşa edilen caminin çevresinde medrese odaları bulunmayan revaklı bir avlusu vardır. Bu avluda geleneksel düzenlemede görülen şadırvan yerine kurucusu Mesih Paşa'nın açık türbesi yer alır. [431] (Plan 26b, Resim 88)

---

[429] Doğan Kuban, İstanbul Yazıları, Istanbul, 1998, s.123-124

[430] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s. 439

[431] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s. 226

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

III.B.4.Önceden inşa edilen önemli bir yapının karşısına daha sonra inşa edilen diğer önemli yapı

Haseki Gevher Sultan Medresesi

Gevher Sultan Medresesi, Cerrahpaşa bölgesinde 1586/87 (Hicri 995) tarihinde, Mimar Sinan tarafından inşa edilmiş olup, Cerrahpaşa Caddesinde, Cerrah Mehmed Paşa Camii'nin (1593) kuzeybatısında bulunmaktadır. İlk örneği İznik Süleyman Paşa Medresesi olan her hangi bir yapıya bağlı bulunmadan inşa edilen medreselerin İstanbul örneğidir. [432] (Plan 28, Resim 113)

Plan ve boyut açısından İstanbul Bayrampaşa ve Üsküdar Mihrimah Sultan Medreseleri ile benzeşir. [433]

Teşkilat ve idari yönden kırklı medreseler grubuna girer. [434]

---

[432] Zeynep Ahunbay, "Medreseler", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.V, İstanbul, 1994, s.323

[433] Zeynep Nayır, "İstanbul Haseki'de Bayrampaşa Külliyesi", İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, Ankara, 1976, s.410

[434] Cahid Baltacı, XV. – XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri , İstanbul, 1976, s.213

Haseki Camii ve bağlı yapıları ve Bayrampaşa yapı topluluğu

Bayrampaşa yapı topluluğu, Vezir-i azam Bayram Paşa tarafından, 1634/35 (Hicri 1044) yıllarında, Mimar Kasım Ağa'ya inşa ettirilmiştir.

Yapı topluluğu Haseki'de Cerrahpaşa ve Keyci Hatun mahallelerinin sınırında Haseki yapı topluluğunun yanında yer almaktadır. Tekke, türbe, sebil, çeşme, sıbyan mektebi [435] ve medreseden ibaret olan yapı topluluğu, Bayrampaşa (Lycus) deresi vadisinin doğu ve güneydoğuya eğimli yamacına inşa edilmiştir. [436] İnşa alanının topoğrafyası nedeni ile medrese alt katındaki dükkanlar vasıtası ile yükseltilerek diğer yapılarla aradaki kod farkı giderilmeye çalışılmıştır.

Yapı topluluğunun inşa programında cami yoktur. Cami ihtiyacı batısında bulunan Haseki Camii ile karşılanmıştır. (Plan 29, Resim 113-114)

Haseki Camii ve bağlı yapıları

Haseki semtinde camii, medrese, imaret, darüşşifa ve sıbyan mektebinden oluşan yapı topluluğu 1538/39 (Hicri 945) tarihleri arasında inşa edilmiştir.Mimarı Mimar Sinan olan yapı topluluğunun inşa alanı , XVI. yüzyıl başında nüfus yoğunluğu fazla olan yerleşim bölgesidir.Bu da yapı topluluğunda sıkışık ve düzensiz yerleşim uygulamasına neden olmuştur. [437]

Haseki Camii'nden sokak aşırı inşa edilen Bayrampaşa türbesi, mektebi, medresesi ve sebili Vezirazam Bayram Paşa tarafından 1634/35 te (Hicri 1044) dönemin baş mimarı Kasım Ağa'ya inşa ettirilerek yapı topluluğunun Haseki Camii ile işlevsel bütünlüğü sağlanmıştır. [438]

Haseki Camii ve bağlı yapıları ile yanyana, yapılar arasında sokak geçecek şekilde konuşlandırılmıştır. (Harita 14, Plan 31, Resim 115)

---

[435] Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s.340 – 341

[436] Zeynep Nayır, "İstanbul Haseki'de Bayrampaşa Külliyesi", İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, Ankara, 1976, s.401

[437] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.38 – 43

[438] Zeynep Nayır, "İstanbul Haseki'de Bayrampaşa Külliyesi", İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, Ankara, 1976, s.397 – 410

Beyazıt Medreset – ül Kuzat

Mimar Kemalettin Bey'in tasarladığı yapı 1. Ulusal Mimarlık dönemi mimari özelliklerini taşır. [439] 1913 yılında Beyazıt'tan Süleymaniye'ye giden eski Takvimhane, şimdiki adı Besim Ömer Paşa Caddesi ile Kaptan–ı Derya sokağının kesiştiği yerde inşa edilmiştir. Medresenin bulunduğu yerde daha önce Kaptan İbrahim Paşa yapı topluluğunun hamamı bulunmaktaydı.

[439] Metin Sözen, Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı, Ankara 1984, s.36

III.C.Topografya ile ilgili değerlerin ve kent dokusunun bağlayıcı etkilerine karşı düşünülen önemler

İnşa edilen setlerle yapı alanlarının düzenlenmesi

Süleymaniye Camii ve bağlı yapıları

Süleymaniye Camii, Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1544 -1557 (Hicri 951/65) yıllarında Mimar Sinan'a inşa ettirilen ve bağlı yapılarının kuzey yönünde Haliç terasında yer alan birinci ve ikinci medreseleri yapı topluluğunun inşa edildiği alanın topografik özelliklerinin gerektirdiği koşullar nedeni ile farklı nivolarda oluşturulan setler üzerine inşa edilmiştir. [440]

İnşa alanının Haliç yönünde eğimi büyük istinat duvarları ile elde edilen teraslar vasıtası ile olumlu yönde kullanılmış cami ve Kanuni'nin Türbesinin konuşlandığı doğal kot esas olmak üzere sıbyan mektebi, Evvel ve Sani Medreseleri ve Tıb Medresesi altlarına dükkanlar yerleştirilerek yüksek kotta, Darüşşifa, imaret ve tabhane altlarında ahırlar ve kervansaraylar ile daha alçak kotta, Salis ve Rabi Medreseleri, kuruluş arazisinin çok eğimli olması nedeni ile avluları bile eğimli inşa edilerek, Darülhadis Medresesi destek duvarı yardımı ile arazi doldurularak ve arazinin eğimine göre diğer yapılardan farklı yönlendirilerek, cami dış avlusu tümüyle dolgu bir alan üzerine istinat duvarları içine dükkanlar yerleştirilerek inşa edilmişlerdir. (Plan 33, Resim 76-77-79-81-82)

---

[440] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.73-74

Kadırga Sokullu Camii ve bağlı yapıları.

Eminönü ilçesinde, Şehit Mehmet Paşa Yokuşu'nda Bizans kilisesi yerine Mimar Sinan tarafında inşa edilen yapı topluluğunun kurucusu Sokullu Mehmet Paşa'dır. 1571/72 (Hicri 979) yılında inşa edilen yapı topluluğunun cami ve medresesi aynı avluyu paylaşmaktadır. [441]

Kentin en eski ve yoğun yerleşim alanı içinde çok engebeli bir arazi üzerine inşa edilen yapı Hadika'da fevkani olarak belirtilir. [442]

Yapı topluluğunu çevreleyen bütün yollar meyilli olup esas kirişle avlu kotu arasında beş metre, avlu kotu ile arkadaki tekkenin avlu kotu arasında dört metre kot farkı mevcuttur.

Cami, medrese ve tekkenin inşası için arazinin setlerle düzenlendiği görülür. Suterazisi Sokağı üzerindeki cephe ile kuzey yönünde yer alan ve tekkeyi cami-medrese gurubundan ayıran duvar da kademeli inşa edilerek yapının kuruluş düzeni arsanın eğimine uygunluk gösteriri biçimde düzenlenmiştir. [443] Cami – medrese avlusuna dersane altında tonozlu geçit olarak düzenlenen merdivenle sokak bağlantısı kurulmuştur. [444] (Harita 26, Plan 36, Resim 108-110-111)

---

[441] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.106

[442] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.248

[443] Baha Tanman, "Sinan'ın Mimarisi, Tekkeler", Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri, İstanbul,1988, s.313-314

[444] Zeynep Ahunbay, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri, İstanbul,1988, s.266

Üsküdar Atik Valide Camii ve bağlı yapıları.

Sultan III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan tarafından 1583 (Hicri 991) yılında Mimar Sinan'a inşa ettirilmiştir. Yapı topluluğu Üsküdar Toptaşı'nda, İstanbul Boğazı'na hakim bir yükseltiye inşa edilmiştir. [445]

Yapılar kademeli yerleşim düzenine göre araziye yerleştirilmiştir. En üstte cami, onun bir kat altında hankah, medrese, mektep, darülhadis, ve darülkurra, daha alt seviyede darüzziyafe, tabhane, darüşşifa olmak üzere abidevi, bir imaret kütlesi içine yerleştirilmiştir. [446]

Yapılar topluluğu, üç aks üzerine üç ayrı kotta biribirinden bağımsız düzenleme ile, tekke ve cami aynı kotta yer alırken, diğer sosyal fonksiyonlu yapılar daha alt kotta yerleştirilmiştir. Darüşşifa bu yapılar topluluğunun solunda bağımsız girişli olarak ayrı bir kotta bulunmaktadır. [447]

Kuruluş alanı itibariyle, Süleymaniye yapılar topluluğu ile benzeşir. Mimar Sinan'ın topografya ile uyumu en başarılı uyguladığı yapı topluluklarından biridir. Özgün mimarisi ne yazık ki korunamamış, III. Selim döneminde imaret Nizam-ı Cedid Ocağı'na kışla olarak verilmiş daha sonra Alemdar Mustafa Paşa'nın Sekban-ı Cihadiye, daha sonra Asakir-i Nizamiye süvarisine tahsis edilmiştir. Kervansaray, darüşşifa, darülhadis (1834/35) üstüne kat çıkılarak özelliğini kaybetmiştir. [448]

Kentin Anadolu yakasındaki silüetinin egemen yapısıdır. Marmara ve Boğaziçi yönünden kent silüetini etkiler. (Plan 42, Resim 154)

---

[445] Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s.290

[446] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.175-177

[447] Gönül Cantay, "Sinan Külliyelerinde Darüşşifa Planlaması", Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, İstanbul, 1988, s.48

[448] Doğan Kuban, "Atik Valide Camii", Mimarlık ve Sanat, İstanbul, 1962, 1 - s.33

IV. Kent dokusunu belirleyici olarak yapı

IV.A. Yapılar

Kentin fetih sonrası gelişimi Fatih Sultan Mehmed'in devlet ileri gelenlerinden inşaasını istediği kamu yapıları, camiler, medreseler, hanlar ve imaretlerle oluşur.

Kent dokusunu belirleyen ilk önemli yapı Sadrazam Mahmud Paşa'nın çarşı alanında 1462 inşa ettirdiği camidir. 1463 te Fatih Sultan Mehmed adını taşıyan kentin en önemli komplexi olan yapı topluluğunun inşaasına başlar. Fatih Sultan Mehmed'in başlattığı bu imar faaliyet kentin hem simgesel hem kensel açıdan önemli noktalarına inşa edilen diğer yapılarla kentin gelişimi sürekli kılınacaktır.

Mahmud Paşa Yapı Topluluğu

Osmanlı yönetim sisteminde kentteki tüm arazi sultana aitti. Ancak fethin değerli sadrazamı Mahmud Paşa'ya verilen değerli arazi üzerine kente ve topluma hizmet verecek önemli bir tesis oluşturulması için verilmiştir. 1462 de bitirilen yapı topluluğu kentin en önemli ticari alanı yakınında cami, medrese, hamam, imaret, daruttalim ve mahkeme binalarından oluşur biçimde inşa edilir. Yine çevredeki ticari doku nedeni ile kentin en önemli hanı (Kürkçü Han)'da bu yapı topluluğu dahilindedir. (Plan 17a)

IV.A.a. Yapı kuruluşlarında belirli yönelişler

Medrese yapılarının tek yapı olarak inşa edilmesi

Gevher Sultan Medresesi

Cerrahpaşa bölgesinde 1586/87 (Hicri 995) tarihinde inşa edilen yapı, Cerrahpaşa Caddesinde, Cerrah Mehmed Paşa Camii'nin kuzeybatısında bulunmaktadır. İlk örneği İznik Süleyman Paşa Medresesi olan her hangi bir yapıya bağlı bulunmadan inşa edilen medreselerin İstanbul örneğidir. [449] (Plan 28, Resim 113)

Plan ve boyut açısından İstanbul Bayrampaşa ve Üsküdar Mihrimah Sultan Medreseleri ile benzeşir. [450]

Teşkilat ve idari yönden kırklı medreseler grubuna girer. [451]

---

449 Zeynep Ahunbay,"Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri, İstanbul,1988

450 Zeynep Nayır, "İstanbul Haseki'de Bayrampaşa Külliyesi", İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, Ankara, 1976, s.410

451 Cahid Baltacı, XV. – XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri, İstanbul , 1976, s.213

IV.A.b. Saray yapılarının konumu ile beliren yönetici-halk ilişkisi

Fethin sadrazamı Mahmud Paşa'nın Sultanahmet'te Milion'un arkasından başlayan ve İstanbul Anadolu Lisesi'nin batısına kadar gelen, içinde sarayının bulunduğu bahçelerin yer aldığı geniş alanın bitiminde inşa edilen fetih sonrasının ilk sosyal kompleksi olarak kentin yoğun ticari yerleşim alanı içine inşa edilen yapı topluluğu camii, medrese, hamam, imaret, kervansaray (Kürkçü Han) ve mahkeme binalarını içermekteydi. [452]

1462/63 (Hicri 867) yıllarında inşa edilen ve Mahmut Paşa'ya bağışlanan zengin ve geniş alanda sosyal kompleks olarak tasarlanan yapı topluluğunun işlev çeşitliliği önemlidir. Halk tarafından çok sevilen bir kişi olan Mahmud Paşa devletin en üst birimi ile halk arasında dengeli bir ilişki kurmuş önemli bir devlet adamı idi. Çağının kültürlü bir devlet adamı olan Mahmud Paşa'nın idamı halk arasında üzüntü yaratmıştır.

Kentin sosyal yaşamı içinden kendini soyutlamadan idarecilik yapan bu kişinin kurucusu olduğu yapı topluluğu günümüze değin adı ile tanınan semtin çekirdeğini oluşturmuştur. [453]

---

[452] Süheyl Ünver, "Mahmud Paşa Vakıfları ve Ekleri", Vakıflar Dergisi, 4, Ankara, 1958, s.66-77

[453] Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C.III, İstanbul, 1973, s. 18

IV.A.c. İşlev değiştiren yapılar

Valide Han.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında, Piyale Paşa Sarayı, 1740 (Hicri 1153) dolaylarında Kösem Mahpeyker Sultan tarafından üç avlulu, kuleli bir han haline dönüştürülmüştür. (Piyale Paşa dönemi yapısının kulesinden, Babinger ve Evliya Çelebi söz etmektedirler.) [454] (Harita 20)

Balkapanı Hanı.

XV. Yüzyılda, Venedik ticaret kolonisinin yönetim merkezi olan ve bütün bir adayı kaplayan yapı daha sonra Balkapanı Hanı olarak işlevini sürdürür. (Harita 20)

Kuruluşu Bizans dönemine (XII. yüzyıl) kadar inen han, Venedikli tüccarlar tarafından yaptırılmış olabilir. Fetih'den sonra ilaveler ve tamirler yapılmış 1954'te yangınla mescidi de birlikte yanmıştır. [455] (Harita 20)

Seraskerlik yapısı

Seraskerlik yapısı ve bağlı yapıların bulunduğu alan yüzyıllar boyunca özel bir durum gösterir. Bizans döneminde de çevresi surla çevrili bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde İstanbul Üniversitesi merkez binalarının bulunduğu alan olup, Seraskerlik Kapısı diye bilinen kapı, Üniversite'nin Beyazıt Meydanı'na açılan ana kapısıdır. (Harita 20, Resim 11)

---

[454] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen, 1977, s.492

[455] A.g.e., s.492

IV.B. Yapı toplulukları

Mahmud Paşa yapılar topluluğu

Fetihten hemen sonra, Bizans döneminin de önemli ticaret alanı olan Uzun Çarşı bölgesinde sadrazam Mahmud Paşa tarafından 1462/63 (Hicri 867) yıllarında inşa ettirilen yapılar topluluğu, bu bölgede kent dokusunu belirleyen en önemli yapı gurubudur.

Nuru Osmaniye yapı topluluğunun kuzeydoğusunda sosyal kompleks olarak planlanmış olup, camii, türbe, hamam, Kürkçü Han ve medrese yapılarından oluşmaktadır. [456]

Yapı topluluğunun hamamı ayrı bir arsa üzerine, hanı (Kürkçü Han) yapı yopluluğundan uzakta, işlevi açısından hizmet verebileceği alanda inşa edilmiştir. Dinsel yapılar bir gurup halinde tasarlanmıştır. (Harita 20, Plan 17a)

---

[456] Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C.III, İstanbul, 1973, s.18-20

Davud Paşa Camii ve bağlı yapıları

Fetih sonrası yerleşim açısından önem kazanan Kocamustafapaşa (Altımermer-Davutpaşa- Avratpazarı) bölgesinin en önemli yapı topluluklarından biridir. Kurucusu Davud Paşa'nın aynı bölgede sarayı ve çeşitli mülkleri bulunmakta idi. Yapı topluluğu, cami kitabesindeki tarihe göre, 1485 (Hicri 890) yılı dolaylarında inşa edilmiştir.

II. Bayezid döneminde inşa ettirilen yapı topluluğu, cami, medrese, hamam, türbe, mektep ve mahkeme yapılarından oluşmakta idi. Mektep ve imaret günümüze gelmemiştir. Dağınık yerleşim planına sahip olan yapı topluluğunun medresesi bir sokak aşağıda, hamamı ise Samatya'da inşa edilmiştir. [457]

Yapı topluluğunun inşa alanı, nüfus yoğunluğu sonucu yeni yapı inşasına ihtiyaç göstermiştir. Bölgedeki Marmara sahilinde yer alan ve Bizans dönemine inen iskele Davutpaşa İskelesi olarak bilinir. Bu dönemde işlevini devam ettirmiştir. Yapı topluluğunun hizmet verdiği ve Davud Paşa mülkleri olarak bilinen Cerrahpaşa, Etyemez, Küçük Langa, Kasap İlyas, Kürkçübaşı gibi uzanımları günümüze gelen mahalleler mevcuttur. [458]

Davutpaşa Bahçesi diye bilinen alan, padişahın Balkanlara sefere giderken hazırlık yaptığı son noktadır. (Plan 27a, Resim 104)

---

[457] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie Istanbuls, Tübingen, 1977, s.395

[458] Ekrem Hakkı Ayverdi, Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri Şehrin İskanı ve Nüfusu, Ankara, 1958, s.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
MERKEZİ

Fatih Camii ve bağlı yapıları

Fatih Sultan Mehmed tarafından fetihten hemen sonra 1470 (Hicri 875) yılı dolaylarında inşa ettirilen yapı topluluğunun mimarı Sinanüddin Yusuf bin Abdullah'tır.

Yapılar topluluğu cami, onaltı medrese, sıbyan mektebi, dar'üşşifa, tabhane, muvakkıtname, kütüphane, imaret, hamam, türbelerden oluşmaktadır. [459]

1766 (Hicri 1179) yılında meydana gelen depremde özellikle cami çok zarar görmüştür. Yapılar topluluğuna III.Mustafa döneminde Mimar Mehmed Tahir Ağa'ya 1767-1771 yılları arasında onarım ve değişiklikler yaptırılmıştır. [460]

Yapılar topluluğu örtü sisteminde kullanılan kubbeler ve merkezi plan şeması açısından daha sonra inşa edilen yapıların öncüsüdür. [461]

Fetih sonrası inşa edilen ilk sosyal ve dini kompleks olmasının yanısıra, kentte fetih sonrası başlayan 'İslam Kenti' imar ve iskan politikasının en önemli kentsel örneğidir. [462]

Yapı topluluğunun merkez yapısı cami olup, düzenli ve simetrik yerleşim düzeni ile kent dokusu içinde yer alırken, cami avlusu, fetih sonrası İstanbul'da kent meydanı olarak değerlendirilebilecek tek düzenlemedir. Roma'nın kentsel mekan-forum ilişkisinin devamı sayılabilecek bir örnektir.

Kentin dördüncü tepesi olarak tanımlanan yükseltiye, Marmara ve Haliç'e hakim konumda inşa edilmiştir. [463] (Harita 12, Plan 18, Resim 84-85-86)

---

459 Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C.II, İstanbul, 1973, s.356

460 Tahsin Öz, İstanbul Camileri, C.I, Ankara, 1987, s.56-58

461 Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s.107-108

462 Halil İnalcık, "Fatih Sultan Mehmet Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşaası", 19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3, Samsun, 1988, s.220-221

463 H.Baki Kunter-A.Saim Ülgen, "Fatih Camii", Vakıflar Dergisi, 1, Ankara, 1938, s.92-99

Bayezid Camii ve bağlı yapıları

Sultan II.Bayezid tarafından 1501/6 (Hicri 906/11) yıllarında inşa ettirilen yapı topluluğunun mimarı Yakub Şah Bin Sultan Şah Kemalettin, Hayreddin olarak tartışmalı isimlerdir. [464]

Merkez yapısı cami olan yapı topluluğu, cami doğusunda imaret ve han, camiden uzak konumda medrese, batıda hamam, caminin güney doğusunda mektep ve güneyinde türbeler olmak üzere, [465] İstanbul yarımadasının yüksek platosunun Haliç'e ve Marmara'ya inen yamaçlarının birleştiği düzlük alana, cami merkez yapı olarak asimetrik dağılımlı fakat topografya ile uyumlu olarak inşa edilmiştir. [466]

Kentin Bizans döneminden itibaren kent dokusunun önemli gelişim noktalarından olan Forum Tauri'nin köşesine ve Mese ulaşım aksının üzerine inşa edilmesi kuruluş alanının kent dokusu içindeki önemini belirleyen özellikleridir. (Harita 11-12, Resim 10-67-68-69)

Yapı topluluğunun kuruluş alanı günümüzde kentin önemli meydan geleneğini sürdürmektedir.

---

[464] Rıfkı Melul Meriç, " Bayezid Camii Mimarı, II. Sultan Bayezid Devri Mimarları İle Bazı Binaları, Bayezid Camii İle Alakalı Hususlar, Sanatkarlar ve Eserleri", Yıllık Araştırmalar Dergisi, 2, Ankara, 1957, s.8

[465] Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, Istanbul, 1986, s.134

[466] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.224

Süleymaniye Camii ve bağlı yapıları

Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1544 -1557 (Hicri 951/65) yıllarında Mimar Sinan'a inşa ettirilen yapı topluluğu cami, medreseler, tabhane, imaret, bimarhane, kervansaray, hamam, mektep, dükkanlar ve türbelerden oluşmaktadır. [467]

Eski Saray'ın kuzeydoğusundaki III. tepe olarak tanımlanan yükseltinin Haliç yönündeki terasında, Haliç, Marmara ve tüm kent silueti üzerinde hakim konumunda inşa edilen yapı topluluğu kubbe ve cephe düzenlemeleri ile kentin batı yönünden 'İslam Kenti' panoramasını vurgulayan piramidal bir kütleselliğe sahiptir. [468]

Evliya Çelebi yapı topluluğunu bulunduğu yerden tüm kenti görüyormuşcasına tasvir eder. [469] Mimar Sinan, yapı topluluğunun topografyanın inşa açısından problemli yönünü, değişik kotlarda oluşturulan setler üzerine inşa ile olumlu biçimde kullanmıştır. [470]

Fatih Külliyesine göre daha dar, meyilli araziye inşa edilen yapı topluluğunun, kuruluş arsanın bir kısmı Eski Sarayın inşa alanıdır. [471] (Plan 33, Resim 76-77-79-81-82)

---

[467] Cevdet Çulpan, "İstanbul Süleymaniye Camii Kitabesi", Kanuni Armağanı, VII, Ankara, 1970, s.291-299

[468] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.246

[469] Evliya Çelebi, Zuhuri Danışman çevirisi, Seyahatname, C.I, İstanbul, 1969, s.152-154

[470] Doğan Kuban, İstanbul Yazıları, Istanbul, 1998, s.14

[471] Metin Sözen, Devletin Evi Saray, İstanbul, 1991, s.36

Haseki Camii ve bağlı yapıları

İstanbul Yarımadası'nın batısında Haseki Hurrem Sultan tarafından, Mimar Sinan'a inşa 1538/39 (Hicri 945) ettirdiği yapı topluluğu, cami, medrese, imaret, darüşşifa ve sıbyan mektebinden oluşmaktadır. [472] Darüşşifa'nın inşa tarihi 1551 (Hicri 958) olup, diğer yapılardan daha geç tasarlanmış olabilir.

Bizans döneminin önemli ticari alanlarından Forum Arcadius çevresine Osmanlı döneminin "Avrad Pazarı" denilen ve ticari özelliğini devam ettiren bölgede, semte adını veren yapı topluluğu, kentin en önemli sosyal komplekslerinden biridir. [473]

Kentin fetih sonrası yoğun iskan alanı olan bölgede, Bayrampaşa deresi vadisine eğimli yamaca sokak dokusu ile uyumlu yerleştirilen yapı topluluğunun en özgün yapısı Darüşşifa'sı olup medrese ile aşhane arasına kuruluş alanının probleminden ötürü yerleştirildiği düşünülebilir. [474]

Yapı topluluğunda cami ile bağlı yapılar arasından sokak geçecek şekilde dağınık yerleşim planı uygulanmıştır. (Harita 14, Plan 31, Resim 115)

---

[472] Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.38-39

[473] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.419

[474] Doğan Kuban, İstanbul Yazıları, Istanbul, 1998, s.106-107

Kapalı Çarşı

Nuru Osmaniye ile Beyazıt arasındaki alanı kapsıyan kentin büyük çarşısı, Fetih sonrası (XV. yüzyıl) Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan 2 taş bedesten çarşı kompleksinin çekirdeği olmuş ve tonozlu caddeler, kubbeli binalar ile gelişerek günümüzdeki biçimine ulaşmıştır.

Günümüzde 30.7 hektar yüzölçümüne oturan 61 sokaktan oluşan çarşı kompleksi, iç bedesten yada Eski Bedesten (Cevahir Bedesteni), Sandal Bedesteni ve bu iki bedesten etrafında gelişen geometrik ve simetrik olmayan dağınık doğulu karakterini ortaya koyan bölümlerden oluşur. Bedestenlerde kubbe örtülü dikdörtgen gelişim planı uygulanmıştır. [475]

Çarşı kompleksi'nin dört yanı ve yakın çevresi çarşıya direkt yada direkt bağlantılı hanlarla çevrilidir.

Kentin en önemli ticari kompleksi kentin en önemli ulaşım aksı üzerine yayılmasının yanısıra önemli dinsel ve yönetsel yapılarla ilişki içindedir. Konstantinapolis'ten itibaren liman ve ulaşım ekseni bağlantılı olarak Bizans kentinin ana ticari merkezi aynı yerde kalmış, Osmanlı dönemi çarşı kompleksi ve etrafında gelişen ticari doku Bizans döneminin devamı olmuştur. Roma ve Bizans dönemlerinin en önemli liman-forum bağlantılı ticari aksı olan Macros Embalos günümüze değin "Uzun Çarşı" adıyla işlev ve konumu ile ulaşmıştır. [476] Çarşı kompleksi ana ulaşım ekseni üzerinde yer almasının yanısıra Haliç'e, Saraçhane'ye, Aksaray'a bağlanan üç önemli ticari ekseninde kesişme noktasıdır. (Plan 4-46, Resim 9)

---

[475] Gündüz Özdeş, Türk Çarşıları, Ankara, 1998, s.33-36

[476] Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.345

IV.C. Çarşılar ve ticaret alanları

Bizans dönemi İstanbul'un ticaret bölgesi "Macros Embalos" yani bugünde aynı anlama gelen "Uzun Çarşı" ve civarı idi.

Tarihi yarımadanın ticaret merkezi fetihten sonra fiziki koşulların uygunluğu nedeni ile önemini kaybetmemiş ve gelişimini devam ettirmiştir.

"Büyük Çarşı" en başta Fatih döneminde oluşmaya başlarken Fatih'in Sadrazamı Mahmud Paşa daha aşağıda, çarşı alanı dışında Mahmut Paşa Hanını (daha sonraki ismi "Kürkçü Hanı") inşa ettirmiştir. Büyük çarşının ilk binası Fatih dönemine ait Cevahir Bedesteni daha sonra Sandal Bedesteni ve ikisinin etrafındaki dükkanlar merkezi noktayı oluşturmuş, gelişim süreci sonunda 30700 m^2 lik alanı kaplayan çarşı oluşmuştur.

Tarihi yarımadanın ticaret merkezi Beyazıt-Mercan-Eminönü-Sirkeci-Bab-I Ali ve Çarşı kapı arasında gelişip Büyük Çarşı ile başlayıp Haliç'e inen eğime uyarak Sirkeci-Eminönü'ne kadar yayılır. Bu alanda 60 kadar tüccar hanı faaliyet gösterir. [477]

Osmanlı ticaret yapılarından olan han türü Bizans ticari yapısında yaygın değildir Türk Bedestenine karşılık verecek bir yapı türü Bizans'ta görülmez.

Bizans ticari yapıları antrepolar, dükkanlar ve tüccarların konaklayıp mal depoladığı hanlardan oluşmaktaydı.

---

[477] Feridun Akozan, "İstanbul'un Tarihi Yarımadasının Ticaret Merkezi", Akademi Mimarlık ve Sanat, A.7-10. İstanbul, 1981, s.10

Esasen sadece Bizans'ta değil, Ortaçağ Avrupa'sının ticari yapı dokusu aynı özellikleri yansıtmaktaydı. Oysa Türk hanları günlük alışverişin yanısıra imalathaneleride bünyesinde barındırmaktaydı.

Selçuklu döneminde organize mekan tek yapı biriminde toplanırken Osmanlı döneminde toplu organizasyonlar görülür ve ticari yapılar işlev çeşitliliği gösterir.

Özellikle yapı toplulukları kentin bütünü açısından, bir planlama sonucu olmasa da sosyal ve ticari işlevler açısından amaca uygunluk ve uzun süreli gereksinimleri çözmesi nedeni ile en faydacı çözüm olagelmiştir. Türk şehrinde hareket istikametinin çarşıya yönelik olması (gündelik yaşamda şehirde insanların toplandığı yerler olarak cami ile çarşı arasında ayırım yapmak güçleşirse de çarşının sosyalizasyonunun fazlalığı camiden daha fazla kentin sosyal hayatını etkiler olduğunu kabul etmemize neden olur. Buna bağlı olarak dini kurumların ticari yoğunluğun yakınında inşası da doğal bir sonuçtur.) Günümüze değin değişkenlik göstermeyen bir unsurdur.

Kentin ticaret alanının Türkler için değişmezlik göstermeden dinamiğini devam ettirmesinin nedenlerinin başında kentin topogratif durumu gelir. Dış ticarete açık, korumalı iskelelere veya limanlara sahip, uluslararası bir ticaret dinamiği kazanmış bir bölgede varlık gösteren çarşı ve deniz ticaret birimlerinin değişkenlik yerine sürekliliği daha faydacı ve akılcı çözümlere yönelmeyi sağlar.

Fetih sonrasından başlayarak yeni çarşı birimleri oluşmakla birlikte İstanbul'un çarşı nüvesinin şimdiki Kapalı Çarşı bölgesinde hızla yoğunluk kazanarak yenidükkanlarla birlikte, bedestenler, hanlar, topluluğu halinde karekteristik Türk-Osmanlı çarşı anlayışına uygun gelişimini sürdürdüğünü görürüz. Ayasofya bölgesi Bizans dönemindeki hareketliğini kaybetmekte, buna karşın Tahtakale-Sirkeci-Eminönü bölgesi gelişme kaydetmektedir. Bayezid Camii ve bağlı yapıları ile Eski Saray alanı çarşının bu bölümüne sınırlama getirmiştir.

Merkez Çarşının Eski Saray duvarı yakınında yer alması, Türk şehrinde çarşının kale suru önlerinde kurulup gelişmesi ilkesine de uygunluk arzeder. Kısaca Eski Saray duvarı, İstanbul merkez çarşısı için kale suru yerine geçmiş gibidir.

Kentin nüfusunun artması ve kentin büyümesine paralel şekilde semt semt bir takım küçük çarşılarda oluşmasına neden olmuştur. Sadece Kapalı Çarşı'dan, önemli deniz ticaret iskelelerinin konuşlandığı Sirkeci-Eminönü'ne bölgesine ara vermeden uzanan çarşı alanı, kentin ana çarşısı olmaya devam etmiştir.

Kentin dış ticaret ilişkilerinin büyük kısmı XVI. yüzyılda Galata bölgesine kaymıştır.

Türk çarşılarına özgü en tipik yapı bedestendi. Bedestenler yarı resmi bir ticaret kuruluşu olup, devletle esnafin karşılıklı ilişkilerinde baş role sahipti.

Bedestenler kentlerde ticaretin ağırlık merkezinin düğümlendiği yerler olup, kıymetli mallar borsası durumunda idi.

Özellikle İstanbul bedesteni kethüdaları, para rayicine ait düzenli kayıtlar tutmaları bakımından, başkent İstanbul'da para borsasını takip ile ilgili bir yetkili bulunmakta, böylece, bir bakıma, zamanımız bankalarının para değerlerini takiple ilgili işlevlerinin benzeri bedestenlerde yürütülmekteydi.

Kapalı Çarşı

Nuru Osmaniye ile Beyazıt arasındaki alanı kapsıyan çarşı. Fetih sonrası II.Mehmed tarafından yaptırılan 2 taş bedesten çarşı kompleksinin çekirdeği olmuş ve tonozlu caddeler, kubbeli binalar ile gelişerek günümüzdeki biçimine ulaşmıştır.

Günümüzde 30.7 hektar yüzölçümüne oturan 61 sokaktan oluşan çarşı komplexi; iç bedesten yada Eski Bedesten (Cevahir Bedesteni), Sandal Bedesteni ve bu iki bedesten etrafında gelişen geometrik ve simetrik olmayan dağınık Doğu'lu karekterini ortaya koyan bölümlerden oluşur. Bedestenlerde kubbe örtülü dikdörtgen gelişim planı uygulanmıştır.

Çarşı kompleksi'nin dört yanı ve yakın çevresi çarşıya direkt yada direkt bağlantılı hanlarla çevrilidir.

Kentin en önemli ticari kompleksi kentin en önemli ulaşım aksı üzerine yayılmasının yanısıra önemli dinsel ve yönetsel yapılarla ilişki içindedir. Konstantinapolis'ten itibaren liman ve ulaşım aksı bağlantılı olarak Bizans kentinin ana ticari merkezi aynı yerde kalmış, Osmanlı dönemi çarşı kompleksi ve etrafında gelişen ticari doku Bizans döneminin devamı olmuştur. Roma-Bizans döneminin en önemli Liman-Forum bağlantılı ticari aksı olan Macros Embalos günümüze değin "Uzun Çarşı" adıyla işlev ve konumu ile ulaşmıştır. Çarşı kompleksi ana eksen üzerinde yer almasının yanısıra Haliç'e, Saraçhane'ye, Aksaray'a bağlanan üç önemli ticari bağlantının da kesişme noktasıdır. [478] (Plan 46, Resim 9)

---

[478] Gündüz Özdeş, Türk Çarşıları, Ankara, 1998, s.33-36

Büyük Bedesten

Fatih Sultan Mehmed'in inşa ettirdiği (~ 1470) yapı, dikdörtgen planlı, on beş kubbeli ve sekiz ayaklı bir yapıdır. Mahzenli, dışta dükkanlı bedesten kuruluşu gösterir.Üç sıralı kubbeler ve iki sıralı ayaklarla inşa edilen yapıda, ayaklar dikdörtgen kesitlidir.İçte kırkdört mahzenli olan yapıyı altmışdört dükkan çevreler.

Kentin en yoğun ticari bölgesinin çekirdeğini oluşturan yapı bir çarşı kompleksinin oluşmasına neden olur. [479]

Sandal Bedesteni

1475 yılı dolaylarında Fatih'in inşa ettirdiği yapı dikdörtgen plan kuruluşu ile yirmi kubbeli ve on iki ayaklı olarak inşa edilmiştir.Dört sıralı kubbeler ve üç sıralı ayaklarla inşa edilen yapının 40 dükkanı olduğu kabul edilir. [480]

Mısır Çarşısı

Eminönü'nde Bizans döneminde de aynı özellikteki tüccarların (özellikle baharat ve pamuk ticareti yapan) faaliyet gösterdiği bir çarşı mevcut.

Yeni Cami yapı topluluğunun bir parçası olarak inşaa edilmiştir. Yeni Çarşı veya Valide Çarşısı olarak da isimlenir. Aktar ve Mısır'dan getirilen pamuk çarşısı olup, altı kapısı mevcuttur. Geleneksel Türk kapalı çarşısı özelliği gösterir. (Resim 13)

Saraçhane Çarşısı

Fetihten sonra ismi ile anılan semtte kurulan deri işleri yapan esnafın biribirine bitişik düzende dükkanları ile oluşturdukları çarşıdır. Fatih yapı topluluğuna bağlı olarak etrafı duvarlarla çevrili bir arasta olarak planlanmıştı. [481]

---

[479] Gündüz Özdeş, Türk Çarşıları, Ankara, 1998, s.34

[480] A.g.e., s.35

[481] Süheyl Ünver, İstanbul Risaleleri, 1, İstanbul, 1995, s.137

Acemi Oğlanlar Çarşısı

Şehzadebaşı'nda Acemi Oğlanlar Kışlası'nın önünde gösteren II.Beyazid dönemi su yolları haritası içinde belirtilmiştir. E. Hakkı Ayverdi ise Şehzade Cami karşısındaki Kapamaca dükkanlarının olduğunu ifade etmektedir. [482] (Harita 33)

Kürkçü Han (1455 – 61)

1460 yılında, fetih'ten hemen sonra inşa edilen en önemli sosyal ve dini kompleks olan Mahmut Paşa yapı topluluğuna bağlı olan yapı güney-kuzey yönünde düzgün olmayan dikdörtgen planlı bir kuruluş göstermekte olup iki katlı, iç avlulu geleneksel, Osmanlı Hanı örnekleri ile aynı özellikte olup, günümüzde işlevini sürdürmektedir. Sırmakeş veya Kürkçüler Hanı olarak isim alır. Bir dönem Darphane binası olarak hizmet vermiş olup, iki katlı, revaklı fevkani bir camisi mevcuttu. [483]

Eminönü ticaret alanından Beyazıt'a çıkan yamaçta, Kapalıçarşı'ya ulaşan anayolun (Mahmut Paşa Yokuşu) batısı önemli hanların yer aldığı bir alan olmuştur. Kükçü Han'ın dışında XVII. yüzyılda inşa edilen Valide Hanı, XVIII. yüzyılda inşa edilen Büyük Yeni Han, daha önce bu bölgede bulunan eski hanların yerine inşa edilen kitle yapılarıdır. Bu durum, alanın önem ve değerini açıklar.

Galata Bedesteni

Galata'da, liman bölgesinde, lonca çarşısındadır. XV. yüzyılın üçüncü çeyreği – Kare planlı dokuz kubbeli, dört ayaklı bir yapıdır.Dışta yirmi beş dükkanı olduğu kabul edilir. [484]

---

[482] Süheyl Ünver, İstanbul Risaleleri, 1, İstanbul, 1995, s.134

[483] Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C.III, İstanbul, 1973, s.443

[484] A.g.e., C.IV, s.577

IV.C.a. İncelenen dönemde kent içinde kurulan üretim yerleri

Baruthaneler

At Meydanı Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar inen ilk baruthane Güngörmez Tekkesi yanı 1490'da yıldırım düşmesi sonucu yanar.

II. Bayezid (1481–1512) Kağıthane'de ikinci baruthaneyi kurar.Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520 – 1566) yapı büyültülmüştür. [485]

Feshane

Kadırga Cündi Meydanı'nda askerlere giydirilecek fesin üretimi için kurdurulmuş, daha sonra Eyüp Defterdar'a taşınmış ancak 1833/34 te (Hicri 1249) seri imalata geçebilmiştir. [486]

---

[485] Evliya Çelebi, Zuhuri Danışman çevirisi, Seyahatname, C.III, İstanbul, 1969, s.488 – 484

[486] M. Sabri Koz, "Çuhacılık", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.II, İstanbul, 1993, s.536

Saraçhane

Fatih Sultan Mehmet, Fetih sonrası bulunduğu semte adını veren "İstanbul Saraçhane'sini" 1475 te günümüzde Saraçhanebaşı Parkı ve etrafindaki yapıların bulunduğu yerde kurdurmuştur. [487]

İnşa edildiği dönemle ilgili olarak mimarisi ve ticari potansiyeli hakkındaki bilgiler sağlıksızdır. Kente gelir getirmek amacı ile kurulan Saraçhane'yi Evliya Çelebi, "Esnaf-ı Muazzez-i Sarracan-ı Makbulan" başlığı ile tanıtır ve 1084 dükkan, 5000 çalışanı olduğunu belirtir. [488] Bu rakamların abartılı olduğu fakat saraya üretim yapmaları nedeni ile önemli bir ticari teşkilat olduğu anlaşılmaktadır.

İlk saraçhane 1693 te tamamen yandıktan sonra kargir olarak yeniden inşa edilir. Kaynaklardan alınan bilgiler, saraçhanenin yuvarlak ve etrafindaki duvarların kargir olduğunu, üç kapısı bulunduğunu, duvarların iç tarafinda kemerli dükkanların yer aldığını belirtir. [489]

1950 yıllarında bölge ticari yapısını imar haraketleri sonucunda kaybetmiş, Atatürk bulvarı ve Saraçhane Caddesinin birleştiği önemli bir ulaşım noktası olmuştur.

---

[487] Süheyl Ünver, İstanbul Risaleleri, 1, İstanbul, 1995, s.137-138

[488] Evliya Çelebi, Zuhuri Danışman çevirisi, Seyahatname, C.I, İstanbul, 1969, s.596

[489] Süheyl Ünver, İstanbul Risaleleri, I, İstanbul, 1995, s.137

Simkeşhane

Beyazıt "Yeniçeriler Caddesi"üzerinde bulunan yapı Fatih Sultan Mehmed tarafından 1463 tarihinde inşa edilmiştir. Günümüze XVIII. yüzyılda değiştirilen üst yapısı ile gelebilmiştir. [490] 1957-58 yıllarında Divanyolu'nun genişletilmesi sırasında ön cephesi kesilerek özgün mimarisini kaybetmiştir. Bizans dönemi Tauri Forumuna inşa edilen yapı alanını doğusunda Darphane Sokağı, güneyinde Sekbanbaşı Sokağı, batısında ise Hasanpaşa Hanı sınırlar. Simkeşhane'nin mevcut restütisyon planı bu sınırlarla uyuşmaktadır. [491]

Yamuk bir avluyu üç yönde çevreleyen ve üç kat olarak inşa edilmiş mekanların ortasında üst üste iki mescit bulunduğu öğrenilmektedir. (Plan 45, Resim 70-71)

Tophane-i Amire

Fetih sonrası Fatih Sultan Mehmed'in ilk top dökümhanesi olan Tophane-i Amire'yi Galata surları dışındaki fetih öncesi yerleşim alanı olmayıp Bizans Nekrapol alanı olan [492] bu bölgeye inşa ettirmesi sonucu bölge yerleşime açılır ve ismini bu teşkilattan alır.

İlk top dökümhanesi hakkındaki mimari bilgiler sağlıksızdır. II. Bayezid döneminde (1481-1512) kışla binası eklenir. [493] Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) büyütülen [494] askeri teşkilat aynı zamanda devlete bağlı bir üretim merkezi olup yüzlerce insanın çalıştığı bir endüstri tesisini meydana getirmiştir. [495] Dökümhane ve kışla binalarının etrafının duvarlarla çevrili olduğunu kaynaklar belirtir. 1723 yılındaki yangında yanmıştır. (Resim 140)

---

490 Gönül Cantay, " Simkeşhane", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,VI. cilt, İstanbul, 1994, s.561

491 Müller Wiener, Bildlexion Zur Topographie İstanbuls, Tübingen,1977, s.354

492 Semavi Eyice, "İlk Kuruluşundan Türk Devrinin Başlarına İstanbul", Fetih ve Fatih, İstanbul Armağanı, İstanbul, 1995, s.103

493 Celal Esad Arseven, Haz. Dilek Yelkenci, Eski Galata ve Binaları, İstanbul, 1989, s.29

494 Ayşe Yetişkin Kubilay, "Tophane-i Amire", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,VII. cilt, İstanbul, 1994, s.279

495 Robert Mantran, XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, C.II, Ankara, 1986, s.4-5

Tabakhane (Debbağhane)

Deri işleme, deri eşya üretim merkezi olan debbağhanelerin varlığı Bizans dönemine inmektedir. Ancak mimarileri ve kapasiteleri hakkında bilgiler sağlıklı değildir. Kentte işlenen deri miktar, bu işin büyük tüccarların elinde olduğuna ve ticari kapasitesinin büyük olduğuna işaret eder. [496]

Fatih Sultan Mehmed, sur dışında Yedikule bölgesinde Kazlıçeşme adı ile bilinen bölgeye 360 adet debbağhane inşa ettirerek bölgede endüstriyel üretim merkezi oluşturmuştur. [497]

Buradaki üretim orduya yöneliktir. 1993 yılına kadar bölge işlevini sürekli olarak devam ettirmiştir. Kazlıçeşme dışında Kasımpaşa, Eyüp ve Beykoz semtlerinde de mevcut debbağhanelerden Beykoz 1812 yılında devlet tarafından satın alınır ve Kalenderhane-i Amire tesisi olarak günümüze Beykoz deri ve kundura fabrikası olarak ulaşır. [498]

Diğer semtlerdeki debbağhaneler, Cumhuriyet sonrası bulundukları bölgelerin çevre faktörlerinin değişimi sonucu tasfiye edilmişlerdir.

Halıcılar Köşkü bölgesi, tekstil üretim yerleri (Peştemalhane, Yemeni basmahanesi, Halıcılar), Halıcılar Köşkü batısı Baruthane, Mercan Çakmakçılar Kuyumcular Karhanesi, Ayasofya doğusu Terziler Karhanesi (Saray Terzileri) Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği fakat yapı ve ticari potansiyelleri hakkında çok net bilgilerin olmadığı kuruluşlardır.

---

[496] Robert Mantran, XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, C.I, Ankara, 1986, s.359-360

[497] Evliya Çelebi, Seyahatname, Zillioğlu Mehmet çevirisi , C.I, İstanbul, 1966, s.271

[498] Hasan Yelmen, "Debbağlık", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, III. cilt, İstanbul, 1994, s.13- 14

IV. C.b. Esnaf ve sanatkarların ticaret alanlarında belirli yerlerde toplanması

Esnaf ve sanatkarlara ticaret alanlarında belirli sokaklar tahsis edilir veya işlevleri nedeni ile kendileri belli sokaklarda yoğunlaşırlar. (Harita 21)

Kent içinde kapanlar olarak bilinen, aynı cinsteki malların boşaltım iskeleleri civarında düzenlenmiş ticaret alanlarında ortak özellik gösteren esnaf gurupları oluşmuştur. Deniz ulaşımı ile bağlantılı olarak ambar, depo ve kapanlar daha çok kıyı şeridinde, Unkapanı – Bahçekapı arasında yer alır.

Saraçlar (Saraçhane bölgesi), Bakırcılar (Beyazıt Camii arkası), olmak üzere bu tür esnaf guruplaşmalarının günümüze uzantılarıdır.

Kuyumcu esnafı, Odun Kapısı içinde Tahtakale Hamamına giden yolda, tülbentçi esnafı Mercan'dan Kapalı Çarşıya giden yolda yerleşmiş olup her sanat erbabının ve esnafın ayrı semtlerde gruplaştığını kaynaklar belirtir. [499]

[499] A. Süheyl Ünver, İstanbul Risaleleri, I, İstanbul, 1995, s.156 – 159

IV.C. c. Belirli meslek adları ile anılan semtler

Beyazıt Bakırcılar

Beyazıt Mercan bölgesi. Kuruluşu Bizans dönemine inen bakırcı esnafı çarşısı Bizans döneminde Halkoprateia olarak isimlenen Ayasofya doğusunda manastır, kiliseler, özel kişilere hizmet veren bir ticari teşkilat olarak bilinir. [500]

Fetih sonrası "Kazgancı" diye adlandırılan bakırcı esnafı Uzun Çarşı'nın alt kesimlerinde 45 dükkan olarak varlık gösterir.

Nakkaş Osman'ın Surname-i Hümayun isimli eserinde, III. Murad'ın oğlu, III. Mehmed için 1582 de (Hicri 990) Atmeydanı'nda düzenlediği sünnet düğünü töreninde detaylı olarak tasvir edilen bakırcı esnafı günümüze değin bölgede varlığını sürdürmüştür. [501] (Harita 20)

Üsküdar Taşçılar

Üsküdar bölgesinde faaliyet gösteren taş ustalarının günümüze uzantısı olan bir mahalledir.

---

[500] Brigitte Piterakis, "Bakırcılar", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,I. cilt, İstanbul, 1993, s.552

[501] Oktay Belli, Gündağ Kayaoğlu, "Bakırcılar" Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,I. cilt, İstanbul,1993, s.553-554

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

IV.Ç. Askeri birliklerin ve donanma birimlerinin konumu ile ortaya çıkan oluşumlar

IV.Ç. a. Donanma tesis ve birliklerinin konuşlandırılması ile ilgili yapılar

Tophane-i Amire

Fetih sonrası Fatih sultan Mehmed'in ilk top dökümhanesi olan Tophane-i Amire'yi Galata surları dışındaki fetih öncesi yerleşim alanı olmayıp Bizans Nekrapol alanı olan [502] bu bölgeye inşa ettirmesi sonucu bölge yerleşime açılır ve ismini bu teşkilattan alır. İlk top dökümhanesi hakkındaki mimari bilgiler sağlıksızdır. II. Bayezid döneminde (1481-1512) kışla binası eklenir. [503] Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) büyütülen askeri teşkilat aynı zamanda devlete bağlı bir üretim merkezi olup yüzlerce insanın çalıştığı bir endüstri tesisini meydana getirmiştir. Dökümhane ve kışla binalarının etrafının duvarlarla çevrili olduğunu kaynaklar belirtir. 1723 yılındaki yangında yanmıştır. [504] (Resim 140)

---

[502] Semavi Eyice, "İlk Kuruluşundan Türk Devrinin Başlarına İstanbul", Fetih ve Fatih, İstanbul Armağanı, İstanbul, 1995, s.103

[503] Celal Esad Arseven, Haz. Dilek Yelkenci, Eski Galata ve Binaları, İstanbul, 1989, s.29

[504] Robert Mantran, XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, C.II, Ankara, 1986, s.4-5

Tersane-i Amire (Galata Tersanesi)

Haliç'in kuzey kıyısında, fetihten sonra, Fatih Sultan Mehmet tarafından inşasına 1455 (Hicri 859) yılında başlanan büyük tersane, gelişimini ve önemini yüzyıllar boyunca sürdürmüştür. Galata'dan Kağıthane Deresi'ne kadar, II. Bayezid (1481-1512), I. Selim , Kanuni Sultan Süleyman dönemleri arasında (1515-1585), önemli bina ve tesislerin ilavesi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli ve büyük tersanesi ve donanma üssü olmuştur. [505]

Kuruluş alanında tersane bahçesi, Divanhane, Baruthane, yetmiş Kapudan Mahzeni, kürekhane, yedi kurşunlu mahzen, Cirid Meydanı Kasrı, Meyyit İskelesi ve Tersane camii gibi yapıları ile bir kompleks olarak inşa edilmiştir. (Görünüş 4)

Tersane'nin kuruluş alanının fetih sonrası iskanı için birtakım tedbirler alınmış, özellikle Gelibolu'dan getirilen gemi inşa ustaları bu bölgeye yerleştirilmişler, Tersane etrafında teşkilata hizmet veren ticarethaneler ve çalışanların oluşturduğu mahalleler sadece askeri değil, sosyal ve ticari yerleşimin de hızla gelişmesine neden olmuştur. [506]

Tersanede çalışmak üzere İstanbul'a kıyı bölgelerden gemici, marangoz, sanatkarlar getirilmiş ve tersane civarına yerleştirilmişlerdir. [507]

---

[505] İdris Bostan, Osmanlı Bahriye Teşkilatı, XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire, Ankara, 1992, s.3-7

[506] Robert Mantran, XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, C.I, Ankara, 1986,, s.91

[507] İdris Bostan, "XVI. Asırda Osmanlı Tersaneleri ve Gemi İnşa Tezgahları", Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri, İstanbul, 1988, s.126

IV.Ç.b. İstanbul'da donanma birimlerinin yerleri

Kasımpaşa Tersane, Tersane-i Amire (Galata Tersanesi)

Haliç'in kuzey kıyısında, fetihten sonra, Fatih Sultan Mehmed tarafından inşasına 1455 (Hicri 859) yılında başlanan büyük tersane, gelişimini ve önemini yüzyıllar boyunca sürdürmüştür. Galata'dan Kağıthane Deresi'ne kadar, II. Bayezid (1481-1512), I. Selim , Kanuni Sultan Süleyman dönemleri arasında (1515-1585), önemli bina ve tesislerin ilavesi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli ve büyük tersanesi ve donanma üssü olmuştur. [508] (Görünüş 4)

Kuruluş alanında tersane bahçesi, Divanhane, Baruthane, yetmiş Kapudan Mahzeni, kürekhane, yedi kurşunlu mahzen, Cirid Meydanı Kasrı, Meyyit İskelesi ve Tersane camii gibi yapıları ile bir kompleks olarak inşa edilmiştir.

Tersane'nin kuruluş alanının fetih sonrası iskanı için tedbirler alınmış, özellikle Gelibolu'dan getirilen gemi inşa ustaları bu bölgeye yerleştirilmiş, Tersane etrafında teşkilata hizmet veren ticarethaneler ve çalışanların oluşturduğu mahalleler sadece askeri değil, sosyal ve ticari yerleşimin de hızla gelişmesine neden olmuştur. [509]

Fetihten sonra XVI. yüzyıl ortalarına kadar Kadırga Limanı, donanma gemilerine hizmet vermiş, fakat fiziki koşullarının yetersizliği nedeni ile donanma gemileri Galata Tersanesi'nde konuşlandırılmıştır

Tersanede çalışmak üzere İstanbul'a kıyı bölgelerden gemici, marangoz, sanatkarlar getirilmiş ve tersane civarına yerleştirilmişlerdir. Bu iskan politikası sonucu, tersane bölgesinde yerleşim hızlanmıştır. [510]

---

[508] İdris Bostan, Osmanlı Bahriye Teşkilatı, XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire, Ankara, 1992, s.3-7

[509] Robert Mantran, XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, C.I, Ankara, 1986, s.91

[510] İdris Bostan, Osmanlı Bahriye Teşkilatı, XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire, Ankara, 1992, s.3–14

IV.Ç.c. Askeri teşkilatlanma ile ilgili yapı ve yerleşimler

Yeniçeri Odaları

Fetih sonrası kentte yeniçeri askerlerinin ilk kurulan kışlaları fetih sonrası Fatih tarafından kurulan acemi oğlanlar ocağı "Eski odalar" adı ile bilinmektedir.

Şehzade Camii karşısından Veznecilere kadar uzanan bir alanda konuşlanan bu askeri teşkilatın günümüze acemi oğlanlar hamamı olarak bilinen hamamı özgün biçimi bozulsa da gelebilmiştir.

Yeniçeri ağaları Süleymaniye'de Ağakapısı olarak bilinen bahçelik ve bir kulesi olan alanda ikamet ederlerdi.

Eski odaların dört kapısı vardı.Bunların biri Şehzadebaşında İbrahim Paşa sebilinin bulunduğu yerde olup "Altmışbir Kapısı" olarak tanınırdı. Diğer kapılar Çukurçeşme yönünde bulunan kapı, Ağa Bölüğü Kapısı, Acemioğlanlar kapısı ve Meyyit kapısıdır. Tasvirlerde ortada meydanı ve bir mescidi bulunduğu görülür. (Harita 33)

Yeni odalar olarak isimlenen daha sonraki dönemde Yeni Bahçe'de inşa edilen kışlanın ise Camii, Cebehane, Acemi Oğlanlar Hanesi ve toplanma meydanı olan Lahim Meydanı (Et Meydanı) bilinen bölümleridir. [511]

---

[511] Süheyl Ünver, Belleten , C.XL, Ankara, 1976, s.157-60

Rumeli Hisarı:

Bizans döneminde (akıntının sesli ve kuvvetli olmasından ötürü) Phoneus adıyla bilinen, Boğaziçi'nin Rumeli yakasındaki bölgede hisar inşasından önce bir manastır yapısı olduğu bilinir.

Boğazkesen, Nikhisar ya da Yenihisar diye bilinen Rumeli Hisarı Fatih Sultan Mehmet tarafından 1452 (Hicri 856) yılında inşa ettirilmiştir. Hisar Boğazı kontrol altına almak üzere inşa edilmiş fakat fetihten hemen sonra kale stratejik önemini kaybetmiştir. Bir müddet gümrük merkezi, daha sonra devlet hapishanesi olarak kullanılmıştır. Bu yüzden Saruca Paşa Kulesi, XVI. yüzyıldan itibaren Kara Kule, Kara Burç adıyla anılır olmuştur.

Hisarın en geniş yeri yaklaşık 250x130 metre önde bulunan ve kaleyi koruyan Hisarpeçe ise 70x70 m. ölçülerindedir. Mimarının Muslihuddin olduğu belirtilen Rumeli Hisarı'nda Candarlı Halil Paşa, Saruca Paşa ve Zağanos Paşa adlarındaki üç büyük kuleden başka biri Hisarpeçe'de olmak üzere toplam ondört küçük burç daha vardır. Rumeli Hisar'ının beş kapısı mevcuttur,

Birincisi Hisarpeçe kapısı ki sahilde bugün müze giriş kapısı olarak kullanılır.

İkincisi asıl avluya girilen Dizdar yani Muhafiz kapısı

Üçüncüsü yukarıda Sarucapaşa kulesi yanındaki Dağkapısı

Dördüncüsü Zağanos Paşa kulesinin sağ yanındaki Sel kapısı ile aynı kulenin sonundaki isimsiz gizli bir kapıdan Rumeli Hisar'ı Kayalar Mezarlığı tarafındaki kapıdır. Burçlara ve Seğirdim yollarına çıkabilmek için onsekiz taş merdiven vardır.

Avlunun ortasınada Fatih Sultan Mehmet tarafından kale inşaası sırasında yaptırılan "Ebul Feth Camii" adı ile bilinen caminin bugün sadece mimarisinden şerefeye kadar olan kısmı kalmıştır. Kare planındaki caminin duvar kalıntılarının üzerine 1956 yılındaki onarımda bir platform yapılmıştır. [512]

Avluda kale dizdarına, muhafizlara ait evler, erzak ve cephane depolarının bulunduğundan söz edilir. Sonraları avluda meydana gelen Hisariçi mahallesinin esasını bu yapıların oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz. (Resim 147-148)

---

[512] Nedret Bayraktar, "Rumeli Hisarı", Türkiyemiz, 70, Eylül 1993, s.26-33

V. Yollar ve Yapılar

V.A. Kentin ana yollarının ortaya çıkışı ve kent dokusunu belirleyici özellikleri.

Kentin bütün tarihi boyunca kaburgasını oluşturan anayol Mese adını alır. Roma ve Bizans dönemlerinde Mese'nin, Tauri forumuna kadar olan bölümü Regia olarak adlandırılmıştır.Türk döneminde "Divanyolu" ve "Yeniçeriler" caddesi olarak isimlendirilmiştir. Yarımadanın ortasından geçen bu yol kentin gerek imarı, gerekse toplumsal hayatı açısından en önemli gelişim noktalarını belirlemektedir. Augustaion'dan başlayan Mese, Milion'dan sonra batıya uzanarak Constantinus Forumu'ndan geçiyor ve Theodosius (Tauri) Forumu'nda sona eriyordu. Mese'yi Roma çağının bir mimari yapıtı ve kent düzeninin bir ögesi olarak tanımlamak gerekir.

Roma ve Bizans döneminin ana yolu Mese Augusteon'dan başlayarak ikinci ve üçüncü tepelerin güneyinden batıya uzanır. Marmara sahilinden dik sokaklar yokuşlar olarak Mese'ye doğru yönelir. (Harita 26) Bu özellik, Haliç kıyısından Fatih ve Sultan Selim semtlerine çıkan dik yokuşlar halinde kendini gösterir. (Harita 28)

Osmanlı döneminde İstanbul'da ana yollar.

Beyazıt - Fatih bölgesinde kuzeyden - güneye günümüzün Haydarhane caddesi, doğudan batıya Divanyolu, doğudan - batıya, Kovacılar caddesi, Küçük Kovacılar caddesi, Destgahçılar caddesi isimleri ile günümüze gelen örneklerdir. (Harita 28)

Aksaray bölgesinde, doğudan batıya Yusufpaşa caddesi - Taş Tekneler caddesi - Haseki caddesi - Davutpaşa caddesi - Altımermer caddesi, Cerrahpaşa caddesi - Kocamustafapaşa caddesi - Çifte Fırın caddesi - Çınar caddesi.

Osmanlı döneminin Direklerarası Caddesi, İstanbul'da Roma ve Bizans dönemlerinde çok sayıda bulunan Porticus'lu caddelerden yakın döneme ulaşan tek örnektir. (Harita 31)

Şehzade İmareti Sokağı. Bir yapılar topluluğu içinden daha sonraki dönemde geçirilen yol örneğidir.(Harita 31)

Kuzeyden güneye günümüz adları ile Süleymaniye, Yoğurtçuoğlu sokağı, Kirazlı Mescit Sokağı, Kemeraltı Caddesi, Vezneciler Caddesi, kentte varlığı Osmanlı dönemine inen yol bağlantılarıdır.

V.B. Yol ağızlarına inşa edilen yapılar

Aksaray Murad Paşa Camii ve bağlı yapıları

Aksaray'da, Vatan ve Millet caddelerinin kesiştiği alanda bulunan Murad paşa Camii ve bağlı yapılarından, günümüze sadece camii gelebilmiştir.

Fatih Sultan Mehmed'in vezirlerinden Has Murad Paşa'nın inşa ettirdiği yapılar topluluğu cami, medrese, hamam,imaret ve sebilden meydana gelmekteydi.İnşa tarihi vakfiyesinde 1472/73 (Hicri 877) olarak belirtilir. [513]

Bizans döneminde Mese'nin Lykos deresi düzlüğü ile birleştiği alan Forum Bovis olarak bilinmekteydi .Ancak bu alanın sınırlarını belirlemek zordur. [514]

XV. yüzyılda fetih sonrasında uygulanan şenlendirme politikası sonucu burada inşa edilen yapı toplulun çevresi yoğun ve hızlı bir yerleşim yaşamıştır.

Aksaray'dan getirilen halk bu bölgeye yerleştirilmiştir ve mahalle yapı topluluğunun kurucusunun ismi ile tanınmıştır. [515]

Yapı topluluğunun cami hariç diğer yapıları kentin önemli iki ulaşım aksı olan Vatan ve Millet caddelerinin açılması sırasında (1956/1957) tahribat görmüş ve yıkılmıştır. (Plan 19a, Resim 102-103)

---

[513] Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C.III, İstanbul, 1973, s.466 – 467

[514] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.85

[515] Ekrem Hakkı Ayverdi, Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri Şehrin İskanı ve Nüfusu, Ankara, 1958, s.64

V.C. Önemli caddelerin üzerine inşa edilen yapılar

Kent içinde ana cadde üzerinde bulunan yapılar,

Divanyolu üzerinde Ayasofya (Bizans dönemi Augusteion'da), Firuz Ağa Camii (1491), Nurbanu Sultan Hamamı, Atik Ali Paşa Camii (1497), Koca Sinan Paşa Medresesi (1593), Beyazıt Camii (1505), Vezir Hanı olmak üzere yol ekseni boyunca yer alırlar. (Resim 10-30-51-64-65)

Beyazıt – Edirnekapı ekseni üzerinde Fatih Camii (1460), Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii (1465) olmak üzere yol ekseninde yer alan önemli yapılardır.

Aksaray – Topkapı, Silivrikapı bağlantı eksenleri üzerinde Murat Paşa Camii (1471), Haseki Yapılar topluluğu (1539), Cerrah Mehmed Paşa Camii (1593), Davud Paşa Yapılar Topluluğu, Silivrikapı İbrahim Paşa (1551) kent içinde bu geleneği devam ettiren diğer önemli yapılardır.

V.Ç. Önemli yapıların çevre yollarının yönünü belirlemesi

Önemli kilise ve camilerin inşa edildikleri adaların kent planı içinde fiziksel biçimlendirmeye ve buna bağlı olarak çevrelerindeki ulaşım eksenlerini yönlendirmelerine örnek, Pantakrator ve Lips Manastırı, Çemberlitaş Atik Ali Paşa yapılar topluluğu, Fatih Camii ve bağlı yapıları gösterilebilir.

Kent ulaşım dağılımında topografya yol akslarını belirlediği gibi, yerleşim alanlarının konuşlandığı bölgeler de bunda etkili olmuştur. Haliç sahilinde kıyı yolu mevcuttur. Bunu bu bölgedeki iskele ve ambarlara bağlamak gerekir. Marmara sahilinde kıyı yolu mevcut değildir.

Geleneksel kent dokusunda kesişen sokakların oluşturduğu yol ağızlarında yer alan camilere , Aksaray Murad Paşa Camii, Fatih Karagümrük Mesih Paşa Camii örnek olarak verilebilir.

Bozdoğan (Valens) Su Kemeri varlığı ile kentin günümüze değin gelen önemli ulaşım aksını da belirlemiştir. Kovacılar caddesi - Küçük Kovacılar caddesi - Destgahçılar Caddesi uzanımı Bozdoğan Su Kemeri'ne bağlı olarak biçimlenmiştir.

Işınsal olarak kuzeyde Haliç yönünden Fatih Camii'nin bulunduğu alana uzanan günümüzün Yeni Hamam caddesi ve Haydar caddesi önemli yapıların çevre yollarının yönünü belirlemesine örnektir. (Harita 30)

Türk kentinin mimari dokusu içinde, camilerin çevrelerinde oluşan ve kesişen sokakların oluşturduğu kavşak noktalarda yer aldığı görülür. (Harita 27)

Haseki yapı topluluğu (Haseki Hürrem Sultan, 1550, Mimar Sinan.) Millet caddesi ile Cerrahpaşa Caddesi arasında günümüze değin uzanan yol programını belirlemiştir.

Işınsal olarak kuzeyde Haliç yönünden Fatih Camii'nin (Havariler Kilisesi) bulunduğu alana uzanan Yeni Hamam Caddesi ve Haydar Caddesi önemli yapıların çevre yollarının yönünü belirlemesine örnektir. (Harita 30)

Fatih, Nişancı Mehmet Paşa Camii 1584 (Hicri 981) inşa tarihli yapı, Fatih Nişancı Caddesi'nde bulunur. Yol aksının yönünü belirleyen yapılara örnektir.

V.D. Kent dokusu – yol, sokak ilişkisi

Kent dokusu – çıkmaz sokak ilişkisi

Bizans döneminde, kent yaşamından soyutlanmış önemli dini komplekslerin çevrelerindeki yerleşimlerden, bu komplekslerin toprak alanlarına çıkmaz sokaklar şeklinde uzanımları görülür. Chora Manastırı alanında bulunan çıkmaz sokaklar, (Harita 17) Pantakrator Manastırı alanında bulunan çıkmaz sokaklar, (Harita 30) Ayasofya batısında Ayasofya alanına uzanan sokaklar bu oluşumlara örnek olarak verilebilir. (Harita 29)

Aynı özellik Türk döneminde özellikle dışa kapalı yaşam sürdüren tekke alanlarında ve önemli dini komplekslerin çevre alanlarında da görülür. Fatih Haydar Camii kuzeyi, Darüşşafaka doğusu bu özelliğin gözlendiği alanlardır.

İstanbul'da kent dokusu ile ilgili olarak ulaşımda günlük hayatı etkileyen değerler

XIX. yüzyıla kadar düzenli bir ulaşım hizmet olmayan kentte, özellikle Marmara denizi ve Haliç kıyılarından, Beyazıt, Çemberlitaş, Fatih bölgelerine dik yokuşlar halinde uzanım gösteren yollar ulaşımı olumsuz olarak etkiler.

Günümüze gelmeyen Bayrampaşa deresinin akış güzergahı, günümüzde Vatan Caddesi-Aksaray-Yenikapı uzanımı olarak belirlenebilir.

Sultan Selim'de, Haliç yamacında bulunan kayalık alan, Sultan Selim- Haliç ulaşımını engellemiş, Haliç kıyısına Kırkmerdiven adı verilen dik yamaca inşa edilen bağlantı ile ulaşılabilmiştir.

Kentin kara surlarından, kente bağlantıyı sağlayan sur kapıları civarında kapıya ışınsal yönelim gösteren yollar vardır. Bu durumun nedeni yerleşim alanlarının dağınıklığı ve surlara paralel uygulanan ekili alanlardır. (Silivrikapı) (Harita 24)

Marmara denizi kıyısında kentin yakın dönemde önemli ulaşım aksı olan demiryolu bağlantısına, Sultan Abdülaziz döneminde başlanmış, 1888 de tamamlanmıştır. Sirkeci'den, Yeşilköy'e Marmara kıyı çizgisini izler vaziyette konuşlanan demiryolu inşası sırasında özellikle Sarayburnu'nda, Topkapı Sarayı'na ait yapılar yıkılmıştır. (Harita 22)

VI. Değerlendirme

Yıkılan XV.-XVI. yüzyıllar yapılarının yerine yeniden inşa edilen yapılar

Eyüp Camii

Fetihten hemen sonra inşa edilen Eyüp Camii ve bağlı yapılarının inşa tarihi, kaynaklarda 1458/59 (Hicri 863) olarak verilmekte, diğer yapılarında aşağı yukarı aynı tarihte inşa edildiği tahmin edilmektedir.

Türbeden sonra yanında camii, medrese ve imaret yapılmıştır. Kitabesine göre cami 1458/59 da (Hicri 863) tamamlanmıştır. Eyüp hamamı, çarşı ve dükkanlar aynı zamanda yapılmıştır. Cami 1766 depreminde çok hasar görmüş 1798 – 1800'de yeniden inşa edilmiştir.

Cihangir Camii

Kanuni Sultan Süleyman'ın genç yaşta ölen oğlu Şehzade Cihangir anısına Mimar Sinan'a inşa (1559-60) ettirdiği yapı, Tophane yamacında, tüm Boğaziçi ve Marmara'ya hakim konumda olup, günümüze gelmemiştir. Bugünkü yapı barok özellikler gösterir biçimde II. Abdülhamid (1889-1890) döneminde inşa edilmiştir.

Haseki Keyci Hatun Mescidi

1485 inşa tarihli yapı, Haseki Keyci Hatun Mahallesi'nde, günümüzün Bayrampaşa Medresesi Sokağı'nda bulunmaktadır. Yapı çeşitli nedenlerden ötürü yıkılıp II. Abdülhamid döneminde yeniden inşa edilmiştir.

Serbest kuruluşlu kent dokusuna yerleşen geometrik oluşumlar

Kent dokusu içinde kuruluş adasına, düzgün geometrik kuruluşlarla yerleşen yapılar ve yapı toplulukları

Fatih Camii ve bağlı yapıları

Ayasofya Camii ve bağlı yapıları

İshakpaşa Camii

Sultanahmet Camii ve bağlı yapıları

Süleymaniye Camii ve bağlı yapıları

Kocamustafapaşa (Sümbülefendi) Camii ve bağlı yapıları

Topkapı Kara Ahmet Paşa Camii ve bağlı yapıları

Eski Saray alanı

Yeni Camii

Mısır Çarşısı

Fatih döneminde Sur-i Sultani batısındaki İshakpaşa Camii, Topkapı Sarayı'nın saray alanının hemen yanına tüm bir adayı kaplayacak şekilde inşa edilmesi açısından özellikli bir yapıdır. (Harita 29)

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Doğa değerlerine verilen önemle adlandırılan semtler

İstanbul'un doğa değerlerine verilen önemle ağaç, meyve adları ile anılan semtleri, bir bölümü incelenen döneme ait olmasa da ilgi çeken bir özellik oluştururlar. İncelenen dönemden günümüze uzanan belirli bir geleneğin varlığını açıklarlar.

Boğaziçi – Vişnezade / 1662 Kadı Vişnezade Mehmed İzzettin Efendi'den Çırağan civarı.
Beyoğlu – Pera – Sykai (incirlik), Fındıklı, Asmalı mescid
Laleli (İstanbul Evliyalarından Laleli Baba)
Kadıköy – Acı Badem (Bağlık bahçelik, XVII. yüzyıl başlarında mesire ve av yeri olup, II. Murad 1630'da kamulaştırmıştır. Acı Badem, Ayrılık Çeşmesi Anadolu'ya Sefere giden ordunun uğurlandığı yer.) Cevizli, Topselvi, Fıstık Ağacı, Aynalı kavak (Kasım paşa, Hasköy, Tersane sarayı arazisinde inşa edilen kasır, Hasbahçe diye anılan bölge.) bu biçimde isimlenen semtlere örnektir.

İstanbul yarımadasında azınlık semtlerinin kıyılarda yer alması

Kentin nüfüsunun önemli bölümünü oluşturan ve belli kurallara bağlı olmakla birlikte, müslümanlarla aynı haklara sahip olan hristiyan ve museviler, çağlar boyu birer yabancı olarak değil, kentin halkı olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Kentte, fetihten sonra kente yerleşen Rumlar genelde deniz kıyısında, Samatya, Kumkapı, Galata, Fener, Cibali, Hasköy ve Kasımpaşa'ya yerleşmişlerdi.

Ermeniler fetihten itibaren Marmara kıyılarına özellikle Kumkapı ve Samatya dolaylarına yerleştirilmişlerdi.

Sirkeci, Balat arasına yerleşen Yahudi toplumu ise,daha sonra Hasköy civarına yerleşmişlerdir.

Galata bölgesi kozmopolit, kendine has bir toplum yapısı göstermekteydi.Frenk olarak tanımlanıp çoğunluğu ticari nedenlerle yerleşen Akdenizli tüccarların varlığı, bu bölgeye farklı özellikler kazandırmıştır.

Kentteki musevi ve hristiyanların oturdukları mahalleler belli sokaklarla Türk mahallelerinden ayrılmakta idi ve bu mahalleler daha düzgün gelişim gösteren bir yerleşim düzenine sahip olmuştur. Düzenli aksiyal planlanmış yerleşim adaları, Türk konutundan farklı konut tipleri ile Fener Rum bölgesi özellikli bir bölgedir. [516] (Harita 28-32) Müslüman ve azınlık yerleşmelerini ayıran sokaklar mevcuttur. Fener Kuburbeli Caddesi, Abdi Subaşı, Topçu Sokağı, Mesnevihane Sokağı, Sancaktar Yokuşu bunlara örnektir.

Kumkapı (Ermeniler) , Kocamustafapaşa'nın güneyi (Rumlar), kuzeyi (Ermeniler), Fener (Rumlar), Balat (Museviler) olmak üzere bu yerleşimler sonucu biçimlenen özellikli semtlerdir.

---

[516] Robert Mantran, XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, C.II, Ankara, 1986, s.48-58

İstanbul'da Akdeniz kenti görünüşleri

Galata

Boğaziçi ile Haliç'in girişinde eski bir yerleşme olmasına karşın, VIII. yüzyıldan itibaren "Galata" adı ile karşılaşırız. Bölgenin XIII. yüzyıldan itibaren önem kazandığını görülür. P.Gyllius; "kentten dar bir körfezle ayrılmıştır ve kentle sık sık gidip gelen tekneler yolu ile bağlantılıdır. Tek bir cadde alanı dışında bütünüyle tepe yamacına dayalıdır" sözleri ile bölgeyi tarif eder .

"Bizantion" koloni kentinin karşısında bulunan yerleşmenin "Sykai" ismi ile tanındığını, Roma döneminde yönetsel bölge olduğunu ve bölgenin jeolojik yapısı ve topografyası yarımada ile benzerlik gösterdiğini değişik kaynaklar belirtir. VI. yüzyılın ilk yarısında imparator Tiberius, Haliç girişine savunma amaçlı iki kule inşa ettirmiştir. [517]

I.İustinianos'un burada onarımlar yaptığını ve bir kilise (St.İrene) inşa etirerek bölgenin statüsünü kentsel açıdan önemli konuma yükselttiğini öğreniyoruz. [518]

Bölgenin XIV.yüzyılda Cenova kolonisi haline geldiğini etrafının surlarla çevrili olduğunu, sur kapılarının ve duvarlarının Cenova ve İtalyan ailelerin armaları ile süslendiğini görüyoruz.

I.İustinianos'un bölgedeki onarım ve inşaalarından dolayı bölgenin bir dönemde "İustiniana" diye tanındığında bilinir. [519]

Galata'ya Rumlar "Perama" (Karşıyaka) derlerdi. Surlar dahilindeki alan "Galata" olarak anılır, günümüz Beyoğlu mıntıkası ise "Pera" olarak bilinirdi. Girinti'nin konağı nedeni ile "Beyoğlu" ismi Türk döneminde kullanılmıştır. Bölgeye kalıcı ismini veren "Louigi Gritti", Kanuni Sultan Süleyman döneminde İstanbul'un Venedik elçisi Andrea Gritti'nin oğlu olup, kendisi İstanbul'lu bir Rum kadından

---

[517] Celal Esad Arseven, Haz. Dilek Yelkenci, Eski Galata ve Binaları, İstanbul, 1989

[518] Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.109

[519] Celal Esad Arseven, Haz. Dilek Yelkenci, Eski Galata ve Binaları, İstanbul, 1989

olmadır, ve Gritti ailesinin saray ve padişahla gayet akıllıca bir ilişki yürüttükleri anlaşılır. Bölgedeki zengin mal varlıkları nedeniyle bölgenin Türk döneminde "Beyoğlu Konağı" mıntıkası olarak tanımlanmasına sebep olur. [520]

Galata'nın sınırları bölgenin topografik özellikleri katkısıyla belirlenmiştir. Kasımpaşa deresinden tophaneye kadar uzanan kıyı şeridi ve arkada bir tepenin iki yanında birer vadiye sahip olarak hemen hemen Haliç ve Boğaziçi'nin çevrelediği bir yarımada biçimini almıştır. Tepe bölgesi çift eğimli olup kentsel doku bu eğimli arazi üzerinde zaman zaman merdivenlerle kazanılmıştır. Kentin panoramik görüntüsü bu eğimli yamaçların ustaca kullanılması sonucu farkı ve eşsiz bir güzellik kazanmıştır. Galata'nın tepelik bölgesi "Pera"olarak tanınır.

"Galata" adının nereden geldiği ise tartışmalıdır. "Galaktos", (Süt) kelimesinden türediğini ileri sürenlerin dayanma noktası bölgede ahırların yoğun olduğudur.

Bölgede yerleşen Galatai'lilere bağlayan P.Gyllius çok sağlıklı bir tez öne süremez. Zira kendisininde söylediği gibi sadece bölgeden geçen Galatai'lerin yerleştiklerine dair bir veri yoktur.

En uygun düşüncenin yüzyıllar boyunca İtalyan kolonilerinin yerleşim sonucu faklı bir kent dokusuna sahip olan bölgede İtalyanca "Galata" (İskeleye inen merdivenli yol) kelimesinin tam anlamını veren bir çok sokak mevcuttur. Galata bölgesi Akdeniz liman kenti dokusunu ve görüntüsünü yansıtan bir bölgedir. [521]

I.Contantius döneminde Galata'da bir liman, bir tiyatro, kilise, forum ve hamamlar mevcut olup Constantinius'un inşa ettirdiği surların koruma alanı içindeydiler.

I.Tiberius'un (587-582) de Haliç'i kontrol altına almak amacı ile sahildeki savunma kulesini (Kastellion Ton Galatau)inşa ettirdiğini kaynaklar belirtir.

Galata'nın I.Constantinius öncesi yerleşim alanını tesbit etmek mümkün değildir. Ancak inşa ettirdiği surların sahilde Haliç ve Boğaz ağzı kısımlarına çevirecek şekilde kara tarafında da Azapkapı, Şişhane ve Tophane bölgelerini içine alacak şekilde

---

[520] Celal Esad Arseven, Haz. Dilek Yelkenci, Eski Galata ve Binaları, İstanbul, 1989, s.28

[521] Semavi Eyice, "Galata", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, III. cilt, İstanbul, 1994, s.348

düzenlediği anlaşılır. Kara tarafında surlar önünde yaklaşık 15 m lik hendeklerle tahkim edilmiş ve 2 m kalınlığındaki duvarlarla 37 hektarlık bir alanı sınırlamaktaydı.

"Kastellion Ton Galatou" Türk döneminde Galata hisarı veya mahzen-i Sultani olarak bilşinmekte ve "Yeraltı Cami" olarak XVIII. yüzyıldan itibaren günümüze uzanmaktadır.

I.Manuel Komnenos döneminden [522] (1143-1180) itibaren Haliç kıyılarına bir takım imtiyazlara sahip olarak yerleşen Cenevizliler 1204 Latin istilasında Venediklilerin üstünlüğü sonucu karşı yakaya (Galata) yerleşmek durumunda kalmışlardır. Buda ceneviz kolonisi Galata'nın oluşmasında en önemli noktadır. Cenevizliler Latin istilasında Bizansın yanında bir tutum sergiledikleri için daha sonraki dönemlerde adeta bağımsız bir kent devlet oldular. VIII. Mihail Galatanın bütününe serbest ticaret ayrıcalığı tanımıştır. Ve Galata bunun sonucunda Cenova ticaret kolonisi haline gelmiştir. Buraya yerleşen Cenevizliler tipik Akdeniz kenti formunda birbirine bitişik sağlam binalar inşa etmişlerdir. 1335 de büyük bir yangın geçiren bölgede yangın sonra savunma duvarları ile kent yeniden inşa edilmiştir.

Cenevizliler kolonilerini "Podesta" denilen bir yönetici ile idare ediyorlardı. Koloninin idaresi yirmidört üyeden oluşan "Magnificia Communita di Pera" adını taşıyan bir meclise bağlı idi. Ceneviz kolonisinin idare merkezi "Palazzo del Commune" adı verilen Ceneviz sarayı idi. Bugün bir kısmı ayakta kalan bu bina Voyvoda Caddesi'nde Eski Banka ve Kartçınar sokakları köşesindedir.

Yine bugünkü Karaköy kısmında "Piezzatta" yani bir meydan bulunduğu bilinir.

Ceneviz döneminin kent surları Azapkapı-Şişhane-Galata kulesinin etrafını çevirerek Tophane hattına inmekteydi. Tophaneden sahil boyunca Karaköy'e bağlanan sur duvarı Azapkapı'da başlangıç noktası ile buluşuyordu.

Ceneviz idaresi sırasında surların geçirdiği onarımlar kitabelerle belirtilip sur üzerine yerleştirilmişlerdir. Aynı zaman da Cenova'yı idare eden "Doç" ların armalarıda, Galata'yı idare eden "Podesta" denilen valinin arması ile surların üzerinde yer almaktaydı. [523]

---

[522] Robert Mantran, XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, C.II, Ankara, 1986, s.118

[523] Semavi Eyice, "Galata", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, III. cilt, İstanbul, 1994, s.349

Fetih sırasında Ceneviz kolonisi Galata tarafsız kalma çabasında oldu fakat Fatih Sultan Mehmed, fetih sonrası eski imtiyazlarını, Bizans'a gizlice yardım ettiklerini öne sürerek iade etmedi. Ceneviz'lilere güvenlik ve ticari serbestlik için güvence tanımakla birlikte özerklik tanımadı. Fatih Galata halkına zımmi statüsü tanıdı ve Galata'ya fetihten hemen sonra bir kadı atayarak şehri doğrudan Osmanlı idaresi altına almıştır. Galata bölgesinin Ceneviz kolonisi kenti Kalafatçılar Caddesi ile Voyvoda Caddesi arasında idi. Bu alan hem liman hemde Eski Lonca'nın bulunduğu bölgedir. Koloninin kilisesi Saint Michele (daha sonra Rüstempaşa Hanı yapılmıştır.) merkezi oluşturuyordu. Daha sonra San Paolo-Domenico (Arap Camii) Kilisesi civarına genişleyen kent dokusu Galata Kulesi'nin bulunduğu alana kadar genişlemeye devam etmiştir.

Tophane bölgesi, Fetih sonrası yerleşimi hızlanan ve Tophane-i Amire'nin kuruluşu ile Türk yerleşimi ile önemli statü kazanan bölgelerden olacaktır.

Galata surlarının önemli kapıları iskele bağlantılı olarak günümüzde de önemini ve varlığını koruyan noktalardır.

Meyyit Kapısı, Azapkapısı, Kürkçükapısı, Yağkapanı Kapısı, Kireç Kapısı, Demirkapı, Tophane Kapısı, Küçükkule Kapısı, Büyük Kule Kapısı.

1463-79 da Fatih, Floransa'lıları Galata'da ticaret yapmaları için teşvik etmiştir. 1533 ten sonra Barboras Hayreddin Paşa Endülüs'lü arapları Galata'ya yerleştirir. Galata'nın kuruluşundan beri var olan kozmopolit yapısı bu yerleşimlerle daha renkli bir mozaik oluşturur. [524]

XV. yüzyılın sonlarında, tersane dolayısı ile bölgedeki Türk yerleşimi daha yoğunluk kazanır.

Galata bölgesinin Bizans'ın son döneminde ticari potansiyel bakımından Bizans'a göre neredeyse üç misli yoğunluk göstermesi, bölgenin gerek Bizans, gerekse Türk döneminde ticari potansiyelinin sürekliliğini ortaya koyar.Galata, Hıristiyan-İslam, Batı-Doğu sentezi Akdeniz kenti özellikleri ile birleştirip günümüze değin üniversal yapısını oluşturmuştur.

---

[524] Robert Mantran, XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, C.II, Ankara, 1986,, s.118-119

Bizanslılar Galata'ya su getirmek için pek fazla çaba harcamamışlardır. Bölgenin Latin kolonisi oluşu birazda kentsel açıdan ihmali getirmiştir. Yarımadanın hızlı gelişimi burada görülmez. Aynı tutum Türk döneminde de kendini gösterir. Fatih Sultan Mehmed'in ve Kanuni Sultan Süleyman' ın İstanbul'un gelişimi için gösterdikleri çaba Galata için geçerli olmamıştır. Yüzyıllar boyunca bölge su ihtiyacını sarnıçlarla gidermiştir.

XVI.yüzyıl sonlarında İngiltere elçilikleri Beyoğlu'na yerleşmiş ve yabancı kökenli yerleşmelere ilk öncüsü olmuştur.

Haliç kıyısında, Kasımpaşa Tersanesi sebebi ile Türk yerleşimine zemin hazırlarken, Tophane, Salıpazarı, Fındıklı, Kabataş, Beşiktaş XV. yüzyıldan itibaren Türk yerleşmeleri ile gelişen bölgelerdir. İslami yapı ve askeri kurumlar bu bölgelerdeki iskanı hızlandıran temel unsurlar olmuştur. Kışlalar, okullar, saraylarla gözde bir yerleşim alanı olan Galata- Beyoğlu, Boğaziçi sahil şeridi adeta her zaman yabancıların yerleşim alanı olan bölgenin batılılaşma sürecine en erken ayak uyduran kesim olacağının habercisi oldu. [525]

Beyoğlu bölgesi daima kozmopolit bir sosyal yapı sergilerken Doğulu bir başkentin parçası olma etkisini de kültürü ve mimarisi açısından oldukça özel örneklerle ortaya koymaktadır. Batı kenti yönetim organizasyonunun ilk uygulandığı yer Beyoğlu bölgesi olmuştur.

Galata bölgesinde konutlar gerek malzeme gerekse yapı tipi bakımından İstanbul yarımadasından daima farklı olup, geniş, sağlam malzemeli (taş-tuğla), alt yapısı tamamlanmış birkaç katlı, kemerli, iç avlulu olarak inşa edilmişlerdir.

Galata tüccarlarının ticarethaneleri (depo-satış dükkanı) sahilde, konutları Pera yamaçlarında yer almakta idi. (Plan 1)

---

[525] Vedia Dökmeci – Hale Çıracı, Tarihsel Gelişim Sürecinde Beyoğlu, İstanbul, 1990, s.11-14

Fetih'ten sonra Galata'da inşa edilen yapılar

Galata Bedesteni

Galata'da Haliç kıyısına yakın bir konumda olan yapının Fatih Sultan Mehmed (1451/81) evkafından olduğu kabul edilir. Fakat Fatih'in vakfiyelerinde bu bedesten ile ilgili kayıda rastlanmaz.

Galata Bedesteni mimarisi bakımından Osmanlı dönemi Türk sanatına ve uslubuna uygunluk gösterir. Kesme taştan kare kesitli dört kalın ayak kemerlerle dokuz kasnaksız kubbeyi taşırlar. Her cephede üst kısımlarda olmak üzere üçer adet pencere yer alır.

Perşembe Pazarı caddesine açılan girişin sol tarafında duvar kalınlığı içinde bulunan spiral bir merdiven çepeçevre bedestene dolanan ahşap bir galeriye çıkışı sağlar. Bu galeri duvarlardaki mermer konsoloslarla taşınır.

Yapının dış cephesinde kagir tonozlarla örtülü dükkan gözleri çok fazla değişikliğe uğramıştır.

Yapı Galata Liman bölgesinde lonca çarşısı içinde yer alıp, aynı zamanda kuruluş alanı buradaki esnafın ticari, yönetsel merkezidir. [526]

Rüstem Paşa Hanı (Kurşunlu Han)

Yapı doğu-batı yönünde dikdörtgen, iki katlı, güney cephesi eski Galata surlarına paralel ve sur hattı üzerinde bulunmaktadır.

Yapının zemin katında görülen ayak ve duvarlarda tuğla-derz dolulu kısımlar Bizans dönemi bir yapının varlığına işaret eder. Üst kısımlar ise XVI. yüzyıl Osmanlı inşaat tekniği özelliği taşır.

Galata Mevlevihanesi

1491 de Galata Mevlevihanesi İskender Paşa tarafından II. Bayezid'in armağanı olan arazide kurularak bölgede müslüman yerleşimini hızlandırmıştır.

---

[526] Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C.IV, İstanbul, 1973, s.557

Galata Sarayı Ocağı

Galata Sarayı Ocağı, Saray-ı Hümayun-u Mekteb-i Enderun'a aday yetiştiren kuruluş, günümüzde Galatasaray Lisesi olarak eğitim işlevini devam ettirmektedir.

VI.A. Genel Özellikler

VI.B. Yüzyıllar boyu kentin kesintisiz olarak gelişimini sağlayan değerler

Kentin yüzyıllar boyu kesintisiz olarak gelişimini sağlayan değerlerin başında kolay savunulur bir yarımada oluşu, Roma İmparatorluğu'nun doğu kesimini denetlemeye elverişli konumu, kentin kuzey-güney ve doğu-batı ticaret bağlantıları üzerinde yer alması, kentin ve çevresinin balıkçılık ve tarım ürünleri açısından elverişli durumu, gelmektedir.

VI.C. İncelenen çevre ve dönemin geleceğe yansımaları

VI.C.1. XVI. yüzyıldan sonraya yansımalar

İstanbul yarımadasında geniş açıklık alanlar

İstanbul'da kent içinde var olan yeşil alanlar, yerleşime kapalı olup kentin ortak kullanımına yönelik özellikle dini ve sosyal komplekslerin çevresinde bulunmaktadır.

Fatih Camii ve bağlı yapıların doğu yanı yerleşim olmayan yeşil alandır (Harita 30)

Topkapı saray alanı içinde günümüz Gülhane Parkı olarak kullanılan Hasbahçe'nin bir bölümü, kent içindeki yeşil alanların örneğidir. (Harita 25)

Eski Saray bölgesi içerdiği yönetsel ve kamu yapıları çevresinde bulunan açıklık alanlar, günümüzün İstanbul Üniversitesi bahçesi ve Beyazıt Meydanı olarak özelliğini sürdürmektedir. (Harita 25)

Edirnekapı – Yedikule arasında surlarla bitişen bostan alanları konumu nedeni ile yerleşim açısından çok revaçta olmayan, günümüze çok az bir bölümü uzanan örnektir. (Harita 25)

Yangın havuzları

XIX.. yüzyılda inşa edilen yangın havuzları, Fatih Camii, Silivrikapı Bala Süleyman Ağa Camii ve Galata'da Arap Camii'nde görülürler.

İncelenen dönemde varolan yangın havuzlarının, geleceğe yansımaları olarak değerlendirilebilirler.

Yangın Kulesi

İlk yangın kulesi, 1560 yılı dolayları Ağa Kapısı olarak bilinen Ağakapısı bölgesinde, yangın köşkü olarak inşa edilmiş olup ahşap, oldukça yüksek bir kulesi bulunan yapı, Harik Kasrı adı ile tanınır. [527]

Eski Saray alanında bulunan ilk kulenin 1749 da inşa edilen ilk yapısı ahşaptı. 1756 Cibali yangınında yanması üzerine yeniden ahşap olarak inşa edilmiştir. 1826 da Tulumbacı Ocağı'nın kaldırılması sırasında yıktırılan yapı, daha sonra tekrar ahşap olarak ettirilmiştir. 1828 de II. Mahmut'un emri ile kargir olarak Senekerim Balyan'a yaptırıldı. Taştan, 85 metre yüksekliğinde olup kesik piramit biçimde taban üzerinde yükselir. Günümüzde İstanbul Üniversitesi merkez binası bahçesinin doğu kesiminde bulunan yapı meteoroloji ve yangın gözetleme amaçları için kullanılmaktadır. [528]

---

[527] Süheyl Ünver, İstanbul Risaleleri, 1, İstanbul, 1995, s.144-145

[528] Afife Batur, "Beyazıt Yangın Kulesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi , II. cilt, İstanbul, 1994, s.190

VI.C.2. XIX.. Yüzyıla ve Cumhuriyet öncesi döneme yansımalar

Yerleşim alanına dönüşen bostan alanları

Yenikapı bölgesi fetihten sonra fiziki koşulları nedeni ile Bayrampaşa Deresi'nin taşıdığı alüvyonlar nedeni ile dolarak Langa Bostanları adı ile bilinir. XIX.. yüzyılın ikinci yarısına kadar bu özelliğini sürdürmüştür. Günümüzde kentin önemli ulaşım noktası ve yerleşim bölgesidir. (Harita 27)

Silivrikapı sur dahilindeki alanlar, XIX.. yüzyıl sonuna kadar bostan alanı özelliğinde olup, XIX. yüzyıl sonunda yerleşim açısından tercih edilir bölge olmuştur. (Harita 24)

Edirnekapı sur dahilinde sura paralel olarak uzanan bostan alanları, günümüze yerleşimin yoğunluğu nedeni ile çok dar bir alanda yine sura paralel olarak ulaşabilmiştir. (Harita 17)

XIX.. yüzyılda yangına karşı alınan önlemler ve yapılan düzenlemeler

İstanbul'un eski yerleşim alanlarından biri olan Kocamustafapaşa, Bizans döneminin önemli manastırı Hagios Andreas'ın, II. Bayezid (1481-1512) dönemi sadrazamlarından Koca Mustafa Paşa tarafından 1489 yılında camiye çevrilmesinden sonra kurucusunun adı ile anılmaya başlar.

Bu gün Kocamustafapaşa Camii'nin bulunduğu alan, fetih sonrası Halveti Şeyhi Cemaleddin Halveti'nin tekkesinin kurulması ile yerleşimin hızlandığı bölge olup, XVI. yüzyıldan itibaren devletin ileri gelen kişilerinin burada konaklar inşa ettirdikleri ve bölgenin tercih edilen bir yerleşim alanı olduğu gözlenir. [529]

---

[529] Ekrem Hakkı Ayverdi, Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri Şehrin İskanı ve Nüfusu, Ankara, 1958, s.205-2079

13 haziran 1918 gecesi Sultan Selim'de çıkan yangının kısa zamanda yayılım göstermesi sonucu Altımermer, Davutpaşa, Kocamustafapaşa ve Haseki bölgeleri de tamamen yanmıştır. Sur içi İstanbul'un çok büyük bir bir alanı tamamen yangın alanına dönüşmüştür. 1854 yılında Ebniye-i Hassa Müdüriyeti'nin İtalya'dan mühendisler getirterek yangın alanlarını düzgün, birbirini dik kesen sokaklar, dört yol ağızlarında meydanlıklar bırakarak düzenleyen yeni imar programı bu kez Kocamustafapaşa, Davutpaşa, Haseki bölgelerine uygulanmıştır. [530]

Bölge yerleşim açısından köklü değişimi 1960-1970 yılları arasında yaşamıştır. Hızlı ve yoğun yerleşim sonucu çok katlı yapıların inşası ve sosyo - ekonomik durumunu orta sınıf olarak nitelenebilecek nüfusun tercih ettiği bir bölgeye dönüşmüştür.

XIX. yüzyılda gerçekleştirilen şehircilik çalışmaları

Divanyolu'nun genişletilmesi, II. Mahmud'un danışmanlarından Prusyalı Helmuth von Moltke, 1835/39 yılları arasında İstanbul'da eski kentin islahı ve yenileştirilmesine yönelik ilk planlamayı yapan kişi idi. Ne yazık ki, Moltke planı tam anlamı ile hayata geçirilememiş, kentin eski ana yoluna denk düşen Divanyolu – Beyazıt – Aksaray - Silivrikapı ile Beyazıt- Edirnekapı cadde planlamasında çok ufak bir bölümü uygulanabilmiştir. Bu uygulamanın sonucunda, Eminönü – Beyazıt yolu (1836 yılında II. Mahmut döneminde inşa edilen ilk Galata Köprüsü'nün inşası ile ilgilidir.) Beyazıt – Kumkapı caddesi (Bir bölümü yapılıp tamamlanmayan Mithad Paşa Caddesi) günümüz uzanımlarıdır.

Yabancı danışmanların önerileri ile Abdülmecid döneminde (1839/61) yeni kent yönetimi sadece kentin yönetsel kurallarını etkilemiyor, aynı zamanda kent dokusu ile ilgili yenileştirme ve sağlıklandırmalar getiriyordu. Kent merkezinde en önemli uygulamalardan biri 1865 Hocapaşa yangınından sonra Divanyolu'nun genişletilmesidir.

---

[530] Necdet Sakaoğlu, "Yangınlar", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi , VII. cilt, İstanbul, 1994, s.436-438

Abdülaziz (1861-1876) döneminde, İstanbul, Edirne Şark Demiryolları hizmeti olarak inşaasına başlanan, kentin günümüze uzanan en önemli ulaşım yollarından biri olan demiryolu inşası sırasında, Marmara kıyısı boyunca, özellikle Sarayburnu civarında birçok köşk ve yapı yıkılmıştır. Yeşilköy'e kadar gelen demiryolu, 1871 yılında kıyıya yakın bir uzanımla Sirkeci'ye bağlanmıştır. Demiryolu 1888'de tamamlanmıştır.

Kentte ilk köprü II. Mahmud döneminde 1836 da Unkapanı ile Azapkapı arasında ağaçtan inşa edilmişti. Daha sonra 1845 te II. Mahmud'un annesi Bezm-i Alem Valide Sultan'ın inşa ettirdiği Galata-Eminönü arasını birleştiren köprü günümüze yenilenmiş vaziyette ulaşmıştır.

Kentin XIX. yüzyıldaki gelişimi ile ilgili diğer önemli bir nokta, yerleşimin Boğaziçi'ne özellikli yapılar olarak kaymasıdır.Sultanların ve devlet ileri gelenlerinin inşa ettirdikleri kıyı sarayları ve yalılarla kentin Boğaziçi silueti farklılık gösterir.

Mustafa Reşid Paşa'nın Baltalimanı'ndaki köşkü, Abdülmecid'in yeniden inşa ettirdiği Küçüksu Kasrı ve Dolmabahçe Sarayı, Abdülaziz'in Beylerbeyi Sarayı, II. Mahmud'un 1815 de yandıktan sonra yeniden inşa ettirdiği Beşiktaş Sarayı, Abdülaziz'in inşa ettirdiği Çırağan Sarayı ve II. Abdülhamid'in inşa ettirdiği Yıldız Sarayı ve yanındaki Hamidiye Camii kent dokusunda XIX.. yüzyılda yer alan yapılardır.

1880 yılında Yedikule'de sur içinde Fransızlara inşa ettirilen Yedikule Gazhanesi kentte kurulan ilk teknik yapılardan biridir.

Kentin eski dokusuna XIX.. yüzyılın ortasında eklenen camiler ve kamu yapıları

XIX.. yüzyılda kentin endüstrileşme sürecine bağlı olarak daha çok sanayi yapıları inşa edilmiştir. XIX.. yüzyıl İstanbul için batılı nitelikte bir kente dönüşüm süreci olup bu yüzyılda kentte inşa edilen Mekteb-i Sanayi (1855), Telgrafhane-i Amire (1871), Aksaray Valide Camii, Fatih Karakolu (Fatih Camii dış avlu batı köşesindedir.), Çarşamba Karakolu, Fatih Hırka-i Şerif Camii (1851), Yenibahçe Bezm-i Alem Valide Sultan Hastanesi (1845 yılında Bezm-i Alem Valide Sultan tarafından inşa ettirilmiştir.), kentin tarihi dokusuna eklenen nitelikli yapılardır. (Harita 3-9, Görünüş 12)

VI.C.3. Cumhuriyet dönemine yansımalar

1930 yıllarında kentin gelişimi açısından yapılan çalışmaların sonunda, günümüze kadar gelen kentin özellikle ana ulaşım yolları ve Haliç sanayi bölgesinin planlaması önem taşır.

1936-1950 yılları arasında İstanbul'da çalışan kent tasarımcısı Henri Prost, tüm kent planlaması yerine Galata, Beyoğlu, Üsküdar ve Kadıköy bölgeleri için plan hazırlamıştır. Asıl önemli çalışması yarımadadaki tarihi kentin değerlerine sadece kent siluetinin bozulmamasını gözönüne alarak yaptığı düzenlemelerdir. Beyazıt Meydanı, Yeni Cami çevresi, Eminönü Meydanı, Unkapanı-Aksaray bağlantısı, Atatürk Bulvarı, Henri Prost'un kent planından hayata geçirilen uygulamalardır.

1950 - 1960 Adnan Menderes döneminde "Menderes imarı" olarak bilinen şehircilik çalışmaları, Vatan caddesi ve Millet caddesinin açılması, Atatürk Bulvarı'nın genişletilmesi, Galata Köprüsü'nden kıyı çizgisini takip ederek Beşiktaş-Zincirlikuyu'ya bağlanan ana yol bu dönemde gerçekleştirilen çalışmalardır. Bu çalışmaların kentin tarihi dokusu üzerinde onarılamayacak yıkımlara da neden olduğu bir gerçektir.

Yakın dönemin ve günümüzün olumsuz uygulamaları

XX. yüzyıl başından itibaren kentin imar çalışmaları eski kent dokusunun üzerinde gerçekleşen yol düzenlemesine yönelik olması ve kamu yapılarında çeşitli nedenlerden ötürü yapılan bazı değişiklikler olumsuz durumlar yaratmıştır.

Kadırga Küçük Ayasofya Camii'nin (Sergios- Bakhos Kilisesi) camiye çevrilmesi sırasında, inşa edilen cami ile aynı bahçeyi paylaşan zaviyede Türkistan Vakfının zaviyeye yerleşmesi üzerine inşa edilen ayırıcı duvar bütüne zarar verici niteliktedir.

Fatih Camii ve bağlı yapılarının kuzeyinde, 1955 yılı dolaylarında açılan Kızılelma caddesi – Akdeniz caddesi uzanımının Fatih Camii dış avlusu batı köşesinden başlayan İslambol caddesi bağlantısının kurulamaması ile, bu caddenin bu kesimde işlevsiz ve boş, geniş bir cadde olarak günümüze gelmesi dikkati çeken bir özellik olarak belirir.

Eğrikapı İvaz Efendi Camii'nin önündeki XVI. yüzyıla tarihlenen meydan çeşmesi günümüzde ihmal edilmiş olup işlevsiz ve harap bir durumdadır.

Fatih Yenibahçe'de, Bali Paşa sokağı ve Hoca Efendi sokağı köşesinde Mimar Sinan'ın eseri olan 1542 inşa tarihli Hüsrev Paşa Türbesi, çevredeki konut dokusunun plansız ve uyumsuz gelişimi nedeni ile adeta kaybolmuş bir durumda apartman bloklarının içinde kalmıştır.

Şehircilik çalışmaları ve yeni caddelerin inşası ile yıkılan yapılar

1858 yılında Divanyolu'nun genişletilmesi sırasında Sultanahmet'te Firuzağa Camii'nin mektebi yıkılmış ve avlusundaki açık türbe caminin batısına taşınmıştır. Çemberlitaş'ta Atik Ali Paşa Medresesi'nin kuzey kanadı yıkılmış, aynı çalışma sırasında Beyazıt Köprülü medresesi cephe duvarında traşlama yapılmıştır. Fatih Camii ve bağlı yapılarında, kervansarayın günümüze ulaşan bölümleri Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yıkılarak yerine iş merkezi yapılmıştır. Fatih Camii ve bağlı yapılarının, Akdeniz medreseleri, caddenin inşası ile temelleri ortaya çıkmıştır. Akdeniz medreselerinde dört Tetimme medresesi, Beyazıt- Edirnekapı Caddesi'nin inşası sırasında yıkılmıştır.

Günümüzün Ordu caddesinin inşasında, II. Bayezid Hamamının temelleri ortaya çıkarılmış, sonuçta yapının duvarlarında ve erkekler bölümü soğukluk kubbesinde önemli ayrılmalar ve çatlaklar oluşmuştur.

1957 yılında Millet caddesi inşası sırasında Aksaray Selçuk Hatun Camii yıkılmış, 1957 yılında Vatan Caddesi inşası sırasında Yenibahçe Hacı Halil Attar Mescidi yıkılmıştır. 1958 Tophane – Beşiktaş kıyı yolu inşası sırasında Fındıklı Molla Çelebi Camii ve bağlı yapılarının, son cemaat yeri yıkılmış, yanındaki hamam ortadan kaldırılmıştır. Tophane Kılıç Ali Paşa Camii ve bağlı yapılarının, yol genişleme çalışması sırasında mektebi yıkılmıştır. Fındıklı Hatuniye yapı topluluğu, 1956 yılında yol genişletme çalışmasında yıkılmıştır. Kanlıca İskender Paşa camii ve bağlı yapıları, yol genişletilme çalışmasında hamamı yıkılmıştır.

Şehircilik çalışmaları sırasında yapılan değişikliklerle yaratılan olumsuz durumlar

Fatih Camii ve bağlı yapıları kervansarayın günümüze ulaşan bölümleri Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından iş merkezi yapılmak üzere ortadan kaldırılmıştır.

Akdeniz Tetimme Medreseleri, Edirnekapı yolunun geçirilmesi nedeniyle yıkılmış, yol zemini aşağıda kalmış bu nedenle Dört Kurşunlu Medresesi zarar görmüş, bugün çelik gergilerle yıkılmasının önlendiği yapılar olarak günümüze gelmişlerdir.

Aksaray Haseki Camii ve bağlı yapılarında, cami ile bağlı yapıları arasındaki yolun yoğun bir trafik akışının olduğu caddeye dönüştürülmesi sonucu yapı topluluğu olumsuz etkilenmektedir.

VII. Karşılaştırma

Bursa

Uludağın kuzey eteği ile, Bursa ovasının güney kenarında genişliği yer yer değişen bir yerleşim gösteren kent, Osmanlı imparatorluğunun ilk başkenti olarak seçilmiştir.

Uludağ eteklerindeki eğimli yamaca kurulan kent, ilk Osmanlı başkenti misyonunu üstlenmeden önce kale içinde yerleşim gösteren bir Bizans kenti idi.

M.S 74 yılında Bitinya kralı III. Nikomedis Bursa'yı Roma'lılara bırakır. Bizans döneminde, İmparator I. Justinianos dönemi İstanbul'un yeniden imar edilme faaliyetleri açısından önemlidir. I. Justinianos döneminde Bursa, stratejik konumundan ötürü ilgilenilen bir kent olacaktır. 1326 da Osmanlı başkenti oluncaya değin Bursa önemini koruyacaktır. Bizans kale kenti ile sınırlı kalan Bursa, Osmanlı döneminin hızlı ve yoğun imar politikası sonucu 1326 Orhan Camii, 1326 Alaaddin Camii,1349 Ulu Camii, 1360 Murad Hüdavendigar Camii, 1390 Yıldırım Külliyesi, 1415 Yeşil Külliye, 1426 Muradiye Külliyesi, 1451 Koza Hanı, XV. yüzyıl İpek Hanı gibi kent dokusunu biçimlendirecek yapıların inşaası ile, İstanbul'un fethi sonrası imarı ile benzerlik gösterir. Kentin topografyası da İstanbul ile benzer yönler taşımaktadır. Uludağ yamacında kurulan kentin kuruluş alanı özelliği birçok yapıyı biçimlendirecektir.

Bursa' da kale dışına Bizans döneminden itibaren yerleşen Musevi halk, Osmanlı döneminde de aynı uygulamaya devam etmiş olup bu açıdan İstanbul ile benzerlik gösterir.

Bursa' nın Türkleşmesi ve yeni mahallelerin kurulması, kolonizatör dervişler sayesinde hızlı ve düzenli olmuştur.

Bursa kentinin ticaret alanı, Türk döneminin başından itibaren Anadolu-İstanbul ticaret bağlantısının önemli merkezi olmuştur. Bizans dönemi çarşısı kale içinde yer alırken, Bursa çarsısının açık pazar niteliğinde kale dışında oluşup, adım adım çarşı kompleksine dönüştüğü izlenir. Kentte ticari işlevlerin yoğunluğu nedeni ile ard arda

XV. yüzyıl sonuna kadar 15 han yapıldığını gösterir. Yine Ulu Cami-çarşı beraberliği, İstanbul' da olduğu gibi geleneksel Türk-İslam yaşamının uygulaması olarak Bursa' da görülmektedir.

Bursa kenti İstanbul' a göre daha içe dönük bir yaşam sürdürmüştür. İstanbul' un bu yöndeki farklılığını coğrafi konumuna bağlamak mümkündür. İki kıta arasındaki bağlantı ve geçiş noktası olan kent aynı zamanda Akdeniz, Asya ve Avrupa' nın en önemli ticaret merkezidir.

Edirne

Edirne ili, iki yanda Meriç ve Tunca nehirleriyle çevrili, doğu bölümünde yamaçlara yaslanmış hafif yükseltili ovalara kurulmuştur.

Kent, eski bir Trak yerleşmesini yeniden kuran İmparator Handrianus'un onuruna Handrianopolis olarak bilinecek ve M.S 395' e kadar Bizans, Bulgar, Osmanlı, Bulgar, Türk idaresi ile günümüze gelecektir.

Edirne kenti Bursa ile benzer özelliği, kale içi yerleşimi ve Türk döneminde kalenin dışında yerleşimin yoğun ve hızlı olmasıdır.

Türk dönemi mimari eserlerin çoğu, kalenin doğu kenarı ile Selimiye yapı topluluğunun yerleştiği tepe arasında toplanmıştır.

Kentin çekirdeğini Kapalıçarşı, Ali Paşa Bedesteni, kervansarayların bulunduğu ticari doku oluşturur. Osmanlı devletine başkentlik yapan kent, kalenin doğusundan itibaren ovaya ışınsal yayılım gösterir.

Edirne yerleşiminin her döneminde, ulaşım ve ticaret açısından geçiş ve bağlantı olması nedeniyle sürekli yabancıların bulunduğu bir kent olmuştur. Bu yönü ile İstanbul'a benzemektedir. Bizans döneminde kent Roma Castrum'una bağlı olarak varlık gösterir. Roma kökenli bir kent oluşu ile İstanbul'la arasında benzerlik vardır. Ancak Bizans yerleşiminin mimari dokusu ne yazık ki İstanbul kadar geniş perspektifte oluşmamıştır.

Günümüze Bizans yapılarından ulaşabilen az sayıda örnek mevcuttur.

Edirne'de kentsel gelişim 1400 lere kadar pek varlık göstermez. İlk olarak Yıldırım İmareti ile başlayan kent gelişimi, 1403 Eski Cami, Gazi Mihal, Beylerbeyi, Muradiye gibi yapılarla Fatih dönemine değin sürecektir.

Edirne'de kendi adlarını taşıyan mahalleler kuran kişiler, bu mahalleleri İstanbul örneğindeki gibi bir mescit veya sosyal bina ile şenlendiriyorlardı. Devlet Şah Hatun, Selçuk Hatun Yıldırım bunlara örnek verilebilir.

Evliya Çelebi'nin anlatımına göre ilk Edirne sarayı, İstanbul'un eski sarayı gibi duvarlarla çevrili ve yakınındaki çarşı ile bağlantılı idi. Mimar Sinan'ın inşa ettiği İstanbul'da Süleymaniye, Edirne'de Selimiye Yapı toplulukları, gerek inşa alanlarının seçimi, gerek mimari uygulamalarındaki eşsiz çözümlemeler nedeni ile de benzerlik gösterir. Edirne eski sarayının, Selimiye yapı topluluğunun kuruluş alanında olduğuna dair bilgiler mevcuttur. İstanbul Süleymaniye yapı topluluğununda eski saray alanının bir bölümüne inşa edilmesi eş uyumlu noktalardan biridir.

Osmalı dönemi Edirne, Merkez Saray çarşı bölgesinden diyagonal fakat seyrek oluşan bir kent dokusuna sahiptir. Kaleden eski camiinin kuruluş alanı arasındaki bölüm, hızla yoğun bir ticaret merkezine dönüşmüş, Bursa örneğinde olduğu gibi yoğun hanlar bu ticari dokuyu biçimlendirmişlerdir. Kurşunlu Han kentin gerek ticari gerekse sur dışı gelişiminde etkin olan bir yapıdır. Üç Şerefeli Cami, II. Beyazıt yapı topluluğu, Selimiye yapı topluluğu, kent dokusunda kent siluetini belirleyen mimari eserler olup, mimari tasarımlarındaki mükemmelliğin yanısıra, kent gelişiminde sosyalizasyon açısından önemli yapı topluluklarıdır.

Manisa

Manisa kenti hellenistik, Roma, Bizans ve Türk dönemi olmak üzere, kesintisiz yerleşim alanı olması yönüyle İstanbul ile benzeşir.

Türk dönemine değin kale içi yerleşim gösteren Manisa kentinin, beylikler döneminden itibaren kalenin kuzeyine ovaya doğru yayılım göstererek gelişmesi söz konusudur. Kaleyi elde bulundurmanın haricinde, Saruhanoğulları Beyliği'nin kale yerleşimini tercih etmeden kale eteğindeki eğimli alana yerleştikleri gözlenir. Bu yerleşimin geçici düşünüldüğünü akla getiren noktalar vardır. Yerleşim dağınık olup, uzun bir zaman diliminde yerleşimi hızlandıracak kentsel nüvelerden yoksundur.

XV. yüzyılda kale ile işlevliğinin yanısıra, fiziksel yakınlığı da mevcut olan yerleşim yerine ovaya yerleşme tercih edilir. Bu yerleşimde İshak Çelebi Zaviyesi, Ali Bey Camisi, Çeşnigir Camisi, İvaz Paşa Camisi ve bu yapı topluluklarının etraflarında gelişen mahalleler göze çarpar.

Kent dokusunda ,XV. yüzyıl sonlarında inşa edilen Hatunuye Camisi 1490 (Hicri 869) gerekli merkezinin oluşmasına yetecektir. Osmanlı kentinin merkeze doğru sıkışma geleneğini Manisa örneğinde açık bir şekilde görmek mümkündür.

XVI. yüzyıl başı, Manisa kent dokusunun geleneksel kent tasarımına uyarak biçimlendiği bir dönemdir. II. Murad döneminde inşa edilen Manisa Sarayı ve ovadaki kent dokusunun ticari çekirdeğini birleştiren yol Suk-u Sultani olarak değerlendirilmiş ve ticari doku bu arter üzerinde biçimlenmiştir. Bedesten, hanlar, ticarethaneler ile kentin bu alanda ticari doku etrafında gelişmeye başladığı gözlenir.

Manisa'nın Osmanlı dönemi kentsel tasarımı bu özelliği dışında ayrıcalıklı özelliklere sahip değildir. Kalenin kurulduğu tepenin eteklerinde dar bir yayılım alanı göstererek kent gelişir.

VIII. Sonuç

İ. Ö. VII. yüzyılda Bizantion kurulduğunda, dünyanın önemli kentlerinin çoğu henüz kurulmamıştı. Dünyada bu kadar uzun süre imparatorlukların başkenti statüsünü koruyan ve bu kadar farklı kültürlere başkent olabilen bir başka kent yoktur.

Üç imparatorluk ve adeta birbirini aşma çabasında güçlü, yapıcı imparator ve hükümdarlar, bu kenti bir dünya başkenti durumuna getirmek için yeri ve zamanı doğru kullanmışlardır.

Kent, IV. yüzyılda kurulan ve temelde topografyadan kaynaklanan işlevsel gelişim düzenini koruyarak günümüze gelmiştir.

İstanbul yarımadası, kentin kuruluşundan itibaren gerek siyasi, gerek sosyal ve gerek girişilen imar çalışmaları açısından kentin çekirdeğini oluşturmuştur.

Kent, geleneksel Roma kenti tasarımı ile kurulmuş, gerek yeni bir dinin merkezi oluşu, gerek Doğu kültürünün vurgulayıcı etkisi, geleneksel Roma kenti tasarımını olumlu yönde değişikliğe uğratmış, kent en büyük özelliğini Doğu ve Batı kültürlerinin bir bileşkeni olarak gelişimini sürdürmüştür.

Kentin fiziksel yapısında etkin olan değerlerin başında kara ve deniz surları gelir. Türk dönemine kadar sur içi kent özelliğini sürdürmüş, fetih sonrası kentin gelişimi sur dışına taşarak "açık kent" kuruluşuna uymuştur.

Kentin Bizans dönemi yerleşim alanları günümüzün Sarayburnu, Hipodrom, Ayasofya düzlüğü, Haliç kıyı şeridi, Forum Constantinus, Forum Tauri, Forum Bovis ve Forum Arcadius olmak üzere, tamamı sur içi yerleşim alanı olan bölgelerdir. Bu bölgelere Haliç'in karşı yakası Sykai (Galata) ve küçükte olsa yerleşim gösteren Scutari (Üsküdar)'da dahil edilmelidir.

İstanbul yarımadasının sur dışında kalan ve Blakhernai Sarayı'nın bulunduğu bölge, Galata bölgesi ile yönetsel açıdan kente bağlı ama yerleşimde çok da tercih edilmeyen bölgelerdir.

Kentin Bizans dönemi siluetini, topografyanın yükseklikliklerine kurulan kentsel öğeler oluşturur. İkinci tepe diye adlandırılan bölge ve Marmara yamaçlarında Hipodrom ve Büyük Saray, üçüncü tepe üzerinde Forum Constantinus ikinci ve üçüncü tepe arasındaki düzlükte Ayasofya ve Aya İrini kiliseleri, dördüncü tepe üzerinde Havariler Kilisesi üçüncü ve dördüncü tepeler arasında Valens Su Kemeri, yedinci tepe üzerinde Aya Andreas Manastırı, altıncı tepe üzerinde Blakhernai Sarayı bu kentin siluetini belirleyen önemli yapılar olmuşlardır.

Bütün forumları süsleyen anıtlar, kent siluetinde düşey olarak egemen olan kentsel öğeler olarak belirirler.

Kent, Roma gibi yedi tepe üzerine kurulu olarak tanımlanır. Oysa Constantinus'un surlarla çevrili kenti Lycus vadisi (Bayrampaşa Deresi) ile ayrılan iki ova üzerine kurulmuştu ve bu ovalardaki beş yükselti yerleşim noktaları idi.

Kentin gelişiminin önemli noktalarından biri, Doğu ve Batı'nın ticaret merkezi niteliğini kazanmasına sebep olan limanı idi. Bizans dönemi liman bölgeleri üç bölge olarak belirlenebilir. Haliç'in sunduğu doğal korumalı ve en elverişli liman bölgesi Neorion, Portus Prosforion Türk dönemindede işlevini sürdürecektir. Marmara kıyısındaki Julianus limanı (Sofia,Kadırga limanı olarak bilinir) da aynı sürekliliği gösterecek, ancak doğa koşulları nedeni ile elverişsiz hale getirilince terkedilecektir. Aksaray Langa bölgesindeki Vlanga ve Eleiuterius adları ile karışıklığa yol açan Theodosius limanı, Trakya bölgesinden gelen malların iskelelerinin oluşturduğu bir liman alanı olmuştur. Bu liman da daha Bizans döneminde işlevini yitirecektir. Bizans döneminde Akdenizli tüccarların tercih ettiği Galata liman bölgesi ise daha sonra önem kazanır. Galata bölgesinin İstanbul yarımadasından kentsel açıdan farklılık göstermesinin en önemli nedeni olacaktır. Müslümanlar ve daha sonra Türkler için kent sadece stratejik açıdan önemli değildi. Hıristiyan dünyasının gücü ve merkezi konumunda idi. Kentin kurucuları dinsel görüşleri daima amaçlarına ulaşmak için itici güç olarak kullanmışlardır. I. Constantinus, inşa ettirdiği surun ne kadar daha batıya gideceğini soranlara, "Önümdeki kutsal kişi durana kadar" yanıtını vermiş, müslümanlar Konstantiniye'yi "İslam başkenti" olarak fetih amacı gütmüşlerdir. XV. yüzyılda kent, Akdeniz liman kenti özelliğine hızla İslam kenti özelliklerini katmıştır.

Fatih Sultan Mehmed, Dünya Başkenti olma özelliğini kente yükleyen hükümdar olarak anılacaktır. Roma ve Bizans, Doğu'lu karekteri yadsınmayan imparatorluklar olup, Fatih'in İstanbul'u kozmopolit yapısı ile daha farklı bir özellik gösterecektir. Roma ve Bizans'a göre kent dış görünüşünde anıtsallığını sadece yapı toplulukları ile sürdürür. İslam toplumu dışa dönük yaşamaz, bundan dolayı kent meydanlara ve sosyal hayatı ortaya koyacak yapılara sahip olmayacaktır. Ancak en önemli sosyal bütünler olan yapı toplulukları ve ticaret yapıları, kentin topluma açılımını ortaya koyan kent ögeleri olmuşlardır.

Konstantiniye'nin İstanbul'a dönüşümünde, geçmişin mirası olan kentsel ögeler ve yerleşim bölgeleri hemen hemen hiç bir değişiklik yaşamamışlardır.

Kent, gelişim ve varoluşunda, temelde topografyadan kaynaklanan işlevsel sürekliliğini aynen muhafaza edecektir. Eski kentin kent ögeleri ustaca kullanılarak İslam kentinin özellikli yapıları inşa edilecektir.

Yapı topluluklarının inşa alanları, daha çok Bizans kentinin yönetsel ve sosyal alanları ile örtüşmüşlerdir.

Osmanlı mimarlığında Mimar Sinan'ın kent planlamacılığı yönü, kenti bir bütün olarak düşünüp yapı topluluğu ile organik işlevselliğini hayata geçirmesi, bir Türk veya İslam kenti değil bir İstanbul yaratılmasına neden olacaktır.

Osmanlı vakıf kurumları, kentsel bir örgüt olarak çalışmışlardır. Sosyal çalışmaları kentin biçimlenmesinde etkin olacaktır. Kentin ticaret dokusunun ve ulaşım eksenlerinin, XIX.. yüzyıla değin pek fazla değişim göstermediğini izlersek, fetihten sonra başlayan ve XVII. yüzyılın başına kadar kesintisiz devam eden kent gelişiminin ileriye dönük ve gelişmeye uygun olarak planlandığını anlayabiliriz.

XVIII. yüzyıl, kentin Batılı görünümler kazandığı bir yüzyıl olmuştur. Osmanlı kenti tasarımında bulunmayan meydan düzenlemeleri, Ayasofya, Tophane, Kabataş ve Üsküdar meydan çeşmeleri bu yüzyılda uygulama alanı bulmuşlardır.

Kent biçimlenişinde yapı boyutu, yerini kent boyutunda planlamaya bırakmaya başlar, ancak kent Batılı görünümünü hala Galata'da yaşatmaktadır.

XIX. yüzyılda kentin ilk sanayi kurumları oluşur. Haliç bölgesini bir sanayi alanı olarak düzenleyen kent tasarımı, ne yazık ki yüzyıllardır kentin asude, uyumlu gelişen

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ve kentte yaşayanlara kentin hareketli hayatından uzaklaşma imkanı tanıyan bu güzel kıyının sonu olacaktır.

Kent XIX. yüzyılda Batılılaşma çabaları ile sur içine sığmayan gücünü birleştirme çalışmaları sonunda, tarihi dokuyu korumadan yol genişletme ve alt yapı oluşturma ile şekillenen tasarımlara yönelecektir.

XIX. yüzyılda sur içi ve Üsküdar, dar sokakları en çok üç katlı ahşap evleri arasında yer alan özel bahçeleri ile, dışa kapalı Osmanlı toplumunu yansıtırken, Sirkeci, Galata ve Boğaziçi Art nouveau yapıları, aydınlatılmış sokakları ve tramvay ile Batıya daha yakın bir kent görünümü verecektir.

1950'li yıllarda, tarihi doku, Adnan Menderes dönemi imar çalışmaları olumsuzluklara düşmüştür.

Eski dokuyu önemsemeyen sistem uygulamaları da bir çok yıkımı beraberinde getirmiştir.

1960 yıllarından sonra, kent Anadolu'nun her türlü sorununu çözme mekanı olacaktır. Hızlı sanayileşme ticari ve sosyal kaygılar günümüzde süren bir göç zincirini başlatacaktır.

Bir doktora tezi olarak sunulan bu çalışmada, İstanbul'un kentsel niteliklerini değerlendirme amaç olmuştur.

Topografyanın belirlediği değişmez kent çekirdeği dışında, fetih sonrası oluşan kent vizyonuna egemen "İstanbul Kenti" varlığını ve siluetini günümüze taşıyan değerleri ile incelenmiştir.

Çalışma, İstanbul yarımadasına yönelik olarak tasarlanmış ve yapılmıştır.

Bibliyografya

Ahunbay, Metin.
"Surlar", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, VII. cilt, İstanbul, 1994.

Ahunbay, Zeynep.
"Medreseler", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, V. cilt, İstanbul, 1994.

Ahunbay, Zeynep.
"Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri, İstanbul,1988.

Akın, Nur.
"Tarihi Yarımadanın Haliç Silueti", Doğan Kuban'a Armağan, İstanbul,1996, s. 129 - 134

Akozan, Feridun.
"Türk Külliyeleri", Vakıflar Dergisi VIII, Ankara, 1969.

Akozan, Feridun.
"Süleymaniye, Fatih Külliyeleri", Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, İstanbul, 1988, s. 15 - 18.

Akozan, Feridun,
"İstanbul'un Tarihi Yarımadasının Ticaret Merkezi", Akademi Mimarlık ve Sanat, A.7-10. İstanbul, 1981, s. 10.

Aktepe, Münir.
"Kağıthane'ye Dair Bazı Bilgiler", İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, Ankara, 1988, s. 333 - 343.

And, Metin.
İstanbul In The 16 th Century, The City, The Palace, Daily Life, İstanbul, 1994.

Andreasyan, Hrand, D..
Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi, İstanbul, 1964.

Arseven, Celal Esad.
Eski Galata ve Binaları, Haz. Dilek Yelkenci, İstanbul, 1989.

Arseven, Esad Celal.
Eski İstanbul Abidat ve Mebanisi, Haz. Dilek Yelkenci, İstanbul, 1989.

Arü, Kemal Ahmet.
Türk Kenti, İstanbul, 1998.

Aslanapa, Oktay.
"Fatih Devri Abideleri", Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, I, İstanbul, 1963.

Aslanapa, Oktay.
Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul, 1986.

Atasoy, Nurhan.
At Meydanı ve İbrahim Paşa Sarayı, İstanbul, 1972.

Ayanoğlu, Fazıl.
"İstanbul'da Yola Kalbedilen Camii ve Saire", Vakıflar Dergisi VIII, Ankara, 1969, s. 329 - 334

Aynur, Hatice-Karateke, Hakan T.
İstanbul'un Su Mimarisi, Tarihi, III. Ahmed Devri İstanbul Çeşmeleri, İstanbul, 1995.

Ayverdi, Ekrem Hakkı.
Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskanı ve Nüfusu, Ankara, 1958.

Ayverdi, Ekrem Hakkı - Ömer Lütfi Barkan.
İstanbul Vakıfları Tarihi Defteri, 953 (1546), İstanbul, 1970.

Ayverdi, Ekrem Hakkı.
XIX. Asırda İstanbul Haritası, İstanbul, 1958

Ayverdi, Ekrem Hakkı.
Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, İstanbul, 1953.

Ayverdi, Ekrem Hakkı.
Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri Şehrin İskanı ve Nüfusu, Ankara, 1958.

Bacaue – Grammont, Jean Louis, Server Tanilli çevirisi.
"Osmanlı İmpatatorluğunun Doruğu: Olaylar (1512-1606)", Osmanlı İmpatorluğu Tarihi, İstanbul, 1995.

Baltacı, Cahid.
XV-XVI ıncı Asırlar Osmanlı Medreseleri, İstanbul, 1976.

Baltacı, Cahid.
XV., XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri, İstanbul, 1976.

Barışta, H. Örcün.
İstanbul Çeşmeleri, Ankara, 1993.

Barkan, Ömer Lütfi.
"Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, I, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", Vakıflar Dergisi, II, Ankara, 1942.

Batur, Afife.
"Beyazıt Yangın Kulesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi ,II. cilt, İstanbul, 1994.

Bayraktar, Nedret.
"Rumeli Hisarı", Türkiyemiz, Eylül 1993, s. 26 - 33.

Beldiceanu, Nicoara, Server Tanilli çevirisi.
Osmanlı İmparatorluğu'nun örgütü (XIV-XV inci Yüzyıllar), Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, İstanbul, 1995, s.145-170

Bostan, İdris.
Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII inci Yüzyılda Tersane -i Amire, Ankara, 1992

Bostan, İdris.
"XVI. Asırda Osmanlı Tersaneleri ve Gemi İnşa Tezgahları", Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri, İstanbul, 1988, s. 125 - 129.

Can, Cengiz.
"Darphane-i Amire Binası", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, II cilt, İstanbul, 1994.

Cantay, Gönül.
"XVI Yüzyıl Külliyelerinin Şehirlerin Tarihi Topoğrafyasını Belirlemesi", Yılmaz Önge Armağanı, Konya, 1993, s. 75 - 81.

Cantay, Gönül.
"Sinan Külliyelerinde Darüşşifa planlaması", Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, Istanbul, 1988, s. 45 - 49.

Cantay, Gönül.
" Simkeşhane", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, VI. cilt, İstanbul, 1994.

Cantay, Tanju.
Süleymaniye Camii, İstanbul, 1989.

Cerasi, M. Maurice, Aslı Ataöv çevirisi.
Osmanlı Kenti, İstanbul, 1999.

Cezar, Mustafa.
"Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", Türk Sanat Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, I, İstanbul, 1963.

Cezar, Mustafa.
Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, İstanbul, 1977.

Çeçen, Kazım.
"Su Kemerleri", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, III. cilt, İstanbul, 1994.

Çeçen, Kazım.
İstanbul'da Sinan Tarafından Yapılan Su Tesisleri, İstanbul, 1983.

Çulpan, Cevdet.
"İstanbul Süleymaniye Camii Kitabesi", Kanuni Armağanı, Ankara,1970, s. 291 - 299

Demircanlı, Yüksel Yoldaş.
İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Ankara

Demiriz, Yıldız.
Eyüp'te Türbeler, Ankara, 1989

Dernschwam, Hans.
İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü, Yaşar Önen çevirisi, Ankara, 1992.

Dökmeci, Vedia, - Hale Çıracı.
Tarihsel Gelişim Sürecinde Beyoğlu, İstanbul, 1990.

Ebersolt, Jean.
Bizans İstanbul'u ve Doğu Seyyahları, İlhan Arda çevirisi, İstanbul, 1996.

Erdoğan, Abdülkadir.
"Silivrikapı'da Hadım İbrahim Paşa Camii", Vakıflar Dergisi, Ankara, 1938, s. 29 - 32.

Erdoğan, Muzaffer.
"Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri", Vakıflar Dergisi, IV, Ankara, 1958, s. 149 - 179.

Eremya Çelebi Kömürcüyan.
İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul, H.D.Andreasyan çevirisi , İstanbul, 1988.

Ergenç, Osman.
"Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri", Türkiye Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Ankara,1980.

Ergin, Osman Nuri.
"İstanbul'un Fethinden Sonra Şehir Nasıl İmar ve İskan Edildi " , Resimli Tarih Mecmuası, İstanbul, 1936, s. 41.

Ersoy, Ayla.
İstanbul'da Altı ve Sekiz Destekli Camilerin Gelişimi, İstanbul, 1989.

Erzen, Afif.
"İstanbul Şehrinin Kuruluşu ve İsimleri", Belleten, 18, Ankara, 1954, s. 131 - 145.

Esin, Ufuk.
"İstanbul'un Eski Buluntu Yerleri ve Kültürleri", Semavi Eyice Armağanı, İstanbul Yazıları, İstanbul, 1992, s. 55 - 71.

Evliya Çelebi , Zuhuri Danışman yayını.
Evliya Çelebi Seyahatnamesi, I. - II. ciltler, İstanbul, 1969.

Eyice, Semavi.
"Tarihte Küçükçekmece", Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 1978, s. 6 - 7.

Eyice, Semavi.
"İlk Kuruluşundan Türk Devrinin Başlarına İstanbul", Fetih ve Fatih, İstanbul Armağanı, I. cilt, İstanbul, 1995, s. 11 - 35.

Eyice, Semavi.
"İstabul'un Ortadan Kalkan Bazı Tarihi Eserleri", Tarih Enstitüsü Dergisi, Prof. Dr. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı, No: 12, 1982, İstanbul, s. 857.

Eyice, Semavi.
"Elçi Han", Tarih Dergisi, 24, İstanbul, 1970, s.93 - 130.

Eyice, Semavi.
Fetihten Önce Boğaziçi Medeniyeti, Boğaziçi, İstanbul Armağanı, II. cilt, İstanbul, 1996, s.95-117

Eyice, Semavi.
"Avrupalı Bir Ressamın Gözü İle Kanuni Sultan Süleyman", Kanuni Armağanı, Ankara, 1970, s.129 - 137.

Eyice, Semavi.
"Zeyrek Kilise Camii", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, VII. cilt, İstanbul, 1994.

Eyice, Semavi.
"Ayvansaray", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, I. cilt, İstanbul, 1994.

Eyice, Semavi.
"Bizans Dönemi Galata", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, III. cilt, İstanbul, 1994.

Genim, M. Sinan.
"XVI. Yüzyılda İstanbul Şehri", Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, İstanbul, 1988, s.123 - 124.

Grabar, Oleg.
İslam sanatının oluşumu, Nuran Yavuz çevirisi, İstanbul, 1998.

Grelot, Josephus.
İstanbul Seyahatnamesi, Maide Selen çevirisi, İstanbul, 1998.

Gürkan, İsmail Kazım.
"Süleymaniye Darüşşifası", Kanuni Armağanı, Ankara, 1970, s.259 - 262.

Gyllius, Petrus.
İstanbul'un Tarihi Eserleri, Erendiz Özbayoğlu çevirisi, İstanbul, 1997.

Haskan, M. Nermi.
İstanbul Hamamları, İstanbul, 1995.

Hattatoğlu, Muhittin.
"Silivrikapı Topçubaşı Bala Süleyman Ağa Manzumesi", Vakıflar Dergisi, 4, Ankara, 1958, s.184 - 187.

Hovhannesyan, Sarkis.
Payitaht İstanbul'un Tarihçesi, İstanbul, 1996.

İnalcık, Halil.
"Fatih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşaası", 19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3, Samsun 1998, s.215 - 223

İnalcık, Halil.
Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar, Ankara, 1995.

İnalcık, Halil.
"Eyüp Projesi", Eyüp Dün Bugün, İstanbul, 1994.

İnalcık, Halil.
"İstanbul: Bir İslam Şehri", İstanbul Armağanı, Fetih ve Fatih, C.1, İstanbul, 1995, s.71-90.

İnciciyan, P. Ğ.
XVIII. Asırda İstanbul, Hrand D. Andreasyan çevirisi, İstanbul, 1976.

Işın, Ekrem.
XIX uncu Yüzyılda Modernleşme Ve Gündelik Hayat, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, II, İstanbul, 1985, s.545.

Janin, Raymond.
Constantinopole Byzantine, Développement Urbain et Répertoire Topographigue, Paris, 1950

Kahya, Yegan.
"Yedikule", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, VII. cilt, İstanbul, 1994, s.458 - 459.

Karaca, Zafer.
İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri, İstanbul, 1995.

Karagöz, Şehrazat.
"İstanbul'un Hellenistik ve Roma Devirlerine Ait Mezar Stellerine İlişkin Yeni Buluntular", Belleten, C.VI, Ankara, 1994, s. 2699 - 2705.

Karahasan, Ponsu.
"İstanbul Sultan Selim Camii Hakkında", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü Yay., İstanbul, 1964, s.183 - 185.

Karoly, Kos..
İstanbul, Şehir Tarihi Ve Mimarisi, Naciye Güngörmüş çevirisi, Ankara, 1995.

Kazıcı, Ziya.
1093 (1682) Yılında İstanbul'daki Dükkanlar Ve Ekonomik Hayat, Ankara, 1994, s.2820 - 2822.

Kleiss, Von Wolfram.
Topographisch Archaologischer Plan Von İstanbul, Tubingen, 1967

Konyalı, Hakkı İbrahim.
Üsküdar Tarihi, İstanbul, 1977, II. cilt, s.386.

Koz, M. Sabri vd.
"Çuhacılık", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, II. cilt, İstanbul, 1993.

Kuban, Doğan.
İstanbul, Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996.

Kuban, Doğan.
Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, İstanbul, 1998.

Kuban, Doğan.
Anadolu - Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları, İstanbul, 1965.

Kuban, Doğan.
"Atik Valide Camii", Mimarlık ve Sanat, 2, İstanbul, 1962.

Kuban, Doğan.
"Beşiktaş'ta Sinan Paşa Camii", Mimarlık ve Sanat, 3, İstanbul, 1961.

Kuban, Doğan.
Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler, İstanbul, 1982.

Kubilay, Ayşe Yetişkin vd.
"Tophane-i Amire", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, VII cilt, İstanbul, 1994.

Kumbaracılar, İzzet, - Tamer, Cahide.
Yedikule, İstanbul, 1973.

Kunter, Halim Baki.
Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskanı Ve Nüfusu, Vakıflar Dergisi, IV, Ankara, 1958, s.245 - 261.

Kunter, Halim Baki - A. Saim Ülgen.
"Fatih Camii", Vakıflar Dergisi, I, Ankara, 1938, s.91 - 101.

Kuran, Aptullah.
"Mimar Sinan'ın Külliyeleri", Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri, İstanbul,1988, s.168 - 172.

Kuran, Aptullah.
Mimar Sinan, İstanbul, 1986.

Kuran, Aptullah.
"Eyüp Külliyesi", Eyüp Dün Bugün, İstanbul, 1994, s.129 - 133.

Kuran, Aptullah,
"Onbeşinci Ve Onaltıncı Yüzyıllarda İnşa Edilen Osmanlı Külliyelerinin Mimari Esasları Konusunda Bazı Görüşler", I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, Tebliğler,III. İstanbul, 1979, s.795-813.

Kuran, Aptullah.
"Osmanlı Külliyelerinde Yerleşme Düzeni", Doğan Kuban'a Armağan, İstanbul 1996, s.39 - 41.

Kuran, Aptullah.
"Zal Mahmut Paşa Külliyesi", Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, Hümaniter Bilimler, I, İstanbul, 1973, s.65-81.

Kuran, Aptullah.
"Haseki Külliyesi", Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, Hümaniter Bilimler, II, İstanbul, 1974, s.57-86.

Kuran, Aptullah.
"Üsküdar'da Mihrimah Sultan Külliyesi", Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, Hümaniter Bilimler, III, İstanbul, 1975, s.43-72.

Laquerer, Hans - Peter.
Hüve-l Baki İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları, İstanbul,1997.

Mango, Cyrill.
İstanbul City Of Seven Hills, İtaly, 1994.

Mantran, Robert.
XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, Mehmet Ali Kılıçbay - Enver Özcan çevirisi, Ankara, 1990.

Meriç, Rıfkı Melul.
" Bayezid Camii Mimarı, II. Sultan Bayezid Devri Mimarları İle Bazı Binaları, Bayezid Camii İle Alakalı Hususlar, Sanatkarlar ve Eserleri", Yıllık Araştırmalar Dergisi, 2, Ankara, 1957.

Miroğlu, İsmet.
"Osmanlı yol sistemine dair", Prof. Dr. Münir Aktepe'ye armağan, İstanbul, 1997, s.241 - 247.

Nayır, Zeynep.
"İstanbul Haseki'de Bayram Paşa Külliyesi", İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, Ankara, 1976, s.397 - 410.

Ogan, Aziz.
"Topkapı Sarayı Hafriyatı", Belleten, IV. cilt, 16, Ankara, 1940, s.312 - 327.

Ostrogorsky, Georg, F. Işıltan çevirisi.
Bizans Devleti Tarihi, Ankara, 1981.

Ögel, Semra.
"Anıtsal Mimari ve Konut Arasındaki İlişkiler Yönünden Sinan Yapılarına Bir Bakış", Doğan Kuban'a Armağan, İstanbul, 1996, s.51 - 54.

Ögel, Semra.
"Osmanlı Devrinde Türk Külliyesi", Türk Kültürü Dergisi, 11, Ankara, 1963.

Öğel, Semra.
"Sinan'ın Mirası", Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri, İstanbul, 1988, s.559 - 571.

Öz, Tahsin.
İstanbul Camileri, I-II. ciltler, Ankara, 1987.

Özbayoğlu, Erendiz.
"Theodosius Üniversitesi", Belleten, C.VI., Ankara, 1994.

Özdeş, Gündüz.
Türk Çarşıları, Ankara, 1998.

Özer, Bülent.
"Cami Mimarisinde Çoğulculuğun Ustası Mimar Sinan", Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, İstanbul, 1988, s.199 - 208.

Pakalın, Zeki.
Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, III. cilt, İstanbul, 1983.

Piterakis, Brigitte.
"Bakırcılar", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, I. cilt, İstanbul, 1993, s.552 - 553.

Refik, Ahmed.
Hicri Onuncu Asırda İstanbul Hayatı, I. cilt, İstanbul, 1931.

Sakaoğlu, Necdet.
"Cebehane", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.II, İstanbul, 1994, s.390 - 391.

Schweinfurth.
Belleten, 61, Ankara, 1952, s.261 - 267.

Schneider, A. M. .
"XV . Yüzyılda İstanbul'un Nüfusu", Belleten, 62, Ankara, 1952, s.35 - 48.

Söylemezoğlu, H.Kemali.
"İstanbul Rüstem Paşa Camii Son Cemaat Mahalli ve Avlu Planlamasında Gözönünde Tutulan Faktörler Hakkında", Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, İstanbul, 1988, s.259 - 262.

Sözen, Metin.
Devletin Evi Saray, İstanbul, 1990.

Sözen, Metin.
Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, İstanbul, 1975.

Sözen, Metin.
Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı, Ankara, 1984.

Şeker, Mehmet.
"Fatih Vakfiyesine Göre XV'inci Yüzyıl Osmanlı Sosyal Yapısı", Belleten, C : LVII, Ankara, 1994, s.495 - 507.

Tanman, Baha vd.
"Yenikapı Mevlevihanesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, VII. cilt, İstanbul, 1994, s.481 - 485.

Tanman, Baha.
"Sinan'ın Mimarisi, Tekkeler", Mimar Başı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri, İstanbul, 1988, s.313 - 325.

Tanman, Baha.
İstanbulun Ortadan Kalkan Tarihi Eserlerinden Fındıklı'da Hatuniye Külliyesi, Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı, Konya, 1993, s.139 - 151.

Tanyeli, Uğur.
"Küçük Ayasofya Çevresinin Tarihsel Topoğrafyasına Katkılar", Tarih ve Toplum, 14/80, İstanbul, 1990, s.26 - 29.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ON

Tanyeli, Uğur.
"Klasik Dönem Osmanlı Metroplinde Konutun "Reel" Tarihi Bir Standart Saptanma Denemesi", Doğan Kuban'a Armağan, İstanbul, 1996, s.57 - 67.

Tanyeli, Uğur.
Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci, (11-15. Yüzyıl), İstanbul, 1987.

Tekindağ, Şehabettin.
"Ayasofya Tahrir Defterine Göre İstanbul", Belleten, IX, 6, Ankara, 1967, s.304 - 312.

Tezcan, Hülya.
Topkapı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi, İstanbul, 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı.
Osmanlı Tarihi, C.II, Ankara, 1994.

Ülgen, Ali Saim.
"Topkapı'da Ahmet Paşa Heyeti", Vakıflar Dergisi, II , Ankara, 1942, s.169 - 171.

Ülgen, Ali Saim.
"Yeni Cami", Vakıflar Dergisi, 2, Ankara, 1942, s.387 - 397.

Ülgen, Ali Saim.
Mimar Sinan Yapıları, Yay. Haz. Filiz Yenişehirlioğlu-Emre Madran, Ankara, 1989.

Ülgen, Aygün.
Klasik Devir Minareleri, İstanbul, 1996.

Ünver, Süheyl.
"Mahmud Paşa Vakıfları ve Ekleri", Vakıflar Dergisi, 4, Ankara, 1958 s.5 - 76.

Ünver, Süheyl.
İstanbul Risaleleri, İstanbul, 1995.

Ünver, Süheyl.
"İstanbul Yedinci Tepe Hamamlarına Dair Bazı Notlar", Vakıflar Dergisi, 2, Ankara, 1942, s.245 - 251.

Wiener, W. Müller.
Bildlexion Zur Topographie Istanbuls, Tübingen, 1977.

Wiener, W. Müller.
Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı, Erol Özbek çevirisi , İstanbul, 1998.

Wiener, W. Müller - Kramer, J. .
"İstanbul Zeyrek, Studien Zur Erhaltung Eines Tradition Ellen Wohngebietes", Deutsch Orient Institut, Hamburg 1982.

Yalçın, Asnu Bilban.
"Havariyun Kilisesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, IV. cilt, İstanbul, 1994.

Yelmen, Hasan.
"Debbağlık", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, III. cilt, İstanbul, 1994.

Yurdaydın, Hüseyin.
Matrakçı Nasuh, Ankara, 1976.

Yücel, Erdem.
"İstanbul'un Bizans Sarnıçları", Arkitekt, 3, İstanbul, 1967, s.62 - 66.

Yücel, Erdem.
"Yeni Cami Hünkar Kasrı", Türkiyemiz, 6, İstanbul, 1972, s.4 - 21.

Haritalar

Harita 1. İmparator Theodos (408 – 450) döneminde İstanbul'un 14 semti, Haz.Christoph Weiggel, XVIII. yüzyıl

Harita 2. I. İustinianus dönemi İstanbul, Haz. Dethier

Harita 3. İstanbul planı ve konut çizimi, Haz. Alain Mallet, XVII. yüzyıl

Harita 4. İstanbul Kentinin Genel Planı. Socıete Anonyme Ottoman, 1913-1919

Harita 5. İstanbul Keşfiyat ve İnşaat A.Ş. 1920-1923, Fatih yangınının harap ettiği alan görülmektedir

Harita 6. İstanbul ve Boğaziçi, yapanı bilinmiyor

Harita 7. İstanbul' un 1453 fethinden evvelki topografik haritası, E. Mambory, 1925

Harita 8. Istanbul, Dimitri Cantemir, 1734

Harita 9. İstanbul Kenti Planı, C. Stolpe, 1863

Harita 10. R. Janin, İstanbul

Harita 11. İstanbul'da, topografik dağılıma göre kentsel ögeler, R. Janin

Harita 12. Tarihi gelişim içinde İstanbul Yarımadası ve Galata'da yapılar, W. Müller Wiener

Harita 13. E. H. Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası, Pafta D.2

Harita 14. E. H. Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası, Pafta D.3

Harita 15. E. H. Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası, Pafta D.4

Harita 16. E. H. Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası, Pafta D.5

Harita 17. E. H. Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası, Pafta D.6

Harita 18. E. H. Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası, Pafta D.7

Harita 19. E. H. Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası, Pafta C.3

Harita 20. E. H. Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası, Pafta B.4

Harita 21. E. H. Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası, Pafta B.5

Harita 22. E. H. Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası, Pafta A.4

Harita 23. E. H. Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası, Pafta E.5

Harita 24. E. H. Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası, Pafta E.3

Harita 25. E. H. Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası, Pafta E.1

Harita 26. E. H. Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası, Pafta B.3

Harita 27. E. H. Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası, Pafta E.4

Harita 28. E. H. Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası, Pafta C.6

Harita 29. E. H. Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası, Pafta A.3

Harita 30. E. H. Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası, Pafta C.5

Harita 31. E. H. Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası, Pafta C.4

Harita 32. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda İstanbul'da başlıca dinsel yapılar ve müslüman olmayan halkların yerleşimi, Gilles Veinstein

Harita 33. Acemi oğlanlar kışlası ve dükkanları gösteren kroki, Ekrem H. Ayverdi

Harita 34. Aksaray – Kara surları arasında kent dokusu ve yapıları gösteren kroki, Zeynep Nayır

Görünüşler

Görünüş 1. İstanbul'un XV. yüzyılda manzara krokisi olarak tasviri, Hartman Schedel.

Görünüş 2. İstanbul Yarımadasının XV. yüzyılda genel görünüşü.

Görünüş 3. Eski Bizans ve XVI. yüzyıl İstanbul genel görünüşü, G. A. Vavassore.

Görünüş 4. İstanbul Yarımadası, Galata ve Üsküdar genel görünüşü, Lokman Çelebi, XVI. yüzyıl.

Görünüş 5. İstanbul görünüşü, Piri Reis, XVI. yüzyıl.

Görünüş 6. XVI yüzyıl Atmeydanı ve Ayasofya görünümü.

Görünüş 7. XVI. yüzyıl Çemberlitaş, Atik Ali Paşa Camii ve Elçi Hanı

Görünüş 8. Süleymaniye Camii, XVI. yüzyıl

Görünüş 9. XVII. yüzyıl İstanbul Yarımadası ve Galata görünüşü.

Görünüş 10. G. A. Vavassore'nin İstanbul görünümü, XVI. yüzyıl

Görünüş 11. XVI. yüzyılda Galata ve Tophane'nin genel görünümleri.

Görünüş 12. XIX. yüzyılda İstanbul görünüşü.

Planlar

1. Galata, (M.Wiener)
2. Sultan Selim, Haliç, (M.Wiener)
3. Ayvansaray - Eğrikapı, (M. Wiener)
4. Kentin Ticari bölgesi, Uzunçarşı, Eminönü, (M. Wiener)
5. Valens (Bozdoğan) Su Kemeri ve çevresi, (M. Wiener)
6. Forum Theodosius' un bulunduğu alan, (M. Wiener)
7. Forum Bovis'in bulunduğu alan, (M. Wiener)
8. Forum Arcadius' un bulunduğu alan, (M. Wiener)
9. Edirnekapı bölgesi surlar, (M. Wiener)
10. Silivrikapı - Mevlanakapı arası surlar, (M. Wiener)
11. Yedikule Surlar, (M. Wiener)
12. Marmara sahili surlar, (M. Wiener)
13. Sur-ı Sultani ve Topkapı Sarayı alanı, (M. Wiener)
14. Zeyrek Kilise Camii, (M. Wiener)
15. Koca Mustafa Paşa Camii, (M. Wiener)
16. Küçük Ayasofya Camii, (M. Wiener)

17 a. Mahmut Paşa yapı topluluğu, (M. Wiener)

17 b. Divanyolu Firuzağa Camii, (M. Wiener)

18. Fatih yapı topluluğu, (M. Wiener)

19 a. Aksaray Murad Paşa Camii, (M. Wiener)

19 b. Üsküdar Rum Mehmet Paşa Camii, (M. Wiener)

20. Sultan Selim yapı topluluğu, (M. Wiener)

21. Çemberlitaş Atik Ali Paşa yapı topluluğu, (M. Wiener)

22. Şehzade Mehmet yapı topluluğu, (M. Wiener)

23 a. Topkapı Kara Ahmet Paşa yapı topluluğu, (M. Wiener)

23 b. Eyüp Zal Mahmut Paşa yapı topluluğu, (M. Wiener)

24 a. Kadırga Sokollu Mehmet Paşa yapı topluluğu, (M. Wiener)

24 b. Fatih Nişancı Mehmet Paşa Camii, (M. Wiener)

25 a. Kasımpaşa Piyale Paşa Camii, (M. Wiener)

25 b. Beşiktaş Sinan Paşa Camii, (M. Wiener)

26 a. Eminönü Rüstem Paşa yapı topluluğu, (M. Wiener)

26 b. Fatih Mesih Paşa Camii, (M. Wiener)

27 a. Davut Paşa yapı topluluğu, (M. Wiener)

27 b. Silivrikapı İbrahim Paşa Camii ve sur kapısı, (M. Wiener)

28. Cerrah Mehmet Paşa yapı topluluğu ve Gevher Sultan Medresesi, (M. Wiener)

29. Haseki yapı topluluğu ve Bayrampaşa yapı topluluğu, (M. Wiener)

30. Üsküdar Mihrimah Sultan yapı topluluğu, (M. Wiener)

31. Haseki yapı topluluğu vaziyet planı, (A. Saim Ülgen)

32. İstanbul Şehzade yapı topluluğu vaziyet planı, (A. Saim Ülgen)

33. İstanbul Süleymaniye yapı topluluğu vaziyet planı, (A. Saim Ülgen)

34. Edirnekapı Mihrimah Sultan yapı topluluğu vaziyet planı, (A. Saim Ülgen)

35. Eminönü Rüstem Paşa yapı topluluğu vaziyet planı, (A. Saim Ülgen)

36. Kadırga Sokollu Mehmed Paşa Camii-medrese vaziyet planı, (A. Saim Ülgen)

37. Tophane Kılıç Ali Paşa yapı topluluğu vaziyet planı, (A. Saim Ülgen)

38. Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa yapı topluluğu vaziyet planı, (A. Saim Ülgen)

39. Eyüp Zal Mahmud Paşa Medrese ve Türbe, (A. Saim Ülgen)

40. Yeni Bahçe Sultan Selim Medresesi vaziyet planı, (A. Saim Ülgen)

41. Sultan Ahmet İbrahim Paşa Sarayı vaziyet planı, (A. Saim Ülgen)

42. Üsküdar Eski Valide yapı topluluğu, (M. Wiener)

43 a. Eğrikapı İvaz Efendi Camii, (M. Wiener)

43 b. İshak Paşa Hamamı, (M. Wiener)

44. Topkapı Sarayı binaları yerleşim planı, (M. Wiener)

45. Simkeşhane, (M. Wiener)

46. Kapalıçarşı ve çevresi

Resimler

Resim 1. İstanbul yarımadası, liman - saray - akropol
Resim 2. Topkapı Sarayı, İstanbul yarımadası uç kısmı
Resim 3. Topkapı Sarayı genel görünümü
Resim 4. İstanbul yarımadası, liman, Ayasofya, Sultan Ahmet Camii
Resim 5. İstanbul yarımadasından Haliç ve Boğaziçi girişi
Resim 6. Haliç, Süleymaniye
Resim 7. İstanbul yarımadası batı yönü, Bozdoğan Kemeri, Şehzade Camii
Resim 8. Seraskerlik Kapısı, İstanbul yarımadası güneyi ve batısı
Resim 9. Kapalı Çarşı ve çevresi
Resim 10. Beyazıt Camii ve çevresi.İstanbul yarımadası merkez bölüm
Resim 11. Beyazıt, Seraskerlik Kapısı ve İstanbul Üniversitesi girişi
Resim 12. Haliç ve yarımadanın denize uzanımı
Resim 13. Eminönü, Yeni Camii, Mısır Çarşısı ve kentin ticaret, ulaşım merkezi
Resim 14. Yeni Camii ve çevresi
Resim 15. Haliç ve yarımadanın ticari bölgesi
Resim 16. Galata'dan kentin siluetinde önemli noktalar
Resim 17. Zeyrek Setti'nden, Beyazıt bölgesi
Resim 18. Galata'dan Süleymaniye bölgesi
Resim 19. Fındıklı'dan Galata yönü
Resim 20. Galata liman bölgesi
Resim 21. Süleymaniye'den Haliç
Resim 22. Sultan Selim'den Galata, Haliç
Resim 23. Galata'dan yarımadanın İslam kent silueti
Resim 24. Galata'dan Haliç ve yarımadanın İslam kent silueti
Resim 25. Sultan Selim'den Kasımpaşa tersane
Resim 26. Cihangir'den Boğaziçi ve Marmara
Resim 27. Cihangir'den yarımada ve Topkapı Sarayı
Resim 28. Hipodrom ve anıtlar
Resim 29. Hipodrom'un Marmara yamacında Skene duvarı
Resim 30. Aya Sofya
Resim 31. Aya Sofya güneyden görünüş
Resim 32. Topkapı Sarayı alanı içinde bulunan Aya İrini Kilisesi
Resim 33. Myrelaion (Bodrum Camii) Manastırı Kilisesi
Resim 34. Lips (Feneri İsa Camii) Manastırı Kilisesi
Resim 35. Chora (Kariye Camii) Manastırı Kilisesi
Resim 36. Pantakrator Manastırı (Zeyrek Camii)
Resim 37. Pantakrator sarnıç duvarı ve Atatürk Bulvarı
Resim 38. Pantakrator Manastırı çevre duvarları
Resim 39. Pantakrator Manastırı alanında düzenlenen setler
Resim 40. Pantakrator Manastırından Beyazıt yönü
Resim 41. Mevlana Kapısı
Resim 42. Kara surları Haliç'e bağlanma noktası
Resim 43. Yedikule bölgesi burç ve surlar
Resim 44. Yedikule bölgesi, surlar

Resim 45. Silivrikapı bölgesi, sur kapısı
Resim 46. Marmara surları, Bukeleion Pavyonu
Resim 47. Marmara surları, Çatladıkapı civarı
Resim 48. Topkapı (Romanos Kapısı)
Resim 49. Constantinus (Çemberlitaş) anıtı
Resim 50. Forum Constantinus'un günümüze uzanımı
Resim 51. Vezir hanı
Resim 52. Bozdoğan Kemeri ve kemere bitişik inşa edilen Gazanfer Ağa Medresesi
Resim 53. İbrahim Paşa Sarayı avlu girişi
Resim 54. İbrahim Paşa Sarayı cephe
Resim 55. Topkapı Sarayı, birinci avlu girişi, Bab-ı Hümayun
Resim 56. Topkapı Sarayı meydan girişi ve Sur - ı Sultani Burcu
Resim 57. Marmara yönünde Topkapı Sarayı binalarının inşa setini oluşturan surlar ve Bizans alt yapı
Resim 58. Sultan Ahmet Camii
Resim 59. Sultan Ahmet Camii doğu yönü
Resim 60. Aya Sofya Hamamı
Resim 61. Sultan Ahmet Firuz Ağa Camii
Resim 62. Çemberlitaş meydan ve Nuru Osmaniye Camii
Resim 63. Çemberlitaş Atik Ali Paşa Camii
Resim 64. Divanyolu, Yeniçeri Caddesi
Resim 65. Sultan Ahmet Firuz Ağa Camii
Resim 66. Çemberlitaş Atik Ali Paşa Camii ve meydan
Resim 67. Beyazıt Medrese
Resim 68. Beyazıt Camii ve meydan
Resim 69. Beyazıt hamam ve cadde
Resim 70. Beyazıt Simkeşhane
Resim 71. Beyazıt Simkeşhane'nin günümüz bölümleri
Resim 72. Şehzade Camii
Resim 73. Şehzade yapıları alanı ve Bozdoğan kemeri birleşimi
Resim 74. Bozdoğan Kemeri ve Şehzade yapı topluluğu
Resim 75. Süleymaniye Camii avludan kesit
Resim 76. Süleymaniye Camii cephe
Resim 77. Süleymaniye Camii avlu, alt sokak bağlantı merdiveni
Resim 78. Süleymaniye Camii avlu terası
Resim 79. Süleymaniye Fetva Yokuşu
Resim 80. Süleymaniye, İstanbul Üniversitesi alanı çevre duvarı
Resim 81. Süleymaniye yapı topluluğu, Üniversite, Tiryakiler Çarşısı
Resim 82. Süleymaniye Darüşşifa
Resim 83. Süleymaniye yapı topluluğu ve inşa alanı düzenini oluşturan setlerden örnek
Resim 84. Fatih Camii ve dış avlu
Resim 85. Fatih Camii
Resim 86. Fatih Medreseler
Resim 87. Zincirlikuyu Atik Ali Paşa
Resim 88. Fatih Mesih Paşa Camii
Resim 89. Fatih Semiz Ali Paşa Medresesi
Resim 90. Sultan Selim Camii ve Aspar Su Haznesi duvarı

Resim 91. Aspar Su Haznesi
Resim 92. Sultan Selim Camii avlu terasından Haliç
Resim 93. Sultan Selim Camii ve Haliç'e inen yamaç
Resim 94. Sultan Selim Camii'nden tersane ve Haliç
Resim 95. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii
Resim 96. Edirnekapı Mihrimah Sultan Medrese duvarı ve sur uzanımı
Resim 97. Edirnekapı ve Mihrimah Sultan Medresesi duvarı
Resim 98. Edirnekapı Mihrimah Sultan Hamamı
Resim 99. Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii ve avlu girişi
Resim 100. Topkapı Kara Ahmed Paşa medrese yönü girişi
Resim 101. Aksaray Selçuk Hatun Camii
Resim 102. Aksaray Murad Paşa Camii
Resim 103. Aksaray Murad Paşa Camii avlu
Resim 104. Davud Paşa Camii
Resim 105. Silivrikapı İbrahim Paşa Camii
Resim 106. Bayrampaşa Medresesi ve sokak
Resim 107. Bayrampaşa Medresesi
Resim 108. Kadırga Sokullu yapılar topluluğu ve yamaca yerleşim
Resim 109. Kadırga Çardaklı hamam
Resim 110. Kadırga Sokullu Camii, medrese avlu girişi
Resim 111. Kadırga Sokullu Camii
Resim 112. Kocamustafa Paşa Camii avlu
Resim 113. Haseki Gevher Sultan Medresesi
Resim 114. Haseki Gevher Sultan Medresesi ve Cerrahpaşa yapıları
Resim 115. Haseki Sultan Camii
Resim 116. Cerrah Mehmed Paşa Camii
Resim 117. Eyüp Camii ve avlu
Resim 118. Eyüp meydanı ve yapılar
Resim 119. Eyüp mezarlık alanı
Resim 120. Eyüp Zal Mahmud Paşa Camii
Resim 121. Eyüp Zal Mahmud Paşa alt medrese avlusuna bağlanan merdiven
Resim 122. Eminönü Yeni Cami
Resim 123. Yeni Cami Hünkar Kasrı
Resim 124. Mısır Çarşısı
Resim 125. Eminönü Rüstem Paşa Camii altı dükkanlar
Resim 126. Rüstem Paşa Camii revaklı bölüm giriş cephesi
Resim 127. Rüstem Paşa Camii civarı hanlar
Resim 128. Azapkapı Sokullu Camii
Resim 129. Azapkapı Sokullu Camii minare
Resim 130. Galata Bedesteni
Resim 131. Galata Arap Camii, minare ve giriş
Resim 132. Okmeydanı Piyale Paşa Camii
Resim 133. Galata Kulesi
Resim 134. Galata Arap Camii avlu
Resim 135. Tophane Kılıç Ali Paşa Camii
Resim 136. Tophane Kılıç Ali Paşa Medrese

Resim 137. Tophane Kılıç Ali Paşa Hamamı
Resim 138. Tophane Kılıç Ali Paşa Camii ve meydan
Resim 139. Fındıklı Molla Çelebi
Resim 140. Tophane - i Amire
Resim 141. Fındıklı'da oluşturulan teraslar ve destek duvarı
Resim 142. Cihangir Camii ve avlu destek duvarı
Resim 143. Cihangir Camii minare ve cephe düzeni
Resim 144. Beşiktaş Sinan Paşa Camii
Resim 145. Beşiktaş Sinan Paşa Camii avlu, yol bağlantısı
Resim 146. Beşiktaş Sinan Paşa Camii, medrese
Resim 147. Rumeli Hisarı
Resim 148. Rumeli Hisar içi mescitten kalan minare gövdesi
Resim 149. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii
Resim 150. Üsküdar Mihrimah Sultan mektep
Resim 151. Üsküdar Mihrimah Sultan avlu girişi
Resim 152. Üsküdar Mihrimah Sultan Medresesi ve destek duvarı
Resim 153. Üsküdar Mihrimah Sultan camii ve mektep
Resim 154. Üsküdar Yeni Valide Camii
Resim 155. Üsküdar Şemsi Paşa Camii ve bağlı yapılar
Resim 156. Üsküdar Şemsi Paşa Camii ve bağlı yapılar
Resim 157. Üsküdar Şemsi Paşa Camii ve bağlı yapılar kıyı çizgisi uyumu
Resim 158. İstanbul yarımadası ve Boğaziçi uzay fotografi
Resim 159. İstanbul yarımadası, Haliç ve Boğaziçi uzay fotografi
Resim 160. Topkapı Sarayı kuzey ve doğu yönü yapıları hava fotografi
Resim 161. Fatih yapı topluluğu hava fotografi
Resim 162. Eyüp Zal Mahmut Paşa yapı topluluğu hava fotografi
Resim 163. Tophane Kılıç Ali Paşa yapı topluluğu hava fotografi
Resim 164. Edirnekapı Mihrimah Sultan yapı topluluğu ve surlar hava fotografi
Resim 165. Haseki yapı topluluğu hava fotografi

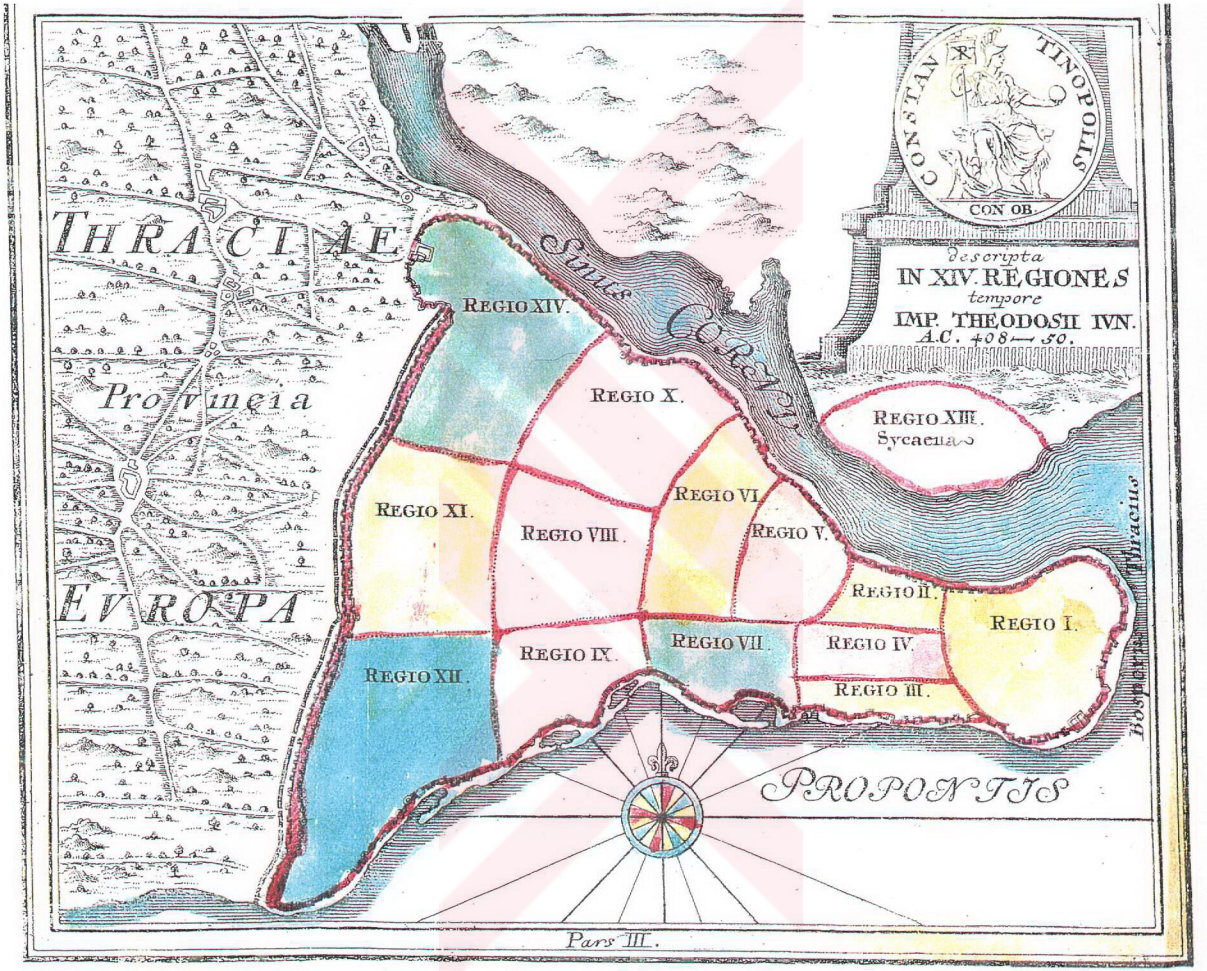
CONSTANTINOPOLIS
CON OB
descripta
IN XIV. REGIONES
tempore
IMP. THEODOSII IVN.
A.C. 408—50.
THRACIAE
Provincia
EVROPA
Sinus Ceratinus
REGIO XIV.
REGIO X.
REGIO XIII.
Syaeniae
REGIO XI.
REGIO VIII.
REGIO VI.
REGIO V.
REGIO II.
REGIO I.
REGIO IX.
REGIO VII.
REGIO IV.
REGIO XII.
REGIO III.
Bosporus Thracius
PROPONTIS
Pars III.

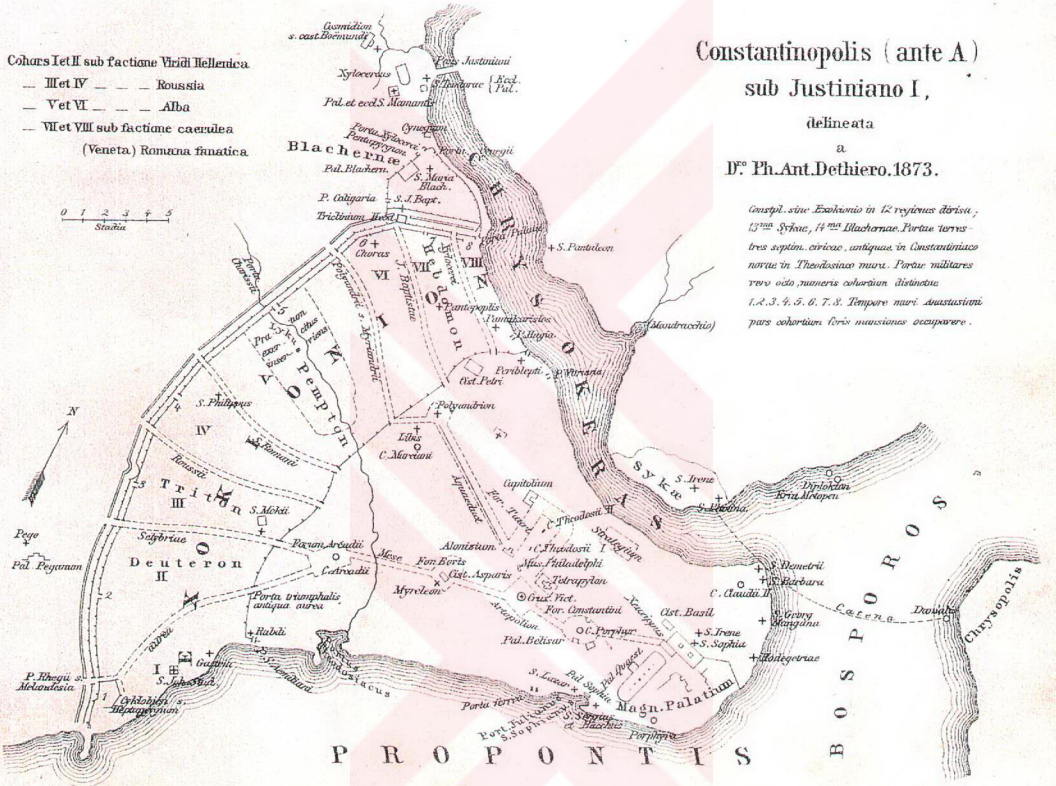
Cohors Iet II sub factione Viridi Hellenica
— IIIet IV — — — Roussia
— Vet VI — — — Alba
— VIIet VIII sub factione caerulea
(Veneta) Romana finatica
Constantinopolis (ante A)
sub Justiniano I,
delineata
a
Dr. Ph. Ant. Dethiero. 1873.
Consul. sive Exokonio in 12 regiones dirisa,
13ma Sexta, 14ma Blachernae. Portae terres-
tres septim. civicae, antiquae, in Constantiniaco
novae in Theodosiaco muri. Portae militares
vero octo, numeris colorium distinctae
1.2.3.4.5.6.7.8. Tempore muri Anastasiani
pars colorium foris mansiones occupavere.
Blachernae
Deuteron
Triton
Peuptgn
Exokionion
Magn. Palatium
PROPONTIS
BOSPOROS
Stadia
N

H2

Face d'une Maison Turque du coté du jardin
Face d'une Maison Turque du Coté de la rue
PERA
GUALATA
Port de Constantinople
Canal de la Mer Noire
Serail
Ste Sophie
PLAN DE CONSTANTINOPLE
Vieux Serail
MER DE MARMORA
Chateau des Sept Tours

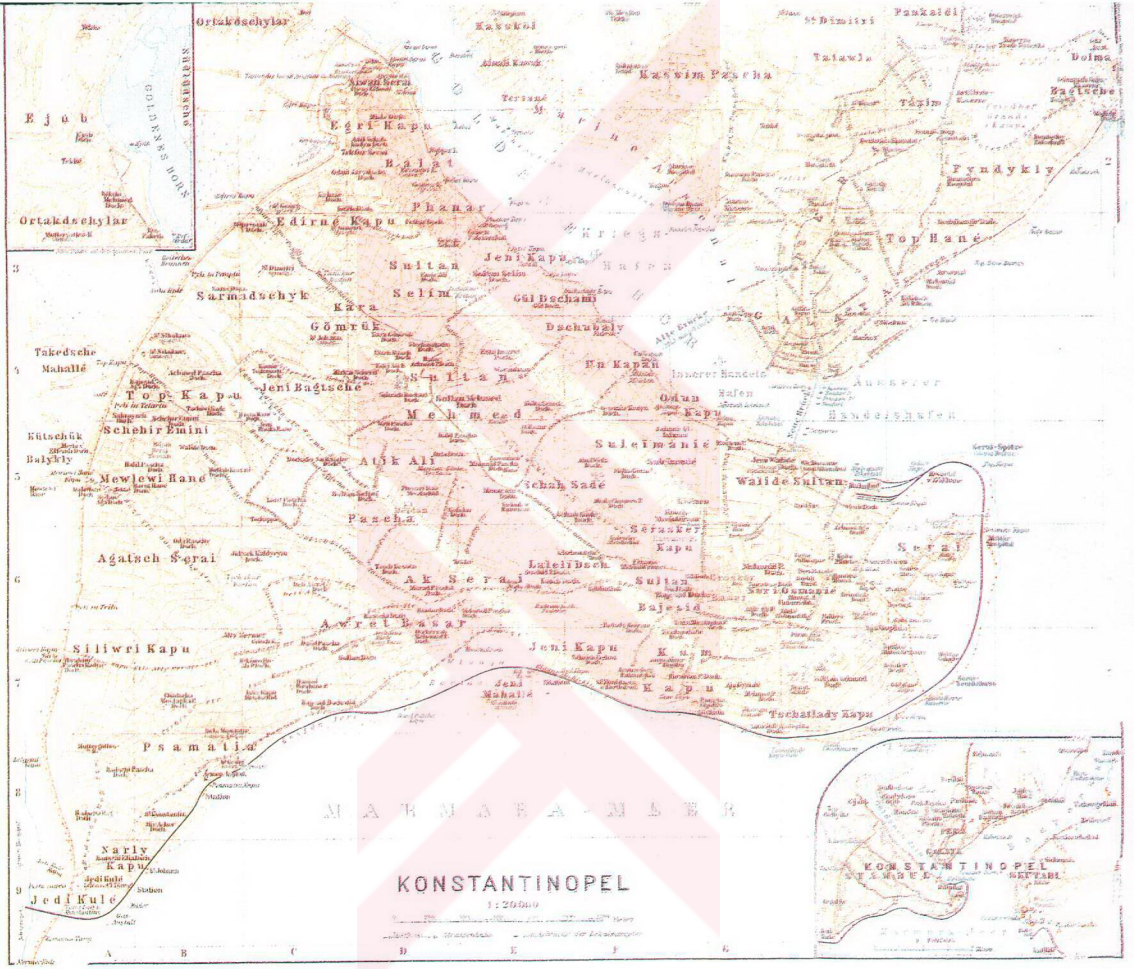
Ortakdschylar
Ejob
Ortakdschylar
Egri Kapu
Balat
Edirne Kapu
Phanar
Sultan Jeni Kapu
Sarmadschyk
Kara Selim
Gülbschami
Gömrük
Dschuvaly
Takedsche Mahallé
Top Kapu
Jeni Baktsche
Sultan Mehmed
Schehir Emini
Kütschük Balykly
Mewlewi Hané
Atik Ali Pascha
Schah Sade
Suleimanie
Walide Sultan
Agatsch Serai
Ak Serai
Lalelibesch
Sultan Bajesid
Seraskier Kapu
Serai
Sili wri Kapu
Jeni Kapu
Jeni Mahalle
Psamatia
Narly Kapu
Jedi Kule
Kasikoi
Kasim Pascha
Tatawla
Pankaldi
St Dimitri
Dolma Bagtsche
Tasim
Fyndykly
Top Hané
Innerer Hafen
Äußerer Hafen
Handelshafen
Tschallady Kapu
KONSTANTINOPEL
ISTAMBUL
MARMARA-MEER
KONSTANTINOPEL
1:20000

H4

اسْتانبول
برنجی یافته
اشارات
مرمره دکزی
مقیاس ۱:۵۰۰۰

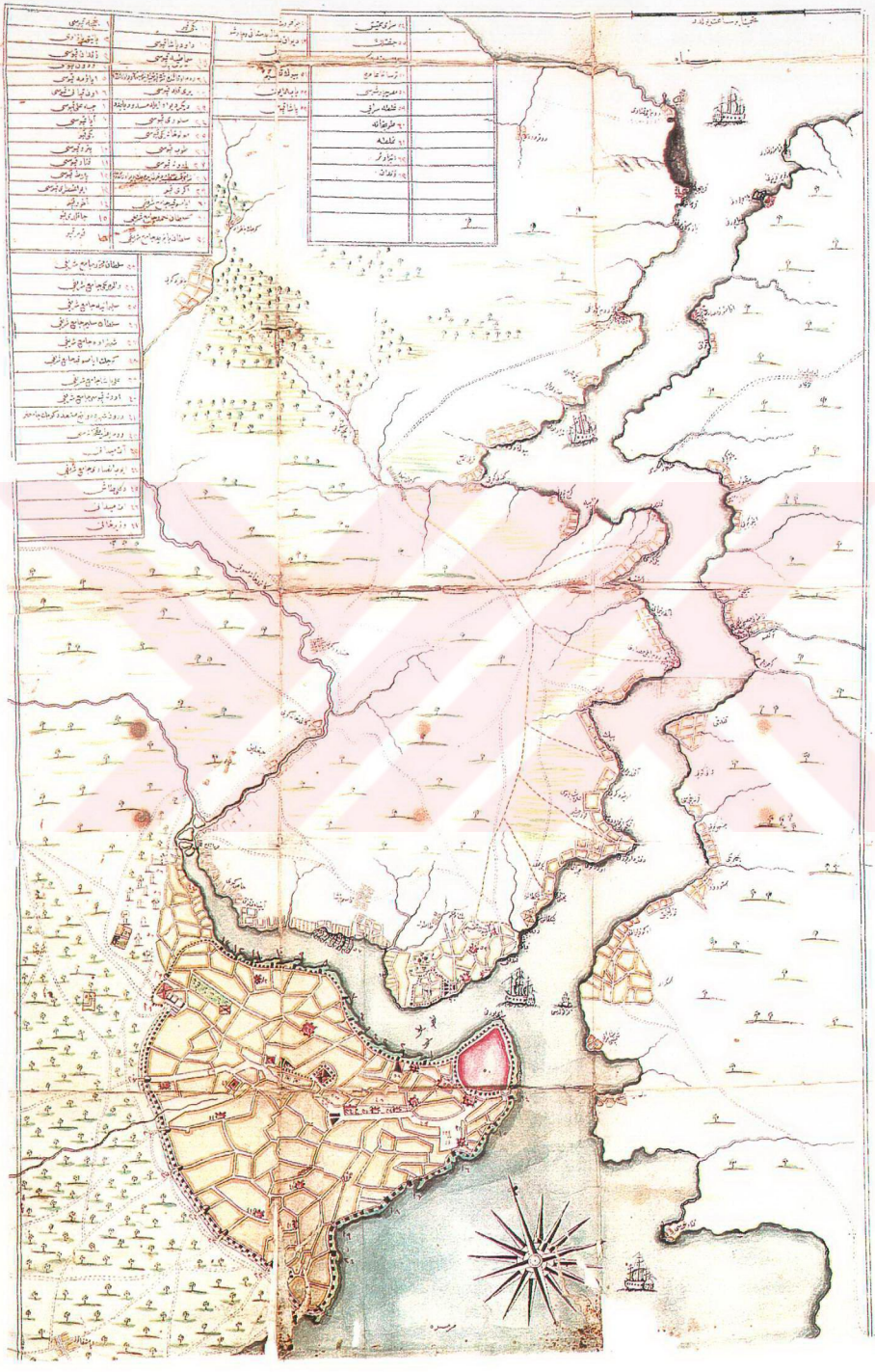

H6

اسطانبول ١٤٥٣ تاریخنده صحدن اولای طوپوغرافی ریطسی

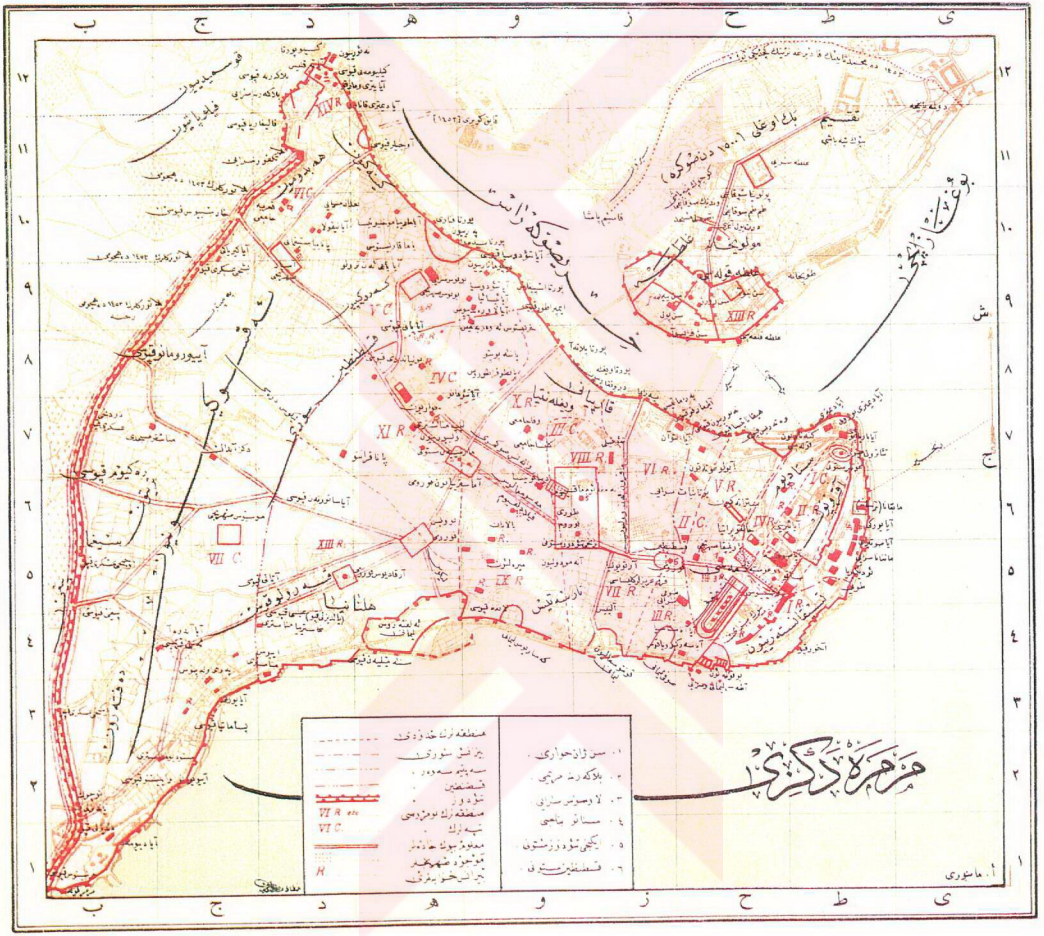
مرمره دکزی
بوغاز
قاسم پاشا
تقسیم
ماتاتا
غلطه
اسکودار
قادیقوی
هلنا
ساری کیوز
بیوک اوغلی (١٥٠٠ دن صوکره)
مولویخانه
ایاصوفیا
طوپخانه
سلطان احمد
سلیمیه
سلطان سلیم
سلطان محمد
فاتح
بایزید
ایاپاشا
ایاکاپوسی
ایاماتاسی
ایاسوفیا
ایاسوفیا جامعی
ایاسوفیا مکتبی
ایاسوفیا مدرسه سی
ایاسوفیا حمام

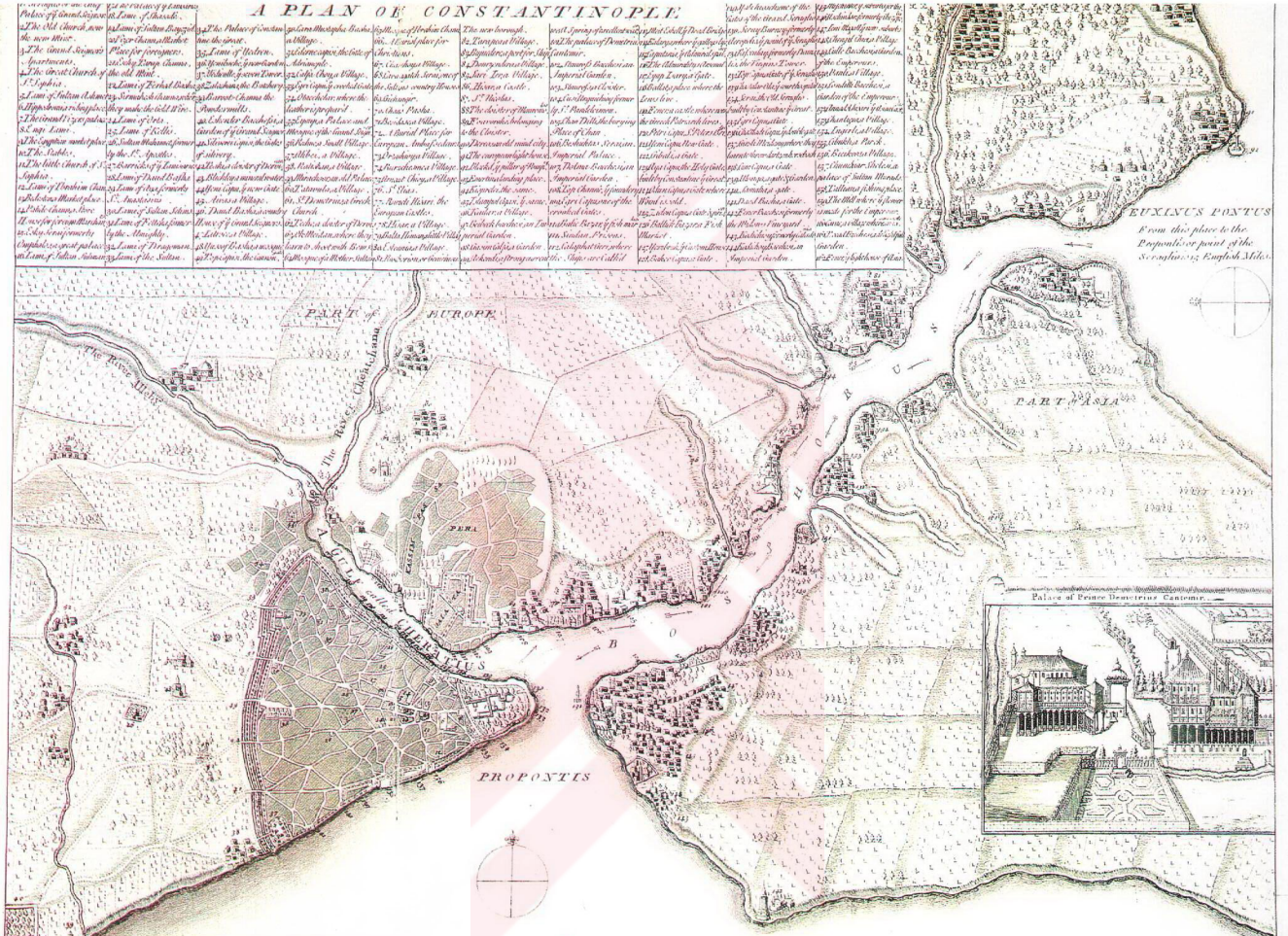
A PLAN OF CONSTANTINOPLE
PART of EUROPE
PART of ASIA
EUXINUS PONTUS
From this place to the Promontitor point of the Seraglio are 15 English Miles.
PROPONTIS
PERA
GALATA
The Prince Islands
Palace of Prince Demetrius Cantemir.

H8

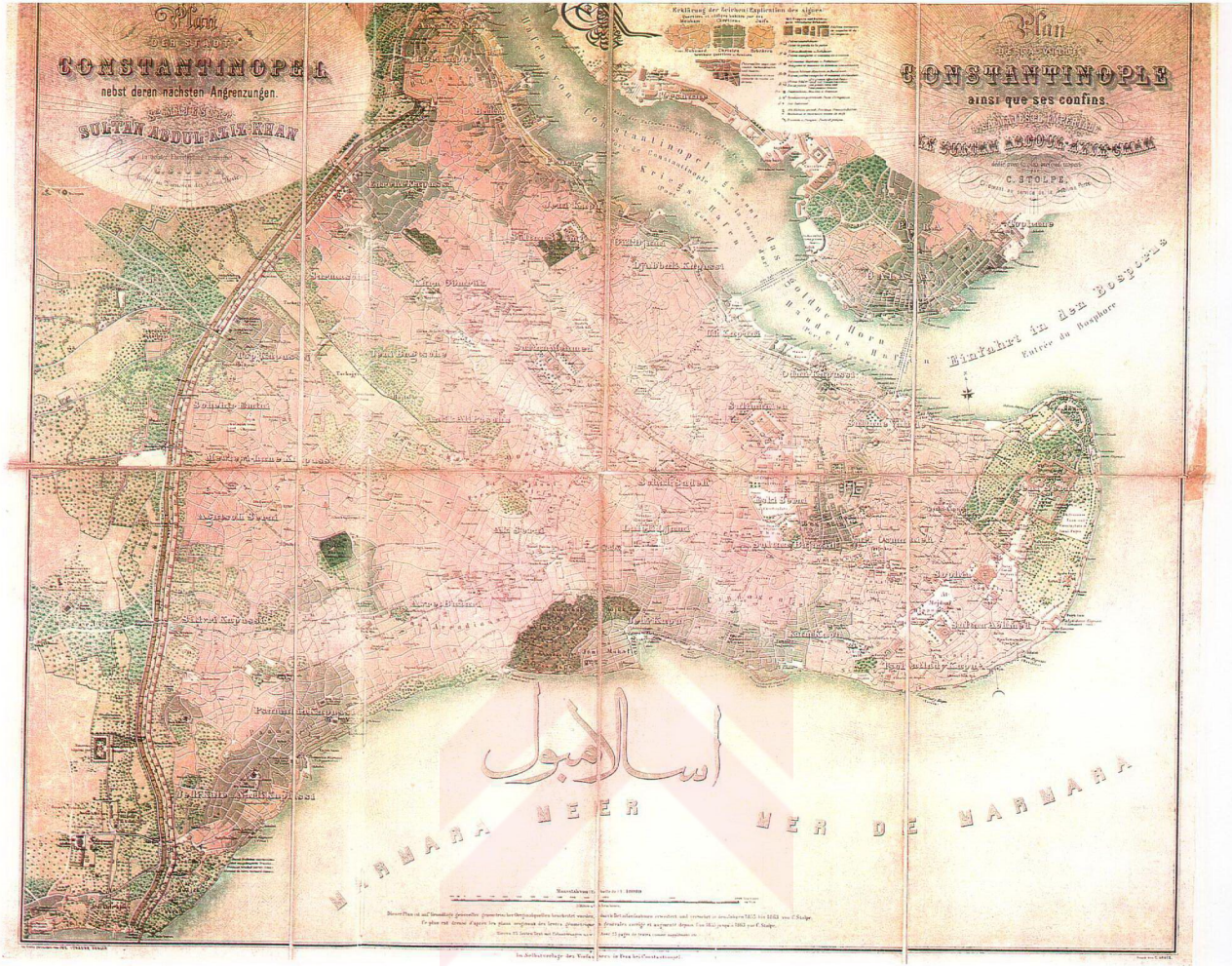
Plan
DER STADT
CONSTANTINOPEL
nebst deren nächsten Angrenzungen.
SULTAN ABDUL-AZIZ-KHAN
Plan
CONSTANTINOPLE
ainsi que ses confins.
C. STOLPE.
Erklärung der feindlichen Expeditions-Armeen
Bosphore
Eingang in das Goldene Horn
Einfahrt in den Bosphore
Entrée du Bosphore
MARMARA MEER
MER DE MARMARA

H9

استانبولك بيزانس زمانده‌كى موقعلرينه چيقيشى ايله ايدى يلدره

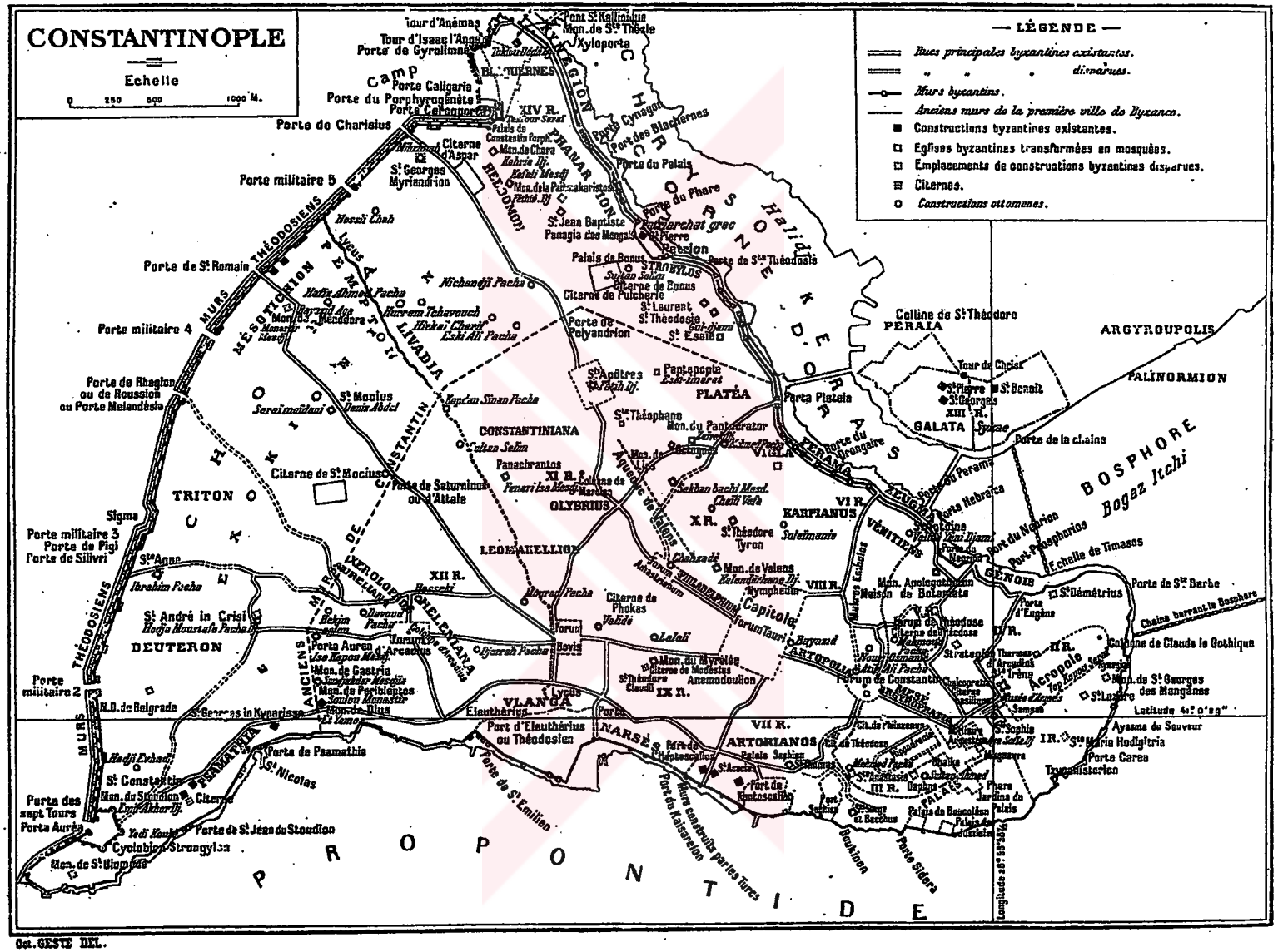
CONSTANTINOPLE
Echelle
0 250 500 1000 M.
— LÉGENDE —
Rues principales byzantines existantes.
" " " disparues.
Murs byzantins.
Anciens murs de la première ville de Byzance.
Constructions byzantines existantes.
Eglises byzantines transformées en mosquées.
Emplacements de constructions byzantines disparues.
Citernes.
Constructions ottomanes.
Camp
Porte Caligaria
Porte du Porphyrogénète
Porte Cataporta
Porte de Charisius
Porte militaire 5
Porte de St Romain
Porte militaire 4
Porte de Rhegion ou de Roussion ou Porte Melandésia
Porte militaire 3
Porte de Pigi
Porte de Silivri
Porte militaire 2
Porte des sept Tours
Porte Aurée
Porte de Psamathia
Porte de St Emilien
Porte de St Jean du Stoudion
Porte du Phare
Porte de Ste Théodosie
Porte de Polyandrion
Porte Platea
Porte du Drongaire
Porte de la chaine
Porte Hebraica
Porte du Neorion
Porte de Ste Barbe
Porte d'Eugène
Porte Carea
Tour d'Anémas
Tour d'Isaac l'Ange
Pont St Kallinicus
Mon. de Ste Thècle
Xyloporta
Port des Blachernes
Port Cynegos
Palais de Blachernes
Palais de Constantin Porphyr.
Mon. de Chora
Kahrie Djami
Kalenderhane Djami
Mon. de la Pantocratorissa
Fetihié Djami
Citerne d'Aspar
St Georges Myriandrion
Mihrimah Djami
Hexakionion
Lycus
Nessli Chah
Hafiz Ahmed Pacha
Hurrem Tchavouch
Hirkei Cherif
Ecki Ali Pacha
Michandji Pacha
Mon. de Manuel Mesdji
Mon. de Ménodore
Bayezid Aga
St Jean Baptiste Panagia tès Manganis
Marché grec
St Pierre
Palais de Bonus
Strategion
Sultan Selim
Citerne de Bonus
Citerne de Pulcherie
St Laurent
St Théodosie
Eski-djami
St Esaïe
Colline de St Théodore
PERAIA
ARGYROUPOLIS
PALINORMION
Tour de Christ
St Pierre
St Benoit
St Georges
XIII R.
GALATA
Syrae
BOSPHORE
Bogaz Itchi
Echelle de Timasos
Chaine barrant le Bosphore
Colline de Claude le Gothique
Acropole
Mon. de St Georges des Manganes
St Lazare
Latitude 41° 0' 29"
Mon. de St Démétrius
Mon. Apologothetum
Maison de Botaniate
Mon. de Ste Marie Hodigitria
Ayasma du Sauveur
Mon. de St Constantin
Mon. du Stoudion
Cyclobion Strongylon
Mon. de St Olympe
Mon. de Gastria
Mon. de Peribleptos
Mon. de Rhus
St Georges in Kynarissa
St Nicolas
St André in Crisi
Hodja Moustafa Pacha
Ibrahim Pacha
Bekir Pacha
Davoud Pacha
Ajazeh Pacha
Mourad Pacha
Valideh
Lalali
Forum
Citerne de Phokas
Mon. de Valens
Kalenderhane Djami
Nymphaeum
Forum Tauri
Bayazid
Forum de Constantin
Chakpreh Djami
Mon. de Myrelaion
Citerne de Modestus
St Théodore Anemodoulion
Lycus
Eleutherius
Port d'Eleuthérius ou Théodosien
Port
Mur construit par les Turcs
Port du Kaiserelon
Boukinon
Porte Sidera
Longitude 28° 58' 35"
Citerne de St Mocius
Panachrantos
Fenari isa Mesdjidi
Colline de Marobia
Aqueduc de Valens
Sultan bachi Mesd.
Cheili Vefa
Mon. du Pantocrator
Mon. de Georges
Mon. de Lips
Sultan Selim
Suleimanie
Tyron
Vefa Djami
Port Prosphorios
Port d'Julien
Port d'Theodose
Citerne des Modestus
Tribunal d'Arcadius
Ste Irène
Ste Sophie
Ste Agathe
Mausolée d'Arcadius
Mausolée d'Honorius
Mausolée de Pulchérie
Mausolée de Théodose
Mausolée de Constantin
Mausolée de Flavius
Mausolée de Marcien
Mausolée de Placidie
Mausolée de Zénon
Mausolée de Léon
Mausolée de Justin
Mausolée de Justinien
Mausolée de Sophie
Mausolée de Théodora
Mausolée de Basile

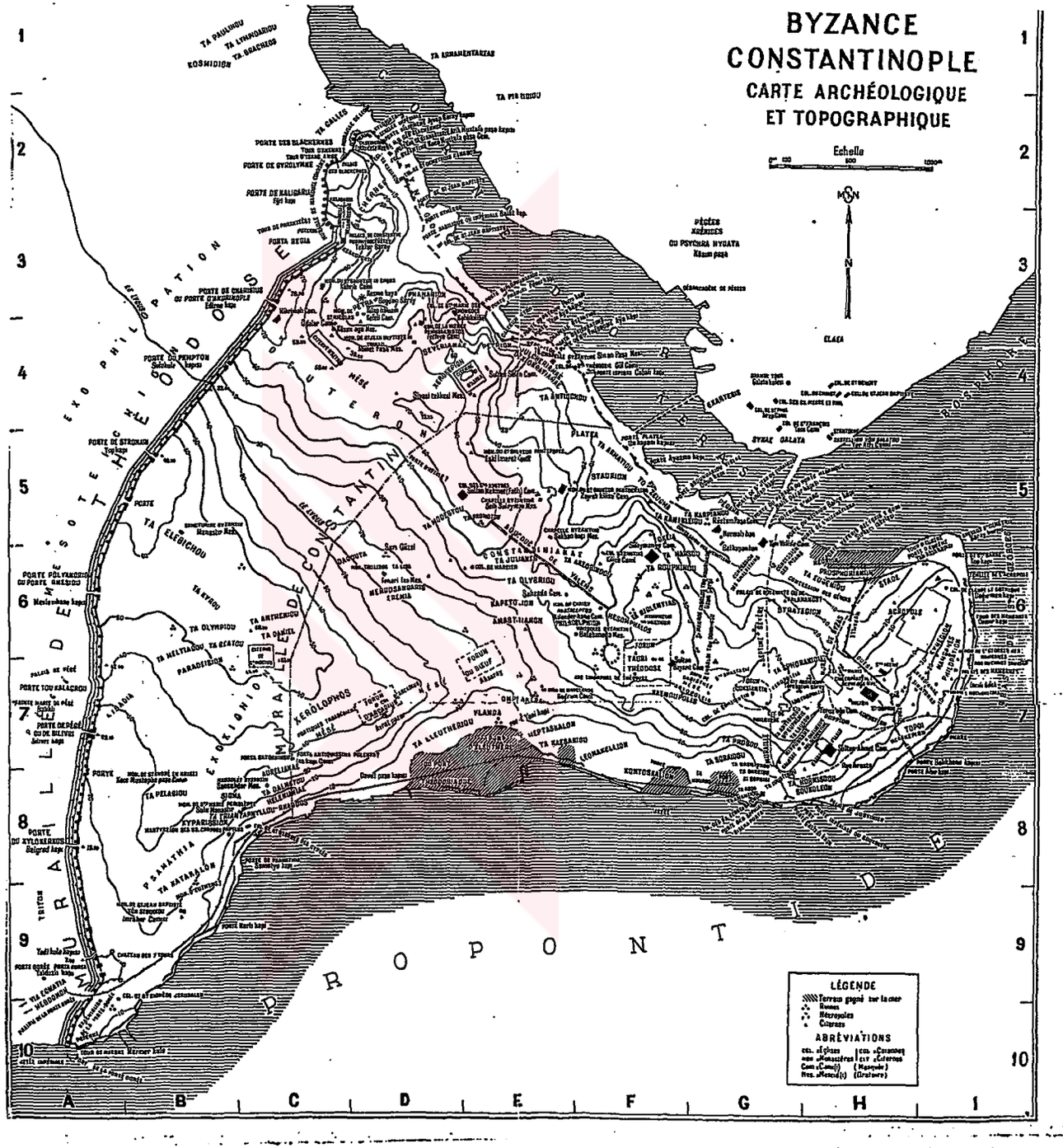

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

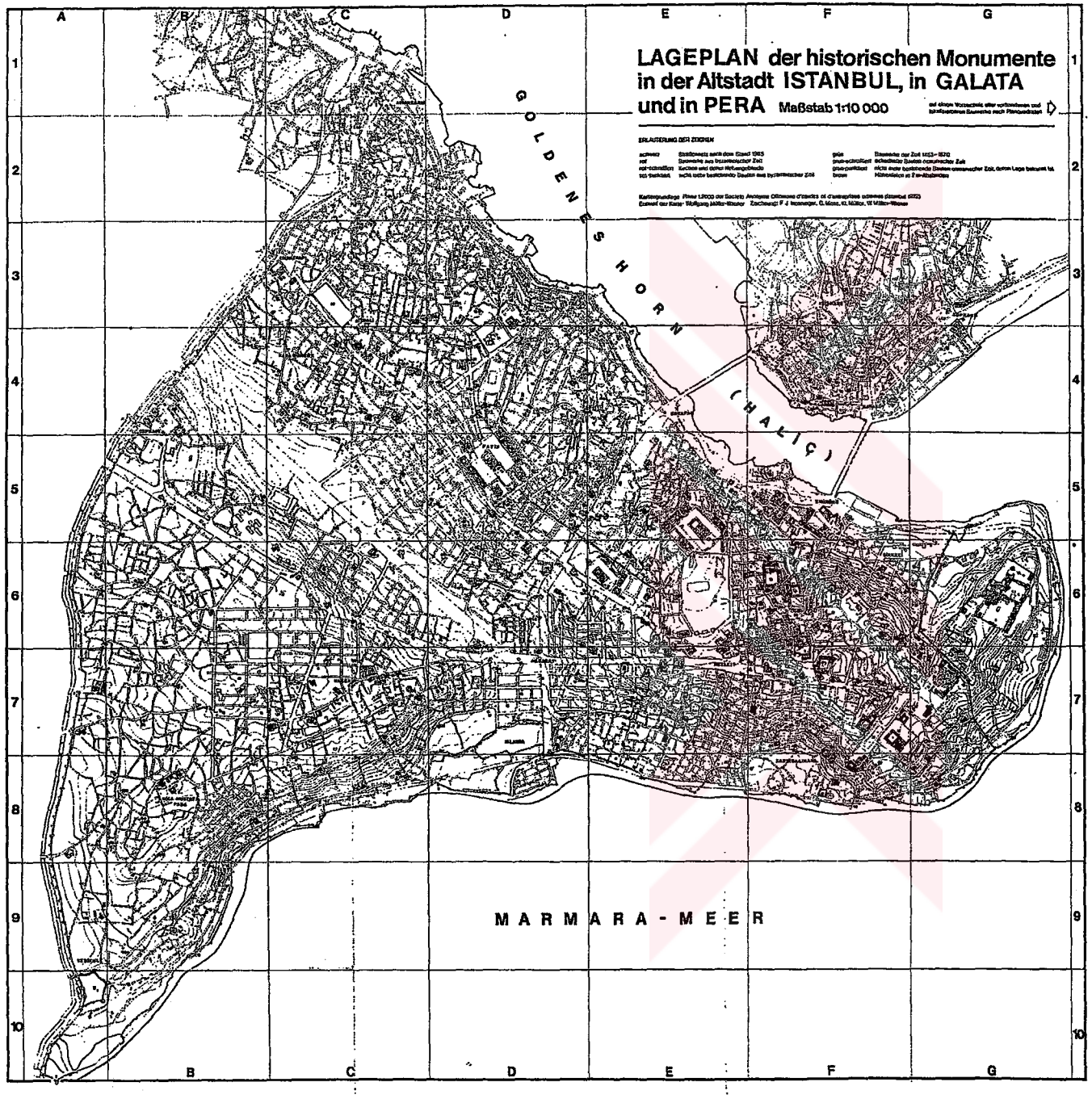
LAGEPLAN der historischen Monumente
in der Altstadt ISTANBUL, in GALATA
und in PERA Maßstab 1:10 000
GOLDENES HORN (HALIÇ)
MARMARA-MEER

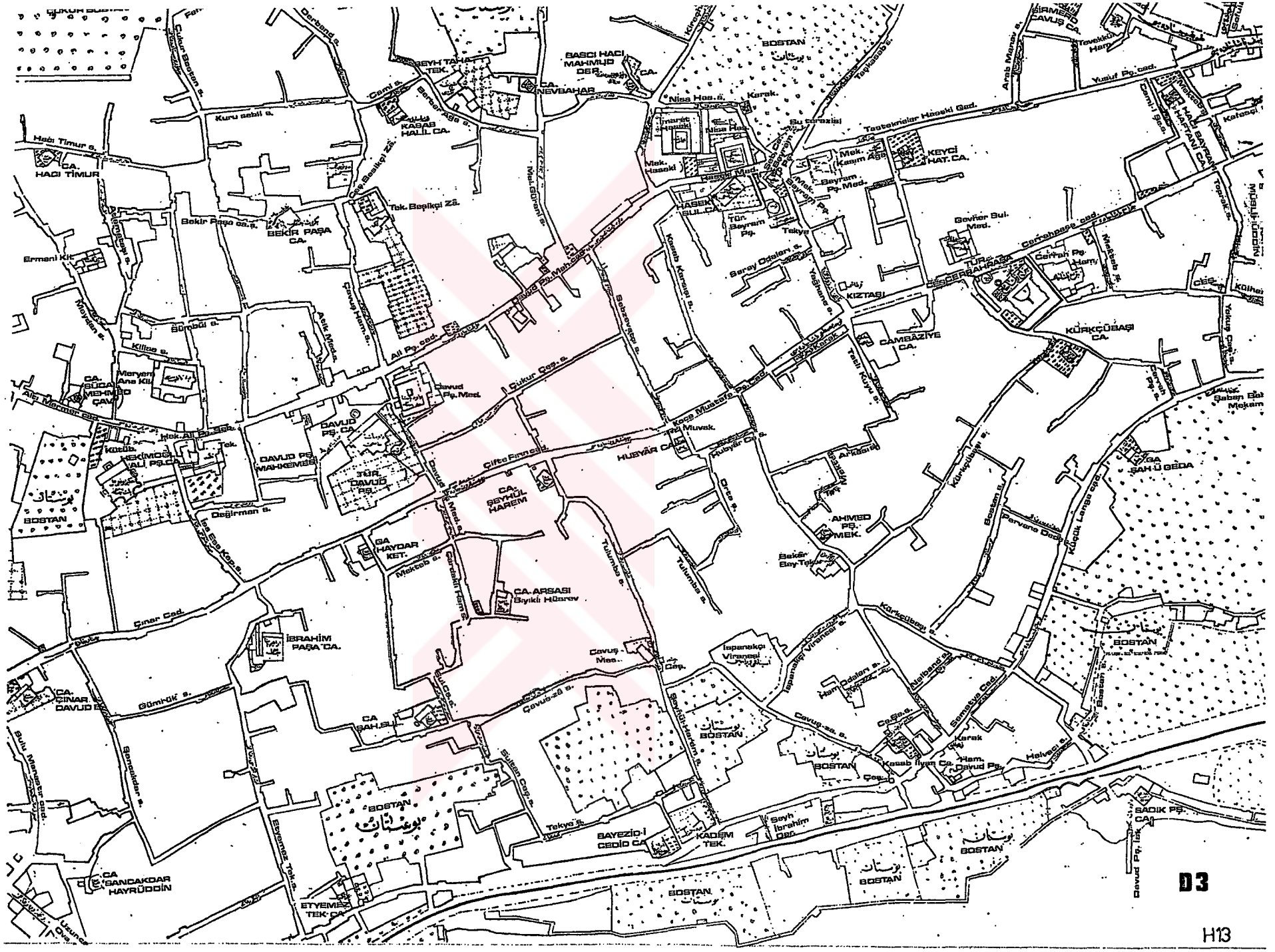
BOSTAN
CA. HACI TİMUR
BEKİR PAŞA CA.
DAVUD PŞ. CA.
DAVUD PŞ. MAHKEMESİ
DAVUD PŞ. MEK.
CA. ŞEYHÜL HAREM
CA. ARSASI Bıyıklı Hüsrev
İBRAHİM PAŞA CA.
CA. ÇINAR DAVUD P.
CA SANCAKDAR HAYRÜDDİN
BAYEZİD-İ CEDİD CA
KADEM TEK.
SADIK PŞ. CA.
CA. NEVBAHAR
BAŞCI HACI MAHMUD DER.
KASAB HALİL CA.
ŞEYH TAHA TEK.
KEYCİ HAT. CA.
HABEŞ BUL. CA.
KIZTAŞI
CAMBAZİYE CA.
KÜRKÇÜBAŞI CA.
HUBYAR CA.
AHMED PŞ. MEK.
GA HAYDAR KET.
GA ŞAH-Ü GEDA
İSPANAKÇI VİRANESİ
CA ŞAH-Ü
ETYEMEZ TEK. CA.
D3
H13

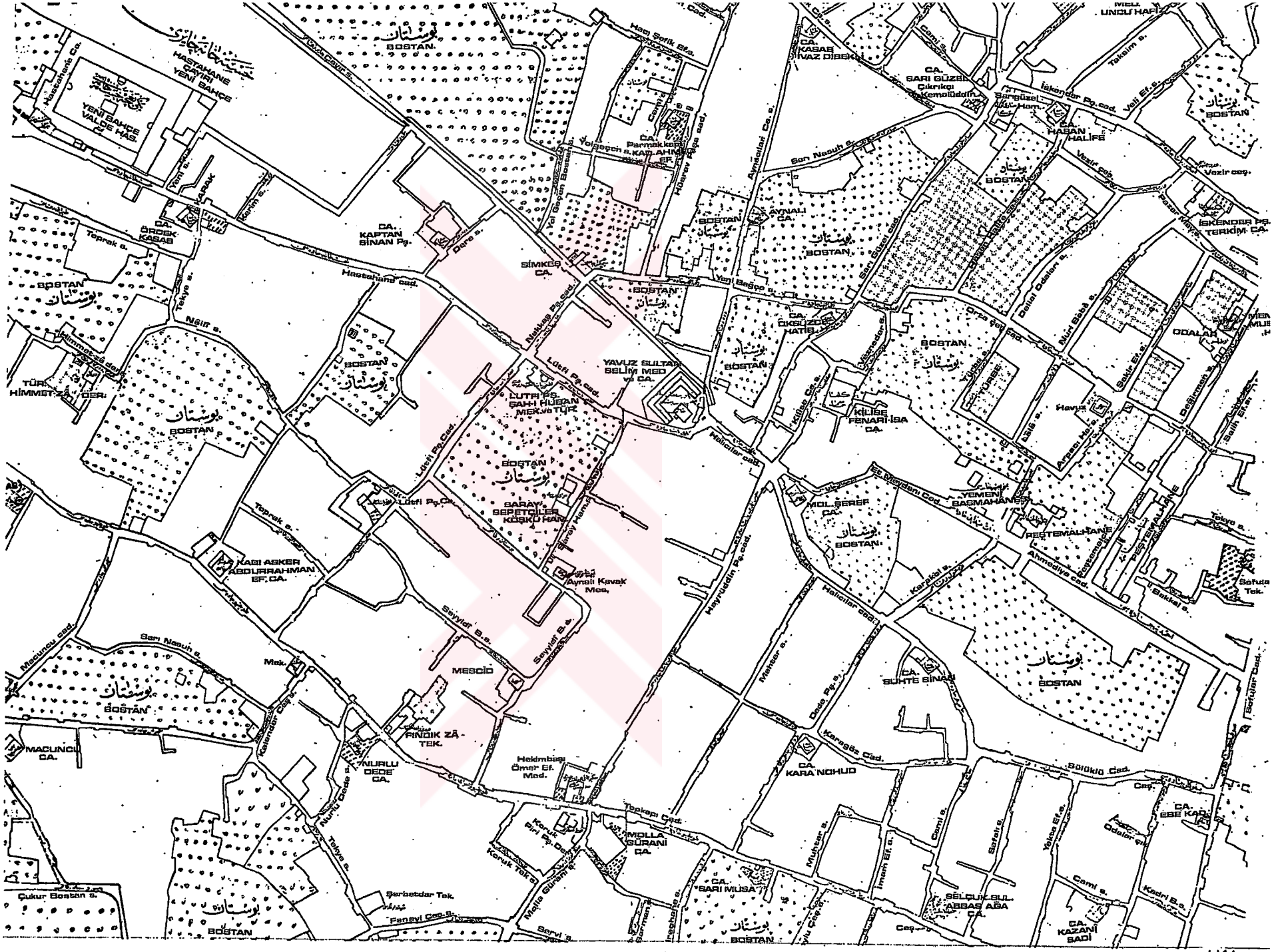
BOSTAN
HASTAHANE ÇAYIRI YENİ BAHÇE
YENİ BAHÇE VALİDE HAS.
Hastahane Ca.
Yeni s.
KABAK
Kemh. s.
CA. ÖRDEK KASAB
Toprak s.
Tekye s.
Nişli s.
Hastahane cad.
CA. KAPTAN SİNAN Pş.
Dere s.
Yol Geçen Bostanı s.
Hacı Şefik Efs.
Cami Sok. s.
CA. Parmakkapı KAD. AHMED EF.
Hüsrev Paşa cad.
SİMKEŞ CA.
Nakkaş Pş.cad.
Lütfi Pş.cad.
YAVUZ SULTAN SELİM MED vs CA.
LÜTFİ PŞ. ŞAHİ HÜSEYİN MEK.ve TUR.
Lütfi Pş.Ca.
BOSTAN
SARAYI SEPETÇİLER KÖŞKÜ HANI
Saray Hanı s.
Aynalı Kavak Mes.
KADI ASKER ABDURRAHMAN EF. CA.
Seyyidi B.s.
Seyyidi B.e.
MESCİD
Mak.
Sarı Nasuh s.
Macuncu cad.
MACUNCU CA.
Kalender Çeşm.
PINDIK ZÂ - TEK.
NURLU DEDE CA.
Nurlu Dede s.
Hekimbaşı Ömer Ef. Med.
Topkapı Cad.
Korık Piri Pş. Dede s.
Korık Tek. s.
MOLLA GÜRANİ CA.
Molla Güranî s.
Şerbetdar Tek.
Pengyi Ceş.s.
Çukur Bostan s.
Servi s.
Ingehane s.
Berber s.
CA. SARI MUSA
Ceş.
Yol Çeşm.
Aynacılar Ca. s.
CA. KASAB İVAZ DİBEK
CA. SARI GÜZEL Çakrıkçı Kemaleddin
Sarı Güzel cad.
Sarıgüzel Kur. Ham.
İskender Pş.cad.
Veli Ef.s.
Taksim s.
CA. HASAN HALİFE
Vezir cad.
İSKENDER PŞ. TEKİM. CA.
Pazar Meydanı
Dellal Odaları s.
Nuri Bâbâ s.
ODALAR
Sahil Efs.
Değirmen s.
Sahil s.
CA. ÖKSÜZDE HATİB.
Mevlevi s.
Yüksek s.
Orta Şeyh Cad.
Kiliseler Ca. s.
KİLİSE FENARİ İSA CA.
Helicilar cad.
Havuz
Arpacı Han s.
Cami s.
Hayrüddin Pş.cad.
Hz. Meryem Cad.
YEMENİ BASMAHANE
MOL. ŞEREF CA.
REŞTEMAL HANE
Reşteman Çeşmesi
Ahmediye cad.
Karakol s.
Baklacı s.
Tekye s.
Safuta Tek.
Mehter s.
Dede Pş. s.
CA. SUHTE SİNANİ
Karagöz Cad.
Bölükü Cad.
Safuta Cad.
CA. KARA NOHUD
CA. EBE KAR
Yahta Efs.
Kadri B.e.
CA. KAZANİ BADİ
SELÇUK SUL. ABBAS AĞA CA.
Muhtar s.
İmam Efs.
Safa s.
Cami s.
Odalar s.
Ceş.
H14

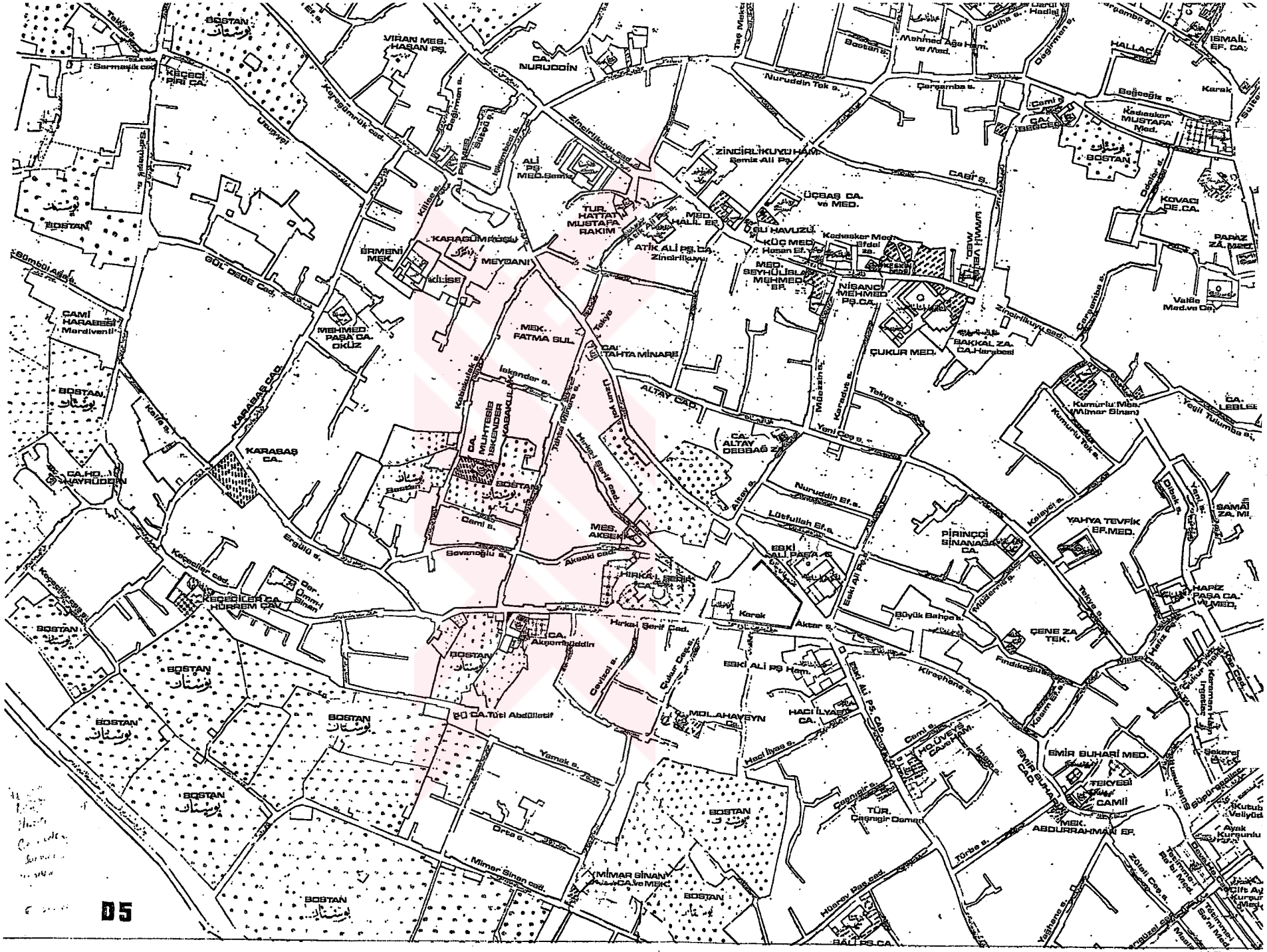
BOSTAN
VİRAN MEB. HASAN PŞ.
CA. NURUDDİN
Nuruddin Tek s.
Çarşamba s.
HALLAC
İSMAİL EF. CA.
Karak
Kadıasker MUSTAFA Med.
ZİNCİRLİKUYU HAM. Semiz Ali Pş.
CABİ S.
ÜÇBAŞ CA. ve MED.
KÜÇ MED.
Kadıasker Med. Sfdel ze.
KOVACI DE.CA.
PAPAZ ZA. MEZ.
ATİK ALİ PŞ.CA. Zincirlikuyu
MED. SEYHÜLİSLAM MEHMED EF.
NİŞANCI MEHMED PŞ.CA.
Valide Med.ve Ç.
ÇUKUR MED.
BAKKAL ZA. CA.Hamamı
Zincirlikuyu cad.
ÇAMİ HARABESİ Merdivenli
MEHMED PAŞA CA. ÖKÜZ
MEK. FATMA BUL.
CA. TAHTA MİNARE
Tekye
İskender s.
Uzun yol
Yahşi Mimarsinan s.
ALTAY CAD.
Müezzin s.
Karadut s.
Tekye s.
Kumrulu Mes. (Mimar Sinan)
Kumrulu Tek s.
CA. LEBLEBİ
Yeşil Tulumba s.
KARABAŞ CAD.
KARABAŞ CA.
CA. MUHTESİB İSKENDER KABAKULAK
CA. ALTAY DEBBAĞ Z.
Nuruddin Ef.s.
Lütfullah Ef.s.
Kalaycı s.
YAHYA TEVFİK EF.MED.
PİRİNÇCİ SİNANAĞA CA.
SAMAİ ZA. Mİ.
Dibek s.
Yeni Dibek s.
Cami s.
Sevanoğlu s.
Akseki cad.
MES. AKSEKİ
EBKİ ALİ PAŞA CA.
Müezzin s.
HAFİZ PAŞA CA. ve MED.
Karak
Aktar s.
Büyük Bahçe s.
ÇENE ZA. TEK.
Kiraçhane s.
Findikoğlu s.
Çukur Hamam s.
Çukur Hamam Sok.
Çukur Cad.
EBKİ ALİ PŞ HAM.
Gevizli s.
MOLLAHAYBYN
HACİ İLYAS CA.
Hacı İlyas s.
EBKİ ALİ PŞ. CAD.
Cami s.
HÜSEYİN CAVİD HAM.
İmaret s.
EMİR BUHARİ MED.
EMİR BUHARİ CAD.
TEKYEGİ CAMİİ
MEK. ABDURRAHMAN EF.
Şekerci s.
Süpürgeciler s.
Kutub Veliyüd.
Ayak Kurşunlu
Çeşmeli Sa'ni Med.
Cifts Ay Kurşur Mes.
Türbe s.
Zülali Çeş. s.
Yeşilhane s.
Müezzin s.
Çağrışgir s.
TÜR. Çağrışgir Camii
Yemek s.
Orta s.
Mimar Sinan cad.
MİMAR SİNAN CA. ve MEK.
Hüsrev Paş.cad.
BALI PŞ.CA.
Kösecilerçeşme s.
KEÇECİLER CA. HÜRREM CAM.
Dar. Ömmi Sinan
Ergüllü s.
Köşecilerçeşme s.
CA. Akşemsüddin
Harkai Şerif Cad.
CA. Tüfei Abdüllatif
CA. HO... HAYRÜDDİN
Kösecilerçeşme s.
Kale s.
Sarmaşık cad.
KEÇECİ PİRİ CA.
Yağışımürlük cad.
Uzuiyüzü
Ali Pş. MES.
Değirmen s.
Sakka s.
İskenderbel s.
Ali Pş. MED.Semiz
Kilise s.
ERMENİ MEK.
KARAGÜMRÜKÇÜ MEYDANI
Kilise
GÜL DEDE Cad.
Sümbül Ağa s.
Taş Mekteb
Bostan s.
Mehmed Ağa Hem. ve Med.
Değirmen s.
Çarşamba s.
Beşçeşme s.
Cami s.
CA. BEDESTEN
Kadıasker MUSTAFA Med.
Dülgerler s.
Kovacı s.
Sultan
Tekye
Harkai Şerif cad.
Çukur Cesr s.
Gevizli s.
Yemek s.
Orta s.
Mimar Sinan cad.
Hüsrev Paş.cad.
Yeşilhane s.
Müezzin s.
Çağrışgir s.
Türbe s.
Zülali Çeş. s.
Yeşilhane s.
Müezzin s.
D5
H15

D6

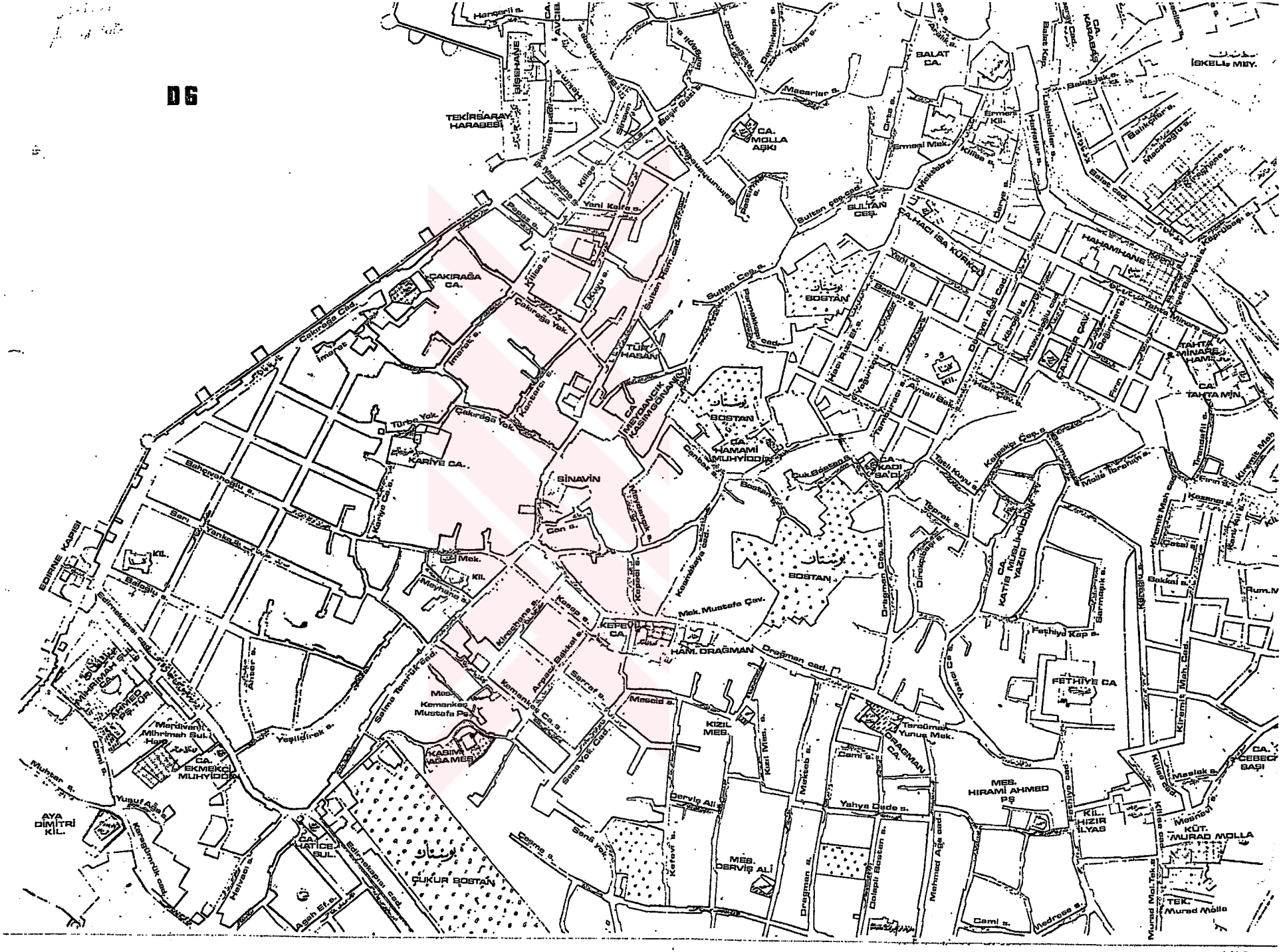
TEKİRSARAY HARABESİ
ŞİŞHANE
ÇA. AVCIB.
Hançerli s.
Şişhane çeşmesi s.
Sipahim s.
Yoğhane s.
Kilise s.
Yeni Kale s.
Demirkapı s.
Tekye s.
Meşeler s.
ÇA. MOLLA AŞKI
Ermeni Mek.
Ermeni Kil.
Orta s.
SALAT ÇA.
Mektebi s.
Derya s.
Hafızlar s.
Lebleblar s.
Balıkçılar s.
Balat Kep.
Balat Cad.
Balat Jet.s.
ÇA. KARABAŞ
İSKELİ s. MEY.
Hacıoğlu s.
Kaplıca s.
Sultan Çeş. Cad.
SULTAN ÇEŞ.
ÇA.HACI İSA KÖRKÇÜ
HAMAMHANE
Yeni s.
Bostan s.
BOSTAN
Kürkçü Bak. s.
Kürkçü Bak. Cad.
Kürkçü Kap. s.
Tahta Minare s.
Tahta Minare Hamamı
ÇA. TAHTA MİN.
ÇA.HIZIR ÇAV.
Fırın
Dağıstan s.
Tekke s.
Ayvalı Bak. s.
Tamburacı s.
Kürkçü Bak. s.
Kil.
Hacı Çav. s.
Kasapoğlu s.
Kasapoğlu Cad.
Kasapoğlu Kap. s.
Kasapoğlu Mah. Cad.
Kasapoğlu Mah

Eğri Kapı Cad.
Türbe s.
Kilise s.
İvaz Ef. Cad.
Bostan Arkası s.
Bostan s.
Mektep s.
Ayvansaray Kapı s.
Ayvansaray Cad.
Ayvansaray Cad.
Ayvansaray Cad

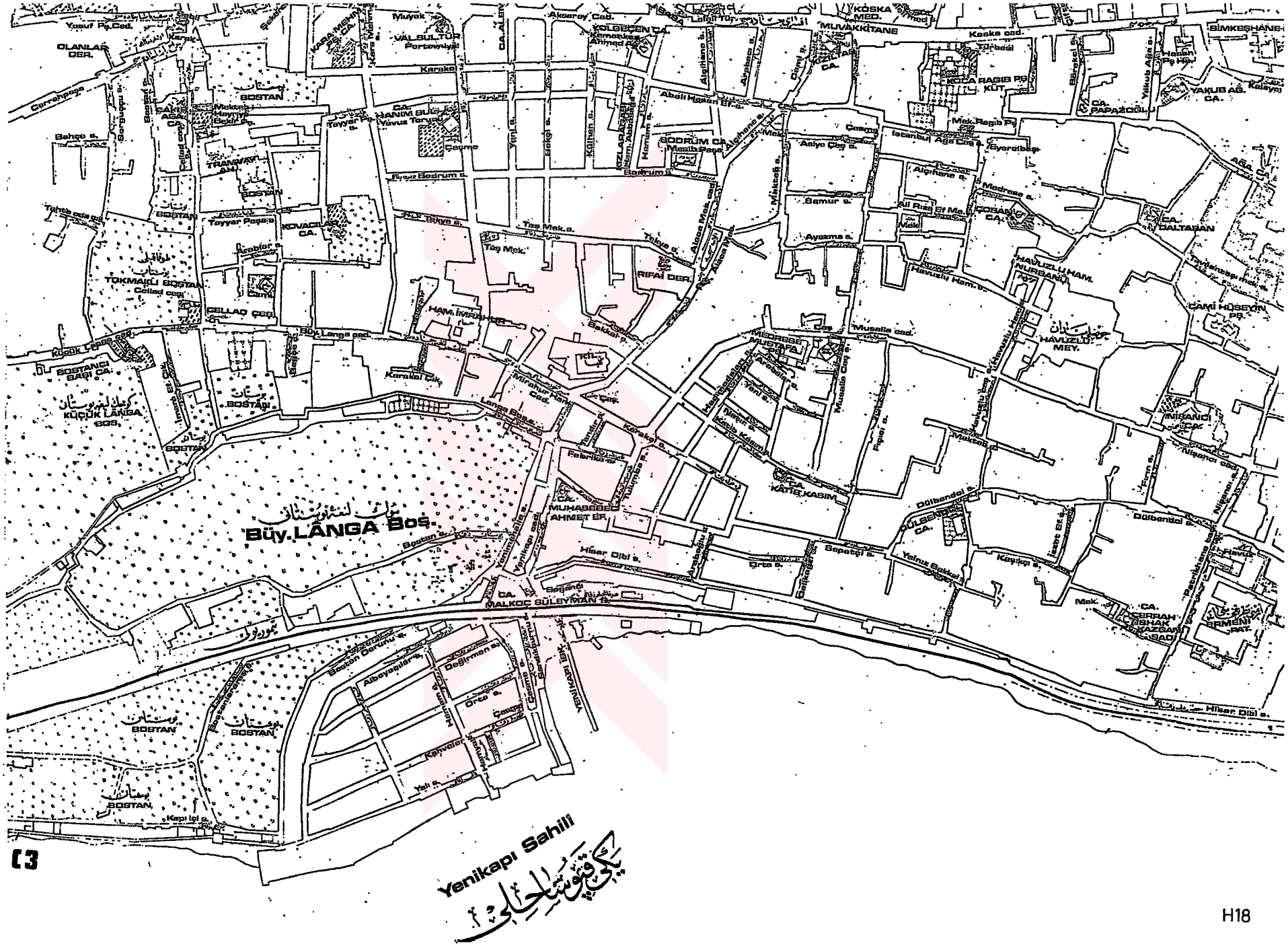
Büy.LANGA Boş.
Yenikapı Sahili
BOSTAN
TOKMAKLI BOSTAN
KÜÇÜK LANGA BOŞ.
MUHASEBECİ AHMET ER.
MALKOÇ SÜLEYMAN B.
HAVUZLU MEY.
HAVUZLU HAM.
MURBANO
CAMİ HÜSEYİN PŞ.
MEDRESE MUSTAFA EFD.
KOLGEÇEN CA.
KÖÇA RAGIB PŞ KÜT.
CA. PAPAZOĞLU
YAKUB AĞ. CA.
BÖDRÜM CA.
ÇOBAN CA.
CA. DALTABAN
CA. KÂTİP KASIM
DÜLBENDÇİ CA.
CA. FERRAH İSHAK KAZGANCI
ERMENİ RAT.
BİMKEŞHANE
KOSKA MED.
MUVAKKİTANE
Koska cad.
Hiser Dibi s.
Langa Boş s.
Büy. Langa cad.
Küçük Langa cad.
Cellad çeş.
Tayyar Boğaz s.
Tayyar Paşa s.
Tayyar Bodrum s.
Taş Mek. s.
Taş Mek.
Rifai Der.
Alaca Mek. cad.
Alaca Mek.
Mektep s.
Musalla cad.
Musalla Çeş. s.
Ayazma s.
Samur s.
Asiye Çeş. s.
Çeşme
Medrese s.
Mek. Reşid Pş
Yeni s.
Kahveci s.
Meşhur s.
Fabrika s.
Kuyumcu s.
Yeniçeri cad.
Yeniçeri Kapı s.
Hiser Dibi s.
Sepetçi s.
Yalnız Sakkal s.
Kaşıkçı s.
Dülbendci s.
Nilgeroğ. cad.
Hamam s.
Çeşme
Kahveler
Yalı s.
Kapı İçi s.
Albayaçıları s.
Değirmen su
Boğaz Boğumu s.
Boğaz Boğumu
Yenikapı Sahili

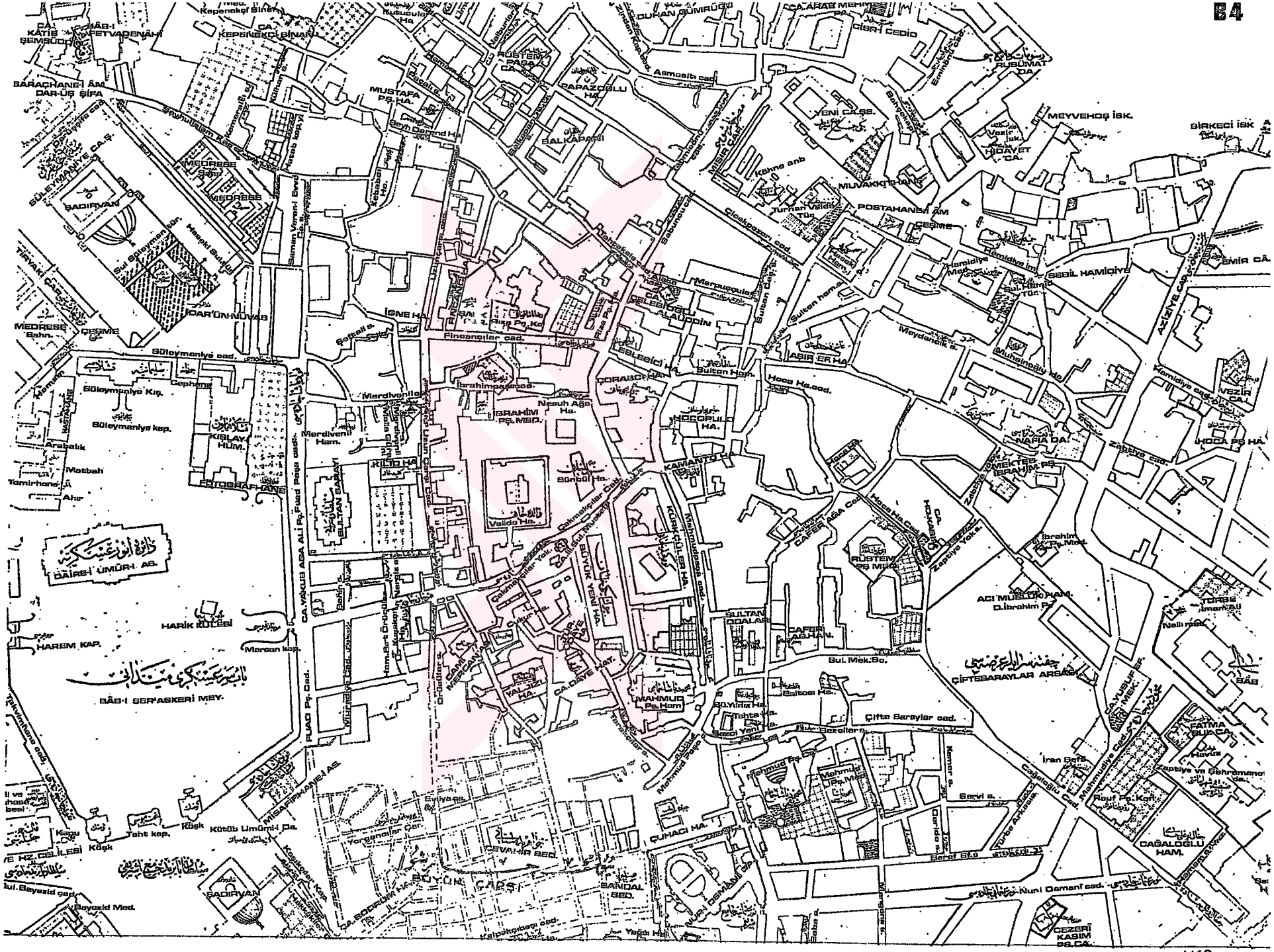
BÂB-I MÜFETTÂDENÂH
BARAÇHANE-İ ÂMİRE DAR-ÜŞ ŞİFA
SÜLEYMANİYE CA.Ş.
SADIRVAN
MEDRESE Şadırvan
MEDRESE ÇEŞME
TİRYAKİ ÇARŞ.
Hasekî Sultan
Süleymaniye kap.
Süleymaniye Kış.
Süleymaniye sed.
Arabalık
Matbah
Tamirhane Ahır
DAİRE-İ ÜMÛR-I AS.
HAREM KAP.
HARİK KÜLLİYESİ
BÂB-I SER'ASKERİ MEY.
Mercan kap.
Kasap kap.
Kayık
Kayık
Taht kap.
HZ. CELİLİ
Bayezid Med.
Bayezid çad.
Kütüb Umûmî Da.
MİSAFİRHANE-İ AS.
Kasaplar Kar.
Yorgancılar Çar.
Evliyaga
Yağcı Han
Halıcılar sed.
CA.BODRUM HA.
SEVAHİR BED.
SARIDAL BED.
ÇUHACI HA.
Nuri Osmanî cad.
CEZERİ KASIM PŞ.CA.
Baraf Er.s
Darüs s.
Servi s.
Kemer s.
Çağaloğlu Cad.
İran Sefa.
Reşadiye ve Şehremaneti Da.
Reşadiye Cad.
Reşadiye Çeşmesi
Reşadiye Kütüphanesi
Reşadiye Hamamı
Reşadiye Mek.
Reşadiye Hanı

HAN
Ayazma İsk.
Kervansaraylar Cad.
SARI TİMURİD
CA.
MEVRİDAN
Eğeciler Cad.
Hatib. Kap.Yağ İsk.
Balat İsk.
Eğrikapı
Yağcılar Cad.
Yağcılar
Kurşunlu Eğeciler Cad.
Eğrikapı İsk.
Halimoğlu İsk.
Girid İsk.
CA.
Kasım Paş. İsk.
Kasım Paş. İsk.
Çardak İsk.
Yemiş İsk.
VAPUR İSK.
İskele Sk.
Hasır İsk.
Liman İsk.
B 5
Kerpiç Sk.
Gümrük Sk.
OLUHAN GÜM.İSK.
Balıkhane Sk.

H 20

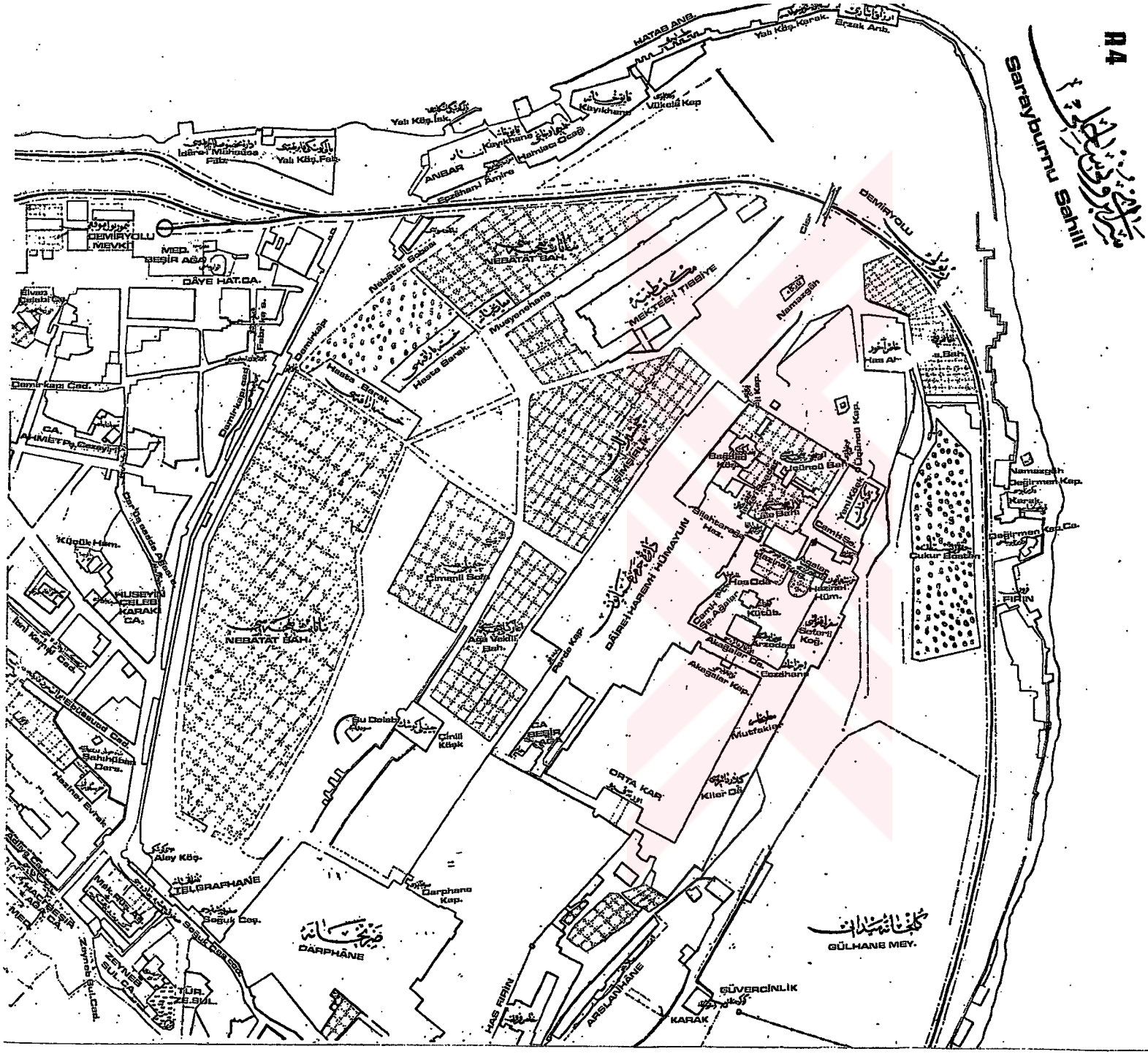
H4
Sarayburnu Sahili
HATAB ANB.
Yalı Köş.Karak.
Erzak Anb.
Yalı Köş.İsk.
İdâre Mahalle Fâbr.
Yalı Köş.Fab.
Kayıkhane
Vükelâ Kap.
ANBAR
Kayıkhane
Kamlaca Ocağı
Eşrefhanı Âmire
DEMİRYOLU
DEMİRYOLU MEVKİ
MED. BEŞİR AĞA
DAYE HAT.CA.
NEBATAT BAH.
Nebatat Sokağı
Müyenehane
MEKTEB-İ TIBBİYE
Namazgâh
Hasta Barak.
Demirkapı
Demirkapı Cad.
CA. AHMET Paş.Cezeyiri
Darbhane sokağı Açası
Küçük Ham.
HÜSEYİN CELEBİ KARAKÇA.
İmâret Kapısı Cad.
Çimenli Bahçe
Çimenli Köşk
Aşa Vekili Bah.
DÂİRE-İ HAREM-İ HÜMAYUN
Porte Kap.
Su Dolabı
CA. BEŞİR AĞA
ORTA KAP.
Mutfaklar
Kiler Dâ.
Hasoda
Hazine-i Hüm.
Sofalı Köş.
Arzodası
Alemdâr Da.
Gözdehane
Alemdâr Kap.
Cami-i Şerif
Cami Şer.
Yeniodalar
Eğlence Bah.
Eğlence Köş.
Başoğlan Köş.
Ağalar Kap.
Ağalar Da.
Ağalar Camii
Ağalar Hamamı
Ağalar Mektebi
Ağalar Çeşmesi
Ağalar Sebili
Ağalar Kütüphanesi
Ağalar Mektebi Darü'l-Kurra
Ağalar Camii Şadırvanı
Ağalar Camii Minaresi
Ağalar Camii Kıble Duvarı
Ağalar Camii Kuzey Duvarı
Ağalar Camii Batı Duvarı
Ağalar Camii Doğu Duvarı
Ağalar Camii Güney Duvarı
Ağalar Camii Kubbesi
Ağalar Camii Kemeri
Ağalar Camii Sütunları
Ağalar Camii Mihrabı
Ağalar Camii Minberi
Ağalar Camii Vaaz Kürsüsü
Ağalar Camii Müezzin Mahfili
Ağalar Camii Kadınlar Mahfili
Ağalar Camii Avlusu
Ağalar Camii Kapısı
Ağalar Camii Penceresi
Ağalar Camii Çatısı
Ağalar Camii Kubbesi
Ağalar Camii Minaresi
Ağalar Camii Şerefesi
Ağalar Camii Külahı
Ağalar Camii Hilali
Ağalar Camii Yıldızı
Ağalar Camii Ayı
Ağalar Camii Güneşi
Ağalar Camii Gökyüzü
Ağalar Camii Bulutları
Ağalar Camii Kuşları
Ağalar Camii Ağaçları
Ağalar Camii Çiçekleri
Ağalar Camii Yolu
Ağalar Camii Kaldırımı
Ağalar Camii Duvarı

E5
H 22
ÇAYIR POSTA YOLU
BOSTAN
TOPKAPISI
CA. FATMA SUL.
CA. BAYEZID AĞA
AHMED PŞ.CA.
ATTAR HALİL CA.
Med. Ahmed Pş.
Cami s.
Kadı Asker s.
Kanal Başı sok.
Topkapı Yok. Cad.
Yanibahçe Kerak.
Mek. Arpa Emin
CA. Arpa Emin
Mek. NEBİ SAH
CA.
Barmaşık Cad.
Çınarlı Çeş. sok.
Çınarlı Çeş. s.
Sultukule Cad.
Tekye s.
Küç. Çeş. s.
Meydancık s.
Kulluk s.
Emine s.
Kilise s.
İzmidli s.
Batıkeli s.
Değirmen s.
Manav s.
Serbestiyan s.
Yoğurtçu s.
Muhallebi s.
Berber s.
Kuyulu s.
Bayezid s.
Hallaç s.
Serbestiyan Cad.
Hamam s.
Çeş.
Tramvay Cad.
Kapıcı sok.
Yeni Kapı Cad.
Bahçemüzi Sok.
Tatlıkuyu Sok.
Tatlıkuyu
Hastahane sok.
TATLIKUYU
Kâtib Muslihiddin

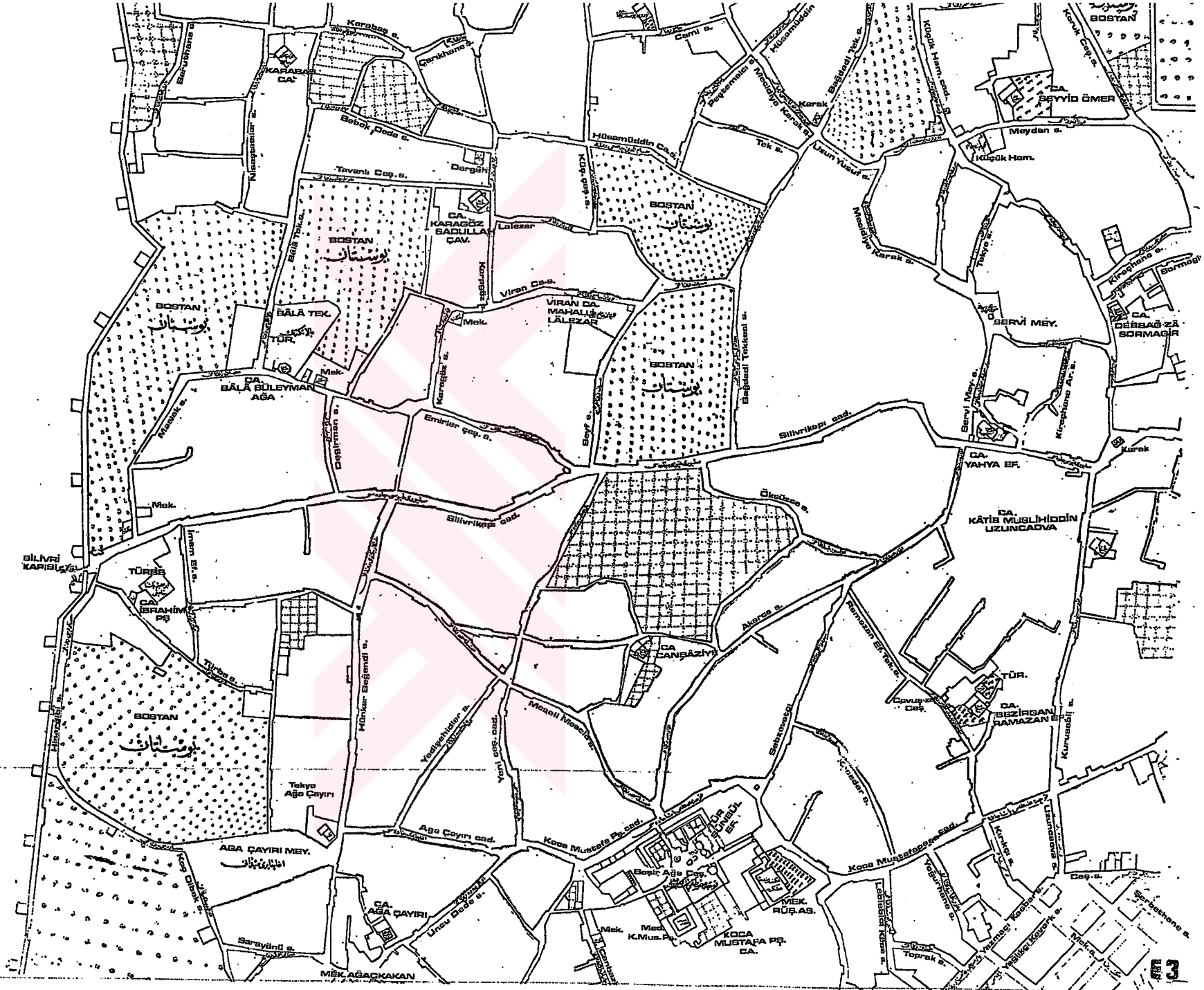
BOSTAN
Karakaş s.
Bahçıvanlar s.
KARABAŞ CA.
Çarkhane s.
Cami s.
Hüsamüddin
Bebek Dede s.
Hüsamüddin Ca.s.
Tavanlı Çeş.s.
Dergâh
Tek s.
Karak
Bağdadlı Tek.s.
Küçük Hamam cad.
CA. SEYYİD ÖMER
Meydan s.
Küçük Ham.
Usun Yusuf s.
Konak Çeş.s.
Meclûiye Karak s.
Tekye s.
Kireçhane s.
Sarmaşığ
CA. DEBBAĞZÂ SARMAĞIR
SERVİ MEY.
Servi Mey.s.
Kireçhane Ar.s.
Karak
CA. YAHYA EF.
Silivrikapı cad.
Bağdadlı Tekkesi s.
Boyr s.
Emirler Çeş. s.
Deşlimen s.
Karağöz s.
Mek.
BOSTAN
BÂLÂ TEK.
TÜR.
CA. BÂLÂ BÜLEYMAN AĞA
Meşalık s.
VİRAN CA. MAHALLESİ LÂLEZAR
Viran Ca.s.
Lalezar
CA. KARAGÖZ SAĞULLAH ÇAV.
Bâlâ Tek.s.
Nalıncılar s.
Ökçecce s.
CA. KÂTİB MUSLİHİDDİN UZUNCADVA
Akarca s.
Ramazan Ek Tek.s.
TÜR.
Çavuşzade Çeş.
CA. BEZİRGAN RAMAZAN EF.
Kurusıgâl s.
Bahçevanlığı
Kuşadası s.
Yağhane s.
Çeş.s.
Sarbethane s.
Mek.s.
Yazmacı Kasabası
Yeşilköy Kasabası s.
Toprak s.
Lâğlâşlar Kâsa s.
Kırkça s.
Kuşadası s.
Kuşadası Kasabası s.
Koca Mustafa Paşa cad.
Koca Mustafapaşa cad.
Başar Ağa Çeş.
MEK. RÜŞ.AS.
KOCA MUSTAFA PŞ. CA.
Mek.
Mec. K.Mus.Pş.
CA. SİNEKÜL EF.
Ağa Çayırı cad.
CA. AĞA ÇAYIRI
Ünlü Dede s.
Sarayönü s.
MEK.AĞAÇKAKAN
AĞA ÇAYIRI MEY.
Kaş Dibek s.
Tekye Ağa Çayırı
Yadigârlıklar s.
Yeni Çeş. cad.
Hünkar Beğendi s.
Meşeli Meçit s.
Hisarönü s.
İmam Ef.s.
TÜRBE
CA. İBRAHİM PŞ
Türbe s.
BİLİVRİ KAPISI
Mek.
Silivrikapı cad.
Deşlimen s.
Meşalık s.
Mek.
Emirler Çeş. s.
Karağöz s.
Boyr s.
Bağdadlı Tekkesi s.
Mek.
Viran Ca.s.
Lalezar
Tavanlı Çeş.s.
Dergâh
Bebek Dede s.
Bahçıvanlar s.
Karakaş s.
Çarkhane s.
Cami s.
Hüsamüddin
Bağdadlı Tek.s.
Küçük Hamam cad.
Meclûiye Karak s.
Usun Yusuf s.
Tek s.
Hüsamüddin Ca.s.
Konak Çeş.s.
BOSTAN

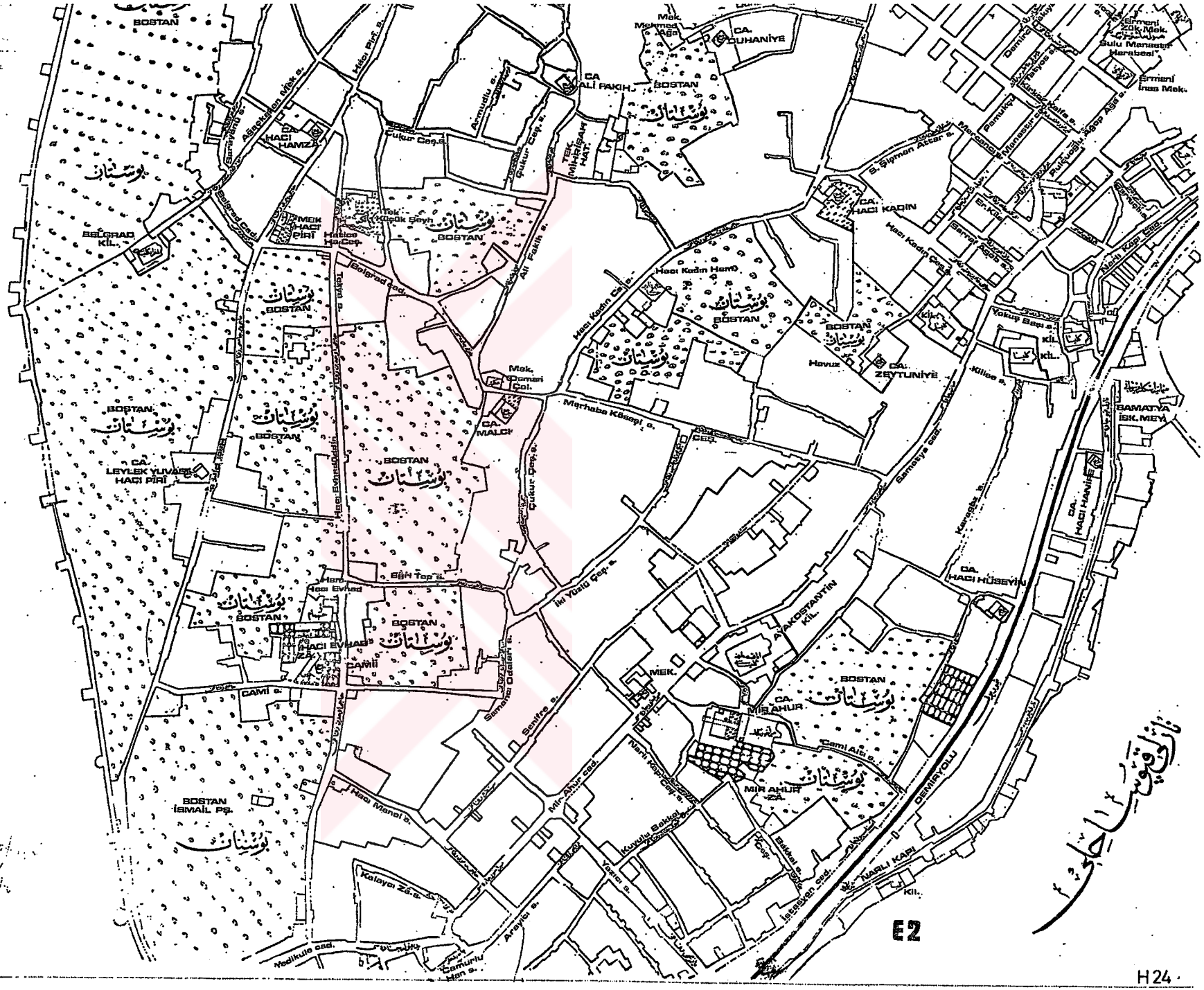
BOSTAN
CA. HACI HAMZA
BELGRAD KİL.
MEK. HACI PİRİ
Tek. Küçük Şeyh
Hacca Hacı
Belgrad Cad.
Hacı Kadın Cad.
Hacı Kadın Hamı
CA. HACI KADİN
CA. ZEYTUNİYE
Havuz
Mek. Osmanı Çel.
CA. MALCI
Merhaba Kasapı s.
CA. LEYLEK YUVASI HACI PİRİ
Hacı Evhad Cad.
Eğri Top s.
HACI EVHAD ZA.
Camii
CAMİ s.
İki Yüzlü Çeş. s.
Semahi Odalısı s.
Sentfce s.
CA. HACI HÜSEYİN
AYAKOSTANTİN KİL.
MEK.
CA. MİRAHUR
MİR AHUR ZA.
Cami Altı s.
Mir Ahur cad.
Hacı Manol s.
BOSTAN İSMAİL PŞ.
Kalaycı Za.s.
Nalıkule cad.
Arayıcı s.
Çamurlu Han s.
Yazıcı s.
Kuyulu Bakkal Çeşmesi s.
Bakkal s.
İstasyon cad.
NARLI KAPI
Kil.
DEMİRYOLU
Narlı Kapı Çeş. s.
Güllük Çeş. s.
Ali Fakih s.
Tek. Mihrişah Hat.
CA. ALİ FAKİH
CA. CUHANİYE
Mek. Mehmed Ağa
Ermeni 20k. Mek. Sulu Manastır Harabesi
Ermeni İnas Mek.
Hacı Kadın Çeş.
Yokuş Başı s.
Killise s.
BAMATYA IŞIK. MEY.
CA. HACI HANIFE
Samanya cad.
Karagöz s.
E2

H24

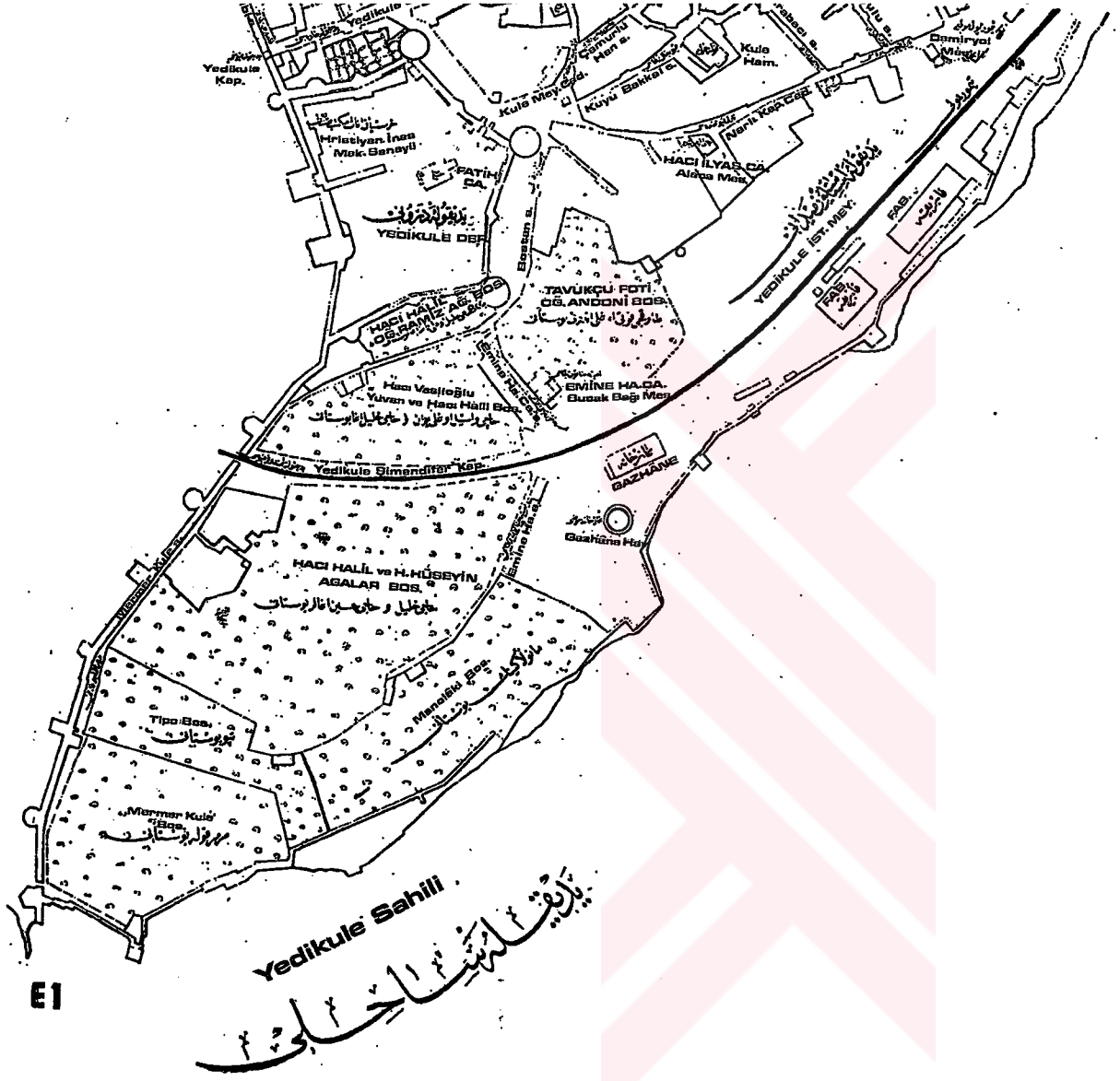
Yedikule Kap.
Yedikule
Kule Mey. Cad.
Kuyu Bakkal Sk.
Kule Ham.
Hristiyan İnaa Mek. Benayii
FATİH CA.
YEDİKULE DER.
Bostan s.
HACI İLYAS CA. Alaca Mes.
Nerik Kapı Cad.
YEDİKULE İST. MEY.
TAVUKÇU FOTİ OĞ. ANDONİ BOŞ.
HACI HALİL OĞ. RAMİZ AĞ. BOŞ.
Hacı Vasiloğlu Yuvan ve Hacı Halil Boş.
EMİNE HA. ÇA. Bucak Beği Mes.
Yedikule Dimenditer Kap.
GAZHANE
Gazhane Ha.
HACI HALİL ve H. HÜSEYİN AĞALAR BOŞ.
Tipo Boş.
Mendilik Boş.
Mermer Kule Boş.
E1
Yedikule Sahili

ATİK ALİ PŞ. MED.
HACI FERHAD CA.
DİVANYOLU Cad.
Gedik Paşa Ham. Cad.
Gedik Pş.Cad.
Kumkapı Cad.
Mütesellim Cad.
Sürreyici Kilisesi s.
Akarçeşme cad.
Mehmed Pş.Yok.
Kadırga Limanı Cad.
Kadırga Cad.
Cadırcı Ahmed Ca.s.
Cifcı Gelinler Cad.
Kadırga Hamamı
Yahya Pş.
Kadırga Kerak.
Tüy Mek.
KADIRGA MEY.
KADIRGA BOSTANI
CÜNDİ MEY.
BOSTAN
Kumkapı Sahili
KAZANALTI
Kahve
Kumkapı isk.
Küç. Büyükmarmara
Küç. Ayasofya cad.
Mustafa Pş.s.
Kasap s.
Çeşme s.
Kulluk s.
Bostan s.
Hisar s.
Tevkiihane s.
Kapı Ağa Ca.ve Mek.
Kapı Ağa Ca.
Yoğurtcuhan
Çavuşoğlu s.
Cündi Mey.
Kadırga Hamamı Yahya Pş.
Kadırga Kerak.
Tüy Mek.
Mehmed Pş.Yok.
Kadırga Limanı Cad.
Kadırga Cad.
Cadırcı Ahmed Ca.s.
Cifcı Gelinler Cad.
Arayıcı Ha.s.
Oğlavcılu s.
Sokkal s.
Gendelci Çeşm.
Boyacı Çeşm.
Asmalı Çeşm.
Sinasi s.
Müsellim s.
Kalhane
Gedik Pş.Ham.
Gedik Pş.Tiyatrosu
Gedik Pş.Mek.
Çeş. Canfida Kad.
Camii s.
Çapkınoğlu s.
Hanlık s.
Nevriye Cad.
Katib Sinan
Ca.
Çadırcı
Ca.
Katib Sinan
Ca.
Dizdariye s.
Dizdariye
Ca.
Defterhane
Ca.
Defterhane
Ca.
Mehterhane Derhuz.
Fazlı Pş.Mey.
Firuz Ağa
Ca.
Mehterhane
Ca.
Yekpare Dikilitaş
Burmalı Taş
Örme Dikilitaş
At Meydanı
Sülaymaniye
Ca.
Nusrıtiye
Camii
Fazıl Pş.s.
Boyahane s.
Fuad Pş.Cad.
Uzun Sokak
Türbe
Fuad Pş.
Mek.
Mek.Mülkiyei Şah.
Mahmudiye Cad.
Sul.Mahmud
Tüs.
Hoca Rüstem
Ca.
Çeşm.
Çeşm.
Çeşm

E4

MEVLEVİHANE KAR.
Kale Sarayı Sk.
BOSTAN
TARSUS CA
Yeni cep Sk.
Cami s.
Bostan s.
Tiryaki s.
Bahçeler s.
Bakkal s.
TAKYECİ CA
Kebbeşel s.
Çarkcılar s.
KÜRŞUNLU CA. AYDIN KETHÜDA
Kösk cep s.
Değirmen s.
Medciye Kırık s.
Yayla s.
YAYLA CA.
ŞEYH CA.
ODABAŞI CA. BEHRUZ AĞA
ODABAŞI MEK.
Gül Evliye s.
Kasım s.
HÜSAMEDDİN CA.-TULUMCU
CA. KORUK MAHMUD
Koruk cep s.
Koruk varan s.
Bülbül Bostan s.
Masuncu s.
Kestel Bostan s.
Cami s.
Yeni cep s.
Bostan s.
Mimar dad.
Milletler Türk.
Hastane s.
Murediye s.
Kürekler s.
Tekke Bostanı s.
Mimar s.
CA. MİMAR AĞA ALİ SİNAN
Cami s.
Sarey mey. cad.
Sarey. Meşr.
Tekke s.
Değirmen s.
MEK. CAFER AĞA
CA. İBRAHİM ÇAV.
CA. CAFER AĞA
Cami s.
Evliye s.
Gül Evliye s.
Odabaşı cad.
İnönü cad.
Tenzil s.
Deniz Abdal s.
CA. SULTAN MUSTAFA GÜMÜŞ SUL.
Mektep
Kur'an s.
Yeni cep s.
Sarey Bostan C.
Cami s.
Kışla s.
Kışla cad.
Kışla Bostanı s.
Kışla Bostanı C.
Kışla Bostanı Sk.
Kışla Bostanı Ç.
Kışla Bostanı Ç.
Kışla Bostanı Ç

Vapur İsk.
FENER MEY.
Fener Kapı
Fener Hamamı
Fener Cad.
Kadıoğlu Sanat Tic. Firm
Rum Kilisesi
Sancaktar Yok.Cad.
Bakkal s.
Makteb s.
Topçu s.
Kabil Subaşı s.
Camii Çeş.
Mesnevihane s.
Kebecibaşı Mes.
Kebecibaşı Mes.s.
Hacı Ali Ef.s.
Mimar Sinan s.
Mimar Sinan Yok.
Mimarağa Yok.
İmaret Sultan Selim
Mek. Rüştiye
SULTAN SELİM CAMİİ
Mimarağa s.
Yeşil Tulumba s.
DEBBAĞ YUNUS CAD.
Tophane Çeş.s
Gedik
Yeni Kapı Cad.
Arastacılar s.
Hamamcılar s.
Kalfa s.
Kalfa
Kayık İsk.
YENİKAPI
YENİ KAPI HAM.
Çukurca Çık.
Çukur Ca.s.
Kulbur Bell.Cad.
Yakuşbaşı s.
Kulbur Bell Çeşt.
Kulbur Bell Subaşı
Çukur Çeş.
Tekke s.
Tekke Çeş.
Tekke Hamamı
Tekke Hamamı s.
Tekke Hamamı Yok.
Tekke Hamamı Yok.s.
Tekke Hamamı Yok.Cad.
Tekke Hamamı Yok.Cad.s.
Tekke Hamamı Yok.Cad.s.
Tekke Hamamı Yok.Cad.s

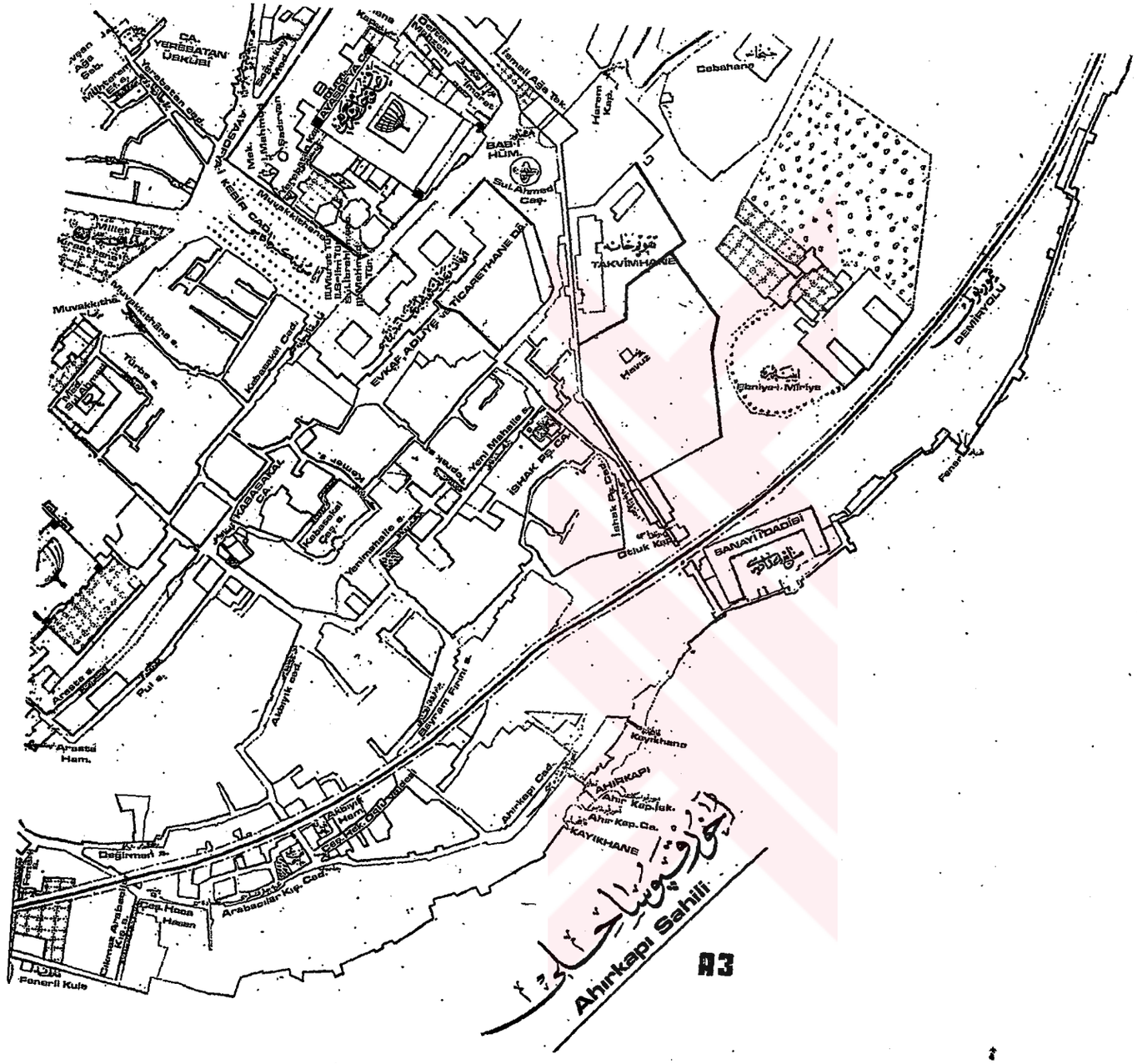
Ahırkapı Sahili
A3
BAB-I HÜM.
Sul.Ahmed Caş.
TAKVİMHANE
EVKAF, ADLİYE ve TİCARETHANE DA.
Hamit
Gülhane Parkı
Sanayi Medresesi
Ahırkapı Cad.
Ahır kap.lak.
Ahır Kap.Ca.
KAYIKHANE
Arabacılar Kış. Cad.
Penerli Kule

DARÜŞŞAFAKA
Yeni Cami
Yeni Hamam
Yeni Kapı Cad.
Yeni Kapı Mah.
Yeni Kapı Mes.
Yeni Kapı Türbesi
Yeni Kapı Türbesi Mah.
Yeni Kapı Türbesi Mes.
Yeni Kapı Türbesi Sok.
Yeni Kapı Türbesi Sok.
Yeni Kapı Türbesi Sok

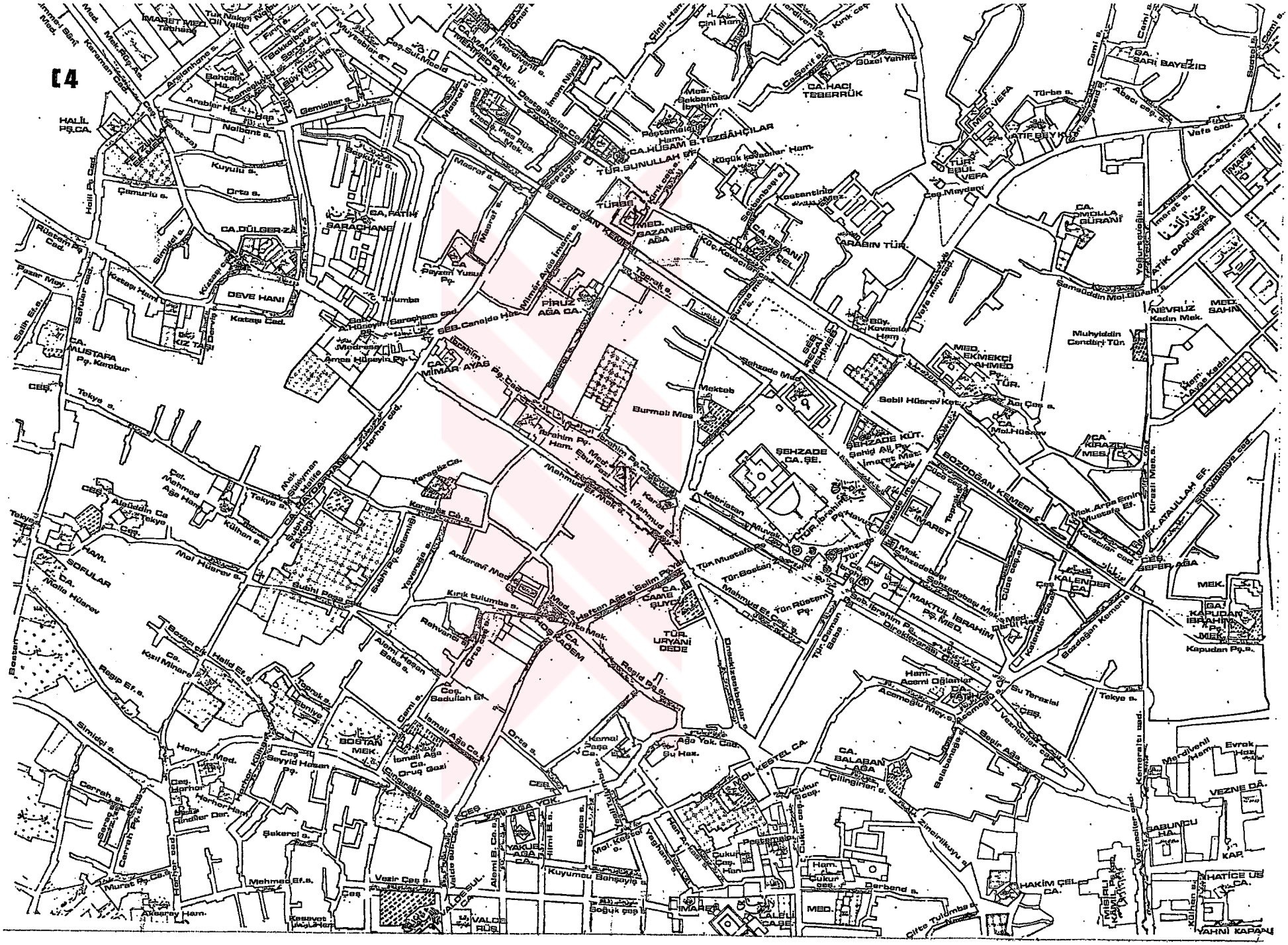
C4
HALİL PŞ.CA.
Halil Pş Cad.
Rüstem Pş Cad.
Pazar Mey.
Sofular cad.
CA. MUSTAFA Pş. Kanbur
CEŞ.
Tekye s.
Selh Ef.s.
Arslanhane s.
Mek.Rüş.Ağa
Karaman Cad.
İMARET MED.
Tarhana
Tük Nakışçı Nşt.
Dil Yaltğe
Emir s.
Şahkulu Sarayı Cd.
Şahkulu Sarayı s.
Müftüler s.
Peş.Sül.Mescid
Şahsen Ha.
Arabler Ha.
Gemiciler s.
Nalbant s.
Kuyulu s.
Orta s.
Çamurlu s.
Silahdel s.
Kütaşı Cad.
Kütaşı Hanı
DEVE HANI
CA.DÜLGER-ZÂ
CA. FATİH
SARAÇHANE
Saraçhane Cad.
Saka Hüseyin
Sebil
KIZ TAŞI Derviş
Medrese
Emes Hüseyin Pş.
CA. MİMAR AYAS Pş.
Tulumba
Mağaza
Mağaza
Mağaza

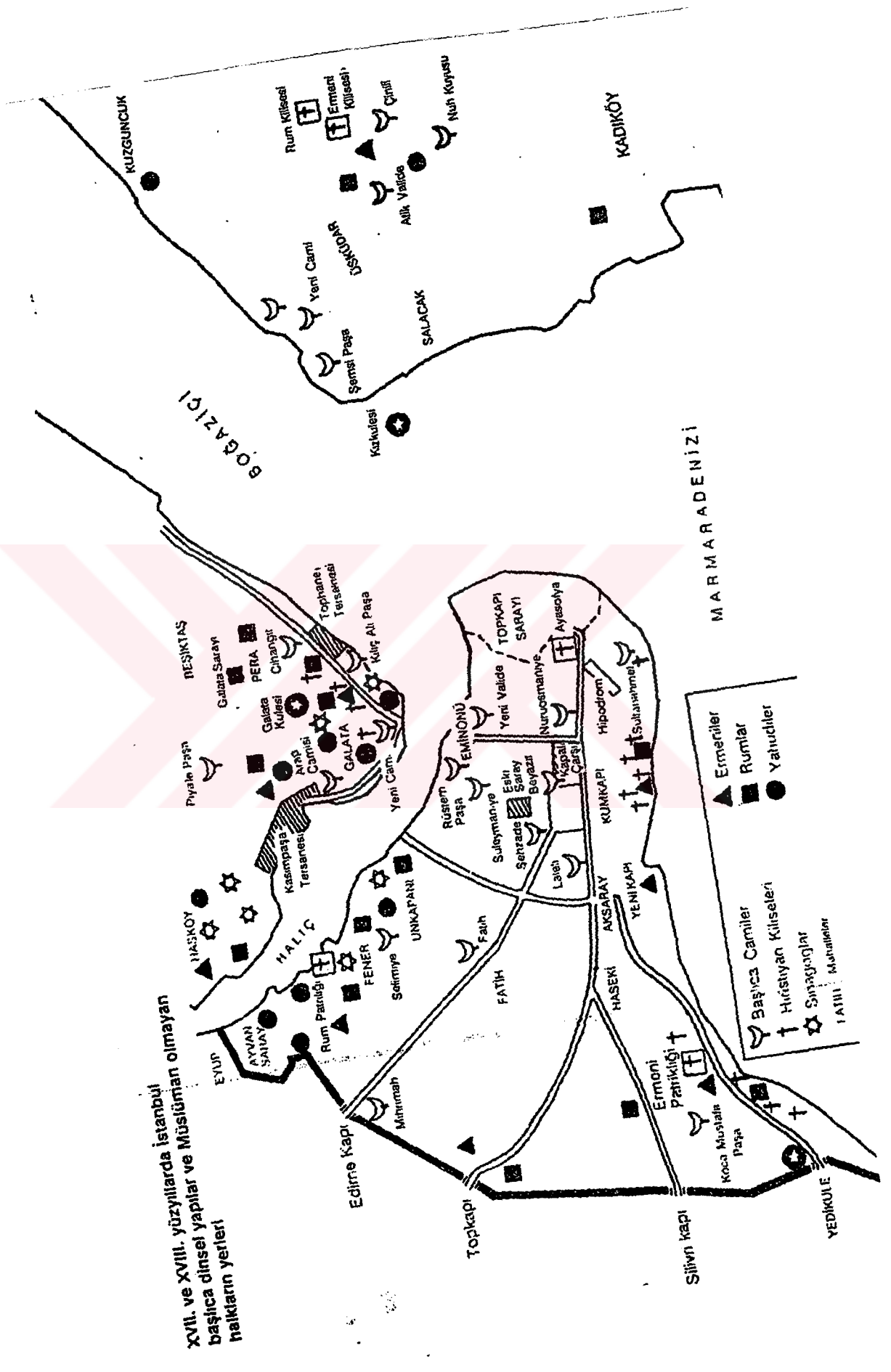
XVII. ve XVIII. yüzyıllarda İstanbul
başlıca dinsel yapılar ve Müslüman olmayan
halkların yerleri
KUZGUNCUK
BOĞAZIÇI
Kızkulesi
SALACAK
KADIKÖY
Rum Kilisesi
Ermeni Kilisesi
Çinili
Nuh Kuyusu
Ahlk Valide
Yeni Camii
Şemsi Paşa
MARMARA DENİZİ
BEŞİKTAŞ
Galata Sarayı
PERA
Cihangir
Tophane
Tersanesi
Kılıç Ali Paşa
Galata Kulesi
Arap Camisi
GALATA
Yeni Cam.
Piyale Paşa
TOPKAPI SARAYI
Ayasofya
Nurosmaniye
Yeni Valide
EMİNÖNÜ
Rüstem Paşa
Süleymaniye
Eski Saray Beyazıt
Şehzade
Kapalı Çarşı
Hipodrom
Sultanahmet
KUMKAPI
YENİKAPI
AKSARAY
HASEKİ
Laleli
Fatih
UNKAPANI
Sehremini
FENER
Rum Patrikliği
AYVAN SARAY
EYUP
HALİÇ
HASKÖY
Kasımpaşa Tersanesi
FATİH
Mimarsah
Edirne Kapı
Topkapı
Silivri kapı
Ermeni Patrikliği
Koca Mustafa Paşa
YEDİKULE
Ermeniler
Rumlar
Yahudiler
Başlıca Camiler
Hıristiyan Kiliseleri
Sinagoglar
FATİH Mahalleleri

H32

0 10 20 50 100 200m
çeşme
Kahve, dükkânı, kalemtraşı dükk.
Kapı
Tulumbacı kışlası
meydan hamamı
Tulumbacı başı koridoru
Fodla firini
Derviş Osman türbesi
çeşme
Kırkdört kapısı
Kayaf dükkânları
Sebil
Altmışbir kapısı
Boluk kışlaları
SEHZÂDE CÂMİİ
kaparmacı dükkânları
Cemaat kışlaları
meyyit kapısı

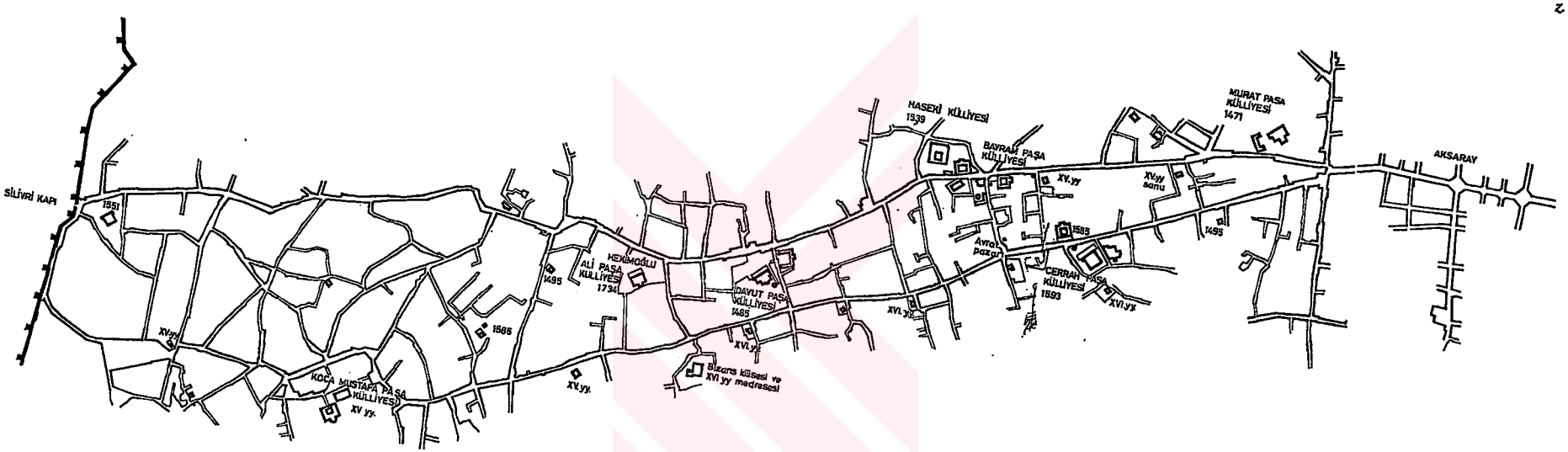

Şek. 1 — Aksaray-Sarıkız arası kent dokusu ve surlar

Constantinopolis imperialis ac famosissima civitas: olim bizantij (vt supra scriptū est) appellata. & cū admodū parua esset: eā postmodū constantinopolim nōrarūt. Constantīꝰ em imperator cognomēto magnꝰ: diuinitꝰ iuuisset imperiū sedē ex vrbe roma in orientē trāsferre: quo facilꝰ parthos & ceteras orientales gentes cōpescere. Tradūt aliqui autores in troadē ꝓfecti: ibi regie vrbis fundamēta iecisse: vbi quondam agamenon: ceteriq; grecoꝝ principes aduersus priamū fixere tentoria. Sed admonitꝰ in somnis a xpō saluatore loci alia designāte: cepti opus (cuꝰ diu manere vestigia) infecit reliquitq; arcē in tracia nuncupatē bizantij penuisse. Cuꝰ sibi locū diuinitus ostensum dixisse: maiorē vrbem ampliasse: noua menia erexisse: fabulosas ejusdē turres magnificentissimas tus priuatas: tus publicas opendꝰ exornasse. Tādēq; alij ceteris adiecisse: vt altera roma nō imerito dici posset. Scripsere veteres qui florentē videre: decorum pontꝰ in terras habitaculū ꝙ imperatoꝝ putauere. Nomē vrbi nouē romē imperatoꝝ indidere: sed viget obtinatio vulgi: vt a cōditore pontꝰ Constantinopolis vocitaret. Quā ex successoribus imperatoꝝ passim tus publicus edifꝫ: tus priuatis ciuiū pallatijs: q̄dē supbissimis exornare curarūt. Et adeo vt ceteri eo venientes vrbis splēdorē admirari: nō tam mortaliū ꝙ celestiū eā domicilū dixerint. Erant muri vrbis & altitudine & crassitudine toto orbe celebres. antemuralia vero opportune cōmunita. Triangulare pene vrbis formā fuisse tradūt. Duas partes alluit mare. hec muri cepsum; ad ꝓpulsandos nautales impetus idonei: q̄ reliquū est ad terras vergens: post alta menia & antemuralia. ingēti claudit fossa. Habetq; hec civitas vndecim portas: dignitatē ipsi ꝓ re sortientes. quarū nōa hec sunt: aurea: pagea: sancti romani: carbalea regia: caligaria: plinia: bacuagona: pharа: theodosia: & sylaea. Extāt in ea preter cetera magnificentissima edificia templū Sophie iuxtimani cesaris opus: toto orbe memorabile nongētis quondā sacerdotib⁹ celebrati: mirabili opere; ꝓciosa materia cōstructi. Ea denīq; vrbs tanto splēdore insignita fuit vt non⁹ orientis columen: & vnicā doctē grecie domicilū babilonia fuerit. vbi tria magna cōcilia celebrata fuerūt: videlicet sub theodosio seniore: sub agathone papa: & sub iustiniano principe. Eam cū thurci ꝓter ei⁹ dignitatem diu ejosam habuissent. Anno saluti nre. 1093. a belsere quodā coq̄ paincpe: cū ingenti thurcoꝝ manu obsessam: tande capta fuit. Inde galli cū venetis ꝓ quinq; & quinq; & quinquaginta annos possidere. postea palleologoꝝ clarissima familia genuensū ope a gallis ademit vsq; in anni. 1433. gloriosissime possedit. quo anno

Constantinopolis

nō Machometes Ottomanus thurcoꝝ imperator cā cepit diripuitq;. Sic nobilissima vrbs in manꝰ infidelium venit. Ibi etē cōditore. dcxxx. vt arca. Tāteq; tpe paulo plures senior roma fleterat. q̄n papa a gothis capta est Athalarice anno ab vrbe cōdita. dclxiiij. roma erupit. ac hic ne basilice stōq; effringerēt edixit. Rabies aūt thurcoꝝ nil sancti: nil mūdi: vbe regia reliqt. sacrastia etē tēpla machometes spurcicie dedicarūt. Legūt thebanoꝝ res gestas: lacedemoniocꝝ & athenieū illustria facta: fuit cōmibus nō cōtēnēda respublica. dare oī micene: larissa poteꝫ: plures q̄ memorabiles vrbes quoꝝ si nūc reqras muros: nec ruinas inenias. Nemo solū in ꝫ tacuerint queat ostēdere: sola ex tāta ruina vetustatis cōstantinopolis supbat: q̄ ēm mirabilū opeꝝ: ēm armoꝝ: ēm ferāꝝ: ēm gloie habuit: vt olim cantarit damna: hec vbs sola recōpēsare videret. Et licet post diuitijs imperū fuit trāslatū ad frācos sepe cōstantinopolis i manꝰ hostiū venit: nūq; ni basilice sancteq; destructe: neq; bibliothece cōbuste: neq; despoliata penit⁹ monasteria. Itaq; mīlt vsq; i hūc annū vetuste sapie apud cōstantinopolis monumēta. Vemo latinoꝝ tantis videri doct⁹ potest: nisi p tēpꝰ cōstantinopoli studuisset. Inde nobis plato redditꝰ: inde aristoteles: demosthenes: xenophontes: thucidides: basilij: dionysij: origenes: aliiq; multa latinis opa (dieb⁹ nris) manifestata sunt. Hūc sub thurcoꝝ impio fe⁹ euenere: feuissimoꝝ bellū: bonoꝝ mors atq; interitus hostiū. Hūc & homerꝰ & pindarus menādrꝰ & alibi illustriorib⁹ poetis fecūda mors erit. Hūc grecoꝝ plbus vltimꝰ parebit imperiꝰ. Immunerabiles em ex hac celeberrima vbe in oīs scia atq; virtute ꝑclarissimi extere viri: inter quos cognomēto ioānes crisostom⁹ ipsi⁹ vobis eps. Atticus eps cui⁹ de virginitate liber extat. gennadiꝰ: eraſſian⁹ ꝛc. Et nouissime emanuel crisoloras ꝙ grecas liras tpe cōstātiēlis pallij in italiā cū ingenti vtilitate retulit. Dicesius est aūt nunc fluus oīm doctrinarū. musarū delicarus fons. Fateor multis locis apud latinos studia frāsse illustria. vt rome: parisius: bononie: padue: senis: perusij: colonie: vienne: salamātice: oxonie: papie: lipsk: cracouie. Sed multi sunt oēs ista ex grecoꝝ fontib⁹ ꝛrriuāt. A fonte precide riuū: ꝓcius arescet. Illibi aūt sub luna ꝓcreuit. Quotiēs aūt impator thurcoꝝ machomet⁹ alio voluerat vbe in medio thurcoꝝ esse sitam: que sao imperio nō pareret: suoq; nomini decus mai⁹ accedere posset: si ea vbem expugnaret: machinas bellicas admouit. & insultū magna vi in eā fecit atq; tandē expugnauit: vt hec ciuitas in posterū venerat infidelū spurcissimoꝝ thurcoꝝ hoc infelici anno & vtriusq; sexus pe rsone cum imperatore paleologo nec ꝛdita fuerant. sub Friderico tertio imperatore oīa clarescent.

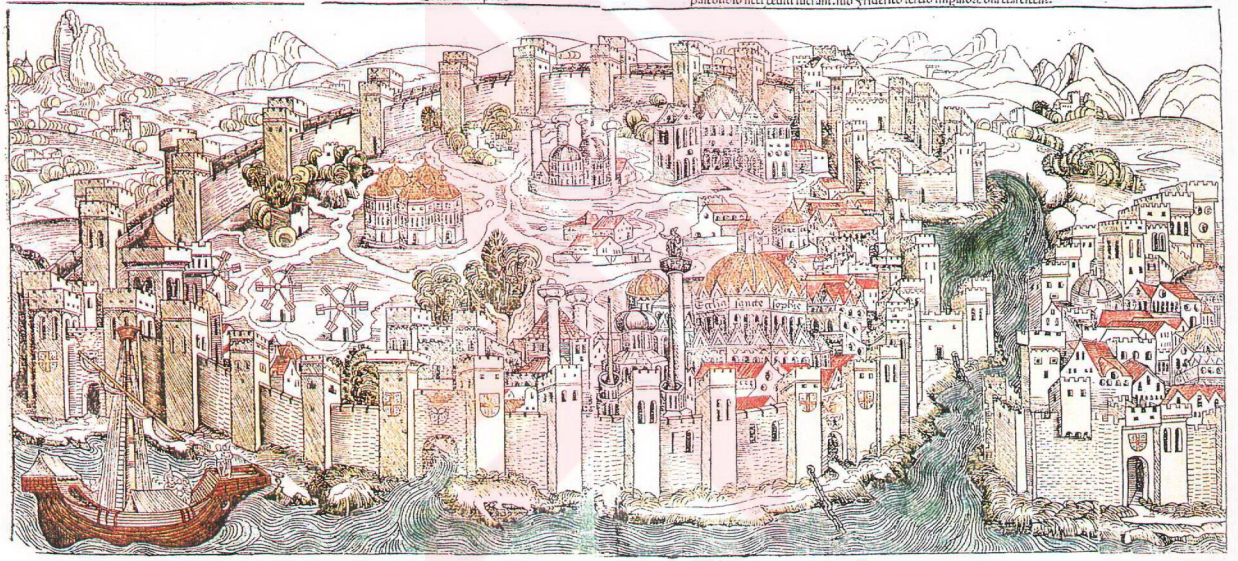

A
B
C
D
E
F
G
H
I
K
L
M
N
O
P
Q
R
S
T
V
X
Y
Z
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10

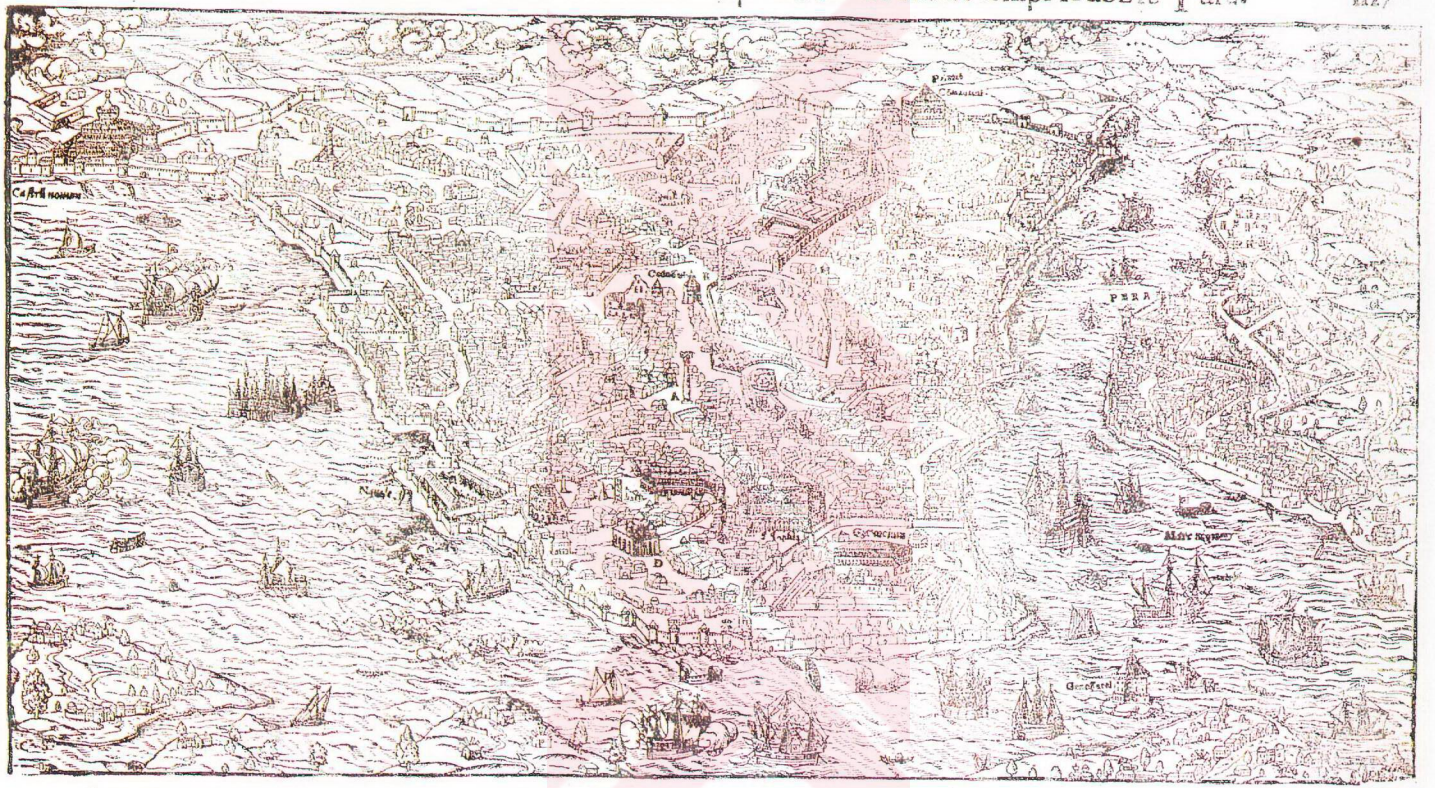

Ceste ville de Constantinoble a iusques auiourdhuy beaucoup d'anciens edifices, & des ruynes d'aucuns, comme sont le temple S. Sophie, le palais de Constantin vers l'occident de la ville auprez des murailles, & vn autre palaiz rond dudict empereur, auprez du temple S. Sophie a la main gauche, qui est ruyné pour la plus grand part, item vne colomne serpentine auprez d'A, qu'on dict estre faicte toute d'vne piece, & auoir en d'hauteur 24. brasses. Et la colomne B, est appellée historiée, a cause des histoires qui y sont insculptes. C'est le lieu du patriarchat. D, le temple de S. Luc l'Euangeliste. E, S. Pierre, &c. Depuis Constantinoble iusques a Pera, qu'on appelle auiourdhuy Gallata, il y a vn passage quin'est point plus grad que de la porté d'vn canon. Hors des murailles de ceste villette sont les sepultures des Iuifz & des Turcz, comme les pierres quarrées qui y sont dressées le monstrent. Les pieces d'artillerie que tu vois signées souxte la mer, au riuage de Pera, auprez de la lettre E, sont celles que le Turc a emportées de nostre temps de Belgarde, Rhodes, & Bude.

49

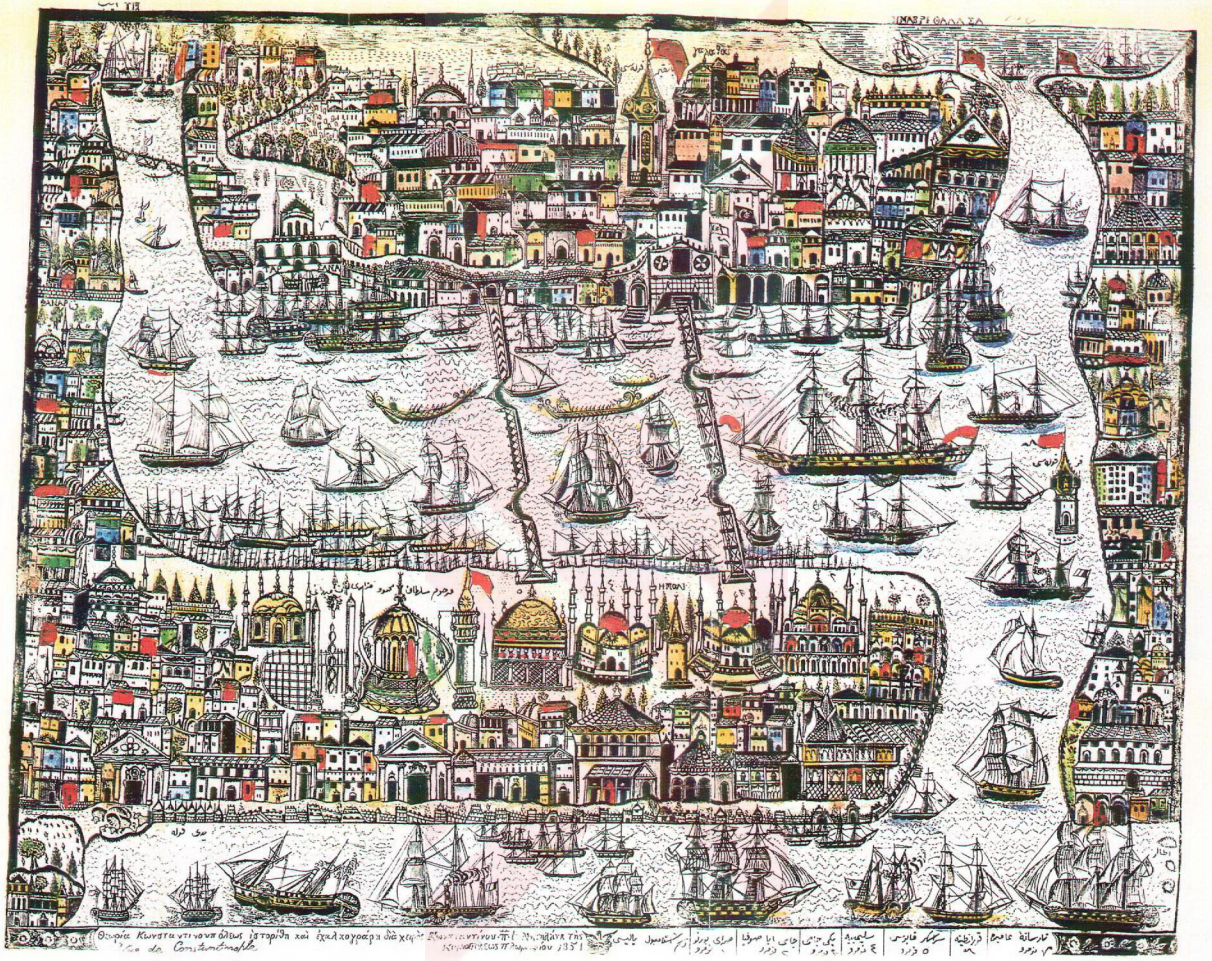

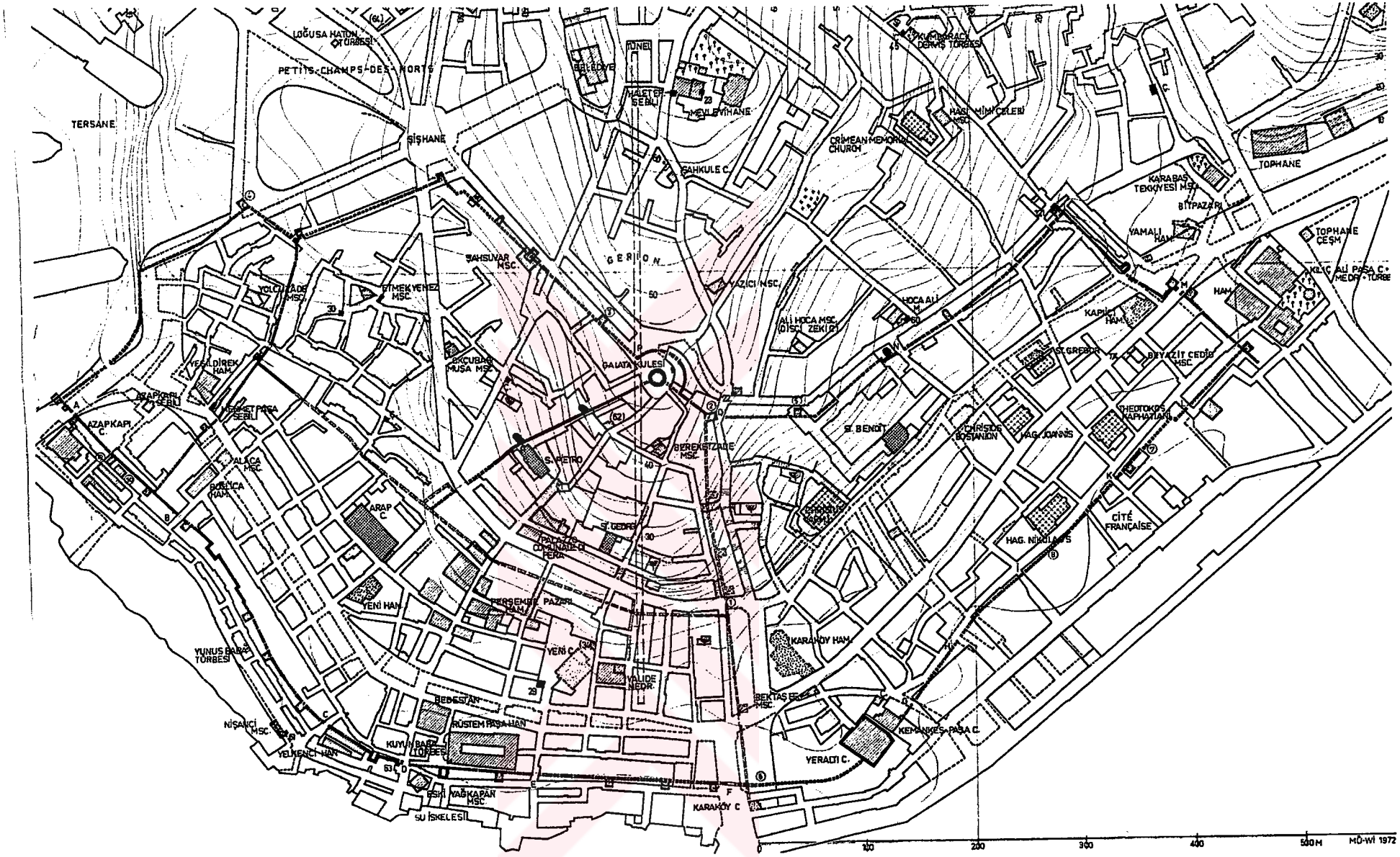
LOĞUSA HATUN ÖT. TÜRBESİ
PETITS-CHAMPS-DES-MORTS
BELEDİYE
TÜNEL
MALTEPE SEBİLİ
MEVLEVİHANE
KAYIKHANE DERVİŞ TÜRBESİ
HAGI MIMI CELEBI MSC.
CRIMEAN MEMORIAL CHURCH
TERSANE
ŞİŞHANE
ŞAHKULE C.
TOPHANE
KARABAŞ TEKKİYESİ MSC.
BİTPAZARI
YAMALI HAN
TOPHANE ÇEŞM
KILIÇ ALİ PAŞA C. MEDR.-TÜRBE
ŞAHSUVAR MSC.
GERION
YAZICI MSC.
YOLCU BABA MSC.
DİMEK YENEZ MSC.
HOCA ALİ M.
ALİ HOCA MSC. (DİŞCİ ZEKİ Ö.)
KAPIÇI HAN
HAM
YEŞİLDİREK HAN
ÇAKUBAĞ MUSA MSC.
GALATA KULESİ
ST. GREGOR
BEYAZIT CEDİD MSC.
AZAPKAPI
AZAPKAPI SEBİLİ
MEHMET PAŞA SEBİLİ
ST. BENOIT
CONSTOS BOSTANION
THEOTOKOS KAPHATIANI
HAG. JOANNIS
S. PETRO
BEREKİSTZADE MSC.
ALACA MSC.
BOZDOĞAN KAPISI
BOZDOĞAN HAM.
ARAP C.
ST. GEORG
CİTÉ FRANÇAISE
PALAZZO DI COMUNITÀ DI PERA
HAG. NIKOLAOS
YENİ HAN
PERŞEMBE PAZARI HANI
KARAKÖY HAN
YUNUS BABA TÜRBESİ
YENİ C.
VALİDE MEDR.
BEKTAŞ EFE MSC.
BEDESTAN
NİŞANCI MSC.
RÜSTEM PAŞA HAN
KEMANKEŞ PAŞA C.
KUYUN BABA TÜRBESİ
YELKENCİ HAN
YERADCI C.
ESKİ YAĞKAPAN MSC.
KARAKÖY C.
SU İSKELESİ
0
100
200
300
400
500 M
MÜ-Wİ 1972

P2

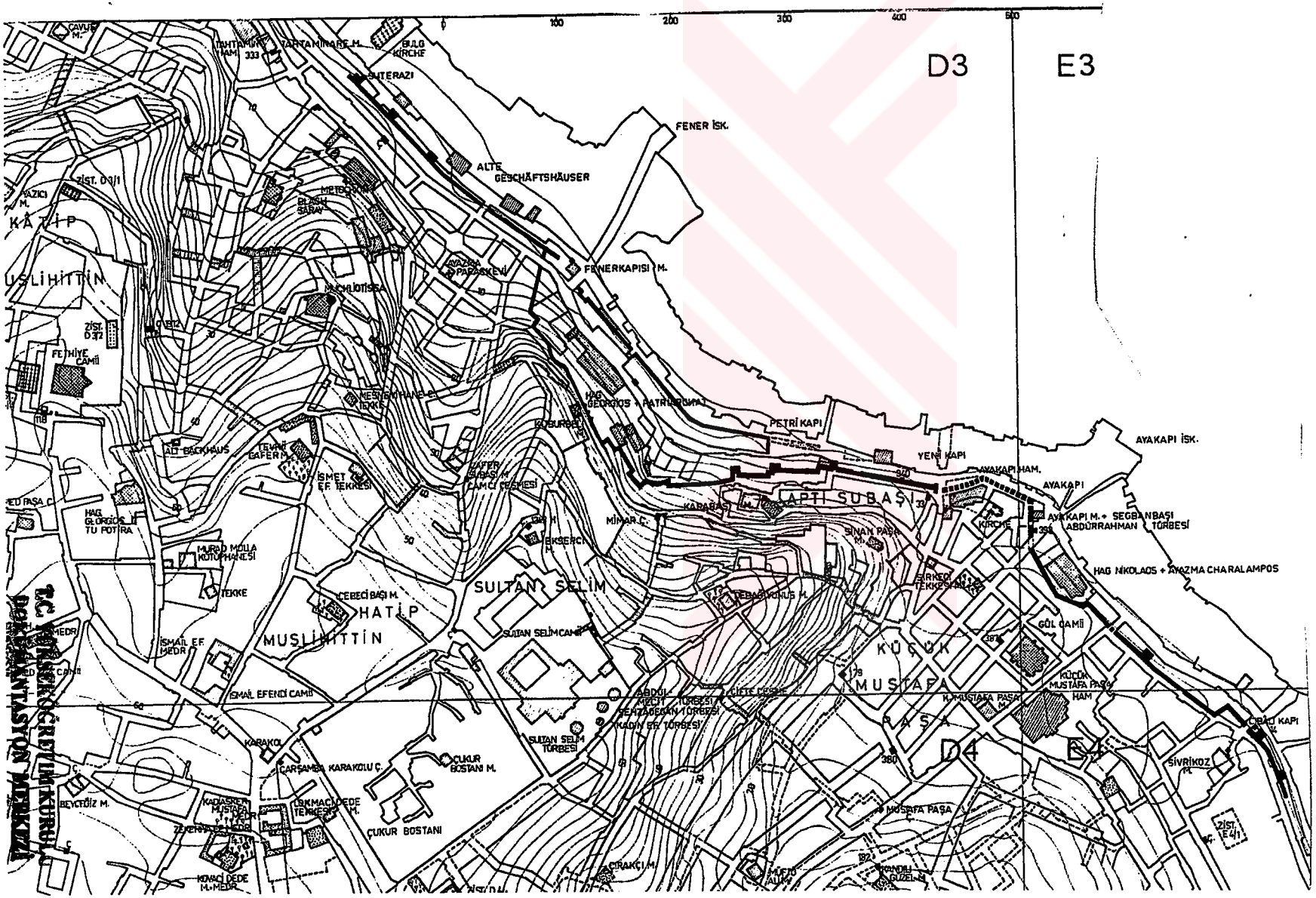
D3
E3
D4
E4
FENER İSK.
ALTE GESCHÄFTSHÄUSER
FENERKAPISI M.
PETRİ KAPI
YENİ KAPI
AYAKAPI İSK.
AYAKAPI HAM.
AYAKAPI
AYAKAPI M. + SEGBANBAŞI ABDÜRRAHMAN TÜRBESİ
HAG NİKOLAOS + AYAZMA CHARALAMPOS
KAPTI SUBAŞI
SULTAN SELİM
MUŞLİHİTTİN
KÜÇÜK MUSTAFA PAŞA
HATİP
KÂTİP
SİVRİKOZ
ÇIBALI KAPI
GÜL CAMİİ
SULTAN SELİM CAMİİ
SULTAN SELİM TÜRBESİ
ÇUKUR BOSTANI
FETİHİYE CAMİİ
İSMAİL EFENDİ CAMİİ
MİMAR Ç.
SİNAN PAŞA M.
KİRKOR TEKKESİ M.
K. MUSTAFA PAŞA M.
MUSTAFA PAŞA
ÇİRAKÇI M.
KARABAŞ M.
KÖBÜRSEL M.
EKSERCİ M.
ÇEBECİBAŞI M.
İSMET EF. TEKKESİ
HAG GEORGIOS + PATRIARCHAT
HAG GEORGIOS TU POTRA
MURAD MOLLA KÜTÜPHANESİ
TEKKE
İSMAİL EF. MEDR.
KARAKOL
ÇARŞAMBA KARAKOLU Ç.
BEYCİDİZ M.
ÇUKUR BOSTANI M.
ÜRKMAÇ DEDE TEKKESİ M.
KONACI DEDE M. MEDR.
ALT BACKHAUS
TEMAİ CAFERİ M.
CAFER BABA M. CAMİ FESTİVESİ
ABDÜL MECİT TÜRBESİ
ŞEHZADEGAN TÜRBESİ
KADIN EF. TÜRBESİ
ÇİÇEK MEZARI
MUSTAFA PAŞA
ÇUKUR BOSTANI
ZİST. D 3/1
ZİST. D 3/2
ZİST. E 4/1
METEOROLOJİ
BİLİM SARAY
AVAZMA PARAKEVİ
M. CHLIOTISSA
YAHTAMİMARE M.
BULG KIRCHE
SUTERAZI
TAHTAMİMARE HAM.
ÇAVUŞ M.
YAZICI M.
KÜÇÜK MUSTAFA PAŞA HAM.
KİRKOR TEKKESİ M.
ÇİRAKÇI M.
KANDILI GÜZEL M.
0
100
200
300
400
800

SULTAN C.
YAVEDÛT TÜRBESİ
KRAL KIZI MEZARLIĞI
YALI HAMAMI
KANUNÎ İMAM BEKTAŞ EF. HAZR.
XYLOPORTA
ŞEBİL (37) - 363
KALAFATÇILER MEYDANI
TÜRBE MEHMED-İ ENSARÎ
AYVANSARAY KAPI
AYVANSARAY
ASLAN İSK.
SOĞANLIMAS GEFÄNGNIS
ATIK MUSTAFA PAŞA C. (HAZRET-İ CABİR)
HACI HÜSREV M. (YENİ MAHALLE M.)
TÜRBE ABDÜLLAH
MEYDAN
SEYH SALİM TEKKESİ
ÇINARLI ÇEŞME TEKKESİ
ATIK MUSTAFA PAŞA
HAG. DEMETRIOS KANANDJ
EĞRİKAPI
MUSTAFAPAŞA TEKKESİ
KIRK ÇEŞME SAVAK (Ç.)
EĞRİ KAPI
AVCI BEY TÜ
ŞÜBE HAZR.
MOLLA AŞKİ
BALAT
SYNAGOGUE IL-YASAN
ADILŞAH KADIN M. (İŞİSEMİNE M.)
SALİ TEKKESİ
TEKFUR SARAYI
RUM MEZARLIĞI
SYNAG. KASTORIA
MOLLA AŞKİ M.
RUİNE
SULTAN ÇEŞMESİ
BULGAR MEZARLIĞI
ÇAKIR AĞA M.
AVCI BEY
HASA HÜSEYİN TÜRBESİ
0
100
200
300
400
500
600
700 M
MÖHENDİSLİK

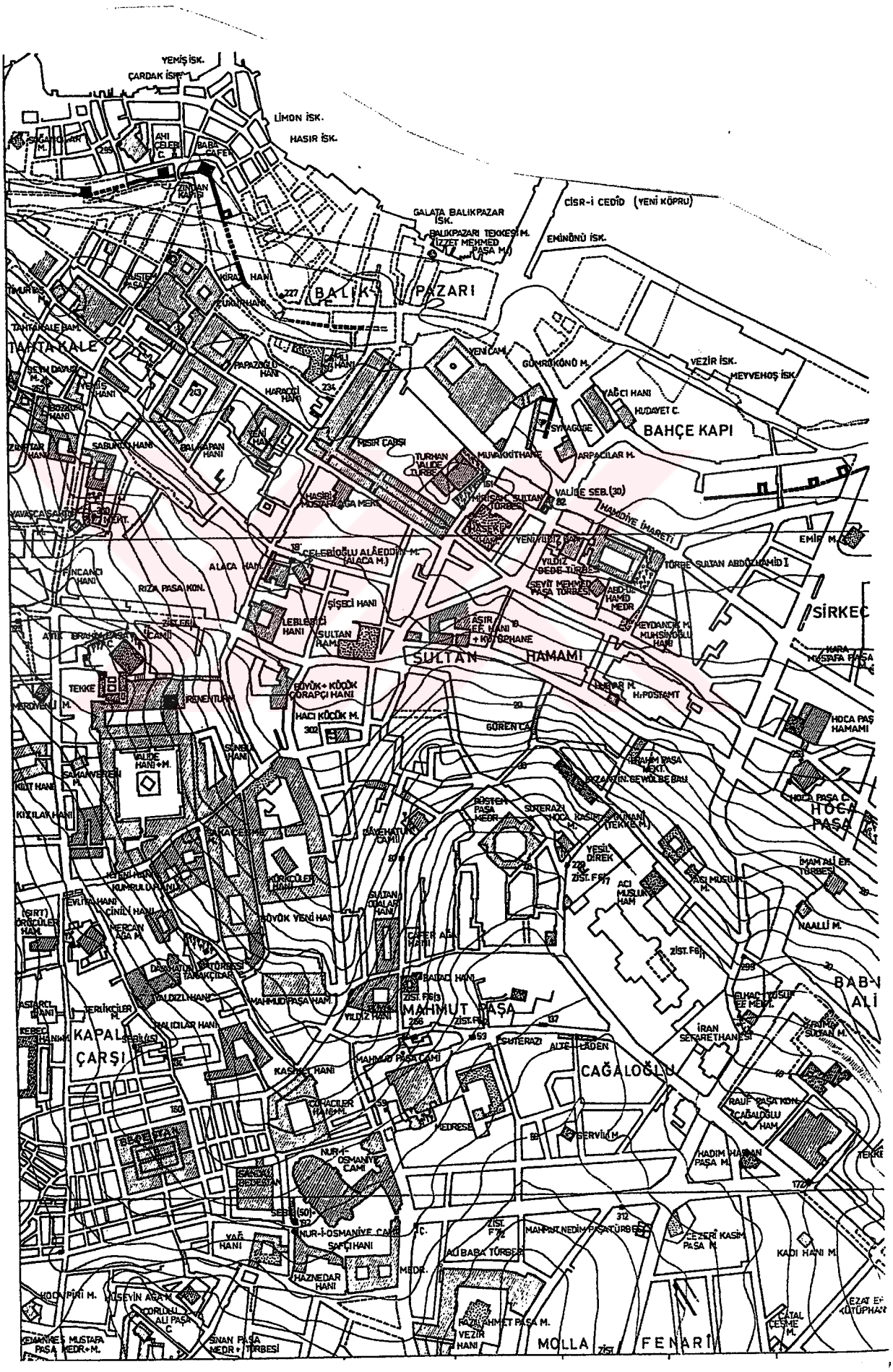
YEMİŞ İSK.
ÇARDAK İSK.
LİMON İSK.
HASIR İSK.
SAĞANOĞLU M.
ANI ÇELEBİ C.
BABA CAFER
ZINDAN KAPISI
GALATA BALIKPAZAR İSK.
BALIKPAZARI TEKKESİ M. (İZZET MEHMED PAŞA M.)
CİSR-i CEDİD (YENİ KÖPRÜ)
EMİNÖNÜ İSK.
BALIK PAZARI
KIRAZ HANI
TAHTAKALE
TAHTAKALE HAM.
PAPAZOĞLU HANI
YENİ CAMİ
GÜMRÜKÖNÜ M.
VEZİR İSK.
MEYVEHOŞ İSK.
YAĞCI HANI
HÜDAYET C.
BAHÇE KAPI
SİNAGOGE
ARPACILAR M.
HACI BEKİR
BOZUKLU HANI
ZAHİRLER HANI
SABUNCU HANI
BAL KAPAN HANI
MISIR ÇARŞI
TURHAN VALİDE TÜRBESİ
MÜNAKKİTHANE
HASEKİ MUSAHİP AĞA MEKT.
MİHRİŞAH SULTAN TÜRBESİ
VALİDE SEB. (30)
HAMİDİYE İMARETİ
YAVAŞCA SAHİP
YENİ YILDIZ SOK.
EMİR M.
ALAÇA HANI
ÇELEBİOĞLU ALÂEDDİN M. (ALAÇA M.)
FİNCANCI HANI
RIZA PAŞA KON.
YILDIZ DEDE TÜRBESİ
TÜRBE SULTAN ABDÜLHAMİD I
SEVİT MEHMED PAŞA TÜRBESİ
ABDÜLHAMİD MEDR.
SİRKECİ
ŞİŞECİ HANI
LEBLEBİCİ HANI
SULTAN HAMAMI
AŞIR EFE HANI
KÖSEHANE
KARA MUSTAFA PAŞA
ATİK İBRAHİM PAŞA C.
TEKKE
RENENTUN
BÜYÜK+KÜÇÜK ÇORAPÇI HANI
H.POSTAMT
HOCA PAŞA HAMAMI
HACI KÜÇÜK M.
GÜREN CA.
SÜNBÜL HANI
VALİDE HANI+M.
SAMANVERENLİ M.
KÜLT HANI
KIZILAR HANI
İBRAHİM PAŞA MEKT.
HOCA PAŞA C.
HOCA PAŞA
BÜSTEN PAŞA MEDR.
SUTERAZİ
HOCA KASIM M.
DİVANİ (TEKKE M.)
YEŞİL DİREK
İMAM ALİ EF. TÜRBESİ
AŞI MUSLİHİ M.
AÇI MUSLUK HAN
NAALLI M.
ZİST. F&Ş
BAB-I ALİ
HACI MUSLİHİ EF. MESC.
SULTAN M.
İRAN SEFARETHANESİ
KAPALI ÇARŞI
MAHMUT PAŞA
ÇAĞALOĞLU
RAUF PAŞA KON.
ÇAĞALOĞLU HAM.
HADIM HASAN PAŞA M.
TEKKE
MEDRESE
SERVİLİ M.
NUR-I OSMANİYE CAMİ
KAZIM AHMET PAŞA M.
VEZİR HANI
MOLLA FENARİ
ALİ BABA TÜRBESİ
MAHMUT NEDİM PAŞA TÜRBESİ
CEZERİ KASIM PAŞA M.
KADI HANI M.
ÇATAL ÇEŞME M.
HOCA PİRİ M.
HÜSEYİN AĞA M.
ÇORLULU ALİ PAŞA C.
SİNAN PAŞA MEDR.+TÜRBESİ
SEMİNERİ MUSTAFA PAŞA MEDR.+M.

VALENS-AQUÄDUKT

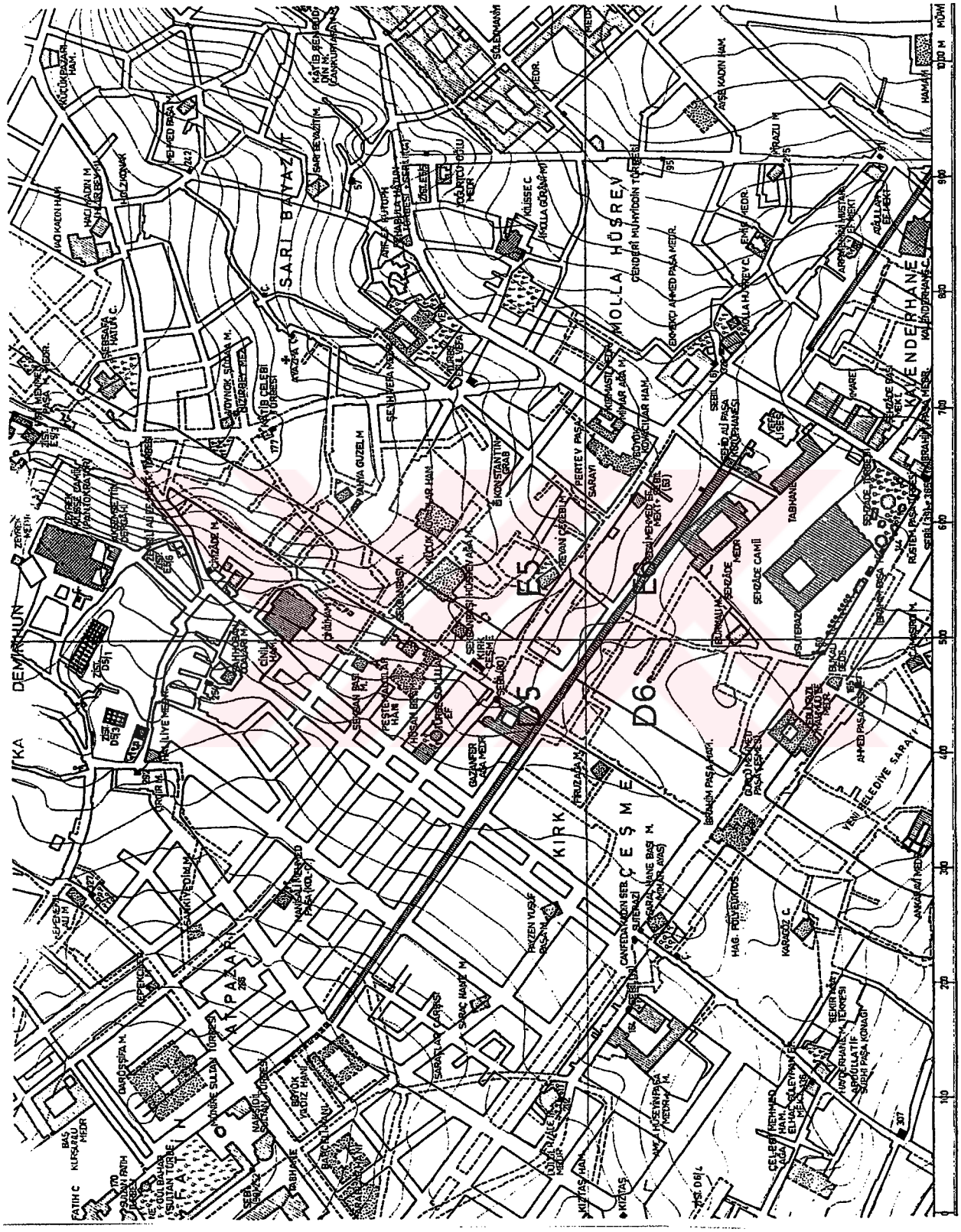

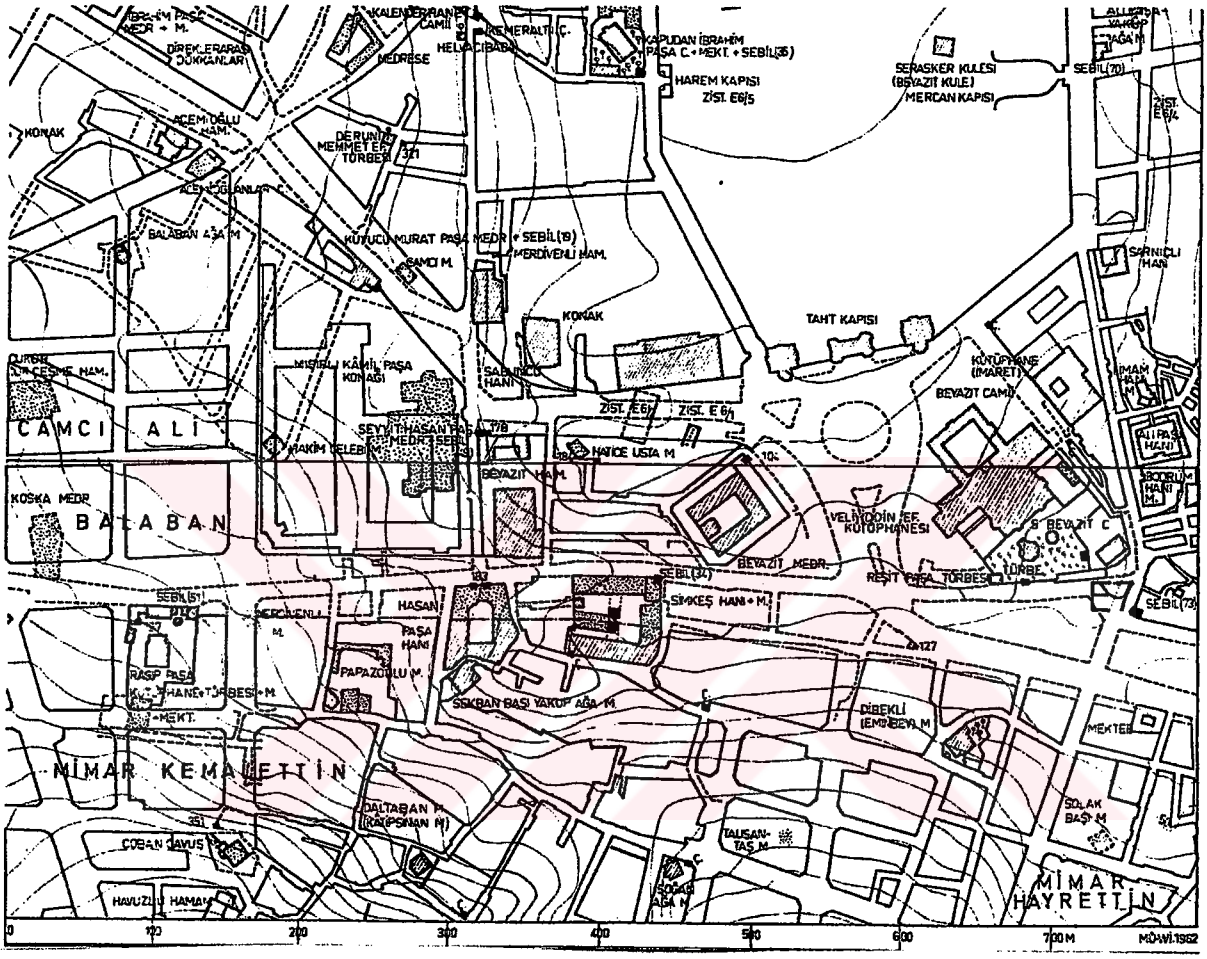
KALENDERHANE CAMİİ
MEDRESE
HELVACIBABA
KAPUDAN İBRAHİM PAŞA C.+MEKT.+SEBİL(35)
HAREM KAPISI
ZİST. E6/5
SERASKER KULESİ (BEYAZIT KULE) MERCAN KAPISI
SEBİL(70)
ZİST. E6/4
DİREK ERAFASI DÜKKANLAR
KONAK
DERUNİ MEHMET EF. TÜRBESİ 371
BALABAN AĞA M.
KUYUCU MURAT PAŞA MEDR.+SEBİL(19)
MERDİVENLİ HAM.
SAMCI M.
KONAK
TAHT KAPISI
SARNIÇLI HAN
MİSİRLİ KÂMİL PAŞA KONAĞI
SARAÇHANE HANI
ZİST. E6/3
ZİST. E6/1
KÜTÜPHANE (İMARET)
BEYAZIT CAMİİ
İMAM HAN M.
CAMCI ALİ
SEYYİT HASAN PAŞA MEDR.+SEBİL(29)
HAKİM ÇELEBİ M.
HAYCE USTA M.
ALİ PAŞA HANI
KOSKA MEDR.
BALABAN
BEYAZIT HAM.
BODRUM HANI M.
VELİYYÜDİN EF. KÜTÜPHANESİ
S. BEYAZIT C.
SEBİL(34)
BEYAZIT MEDR.
REŞİT PAŞA TÜRBESİ
TÜRBE
SEBİL(72)
SEBİL(51)
HASAN PAŞA HANI
SIRKEŞ HANI+M.
RASİP PAŞA K.+HANE+TÜRBESİ+M.
+MEKT.
PAPAZOĞLU M.
ŞEKBAN BAŞI YAKUP AĞA M.
DİREKLİ (EMİR BEY) M.
MEKTEB
MİMAR KEMALETTİN
DALTABAN M. (KAPSAMAN M.)
SOLAK BAŞ M.
ÇOBAN ÇAVUŞ
TAŞHAN-TAŞ M.
HAVUZLU HAMAM
SODACI AĞA M.
MİMAR HAYRETTİN
0
100
200
300
400
500
600
700 M
MÜHİ.1982

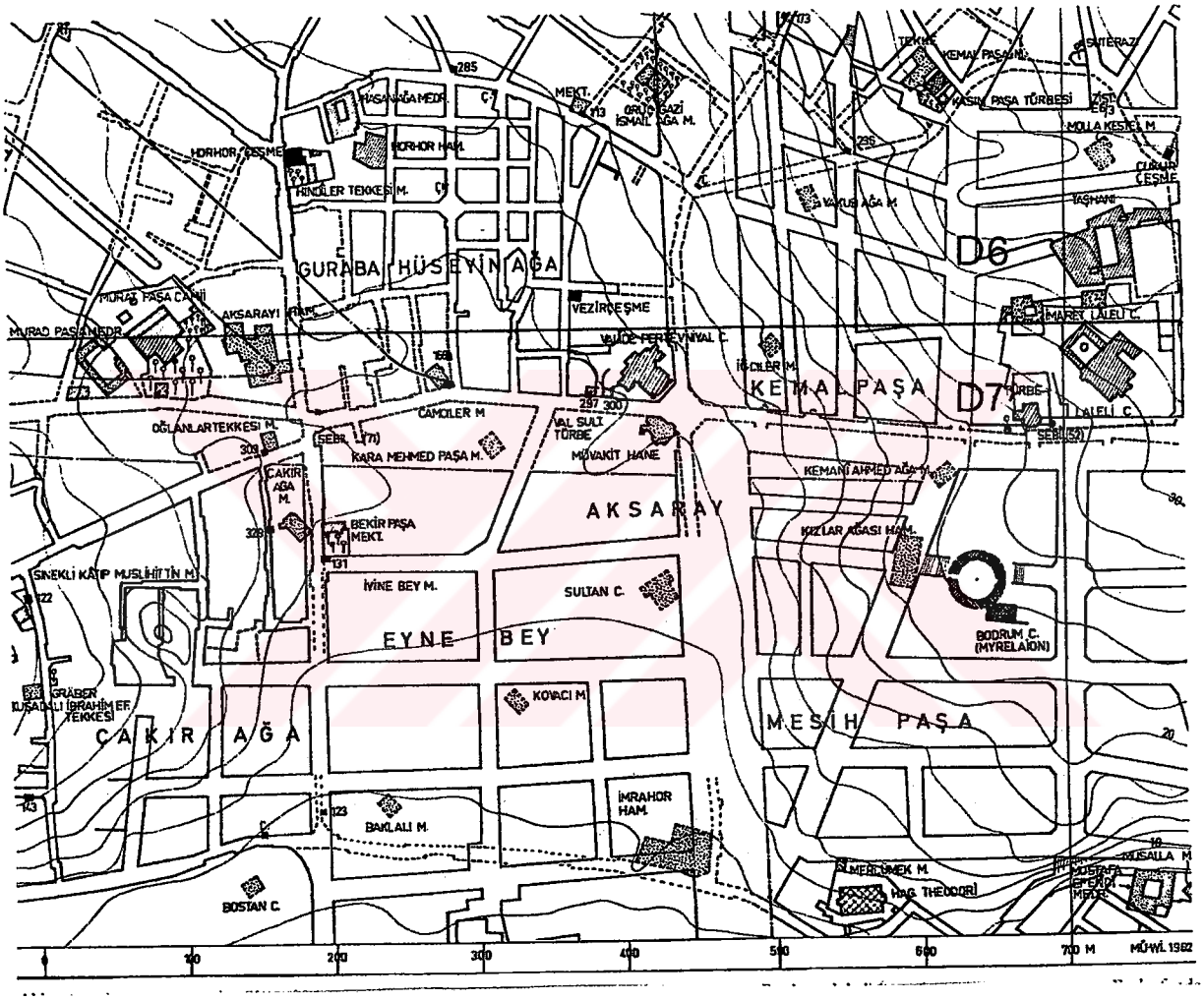
GURABA HÜSEYİN AĞA
AKSARAY
EYNE BEY
ÇAKIR AĞA
MESİH PAŞA
KEMAL PAŞA
D6
D7
HORHOR ÇEŞMESİ
HORHOR HAM.
HİNDİLER TEKKESİ M.
MURAD PAŞA CAMİİ
MURAD PAŞA MEDR.
AKSARAY HAM.
VEZİRÇEŞME
VALİDE-İ CEVİNYAL Ç.
CAMCILER M.
VAL SULT. TÜRBE
MÜVAKİT HANE
KARA MEHMED PAŞA M.
OĞLANLARTEKKESİ M.
ÇAKIR AĞA M.
BEKİR PAŞA MEKT.
İVİNE BEY M.
SULTAN C.
SİNEKLİ KATİP MUSLİHİTTİN M.
GRABER (USAKLI İBRAHİM EF. TEKKESİ)
KOVACI M.
İMRAHOR HAM.
BAKLALI M.
BOSTAN C.
KEMANİ AHMED AĞA M.
KIZLAR AĞASI HAM.
BODRUM C. (MYRELAION)
İMARET LALELİ C.
LALELİ C.
TÜRBE
KEMAL PAŞA M.
KASIM PAŞA TÜRBESİ
MOLLA KESTEL M.
ÇUKUR ÇEŞME
YAĞHANE
VARUŞ AĞA M.
İLMİBİLİMEK M.
HAG. THEODORİ
MUSALLA M.
MUSTAFA EFENDİ MEDR.
MEKT.
ORÜÇ GAZİ İSMAİL AĞA M.
0 100 200 300 400 500 600 700 M
MÜHL. 1982

FORUM ARCADII

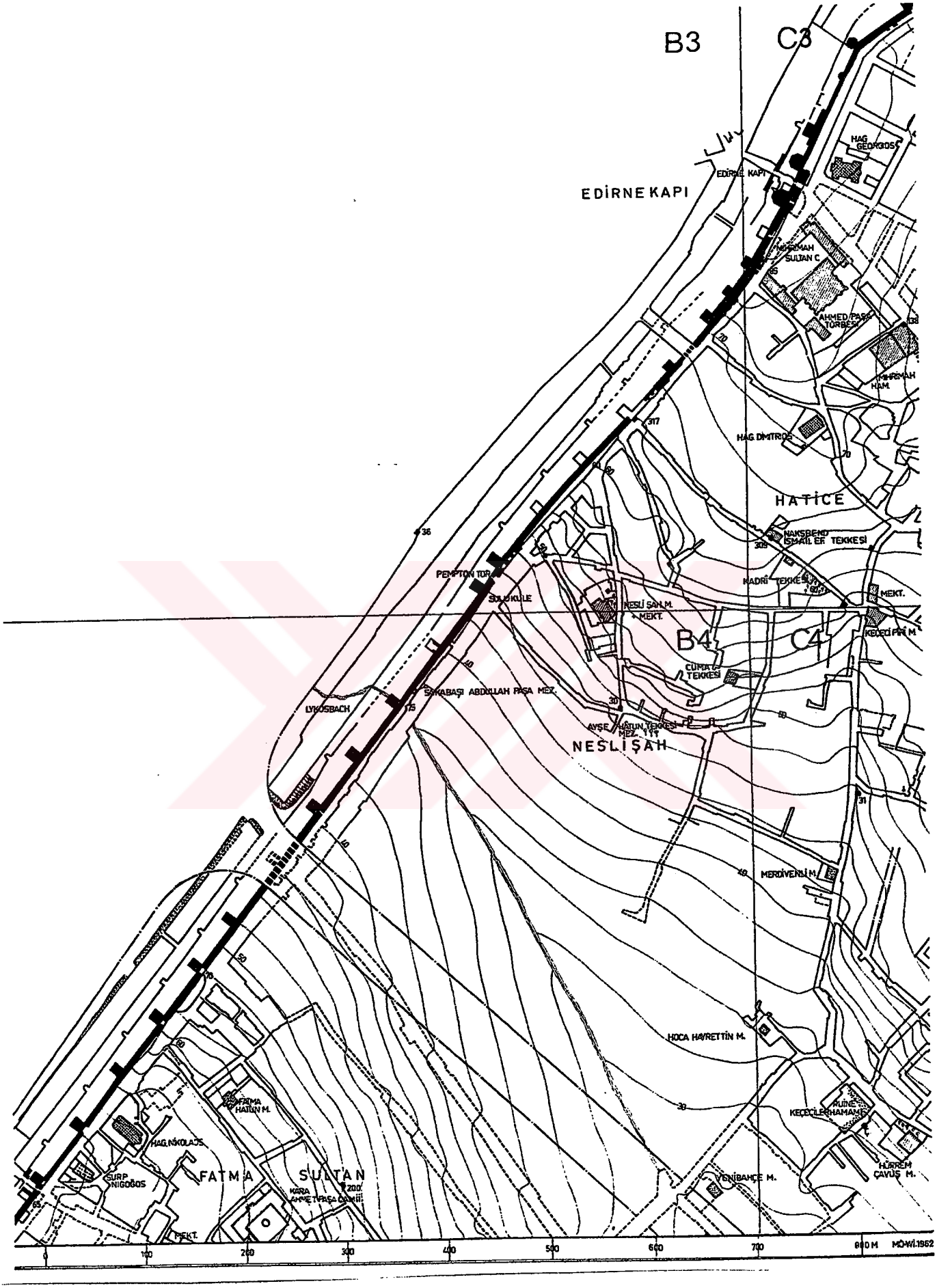
B3
C3
B4
C4
EDİRNE KAPI
EDİRNE KAPI
HAG GEORGIOS
MEHEMAH SULTAN C.
AHMED PAŞA TÜRBESİ
HARMAH HAM.
HAG DİMİTRİOS
HATİCE
NAKŞBENDİ İSMAİL EF. TEKKESİ
KADRİ TEKKESİ
MEKT.
KEÇECİ PİR M.
PEMPTON TOR
SOĞUKKULE
NESLİ ŞAH M.
MEKT.
ÇUMA TEKKESİ
SAKABAŞI ABDULLAH PAŞA MEZ.
LYKOSBACH
AYŞE HATUN TEKKESİ MEZ. ???
NESLİŞAH
MERDİVENLİ M.
HOCA HAYRETTİN M.
ÖLÜMÜŞ KEÇECİLER HAMAMI
HÜRREM ÇAVUŞ M.
YENİBAHÇE M.
FATMA HATUN M.
HAG NİKOLAOS
SURP NIGOĞOS
FATMA
SULTAN
KARA AHMET PAŞA CAMİİ
MEKT.
100
200
300
400
500
600
700
800 M
MOMİ.1962

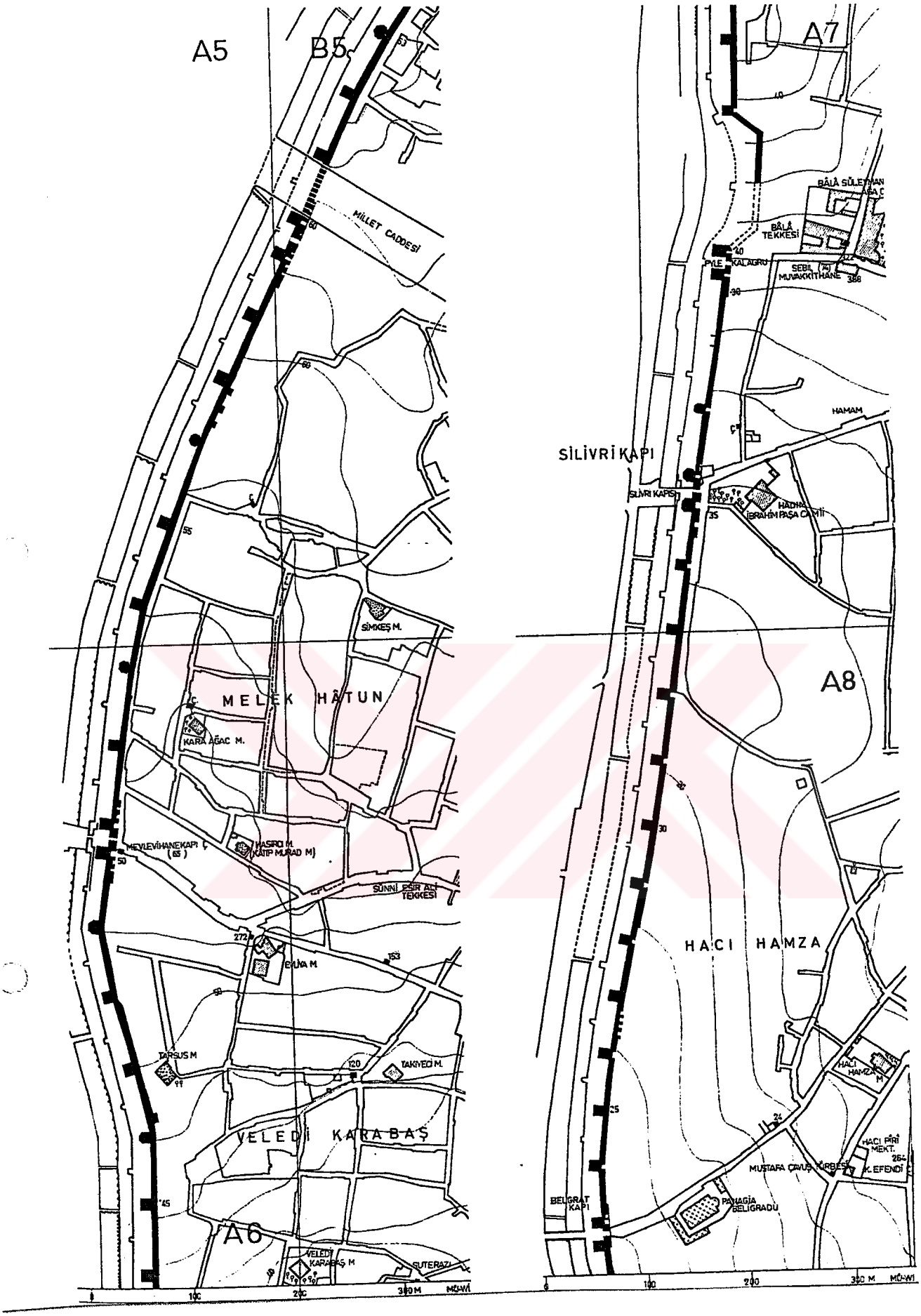
A5
B5
A7
MİLLET CADDESİ
BÂLÂ SÜLEYMAN AĞA C.
BÂLÂ TEKKESİ
PYLE
KALAGRU
SEBİL MUVAKKİTHANE
HAMAM
SİLİVRİ KAPI
SİLİVRİ KAPISI
HADİM İBRAHİM PAŞA CAMİİ
SİMKEŞ M.
MELEK HÂTUN
KARA AĞAÇ M.
MEVLEVİHANE KAPI
HASIRCI M. (KÂTİP MURAD M.)
SÜNNİ PİR ALİ TEKKESİ
EVLİYA M.
TARSUS M.
TAKYECİ M.
VELEDİ KARABAŞ
A6
VELEDİ KARABAŞ M.
ÇUTERAZİ
A8
HACI HAMZA
HACI HAMZA M.
HACI PİRİ MEKT.
MUSTAFA ÇAVUŞ TÜRBESİ
K. EFENDİ
BELGRAT KAPI
PANAGİA BELİGRADU
0 100 200 300 M MÜ-WI

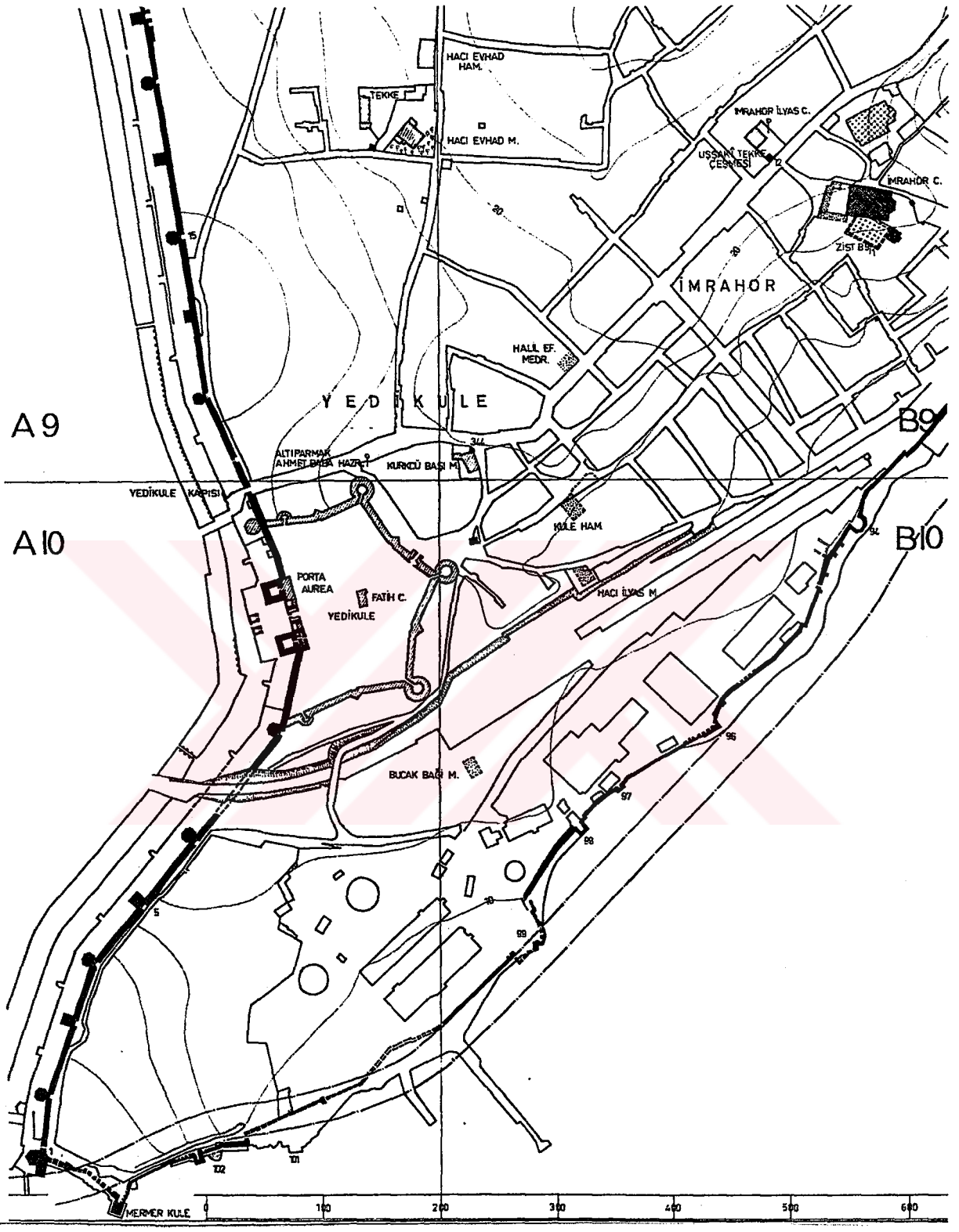
HACI EVHAD HAM.
TEKKE
HACI EVHAD M.
İMRAHOR İLYAS C.
USSAK TEKKE ÇEŞMESİ
İMRAHOR C.
ZİST BİR
İMRAHOR
HALİL EF. MEDR.
YEDİKULE
A 9
B9
ALTIPARMAK AHMET BABA HAZRET
KURKÇÜ BAŞI M.
YEDİKULE KAPISI
A 10
B10
KÜLE HAM
PORTA AUREA
FATİH C.
YEDİKULE
HACI İLYAS M.
BUCAK BAĞI M.
MERMER KULE
0
100
200
300
400
500
600

YUNUS EF. TEKKESİ
ŞAH Ü-GEDA M.
DAVUTPAŞA İSKELESİ M.
DAVUTPAŞA KAPISI
YALI
LANGA BOSTANI
ALTE HAUSER
NALBANT HEKİ
KAZANCI M.
ERMEN PATRIARCHATSKIRCHE
KUMSAL KAPISI
YENİ MAHALLE
ERMEN KİLİSESİ (TASOS PARAKLİTOS)
HAMAM
BOSTAN KAPISI
LANGA YENİ KAPI M.
EISENBAHN
YENİKAPI İSK.
YENİ KAPI
KUMKAPI
BEHRAM
KUMKAR M.
ERMEN KİLİSESİ (KÜRKÇÜ SURP HAÇ TUĞUN)
ŞEHSUVAR
ŞEHSUVAR M.
KADIRGA
ESKİ SULTAN ÇEŞMESİ + NAMAZGÂH
KADIRGA MEYDANI
ÇİFTE MEYDANI
KUNKAPI İSK.
EISENBAHN
KAPI PAŞA
KÂTİP KASIM M.
HACI HASBEDİ M.
BAYRAM ÇELEBİ M.
ALTE HAUSER
DAMAŞ M.
HAMZA ELFİ
F8
D8

TOPKAPI SARAYI
ZIST. G6/5
DIVAN YERI MEYDANI
G6
G7
SOMMER-HAREM
KAYIK HANE
YÜKELA KAPI
SEPETÇILER KÖŞKÜ
HAMAM OCAĞI
YALI KÖŞKÜ
ÖĞRÜN KAPI
EISENBAHN-GELANDE
DEMIRYOLU MEVKI
BEŞIRAĞA MEDR.
DAVE HÂTUN M.
YALI KÖŞKÜ KAPI
YEŞIL KIREMITCI M.
TIBBIYE-M.
HAMAMRUINE
ESKI TIBBIYE (MEKTEB-I TIBBIYE)
HASAN PAŞA KÖŞKÜ
NAMAZGAH
HASTAHANE BARAK
BOSTANCI KAPI
DEMIRKAPI
DEMIRKAPI CADD.
SEVKIYAT MÜŞLASI
CEZAYIRLI AHMET PAŞA CAMII
GOTENSAULE
FIL KAPI
BAĞDAT KÖŞKÜ
SOFA KÖŞKÜ
ÜÇÜNCÜ KAPI
HIRKA-I-SAADET DAIRESI
HEKIMBAŞI ODASI
REVAN KÖŞKÜ
LALE BAHÇESI
ÇEŞMELI KÖŞKÜ
ÇIMIŞLIK
ZISTERNE G6/4
WINTERHAREM
SOFALI C.
HAZINE
AHMET KÜTÜPHANESI
AĞALAR C.
ARZODASI
SEFERLI KÖŞKÜ
ÖDLÜK KAPI (HASTALAR) KAPI
BOSTANCILAR TAB-HANESI M.
DEĞIRMEN KAPI
KARAKI HÜSEYIN ÇELEBI
SALKIM SÖĞÜT
NEBÂTAT BAHÇESI
PERDE KAPISI
BÂB ÜS-SAADET AKAĞALAR KAPI
KUBBE ALTI
ZIST. G6/4
ÇINILI KÖŞKÜ
HASS AHIR
MEYYIT KAPISI
BEŞIRAĞA C.+HAMAMI
ORTA KAPI
BÂB ÜS-SELAM
CELLÂT Ç.
DIVAN YOLU
BABIALI
ALAY KÖŞKÜ
TERZILER MAHKEMESI M.
DARPHANE KAPI (KÜÇ SEKÇILER KAPI)
SOĞUKÇEŞME KAPI
DARP HANE
GÜTERAZI
ZISTERNE G6/2
CHRISTOSKLOSTER
HAGIOS GEORGIOS TON MASTANON
HAMIDIYE SEB.
ZEYNEP SULTAN C.
MEKT.
PALATYALI ISMAIL TEKKESI
HAGIA IRENE (MUSEUM)
ZIST. G7/1
ARSLANHANE KAPISI
MILITÄR-DEPOTS
CEBEHANE (ZIST. G7/2)
NIŞANTAŞ
NAMAZGAH
GÜLHANE MEYDANI
SARAY KAPI
BYZANT. RESTE
ÇINILI KÖŞKÜ +38
AYAZMA CHRISTOS SOTIROS
ACEM AĞA
SOĞUK KUYU MEDR.
ERDEBIL TEKKESI M.
AYA SOFYA MEDR.
SEBIL(3)
AYA SOFYA (MUSEUM)
VEREZENLER SARAYI
ZIST. G7/5
ZIST. G7/7
ZIST. G7/6
ÇIMME KAPI
BÂB-I HÜMÂYUN
TIMARHANE HASTAHANE
SULTAN AHMET ÇEŞMESI (4)
SEBIL(2)
SEDIRVAN MEKT.
SUTERAZI
TÜRBE MURAD III
TÜRBE SELIM II
TÜRBE MEHMED III
SEBIL(8)
ZIST. G7/1
JUSTIZPALAST (ES-SADLIYE NEZARETI)
ZIST. G7/8
ZIST. G7/4
GÜLHANE HASTANESI
T. ARAP KÖŞKÜ
AYA SOFYA HAM.
TÜRBE ABDÜRRAHMAN SAMI
ISHAK AGA HAN
BAHORALI MEKT.
KABA SAKA MEDR.
ISHAK PAŞA C.
FENER (LEUCHTTURM)
ATLIK (KAZAN) KAPI
BALIKHANE KAPISI

ZEYREK KILISE CAMII

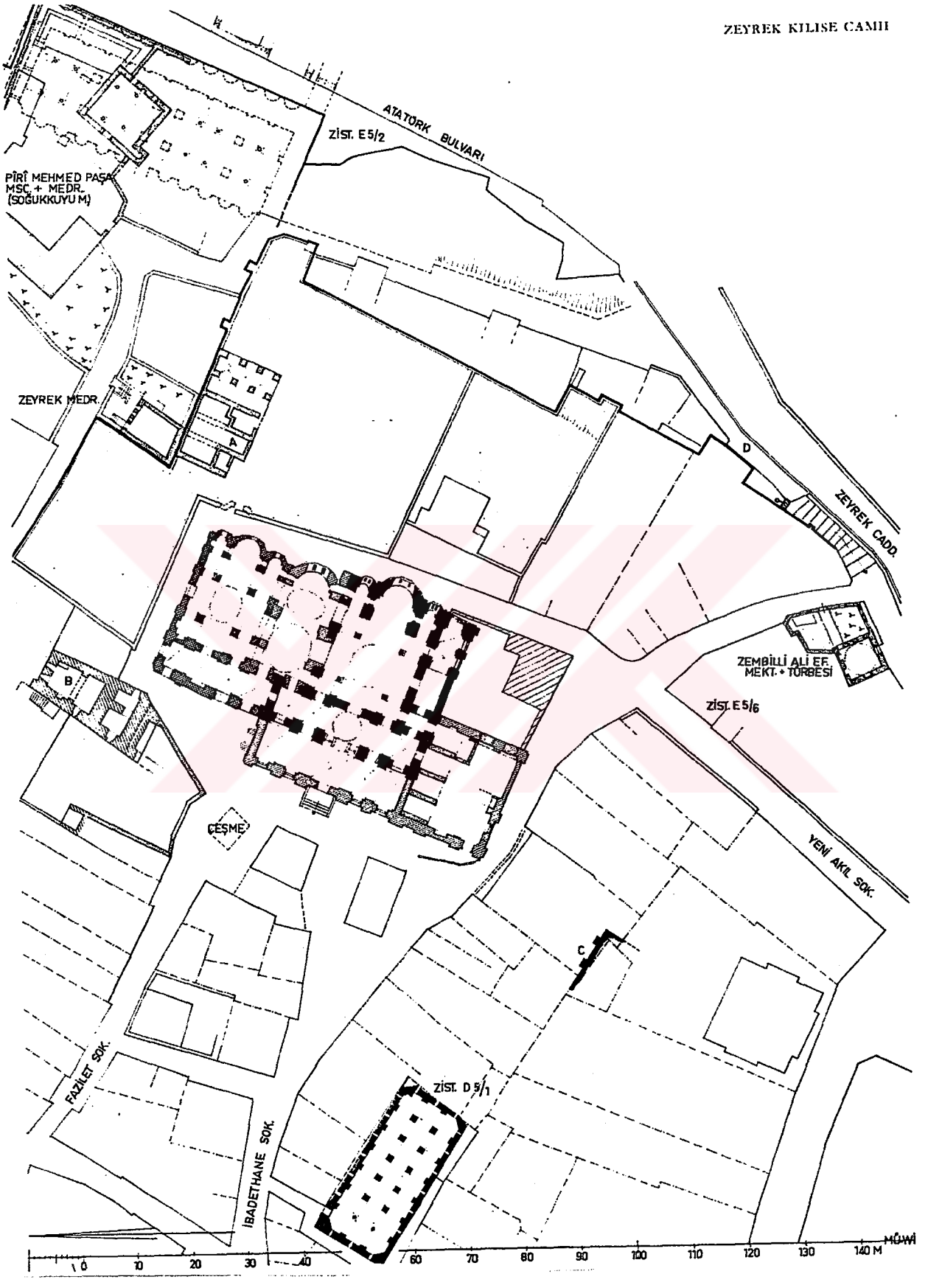

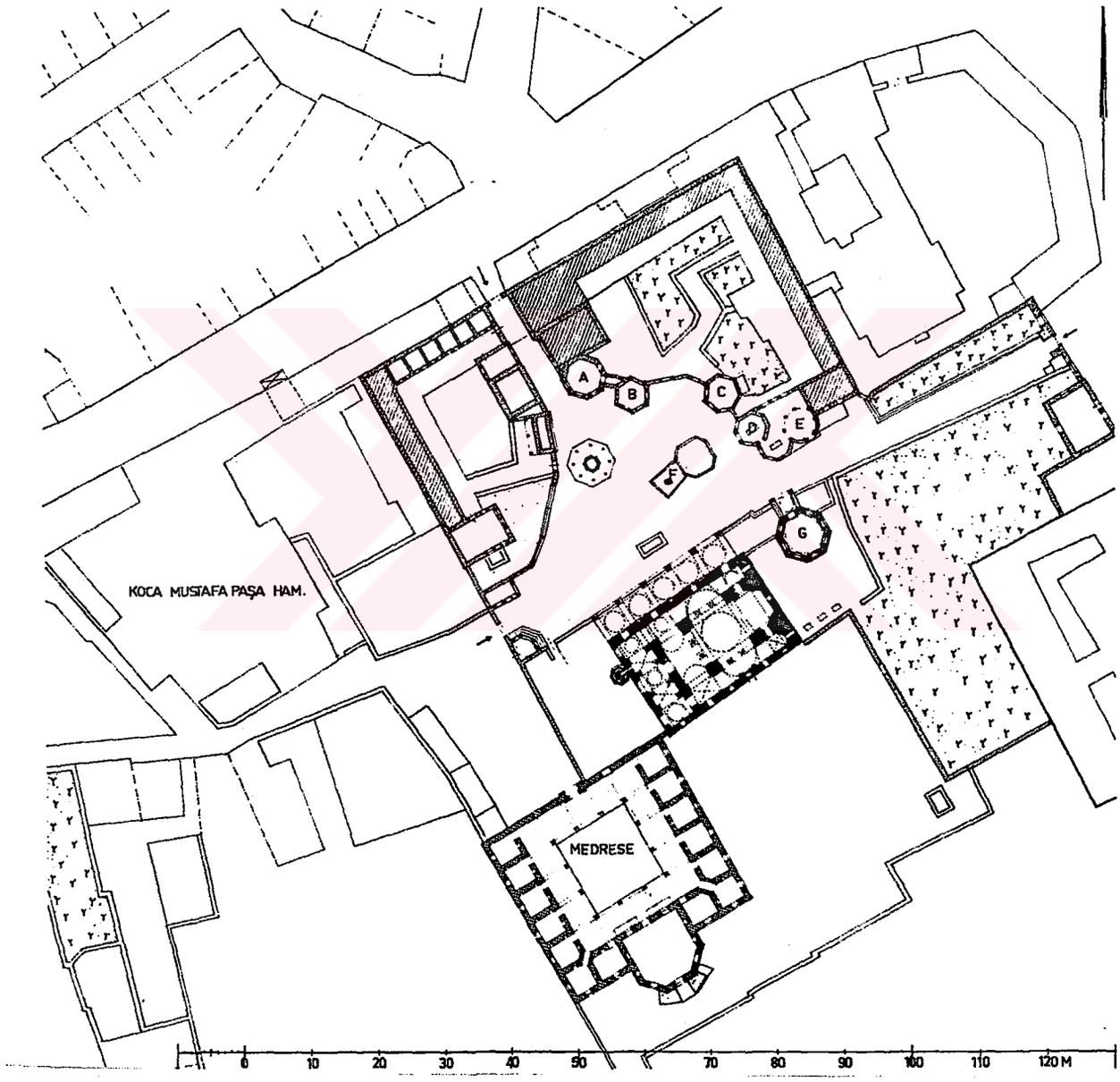
A
B
C
D
E
F
G
KOCA MUSTAFA PAŞA HAM.
MEDRESE
0 10 20 30 40 50 70 80 90 100 110 120 M

KIRCHEN

KÜÇÜK AYA SOFYA CAMII

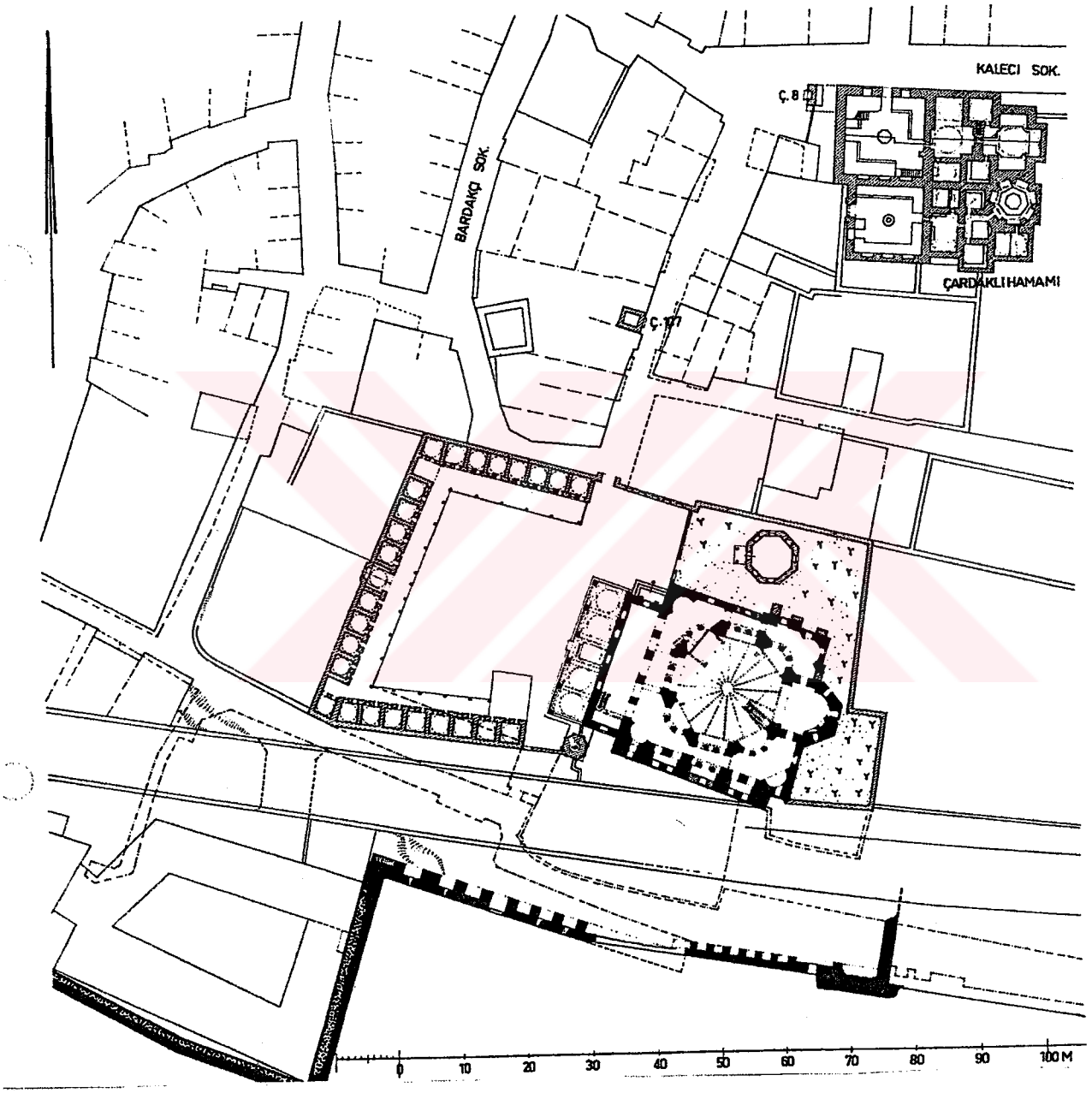

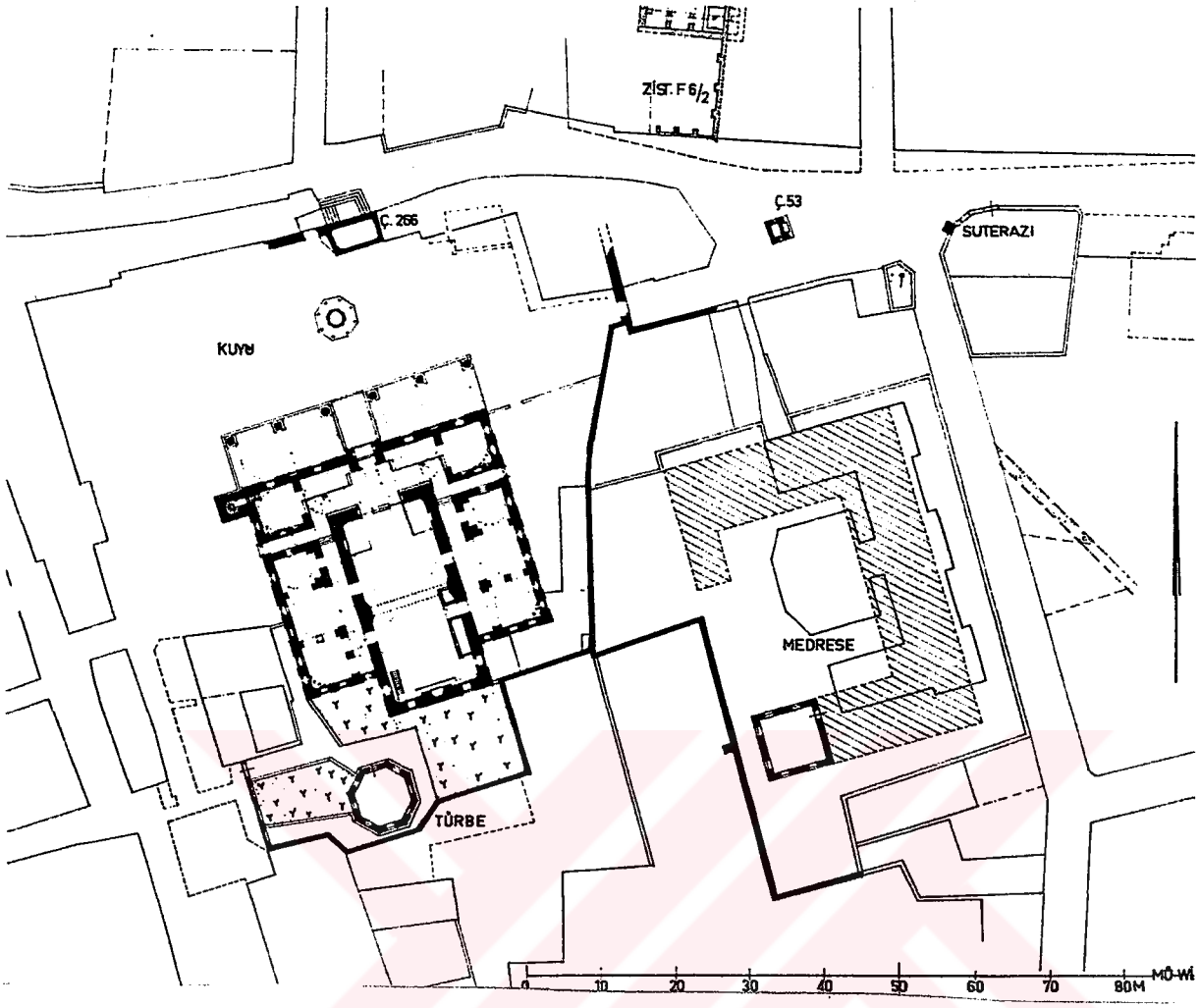
ZİST. F6/2
Ç.266
Ç.53
SUTERAZI
KUYU
MEDRESE
TÜRBE
0 10 20 30 40 50 60 70 80M MÖ-Mİ

P17a

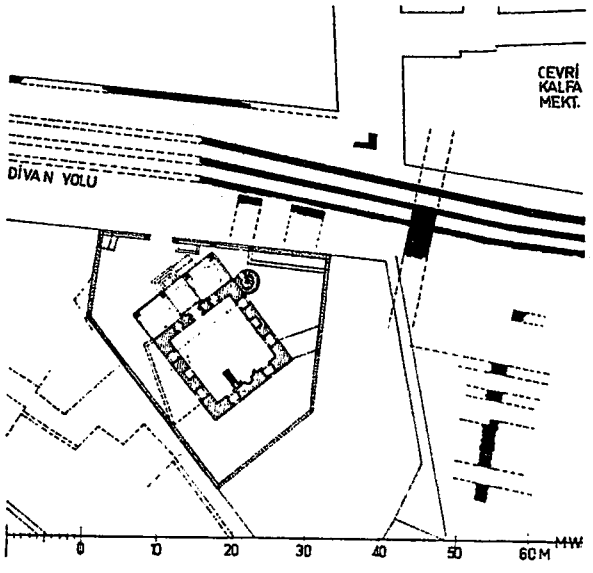
CEVRİ
KALFA
MEKT.
DİVAN YOLU
0 10 20 30 40 50 60M MW

P17 b

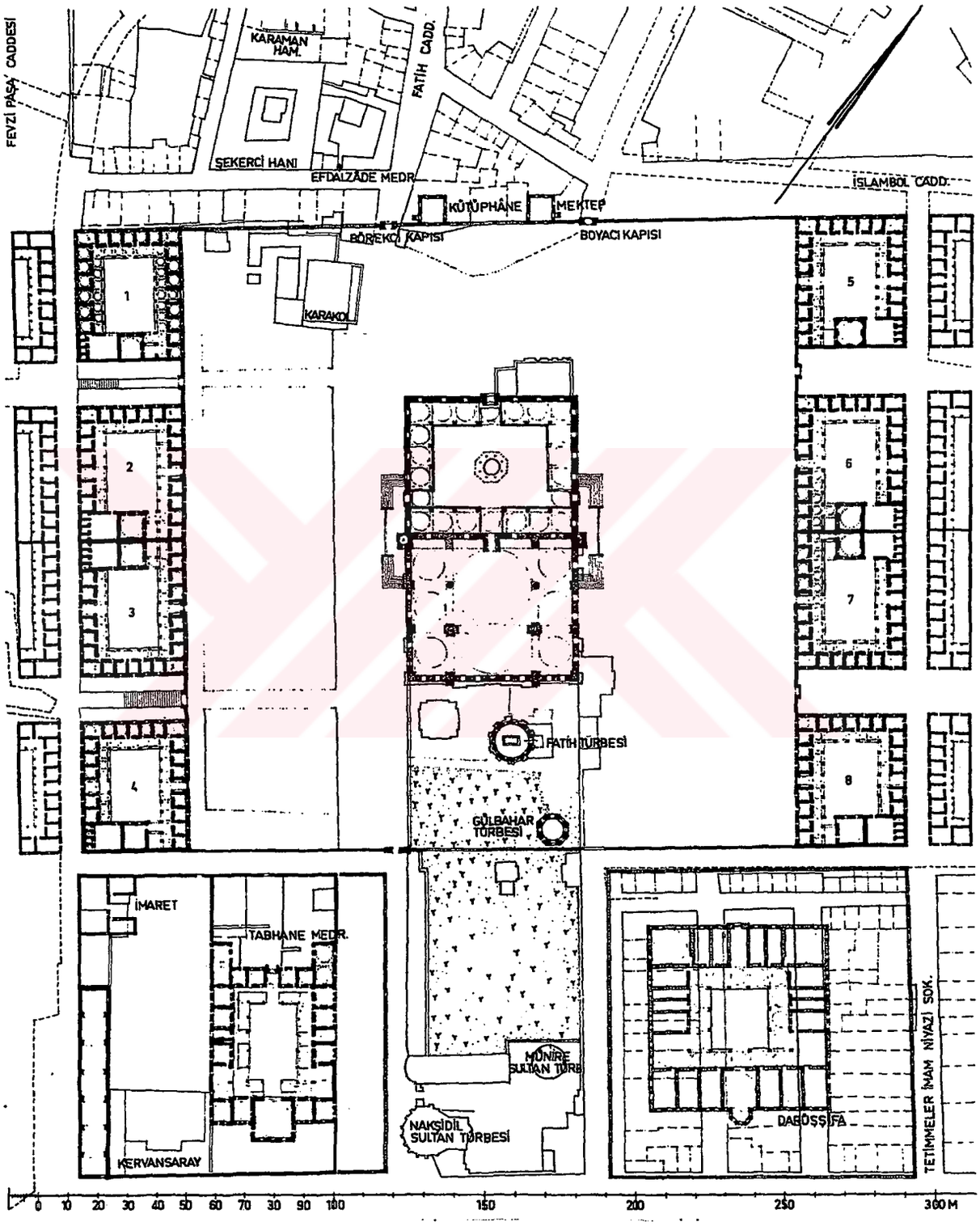
FEYZİ PAŞA CADDESİ
KARAMAN HAM.
FATİH CADD.
ŞEKERCİ HANI
EFDALZADE MEDR.
İSLAMBOL CADD.
KÜTÜPHANE
MEKTEP
BÖREKÇİ KAPISI
BOYACI KAPISI
KARAKOL
1
2
3
4
5
6
7
8
FATİH TÜRBESİ
GÜLBAHAR TÜRBESİ
İMARET
TABHANE MEDR.
KERVANSARAY
MÜNİRE SULTAN TÜRB.
NAKŞİDİL SULTAN TÜRBESİ
DARÜŞŞİFA
TETİMMELER İMAM NİYAZİ SOK.
0 10 20 30 40 50 60 70 30 90 100 150 200 250 300 M

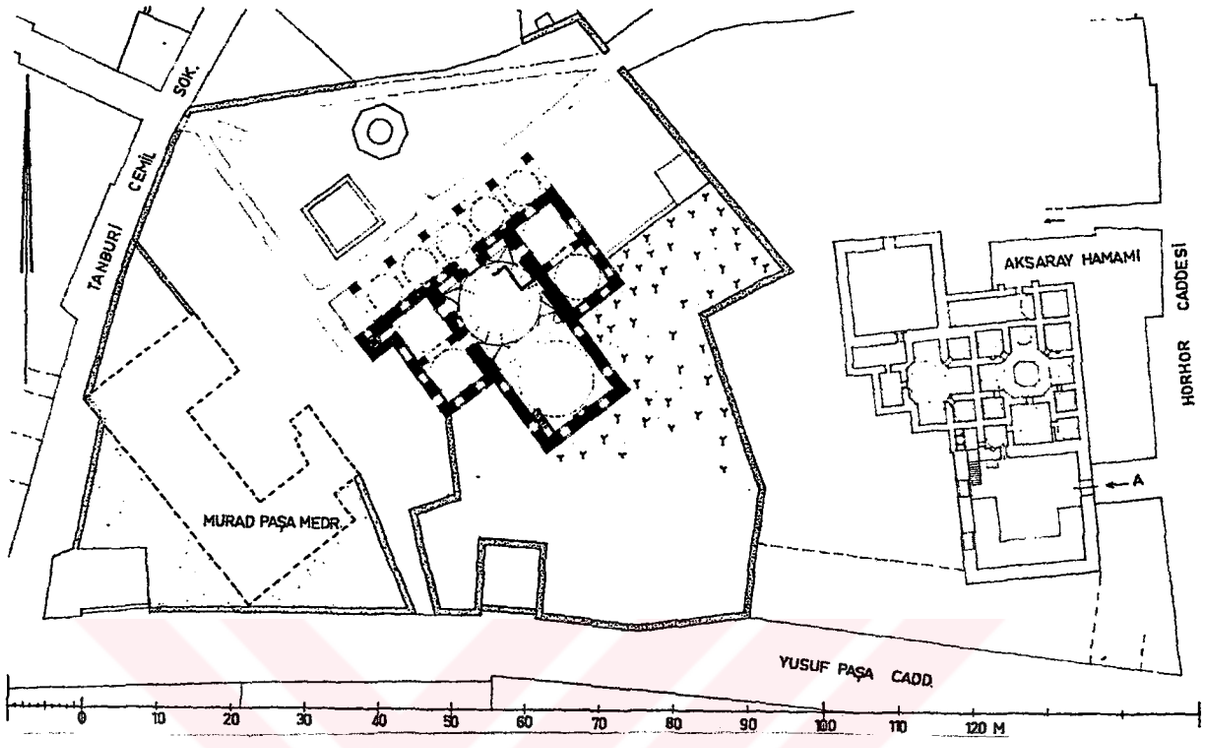
TANBURİ CEMİL SOK.
MURAD PAŞA MEDR.
AKSARAY HAMAMI
HORHOR CADDESİ
A
YUSUF PAŞA CADD.
0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 110 120 M

P19a

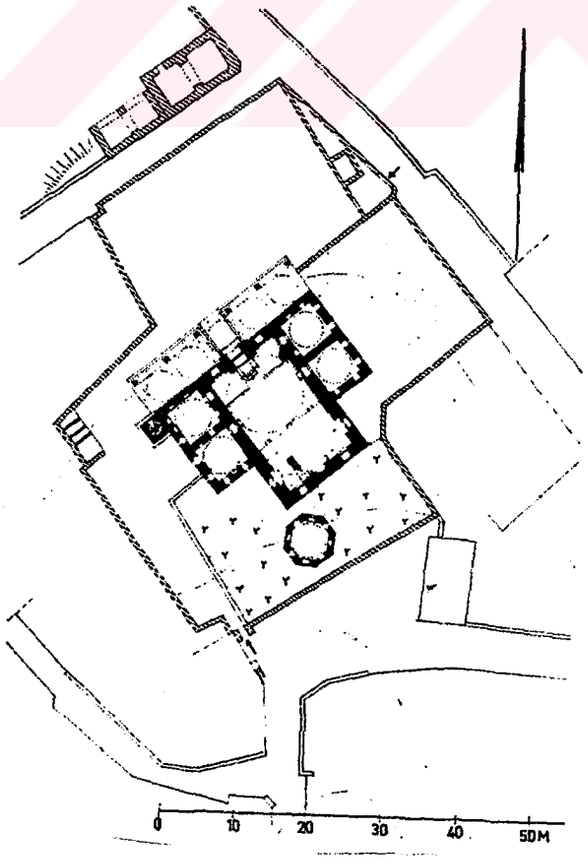
0 10 20 30 40 50M

P19b

SULTAN SELIM CAMII

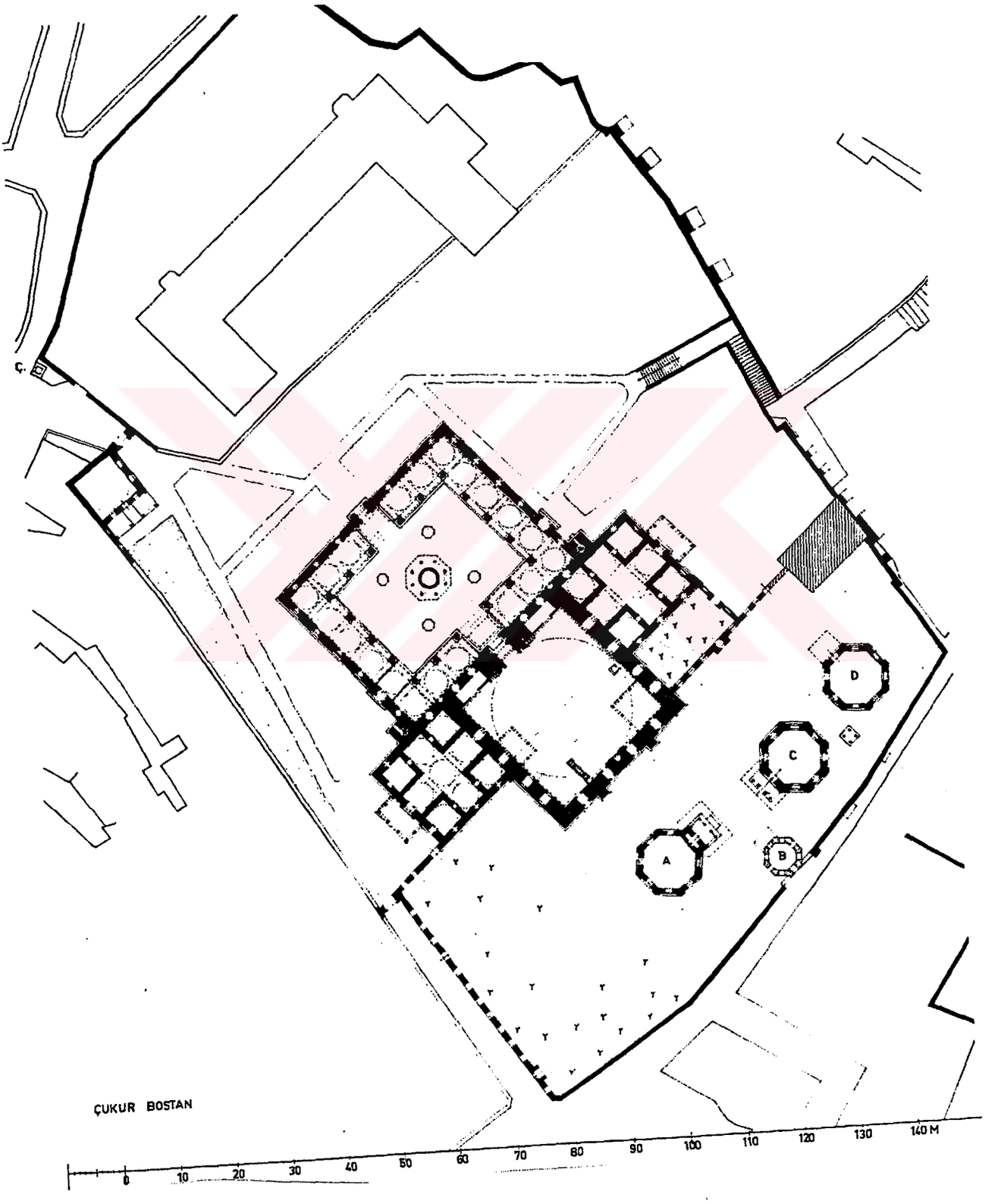

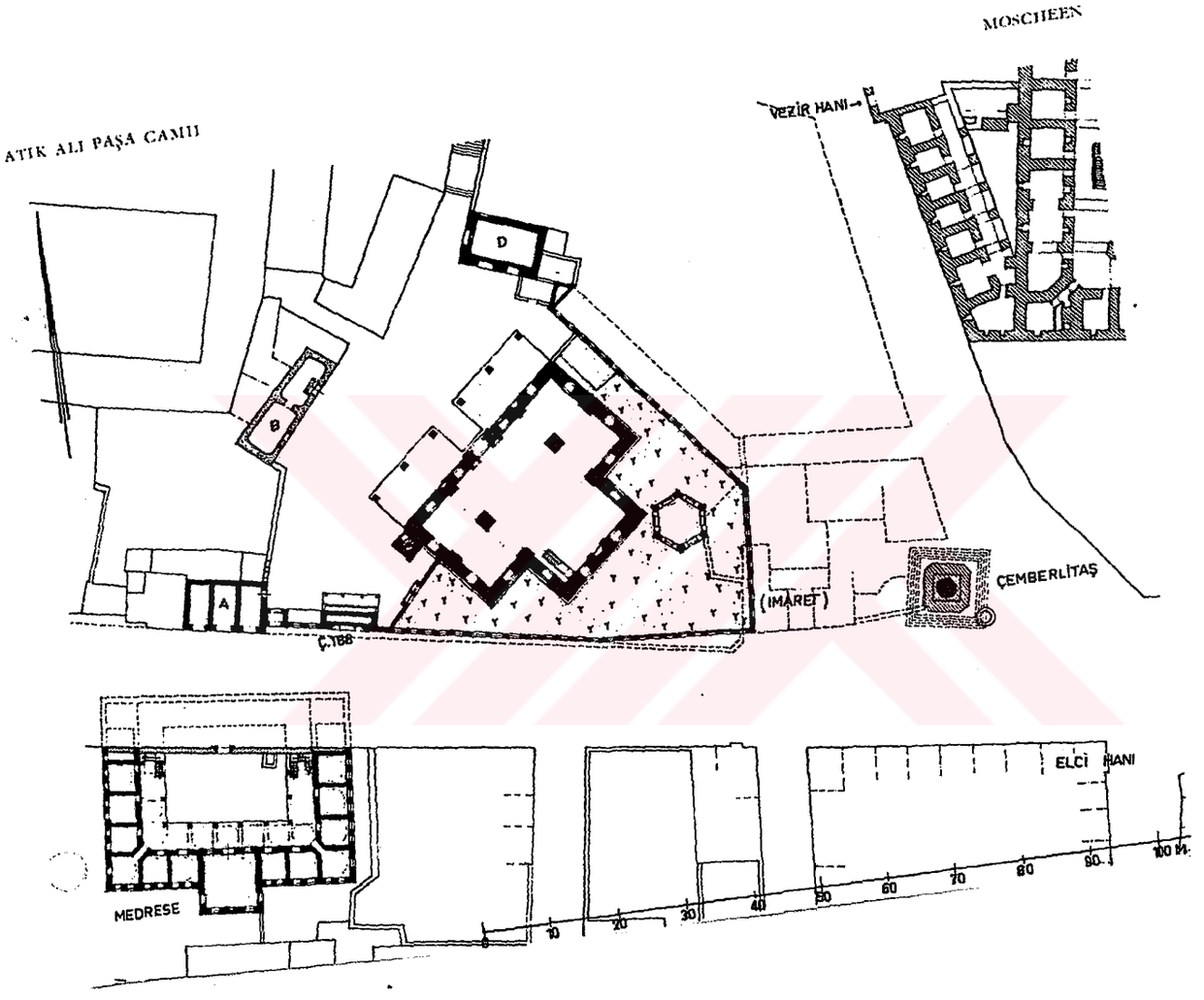
MOSCHEEN
ATIK ALI PAŞA CAMII
VEZİR HANI
D
B
A
Ç.188
(IMARET)
ÇEMBERLİTAŞ
MEDRESE
ELCİ HANI
0
10
20
30
40
50
60
70
80
90
100 M.

ŞAHZADE CAMII

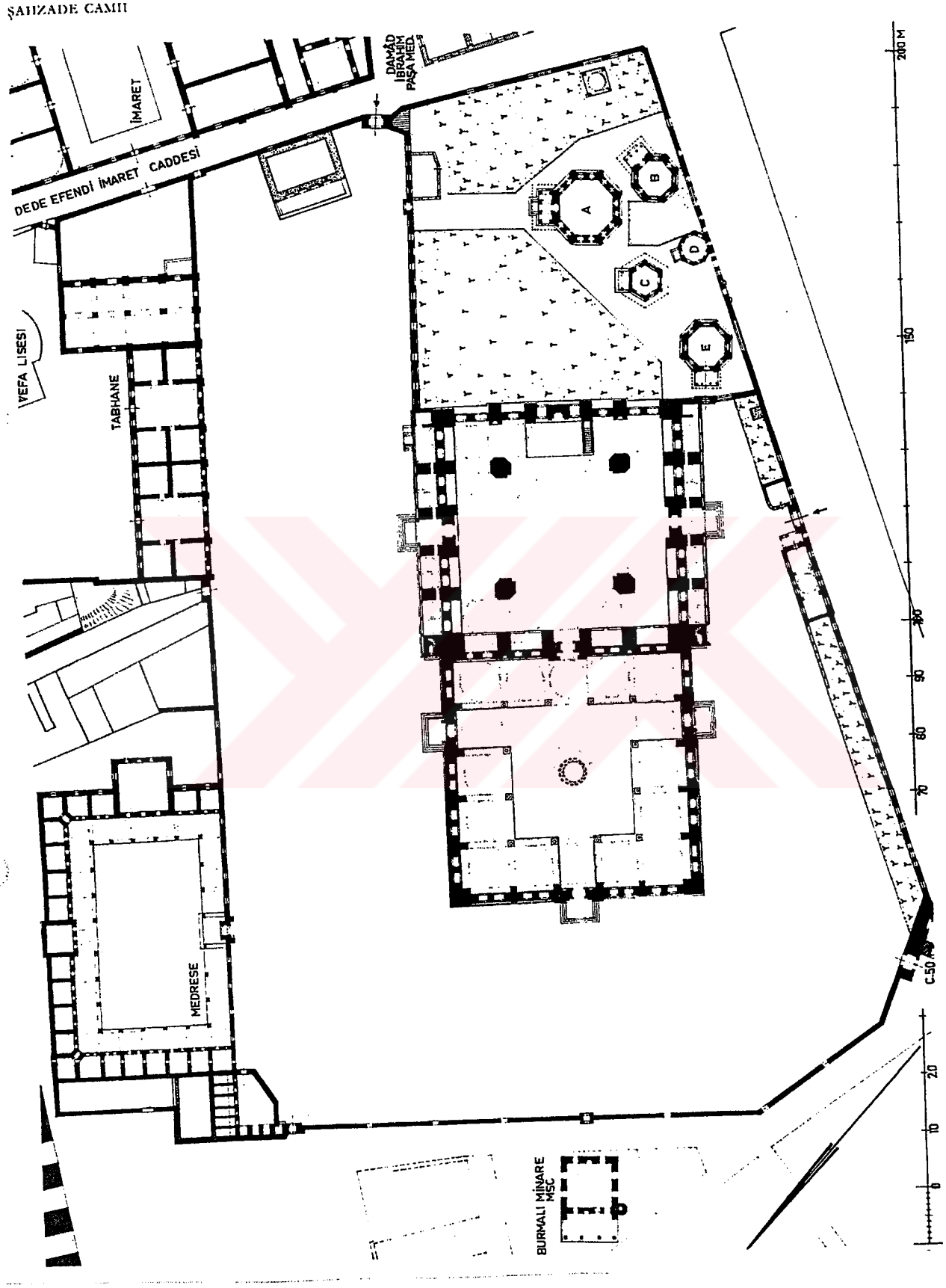

DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TOPKAPI CAMII

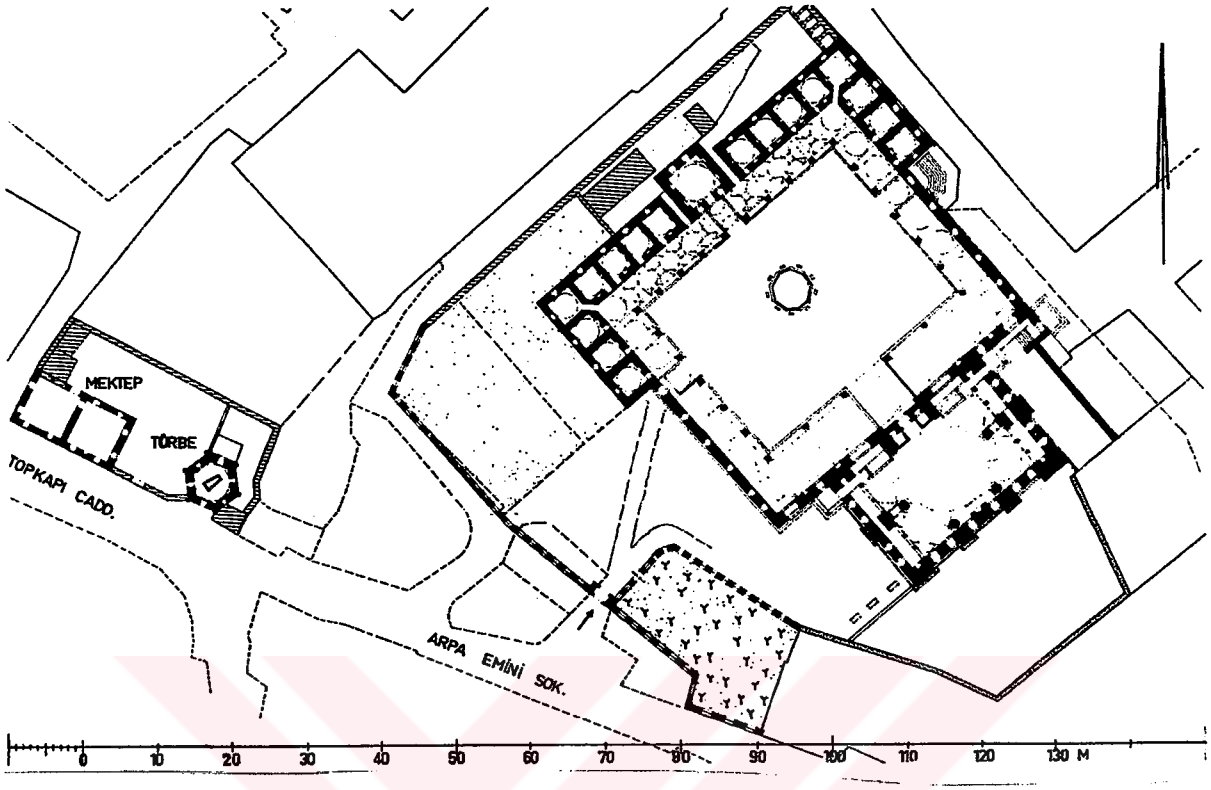

P23a

ZAL MAHMUT PAŞA CAMII

MOSCHEEN

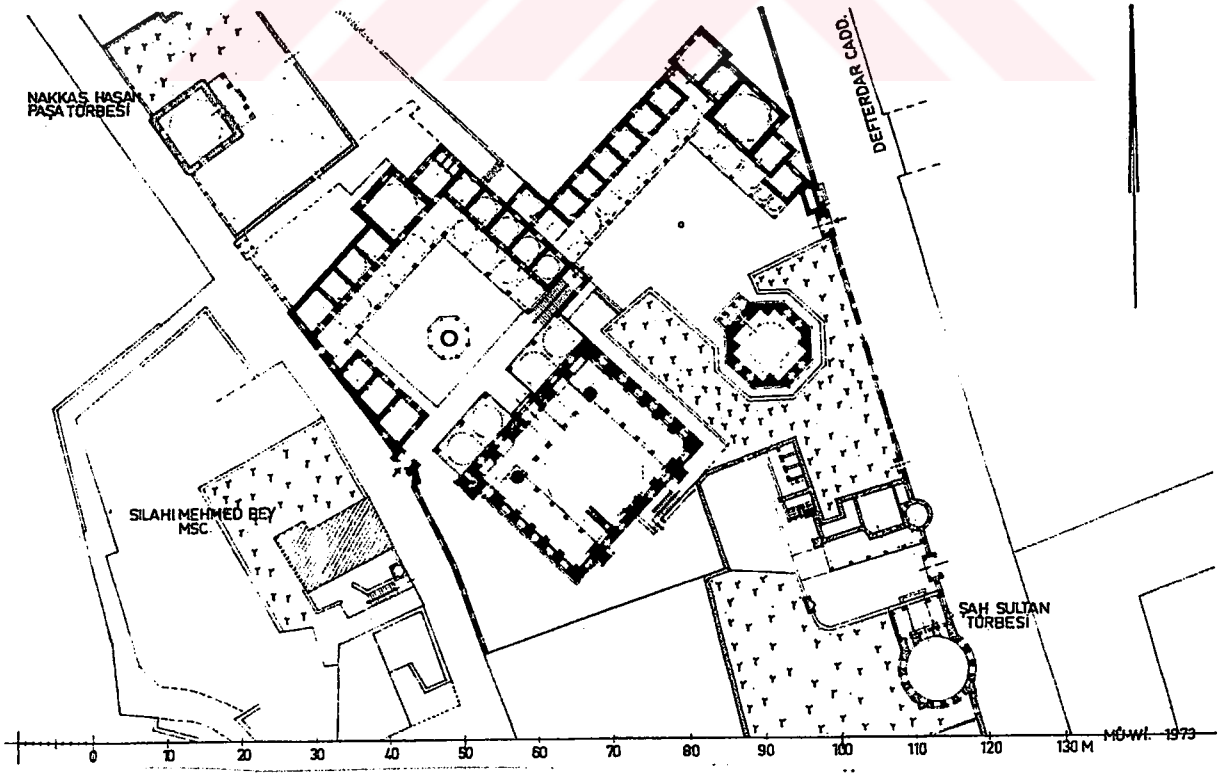

P23b

SOKOLLU MEHMET PAŞA CAMII

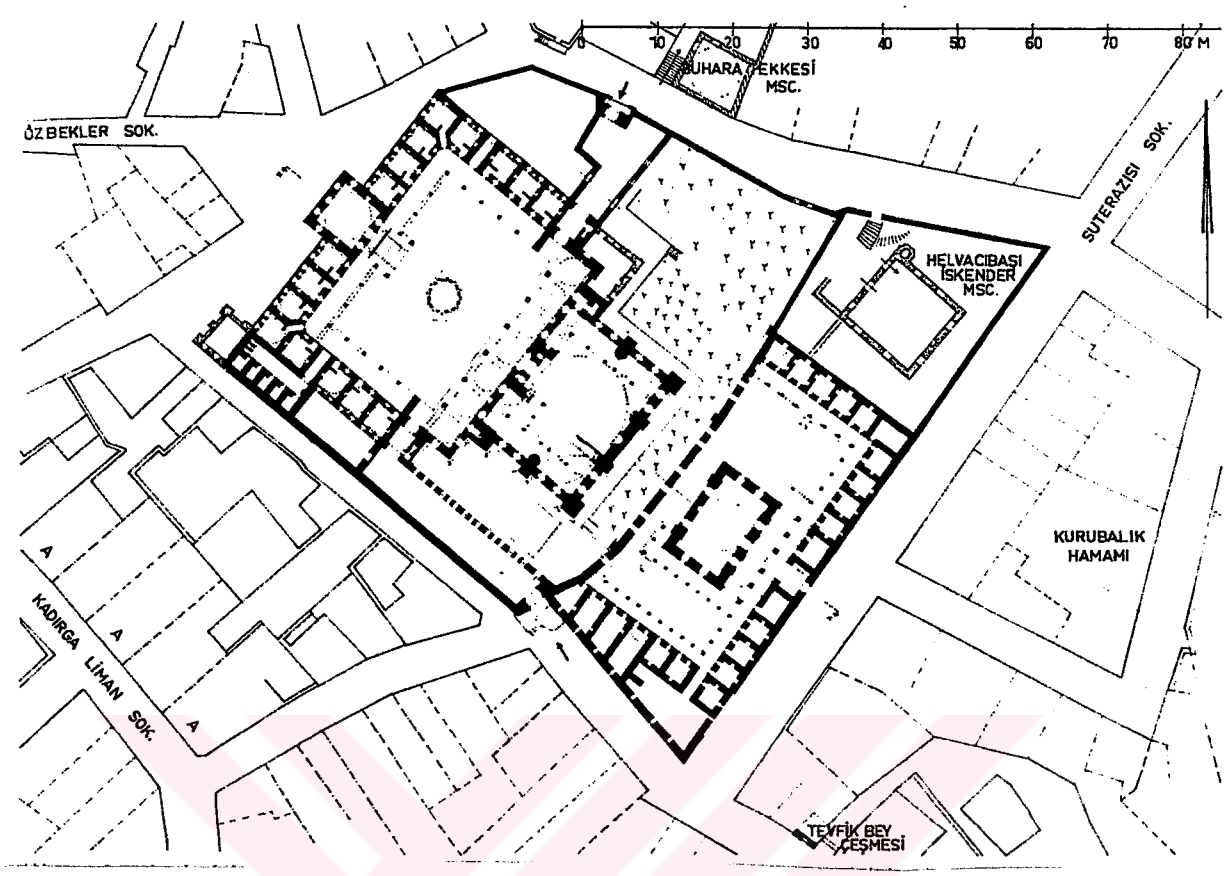

P24a

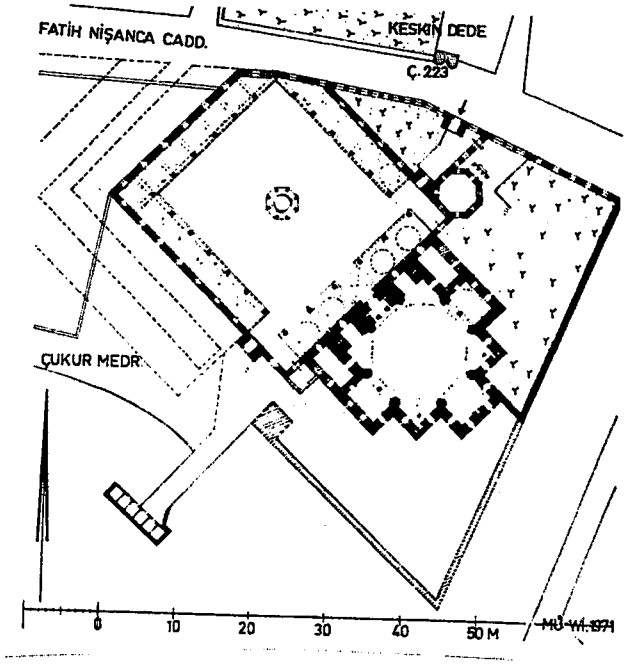

P24b

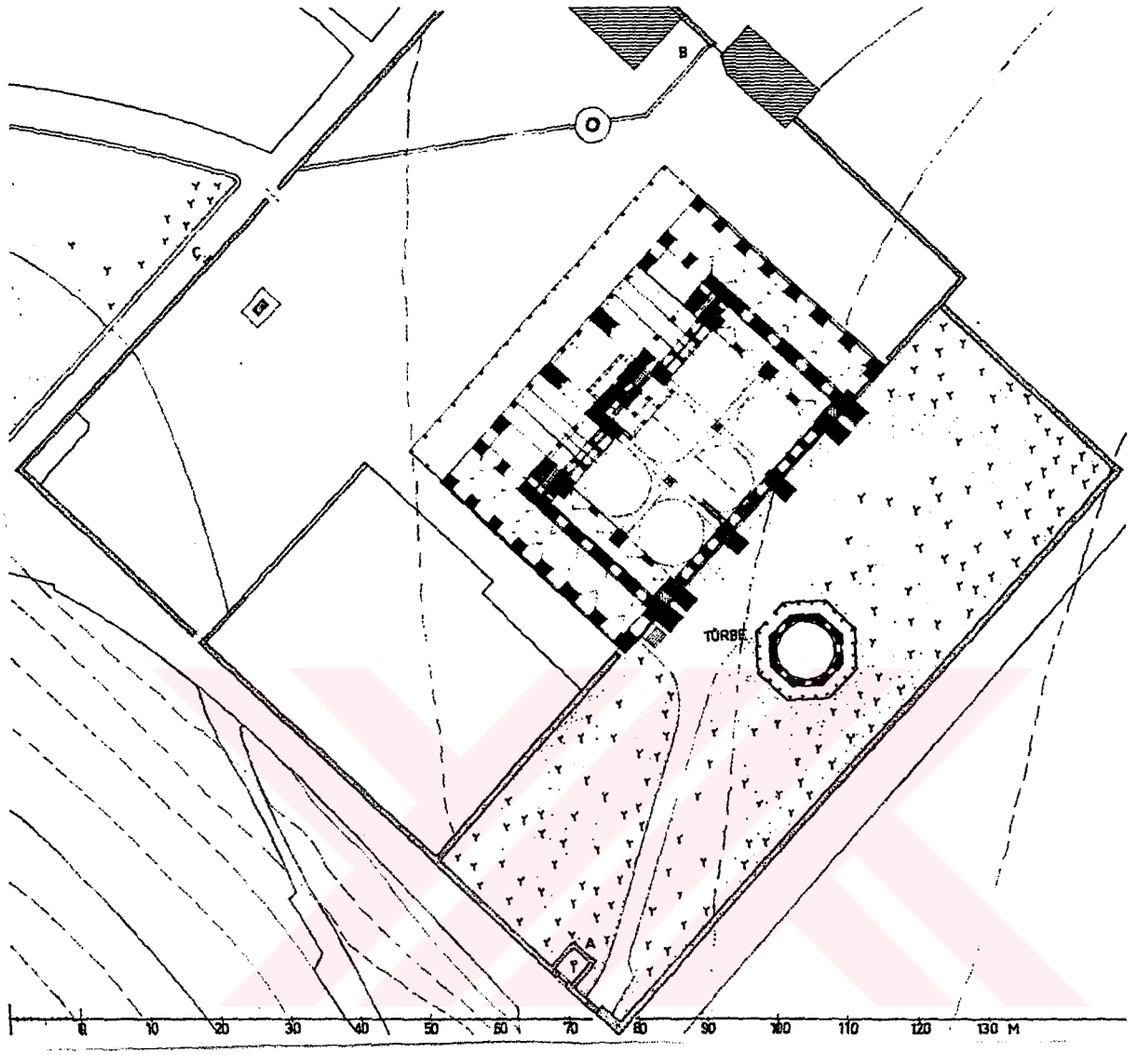
B
TÜRBE
A
0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 110 120 130 M

P25a

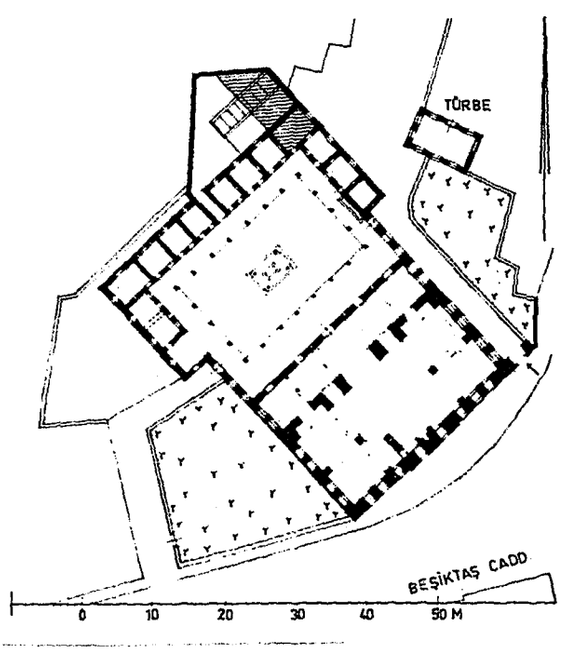
TÜRBE
BEŞİKTAŞ CADD
0 10 20 30 40 50 M

P25b

D
KİRAZ HANI
ÇUKURHAN
TAHTAKALE HAMAMI
UZUN ÇARŞI
PAPAZOĞLU HANI
BALKAPAN HANI
A
A'
C
C
0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 110 120 130 140 M

P26a

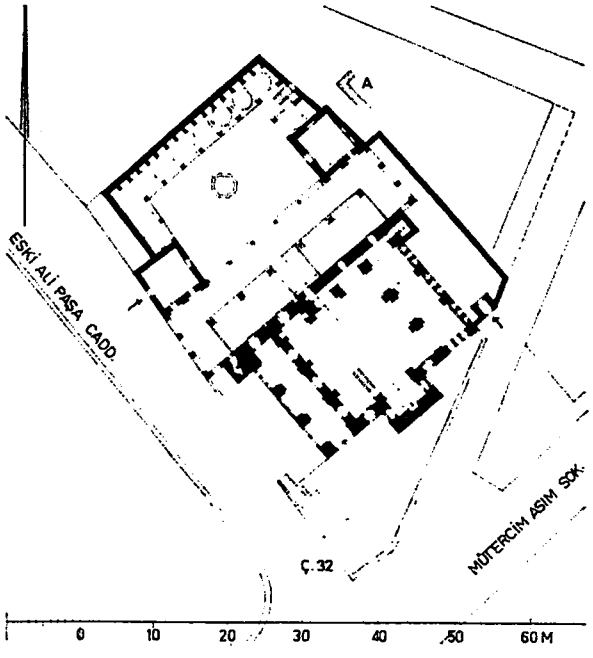
A
ESKİ ALİ PAŞA CAD.
MÜTERCİM ASIM SOK.
Ç. 32
0 10 20 30 40 50 60 M

P26b

DAVUT PAŞA CAMII

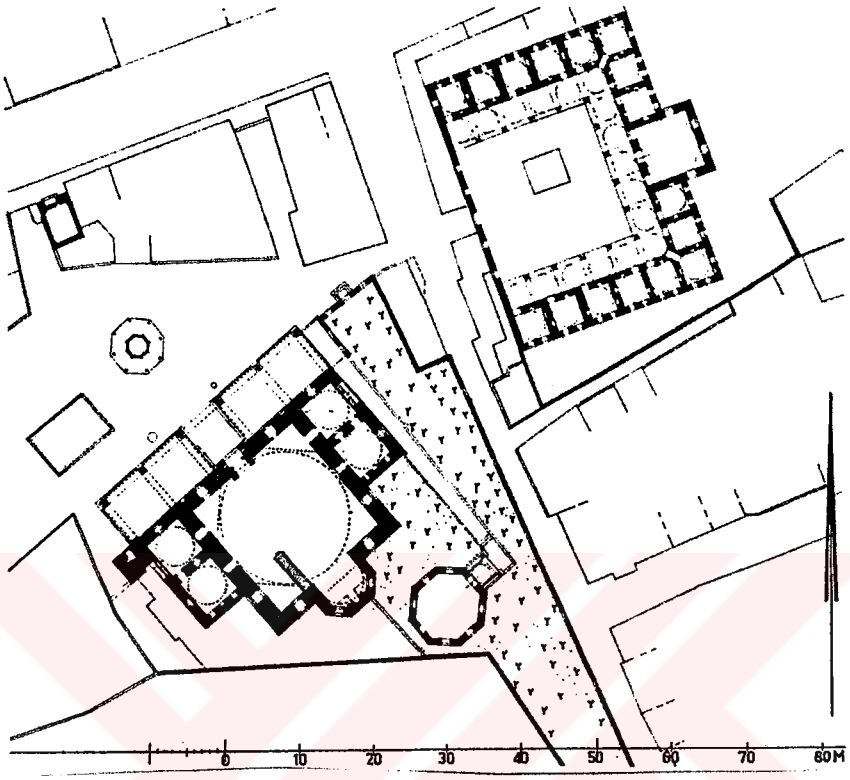

P27a

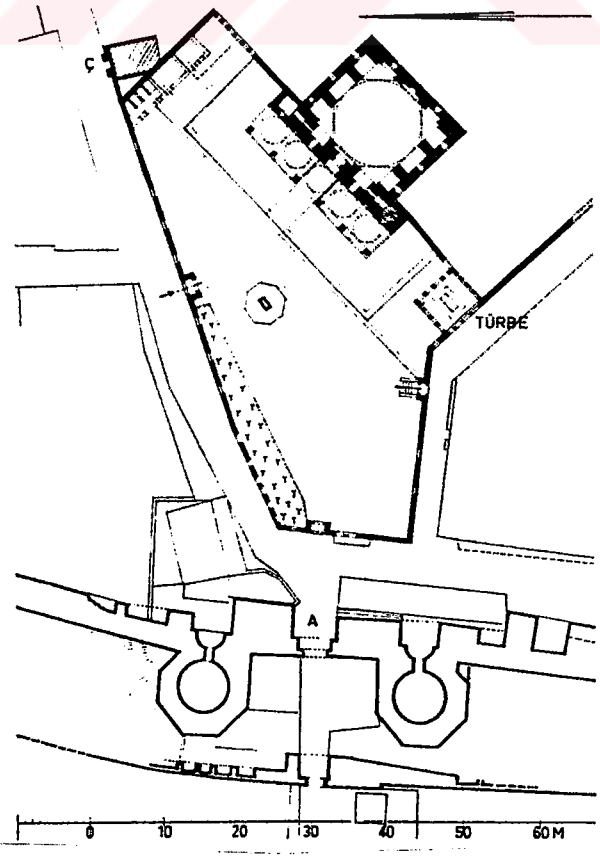

P27b

MOSCHEEN

CERRAH PAŞA CAMII

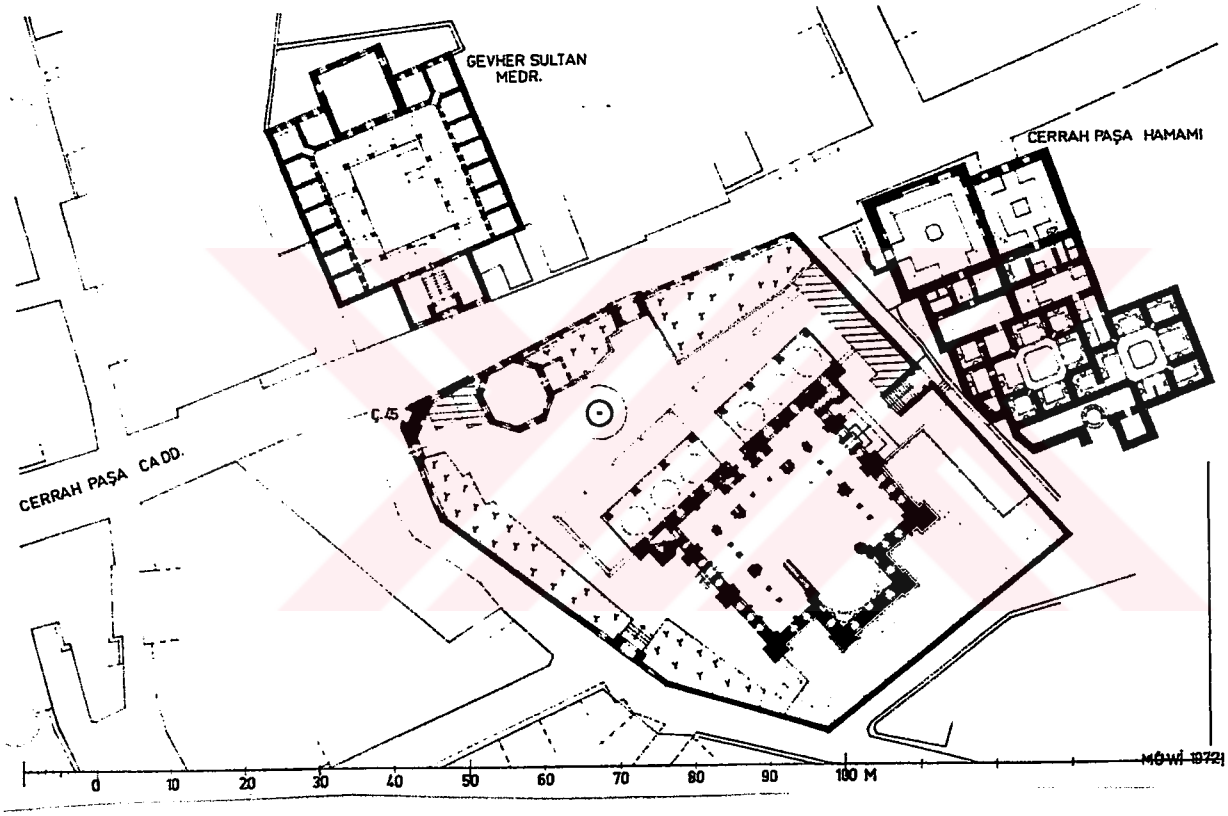

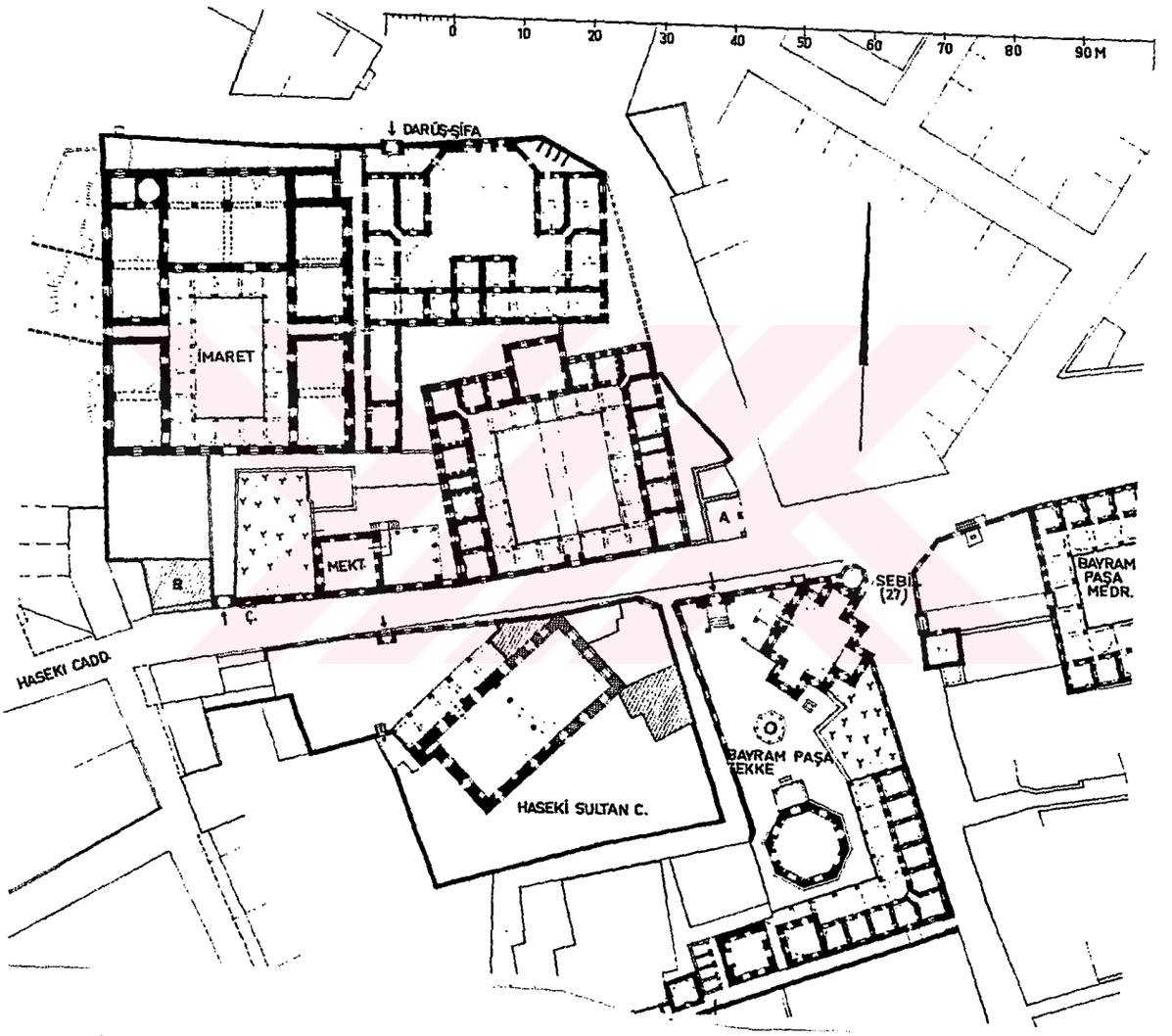
0 10 20 30 40 50 60 70 80 90M
DARÜŞ-ŞİFA
İMARET
MEKT.
A
B
Ç.
HASEKİ CADD.
SEBİL (27)
BAYRAM PAŞA MEDR.
BAYRAM PAŞA TEKKE
HASEKİ SULTAN C.

İSKELE CAMİİ

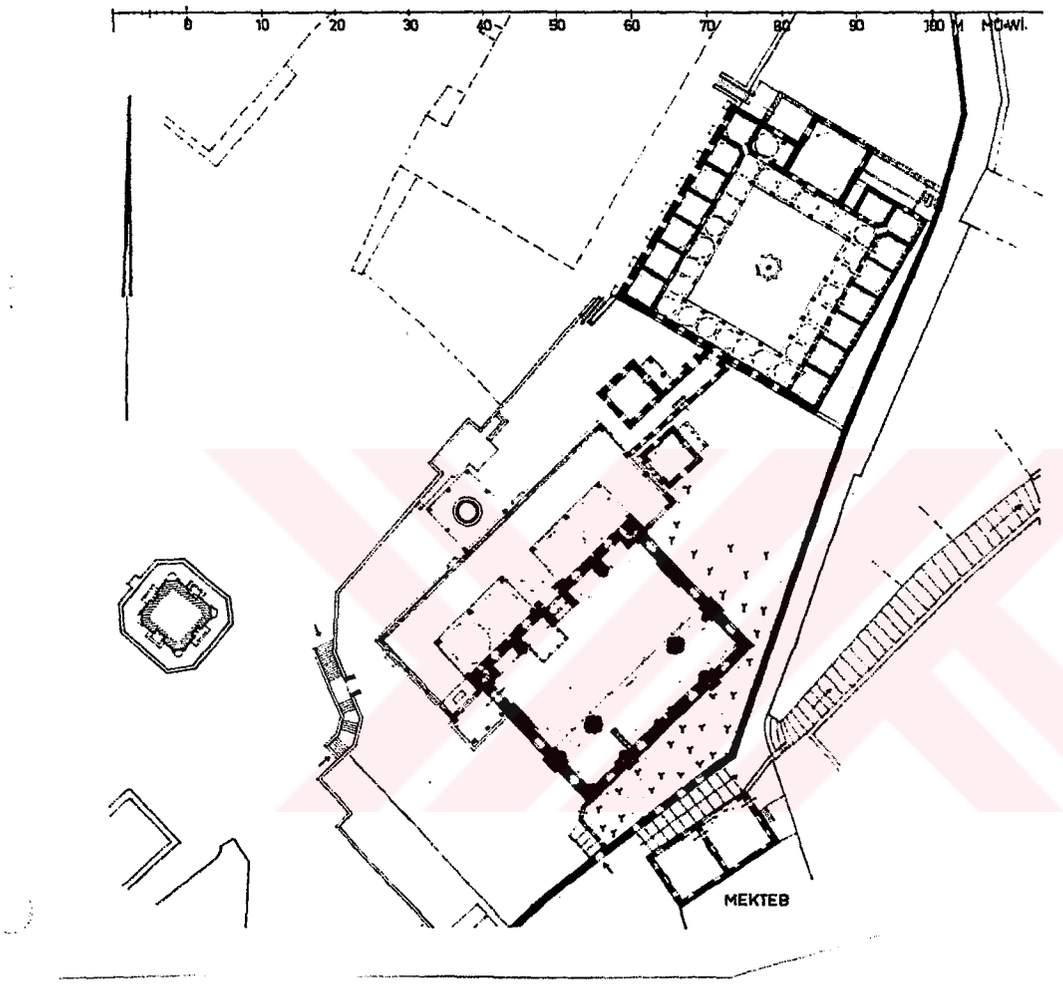

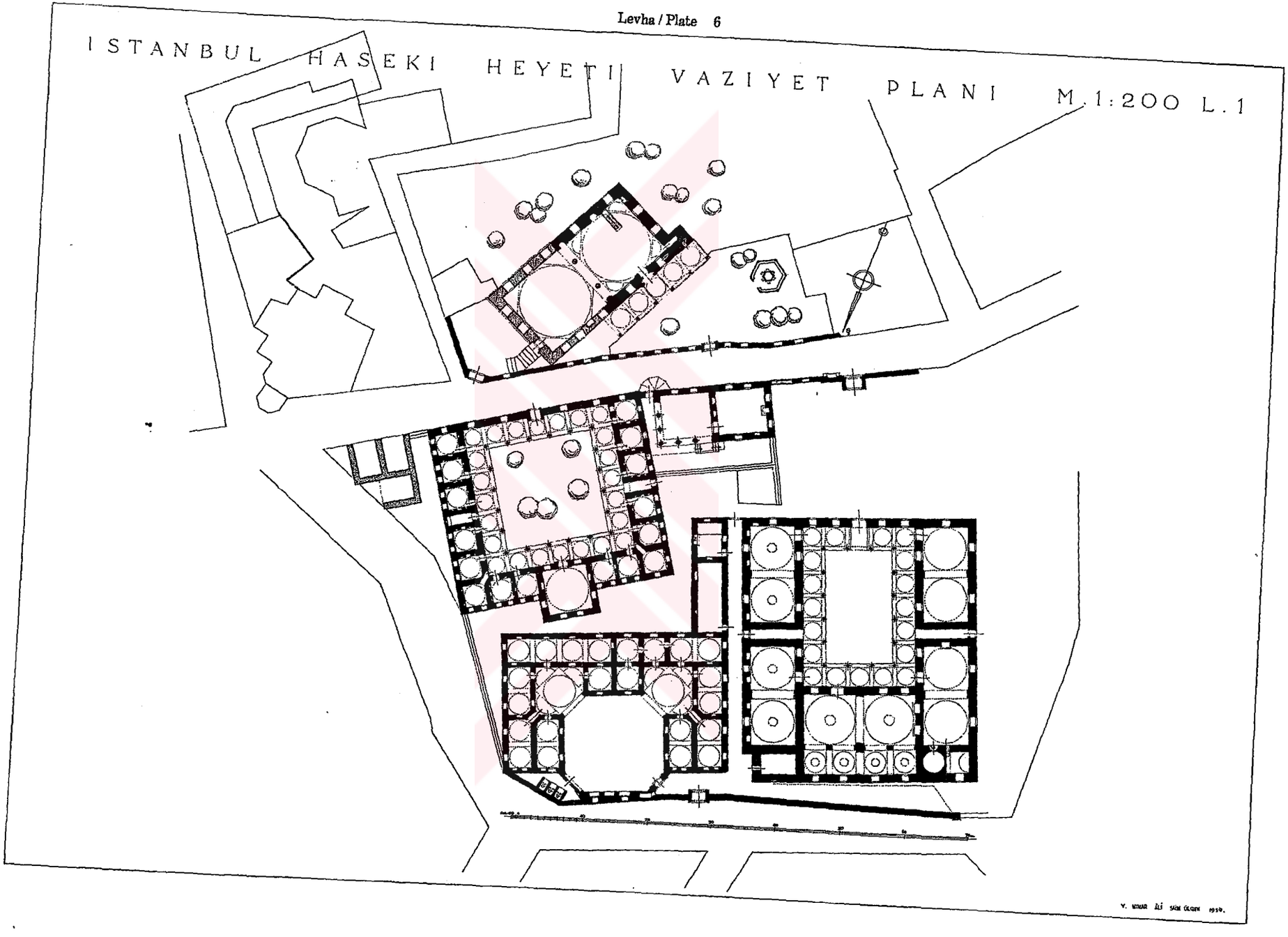
ISTANBUL HASEKI HEYETI VAZIYET PLANI M.1:200 L.1

İSTANBUL ŞEHZADE CAMİİ VAZİYET PLANI M.1:500

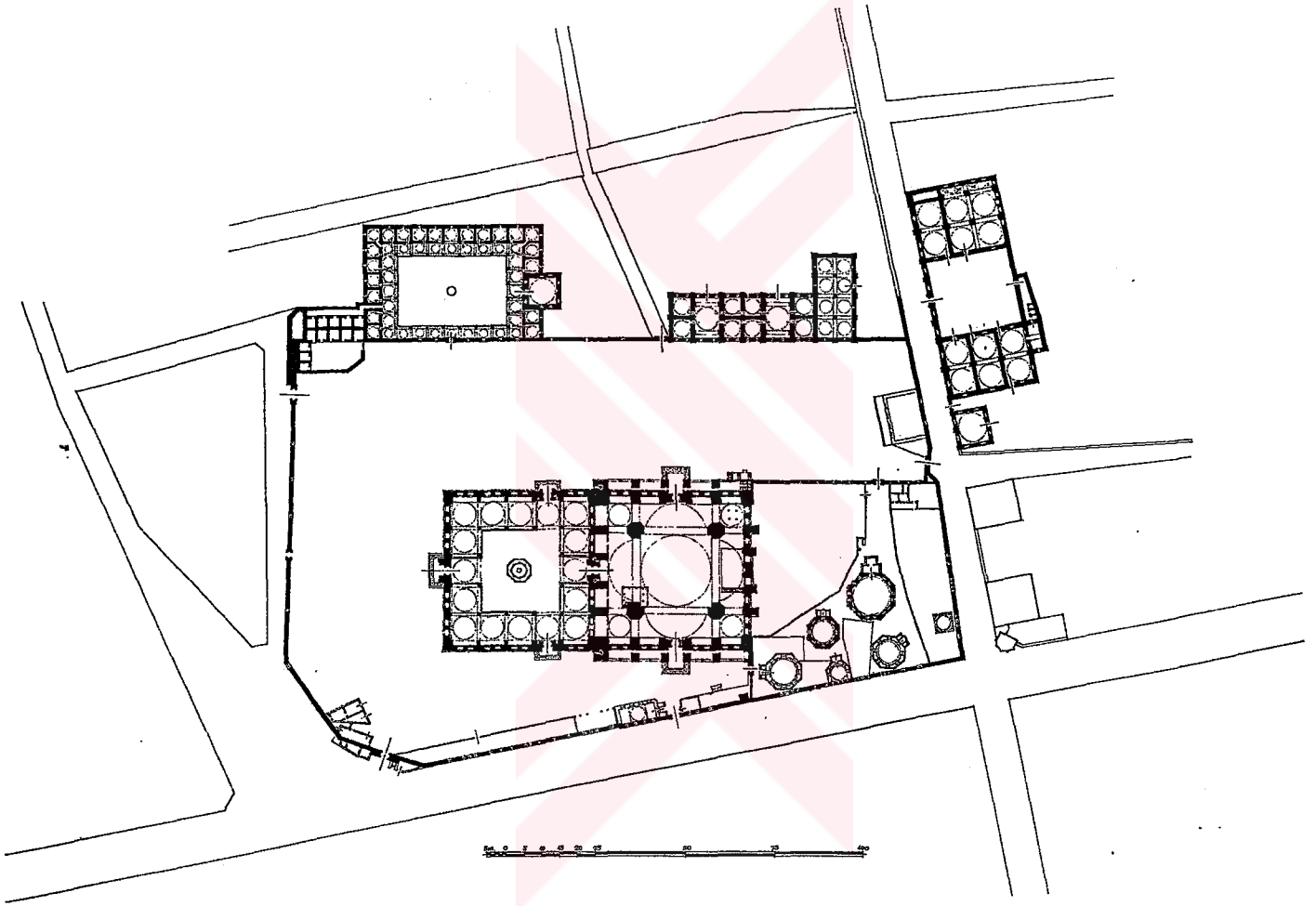

MİMAR ALİ SAİM ÜLGEN 1951

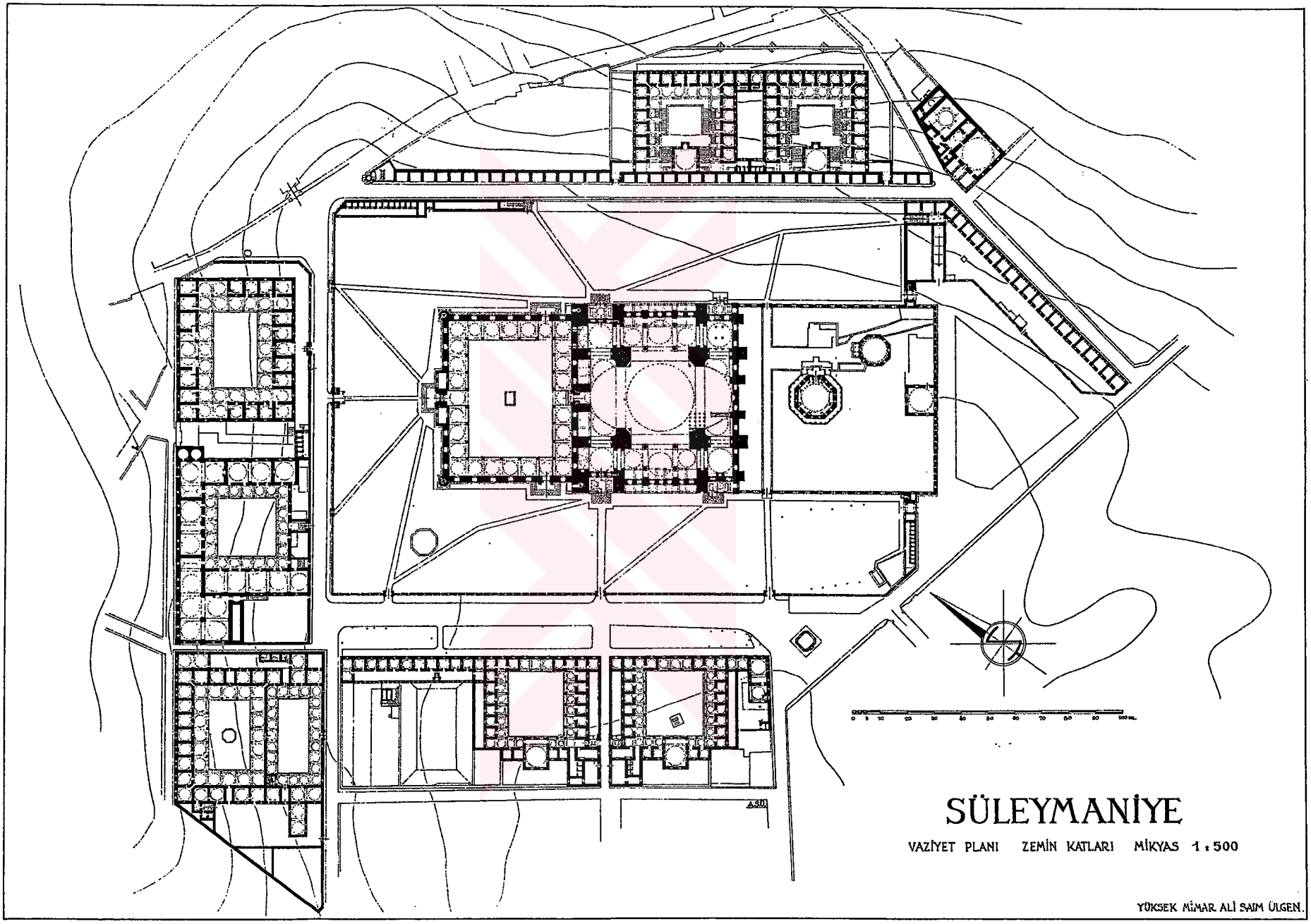
SÜLEYMANİYE
VAZİYET PLANI ZEMİN KATLARI MİKYAS 1:500
YÜKSEK MİMAR ALİ SAIM ÜLGEN.

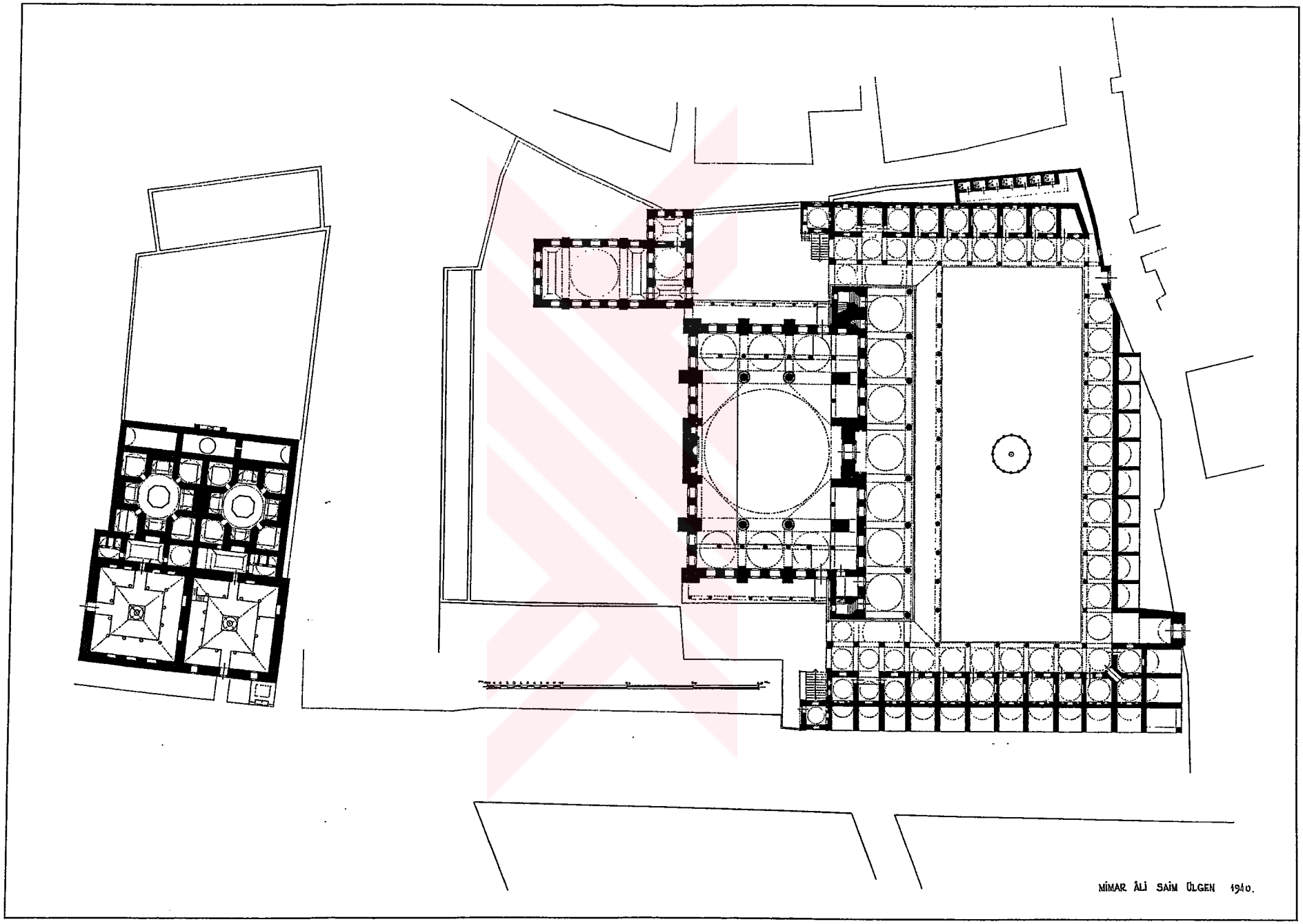
MİMAR ÂLİ SAİM ÜLGEN 1940.

İSTANBUL RÜSTEM PAŞA HEYETİ VAZİYET PLANI

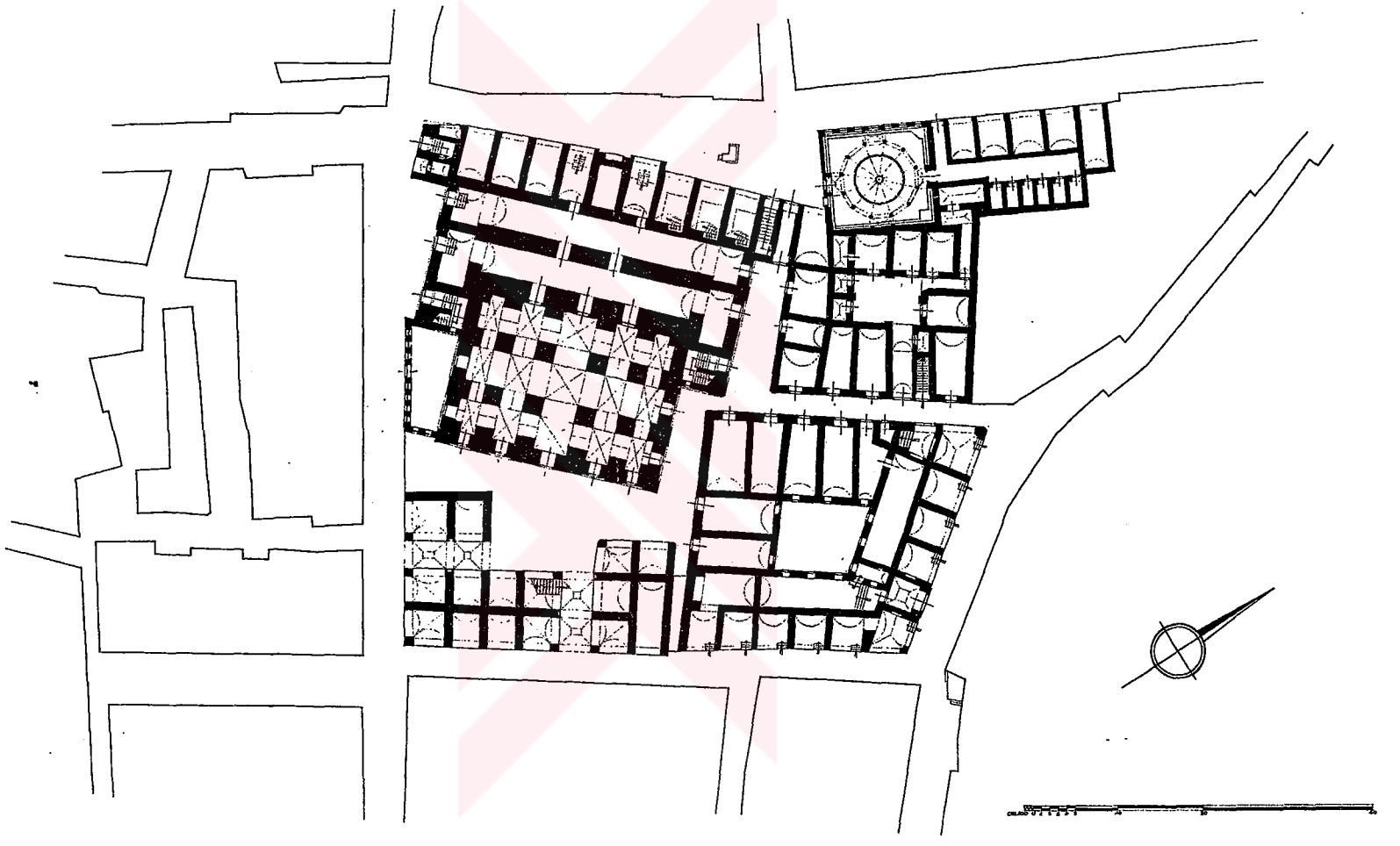

Y.MİMAR ALİ SAİM ÜLGEN 1945

ISTANBUL SOKULLU MEHMET Pş. CAMII VE MEDRESESI

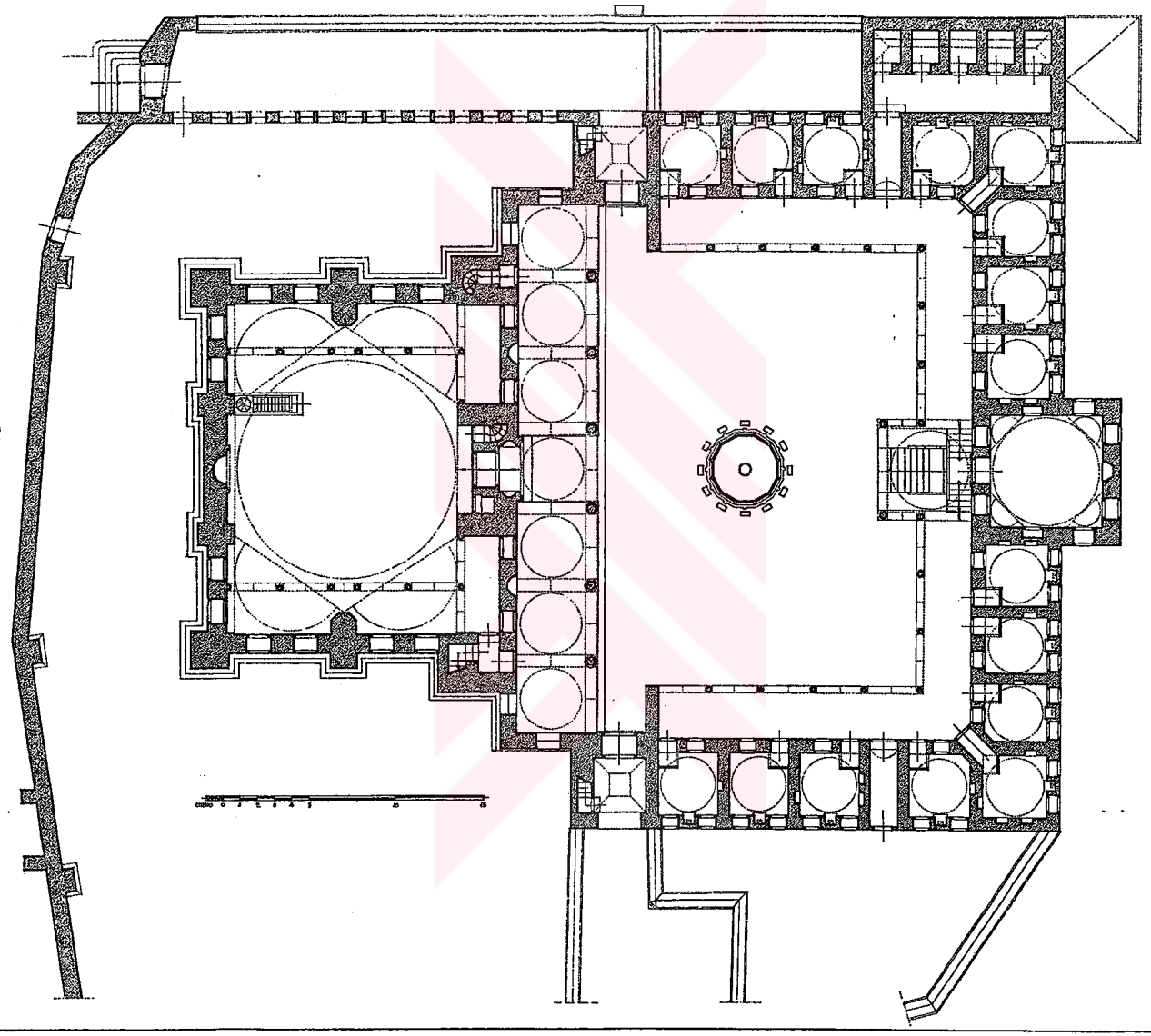

Y.MİMAR ALİ SAİM ÜLGEN 1944

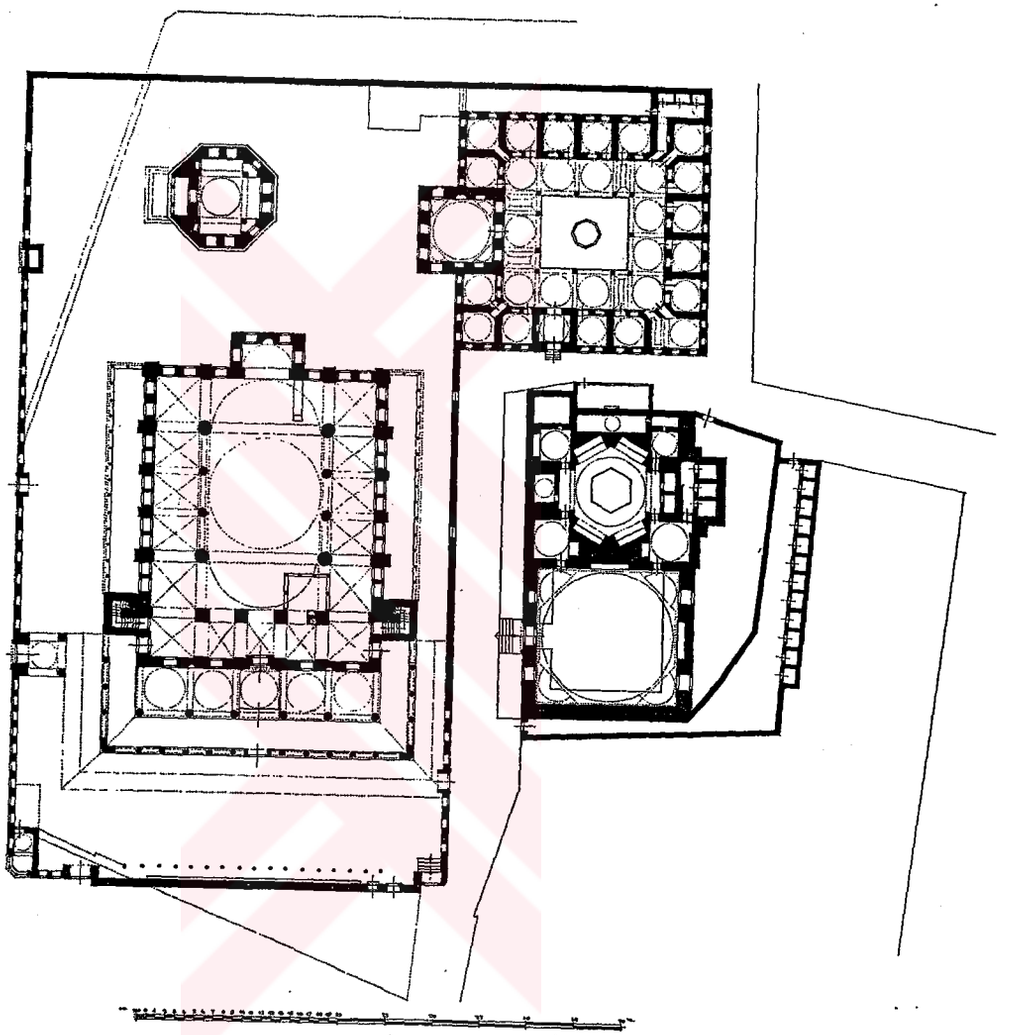

MİMAR ALİ SAİM ÜLGEN
1941

Levha / Plate 121

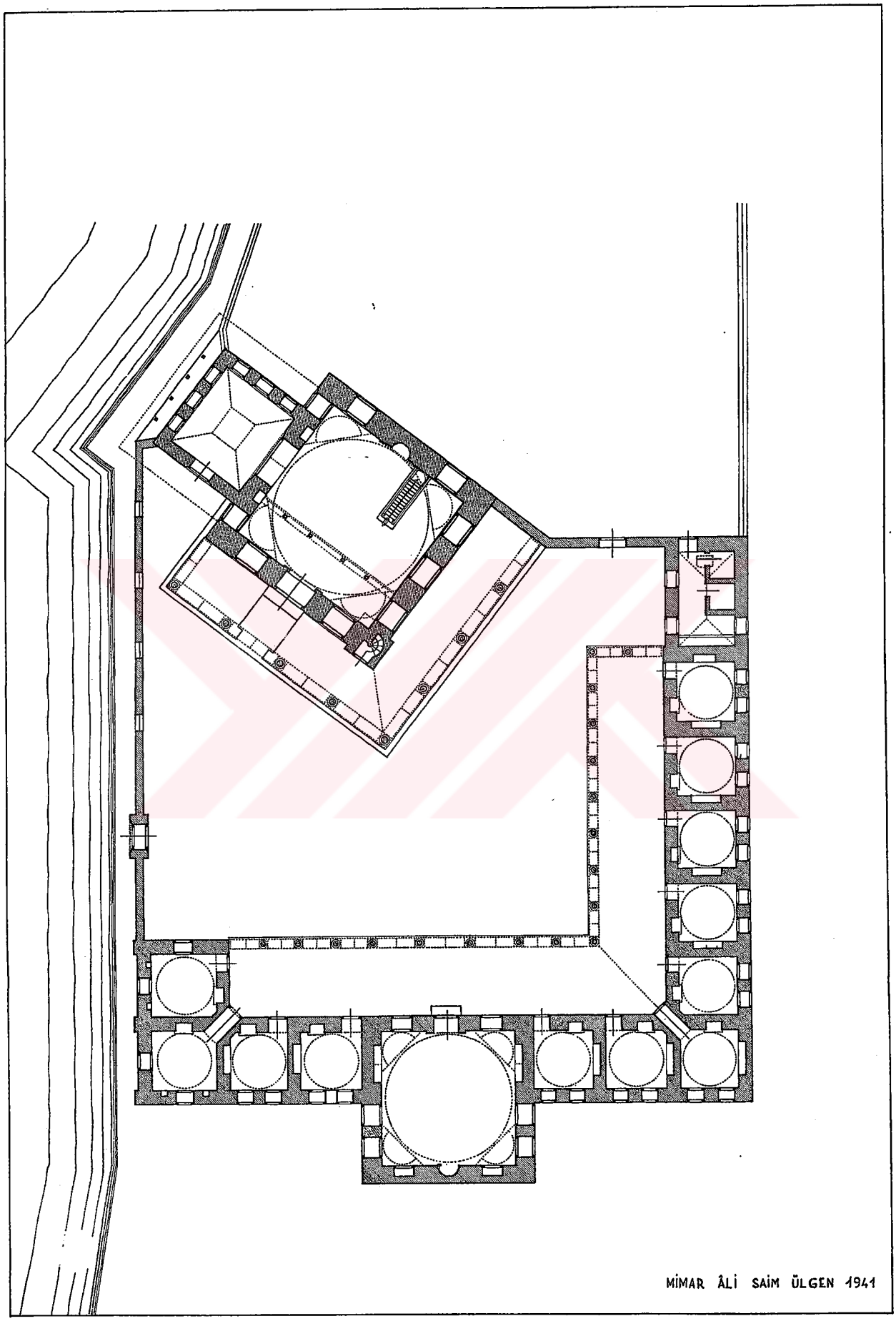

EYÜP, ZAL MAHMUT P.Ş. HEYETİ, MEDRESE VE TÜRBE PL.

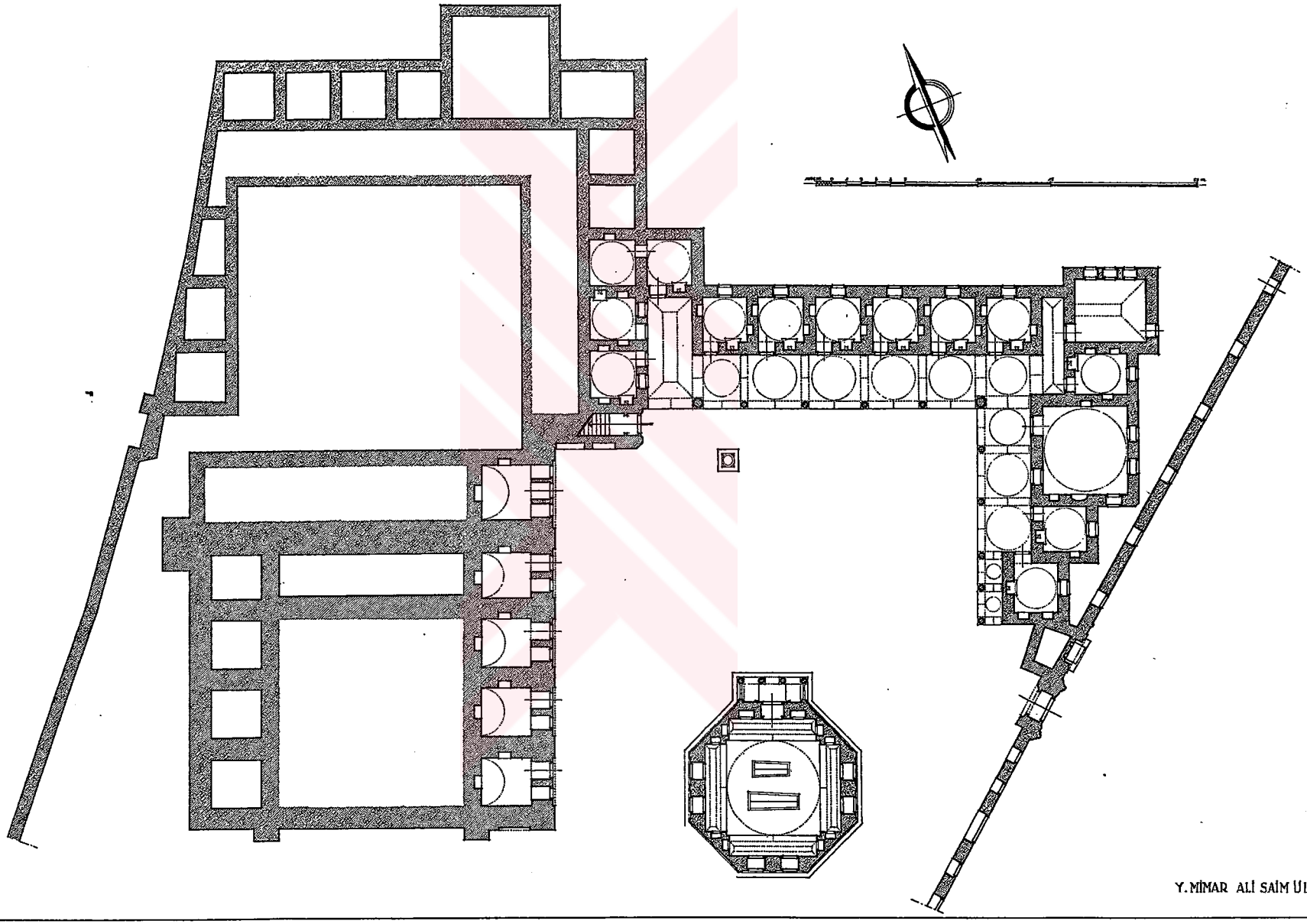

Y. MİMAR ALİ SAİM ÜLGEN

YENIBAHÇE SULTAN SELIM MEDRESESI PLANI M.100 L.1

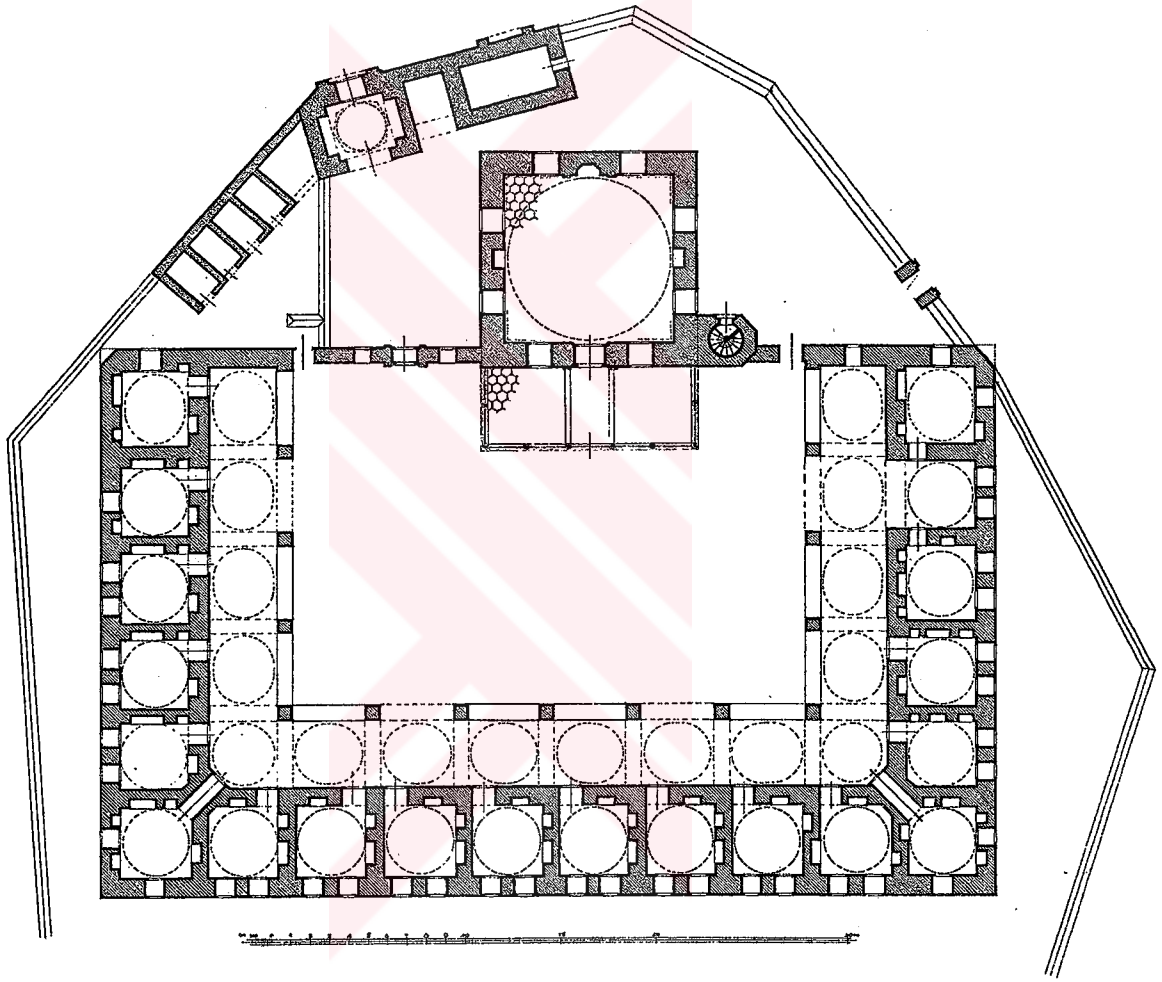

MİMAR İLH SANI İLGİN 1919.

İST. SULTANAHMET İBRAHİM PAŞA. SARAYI M. 1/200

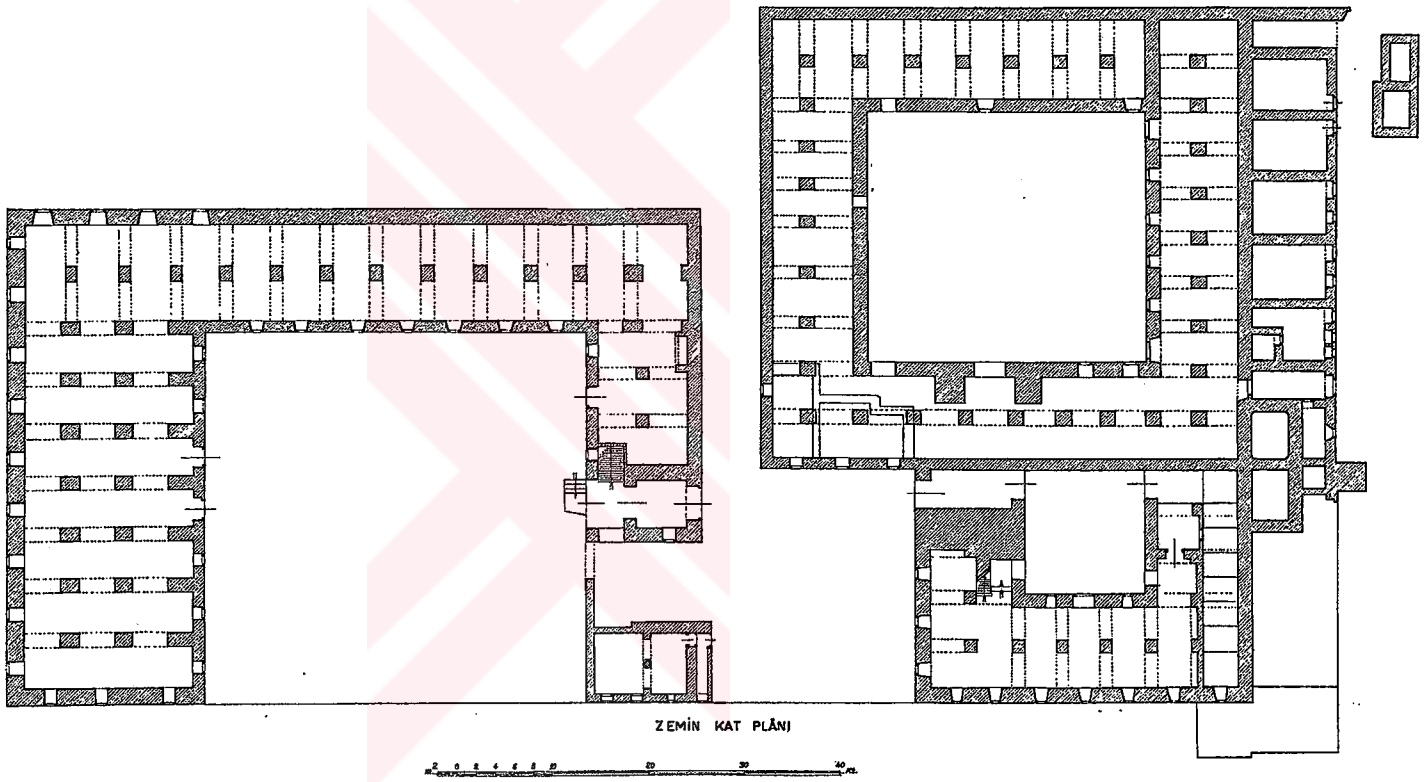

ZEMİN KAT PLÂNI

Y. MİMAR ALİ SAİM ÜLGEN

ESKİ VALİDE CAMİİ

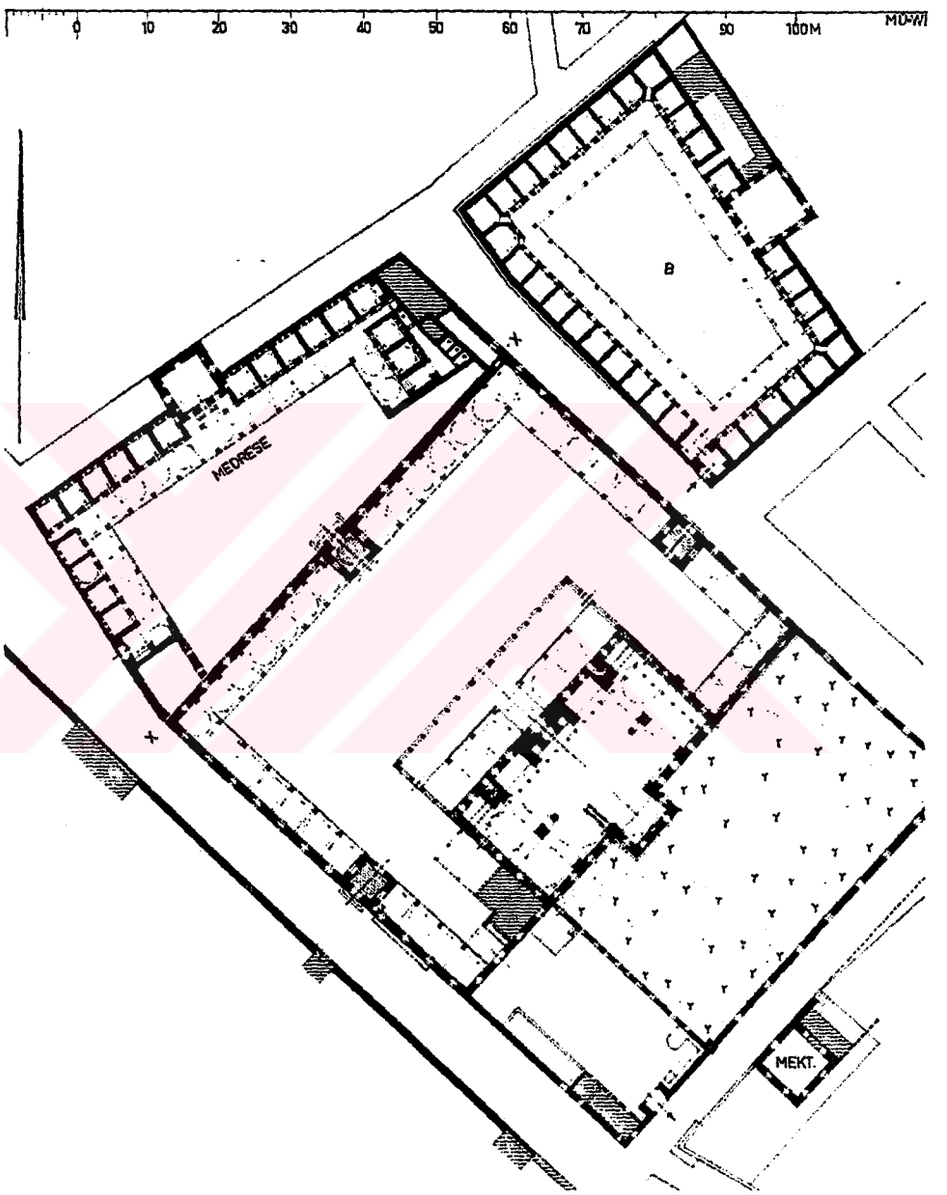

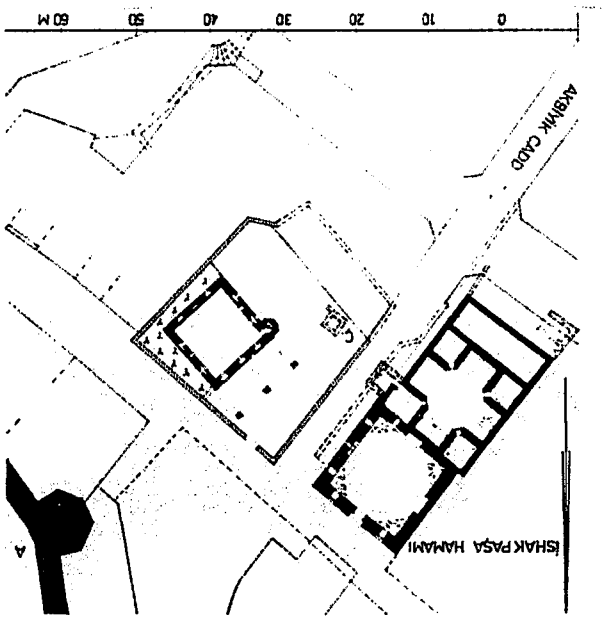
0
10
20
30
40
50
60 M
AKBIYIK CADD.
İSHAK PAŞA HAMAMI

DERVİŞZADE SOK.
60 M
50
40
30
20
10
0

TOPKAPI SARAYI

1 Bâb-üs selâm (Orta kapı)
2 Küchenflügel
3 Bâb-üs Sa'âde (Akağalar kapısı)
4 Arz odası / Empfangsraum
5 Fatih köşkü
6 Hekimbaşı odası (Tarassud kulesi)
7 Ağalar Camii
8 Iç Hazinesi Schatzkammer
9 Raht Hazinesi
10 Has ahır – Imrahor odası / Stallanlagen
11 Kubbealtı / Beratungsraum der Vezire
12 Hırka-i Saadet / Aufbewahrungsraum der Reliquien
13 Platz des Havuzlu köşk (heute Bibliothek Ahmets III.)
14 ältere Teile der Sünnet odası
15 Köschk Murads III. (vgl. Abb. 607)
16 Unterbauten des Üçüncü yeri köşkü
C Moscheen im Palais-Gebiet

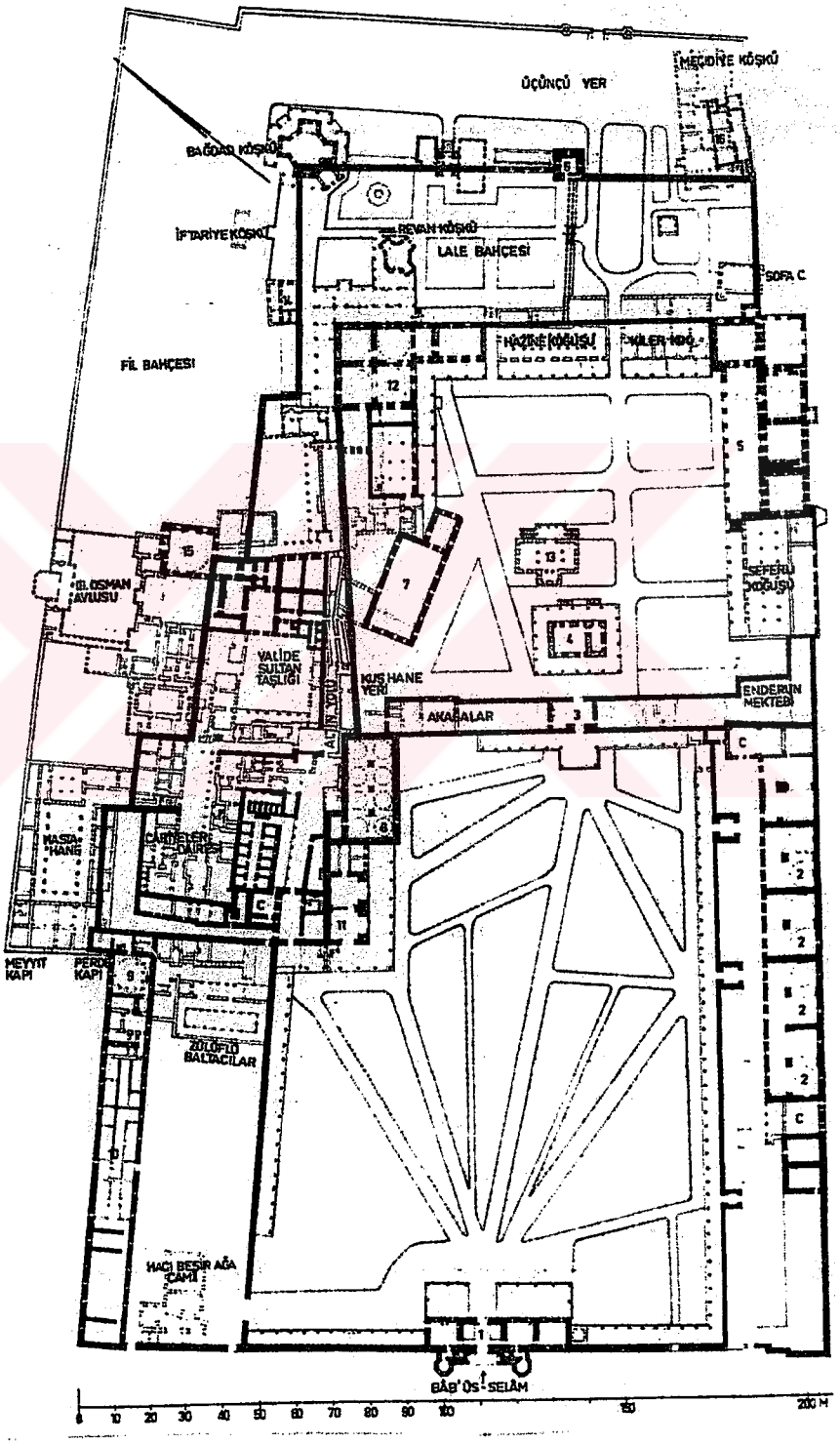

SIMKEŞ HANI

ORDU CADD
BEYAZIT MEDRESESİ
SİMKEŞ HANI
KALAYCI ŞEVKİ SOK.
BEYAZIT HAMAMI
KİMYAGER DERVİŞ PAŞA SOK.
HASAN PAŞA HANI
SEKBANBAŞI YAKUP AĞA MSC.
0
10
20
30
50
70
80
90
100 M

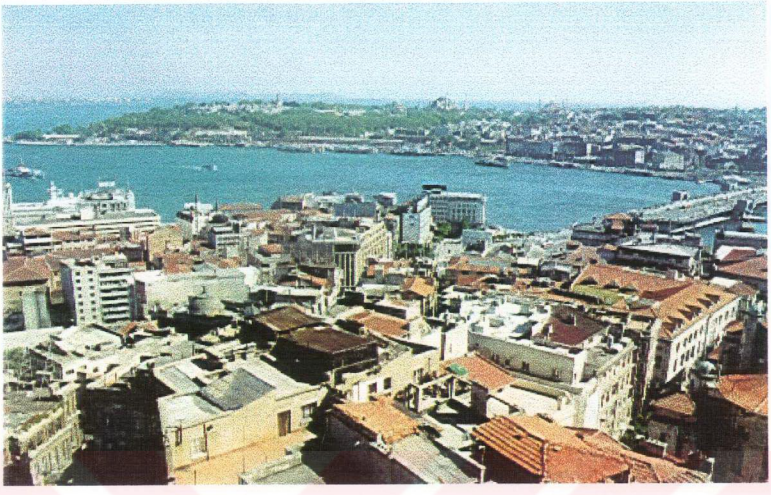

R 1. İstanbul yarımadası, Liman-Saray-Akropol

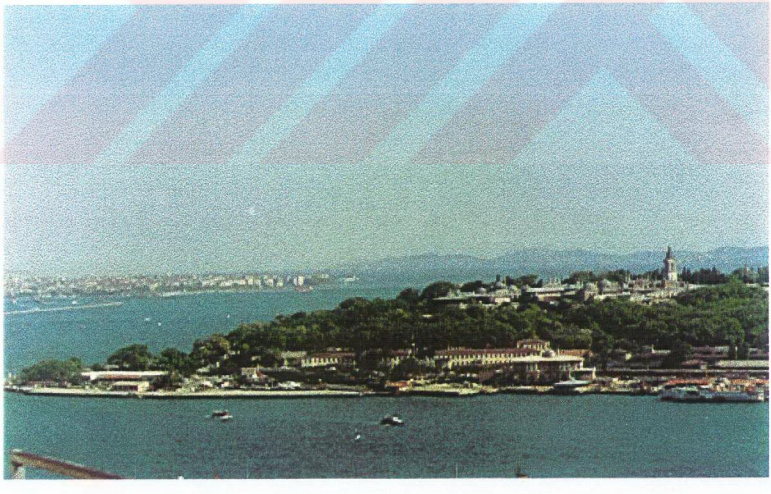

R 2. Topkapı Sarayı, İstanbul Yarımadası uç kısmı

R 3. Topkapı Sarayı - genel

R 4. İstanbul Yarımadası, Liman, Ayasofya, Sultan Ahmet Camii

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

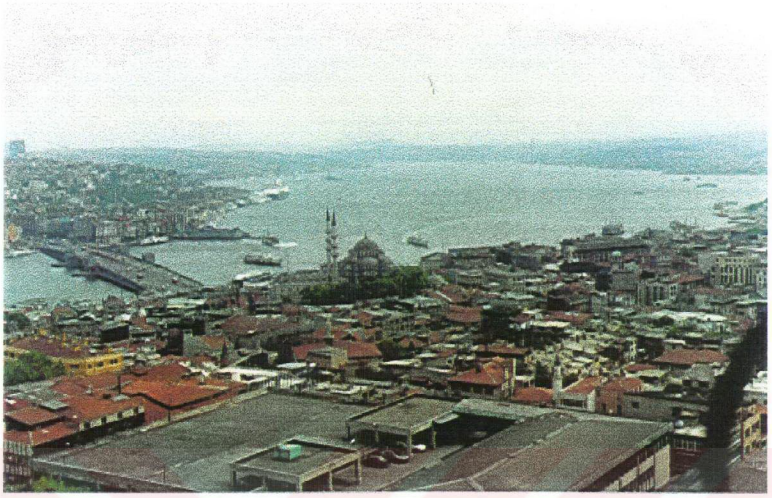

R 5. İstanbul Yarımadası'ndan Haliç ve Boğaziçi girişi

R 6. Haliç- Süleymaniye

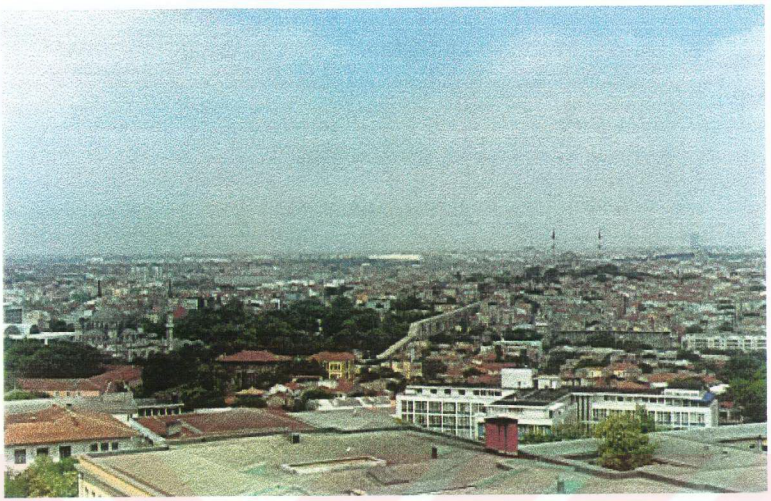

R 7. İstanbul Yarımadası batı yönü, Bozdoğan Kemeri, Şehzade Camii

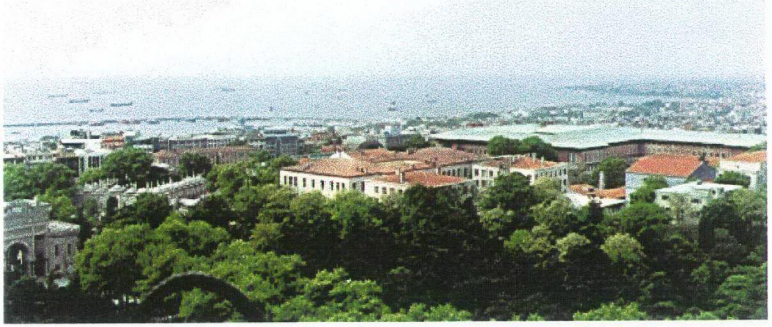

R 8. Seraskerlik Kapısı, İstanbul Yarımadası güney-batı

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

R 9. Kapalı Çarşı ve Çevresi

R 10. Beyazıt Camii ve çevresi.İstanbul Yarımadası merkez bölüm.

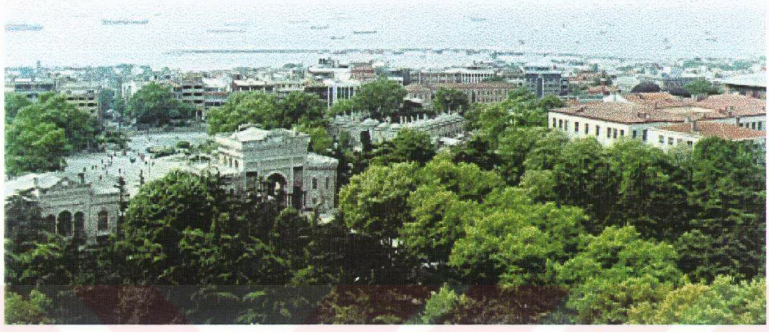

R 11. Beyazıt, Seraskerlik Kapısı ve İstanbul Üniversitesi girişi.

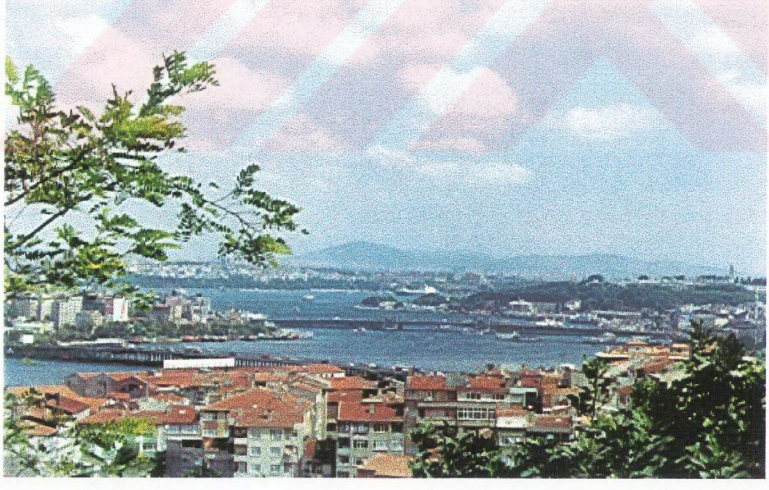

R 12. Haliç ve Yarımadanın denize uzanımı

R 13. Eminönü, Yeni Camii, Mısır Çarşısı ve kentin ticaret, ulaşım merkezi

R 14. Yeni Camii ve çevresi

R 15. Haliç ve Yarımadanın ticari bölgesi

R 16. Galata'dan kentin siluetinde önemli noktalar

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

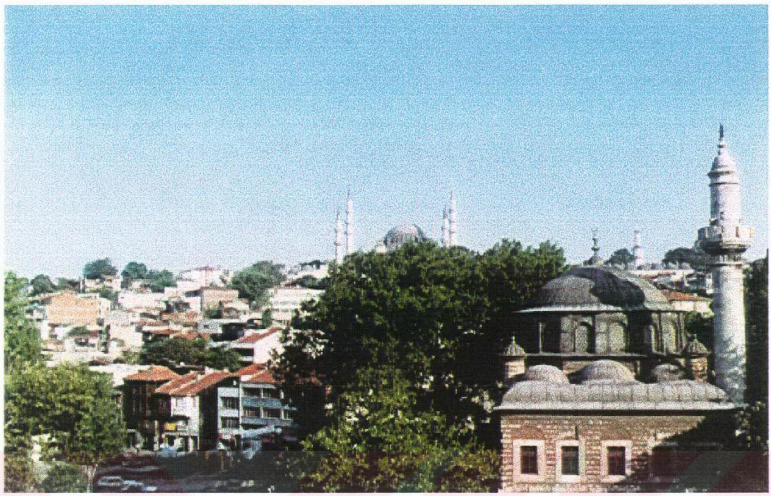

R 17. Zeyrek Setti'nden, Beyazıt bölgesi

R 18. Galata'dan Süleymaniye bölgesi

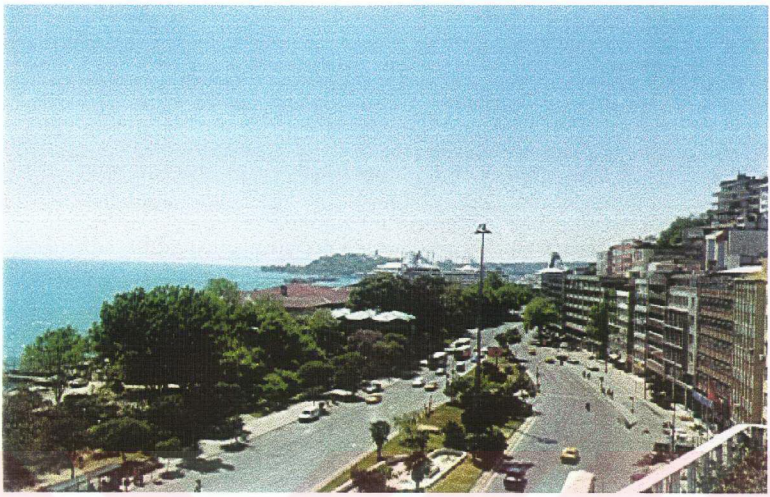

R 19. Fındıklı'dan Galata yönü

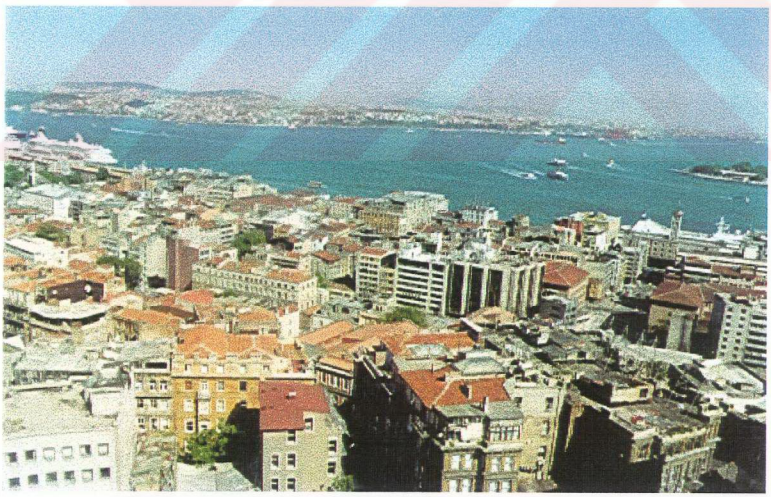

R 20. Galata Liman bölgesi

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

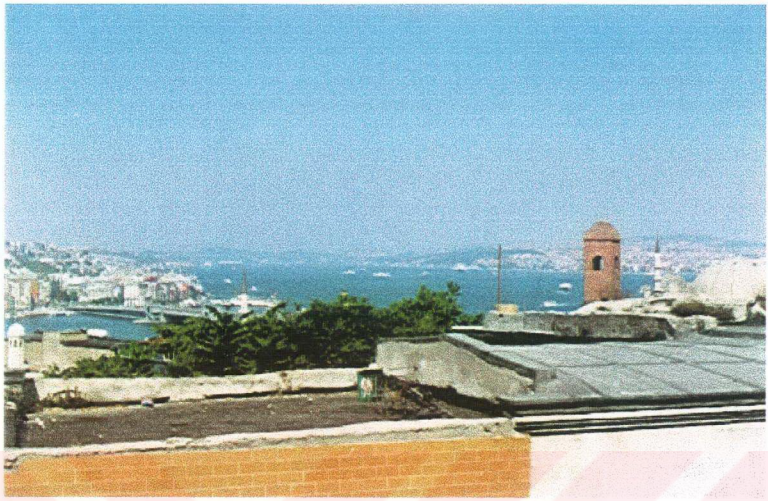

R 21. Süleymaniye'den Haliç

R 22. Sultan Selim'den Galata, Haliç

R 23. Galata'dan Yarımadanın İslam kent silüeti

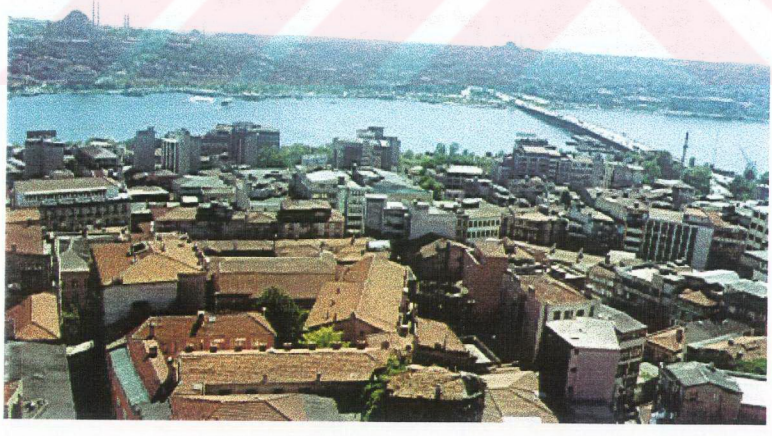

R 24. Galata'dan Haliç ve Yarımadanın İslam kent silüeti

R 25. Sultan Selim'den Kasımpaşa tersane

R 26. Cihangir'den Boğaziçi ve Marmara

T.C. YUKSEKÖĞRETIM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

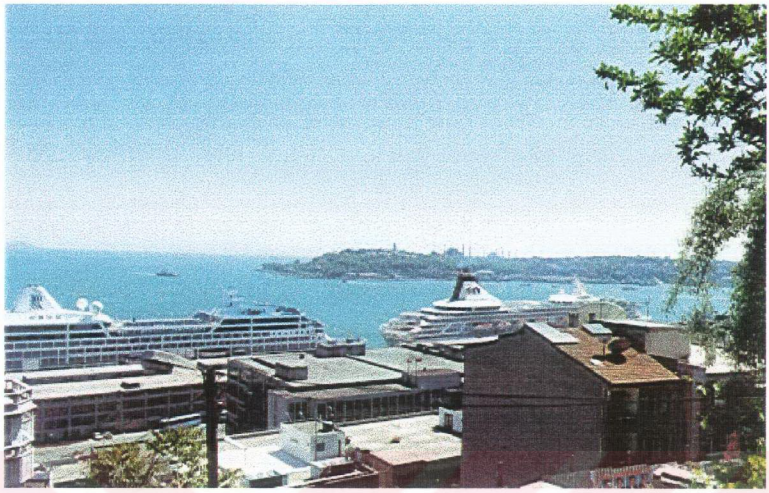

R 27. Cihangir'den yarımada ve Topkapı Sarayı

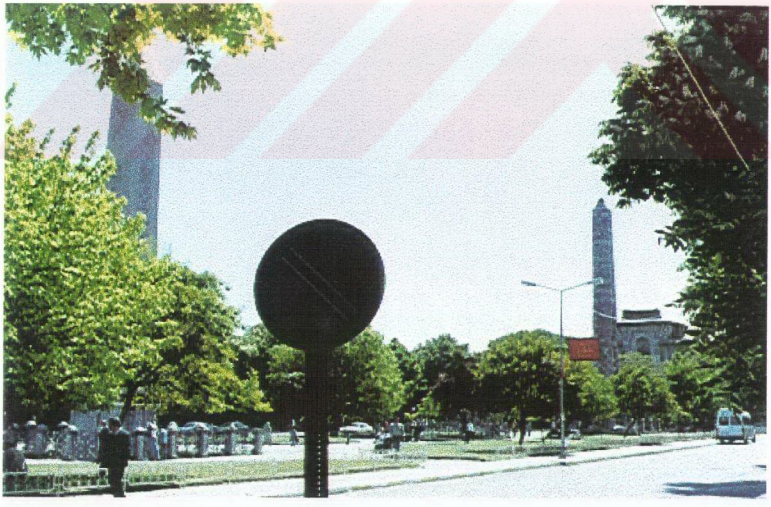

R 28. Hipodrom ve anıtlar

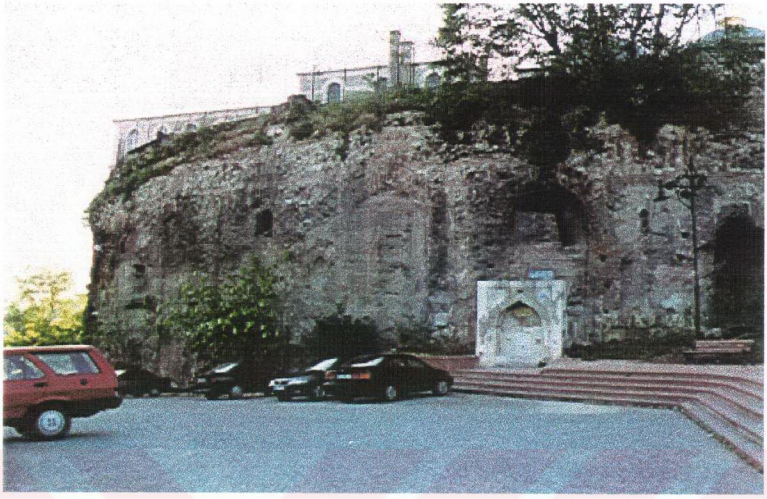

R 29. Hipodrom'un Marmara yamacında Skene duvarı

R 30. Ayasofya

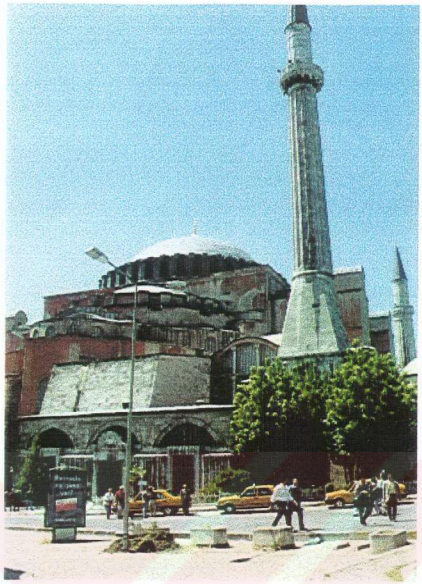

R 31. Ayasofya güney yönü

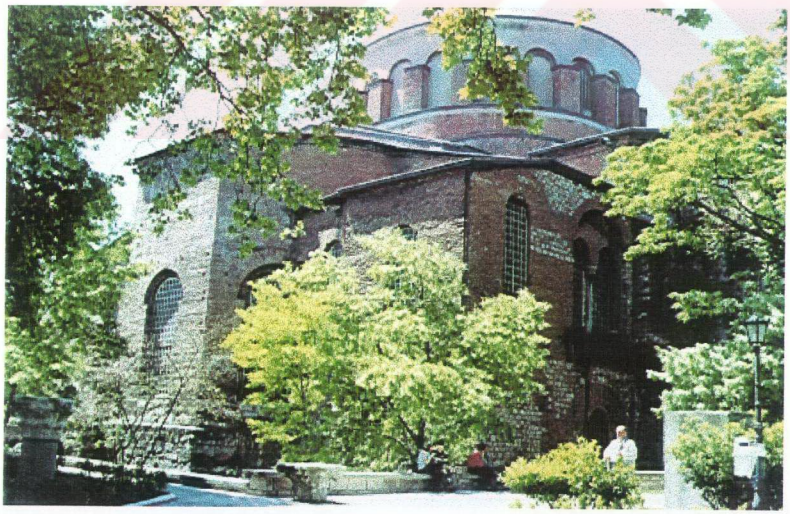

R 32. Topkapı Sarayı alanı içinde bulunan Aya İrini Kilisesi

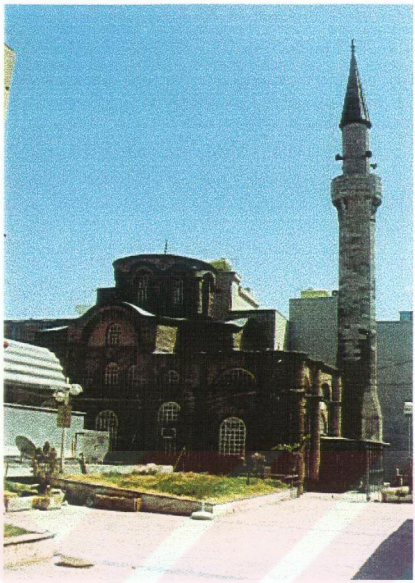

R 33. Myraleion (Bodrum Camii) Manastır Kilisesi

R 34. Lips (Feneri İsa Camii) Manastır Kilisesi

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

R 35. Chora (Kariye Camii) Manastır Kilisesi

R 36. Pantakrator Manastırı (Zeyrek Camii)

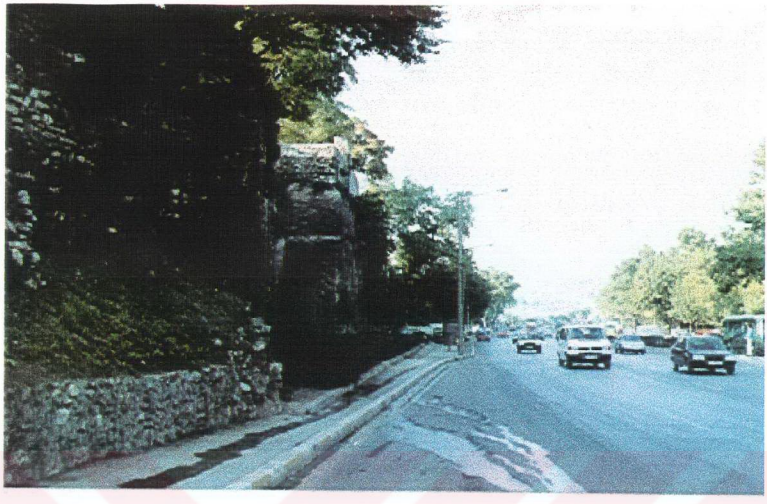

R 37. Pantakrator sarnıç duvarı ve Atatürk Bulvarı

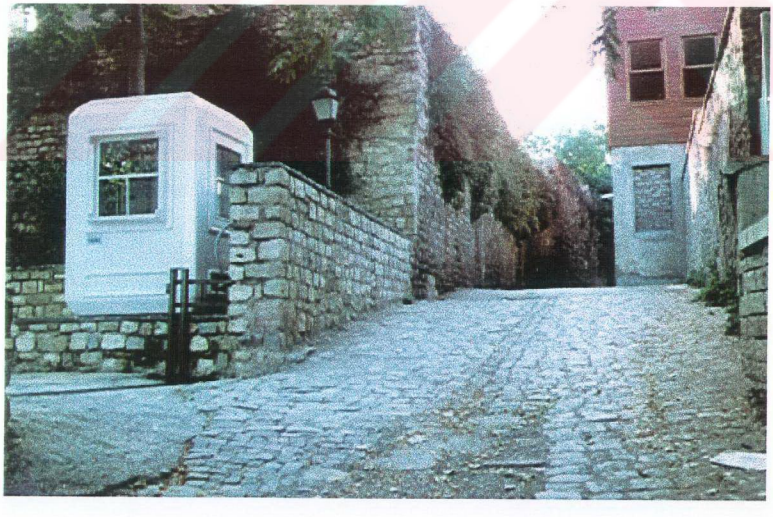

R 38. Pantakrator Manastırı çevre duvarları

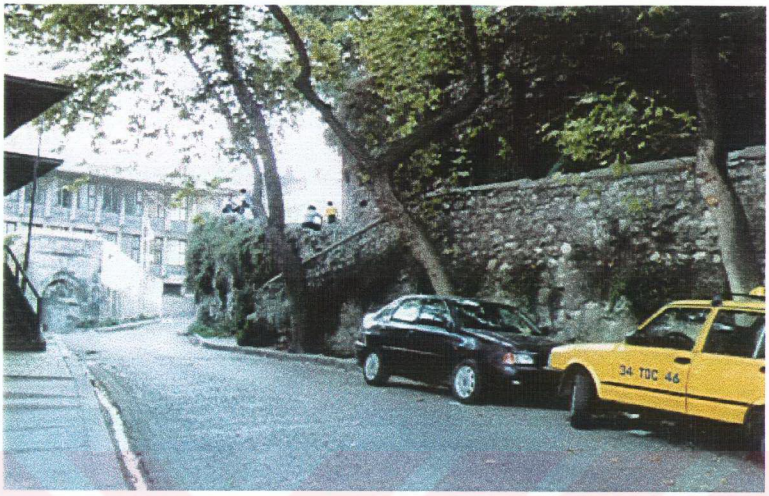

R 39. Pantakrator Manastırı alanında düzenlenen setler

R 40. Pantakrator Manastırından Beyazıt yönü

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

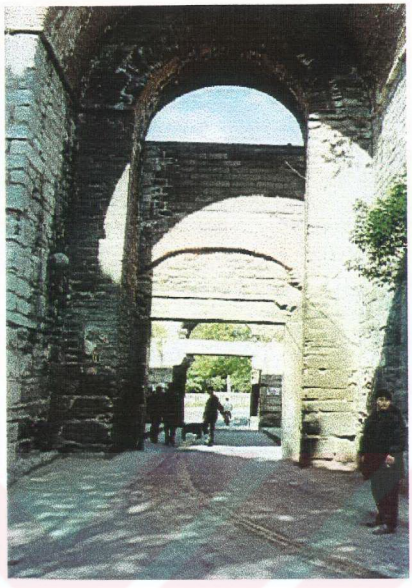

R 41. Mevlana Kapısı

R 42. Kara surları Haliç'e bağlanma noktası

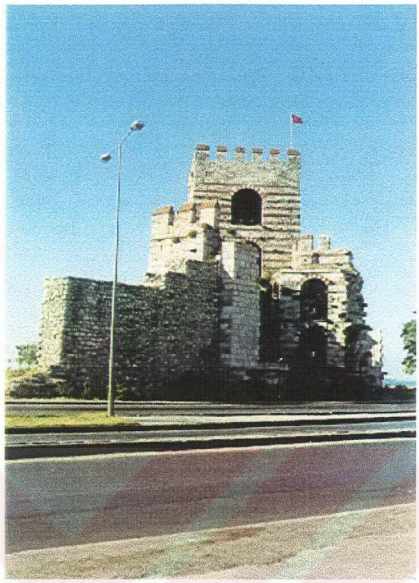

R 43. Yedi kule bölgesi, surlar

R 44. Yedi kule bölgesi burç ve surlar

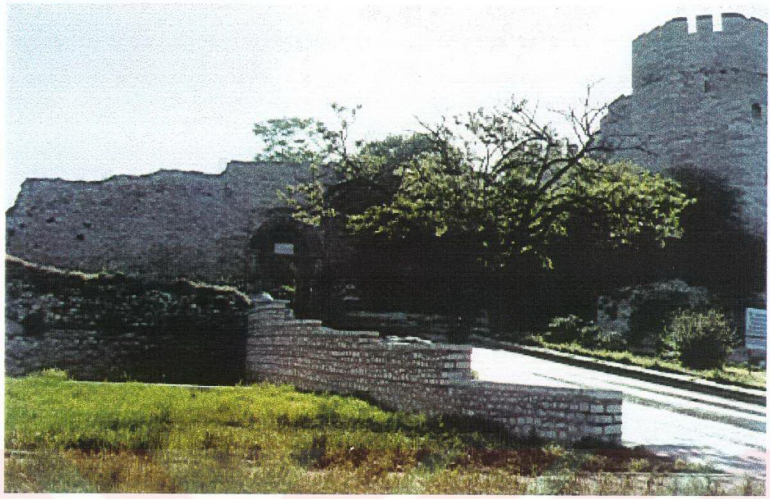

R 45. Silivrikapı bölgesi, kapı

R 46. Marmara surları, Bukeleion Pavyonu

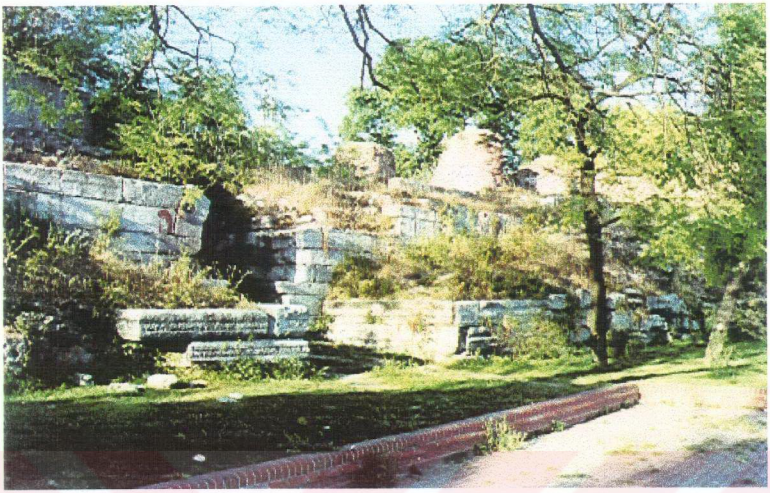

R 47. Marmara surları, Çatladıkapı civarı

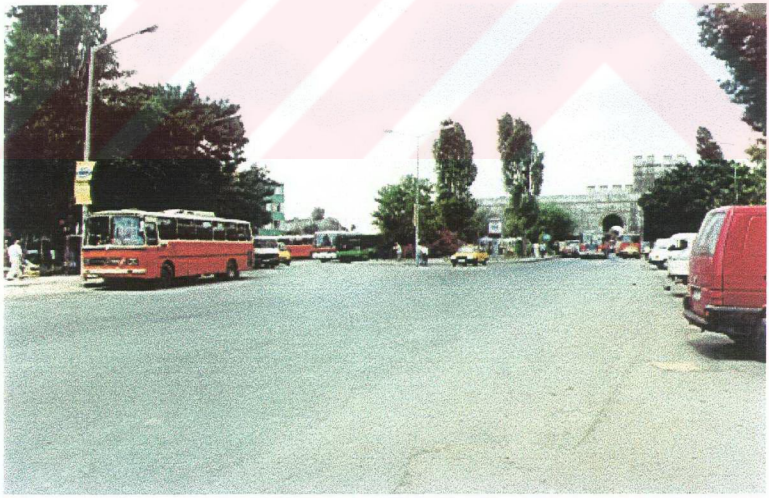

R 48. Topkapı (Romanos Kapısı)

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

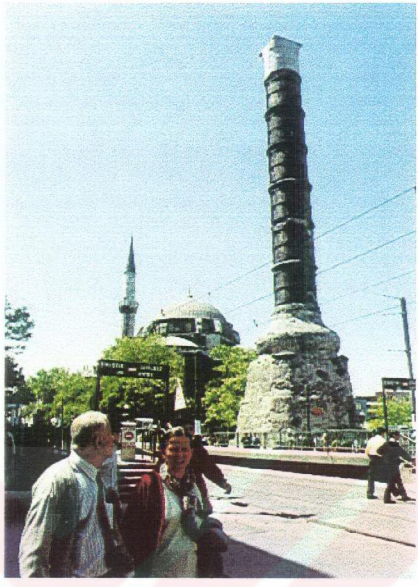

R 49. Constantinus (Çemberlitaş) anıtı

R 50. Forum Constantinus'un günümüze uzanımı

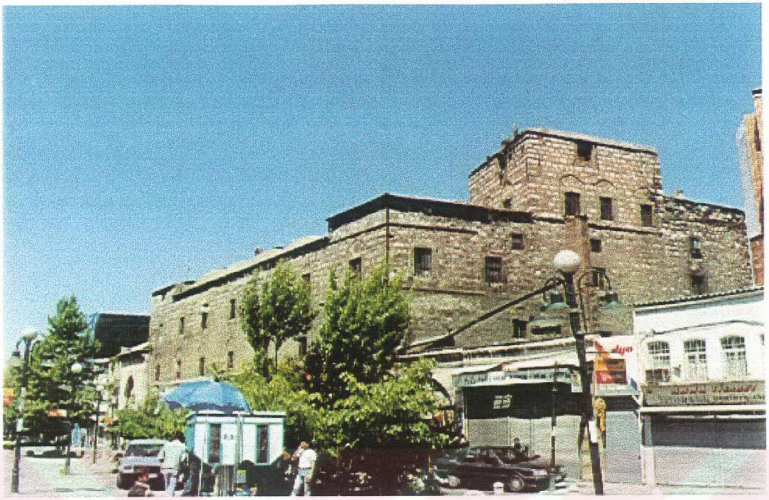

R 51. Vezir hanı

R 52. Bozdoğan Kemeri ve kemere bitişik inşa edilen Gazanfer Ağa Medresesi

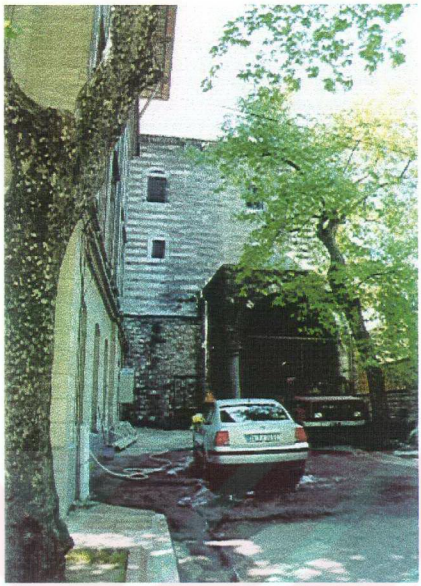

R 53. İbrahim Paşa Sarayı avlu girişi

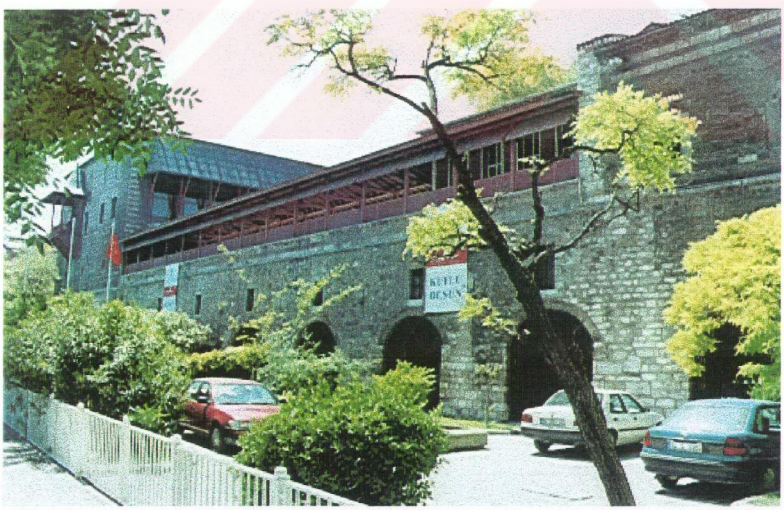

R 54. İbrahim Paşa Sarayı cephe

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

R 55. Topkapı Sarayı, birinci avlu girişi, Bab-ı Hümayun

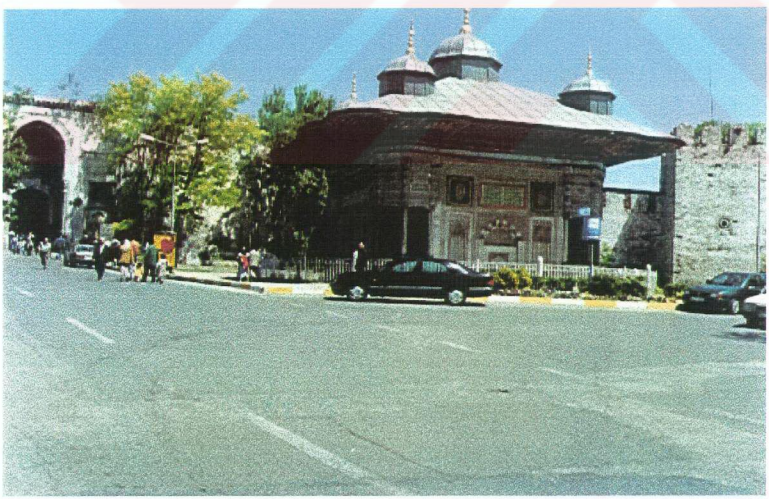

R 56. Topkapı Sarayı meydan girişi ve Sur - ı Sultani Burcu

R 57. Marmara yönünde Topkapı Sarayı binalarının inşa setini oluşturan surlar ve Bizans alt yapıları

R 58. Sultan Ahmet Camii

R 59. Sultan Ahmet Camii doğu yönü

R 60. Aya Sofya Hamamı

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

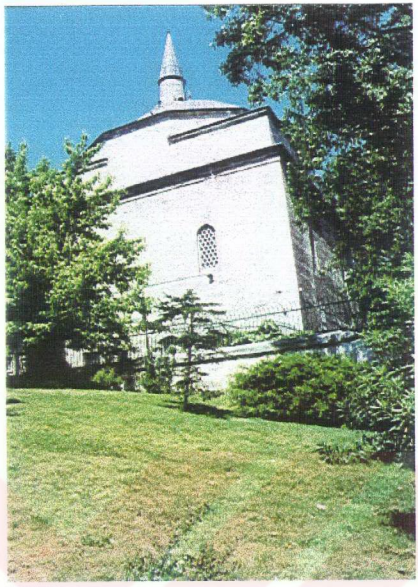

R 61. Sultan Ahmet Firuz Ağa Camii

R 62. Çemberlitaş meydan ve Nuru Osmaniye Camii

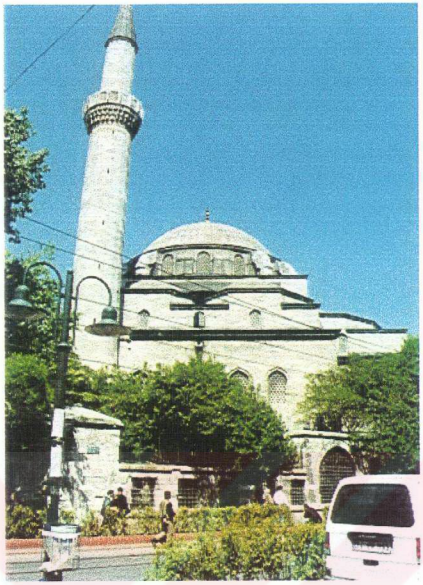

R 63. Çemberlitaş Atik Ali Paşa Camii

R 64. Divanyolu, Yeniçeri Caddesi

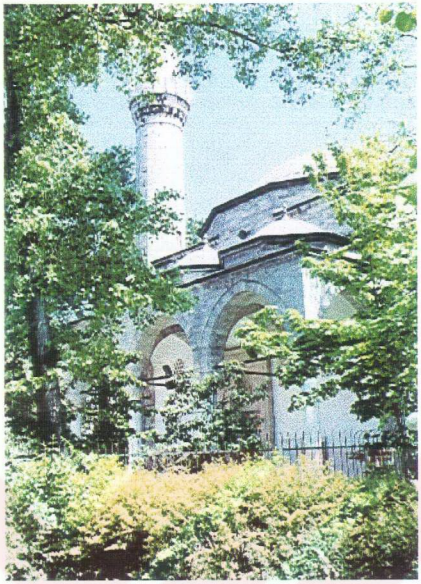

R 65. Sultan Ahmet Firuz Ağa Camii

R 66. Çemberlitaş Atik Ali Paşa Camii ve meydan

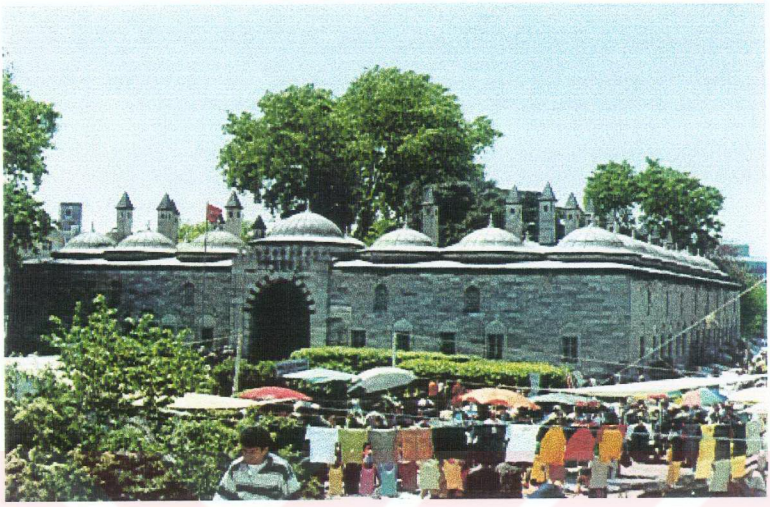

R 67. Beyazıt Medrese

R 68. Beyazıt Camii ve meydan

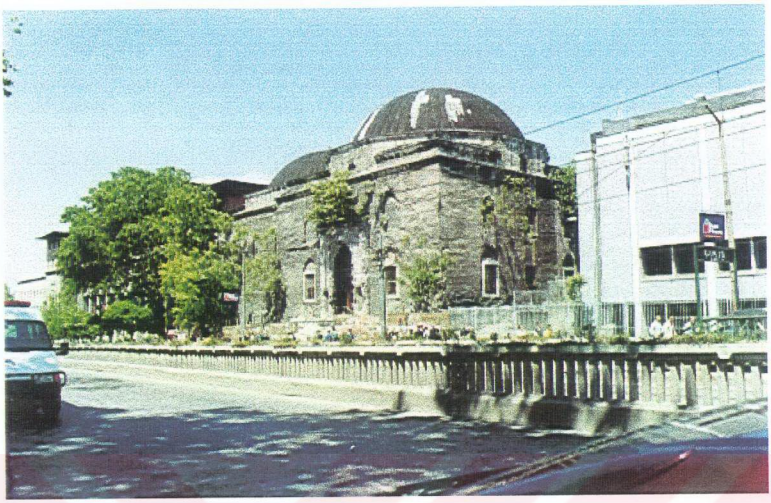

R 69. Beyazıt hamam ve cadde

R 70. Beyazıt Simkeşhane

T.C. YUKSEKÖGRETIM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

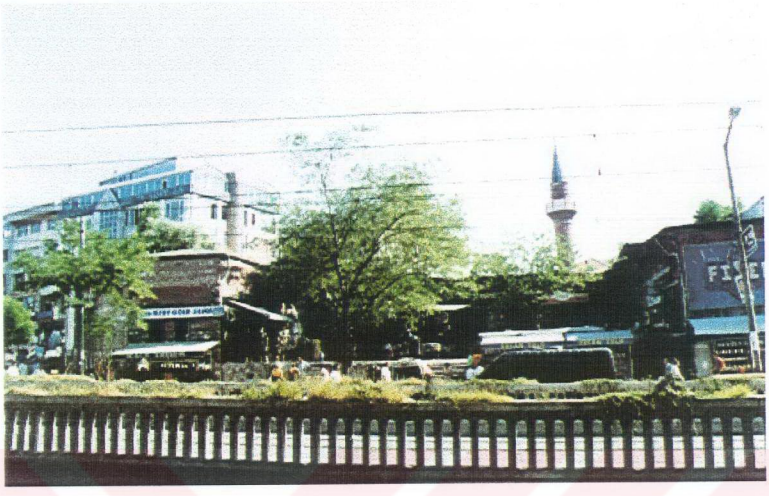

R 71. Beyazıt Simkeşhane'nin günümüz bölümleri

R 72. Şehzade Camii

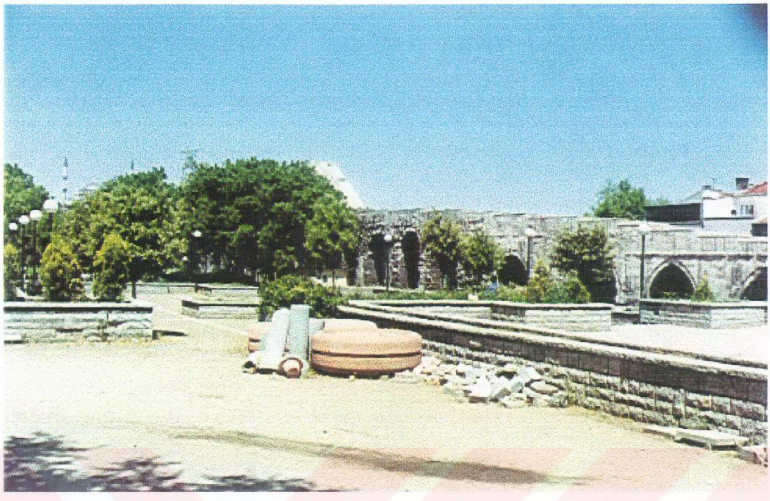

R 73. Şehzade yapıları alanı ve Bozdoğan kemeri birleşimi

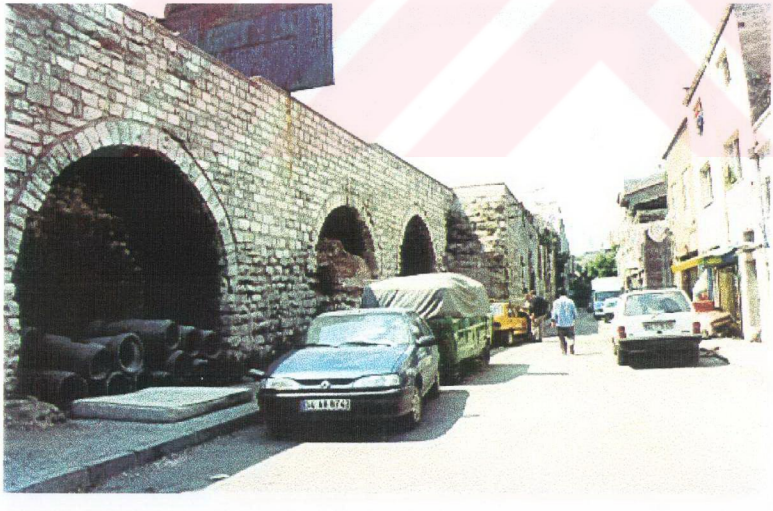

R 74. Bozdoğan Kemeri ve Şehzade yapı topluluğu

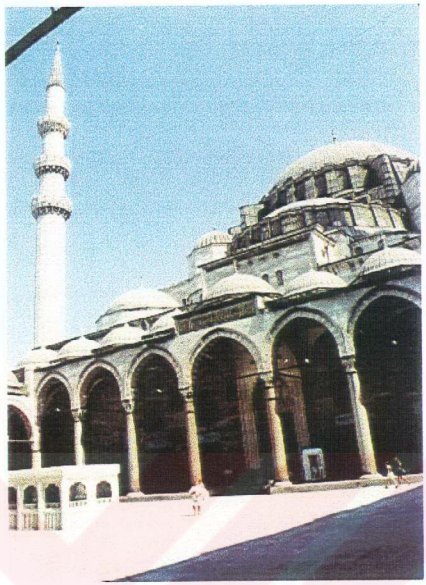

R 75. Süleymaniye Camii avludan kesit

R 76. Süleymaniye Camii cephe

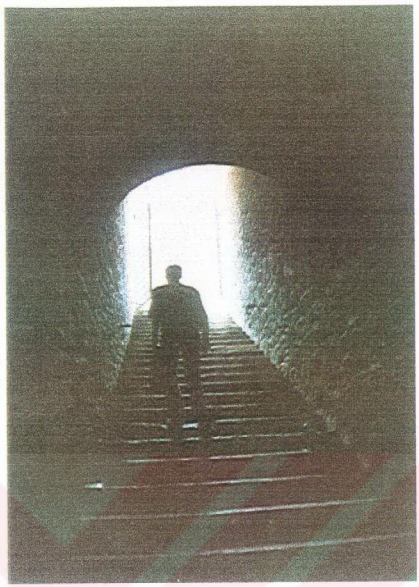

R 77. Süleymaniye Camii avlu, alt sokak bağlantı merdiveni

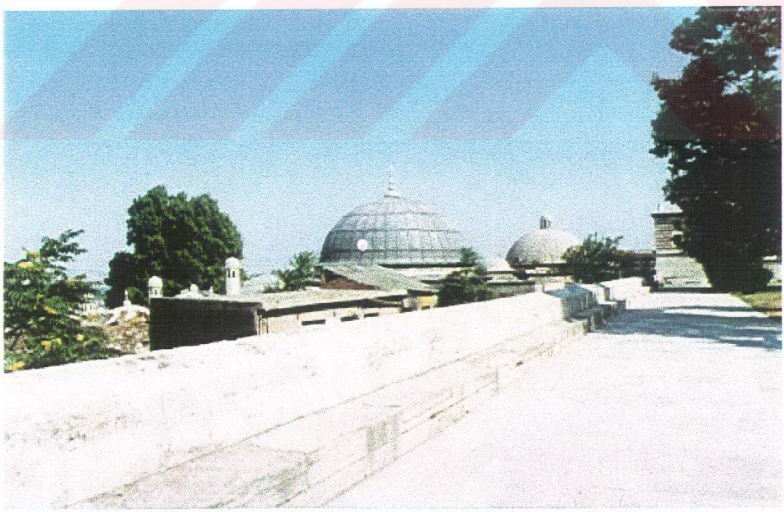

R 78. Süleymaniye Camii avlu terası

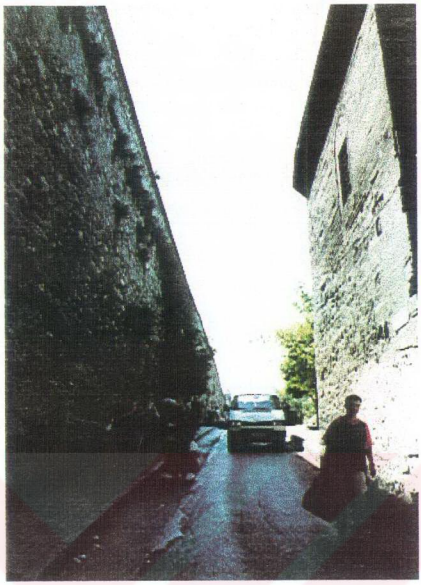

R 79. Süleymaniye Fetva Yokuşu

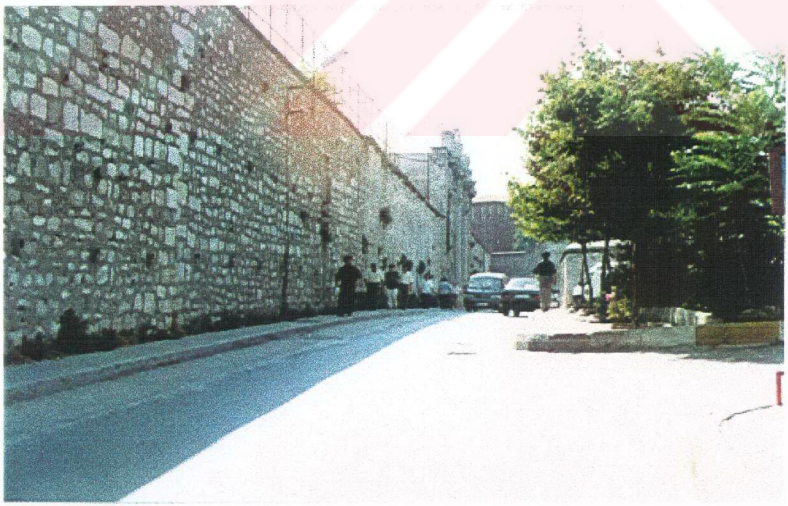

R 80. Süleymaniye, İstanbul Üniversitesi alanı çevre duvarı

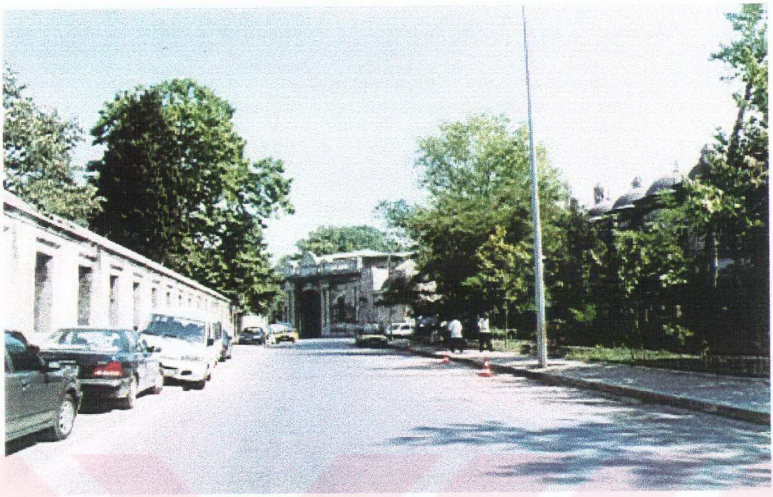

R 81. Süleymaniye yapı topluluğu, Üniversite, Tiryakiler Çarşısı

R 82. Süleymaniye Darüşşifa

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

R 83. Süleymaniye yapı topluluğu ve inşa alanı düzenini oluşturan setlerden örnek

R 84. Fatih Camii ve dış avlu

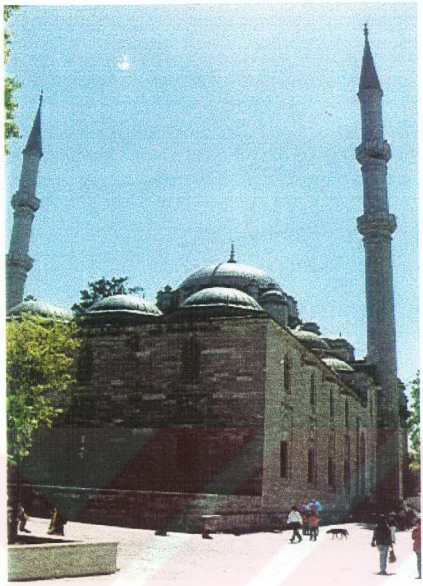

R 85. Fatih Camii

R 86. Fatih Medreseler

R 87. Zincirlikuyu Atik Ali Paşa

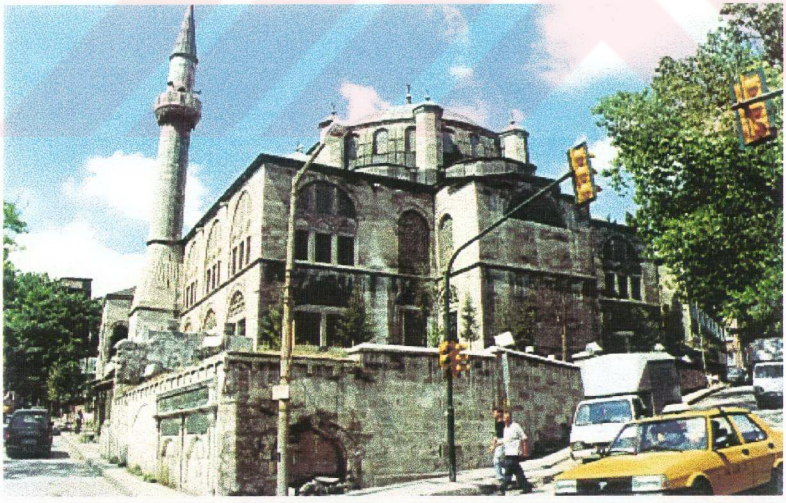

R 88. Fatih Mesih Paşa Camii

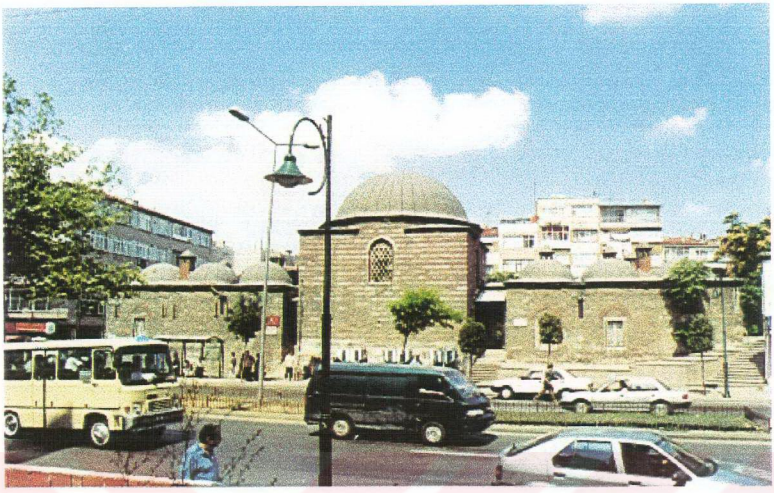

R 89. Fatih Semiz Ali Paşa Medresesi

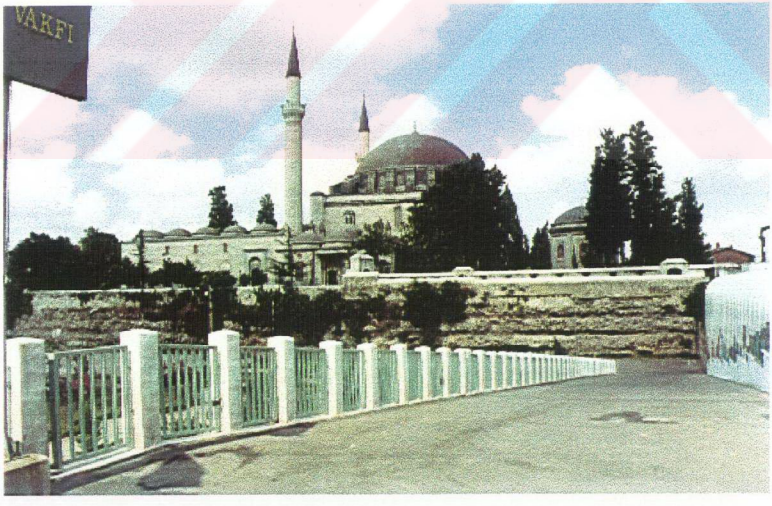

R 90. Sultan Selim Camii ve Aspar Su Haznesi duvarı

R 91. Aspar Su Haznesi

R 92. Sultan Selim Camii avlu terasından Haliç

R 93. Sultan Selim Camii ve Haliç'e inen yamaç

R 94. Sultan Selim Camii'nden Tersane ve Haliç

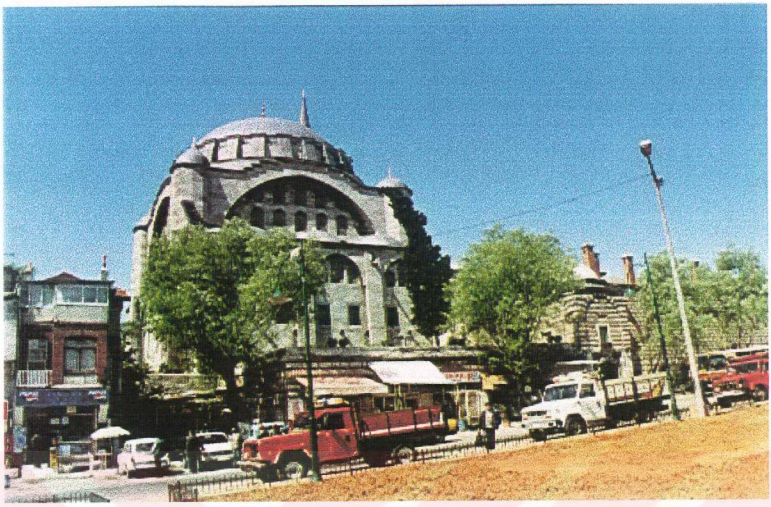

R 95. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii

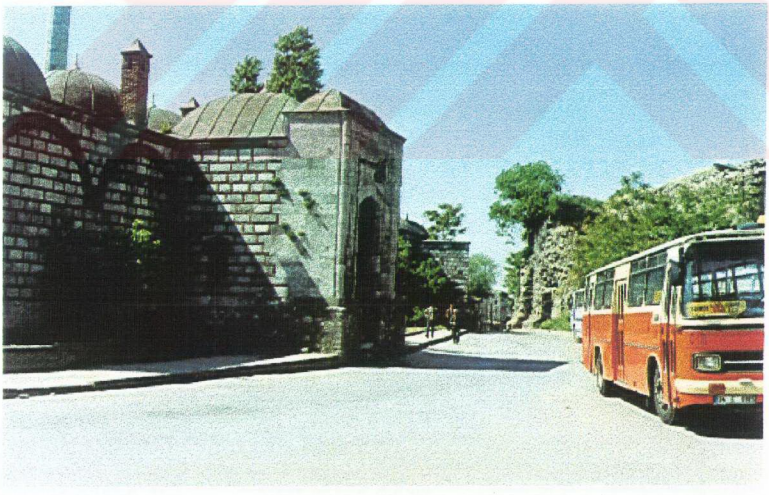

R 96. Edirnekapı Mihrimah Sultan Medrese duvarı ve sur uzanımı

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

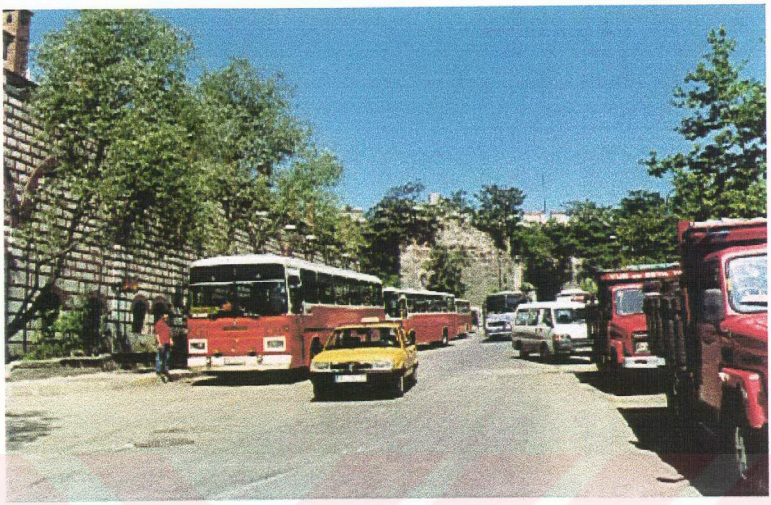

R 97. Edirnekapı ve Mihrimah Sultan Medrese duvarı

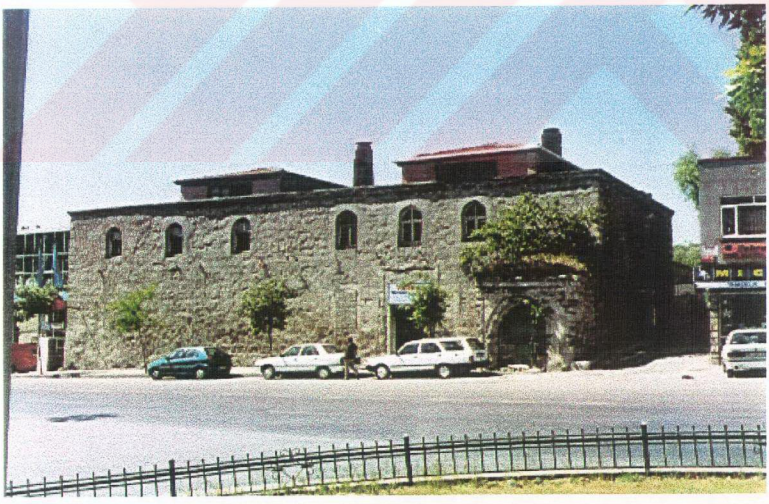

R 98. Edirnekapı Mihrimah Sultan Hamamı

R 99. Topkapı Kara Ahmet Paşa Camii ve avlu girişi

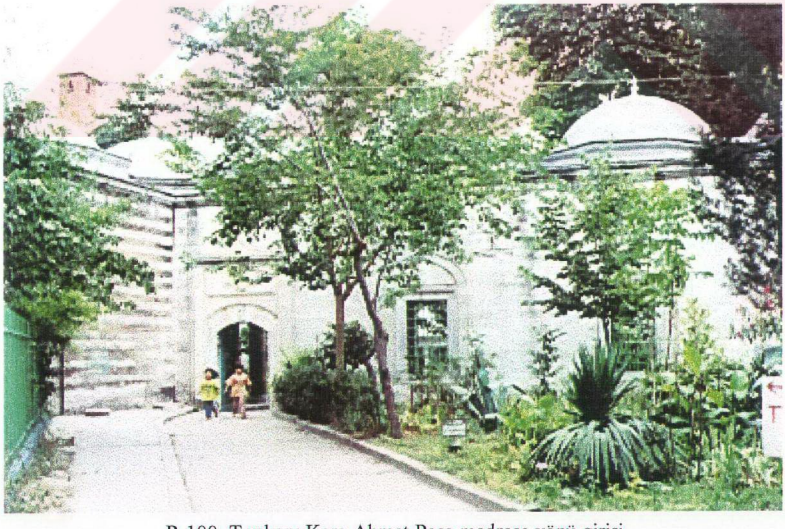

R 100. Topkapı Kara Ahmet Paşa medrese yönü girişi

R 101. Aksaray Selçuk Hatun Camii

R 102. Aksaray Murad Paşa Camii

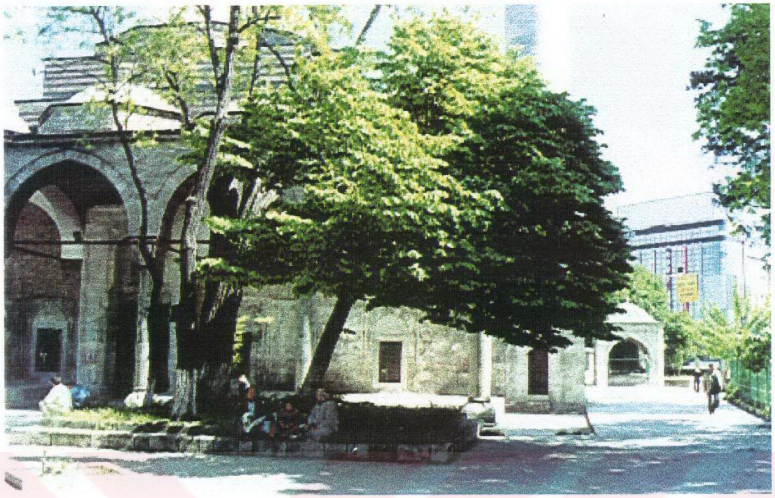

R 103. Aksaray Murad Paşa Camii avlu

R 104. Davut Paşa Camii

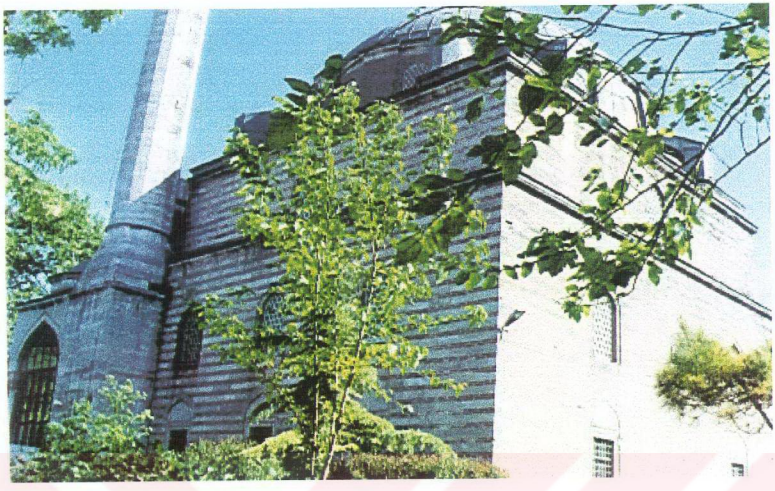

R 105. Silivrikapı İbrahim Paşa Camii

R 106. Bayrampaşa Medresesi ve sokak

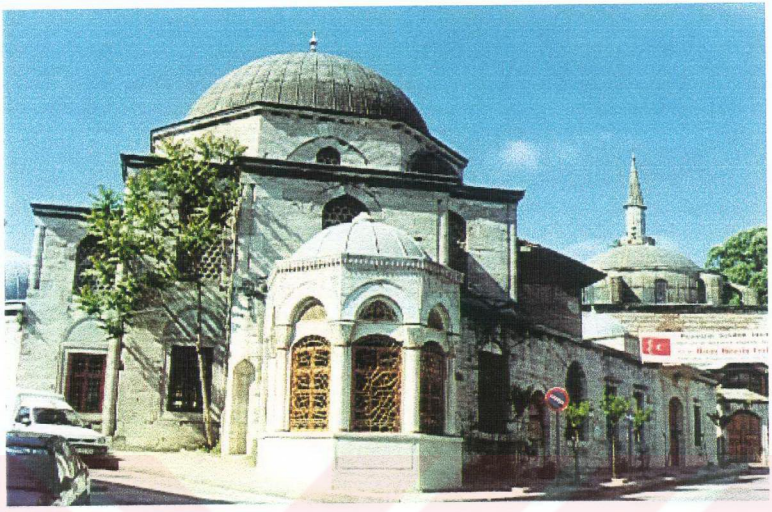

R 107. Bayram Paşa Medresesi

R 108. Kadırga Sokullu yapı topluluğu ve yamaca yerleşim

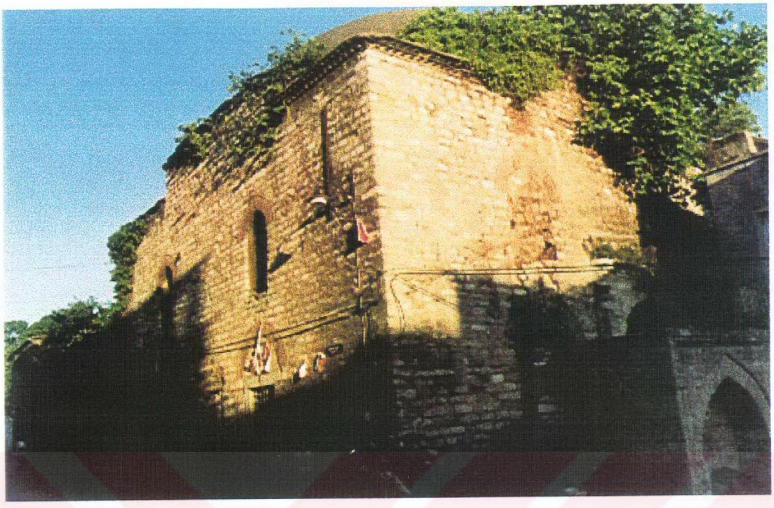

R 109. Kadırga Çardaklı Hamam

R 110. Kadırga Sokullu Camii, Medrese avlu girişi

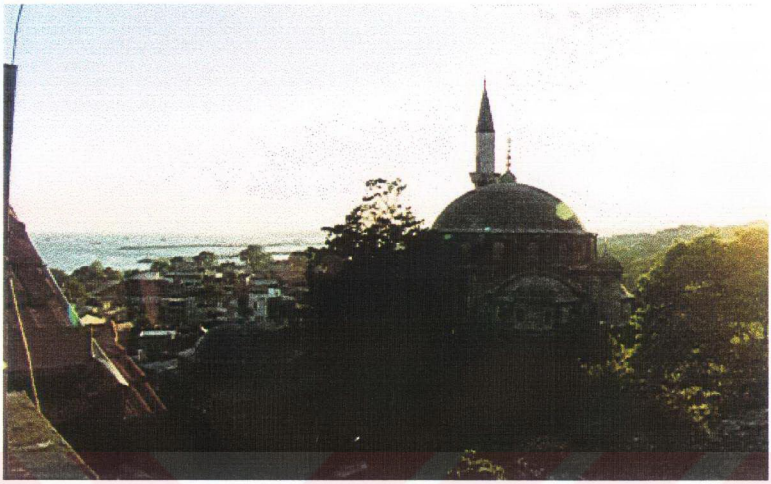

R 111. Kadırga Sokullu Camii

R 112. Kocamustafa Paşa Camii avlu

R 113. Haseki Gevher Sultan Medresesi

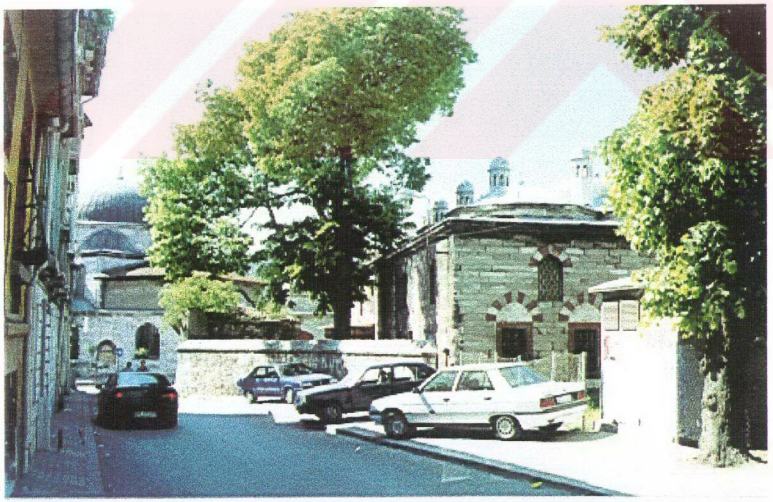

R 114. Haseki Gevher Sultan Medresesi ve Cerrahpaşa yapıları

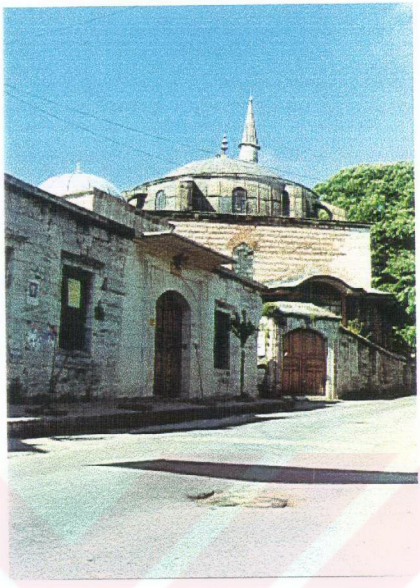

R 115. Haseki Sultan Camii

R 116. Cerrah Mehmet Paşa Camii

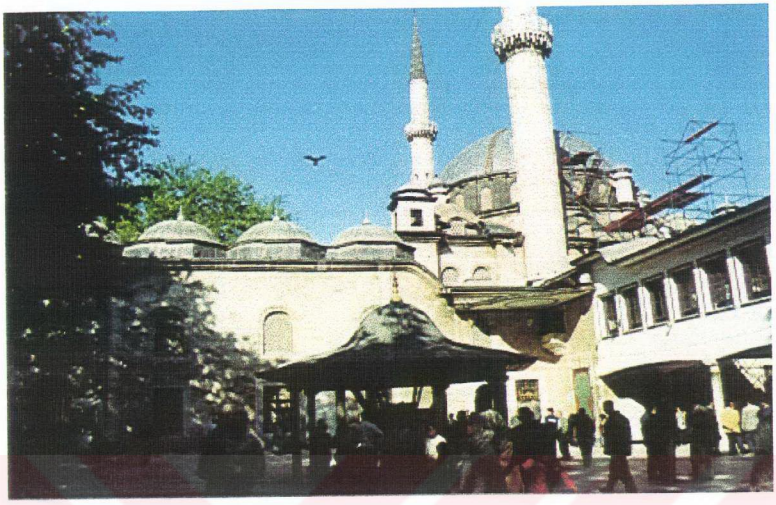

R 117. Eyüp Camii ve avlu

R 118. Eyüp meydanı ve yapılar

R 119. Eyüp mezarlık alanı

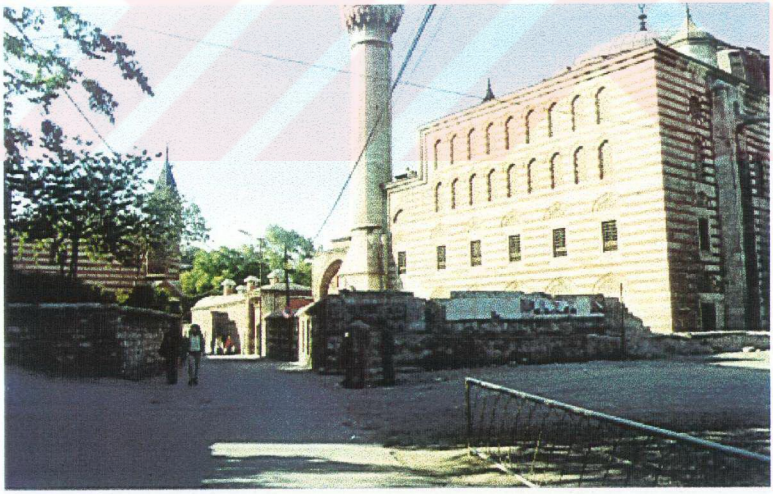

R 120. Eyüp Zal Mahmut Paşa Camii

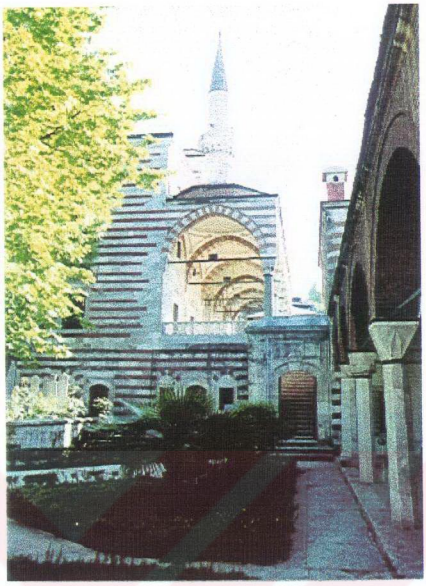

R 121. Eyüp Zal Mahmut Paşa alt medrese avlusuna bağlanan merdiven

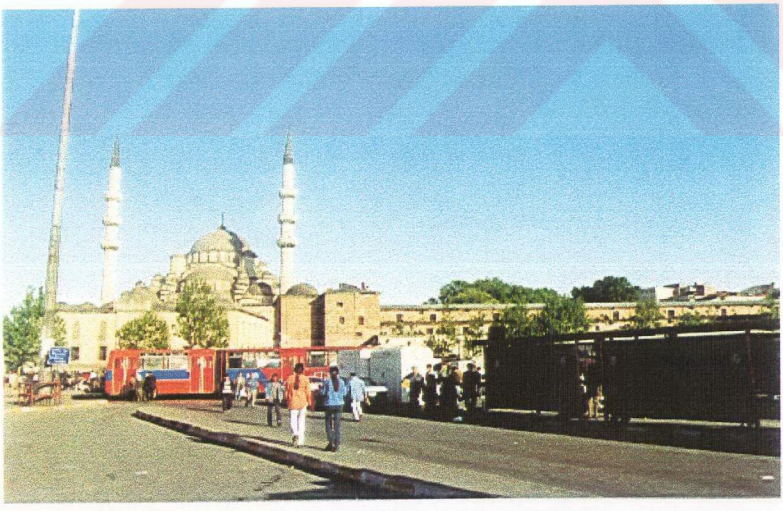

R 122. Eminönü Yeni Cami

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

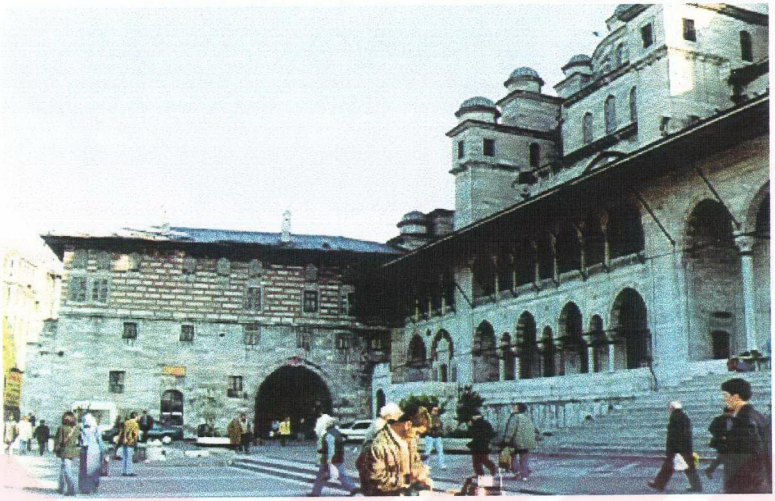

R 123. Yeni Cami Hünkar Kasrı

R 124. Mısır Çarşısı

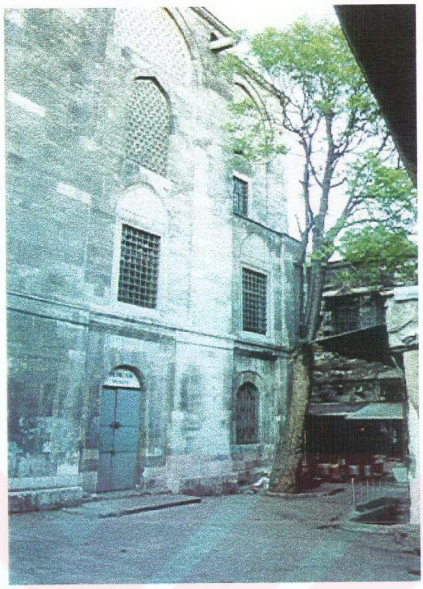

R 125. Eminönü Rüstem Paşa Camii altı dükkanlar

R 126. Rüstem Paşa Camii revaklı bölüm giriş cephesi

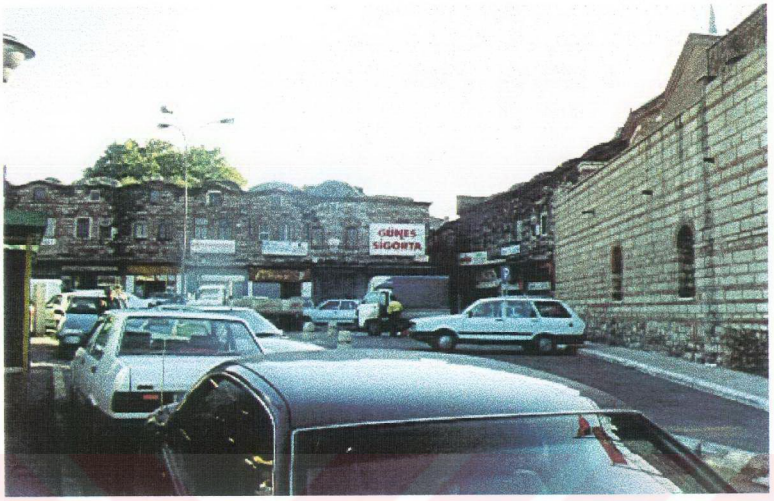

R 127. Rüstem Paşa Camii civarı hanlar

R 128. Azapkapı Sokullu Camii

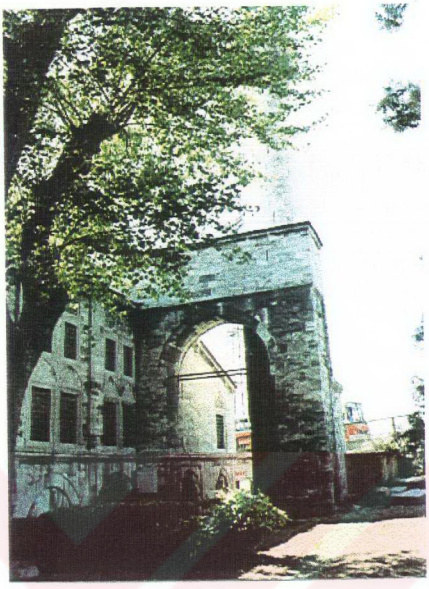

R 129. Azapkapı Sokullu Camii minare

R 130. Galata Bedesteni

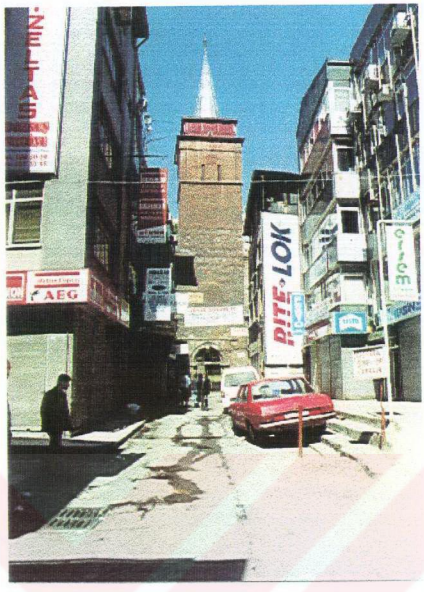

R 131. Galata Arap Camii, minare ve giriş

R 132. Okmeydanı Piyale Paşa Camii

R 133. Galata Kulesi

R 134. Galata Arap Camii avlu

R 135. Tophane Kılıç Ali Paşa Camii

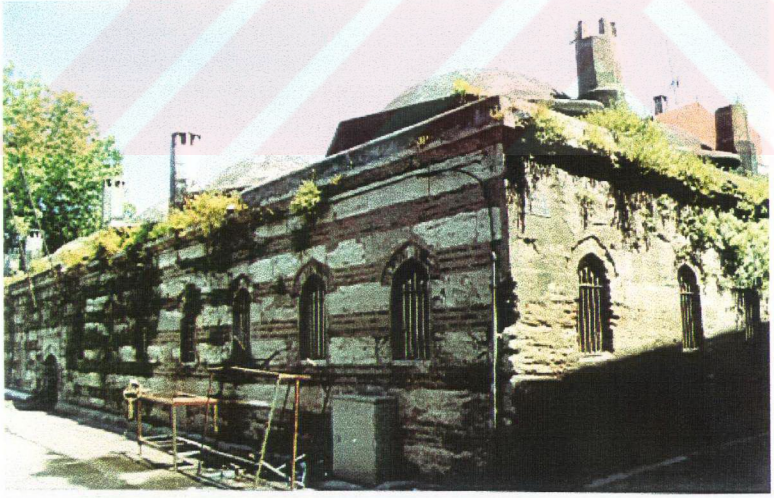

R 136. Tophane Kılıç Ali Paşa Medrese

R 137. Tophane Kılıç Ali Paşa Hamamı

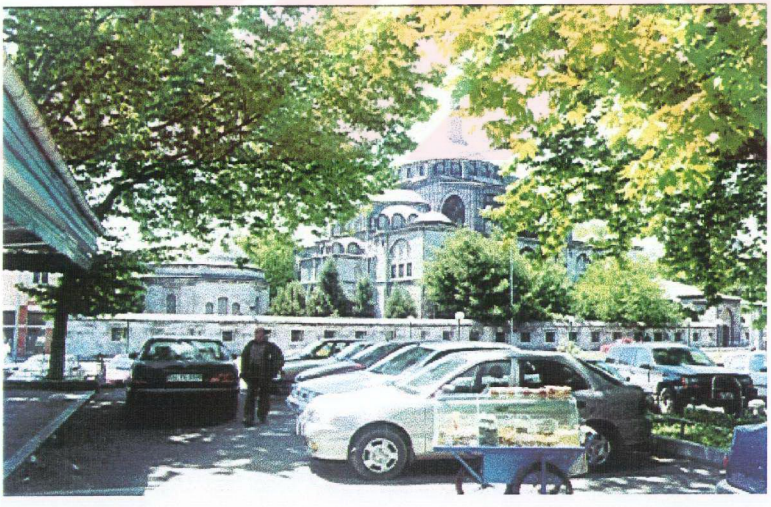

R 138. Tophane Kılıç Ali Paşa Camii ve meydan

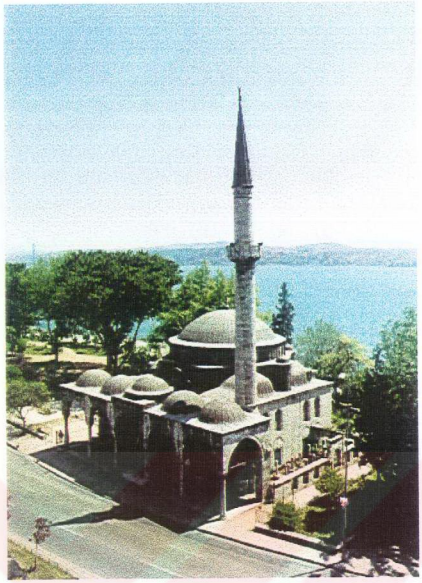

R 139. Fındıklı Molla Çelebi

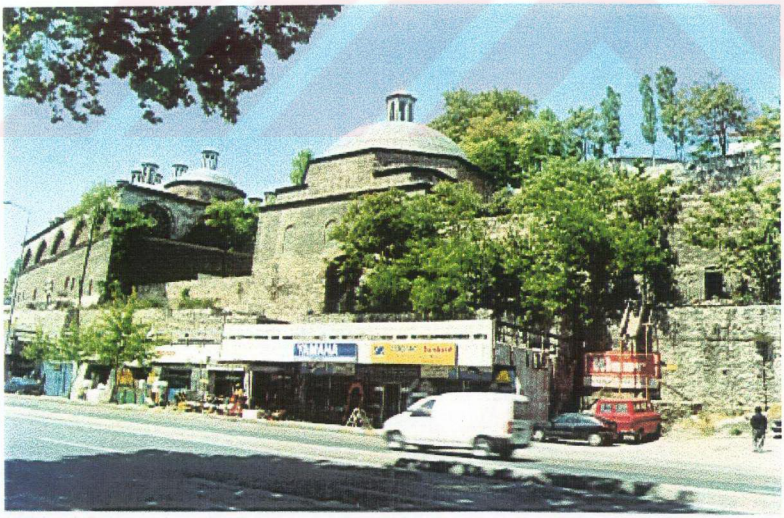

R 140. Tophane - i Amire

R 141. Fındıklı'da oluşturulan teraslar ve istinat duvarı

R 142. Cihangir Camii ve avlu istinat duvarı

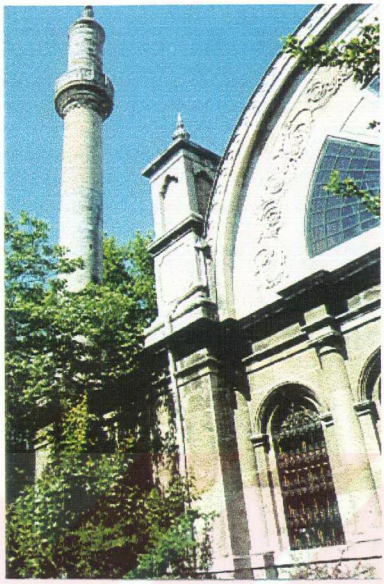

R 143. Cihangir Camii minare ve cephe düzeni

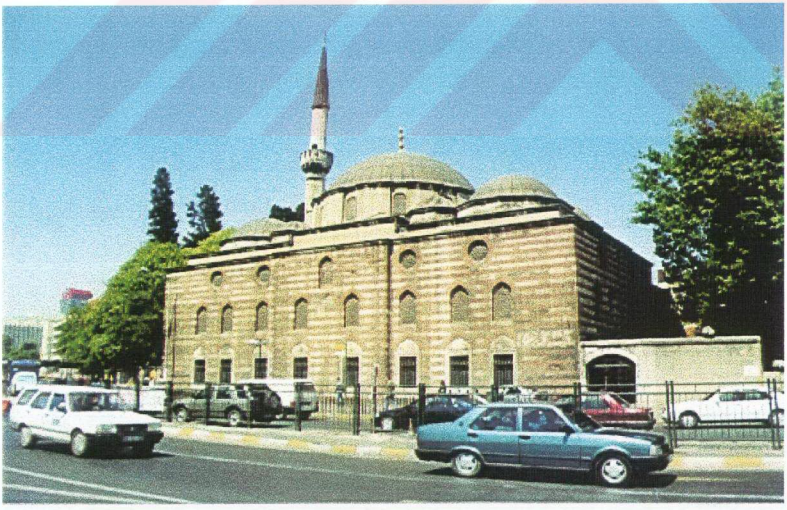

R 144. Beşiktaş Sinan Paşa Camii

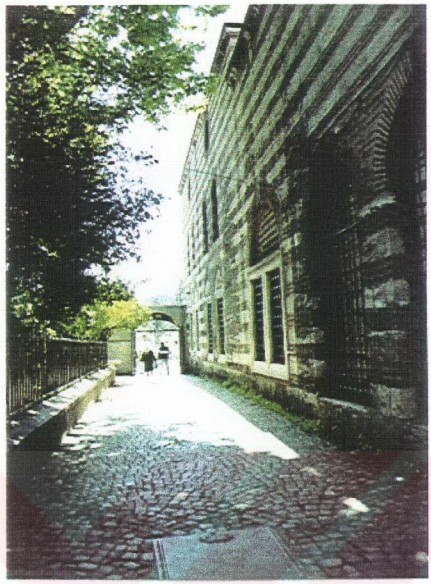

R 145. Beşiktaş Sinan Paşa Camii avlu, yol bağlantısı

R 146. Beşiktaş Sinan Paşa Camii, medrese

R 147. Rumeli Hisarı

R 148. Rumeli Hisar içi mescitten kalan minare gövdesi

R 149. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii

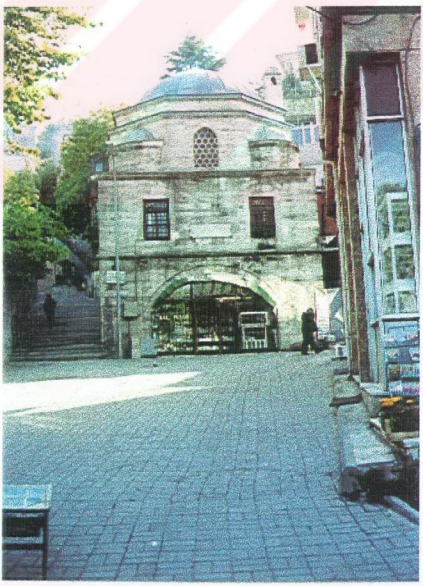

R 150. Üsküdar Mihrimah Sultan mektep

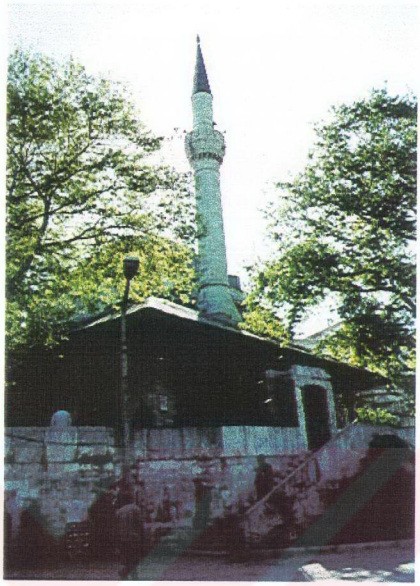

R 151. Üsküdar Mihrimah Sultan avlu girişi

R 152. Üsküdar Mihrimah Sultan Medrese ve istinat duvarı

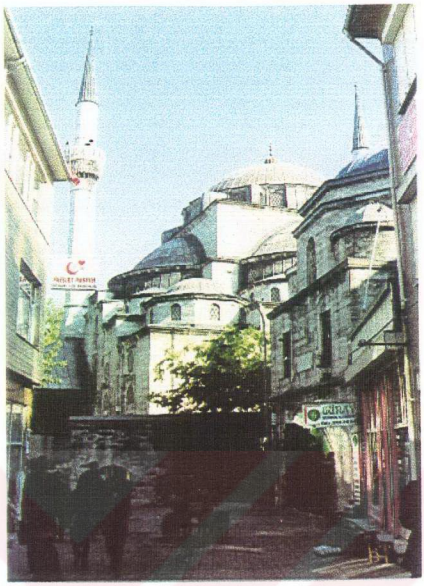

R 153. Üsküdar Mihrimah Sultan camii ve mektep

R 154. Üsküdar Yeni Valide Camii

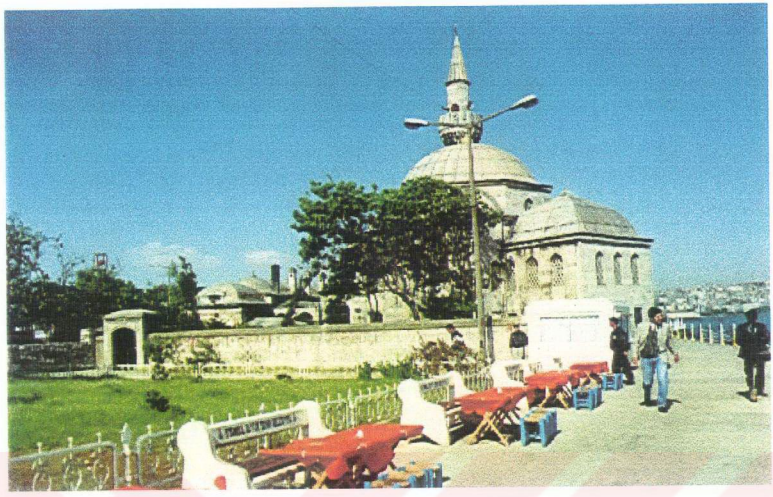

R 155. Üsküdar Şemsi Paşa Camii ve bağlı yapılar

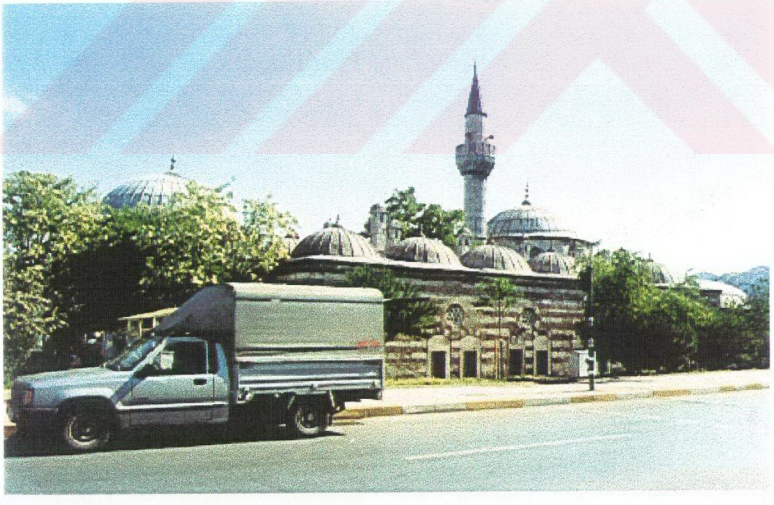

R 156. Üsküdar Şemsi Paşa Camii ve bağlı yapılar

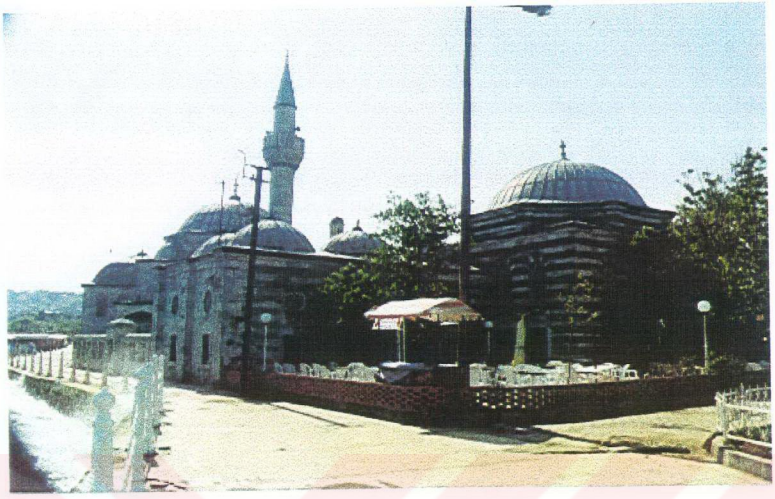

R 157. Üsküdar Şemsi Paşa Camii ve bağlı yapılar kıyı çizgisi uyumu

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ